

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Femtende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1886.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Livet i Latinskolerne i tidligere Tid*).

I vore Dage, da Skolevæsenet, hvad der er saa naturligt, er Gjenstand for megen Drøftelse, og da der fremkommer saa mange Projekter til Omordningen af Undervisningsanstalterne, baade de højere og de lavere, vil det formentlig ikke være uden Interesse at betragte, hvorledes Livet levedes i tidligere Dage her i Landet i Latinskolerne. Der fandtes i Kjøbstæderne i sextende og syttende Aarhundrede næsten ikke andre Skoler end de »latinske«, i alt Fald vare de

*) Det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle de Værker, der have været Kilden til denne Skildring; her skulle derfor kun anføres nogle af de vigtigste: R. Nyerup: Udkast til en Historie om de lærde Skoler i Danmark og Norge, 1804. — Rietz: Skånska Skolväsendets Historia. — J. Paludan: „Træk af det lærde Skolevæsens Tilstand i Midten af forrige Aarhundrede“ i „Vor Ungdom“, 1881. — C. E. Secher: „Danmark i ældre og nyere Tid“ indeholder mange Oplysninger om de forskjellige Skolers Love. — Blache: Bidrag til Skoletugtens Historie i „Historisk Tidsskrift“, tredje Række, fjerde Bind; sammes forskjellige Meddelelser i forskjellige andre Bind af samme Værk. — Rørdam: Universitets-Historie. o. s. v. — Mange spredte Oplysninger findes i de forskjellige Skoleprogrammer, der omhandle vedkommende Skoles Historie; mere samlede Oplysninger findes mest i Programmer fra Ribe (især for 1819) og fra Odense, hvor afdøde Etatsraad Henrichsen i en Del Programmer skildrede forskjellige Skoleforhold i ældre Tid.

kun private; i denne Skildring vil hele Tiden med Villie blive brugt Benævnelsen »Latinskole«, og ikke den mere nymodens »lærd Skole«; thi Datidens Skoler vare saare langt fra at være »lærde«, men derimod vare de i højeste Grad »latinske«, i det Latin og Religion omtrent vare de eneste Gjenstande for Undervisning. Vi skulle i denne Skildring ikke — i alt Fald kun aldeles forbigaaende — betragte den Undervisning, som i de Tider gaves; men derimod se paa Livet, som det rørte sig hos Lærere og Disciple inden for og uden for Skolens Mure. Det er altid vanskeligt at sætte en Tidsgrænse for en Skildring af Sæder og Forhold, i det Fortid, Nutid og Fremtid saa umærkelig glide over i hinanden, og Love og Anordninger kun formaa at gjøre saa liden Forandring i Aandens Verden; her skal derfor paa Forhaand gjøres den Bemærkning, at Skildringen af Skolelivet nærmest vil omfatte Tiden fra Reformationen til den store Skolereform i Begyndelsen af dette Aarhundrede; thi de Omordninger, der paabødes i de foregaaende Aarhundreder, især ved Resolutionerne 1604, 1739 og 1775, mægtede ikke at øve nogen større Indflydelse paa Forholdene. Naar vi læse de Beretninger, som adskillige Mænd have leveret om deres Skoletid omkring ved dette Aarhundredes Begyndelse, træffe vi Skildringer af saadanne Forhold, som vi vilde være langt mere tilbøjelige til at henlægge flere Hundrede Aar tilbage i Tiden; enhver vil forbavses ved i Steffens's »Was ich erlebte« at se, hvorledes det gik til i Roskilde og Helsingørs Skoler henimod Slutningen af det attende Aarhundrede, og ved i Ingemanns Levnedsbog at se den mærkværdige Blanding af Tvang og Frihed, der herskede i Slagelse Skole i de første Aar af vort Aarhundrede, samt de øvrige Skoleforhold, som han maler med saa levende Farver. Mange andre saadanne betegnende Skildringer fra den Tid ere os levnede. — Paa en Maade slutter nærværende Skildring sig til Efterretningerne om »Præstegaardslivet« i Hist. Arkiv for 1883; thi

Præsterne havde jo i deres Barndom og Ungdom faaet deres Uddannelse i Latinskolerne, og det fejler ikke, at jo den uheldige Indflydelse, Skolegangen i mange Henseender har haft, har sat sine dybe Spor i Præsternes senere Liv og Færden.

I.

Almindelig Oversigt, Lokaler m. m.

Den Forordning, der skulde være den egentlige Grundlov for Skolevæsenet her i Landet efter Reformationen, blev udstedt ganske kort efter dennes Indførelse; men det blev dog ikke nogen saa gjennemgribende Forandring, som man skulde vente vilde finde Sted sammen med en slig Omvæltning af de kirkelige Forhold. I Middelalderen var det saa godt som udelukkende i Klostrene, at Undervisningen ydedes, og det var især Dominikanerne og Franciskanerne (Sortebrødrene og Graabrødrene), der gave sig af dermed; henimod Slutningen af denne Tidsalder løsnedes det snævrere Forhold til Klostrene noget, i det der byggedes særskilte Skoler hist og her; men fra Klostrene eller blandt Gejstligheden toges Lærerne, og Stiftsbyernes Domskoler havde til Lærere Medlemmerne af Kannikekollegierne, de saakaldte Domkapitler. Ved Reformationen omdannedes mange af de da bestaaende Klostre, der vare blevne forladte af deres Beboere, til Skoler og Hospitaler, og der viser sig gjennem den følgende Tid hyppig en Forbindelse mellem Skolerne og Hospitalerne, som peger hen til deres fælles Oprindelse; vi se saaledes flere Steder, at fattige Disciple fik Kosten i Hospitalerne; ja Navnet »Klosteret«, hvormed Kjøbenhavns Kommunitet sædvanlig kaldtes, viser os jo paa samme Vej. Men atter, knyttet nøje sammen baade med Skoler og Hospitaler, ja som deres fælles Ophav stod Kirken; Skolerne vare en Forberedelse til Indtrædelsen i den gejstlige Stand, der har staaet som Maalet for de allerfleste Disciples Attraa;

og inden Universitetets Examiner ordnedes, og det gjordes enhver, der vilde være Præst, til Pligt at studere nogen Tid ved Højskolen, ere mange gaaede fra Skolerne lige ind i et Præstekald. Datidens Navn paa de yngre Skoledisciple, »Peblinge« ɔ: smaa Papæ, tilkommende Præster, medens de ældre kaldtes »Degne«, viser os tydelig, at de allerede i Skoletiden regnedes som hørende til »Kirkens Personer«.

I Kirkeordinansen befaledes, at der i enhver Kjøbstad skulde være en Latinskole, og at alle andre Skoler, Pogeskoler, danske og tyske Skoler skulde nedlægges; at et overvældende stort Børneantal var Følgen deraf, forstaar sig af sig selv, især da det jo ikke alene var Børn fra selve Kjøbstaden, der søgte Skolen, men ogsaa mange Bønder havde fulgt Opfordringen fra Biskop Peter Palladius, den første sjællandske Biskop, til at sende deres Børn til nærmeste Kjøbstads Skole. Men allerede tidligere vare Skolerne overfyldte; Palladius beretter, at i hans Skoletid, som falder henved en Snes Aar efter det sextende Aarhundredes Begyndelse, var der i Ribe Skole 700, og i Roskilde Skole endog 900 Disciple; i Ribe Skole vare de mindste af Børnene for Pladsens Skyld henviste til at læse paa Skolens Loft; men alligevel er det ubegribeligt, hvorledes de andre have kunnet faa Plads*); dog det var ikke store Fordringer, man i de Dage stillede til Pladsen, hverken i de private Huse eller i Skolerne; Skole-Hygiejnen var et aldeles ukjendt Begreb, og det vil næppe være overdrevet at paastaa, at den simplest udstyrede Almueskole nu til Dags er bedre, sundere og hensigtsmæssigere indrettet end Datidens bedste Latinskoler.

Som oven for anført bleve en Del af de nedlagte Klostres Bygninger tagne i Brug til Lokaler for Skolerne, saa det kan i mere end én Henseende siges, at Latinskolerne kom

*) Huset existerer endnu; det er Bagbygningen til den nuværende Postgaard paa Domkirketorvet.

til at hvile paa klosterlig Grund. Ville vi i Tankerne kaste Blikket ind i en saadan Skole for halvfjerde, tre, to, ja selv for ét Hundrede Aar siden, ville vi finde, at selv om Forholdene i Aarenes Løb bedredes noget, bleve end ikke de tarveligste Fordringer tilfredsstillede. Alle Skolens Klasser undervistes i ét Værelse af de forskjellige Lærere paa samme Tid; kun den Plads, der var forbeholdt den øverste Klasse, Mesterlektien, hvor Rektoren selv underviste, var ved et Gitterværk afsondret fra de andre Klasser; forholdsvis maatte det anses som for et Held, naar Discipelantallet var saa stort, at Sinkelektien, den yngste Klasse, maatte søge Plads paa Loftet: saa var der maaske dog Tale om, at Børnene kunde lære lidt; ellers bleve de gjensidig forstyrrede af de andre Klasser. En svensk Forfatter, den bekjendte Provst Samuel Ödmann, har skildret, hvorledes det i hans Skoletid, omtrent 1760, gik til i Wexiö Skole, og den samme Skildring vil sikkert i alle Henseender have kunnet passe paa Forholdene i de danske Skoler; han skriver: »I dette store Rum samledes alle fire Klasser paa én Gang, hvorved under Læsningen et saa forfærdeligt Bulder opstod, at aldrig paa det mest stormende Sognemøde eller i den simpleste Kro noget værre Uvæsen har kunnet høres. Fire Drenge, som for at blive hørte under denne Symfoni nødtes til at raabe af fuld Hals, og fire Lærere, som rettede med lige saa tordnende Stemme, samt stadig Afbrydelse ved Slag af Riset, Graad og Skrig, gjorde, at den, der stod i Døren, ikke kunde skjelne noget Ord, men mente sig hensat i en Drøm, hvor alt blandedes i Jammer og Uorden — Latin, Katekismus, Gloser og Prygl.« *)

Skolestuen har været saa uhyggelig og urenlig som muligt: ukalkede Vægge af klinet Ler, stampet Lergulv eller Kampestensgulv eller, naar det kom højt, et Gulv af Mursten; et Bræddegulv i en Skole har været en Luxus,

---

*) S. Ödmann: Hågkomster från hembygden och skolan.

som den dristigste Fantasi næppe har turdet drømme om. At man dog har anet, at der var noget, som hed Renlighed, se vi af, at det nogle Steder var paalagt Disciplene i de nederste Lektier Lørdag Eftermiddag at feje Skolestuen og Hospitalet, ligesom de selv skulde anskaffe Risene dertil, samt luge Skolens og Hospitalets Haver. Bænke og Borde vare yderst raa og tarvelige, og tilmed ikke til Stede i tilstrækkeligt Antal, saa de Disciple, der ikke kunde faa Siddeplads, maatte nøjes med en Staaplads eller ogsaa sidde paa det kolde Gulv. Paa Skolestuens Ventilation, der nok kunde gjøres nødvendig, hvor nogle Hundrede Drenge vare samlede, har der aldrig været tænkt; men ofte er der dog, skjønt imod Lærernes Vilje, hjulpet derpaa, i det Vinduesrudernes Antal er blevet reduceret; i en Skoles Regnskaber forekommer i Anledning af Kongens ventede Besøg i Skolen en extraordinær Udgift til nitten Ruder, som hidtil havde manglet. Lyset, som skulde ind i Stuen, havde ondt ved at trænge sig gjennem disse smaa blyindfattede Ruder, hvis Glas var af en meget tvivlsom Beskaffenhed, selv naar de vare ny, saa der maa altid have været en meget dæmpet Belysning inde i Skolestuerne, selv midt om Sommeren, hvor meget værre da i den mørke Aarstid; og da der kun i en enkelt Skole omtales en Lysekrone som noget for den Skole ganske særegent, maa vi til visse undre os over, hvorledes man i de korte Vinterdage bar sig ad med Undervisningen, selv om den ikke, som om Sommeren, begyndte Klokken fem eller sex om Morgenen og med nogle Afbrydelser varede til Klokken sex, men paa Grund af Aarstiden begyndte Klokken syv og endte Klokken fem. Først henimod Slutningen af Perioden blev det enkelte Steder Skik, at Disciplene selv bragte Lys med sig og klinede dem paa Bordene, men videre Gavn har denne Belysning dog næppe gjort; tvært imod klages der over, baade at alle Drengene paa én Gang, under Paaskud af at pudse dem, slukkede

Lysene, saa hele Forsamlingen sad indhyllet i et ægyptisk Mørke, og over, at de Skarns Drenge havde kommet Krudt i Lysesaxene og begaaet lignende Vittigheder.

Luften i den kvalme Skolestue har om Sommeren været lidet behagelig, men vistnok ofte fyldt med giftige og febersvangre Dunster, saa naar én smitsom Sygdom udbrød i en By, fandt den et af sine Arnesteder i Skolen; der findes saaledes Tilfælde af, at Halvdelen af en Skoles Disciple uddøde i én Epidemi; for at undgaa det valgte man da i Regelen at lukke Skolen, stundum i et helt Aar ad Gangen, og at sende de udenbys Disciple hjem; om de saa kom igjen, vilde Fremtiden vise; de fleste have vel i Mellemtiden søgt til en anden Skole. Ogsaa til daglig Brug lod Sundhedstilstanden meget tilbage at ønske; de mange Slag, Disciplene fik af Riset i de bare Hænder, gjorde, at disse ofte sad i det blodige Kjød, der næppe kunde faa Tid til at læges; Urenligheden var saa stor, at skjønt det i en enkelt Skoles Love paabydes, at Disciplene skulle »vaske, kæmme og pynte deres Haar og skylle deres Mund om Morgenen med rent Vand« — hvortil føjes det Paabud, der maa forekomme vor Tid at være lidt overflødigt, da man maa synes, at ogsaa det følger af sig selv, at de skulle »snyde Næsen med Tørklæde og ikke nyse Folk lige i Ansigtet« — saa bleve dog vistnok den simpleste Renligheds Fordringer yderst sjælden opfyldte; men den naturlige Følge deraf blev da Sygdomme af forskjellig Art, især Hudsygdomme; naar den fynske Biskop Hans Mikkelsen i sine Dagbøger et Par Steder meddeler, at han ved Visitats gav den radikale Ordre, at alle Skolens Disciple skulde »rages fuldstændig paa Hovederne«, da er dette en Befaling, der ikke trænger til nogen nærmere Kommentar!

Det var ganske vist ikke nogen ubillig Fordring, at Disciplene skulde møde renvaskede i Skolen, selv i hine Dage, da Sæbe var en temmelig sjælden Artikel; men der blev set gjennem Fingre dermed, og man kunde ikke vente

stor Sans derfor hos Disciplene, naar Lærerne selv vare langt fra at foregaa med et godt Exempel. Med Hensyn til Fordringen om, at Klæderne skulde være rene og hele, var der større Hindringer, som stillede sig i Vejen; thi Disciplenes Garderobe var som oftest saa tarvelig som vel mulig og indskrænket til det allernødtørftigste; naar de skulde møde ved deres halvt gejstlige Forretninger som Korsangere eller Ligbærere, var der reglementeret for dem en kort Kappe, de kunde kaste over den øvrige Dragt, samt en lille Pibekrave; de, som ikke havde Raad til selv at anskaffe denne Kappe, have faaet den skjænket af de Indkomster, der flød af deres kirkelige Virksomhed; da de fleste Disciple vare komne fra fattige Hjem, og Forældrene vare glade ved at kunne lade Skolen overtage Omsorgen for dem, have de som oftest været yderst slet udstyrede ved deres Komme til Skolen; og naar Klæderne vare opslidte, kunde de næppe vente nogen ny Forsyning fra Hjemmet; de maatte da gaa i Pjalterne saa længe, indtil en eller anden god Borgermand forbarmede sig og gav nogle af sine aflagte Klæder, der næppe vare i bedste Forfatning og i alt Fald maatte omsyes først, førend de kunde bruges. Ved flere Skoler var der stiftet Legater, for hvilke der skulde indkjøbes Vadmel til Klæder, Skind til Strømper samt Træsko, hvilket de fattige Disciple da fik til Gave; i Odense bleve saaledes 24 af de fattigste Disciple 1686 opklædte fra Top til Taa, og skjønt der kun anvendtes 48 Rdlr., naaedes dog et saa godt Resultat, at de endog kunde faa Sko og ikke maatte nøjes med Træsko; det synes den Gang at have været et saare gunstigt Resultat, man var kommen til med de to Rigsdaler pr. Discipel — i vor Tid kommer man ikke saa vidt med fire Kroner til en Skoledrengs Klædedragt; disse »fattige, nøgne Børn« bleve da Mikkels-Aften nævnte Aar præsenterede for Biskoppen (Th. Kingo), som »med nogenledes Fornøjelse selv saae dem udi en smuk ny Habit, der de alle samtidig nød den Gunst, at de i

Bispegaarden maatte præsentere sig i nye Klæder og takke deres højærværdige Hr. Fader for den faderlige Affektion og Omsorg for dem.« — Denne Tak tilkom egentlig kun paa en indirekte Maade Biskoppen, da han jo blot var den øverste Bestyrer af Skolens Legater; større Tak maa ydes den Rektor Elias Naur i Odense, som selv skjænkede til de fattigste Børn mange Klæder, tillige med »Træsko, Strømper og hvad andet slige fattige og hylleslose Børn endelig behøve, om de ellers skulle kunne holdes ved Latinskolen«, og i 1693 gav tolv fattige Disciple 24 Alen fint sort Klæde »til en liden Ihukommelse over min fromme og allerkjæreste Hustru, som selv inderlig elskede fattige og faderløse Børn, mens hun levede, og ej heller forglemte dem, da hun døde.« — Med Hensyn til Hovedbeklædningen var der givet den Regel, at naar Disciplene vare ude at synge for Folks Døre for paa den Maade at opnaa en Almisse, skulde de bære Hætte, for at man saaledes kunde skjelne dem fra andre Tiggere; ellers have de baaret en Hat eller Kaskjet, rimeligvis oftest af meget tvivlsom Beskaffenhed; og den synes det, at de have baaret selv inde i Skolen under Undervisningen, da der er et udtrykkeligt Paalæg om, at naar Læreren kom ind i Klassen, skulde de tage Hatten af; ja selv i Kirken kunde der ses gjennem Fingre med, at de beholdt Hatten paa, nemlig naar Kulden tvang dem, og det var jo noget undskyldeligt, naar de for visse Aarsagers Skyld havde maattet lade Hovedet blive raget, at de da kunde faa Lov til at tildække det; ellers skulde de »under Prædikenen sidde tavse med ubedækkede Hoveder.«

Den Farve, den »sorte Skoles« Disciples Klædedragt skulde have, burde efter Bestemmelsen selvfølgelig være sort eller i det mindste mørkt farvet, mørkeblaa, mørkebrun eller mørkegraa, og der findes i enkelte Skolers Love Forbud imod en kostbar Klædedragt, den maatte ikke være hvid, ikke rød eller grøn; ligesom det blev Disciplene forbudt at gaa med spidse og aflange Huer som Hof-

mændene, eller med korte broderede Klæder og Støvler. Det var nu vel af gode Grunde, at kun de færreste kunde blive fristede til slige Extravagancer i Klædedragten; derfor lyder det dobbelt underligt, naar der i en Skoles Lov er taget den Bestemmelse, at naar pyntelystne Disciple trods Advarsler ikke vilde holde sig fra slige iøjnefaldende Klæder, skulde Rektoren berøve dem de forbudne Klæder, der skulde gives til de fattige Kammerater; Meningen har da vel været, at disse hvide, røde og grønne Klæder først skulde farves sorte, og ikke, at de fattige Drenge strax skulde stikkes i de prangende Klæder.

Ved Skolelokalerne har der oftest været den dobbelte Ulempe, at medens man om Sommeren ikke har kunnet nære sig i dem for Hede, har Kulden om Vinteren været lige saa uudholdelig; thi Kakkelovne vare indtil Midten af det attende Aarhundrede omtrent lige saa ukjendte i Skolerne som Midler til Belysning; ogsaa i den Henseende er det kun et enkelt Sted, nemlig i Kjøbenhavns Skole, at en Velgjører har betænkt de stakkels forfrosne Skoledrenge; det var i 1562, at en Mand ved Navn Niels Lange skjænkede en Fyrpande (»Calefactorium«) og gav en Kapital, for hvis Renter der skulde kjøbes Kul, at Disciplene derved kunde »varme deres Fingre«, og i Sorø Skole findes allerede fra 1586 Bestemmelser om Kakkelovne, — men denne Skole var jo rigtignok allerede den Gang nærmest beregnet for Adelsmænds Børn, til hvilke der toges mere Hensyn end til de almindelige borgerlige Drenge. Disse og Lærerne kunde vel nok om Vinteren opnaa Varmen ved de mange Prygl, der modtoges og gaves; men sædvanlig valgte Lærerne et andet Middel, i det de toge Børnene op paa deres Kamre, hvor da Undervisningen er foregaaet om Vinteren, og det har i Regelen næppe været til Skade for Lærdommen, i det hver enkelt Klasse har kunnet undervises for sig uden at forstyrres ved den Støj, den samlede Skole voldte; men dog har det ikke været uden Ulemper, i det baade de

efterladende Lærere uden Kontrol have kunnet hengive sig til deres Dovenskab, naar de havde Lyst dertil, og de paa den anden Side have kunnet lade deres onde Lune faa Luft uden at være udsatte for Kritik af Rektor og de andre Medlærere. Da Lærerne for deres egen Bekvemmeligheds Skyld søgte at udstrække denne mere private Undervisning langt længere, end det var nødvendigt for Kuldens Skyld, og der viste sig andre Misligheder derved, blev den saa vidt mulig indskrænket, og da der endelig kom Kakkelovne i Skolestuerne, blev det Lærerne forbudt at give Undervisningen i deres private Lejlighed, uden at det dog helt kunde hemmes; men baade da og tidligere maatte Disciplene selv sørge for Brændselet ligesom for Lysene, og det har været et Middel, mangen Discipel har brugt for at blidgjøre en streng Hører, at bringe rigeligt Brændsel, som de sankede i Skovene, der næsten betragtedes som fælles Ejendom; og vi se da ogsaa, at de Gaver, der bragtes til Lærerne, især paa St. Thomasdag (21de December), ofte bestode af Lys.

Foruden det egentlige Skolelokale, der naturligvis var højst forskjelligt i Størrelse efter Byernes Størrelse og det deraf ventede større eller mindre Skolebesøg, indeholdt Bygningen tillige Bolig for Rektoren og for en eller flere af de andre Lærere, men til hver af disse sidste kun et eneste Værelse. — Vi skulle nu betragte Lærerpersonalet lidt nærmere.

II.

Lærerne.

I de allermindste Byers Skoler var der kun én Lærer, som dog førte den prangende Titel Rektor, og jo i Virkeligheden var Skolens »Styrer«, eller »Ludirector«, hvilket Ord vel nærmest kan oversættes ved »den, som styrer hele

Komedien«; disse Smaaskoler havde imidlertid ikke Ret til at dimittere til Universitetet; naar derfor Disciplene mentes at have naaet en vis Modenhedsgrad, afgik de til en større Skole, der da nogle Aar efter afsendte dem til Universitetet; til Dels gjaldt det samme om de Skoler, hvor der foruden Rektoren kun var én Hører eller »Lokat«, saa man i Universitets-Matriklen kun finder yderst faa Studenter anførte som dimitterede fra de mindre Byers Skoler. Til Skolerne i Stiftshovedstæderne søgte selvfølgelig de fleste; baade kunde man i disse Skoler vente flere Stipendier og fyldigere Undervisning af Lærerne, som maatte forudsættes at være dygtigere, i alt Fald Rektoren, der efter Loven skulde have taget Magistergraden for at blive Rektor, altsaa »Ludimagister«, ved en Katedralskole; desuden havde disse i en længere Aarrække som deres Afslutning Gymnasierne, der vare forsynede med flere Lektorer og skulde danne som Overgangen fra Skolen til Universitetet; men deres Betydning blev i Begyndelsen meget overvurderet; de hensygnede ogsaa snart, og kun i Odense holdt der sig indtil Slutningen af det attende Aarhundrede en sørgelig Ruin deraf; man maa jo ogsaa sige, at Gymnasiasterne vare en underlig og højst uheldig Mellemting mellem Skolediscipel og Student, hverken Fugl eller Fisk.

Jo mindre Lærerpersonalet var ved en Skole, desto mere maatte jo nødvendigvis alt bero paa de enkelte Læreres Personlighed, og vi træffe saaledes Tilfælde af, at en Latinskole er bleven aldeles forladt af sine Disciple og altsaa øde for Rektorens Udueligheds Skyld. Det kunde nu i Regelen ikke være store Fordringer, der stilledes til Rektorerne ved de mindre og de mindste Skoler; sædvanlig var det helt unge, nybagte Studenter, der bleve ansatte som Rektorer ved disse Smaaskoler, saa de ofte maa antages at være blevne deres tidligere Klassekammeraters foresatte. I Fortegnelsen over Rektorer, der i de forskjellige Stifter have aflagt Rektor-Eden for Biskopperne, vil man finde, at et

Par og tyve Aar har været den sædvanlige Alder, i hvilken Rektoraterne tiltraadtes; og som oftest sad de »tavs og paa Lur«, i det de ventede paa, at en bedre Plads skulde aabne sig for dem, enten som Sognepræster eller Kapellaner. At en saadan hyppig Omskiften af Rektorer, og da naturligvis end mere af Hørere, og de deraf følgende hyppige Vakancer maatte øve en skadelig Indflydelse paa Undervisningen og paa Skolelivet i det hele taget, er naturligt.

Som oven for bemærket vare Forholdene bedre ved de større Skoler, hvor der var større Fasthed i Lærerpersonalet, som ogsaa var under større Kontrol, men hvor tillige Skolens Maskineri var langt mere indviklet; overalt var Rektoren det store Hjul, hvorom alt drejede sig, baade Hørere og Disciple; men selv om Rektoren paa den ene Side var som Skolens Monark, maa man dog paa den anden Side langt fra betragte ham som nogen enevældig Hersker i den lærde Stat, han skulde styre. Disciplene vare som oftest et meget uroligt Folkefærd, og vi skulle senere se, hvilke Midler der var givet en Rektor i Hænde til Tugt for de gjenstridige, især naar nogen »Rebel« (Ribaldus) satte sig op imod Skolens Orden, — Midler, der alt for ofte bleve misbrugte. Men Rektorerne maatte ogsaa ofte finde sig i mange Ubehageligheder fra Hørerne, der ikke vilde anerkjende deres Myndighed; og især naar der i en Skole blev ansat en Konrektor, var denne tilbøjelig til ganske at anse sig for Rektorens sideordnede; at adskillige lidet lystelige Forhold opkom mellem Lærerne indbyrdes, vil let indses, ja undertiden er det endog, hvad jo Tidsalderen førte med sig, gaaet til Haandgribeligheder; værst gik det dog til i Frederikshald henimod Slutningen af Kristian den femtes Tid, i det Rektoren Henrik Augustinussen Ostmand myrdedes af en Hører.

Der var Forbud imod, at de mere underordnede Lærere maatte gifte sig; dette Forbud var nu vel som oftest overflødigt, da deres Giftermaal forbød sig af sig selv, i det

Hørerne næppe havde nok at leve af for sig alene, og da langt mindre for Hustru og en Børneflok; thi medens Rektorerne ved de større Skoler, Domskolerne, vare forholdsvis godt aflagte, ja endog kunde siges at være rigelig lønnede*), naar de foruden den oprindelig bestemte Løn kunde opnaa at komme i Besiddelse af Indtægterne af et Kanonikat, og ligesom de vare i en anset Stilling, var næsten altid det modsatte Tilfældet med Rektorerne ved Smaaskolerne og med Hørerne; de vare i højeste Grad trykkede i økonomisk Henseende, og Maaden, hvorpaa de fik deres fleste Indtægter, der næsten tilkastedes dem som en Almisse, i det de f. Ex. i enkelte Byer fik Kosten paa Omgang hos Byens Borgere, skulde ikke hæve dem eller deres Stilling i Folks Øjne. Deres Haab gik i Regelen ud paa at komme i gejstlig Virksomhed; men alt som Aarene gik, og de bleve mosgroede i Skolens Tjeneste, svandt Haabet bort om en Forbedring i deres Stilling; thi Erfaring viste, at en ung Student lettere kunde faa et Præstekald end en ældre Skolemand; den bekjendte Sprogmand og Musiker Hans Mikkelsen Ravn, der var Rektor i Slagelse fra 1640, indtil han 1652 naaede at blive Præst, skrev i en Betænkning over Skolevæsenet, at man ikke kunde undres over, at Lærerne baade bleve vrangvillige og ligegyldige, naar de ingen Belønning eller Forfremmelse kunde vente, selv om de næsten sled sig op i Skolens Tjeneste; »en Skolemand, som er emeritus«, skriver han, »kan nu om Stunder næppe faa et Landsbypræstekald; ofte maa han overlade de fede Kald til en raa Student, som nylig er sluppen fra Skoleriset«; og om den Maade, hvorpaa Lærerne betragtedes, skriver han: »Hvad kan mere nedslaa Sindet og kvæle al Iver end alle Vegne at ringeagtes og behandles som Pedeller.«

*) I Begyndelsen af det attende Aarhundrede vare endog, hedder det i en Beretning, den roskildske Rektors Indtægter „mer end biskoppelige“ (?).

Ganske vist kan det ikke nægtes, at den Ringeagt, Lærerne vare Gjenstand for, ofte var temmelig selvforskyldt; thi meget tit var det daarlige Subjekter, hengivne til Drik og Slagsmaal, der tyede ind i Hørerpladsens Havn; og naar Aarene, i Steden for at bringe dem nærmere til deres Ønskers Maal, tvært imod fjærnede dem derfra, kan man til Dels forstaa, at Bitterhed tog Bo i deres Sind, saa det kom til at gaa ud over Disciplene, des værre i Regelen paa en raa og barbarisk Maade, der ikke blev blidere, naar de selv havde søgt Trøst i Glemselens Kilde; vi skulle senere se, hvorledes de brugte og misbrugte deres Myndighed over Disciplene, og foreløbig kun berette et Par betegnende Fakta, at en Lærer i Aarhus en Gang rev en Discipel saa stærkt i Øret, at han beholdt det i Haanden, og at baade i Kjøbenhavn 1559 en Hører Hans Pedersen beskyldtes for ved Mishandling at have voldet en Discipels Død, og i Odense 1566 Rektoren Hans Lang ved et Bryllup paa Raadhuset gav en ulydig Discipel Hans Andersen et Ørefigen; da nu Disciplen kort efter døde, kom det til en for Rektoren højst ubehagelig Sag, i det den afdødes Slægt beskyldte ham for ved sit Slag at være Skyld i Drengens Død; de undsagde ham, og han maatte ty til Kongen, der ogsaa gav ham et Beskjærmelsesbrev, uden hvilket han vilde have været i Fare for sit Liv; han naaede dog at blive Præst og døde som Præst i Horne paa Fyn i Aaret 1604. Betegnende for Tidsalderen er det, at man i omtrent enhver Skolelov har anset det nødvendigt at indføre Bestemmelser om, hvad Straf der skulde ramme Lærere, naar de indfandt sig drukne i Kirken eller paa Skolen; eller naar de klamredes og sloges eller lode sig høre med Forbandelser og Eder, med uanstændig Raaben og Skrigen i Huse og paa Gader, eller at naar de kom for sent paa Skolen, »da skulde den Undskyldning ikke tages gyldig, at de vare blevne sinkede af Svirebrødre«; eller de begik Sædelighedsforbrydelser, som kom de foresatte for

Øren; thi der holdtes stræng Justits i Skolerne, ikke blot over Disciplene, men ogsaa over Lærerne.

Rektoren skulde jo være den, der i de forskjellige Henseender styrede Skolen; men medens vi have set, at hans Magt var indskrænket fra neden, saa han var langt fra at være enevældig, var der ogsaa fra oven lagt Dæmper paa hans Myndighed, »Høg over Høg«; thi Skolerne stode under Gejstlighedens Tilsyn; Rektorernes nærmeste foresatte vare Sognepræsterne, saa Provsterne og endelig Biskopperne. der paa deres Visitatsrejser ogsaa skulde undersøge Forholdene i Skolerne, og som ofte vare meget ublide Visitatorer; i Regelen have de vel indskrænket sig til, naar der var noget, som vakte deres Mishag hos Lærerne, da at bruge Munden; men der træffes dog ogsaa det Tilfælde, at en Biskop har været saa vred, at han har grebet det Vaaben, som ellers Lærerne svingede, og vendt det mod dem selv; den fynske Biskop Hans Mikkelsen (1616—51) skriver i sin Dagbog om en Visitats 1633 i Faaborg Skole, at han havde givet Klokkeren (der tillige var Hører ved Skolen) nogle Slag af Ferlen, fordi han havde mødt drukken paa Skolen og i sin Drukkenskab opført sig uanstændig. I det hele taget var det vel ikke til Skade for Skolerne at have Biskopperne til de øverste foresatte, skjønt disse nok undertiden lode deres Myndighed komme for stærkt frem og blandede sig i Skolernes indre Administration paa en saadan Maade, at det kom til Konflikter mellem dem og Lærerne, der dog vel som oftest have tiet og bukket til de biskoppelige Paalæg. Et højst ubehageligt Optrin indtraf 1644 i Odense Gymnasium mellem den oven omtalte Biskop Hans Mikkelsen og Gymnasiets daværende Professor i Filosofi, senere i Theologi, Magister Jørgen Falster, som allerede adskillige Gange havde været i Klammeri med Biskoppen og af ham faaet flere Irettesættelser; det gik saaledes til: der var tyve Gymnasiaster, som forlangte Stipendier, men kun sexten Portioner, hver paa tyve Rdlr.; Professorerne bleve da ved

et Møde om Formiddagen enige om, at de sexten Portioner skulde fordeles lige mellem de tyve Gymnasiaster, saa hver fik sexten Rdlr., »efterdi der var mange smukke Folks Børn fra Jylland, som i den bedrøvelige Krigstid maatte hjælpes; ved de fire Dalers Tab for hver kunde de ikke tage saa stor Skade, da det Gilde, de plejede paa den Tid med stor Bekostning at gjøre, var aldeles afskaffet, og de Penge altsaa sparede.« Da om Eftermiddagen atter Professorerne og Biskoppen vare samlede for at overvære Stipendiernes Uddeling, kom Falster med en hel Skare Gymnasiaster, og da Biskoppen spurgte, hvad der var i Vejen, sagde Falster, at de begjærede at faa deres fulde Stipendier, 20 Rdlr. hver; Falster blev paastaaelig, Biskoppen forbød ham Adgang til Skolen, men da han alligevel trængte paa og vilde ind, gik Biskoppen hastig ind i Skolen og sagde: »Tag mig den Ferle«, og bevæbnet med Ferlen stillede han sig i Skoledøren for at hindre Falster i at komme ind. Falster ilede da ud paa Kirkegaarden, hvor han tog en stor Sten, som han truede Biskoppen med; da denne spurgte, om den Sten var tiltænkt ham, svarede Falster, at nu skulde »arma armis profligeres« (»bruges Vaaben mod hinanden«). Biskoppen begjærede de øvrige Professorer til Vidne paa det skete og sagde, at da det ikke var første Gang, at Falster havde gjort »Parlamente«, vilde han nu drage ham til Ansvar for det alt sammen. Imidlertid maa Sagen senere være bleven forligt, hvilket vist ogsaa var det heldigste for begge Parter.

Især var det ved Besættelsen af Skole-Embederne, at Biskopperne havde meget at sige: i de første Tider efter Reformationen beskikkedes Rektorerne af Biskopperne og vare i de mindre Byer gjærne tillige residerende Kapellaner eller Aftensangspræster; siden kaldte Kongen dem efter Biskoppens Forslag, og stundum bleve Rektorerne da ogsaa Degne ved Kirkerne. Konrektorerne og Hørerne antoges først af Rektorerne, senere efter disses Forslag af Biskop-

perne, og saaledes vedblev det lige til 1809. De nederste Klassers Hørere vare dog ofte af en særegen Beskaffenhed, i det nemlig ikke sjælden Disciple af øverste Klasse toges til Hørere, endnu før de bleve Studenter, og saa bleve ved at gaa som Hørere i en længere Aarrække uden nogen Sinde at søge til Universitetet; men i det de vedbleve at betragtes som Disciple, nøde de godt af Skolens Stipendier og de andre Fordele, Opholdet ved Skolen medførte, især de Degnekald, som Mesterlektianerne besørgede; vi se altsaa, at Grænsen mellem Discipel og Lærer var svævende, og at disse Personer vel af Navn vare Disciple, men i Virkeligheden vare Hørere; af det Slags har sagtens den oven for omtalte faaborgske Klokker været, hvem Biskop Hans Mikkelsen gav Prygl med Ferlen. Paa den Maade er det vistnok ogsaa gaaet til, naar det berettes, at af og til har det truffet sig, at Fader og Søn have været Disciple paa én Gang i samme Skole*); thi det underlige var, at medens Hørerne ikke maatte gifte sig, var der intet saadant Forbud imod, at slige gamle Disciple traadte ind i Ægtestanden. Saaledes var Rasmus Madsen i Nykjøbing paa Falster en af disse Veteraner, der bleve gaaende, eller rettere sagt staaende, i øverste Klasse uden at lade sig dimittere, da han som Løbedegn havde sit rigelige Udkomme; fra 1646 til sin Død 1682 var han Hører i nederste Klasse, havde Indtægterne af et Landsbydegnekald, dog imod at holde en Substitut der ude, og desuden var han Kjøbstadens Klokker og Bedemand, saa hans Embede uden Tvivl har været det mest indbringende ved hele Skolen; han var to Gange gift. Et Sidestykke kan anføres fra Faaborg; en Discipel ved

---

*) Som et Kuriosum kan anføres, at for en Snes Aar siden bleve i Norge en Fader og hans Søn Studenter samme Aar; Faderen var oprindelig Degn og gav sig i en fremrykket Alder til at studere; Sønnen fik ved Artium nogle faa Points flere end Faderen.

Navn Peder Møller blev 1712 ansat som Løbedegn ved et Landsbykald og beholdt det til 1737, da han døde; samtidig overtog han Kantorforretningen i Faaborg, og ved Siden deraf beholdt han trods Sognepræstens Modstand, og trods sin Drikfældighed, Del i Skolens Legater til sin Død; han var gift og havde Børn. — Unægtelig højst besynderlige og vistnok ogsaa højst uheldige Forhold!

Det oven anførte har vist, og det efterfølgende vil yderligere godtgjøre, at Lærerne, baade Rektorer og Hørere, fuldstændig misforstode den Del af deres Gjerning, som bestod i Disciplinens Hævdelse, i det de paa en raa og brutal Maade misbrugte den Myndighed, der var lagt i deres Haand, saa Disciplene kun med Skjælven saae hen til deres strænge Tugtemestere; men lige saa uheldigt har det været, naar det en enkelt Gang indtraf, at Lærerne gjorde sig til Kammerater med Disciplene. En saadan alt for velvillig Rektor var Magister Niels Hammer, en Dattersøn af den berømte Niels Hemmingsen; han blev i Januar 1603 beskikket til Rektor i Odense, i hvilket Embede han blev indsat 24de Februar; men allerede 3dje Marts samme Aar indgaves der Regning over 531 Kander Øl, som han tillige med sine Gjæster, der mest vare Hørere og Degne (altsaa Disciple), havde konsumeret hos en Værtshusholder Laurids Skriver, og det kun i de fem Uger fra 28de Januar til 3dje Marts; hans øvrige Synderegister var ikke ringe, saaledes havde han endnu samme Aar uden Biskoppens Tilladelse forladt Skolen og var rejst bort i adskillige Maaneder; men skjønt der flere Gange blev set gjennem Fingre med hans Udskejelser, og hvor tit han end lovede Bod og Bedring, naaede han dog kun at virke som Rektor i tre Aar, da han viste sig som en fuldstændig Umulighed paa den Plads og derfor blev afsat.

Mellem de forskjellige Skoler var der i de Dage stor Skinsyge, der haandgribelig viste sig i Slagsmaal mellem Disciplene, naar de tilfældig stødte sammen; helt ned i vort

Aarhundrede véd man at fortælle om de Batailler, soranske og herlovianske Disciple leverede hinanden, naar en Flok fra hver Skole ved en Feries Begyndelse traf til samtidig at komme til samme Kro; men i tidligere Dage værgede Lærerne ogsaa paa samme Maade om deres Skoles Anseelse; i 1632 var saaledes Rektoren i Vordingborg, den bekjendte Søren Povlsen Judichær, oppe at slaas med sin Embedsbroder fra Nykjøbing paa Falster Jørgen Christensen Flensborg, hvilken sidste fik en Dragt Prygl af Judichær, som dog undskyldte sig med, at det var sket i Hidsighed, hvorfor Sagen ingen videre ubehagelige Følger fik for ham.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

Kong Alexander Jannaj og hans Dronning.

(En Episode fra det jødiske Riges sidste Tider).

Faa Perioder af Historien kunne i Betydning og Interesse maale sig med det jødiske Riges sidste Hundredaar. Først og fremmest var det et Tidsrum, hvori de Forhold udviklede sig, i hvilke Kristus traadte ind; men det var tillige en Periode, i hvilken de mægtigste og mest uensartede Kræfter brødes i en saa storartet Kamp, at den maa aftvinge selv dem en mer end almindelig Interesse, for hvem Datidens religiøse Begivenheder ere uden personlig Betydning. Dertil kommer det for Historikerne fristende, der ligger i Beskaffenheden af de Kilder, ved hvilke vi kunne gjøre os bekjendte med dette Tidsafsnits Historie. De tilsløre nemlig gjennemgaaende Begivenhederne mere, end de afdække dem, og lade dem fremtræde usammenhængende og ofte gaadefuldt; men alligevel give de saa meget, at det næsten overalt lykkes en taalmodig og besindig Forskning at finde de forbindende Led og opdage de storartede Sammenhænge i denne Periodes Begivenheder. Hvad der i Kildeskrifterne pludselig træder frem som ganske uforberedte Fænomener med en fremmed Kolorit, viser sig for den nærmere Betragtning at være Udviklingen af Spirer, der kunne forfølges tilbage til Jødernes Tilbagekomst fra det babyloniske Fangenskab, og som i den følgende Tid under de vexlende

Begivenheder langsomt udvikle sig til de Former, der ved første Øjekast synes saa paafaldende. Den rette Forstaaelse af disse Forhold faar man selvfølgelig kun ved at betragte dem i deres Helhed fra Begyndelsen til Slutningen; men der gives dog enkelte Afsnit af dem, hvor de bevægende Kræfter træde frem paa særlig prægnant Maade, saa at det lønner sig at gjøre dem til Gjenstand for en Enkeltfremstilling. Til disse Afsnit hører i særlig Grad den Konges Regering, der er nævnt oven over disse Blade. Han bragte ved sin raa og hensynsløse Fremtræden de Stoffer i det jødiske Folkelegeme til at udskilles fra hverandre, som endnu i nogen Tid trods den latente Modsætning kunde være forblevne i en vis indbyrdes Forbindelse, selv om det fuldstændige Brud mellem dem med Nødvendighed engang maatte indtræde. Lige saa interessant er hans Dronnings Regering, der trods denne Fyrstindes store Klogskab og Besindighed kun udvidede Svælget mellem Partierne endnu mere og bidrog til at fremskynde den forestaaende Katastrofes Udbrud. Forud skal der kun meddeles en kort Oversigt over nogle Hovedpunkter af den foregaaende Tids Historie, for at Begivenhederne i selve det skildrede Afsnit kunne træde frem efter deres fulde Betydning.

I.

Den Kongeslægt, til hvilken Kong Alexander Jannaj hørte, havde ikke nogen langt tilbagerækkende Stamtavle. Han var først den anden af Hasmonæerne (eller Makkabæerne), der bar Kongenavn, i det de tidligere Herskere af denne Slægt kun havde ført Titel af Ypperstepræst. Dog var Forskjellen mellem disse to Værdigheder for en stor Del alene af formel Natur; i Virkeligheden var denne Tids Ypperstepræster fuldstændig verdslige Herskere, saa at det

nærmest skyldtes Hensyn til de omboende Folk, naar Alexanders ældre Broder Aristobulos havde tiltaget sig Kongenavnet ved Siden af Ypperstepræsteværdigheden; thi de ypperstepræstelige Funktioner vedbleve Hasmonæerne ogsaa i den følgende Tid at udøve, om end enkelte af dem i denne Egenskab toge sig ud som rene Parodier paa den ægte gammeltestamentlige Ypperstepræst.

Denne Erkjendelse af det efterexilske Ypperstepræstedømmes Betydning, der er den første Betingelse for Forstaaelsen af Jødernes Historie i de sidste Hundredaar før Kristus, findes allerede hos den jødiske Historieskriver Josefos, der etsteds*) udtaler sig saaledes: »Jøderne havde en aristokratisk Statsforfatning med et Mindretalsherredømme (Oligarki), og Ypperstepræsten forestod Statsstyrelsen, indtil Hasmonæerne overtoge Magten«. Denne Hasmonæernes Overtagelse af Magten skete netop ved, at de overtoge Ypperstepræsteværdigheden, som i Aaret 152 f. Kr. skjænkedes Makkabæeren Jonatan af Syrerkongen Alexander Balas; og hvad her en fremmed Fyrste egenraadig gjorde, det stadfæstede Folket senere, i det det af Taknemmelighed overdrog Jonatans Broder Simon og hans Slægt Ypperstepræstemagten, som skulde tilhøre dem, indtil Gud ved en Profet kundgjorde sin Vilje, det vil efter Datidens Sprogbrug sige, indtil den messianske Tids Frembrud.

Aarsagen til denne mærkelige Omdannelse af Ypperstepræstens Betydning, som i Følge den gammeltestamentlige Lov skulde være en ganske anden, laa i de politiske Forhold efter Exilet og er ikke vanskelig at finde. Netop fordi den ypperstepræstelige Myndighed oprindelig var af ren kirkelig Natur, kunde Perserne bedst anerkjende den, da den tilsyneladende ikke frembød noget som helst Tilknytningspunkt for nationale Frihedsbevægelser hos Jøderne; derfor begunstigedes den, medens enhver rent verdslig Myn-

*) Josef. Arkæologi XI. 4, 8.

dighed hos Folket undertrykkedes; men jo mere eneraadende Ypperstepræsten blev, desto mere maatte han antage Karakteren af en almindelig Vasalfyrste, der faktisk i sin Haand forenede al den Magt, som Perserne overhovedet tilstode de undertvungne Folkeslag. Til yderligere at udvikle denne verdslige Karakter maatte Perserrigets snart indtrædende Forfald bidrage, som bevirkede, at de fjærnere Provinser kom til at staa næsten selvstændig; og da de bedre blandt Ptolemæerne og Seleukiderne tilstode de undertvungne Folkeslag en vis Frihed, bevarede Ypperstepræsterne ogsaa senere den vundne politiske Magtfylde. Under disse Herskere var det rimeligvis, at det Raad, som siden fører Navnet: Synedriet, dannedes, og følgelig kom Ypperstepræsten til at indtage Forsædet i dette, en Stilling, som han efter Josefus' og det ny Testamentes samstemmende Vidnesbyrd fastholdt lige ned til Rigets sidste Tider*). I samme Forhold som Ypperstepræsten selv steg i Magt, voxede selvfølgelig ogsaa hans præstelige Omgivelsers Betydning, og der dannede sig paa denne Maade et Tempelaristokrati, som virkelig gav Jødernes Forfatning den af Josefus omtalte aristokratisk-oligarkiske Karakter, der er saa forskjellig fra de forexilske Forhold som vel mulig. Det var dette Aristokrati, der i alt Fald i Modstandernes Munde førte Navnet: Sadducæer.

Omdannelsen af Ypperstepræsterne til verdslige Vasalfyrster medførte en stærk religiøs Degeneration hos dem. De bleve Realpolitikere, som søgte at hævde deres Stilling ved mer eller mindre intime Forbindelser med de omboende hedenske Smaafyrster, og hvis rent verdslige Interesser lode dem tabe Interessen for det specifisk-jødiske. Havde de maattet raade, vare de jødiske Ejendommeligheder efterhaanden blevne udviskede, og Israel var blevet som et af

*) Fremstillingen af Synedriets Sammenstilling og Styrelse i Talmud er for en stor Del et rent Idealbillede, som aldrig har været realiseret.

de andre Folkeslag; det viste sig tydeligst under Antiochos Epifanes, da den blændende græske Kultur truede med ganske at bortskylle alt, hvad der dannede den dybe Sondring mellem Jøderne og Hedningefolkene, og da det netop var Ypperstepræsterne med deres sadducæiske Omgivelser, der ivrigst understøttede Kongen i hans Bestræbelser for at hellenisere det sære Jødefolk, hvis Stivsind og Afsluttethed i saa høj Grad forbitrede ham. Imod disse Bestræbelser optraadte Makkabæerne med deres storartede Kraft og Begejstring, og de stode derfor i Begyndelsen som de hedensksindede Sadducæeres ivrigste Fjender; men da de selv havde overtaget Ypperpræstemagten, indtraadte der en Forandring i dette Forhold. Tempeladelen, hvis værste Elementer vare gaaede til Grunde i den store Frihedskamp, var bestandig henvist til at slutte sig til de nye Ypperstepræster, der med rette eller urette besade den højeste Magt, og Hasmonæerne selv maatte ogsaa hurtig komme til at betragte Sadducæerne som deres naturlige Forbundsfæller i Kampen mod de øvrige Partier i Folket. Der fuldbyrder sig da under Sadducæernes Indflydelse den samme Forvandling med Makkabæerne som tidligere med de gamle Ypperstepræster: de bleve mere og mere sæculariserede og følte sig fuldstændig som verdslige Herskere, der en passant fuldbyrdede deres ypperstepræstelige Pligter, fordi disse dannede Grundlaget for deres Stilling i Folkets Midte, men ikke nærede nogen virkelig Interesse derfor. Fra at være Ypperstepræsternes forargede Modstandere bleve de deres ivrige Efterlignere og gjorde ved at antage Kongenavnet det sidste Skridt paa den Udviklingsbane, som hine næsten helt havde gjennemløbet.

Samtidig med at Hasmonæerne nærmede sig det tidligere saa heftig bekæmpede Tempelaristokrati, fjærnede de sig i stedse højere Grad fra et andet Parti, som de i Begyndelsen trods den betydelige Forskjel mellem dem undertiden havde staaet temmelig nær. Den Aandsretning, der

med den store skriftlærde Esra holdt sit Indtog i Jerusalem, havde som Grundprincip Livet under Loven og som Kjendetegn den skarpe Adskillelse fra alt fremmed. Ved fortrinsvis blandt de praktiske Lovbud at lægge Vægten paa Omskærelsen, Sabbats- og Renhedsbestemmelserne gjorde denne Retning det muligt for Jøderne at bevare den dybe Sondring fra Hedningefolkene og dog at leve overalt rundt om i Hedningeverdenen; derfor havde denne Retning mangfoldige Tilhængere hos de tvungent eller frivillig adsplittede Jøder, ligesom det ogsaa var den, der formaaede at bevare Jødedommens Tilværelse efter Jerusalems og Templets Fald. For saa vidt dette Parti levede i Hjemmet og ved Templet, deltog det naturlig i Udøvelsen af de Love, der krævede det bestemte hellige Sted og det særlige Tempelpersonale; men nogen stor Betydning havde alt dette dog ikke for dem, især da Tempeltjenesten var i Hænderne paa det utro og verdsligsindede sadducæiske Parti. I Studiet af Loven havde man et Middel til ligesom at give denne en sublimeret aandelig Udførelse, der var uafhængig af det bestemte Sted eller bestemte Midler; og netop som Gjenstand for theoretisk Studium var det, at »Loven« fik en saa overordentlig Betydning for Jøderne og i saa høj Grad vakte deres Begejstring*). Det er denne lovstrænge Retning, eller for at tale i Datidens Sprog, Farisæismen, hvem det skyldes, at Jødedommen endnu bestod, da Kristus traadte frem, da dens Opgave netop bestod i at bevare Folket som det særlige ubesmittede Samfund, indtil den messianske Tid brød frem. Dermed er deres Forhold til de makkabæiske Frihedshelte allerede givet.

---

*) Til de mest betegnende Udtryk for Jødernes Begejstring for Loven høre de Steder, hvor det hedder, at Herren bor hos Jøderne, fordi han har givet dem sin Lov. Han kan nemlig ikke undvære denne Lov, der er et Udtryk for hans hellige Væsen, og hvor den er, maa han altsaa ogsaa være; se Weber: System der altsynagogalen palästinischen Theologie, 16 f.

For saa vidt Kampen drejede sig om at tilkæmpe sig Frihed til at leve det særegne jødiske Liv under Loven, deltoge de i den; men naar de troede dette Maal naaet, trak de sig tilbage fra Striden. De tænkte ikke paa selv at tilkæmpe sig det messianske Riges Frembrud; at overvinde Hedningemagterne var Herrens Sag, hvori det vilde være formasteligt for Mennesker at blande sig. Og jo mere Kampen gik ud paa at vinde national Selvstændighed og ligesom opnaa en Gjentagelse under David af den gamle israelitiske Guldalder, der kunde være en Erstatning for den forventede messianske Herlighed, desto mere maatte den staa for dem som en Vederstyggelighed. Som fødte Modstandere af den ypperstepræstelige Opportunisme med dens Nedbryden af Grænseskjellene mellem Israel og Hedningefolket, maatte Farisæerne nødvendig fjærne sig fra Makkabæerne, da disse overtoge den ypperstepræstelige Magt og traadte i de gamle Kirkefyrsters Fodspor. Og da Farisæerne besade en overordentlig Indflydelse paa Folkets Mængde, der instinktmæssig i dem erkjendte sine tilforladeligste aandelige Ledere, var der dermed forberedt en indre oprivende Kamp, der drejede sig om de mest afgjørende Livsspørgsmaal for dette lidenskabelige Folk, saa at Striden maatte føres med et Raseri og et Had, hvortil faa Perioder i Historien kan opvise Magen.

I Følge Josefus forberedtes Bruddet mellem Hasmonæerne og Farisæerne allerede under Johannes Hyrkan, hvad der i og for sig er rimeligt nok, selv om Erindringen om dette Brud hos ham er smeltet ind til at blive en historisk Anekdote, der er yderst betegnende for den senere Tids smaalige Blik*). »Hyrkans Lykke, hedder det, vakte

*) S. Arkæol. XIII. 10, 5—6. — Den samme Fortælling findes i en temmelig forvirret og ufuldstændig Skikkelse i den babylonske Talmud (Kiddushin fol. 66a), hvor den berettes om Kong Jannaj, hvad der sikkert beror paa en simpel Forvexling

Misundelse hos Jøderne, og især vare Farisæerne ilde stemte mod ham; og disse have en saadan Magt over Folket, at dette straks tror, hvad de sige mod en Konge eller en Ypperstepræst. Tidligere havde Hyrkan været en meget afholdt Tilhænger af deres Parti. Da han nu engang indbød dem til et Gjæstebud, hvor han behandlede dem meget venlig, saa at de følte sig i høj Grad velstemte, begyndte han at sige til dem, at de jo vidste, at han stræbte efter at være retfærdig og gjøre alt, hvad der behagede Gud; han vilde derfor bede dem om at formane og rette ham, hvis de saae, at han i noget Punkt veg bort fra den rette Vej. Alle Gjæsterne gave ham det bedste Vidnesbyrd med Undtagelse af en eneste, et uroligt og oprørsk Hoved ved Navn Eleazar. Han sagde: siden du vil høre Sandheden, saa vid, at du for at være retfærdig maatte nedlægge din Ypperstepræsteværdighed og indskrænke dig til at være Folkets Styrer. Da Hyrkan spurgte om Grunden hertil, svarede Eleazar: Fordi vi have hørt af de gamle, at din Moder har været Krigsfange under Antiokus! Denne Beskyldning var usand, og ikke blot Hyrkan, men ogsaa de tilstedeværende Farisæer forbitredes højlig derover. Imidlertid fortalte en af Hyrkans fortroligste Venner, Sadducæeren Jonatan ham, at Eleazer kun havde udtalt, hvad der var Farisæernes almindelige Mening, og at han for at overbevise sig herom blot behøvede at spørge dem, hvilken Straf de vilde idømme ham for denne Udtalelse. Hyrkan fulgte dette Raad, og da Farisæerne ikke fandt, at Eleazars Brøde var af den Natur, at den fortjente Døden, og da de overhovedet ere meget milde i deres Straffe, saa dømte de ham kun til Fængsel og Piskning. Deri saae saa Hyrkan et tydeligt Bevis paa, at Eleazar havde spillet under Dække med dem, især da

og har mangfoldige Sidestykker i de talmudiske Skrifter. I Talmud er det Kongens sadducæiske Ven og ikke Farisæeren, der fører Navnet Eleazar.

Jonatan stadig pustede til Ilden, og paa denne Maade skete det, at han forlod Farisæerne og sluttede sig til Sadducæerne, i det han ophævede de farisæiske Love og indførte de sadducæiske. Derfra skrev Folkets Had til ham og hans Sønner sig.« Det Brud med Farisæerne, hvorom denne Anekdote er en forvrænget Erindring, var imidlertid kun Forspillet til den langt voldsommere Kamp mellem dem og Hasmonæerne, der udbrød under Jannaj.

I politisk Henseende vare Hasmonæerne tilsyneladende ret gunstig stillede. Det syriske Rige, der havde voldet Jøderne saa store Lidelser, og af hvis Klør Makkabæerne kun med den yderste Kraftanstrængelse havde vristet Folket, var nu i en fuldstændig Opløsningstilstand, der forskaffede de hasmonæiske Herskere en ganske uafhængig Stilling. Noget farligere var Syrernes gamle Rival, det ægyptiske Rige, der forud for Syrerne havde hersket over Jøderne. Her regerede Ptolemæos Euergetes den 2dens Enke, den kraftige, men despotiske Kleopatra Kokke. I Begyndelsen havde hun maattet indsætte sin ældste Søn Ptolemæos Lathyros (Soter II.) til Medregent, i det hun holdt sin Yndlingssøn Ptolemæos Alexander skadesløs ved at give ham Kypern som selvstændigt Kongerige; men senere lykkedes det hende at fremkalde en Opstand i Alexandria mod Lathyros, saa at han maatte forlade Byen (106). Hun gav da ham Kypern og kaldte Alexander tilbage som Medregent, hvad han dog kun blev af Navn, da Moderen styrede Riget ganske efter sit Forgodtbefindende. Trods den store Anseelse, hvori Jøderne stode i Ægypten, saa at Kleopatra endog lod sin Hær føre af jødiske Feltherrer, kunde Hasmonæerne dog ikke føle sig fuldstændig sikre over for denne Nabo. — Ogsaa i Rigets umiddelbare Nærhed fandtes der forskjellige mindre eller større Stater, paa hvis Fjendskab Jøderne maatte være forberedte. Saaledes laa der baade ved Rigets østlige og vestlige Grænse en Række befæstede Byer, der under indfødte eller græske Styrere dannede uafhængige Samfund, som

i Regelen befandt sig i Kamp med deres Omgivelser; saaledes mod Vest Søfæstningerne Ptolemais (Akko), to Kystbyer: Stratonstaarnet og Dora, der tilhørte Tyrannen Zoilos, den gamle filistæiske Hovedstad Gaza og en halv Mil nordvest derfor Antedon*), samt ved Ægyptens Grænse Rafia; imod Øst den fra Evangelierne bekjendte Fæstning Gadara, beliggende paa Toppen af en Klippe sydøstlig for Genesaret Sø, Amatus, lidt nordlig for Jabbok, som stod i Forbund med en ammonitisk Magthaver Theodor, der havde deponeret sine Skatte dér, Pella, kjendt fra de ældste kristnes Historie, Dion, Gerasa, Gamala, Ragaba (det nuværende Vadi Ragib) o. fl. Betydeligere var det nabatæiske eller arabiske Rige, der omsluttede Jødeland mod Syd og Øst. Denne Stat, der netop nu hævede sig til en større Betydning, og som spillede en fremragende Rolle, indtil den erobredes af Kejser Trajan**), strakte sig fra Libanons Fod mod Syd langs Ørkenen og derpaa mod Vest mellem Palæstinas Sydgrænse og Sinajhalvøen. Dens Hovedstad var Petra. Beboerne vare for en Del indvandrede Arabere; men de havde, ligesom Jøderne selv paa denne Tid, overtaget det aramaiske Sprog, som i Tiden før Kristus havde faaet en overordentlig Udbredelse. — Trods alle disse Fjender havde imidlertid Hasmonæernes Rige ved det Tidspunkt, som vi beskæftige os med, tilkæmpet sig en betydelig Anseelse og et Omfang, der gjenkaldte Erindringen om Israels berømteste Tider. Johannes Hyrkan havde bemægtiget sig Samaritanernes Land nordlig for Judæa og de Strækninger af det gamle Judariges sydlige Egne, hvor efter Exilet Idumæerne havde sat sig fast. Hans Søn og Efterfølger Aristobulos havde dertil føjet Ituræa østlig for Genesaret

---

*) Levningerne af Antedon ere fornylig fundne, s. Ztschr. d. deutschen Palästinavereins VII. 5 ff. 140 f.

**) Paa Apostlen Paulus's Tid herskede den nabatæiske Fyrste Aretas endog en kort Tid over Damaskus, s. I. Korinth. 11, 32.

Sø. Dog det maa ikke glemmes, at denne hasmonæiske Herlighed for en Del kun var et blændende Skin, i det den mindre bares oppe ved egen Kraft end ved Omstændighedernes Sammentræf, navnlig ved Romernes mægtige Forbund. Allerede Makkabæeren Judas havde søgt Romernes Venskab, og hans Efterfølgere havde fortsat disse Bestræbelser, som Romerne beredvillig kom i Møde, da det stemmede med deres beregnende Politik at svække det syriske Rige ved at forny Jødernes Magt; at dette Venskab vilde være forbi i det Øjeblik, da det syriske Rige var erobret af Romernes Hære, havde Hasmonæerne endnu ingen Anelse om. De følte sig foreløbig som Selvherskere og ikke som Midler for den romerske Statskunst. — —

Alexanders egentlige Navn var Jannaj (hos Josefus: Jannæos), en Forkortelse af Jonatan, omtrent som Matthæus af Mattatja, Azaj af Azarja o. s. v.*). Han var den tredje ældste af Hyrkans Sønner og havde tilbragt sin Ungdom i Galilæa, da Faderen havde fattet Uvilje mod ham og ikke vilde se ham i sin Nærhed. Som Anledning til denne Uvilje fortæller Josefus, at Hyrkan mest elskede sine to ældste Sønner Aristobulos og Antigonos, men at han engang i Drømme saae Jannaj som sin Efterfølger og derfor blev forbitret paa ham — en Historie, der just ikke bliver sandsynligere ved, at Josefus lader Hyrkan sende Sønnen bort, saa snart denne var født. Som den tredjeældste Søn havde Jannaj kun ringe Udsigt til at komme paa Tronen; at det alligevel skete, skyldtes Aristobulos' sygelige Skinsyge og Mistænksomhed. Ved sin Tronbestigelse lod Aristobulos (105—104) nemlig ikke blot sin Moder, men ogsaa

*) Paa sine Mønter, af hvilke flere ere fundne, kalder han sig Jonatan, men paa den græske Side Alexander. Ogsaa hans Forgænger havde baade et jødisk Navn (Judas) og et græsk (Aristobulos); men Jannaj var den første, der brugte en græsk Indskrift paa sine Mønter.

sine 3 yngste Brødre kaste i Fængsel; Moderen lod han endog sulte ihjel. Kun den næstældste af Sønnerne, Antigonos, med hvem han havde deltaget i forskjellige Krige under Faderens Regering, og hvem han elskede lidenskabelig, lod han beholde Friheden. Dog ogsaa mod denne Broder lykkedes det hans Omgivelser, deriblandt hans Dronning Salome, at vække hans Mistanke, saa at han i alt Fald besluttede sig til at stille ham paa en Prøve. Han lod derfor sige til Antigonos, at han skulde komme ubevæbnet til ham, og samtidig gav han Befaling til, at der i en underjordisk Indgang til Borgen ved Templets nordvestlige Hjørne, der førte gjennem det saakaldte Stratons Taarn, skulde opstilles Drabanter, som skulde nedhugge ham, hvis han mødte med Vaaben. Ved Bestikkelse fik de misfornøjede Kongens Budskab forandret til, at Antigonos opfordredes til at møde bevæbnet, og da denne strax efterkom Kongens Bud, blev han dræbt af den opstillede Vagt. Da Drabet var fuldbyrdet, grebes Kongen, der alt i nogen Tid havde været syg, af saa forfærdelige Samvittighedsnag, at hans Sygdom forværredes og kort efter endte med Døden.

Paa denne Maade stod Jannaj nu som Hasmonæerslægtens Overhoved. Enkedronningen, Salome Alexandra, ilede med at aabne hans Fængsel og overdrage ham Kongemagten, i det hun tillige skjænkede ham sin Haand. Da nemlig Josefus senere omtaler Alexanders Dronning under det samme Navn som Aristobulos' Dronning, kan man næppe tvivle om, at hun er den samme som denne. Navnet Alexandra har hun formodentlig først antaget, efter at hun ægtede Alexander. Den ene af de to Brødre, der havde delt hans Fængsel, gjorde et Forsøg paa at tilrive sig Kongemagten og blev derfor dræbt af ham; den anden derimod behandlede han velvillig og med store Æresbevisninger, da han kun ønskede at føre et roligt og uforstyrret Liv.

Jannaj var en raa Soldaterkonge, hvis eneste Interesse var Krigslivet, uden at et fremragende Feltherretalent bidrog

til at kaste nogen Glans over hans Skikkelse. For tabte Slag og Uheld var han temmelig ufølsom; de synes snarere at have forøget hans Lyst til Krigen; men medens han bortødslede sin Kraft i endeløse, snart heldige, snart uheldige Kampe, overlod han Rigets indre Forhold til sig selv og tillod derved Partiagitationen at gribe om sig og vække Had og Lidenskaber i Folket, som senere ikke vare til at dæmpe.

Saa snart han efter sin Tronbestigelse følte sig sikker i Sadlen, samlede han strax en Hær og drog ud for at bemægtige sig den befæstede Havneby Ptolemais, hvis Besiddelse ganske vist kunde være af stor Betydning for Jøderne. Han besejrede Byens Indbyggere i aaben Mark og tvang dem til at indeslutte sig i Fæstningen, som han begyndte at belejre. Borgerne sendte Bud om Hjælp til Tyrannen Zoilos; men da denne ikke formaaede at understøtte dem, henvendte de sig til Kong Ptolemæos Lathyros paa Kypern, hvem de lovede, at Zoilos og Indbyggerne i Gaza vilde støde til ham med Hjælpetropper, hvis han vilde komme dem til Hjælp. Ptolemæos betænkte sig ikke længe. I Spidsen for en Hær paa 30000 Mand sejlede han til Fastlandet og landede ved Ptolemais, uden for hvis Mure han slog Lejr. Rigtignok slog Stemningen i Byen om, saa at Beboerne ikke vilde aabne deres Porte for ham; men Zoilos og Gazæerne forenede sig virkelig med ham, og paa denne Maade blev hans Hær saa imponerende, at Alexander saae sig nødsagen til at opgive Belejringen og føre sine Tropper tilbage. Han forsøgte derefter at skaffe sig af med den ubelejlige Medspiller ved List, i det han paa én Gang førte hemmelige Underhandlinger med Kleopatra, hvem han uden Vanskelighed ophidsede mod Sønnen, og samtidig lod, som om han ønskede at slutte Forbund med Ptolemæos, hvem han lovede en Sum af 400 Sølvtalenter, hvis han vilde skaffe ham Zoilos' Besiddelser. Et saadant fint Dobbeltspil laa imidlertid ikke ret for en Natur som

Alexanders; Ptolemæos opdagede hans List og begyndte i sin berettigede Forbitrelse derover strax paa Fjendtligheder. En Del af sine Tropper lod han belejre det gjenstridige Ptolemais, og med Resten gjorde han selv et Plyndringstog ind i Galilæa. Her erobrede han Asokis*) ved Hjælp af et i Jødernes Krige ofte anvendt Middel, at angribe paa en Sabbat. Imidlertid havde Alexander faaet en langt overlegen Hær samlet og ilede nu mod Ptolemæos, hvem han mødte ved Jordan i Nærheden af Byen Asofon**), i det de to fjendtlige Hære kun adskiltes ved Floden. I Tillid til sine Troppers store Antal lod Alexander Fjenderne uhindret sætte over Floden og bekymrede sig ikke om at styrke de Punkter, hvor hans Soldater begyndte at vige; men da han over for sig havde en overlegen dygtig Feltherre, Filostefanos, der mesterlig forstod at anvende sine faa Tropper, endte Slaget med et fuldstændigt Nederlag for Jøderne. Forfølgerne anrettede et frygteligt Blodbad blandt dem og holdt først op med at myrde, da Sværdene bleve sløve og Hænderne matte. Ptolemæos behandlede nu de Landsdele, der faldt i hans Haand, med umenneskelig Grusomhed. Kvinder og Børn lod han hugge i Stykker og kaste i Kjedler, for at give det Udseende af, at hans Soldater fortærede Menneskekjød, og saaledes udbrede Rædsel hos Jøderne. Ptolemais maatte overgive sig til ham, og ligeledes aabnede Gaza sine Porte for ham, saa at han til sidst stod som Herre i en stor Del af Landet. Da reddedes Alexander ved, at Kleopatra blev skinsyg paa sin Søns Held og besluttede sig til at sejle med en stor Hær til Palæstina. Her begyndte hun at belejre Ptolemais, og da Ptolemæos vilde benytte sig af, at Ægypten var blottet for Tropper, til ved et dristigt Tog atter at bemægtige sig sin gamle

---

*) Denne ellers ukjendte By laa i Nærheden af Sepphoris mellem Karmel og Genesaret Sø.

**) Maaske lig med det Safon, der omtales Jos. 13, 27.

Trone, sendte hun hurtig en Hær mod ham, der tvang ham til at opgive sin Plan og overvintre i Gaza. Dermed var hans Rolle foreløbig udspillet; han trak sig tilbage til Kypern, hvor han forblev, indtil han i Aaret 87 efter Moderens og Broderens Død blev kaldet til den ægyptiske Trone. Alexander begav sig med rige Gaver og Hyldingsbeviser til den sejrrige Dronning, hvem han skyldte sin Frelse. Her ventede der ham en ny Skræk, i det en Del af hendes Omgivelser raadede hende til at benytte Lejligheden og erobre Palæstina, Ægyptens tidligere Provins, tilbage; men Kleopatra foretrak at følge sin jødiske Feltherre, Ananja, der forestillede hende, at Jødernes Venskab var langt værdifuldere for hende end en Appel til deres velbekjendte fanatiske Frihedskjærlighed. Hun forgreb sig derfor ikke paa Alexanders Besiddelse, men sluttede endog et Forbund med ham i Byen Skytopolis.

Det ulykkelige Udfald af Alexanders første Tog svækkede ikke i mindste Maade hans krigerske Iver. Ikke længe efter træffe vi ham paa ny i Felten, denne Gang ved Rigets østlige Grænse, hvor han belejrede Fæstningen Gadara. Efter 10 Maaneders Belejring lykkedes det ham at indtage den, og lige saa heldig var han over for en anden Fæstning i disse Egne, Amathus, som han ogsaa erobrede. I denne By havde imidlertid den omtalte Theodoros gjemt sine Skatte, og da Alexander drog bort med sin Hær, hævnede denne Tyran sig ved et pludseligt Overfald, der kostede en Mængde Jøder Livet og berøvede dem hele deres Tros. Ubekymret om dette Uheld begav Alexander sig strax til Judæas sydvestlige Egne for at underkaste sig de uafhængige Fæstninger, der laa her. Efter at have indtaget Rafia og Antedon vilde han hævne sig paa Gaza for den Understøttelse, det havde ydet Ptolemæos, og begyndte ogsaa at belejre denne Stad. Indbyggerne gjorde imidlertid under Apollodoros en meget tapper Modstand, hvortil Haabet om Hjælp fra Nabokongen Aretas bidrog; Udfaldet af

Kampen vilde derfor have været tvivlsomt, hvis ikke Apollodoros var bleven dræbt af sin Broder Lysimachos, som derefter aabnede Portene for den jødiske Konge. Alexander kjendte imidlertid ikke til Ædelmod; han gav sine Soldater Lov til at plyndre og dræbe, hvorved der opstod en forbitret Gadekamp, der kostede Strømme af Blod paa begge Sider. Da Indbyggerne saae, at de ikke kunde fordrive den indtrængende Fjende, stak flere af dem Ild paa deres Huse og dræbte deres Kvinder og Børn for at bevare dem fra at falde i Sejrherrernes Hænder. Modstanden forøgede naturligvis Jødernes Forbitrelse; 50 Raadsherrer, der vare forsamlede i Apollotemplet, lod Alexander nedhugge, og han forlod først Byen, da denne næsten kun indesluttede en Samling Ruiner og Indbyggernes Lig. Hele denne Belejring varede et Aar og er omtrent forefalden i Aaret 96.

(Sluttes).

F. Buhl.

Fra den franske Restaurationstid.*)

VIII.

Villèles Ministerium. — De hemmelige Selskabers første Rejsninger. — Den nye Presselov. — De spanske Forviklinger. — Kongressen i Verona. — Nye partielle Valg. — Chateaubriand som Udenrigsminister. — Manuel udstødes af Kammeret.

Vi ere nu naaede til et Vendepunkt i Restaurationens Historie. De maadeholdne Royalister havde gjort forgjæves Anstrængelser for at skaffe Frankrig en liberal Regering, der støttede sig til Chartet; deres Bestræbelser vare forspildte ved Ultra'ernes Lidenskaber, og nu kom Højre endelig til Magten. Det var visselig et stort Parti, som nok fortjente at gribe Statens Ror; men uheldigvis talte det i sin Midte voldsomme Personligheder og Hedsporer, hvis Fejl allerede havde kompromitteret Partiet og maatte ødelægge det og Monarkiet under ét. Det havde i sin Spids Villèle, en Mand af sjælden Dygtighed, men uheldigvis alt for indgaaet med det gamle Regimentes Ideer og, efter

*) Efter Ernest Daudet: Historie de la Restauration; se foreg. Bind.

Guizots rigtige Bemærkning, idelig optagen af at lade Regeringens Aand mestre Partiaanden, uden dog hverken at kunne beherske eller skille sig fra sine Venner, og saaledes at han idelig maatte bære Ansvaret for deres Fejlgreb. Hans Udnævnelse vakte Forventninger hos dem, og han søgte forgjæves at hindre disses Realisation; han gjorde ofte Modstand, men gav dog altid efter for dem, og da de ubodelig havde svækket hans Stilling, styrtede de ham. Hans sexaarige Ministeriums hele Historie rummes i disse korte Ord.

I det Øjeblik Villèle overtog Regeringen, havde de hemmelige Selskaber omspændt hele Frankrig med deres Organisation; paa alle Hold udklækkedes Sammensværgelser, som havde Forgreninger i Hæren. Det nye Ministerium kastede sig ind i Kampen, som varede flere Maaneder. Begyndelsen skete i Saumur, hvor et første Forsøg, den 25de December 1821, slog fejl; men en af Kejserdømmets høje Officerer, General Berton, optog den 18de Febr. n. A. Forsøget med Hjælp af det hemmelige Selskab »Frihedens Riddere«. Han marcherede mod Thouars med den trefarvede Fane i Spidsen og bemægtigede sig Byen under Raabene: »Leve Friheden! Leve Napoleon II!« Derpaa vendte han tilbage til Saumur; men Øvrighederne vare allerede underrettede om Sagen og sendte ham Tropper i Møde, og han opløste sin Skare og greb Flugten. Dernæst kom Turen til La Rochelle, hvor et Linjeregiment stod paa Nippet til at rejse sig paa Anstiftelse af flere Underofficerer; men Komplottet blev afsløret i sidste Øjeblik og strandede, og fire Sergenter, der arresteredes med flere medskyldige, overtoge hele Ansvaret herfor*). Endelig fulgte Belfort, hvor en pensioneret Oberst Pailhes løftede Oprørets Fane; Insur-

*) Se Dr. Fr. J. Meier: De fire Sergenter fra La Rochelle, Hist. Arkiv n. R. 1ste Bind, S. 20 og flg.

genterne havde haabet at rejse Østen, men ogsaa dette Forsøg strandede.

Disse Forsøg vare samtidige og fulgte alle en fælles Inspiration, der kom fra Paris. Der forefaldt derhos flere andre, navnlig i Straszburg og Marseille; men Loven beholdt overalt Overtaget. Saa alvorlige Begivenheder kunde dog ikke gaa hen uden at vække dyb Forvirring i Landet og ophidse Partierne. De virkelige Organisatorer for disse Komplotter vare politiske Personligheder som General Lafayette, Manuel, Argenson, Koechlin, Ary og Arnold Scheffer, Oberst Fabvier og Armand Carrel, den Gang Artilleriløjtenant. General Lafayette havde selv begivet sig til Østen for at stille sig i Spidsen for Oprørerne, som man kun havde kunnet bevæge til Rejsning mod Løfte om hans og Argensons Bistand; sidstnævnte forsvandt i det afgjørende Øjeblik, og General Lafayette fik kun Tid til at flygte, medens nogle hengivne Mænd brændte hans Vogn hinsides Rhinen for at tilintetgjøre Vidnesbyrdene om hans Medskyldighed.

Enten nu Beviserne manglede mod ham og hans højt staaende medskyldige, eller Regeringen ikke vovede at føre dem for Domstolene, maa henstaa uafgjort; man holdt sig i hvert Fald kun til de stakkels Djævle, som havde kastet sig ind i dette Æventyr i Forventning om, at deres Førere ikke vilde svigte dem. De bleve for største Delen alle dømte til Døden og elleve i Tallet henrettede; General Berton, Oberst Caron, Kaptejn Vallée og de fire Sergenter fra La Rochelle bestege Skafottet eller faldt for Kuglerne, og Lægen Caffi undgik kun Dødsstraffen ved at aabne sine Aarer. Skjønt Straffene vare fuldstændig lovmedholdelige og dikterede af den lovlige Nødværges tvingende Grunde, maa man dog indrømme, at Mildhed havde været mere gavnlig for Regeringen end den frygtelige Hævn, den tog, behersket, som den var, af det yderste Højres Lidenskaber, hvis Støtte i Kammeret Ministeriet ikke kunde undvære, og hvis Mis-

hag det følgelig ikke vovede at udæske. En Følelse af Medlidenhed fulgte de skyldige i Døden, særlig da de fire Sergenter fra La Rochelle, der modig havde afslaaet at kjøbe Livet som Pris for Angivelser, og hvis Ungdom ikke svækkede deres Mod.

Med Hentydning til disse ulykkeliges Fasthed over for Skafottet, til deres Føreres fejge Holdning og Regeringens Haardhed har Guizot senere skrevet: »Slig Opofrelse fortjente mere forudseende Førere og mere ædelmodige Fjender.« Man maa med samme Forfatter tilføje, betræffende disse Komplotter, at vel var der paa denne Tid vægtige Grunde til en aaben og levende Opposition mod Regeringen, men ingen berettiget Anledning hverken til Sammensværgelse eller Revolution.

De Begivenheder, vi kortelig have antydet, og som strakte sig helt ind i Avgust 1822, øvede en skæbnesvanger Indflydelse under Parlamentsamlingen. Som vore Læsere mindes, havde denne allerede taget sin Begyndelse, da Ministeriet Villèle afløste Richelieu, og denne havde bebudet en ny Presselov, som skulde træde i Steden for den liberale Forordning af 1819. Villèle optog sin Forgængers Lov og indbragte den i Kammeret. Regeringen gav Afkald paa den stadige Censur over Aviserne, men forbeholdt sig Ret til at gjenindføre den provisorisk, dog ikke under Valgene. Derhos skulde nye Aviser kun kunne udkomme med Regeringens Tilladelse, og sluttelig, og det var det alvorligste, skulde Presseforseelser ikke længere paadømmes af Nævninger, men høre under de kongelige Domstoles Kompetence.

Venstres Organer lagde en voldsom Harme for Dagen; i Kammeret fremkaldte disse strænge Lovbestemmelser en veltalende Protest fra Royer-Collards Side; han hævdede Pressefriheden for sit Land, og andre Talere udviklede med mer eller mindre Voldsomhed lignende Motiver, medens de Serre, hvis Udkast her forelaa, støttede det med sin mæg-

tige Veltalenhed, skjønt han ikke længere var Medlem af Kabinettet. Efter sytten Dages Forhandlinger vedtog man med betydelig Stemmeflerhed det første Afsnit af Loven, som angik Undertrykkelsen af Presseforseelser. Dernæst forhandlede man den anden Del, som angik Tilsynet med Aviserne. Et nyt Medlem, Martignac, blev Ordfører, hans Veltalenhed henrev hans Kolleger, som hørte ham for første Gang, og lige fra hans Indtrædelse i det offentlige Liv vakte han Forventninger om den betydelige Rolle, han senere skulde spille. Hans Ideer havde dog endnu ikke fæstnet sig, Nødvendigheden af et virkelig liberalt Regimente var endnu ikke gaaet op for ham, han forsvarede den fakultative Censur, som forgjæves bekæmpedes af Benjamin-Constant, General Lafayette, Royer-Collard og Bonald, og Udkastet blev sluttelig vedtaget med stor Majoritet.

Ogsaa Pairskammeret vedtog Presseloven, dog ikke uden at betydelige Stemmer hævede sig for at værne om den truede Frihed; man kunde høre Talleyrand, de Sèze, Barante, Broglie, Molé, Pasquier og Siméon under politiske og fine Former udvikle Grundsætningerne for et moderat Regimente; det blev ved denne Lejlighed indlysende, at der i Palais Luxembourg dannede sig et mægtigt Oppositionsparti, som man maatte tage Hensyn til, og der var saa meget mere farligt, jo større Hengivenhed det viste for de monarkiske Former og Forfatninger. De langvarige Debatter havde i øvrigt givet Anledning til betydelige Opløb, hvori navnlig Studenterne i stort Tal toge Del, og Regeringen befalede Ophævelsen af det højere Lærerseminarium (École normale supérieure) og standsede Guizots og Cousins Forelæsninger, hvori den saae en Anledning til Ophidselse af den franske Ungdom. Ved et ulyksaligt Fatum var Ministeriet Villèle saaledes allerede i de første Maaneder af sit Regimente nødsaget til under forskjellige Former at ramme de politiske Friheder, som garanteredes af Forfatningen. Efter denne Debut var det umuligt at vende

om; i sex Aar var Ministeriet uafbrudt i Fare og følgelig nødsaget til at forsvare sig, en vanskelig Kamp, der ikke tillod det at høste alle Frugter af en Administration, der paa andre Punkter var heldbringende og dygtig.

I Løbet af Sommeren forefaldt nye partielle Valg; for første Gang blandede Administrationen sig uden Sky og Maadehold i Valgforberedelserne; en Rundskrivelse til alle Statens Embedsmænd krævede deres virksomme Understøttelse for de ministerielle Kandidater og truede alle, der vare denne Ordre overhørige, med Afsættelse. Regeringens Støtte tilfaldt overalt kun Kandidater af det afgjorte Højre. Selv de Serre, der var fransk Ambassadør, havde Administrationen imod sig og faldt igjennem som et Offer for Regeringens Utaknemmelighed, et Udfald, der krænkede ham dybt. Baron Louis, der fra sin tidligere Funktionstid havde beholdt Titel og Rang som Minister uden Portefeuille, blev afsat, fordi han havde støttet en Kandidat, Regeringen ikke fandt royalistisk nok. Trods alle disse Anstrængelser blev Partiernes respektive Styrke i Kammeret ikke synderlig forrykket; kun det moderate Parti var svundet ind; de Serres Fald og Hertugen af Richelieus Død aabnede Huller i dets Rækker, som det faldt vanskeligt at fylde igjen.

Imidlertid nærmede det spanske Spørgsmaal sig mere og mere en Krise. Ferdinand VII.'s Magt var reduceret til en tom Skygge, og han var nødsagen til at stadfæste de Love, Cortes dikterede. Imidlertid dannede der sig i Nord royalistiske Guerillaer, som hemmelig opmuntredes af Kongen, der haabede at kunne unddrage sig det forhadte Aag; i Syden huserede derimod revolutionære Bander, og i Madrid rejste den kongelige Garde sig (7de Juli 1822), tilsyneladende uden Kongens Vidende, men i Virkeligheden paa hans Tilskyndelse. Der udspandt sig en Kamp mellem Garden og Borgervæbningen; men den sidste beholdt Overtaget, Garden opløstes, og Revolutionens Sejr syntes endelig. Kong Ferdinand saae sig tvungen til at undertegne Prokla-

mationer mod sine Tilhængere, til at afskedige sine personlige Venner og til at modtage et nyt Ministerium, medens der næsten samtidig dannede sig et royalistisk Regentskab, som tog sit Sæde i Seo-d'Urgel og annulerede de kongelige Ordonnancer under det Paaskud, at Ferdinand VII. kun havde undertegnet dem som Fange. Ogsaa dette Regentskab blev imidlertid snart tvunget til Flugt, og dets Medlemmer tyede til Toulouse.

Evropa havde fulgt hele denne Kamp med Ængstelighed, og ikke mindst Frankrig, dels paa Grund af Naboskabet, dels formedelst det Slægtskab, som bestod mellem de tvende Regenthuse. Situationen var nu saaledes, at man snart maatte træffe sit Valg, om man vilde intervenere eller ikke-intervenere for at gjenindsætte de spanske Bourboner i deres Magt, som Østerrige allerede havde gjort det med de neapolitanske.

I Ministerraadet herskede nogen Uenighed om dette Punkt, skjønt Spørgsmaalet endnu ikke var officielt rejst. Udenrigsministeren, Hertug Montmorency, saae i Spanien kun en Kamp mellem Legitimiteten og Revolutionen og betragtede det som en Pligt for det franske Monarki at bringe den spanske legitime Regering sin Hjælp; han drev derfor ikke blot paa Krig, men forsynede hemmelig de spanske Royalister med Vaaben, og højst sandsynlig havde han ogsaa opmuntret den kongelige Garde til dens Rejsning. Villèle paa sin Side hældede ogsaa til den Mening, at det vilde falde vanskeligt at undgaa Krigen; han belavede sig paa den, men udæskede den ikke og opgav endnu ikke Haabet om at opretholde Freden. Naar han drøftede Spørgsmaalet, var det som en Mand, der kjender Fredens Værd, og han opgav ikke Haabet herom, medens Montmorency ræsonnerede som en Mand, der vil Krigen; han ønskede derfor ogsaa strax at kaste en Hær ind i Spanien for at støtte Regentskabet i Seo-d'Urgel, medens Villéle vilde indskrænke sig til forebyggende Forholdsregler, i det mindste

til den evropæiske Kongres sammentraadte i Verona og udtalte sig om Spørgsmaalet. Hans Ønske om at bevare Nevtraliteten mindst saa længe var saa indtrængende, at Montmorency maatte ophøre med sin farlige Politik.

Den offentlige Mening i Frankrig var stadig i stærk Bevægelse. Et Parti, navnlig alle Ultra'erne, vilde strax ile de spanske Royalister til Hjælp, medens andre vilde opretholde Nevtraliteten, særlig da hele Venstre, der saae eller lod som det i Ultra'ernes Iver saae en Opmuntring til Ludvig XVIII. om at gribe den absolute Magt, sønderrive Grundloven og gjøre det umuligt for de franske revolutionære at efterligne Spaniernes Exempel.

Under Forhandlingerne om Finansloven kom ogsaa dette Æmne paa Tale og gav Anledning til heftige Scener. General Foy formulerede med stor Styrke alle Venstres Besværinger; han forsvarede dernæst Spaniernes Ret til at indrette deres Institutioner efter eget frie Valg; de ville Friheden, sagde han, ligesom de under Ferdinand VII. have hævdet deres Uafhængighed; Frankrigs Rolle burde ikke være at undertrykke Spanierne, men at opkaste sig som Mægler mellem det gamle og det unge Evropa. Benjamin Constant beskyldte Ministeriet for at have fremkaldt de royalistiske Rejsninger i de spanske Provinser, og General Demarçay gik endnu videre; han foreslog at formindske den franske Hærs effektive Styrke til halvfemsindstyve Tusende Mand og udbrød, »at den aldrig vilde samtykke i at lænkebinde det spanske Folk, der kæmpede for sin Frihed«. Ministeriet forsvarede sig med Svaghed, og Majoriteten forblev vel tro til Samlingens Slutning; men da Kamrene hjemsendtes midt i Avg. 1822, var der dog fremavlet saa megen Harme og Mistillid, at den ikke let vilde fortage sig.

Kongressen i Verona skulde snart aabnes, og de østlige Stormagter ønskede gjærne at se Ludvig XVIII. i deres Midte; men hans voxende Svagelighed tillod ham ikke at

foretage en saa lang Rejse, og han maatte altsaa lade sig repræsentere. Efter Kongens Ønske skulde Villèle have været Frankrigs Ambassadør; men Ministeren indvendte med rette, at dette maatte tage sig ud som en Fornærmelse mod Udenrigsministeren, og følgelig kom Montmorency til at repræsentere Frankrig, understøttet af de franske Ambassadører i St. Petersborg, Wien og London; særlig Chateaubriand, der fungerede sidstnævnte Sted, brændte af Lyst efter at spille en Rolle, var gjennemtrængt af Bevidstheden om sine Fortjenester og troede sig uundværlig.

Kongressen kom nærmest til at beskæftige sig med de spanske Anliggender. Den franske Regerings Instruxer gik ud paa, at dens Repræsentanter hverken maatte opkaste sig til Ordførere for eller indgaa paa noget Løfte om Intervention; de skulde under alle Omstændigheder hævde Frankrigs Uafhængighed, afslaa at paatage sig et Mandat som Executor af Kongressens Vilje og forbeholde Frankrig Ret til at følge sin egen, naar Tid og Sted syntes belejlig. England modsatte sig baade en kollektiv Intervention fra alle Stormagters Side og en særlig af Frankrig alene; derimod ønskede de andre Magter, der vare repræsenterede paa Kongressen, at undertrykke den franske Revolution ved Frankrigs Hjælp, dels for at spare sig selv denne Ulejlighed, dels for at kompromittere dette Land over for England. De fremsatte i dette Øjemed en Række Forholdsregler, som maatte medføre det forønskede Resultat.

Hertugen af Montmorency var en lidenskabelig Tilhænger af den spanske Legitimitet, og lige mod sine Instruxer tog han nu baade Initiativet og fremkom selv med Forslag i Retning af Intervention; han var sikker paa sine tvende Kollegaers Føjelighed og lod Chateaubriand surmule; thi denne kunde ikke finde sig til rette i den underordnede Rolle, man havde anvist ham. Den franske Udenrigsminister lod sig ganske beherske af Metternich, og skjønt det var anbefalet ham hverken at slutte sig til en kollektiv

Note eller at gaa med til en samtidig Tilbagekaldelse af Sendemændene i Madrid, lovede han dog i sin Regerings Navn at slutte sig til de Skridt, Magterne vilde gjøre. Villèle mente, at Frankrig ikke over for Spanien skulde indtage samme Holdning som de østlige Stormagter; det havde sine særlige Interesser og særlige Pligter, og hvis man blev nødsagen til Krig, trængte man hverken til Hjælp eller kunde gaa ind herpaa. Montmorency derimod forbeholdt vel Frankrig at føre Krigen alene, men mente, at de andre Magter maatte kunne bestemme det belejlige Øjeblik hertil, ligesom han indrømmede, at deres Medhjælp nok kunde blive paakaldt, uden at de dog kunde paatvinge Frankrig en slig Medhjælp. Hertugen af Wellington havde forgjæves i Englands Navn nedlagt Protest mod samtlige Aftaler.

Den første November var Montmorency atter i Paris. I hans Fraværelse havde nye partielle Valg atter fundet Sted, og Oppositionen havde igjen mistet tredive Deputerede, deriblandt Benjamin Constant. Det royalistiske Parti styrkedes saaledes mere og mere, og Montmorency, der paa Kongressen havde gjort sig til Tolk for yderste Højres Politik, kunde med rette haabe at finde stærk Støtte hos sit Parti til Gjennemførelsen af denne sin Politik; men Villèle, der i Mellemtiden var bleven Førsteminister, fastholdt sin Modstand mod samme Politik. Han vilde ikke kaste sig ind i Krigen uden tvingende Nødvendighed, og da der i Statsraadet blev Tale om den samtidige Tilbagekaldelse af Sendemændene i Spanien, og Montmorency udviklede Motiverne til sin Holdning paa Kongressen, erklærede Villèle med Bestemthed, at saa længe han ledede Frankrigs Affærer, vilde han ikke tilstede, at Frankrig mistede sin Handlefrihed; han modsatte sig den franske Sendemands Tilbagekaldelse og lod i Verona fremsætte Ønsket om en Udsættelse i Afsendelsen af de Noter, Montmorency havde givet sit Samtykke til.

Nogle Dage senere indtraf Chateaubriand og overbragte Kongressens Svar, et fuldstændigt Afslag. Før Monarkerne skiltes, havde de sendt deres Sendemænd Ordrer til at forlade Madrid, saafremt Magternes Betingelser ikke ufortøvet bleve efterkommede. Frankrig maatte nu enten følge dette Exempel eller desavouere sin Udenrigsminister i saa høj Grad, at han nødvendigvis maatte tage sin Afsked. Villèle var imidlertid ogsaa fast besluttet paa at indgive sin Demission, saafremt hans Mening ikke gik igjennem, og Spørgsmaalet maatte saaledes finde sin endelige Afgjørelse hos Kongen.

Montmorency udviklede og forsvarede sin Opførsel; han fremhævede den Interesse, Frankrig maatte have i at optræde i Fællesskab med de nordlige Magter, og den Fare, man omvendt udsatte sig for ved at støtte sig til England, hvis Understøttelse ikke engang var sikker; han forlangte derfor indtrængende, at den franske Ambassadør skulde forlade Madrid samtidig med de tre andre Magters.

Villèle indvendte herimod, at man paa denne Maade prisgav Frankrigs Initiativ, og udviklede de Ideer, han i flere Maaneder uophørlig havde forsvaret; han oplæste et Brev, som han foreslog at tilstille den franske Sendemand i Madrid, og hvori man af den spanske Regering krævede sikre Garantier for de Interesser, den franske Regering betragtede som uomgængelig nødvendige at fastholde; hvis man ikke fyldestgjorde disse Krav, skulde han true med at forlade Landet. Villèle tilføjede derhos, at efter hans Mening fritog dette Brev Regeringen for alle andre Forpligtelser og gjengav den fuld Handlefrihed; han maatte altsaa fastholde Skrivelsens Afsendelse. Under sin Tale lagde han foran sig paa Statsraadsbordet en Brevkuvert med sin Demission, som han forud havde gjort færdig under den Forudsætning, at hans Mening ikke skulde faa Overvægten over Montmorencys, som Statsraadet syntes at ville slutte sig til.

Det tilkom nu Kongen at udtale sig, og Ludvig XVIII. erklærede sig for Villèles Mening. »De øvrige Suveræner støde ikke, som vi, op til Spaniens Grænser. De kunne uden Men og uden at svigte de Pligter, der paahvile mig personlig, prisgive Spanien og dets Konge til Revolutionen og Englands udelukkende Indflydelse. Hvad mig angaar, kan jeg ikke bryde min Forbindelse med dette Land og trække min Ambassadør tilbage fra min Neveu, før i det Øjeblik at hundrede Tusende Franskmænd kunne passere Grænsen og komme dem begge til Hjælp.«

Efter afholdt Statsraad blev Villèles Brev afsendt til den franske Sendemand i Madrid, Montmorency indgav sin Demission, og Chateaubriand, der saa længe havde ønsket at blive Minister, modtog Portefeuillen som Udenrigsminister, efter først længe at have ladet sig bede, for at man skulde sætte desto højere Pris paa hans Samtykke. Hvor høj Mening han end nærede om sig selv, og skjønt han havde skrevet til Villèle: »Jeg skal komme Dem til Hjælp«, var hans Indtrædelse kun af problematisk Nytte for Ministeriet. Han var stadig optagen af sin Forfængelighed og vaklende i sin Overbevisning; hans eneste Adkomst til Magten var hans store Ry, som han dog var alt for øm over, saa at det hyppig voldte Regeringen Besvær. Chateaubriand skaffede ikke engang Villèle en Støtte hos sine Venner af yderste Højre; de benyttede hans Navn som et Banner uden at have Tillid til ham; de vare irriterede over Montmorencys Afsked, de saae allerede en Fjende i Villèle, arbejdede paa at styrte ham og erstatte ham med La Bourdonnaye og Vitrolles, og de vare ikke stillede tilfreds ved Chateaubriands Udnævnelse, hvis lunefulde Liberalisme de derhos havde Mistanke til.

Den 4de Januar 1823 overrakte den franske Sendemand det spanske Ministerium sin Regerings Skrivelse, hvori opregnedes de Motiver, hvorfor Frankrig ikke havde sluttet sig til de øvrige Stormagters Skridt, men nu opfordrede

Spanien til at søge en Forstaaelse med Kong Ferdinand og derigjennem et Forlig med Evropa; Skrivelsen erklærede i øvrigt i venskabelige Udtryk, at kun for denne Pris vilde Frankrig opgive de Forsigtighedsregler, hvortil det havde maattet gribe for sin egen Sikkerheds Skyld; under den modsatte Forudsætning, at man ikke fulgte dets Raad, vilde Regeringen tilbagekalde sin Sendemand. Den Note, hvis Ordlydende var blevet vedtaget i Verona, blev et Par Dage senere overrakt Regeringen i Madrid af de tre østlige Stormagter; dens Udtryk var i øvrigt en Del skrappere; men den kom til samme Slutningsresultat som den franske Note.

Kabinettet i Madrid besvarede, som bekjendt, de østlige Stormagters Note fuldstændig afvisende, hvorpaa deres Sendemænd uopholdelig forlode Spanien. Svaret til Frankrig var vel mere hensynsfuldt; men man erklærede dog, at Spanien agtede at fastholde Forfatningen af 1812 efter dens fulde Ordlydende, og at det i Uafhængighedens Navn og med fuld Energi vilde afvise enhver fremmed Indblanding. Ogsaa engelske Mæglingsforsøg mislykkedes, og Krigen var saaledes bleven uundgaaelig. Den franske Regering dreves i denne Retning dels af Kongens Stemning, thi han troede sig nødsagen til at gjengive sin Neveu Ferdinand VII. hans Myndighed og Uafhængighed, dels af den enstemmige Følelse hos Højre, som nu var blevet almægtigt og ikke længere vilde have taalt et Ministerium, som opgav Legitimitetens Sag. Den 18de Januar fik den franske Sendemand Ordre til at forlade Madrid, og samme Dag begyndte Villèle at forhandle med Hertugen af Angoulême, til hvem man vilde betro Kommandoen over Expeditionen, som nu var slaaet fast.

Den 28de Januar 1823 aabnedes Kamrenes Samling. Trontalen bebudede, at en Hær paa hundrede Tusende Mand under Kommando af en Prins af det kongelige Hus vilde drage Spaniens Trone til Hjælp »for at bevare denne for en Efterkommer af Henrik IV., for at frelse det skjønne Konge-

rige fra Undergang og forsone det med Evropa.« Disse Ord hilsedes med Bifald af Pairerne og de deputeredes store Majoritet; thi de fyldestgjorde jo ganske deres Ønsker; men ikke desto mindre gjenvandt Villèle ikke mere Ultra'ernes Gunst, da han i deres Øjne var skyldig i Montmorencys Fald, og fra denne Stund antog deres Opposition allerede en fast Form; det Parti, som havde styrtet Decazes, Richelieu og de Serre, bekæmpede Villèle med samme Energi, skjønt han gjorde talrige Indrømmelser for at stille det tilfreds. Endnu paa denne Tid gjorde han et sligt forsonligt Skridt: han gjenindsatte de Præfekter, som vare blevne afskedigede ved det uforlignelige Kammers Opløsning; men Ultra'erne vare desuagtet ikke tilfredsstillede, og ved Adresseforhandlingen maatte Villèle høre Bebrejdelser, fordi han ikke havde víst Ivrighed nok med Hensyn til Spørgsmaalet om den spanske Krig og ikke støttet Regentskabet i Seo d'Urgel. Venstre Centrum kom paa sin Side frem med frygtsomme Bemærkninger om Nødvendigheden af Fredens Bevarelse; men ikke desto mindre vedtog Kammeret med overvældende Majoritet den Paragraf i Svaradressen, som maatte medføre Krigen. Pairskammeret lagde i Udtalelsen af sine Følelser et større Maadehold for Dagen.

Den franske Regerings Holdning vakte Englands Mishag, den engelske Førsteminister Canning havde et levende Ordskifte med den franske Chargé d'affaires, Forhandlingerne i det engelske Parlament skærpede denne Misfornøjelse, og Canning skrev et Brev til Greven af Artois, hvori han bad ham modsætte sig den spanske Expedition. Den franske Regering havde imidlertid taget sin Beslutning, Interventionshæren organiseredes under Befaling af Hertugen af Angoulême med Bistand af Marskalkerne Oudinot og Moncey, og Ministeriet begjærede en Sum af 100 Millioner Francs til Bestridelse af Krigsomkostningerne. Den 21de Februar kom Regeringsforslaget til Behandling i Deputeretkammeret, hvor Royer-Collard bekæmpede det og rev ned

paa det Felttog, man stod i Begreb med at foretage mod Spaniens Uafhængighed; han saae heri et Vaaben, som man senere vilde omsmedde til et Angreb mod Frankrigs Frihed, medens General Foy paastod, at det spanske Felttog var et Værk af Kongregationen og den hellige Alliance. Villèle og Chateaubriand forsvarede til Gjengjæld den ministerielle Politik, navnlig holdt den sidste ved denne Lejlighed en af sine mest vellykkede Taler, og saaledes udspandt Forhandlingerne sig i flere Dage, rigtignok førte med Lidenskab, men dog uden Voldsomhed, indtil Manuel besteg Talerstolen, hvor hans Nærværelse sædvanligvis fremkaldte Raseri hos Højre, der i ham saae en systematisk Fjende af Kongedømmet.

Over for en harmfuld Majoritet begyndte Manuel nu en Anklage mod Regeringen, der stod i Begreb med at føre en Krig til bedste for Kontrarevolutionen og vilde udlevere Spanien til Inkvisitionen og Jesuiterne; han mindede om de Skjændigheder, Ferdinand VII.'s Regering havde begaaet umiddelbart efter Kongens Tilbagekomst til Spanien. I sin Veltalenhed gik han angrebsvis til Værks, og Kammeret fandt sig kun med Utaalmodighed i hans Udfald. »I ønske at frelse Ferdinands Liv,« udbrød han. »Mindes I da ikke længere de Omstændigheder, som have ført Personligheder til Skafottet, for hvem I nærede en levende Interesse? Mine Herrer! Mon De skulle have glemt, at Stuarterne bleve stødte fra Tronen, fordi de søgte deres Støtte i Udlandet, eller at Ludvig XVI. blev halshugget, fordi fremmede Magter trængte ind i Frankrig? Mon jeg behøver at sige Dem, at den kongelige Families Farer voxede, da det revolutionære Frankrig følte, at det maatte forsvare sig under en ny Form, med en ganske ny Energi?«

Paa dette Sted i sin Tale blev Manuel afbrudt ved voldsomme Tilraab, der udslyngedes mod ham af Højres Medlemmer, som under Skjældsord og med Øjne, gnistrende af Harme, stege op paa deres Bænke og truede ham med

udstrakte Arme; nogle forlangte, at han skulde kaldes til Orden, andre, at han skulde udstødes. Larmen steg til det højeste, og Præsidenten, Ravez, maatte udfolde en sjælden Energi for at beherske Larmen i den støjende Sal og skaffe sig Ørenlyd til et dadlende Ord mod Taleren. Støjen, Fornærmelserne begyndte paa ny; man vilde ikke høre paa Manuel, man vilde endog udstøde ham, og Kammeret svarede med Bifald, da et af dets Medlemmer, Forbin des Issarts, udbrød: »Jeg foreslaar Udelukkelse!« Under denne Form stred Forslaget mod Reglementet, og Præsidenten erklærede, at han satte alt for stor Pris paa sine Kollegaers Omdømme, til at han kunde sætte det under Afstemning; han havde allerede udsat Mødet for at give Sindene Tid til at berolige sig; men da han saae, at Larmen ikke vilde lægge sig, hævede han Mødet og berammede et nyt til næste Dag (27de Febr.).

Under en Uro, der fandt den mest skæbnesvangre Gjenklang i Paris, diskuterede Kammeret de følgende Dage det Spørgsmaal, om man skulde udtale sig for Manuels Udstødelse. Man kunde høre Royer-Collard, Saint-Aulaire, Lafayette, General Foy og Casimir Périer forsvare Frihedens Grundsætninger; men de vare alt for faa i Tallet til at kunne beherske et Kammer, hvis brændende Lidenskaber ikke mere holdtes i Tømme. Manuel forsvarede sin Sag uden større Held; Højre saae i ham kun en Forsvarer for Kongemord og var kjed af hans Taler; Præsidenten, som i fem Dage med stor Upartiskhed havde ledet disse beklagelige og voldsomme Debatter, saae sig sluttelig nødt til at lade afstemme om et Forslag, der indtil Samlingens Slutning udelukkede Manuel fra Kammerets Møder. Majoriteten rejste sig helt og holden til Støtte for dette Forslag, medens Venstre forlod Salen under Protest. En uhyre Skare, der var ægget ved dette larmende Mellemspil, drev støjende og uvillig omkring uden for Paladset; for at sprede den maatte man lade flere Eskadroner Gendarmeri rykke

frem; men Menneskemassen skiltes først efter at have bragt Manuel en Hyldest uden for hans Bolig.

Dette Mellemspil var dog intet i Sammenligning med, hvad der paafulgte den næste Dag, den 4de Marts 1823. Til Trods for den vedtagne Udstødelse og skjønt alle Paladsets Indgange bleve omhyggelig bevogtede, lykkedes det Manuel at slippe ind; iført sin Dragt som Deputeret og omringet af hele Venstre traadte han ind i Forsamlingssalen og vilde tage Plads paa sin Bænk; Præsidenten opfordrede ham til at trække sig tilbage, i det han mindede om Afstemningen den foregaaende Dag. »Jeg har erklæret, at jeg kun vil vige for Magten«, svarede Manuel. Mødet blev strax udsat, Formanden og Højres Medlemmer forlode deres Pladser, og den øverste for Kammerets Betjente gik hen og bad Manuel gaa ud; da han nægtede det, hentede man en Deling Nationalgardister; men disse bleve strax omringede af Generalerne Foy og Lafayette, af Lafitte, Casimir Périer og andre blandt Venstres Medlemmer og betænkte sig paa at lægge Haand paa en Deputeret, og Officeren, en Guldtrækker, erklærede, at han ikke vilde adlyde, og hilsedes med Bifaldsraab. Man besluttede sig da til at lade en Deling Gendarmer under Befaling af Oberst Foucauld betræde Salen, en sidste Opfordring blev rettet til Manuel, og paa hans Vægring ved at lystre blev der lagt Haand paa ham. Han gjorde nu ikke yderligere Modstand, men forlod Paladset, fulgt af flere af Partiets Medlemmer.

Saaledes var hin Episode, som den Gang vakte den mest levende Opsigt, og som Partilidenskaben senere har bemestret sig, dels for at angribe Restaurationen, dels for at bringe Venstre i Vanry. Nu til Dags, da man kan tale om Sagen uden at vække Harme, maa man billigvis erkjende, at Manuel havde Uret i at trodse Kammeret ved sine uophørlige Angreb paa Bourbonerne, men at Kammeret ved at udstøde ham af sin Midte begik en uretfærdig, upolitisk og kejtet Handling. Et stort Parti maa taale

Opposition, selv naar den vækker Mishag; det maa respektere Minoriteten og ikke skaffe sine Modstandere Vaaben, som maa vende sig mod Partiet selv, naar det ikke længere er i Majoritet. Sluttelig skulle vi bemærke, at Manuel snart blev forglemt til Trods for det Ry, der ved denne Lejlighed gik af ham; han traadte fra denne Dag ved sin egen Fejl tilbage fra det politiske Liv og vendte ikke mere tilbage til det.

Efter Manuels Udstødelse og under Venstres Fraværelse — det erklærede ikke at ville tage Del i Forhandlingerne, saa længe han ikke indtog sin Plads — vedtog Kammeret den forlangte extraordinære Kredit, og det samme var Tilfældet med Pairskammeret efter en Forhandling, hvori Broglie, Barante og Marskalk Jourdan toge Del, og som røbede megen Uro angaaende Resultaterne af den Politik, Ministeriet Villèle slog ind paa; Resten af Samlingen gik hen med Forhandlinger om Finansloven og fremkaldte flere Gange Udbrud af Ultraroyalisternes Misstemning mod denne Statsmand.

IX.

Guizots Dom om den spanske Krig. — De hemmelige Selskabers mislykkede Bestræbelser. — Krigens Slutning og dens uheldige Følger. — Ministeriets Uenighed. — Kammerets Opløsning og de ny Valg 1824. — Forslaget om Rentereduktionen. — Pairskammerets Opposition og Chateaubriands Fald. — Journal des Débats bliver oppositionelt. — Ludvig XVIII.'s Død.

Udlandets Indblanding i et stort Lands indre Anliggender er altid beklagelig. Bourbonerne maatte i femten Aar bære Følgerne af den ringe Del, Koalitionen havde i deres

Gjenindsættelse; ved idelig at minde om den saaledes modtagne Hjælp lykkedes det sluttelig at bekæmpe og styrte dem. Det var ogsaa den fremmede Intervention, som voldte Ludvig XVI.'s Død; de Advarsler, Manuel fremførte ved at minde herom, burde vel have været formulerede af en mod Bourbonerne mindre fjendtlig sindet Mand; men de vare talte ud af alle Patrioters Hjærte. Det var den spanske Krigs Hovedfejl, at den fastslog Interventionsprincipet. »Hvad Retsspørgsmaalet angaar«, skriver Guizot, »var Krigen en Ubillighed; thi den var unødvendig. Trods alle sine Excesser udsatte den spanske Revolution hverken Frankrig eller Restaurationen for nogen alvorlig Fare; de Vanskeligheder, der vare opstaaede mellem de tvende Regeringer, havde med Lethed kunnet været overvundne uden at bryde Freden. Revolutionen 1848 i Paris har voldt Evropa en langt alvorligere og mere berettiget Uro, end den spanske 1823 kunde vække i Frankrig; men dog har Evropa med rette over for os principielt fastholdt Nationernes Uafhængighed indadtil, et Princip, som kun en tvingende og absolut Nødvendighed kan berettige til at krænke.«

Vi behøve kun at citere disse Ord for at forklare den Upopularitet, som ramte den spanske Krig; men som vi tænke, tænkte Restaurationen ikke; en Bourbon at hjælpe, en Revolution at bekæmpe, det var i dens Øjne en tilstrækkelig Grund til at retfærdiggjøre dens Adfærd. Ligesom man derhos otte Aar efter Invasionen havde gjenindtaget sin Stilling i Evropas Raad, ønskede man nu ogsaa at gjenindtage den paa Valpladsen; man havde Hast med at gjenvinde Liljebanneret dets blegnede Ry, og disse Betragtninger vejede tungere end de Betænkeligheder, Guizot senere har gjort sig til Tolk for.

Den 14de Marts 1823 forlod Hertugen af Angoulême Paris for at tiltræde Overbefalingen, og den 6te April stod den franske Hær beredt til at passere den lille Grænseflod Bidassoa. General Vallin, en af Kejserdømmets Soldater,

befalede Avantgarden. Man saae da paa den modsatte Flodbred en lille Bataillon komme til Syne; den bestod af Franskmænd og Italienere og kommanderedes af Oberst Fabvier og Kaptejn Nantil, hvem vi allerede have truffet som Deltagere i Sammensværgelsen af 19de Avgust*). De hemmelige Selskaber havde sendt dem til Spanien i Forventning om, at Hæren ved Synet af den trefarvede Fane og ved Raabene »Leve Napoleon II.!« skulde vægre sig ved at marchere mod den spanske Revolution. For at forberede dette Frafald havde de hemmelige Selskaber i mere end en Maaned drevet en levende Propaganda i Kasernerne og saaledes søgt at rokke Soldaternes Troskab. Selv Venstres Presse havde billiget denne Plan, og Regeringen følte den mest levende Uro for, at Tropperne skulde gjøre Rebellion og vægre sig ved at lystre. Dog General Vallins Energi tilintetgjorde al Fare. Da han saae Fabviers Bataillon rykke frem, svingende med Trikoloren og under Afsyngelsen af »Marseillaisen« og Leveraab for Napoleon II., betænkte han sig ikke paa at give Ild, og Rebellerne fejedes ned af Kardæsker og spredtes, i det de lode et stort Antal døde og saarede tilbage paa Pladsen. Da Hæren først éngang var trukken med til Kamp, marcherede den ogsaa fremad og ophørte ikke at vise Lydighed mod sine Føreres Befalinger.

Vi skulle dog ikke følge Felttogets Gang videre; de spanske Generaler vege uafbrudt tilbage i Haab om senere at kunne stoppe den franske Hær; de spanske Byer overgave sig næsten uden Modstand, og Hertugen af Angoulême trængte frem til Cadiz, der ogsaa blev blokeret af en fransk Flaade; den 31te Avgust faldt Fortet Trocadero efter en hæderlig Kamp, og den 1ste Oktober overgav Cortezforsamlingen Byen og satte Kongen i Frihed. Ferdinand VII. lod sig føre til Havnen Santa-Maria, hvor Hertugen af

*) Se foreg. Bind S. 356—57 og 364—65.

Angoulême ventede ham; den franske Bourbon bøjede Knæ for at modtage den spanske Bourbon og tilbød ham sin Kaarde. Togets Maal syntes naaet.

Ulykkeligvis var Spanien kun udgaaet en stor Fare for at falde i en ny; forgjæves søgte Hertugen af Angoulême at fravriste Kongen en Amnesti for hans oprørske, men nu betvungne Undersaatter; forgjæves tilstillede Ludvig XVIII. sin Neveu de mest indtrængende Anmodninger om at vise Maadehold; deres Ord bleve uænsede. Ferdinand VII. var efter sin Gjenindsættelse, hvad han altid havde været, en upolitisk, ubehændig og grusom Monark, og den Krig, Frankrig havde ført, medførte intet andet Resultat end at ombytte en anarkisk Befolknings Grusomheder med en absolutisksindets; hvad der var endnu værre, den kongelige Regerings oprørende Handlinger fuldbyrdedes for Øjnene af den franske Okkupationshær, som blev holdt tilbage, til den kongelige Myndighed var fuldkommen befæstet, og den var ude af Stand til at raade Bod paa dem. »Det er saa langt fra, at denne Krig har sikret Frankrigs Indflydelse hinsides Pyrenæerne«, skriver Guizot, »at den tvært imod blev kompromitteret og tilintetgjort i den Grad, at man henimod Slutningen af 1823 maatte ty til Ruslands Indflydelse og bede det sende sin Statsmand Pozzo di Borgo til Madrid for at paatvinge Ferdinand VII. lidt mere moderate Raadgivere. Alene de nordiske Magter og England havde nogen Indflydelse i Spanien, de første hos Kongen og Absolutisterne, de sidste hos de liberale. Det sejrrige Frankrig var, politisk talt, besejret.«

Man maa dog indrømme, at den spanske Expedition havde andre, mindre nedslaaende Resultater. I Hertugen af Angoulêmes Person havde Bourbonerne indlagt sig Ære, Frankrigs Militærære havde faaet en Gjenoprejsning, Monarkiet havde víst Evropa, at det kunde stole paa Hæren, hvis Frafald man idelig havde bebudet, og de hemmelige Selskaber i Landet og de udenlandske Konspiratorer maatte se

deres Anstrængelser tilintetgjorte og deres Forventninger i modsat Retning knuste. »Den hvide Kokarde var rehabiliteret«, for at bruge et Udtryk af Chateaubriand, der havde sat lige saa stor Kraft paa at gjennemføre denne Krig, som Villèle paa at besværge den. Hertugen af Angoulême vendte i Triumf tilbage til Paris, Hovedstaden hædrede ham med glimrende Fester, og en af Pladserne paa Højderne ved Chaillot fik Navnet Trocadero.

Efter Festdagenes Tummel kom Politiken atter til sin Ret. Krigsministeren, Hertugen af Belluno, fik sin Afsked, foranlediget ved Forsømmeligheder med Hensyn til Hærens Intendantur, og afløstes af en gammel Emigrant, General Damas, til stor Fortrydelse for Madame du Cayla, som havde ønsket at faa sin Ven, Sosthènes de Rochefoucauld, ind i Kabinettet. »Jeg skal nok ryste denne lille Fyr«, sagde hun om Villèle, »han skal nok komme til at give efter.« Ulykken var, at Villèle ikke gav efter, og at Ultraroyalisterne nærede den mest levende Uvilje mod ham; han ringeagtede dem imidlertid og gjorde Kongen sluttelig begribelig, hvilken Fare der laa i disse hyppige Ministerskifter, som skyldtes Majoritetens Gunst.

Ogsaa Chateaubriand bøjede sig kun med Utaalmodighed under Villèles Myndighed; han søgte at faa Ministeriets Ledelse i sin Haand og Ultraroyalisternes Førere, La Bourdonnaye og Delalot, optagne i samme; han begunstigede den Opposition, som havde dannet sig i yderste Højre, som Dag for Dag truede med at blive farligere, og som Villèle idelig fandt paa sin Vej i Tuilerierne som hos Madame du Cayla. Tilsyneladende existerede der Enighed mellem de tvende Ministre, skjønt Chateaubriand over al Maade brystede sig af den spanske Krig, som han erklærede for sit Værk, medens Villèle blot søgte at udnytte dens heldige Udfald i Kongedømmets Interesse uden at drøfte Spørgsmaalet, hvem Æren for Felttoget tilkom. Under denne Enighed ulmede dog en Uenighed, som hvert Øjeblik blussede

op ved nye Mellemspil. I Slutningen af 1823 modtoge Chateaubriand og Montmorency Andreasordenen af Czaren, medens Førsteministeren ikke nød samme Ære; Kongen blev harmfuld herover, sagde, at Kejseren havde villet give ham i Førsteministerens Person et Ørefigen, og skjænkede denne til Gjengjæld Helligaandsordenens Baand: »Mine Ordner ere bedre end hans.« Saaledes brød Misstemninger frem i Kabinettet, og det var navnlig mod Højre, hvis Afgud Chateaubriand nu var bleven, at Villèle saae sig tvungen til Forsvar.

Førsteministeren vilde imidlertid benytte den spanske Expeditions heldige Udfald til en Opløsning af Kammeret for senere at kunne udstede en ny Valglov; han vilde gjennemføre en syvaarig Valgperiode og en Forfatningsændring, der gik ud paa at ophæve den partielle Fornyelse, som efterhaanden bragte en stor Part af Venstres Mænd ind i Kammeret. Chateaubriand foreslog først at sætte Varigheden af Valgene til fem i Steden for syv Aar og vilde dernæst have Formandspladsene i Valgkollegierne overdragne til Førerne for Ultraroyalisterne, en Bestemmelse, der var saa meget mere betydningsfuld, som Formændene omtrent vare selvskrevne til at blive valgte. Begge disse Krav fandt imidlertid en afgjort Modstander i Villèle; særlig vilde han ikke give de voldsomste Talere et Tegn paa Sympathi eller styrke sine systematiske Modstandere, og Chateaubriand maatte give efter for ikke at blive tvungen til at søge sin Demission. Han blev ogsaa slaaet paa et andet Punkt; umiddelbart før Valgene havde Regeringen besluttet at udnævne otte og tyve Pairs for at styrke Højre i Luxembourg-Paladset og belønne flere Deputerede. Ved denne Lejlighed kom Chateaubriand frem med Navnene paa de mest kompromitterede Medlemmer af Højre; men Villèle vægrede sig ved at udnævne dem, og Chateaubriand fattede et indgroet Nag mod sin Kollega for disse gjentagne Nederlag. Guizot, der karakteriserer ham saa vel, har

sagt om Chateaubriand, at han var ærgjerrig som en Partihøvding, stædig som et forkjælet Barn og mere modtagelig for det mindste Nederlag end tilfreds med de mest glimrende Triumfer. Dette forklarer tilstrækkelig hans uvillige Holdning over for Villèle, en Uvilje, der efterhaanden skærpedes og medførte hans Fald.

Den 24de December 1823 udkom en kongelig Kundgjørelse, der opløste Kammeret, fastsatte Terminen for de nye Valg og indkaldte det nye Kammer til Slutningen af Marts 1824. Valgkampen var yderst levende. Venstre udnævnte en Valgkomite, der skulde organisere Modstanden paa alle Punkter af Territoriet, fremme Oppositionens Kandidaturer og lede Avisernes Felttog; men denne Komite formaaede ikke at udrette noget mod Royalisternes Iver, som desuden havde vundet Folkeyndest ved den heldige Krig. Kabinettet kastede sig ind i Valgagitationen uden at iagttage Takt eller Maadehold; Justitsministeren Peyronnet truede ikke blot de ministerielle Embedsmænd, der nægtede ham sin Støtte, men ogsaa Sagførerne, Notarerne, Retsskriverne og Budene med Afsked, medens til Dato ingen endnu havde tænkt paa at drage deres frie Valgret i Tvivl. Krigsministeren stillede en lignende Appel til Hæren om at støtte Højres Kandidater, og maadeholdne Royalister bleve ikke udnævnte til Formænd for Valgkollegierne, ene og alene paa Grund af deres Maadehold.

Resultatet af alle disse Rænker var gunstigt for Ultraerne; de gik næsten overalt af med Sejren over deres Medbejlere af højre Centrum, venstre Centrum og Venstre. Oppositionens mest berømte Medlemmer bleve slaaede; blot tre af dem, Casimir Périer, Benjamin Constant og General Foy lykkedes det at slippe igjennem i Paris ved Siden af fem officielle Kandidater. Manuel, der var ladt i Stikken af sit Parti, naaede ikke Gjenvalg, og Venstre, som i det gamle Kammer havde talt hundrede og ti Stemmer, fik kun nitten i det nye. Det var et totalt Nederlag.

Det var imidlertid langt fra, at denne det royalistiske Partis knusende Sejr var en Styrke for Ministeriet. Oppositionen var reduceret; men dens Principer vare endnu frygtelige med Talsmænd som General Foy, Benjamin Constant, Casimir Périer og Royer-Collard. Hvad Højre angik, vendte det tilbage, beruset af sin Sejr ved at se Valpladsen tom foran sig og uden at have den fornødne Modvægt i et stærkt Oppositionsparti; følgelig blev det farligt for Ministeriet, som kun kunde leve i god Forstaaelse med Partiet ved stadig at give efter for det. Hvor mange Medlemmer Højre dernæst end talte, var det langtfra, at de havde fælles Meninger. Grupperne i den royalistiske Hær mangfoldiggjorde sig i det uendelige; Bonald, Føreren for den theokratiske Skole, havde fundet en glimrende Lærling i Abbé Lamennais, der allerede var bekjendt ved sit mægtige Talent og indflydelsesrige Skrifter. De dannede et særligt Parti, og det samme gjaldt om de voldsomste Ultra'er, som havde beholdt deres Fører La Bourdonnaye, der var saa meget mere fjendtlig sindet mod Ministeriet, som dette havde bekæmpet ham uden dog at kunne hindre hans Gjenvalg.

Villèle forefandt altsaa ikke en ministeriel, men en splidagtig, fordringsfuld og herskesyg Majoritet, med hvem det blev vanskeligere og vanskeligere at regere.

Den 23de Marts 1824 aabnede Kongen Samlingen i Louvres nye Sal. Allerede i nogle Maaneder havde hans Sundhed været dybt rystet; hans Ansigt bar Spor af den Sygdom, som undergravede ham; han maatte gjøre en kraftig Anstrængelse for at kunne læse Trontalen til Ende, og for første Gang havde han ikke lært den udenad. Trontalen omtalte den heldige Stilling udad- og indad til, dvælede ved det heldige Udfald af den spanske Krig og bebudede forskjellige Love, som Ministeriet agtede at forelægge Kamrene.

Disse Love vare fire i Tallet:

Den første, kaldet Septennatet, fastslog Valgenes Gyldighed til syv Aar. Den anden gik ud paa at holde de Emigranter skadesløse, som vare udplyndrede af Revolutionen. Den tredje skulde gjøre denne Skadesløsholdelse mindre byrdefuld for Staten og gik ud paa at ombytte fem Procents-Obligationerne paa 100 Francs med tre Procents paa 75, i det den dog indrømmede de Obligationsejere, som ikke vilde gaa ind paa denne Reduktion, fuld Betaling i klingende Mønt; til denne eventuelle Udbetaling havde Regeringen sikret sig Bistand fra de store Bankierer. Den fjerde endelig gik ud paa at sætte Straffe for Forbrydelser og Forseelser, begaaede i Kirker, der sammenstilledes med beboet Hus, og satte derhos kvalificeret Straf for Tyveri af Kirkekar og Ødelæggelse af Gjenstande, bestemte til gudeligt Brug.

Af disse Love var det særlig Rentenedsættelsen, der lagde Beslag paa den offentlige Opmærksomhed og vakte en levende Opposition i alle Partier. Den var gavnlig for Skatkammeret, som vilde spare et betydeligt Beløb herved, et Resultat, der var saa meget mere ønskværdigt, som man jo tænkte paa at holde Emigranterne skadesløse. Dette Forslag stødte imidlertid an mod indgroede Ideer; det syntes at stride mod de rentenydendes Interesse, og paa denne Tid var man endnu meget lidt fortrolig med financielle Hemmeligheder. Man foreslog jo i Virkeligheden at udbetale fem Procents-Obligationerne til Pari eller 100 Francs, eller at forrente samme med 4 pCt.; men denne Operation, der i sig selv er saa ligefrem, blev misforstaaet, og da man vidste, at den især tilsigtede at muliggjøre den Skadesløsholdelse, man vilde indrømme Emigranterne, harmedes man ved den Tanke, at Regeringen vilde holde nogle skadesløse paa andres Bekostning. Særlig de smaa Particuliers beklagede sig over, at de enten vare nødsagede til at finde sig i Tabet af en Femtedel af deres Indtægter eller at modtage en Kapital, det muligvis vilde falde dem vanskelig at anbringe.

Forslaget mødte saaledes den mest levende Kritik fra alle Samfundsklasser og hos alle Partier, selv hos Højre, der beklagede, at man gjorde Emigranternes Skæbne afhængig af Udfaldet af en financiel Spekulation.

Den største Mislighed var imidlertid, at Villèle var den eneste Ophavsmand til denne Finansoperation, og at hans Kolleger kun nødig gik ind paa at dele Ansvarligheden med ham; særlig Chateaubriand afviste næsten en slig Solidaritet og førte et Sprog, saa man maatte formode, at han ikke havde Del i dette Lovforslag. Største Parten af Finansmændene vare ligeledes fjendtlig sindede; en af dem, der modtoge Forslaget med størst Velvilje, Lafitte, fandt dog, at det var forhastet, og sagde til Villèle: »De har Uret i at se hurtigere og længere frem end Deres samtidige.«

Under slige Betingelser aabnedes Drøftelserne i Deputeretkammeret, og La Bourdonnaye greb Lejligheden til strax at lægge sin gamle Uvilje mod Villèle for Dagen; han anklagede ham for at øve Vold mod Obligationsejerne, for at udplyndre Familierne, drive Børsspil og opægge en stor Del af Befolkningen. Andre af Højres Talere talte i samme Tone og tilføjede, at man rokkede den Tillid, der havde reddet Frankrig efter 1815. Paa Venstres Side lod Casimir Périer Villèle høre ilde, fordi han lagde Dølgsmaal paa de Arrangementer, han havde truffet med Bankiererne.

Villèle udfoldede under den store Debat alle sit Talents Hjælpekilder, og trods alle Vanskeligheder lykkedes det ham at samle Majoriteten om sine Forslag, der den 5te Maj bleve vedtagne med 238 Stemmer mod 145. Afstemningen vakte Mishag hos Pariserne, blandt hvem paa hin Tid den største Del af Obligationsejerne fandtes, og de satte nu deres meste Lid til Pairskammeret. Den høje Forsamling havde i Mellemtiden vedtaget Loven om den syvaarige Valgperiode og en ny Udskrivningslov, der satte en otte Aars Tjenestetid i Steden for den tidligere sexaarige,

som Marskalk Gouvion Saint-Cyr havde faaet vedtagen i 1818. Man havde ogsaa forhandlet Loven om Forbrydelser, begaaede i Kirker; men da Højre vilde indføje en ny Forbrydelse, Helligbrøde, havde Ministeriet taget Forslaget tilbage til Omarbejdelse.

Efter disse Loves Behandling skulde Pairskammeret nu tage fat paa Forslaget om Rentenedsættelsen. Den tidligere Finansminister Roy tog først Ordet mod Loven, hvis Lovlighed han vel erkjendte, men hvis Betimelighed han bestred. I de Erindringer, Villèle har efterladt, gjør han den Bemærkning, at Roy, som var indskreven i Finansernes Hovedbog for fem Hundrede Tusende i Rente, vilde tabe hundrede Tusende ved Nedsættelsen, og bestrider hans Uegennyttighed. Ogsaa Pasquier udtalte sig mod Loven, i det han for øvrigt gjorde den Bemærkning, at Forkastelsen af en Lov, der ikke havde noget politisk Præg, ikke kunde medføre Ministeriets Fald. Adskillige fornemme Adelsmænd udtalte sig ligeledes mod Loven, der omvendt fandt dygtige Talsmænd i tvende af Ministrene, Corbière og Clermont-Tonnere; men hvad Chateaubriand angik, tav han stille, skjønt han var Medlem af Kabinettet, og man tillagde hans Ord en afgjørende Betydning. Ja, han tav ikke blot stille, men hans tvetydige Holdning maatte vække den Mening at han i Hjærtet var enig med dem, som forkastede Loven.

Det kom til et levende Ordskifte mellem de tvende Ministre. Villèle lod Chateaubriand høre ilde for hans Tavshed; han mindede ham om, at han tidligere havde víst sig som Tilhænger af Rentenedsættelsen, og undrede sig over, at han ikke forsvarede Loven i Pairskammeret saaledes som Kongen havde ønsket. Chateaubriand svarede med tomme Talemaader, men forpligtede sig ikke til at bestige Talerstolen, og Villèle var overtydet om, at hans Kollega endog havde benyttet sin Indflydelse over et vist Antal Pairs og formaaet dem til at forkaste Loven. I sidste Øjeblik angreb ogsaa Quélen, Ærkebiskoppen af Paris,

som de fattiges Formynder, saa sagde han, en Lov, der vilde formindske deres Fædrenearv. Det var det sidste Slag; Villèle fattede, at han var slaaet, og den 1ste Juni udtalte virkelig hundrede og otte tyve Stemmer sig mod Loven, der kun fik fire og halvfemsindstyve Forsvarere.

Dette lige saa uforudsete som ufortjente Nederlag saarede Villèle og opbragte Kongen, der i Rentenedsættelsen saae et Middel til at holde Emigranterne skadesløse. Da Ministeren meddelte Kongen Resultatet af Debatterne og indleverede sin Demission, sagde han: »Villèle, udlever mig ikke til disse Røvere; bliv hos mig, jeg skal nok støtte Dem; gjør Regning herpaa, vær sikker herpaa.« Som Følge af disse Ord blev Ministeriet staaende, skjønt Loven var strandet, og de, der havde gjort Regning paa dets Fald, fandt sig skuffede. Kongen paa sin Side var rasende paa Chateaubriand, da han var overtydet om, at Lovens Forkastelse var hans Værk, og Madame du Cayla nærede hans Vrede. Den 6te Juni, Pinsedagen, lod han Villèle hente Kl. ti, og da Førsteministeren traadte ind i hans Kabinet, sagde han til ham: »Villèle! Chateaubriand har forraadt os som en slet Karl. Jeg vil ikke se ham ved min Avdiens efter Messen. Udsted Ordren om hans Afskedigelse. Lad ham søge overalt, overlever ham Afskeden paa Stedet; jeg vil ikke se ham.« Villèle havde saa megen Indflydelse hos Kongen, at han nok havde kunnet afslaa sin Medhjælp til en saa haanlig Færd; men hans onde Lune fik Overhaand, han nedskrev den kongelige Befaling, som ikke fandt Chateaubriand i Udenrigsministeriet, og som Chateaubriands Sekretær bragte ham i Tuilerierne, hvor hen han havde begivet sig; næppe to Timer efter havde han forladt Udenrigsministeriets Palads, og Villèle overtog hans Post ad interim. Nogle Maaneder senere presenterede Førsteministeren Kongen de nødvendige Ændringer i Ministerlisten; saaledes blev la Rochefoucauld-Doudeauville Minister for det kongelige Hus, hans Søn, Madame du Caylas Ven, Sosthènes

de la Rochefoucauld, fandt den længe ønskede Anbringelse som Undervisningsminister, og Frayssinous, Biskoppen af Hermopolis, blev Kultusminister, en Plads, der blev særlig oprettet for ham. Villèle søgte saaledes en Støtte i Kongregationen for at raade Bod paa den Svækkelse, han led ved Chateaubriands Afsked.

Den faldne Minister gav Slip paa Magten, med en uforsonlig Vrede i Sjælen og bestemt paa at tage Hævn over Villèle gjennem en ubarmhjærtig Opposition. Imidlertid paatog dog en af hans Venner, Redaktøren af »Journal des Débats«, Bertin de Vaux, sig det Hverv at gaa til Førsteministeren og tilbyde ham Fred. Han forlangte, at man skulde give Chateaubriand Gesandtskabsposten i Rom, og paa Ministerens Afslag indvendte han: »Husk dog paa, at »Débats« allerede har styrtet Decazes og Richelieu; det kan da vel ogsaa styrte Ministeriet Villèle.« — »De har styrtet de første Ministerier ved at give Royalisten«, svarede Villèle; »for at styrte mit maa De gjøre Revolution.«

Villèle viste ved denne Lejlighed mere Værdighed end Kløgt. Takket være sin Energi forblev han Herre, efter Skridt for Skridt at have besejret alle, der havde villet hindre Højre i at naa Magten, og nu havde han besejret selve Chateaubriand, som repræsenterede en af samme Højres mere fremskredne Fraktioner. Til Trods for Madame du Caylas Uvenskab nød han Yndest hos Kongen som hos Greven af Artois, der under Broderens voxende Aandssvaghed mere og mere greb Magtens Tøjler. Ved Chateaubriands Fald havde Villèle imidlertid skabt sig en hel Klasse frygtelige Fjender i Pressen, i Kamrene og i Landet, og de skulde fra nu af danne den mest uforsonlige Opposition imod ham; han havde selv frivillig skabt sig den mest voldsomme, den mest veltalende blandt sine Fjender i den berømte Forfatter, der vendte tilbage til »Débats«, fuld af

Vrede og Galde, og som nu skulde hjælpe Oppositionen med sit mægtige Ord og sin glimrende Pen.

For at holde den royalistiske Styrke sammen om sig, foretog Villèle talrige Udnævnelser, som han antog maatte være behagelige for Højre; det lykkedes ham ikke at gjenvinde dets Gunst. Og dog havde han optaget begge Rochefoucauld'erne og Frayssinous i sit Ministerium, stillet Martignac i Spidsen for Domænestyrelsen, optaget tre Bisper i Statsraadet, ja udnævnt Ærkebiskoppen af Sens, Kardinal la Fare til Minister uden Portefeuille. Disse sukcessive Indrømmelser gjenvandt ham ikke Partiets Gunst, og det var let at se, at han havde begaaet en uoprettelig Fejl, da han ikke gav Slip paa Magten, den Gang Rentenedsættelsen forkastedes. At han selv er kommen til samme Indsigt, maa vel betvivles, siden han forblev i Ministeriet endnu tre Aar efter denne Begivenhed.

Kort Tid efter Chateaubriands Fald var Ministeriet allerede blevet synlig svækket og upopulært. Aviserne angrebe det med lige saa stor Voldsomhed som Uærlighed; han drog dem for Domstolene, men tabte alle de Processer, han anlagde. Man kunde næsten sige, at Chateaubriand havde kaldet Oppositionen til Live igjen ved at stille sig i Spidsen for den. Paa det ene Hold Lamennais med sine profetiske Ord, paa det andet Béranger med sine Sange, over dem begge Chateaubriand med sine voldsomme Angreb i »Journal des Débats«, saaledes vare de Drivfjedre, som førte Oppositionen ind i et langsomt, sikkert Fjendskab mod Bourbonernes Trone.

Sessionen var paa Hældningen, og efter at have voteret Finansloven gik Kamrene fra hverandre, den 4de Avgust 1824. Efter saa mange Vanskeligheder skulde man have troet, at Ministeriet maatte kunne aande friere; men i Steden kom nu en ny, langt alvorligere Vanskelighed. Kongens Sundhed svandt i mærkelig Grad; hans Ben svulmede op, hans Blik blev mat, han havde ikke mere

Kraft til at holde Hovedet oprejst og stødte det haardt ved at lade det segne mod Skrivebordet. Han vedblev imidlertid med sine Kjøreture, hvilket fik Folk til at sige, naar de saae ham, mager, bleg og udtæret komme forbi, at Ministrene vare meget strafværdige ved at nøde ham til disse Ture. I Virkeligheden nødte de ham ingenlunde; men Kongen vilde selv vise sig: »Det er tilladt en Konge at dø«, sagde han; »men ikke at være syg.«

Da Villèle forudsaa den uundgaaelige Katastrofe, gjenindførte han Censuren for at holde Presseangrebene i Tømme, der efter hans Mening vilde voxe med Kongens Død. Han anførte som Paaskud Nødvendigheden af at undertrykke de Voldsomheder, Loven ikke kunde ramme; men Kongen undertegnede Kundgjørelsen uden at tage Fejl af det virkelige Motiv og befalede Villèle at underrette Greven af Artois om det skete. Fra dette Øjeblik toge hans Evner hurtig af; dog modtog han endnu den 25de Avgust, paa sin Fødselsdag, det diplomatiske Korps's Lykønskninger og præsiderede i Statsraadet. Da Villèle den 2den September i Hertugen af Orléans's Navn anmodede Kongen om Helligaandsordenens Baand for den unge Hertug af Chartres, havde han endnu Aandsstyrke nok til at svare, at denne Udmærkelse kun tilkom Prinserne af Blodet efter det fyldte femtende Aar, og at Hertugen af Chartres følgelig først kunde faa Baandet næste Aar. Endnu den 7de modtog Ludvig XVIII. det diplomatiske Korps; men det var hans sidste Anstrængelse; den 10de bebudede Lægerne hans forestaaende Endeligt, og Hofmændene begyndte allerede at strømme sammen om Greven af Artois.

Man tænkte paa at række Kongen den sidste Olje; men ingen vovede at underholde Ludvig om dette alvorlige Æmne, og man tog da sin Tilflugt til Madame du Cayla, hvem han ikke havde ophørt med at tilskrive, og som daglig modtog Billetter, der bleve mere og mere ulæselige.

Den 11te indtraf hun i Tuilerierne og bestemte Kongen til at skrifte, den følgende Dag havde han ikke mere Kraft til at give Parolen, hvad han plejede at gjøre, og de kongelige Værelser bleve lukkede; den 15de fik han Sakramentet, Dødskampen begyndte, og den 16de Septbr. Kl. 4 om Morgenen opgav han Aanden. Da Greven af Artois, som længe havde knælet ved Broderens Dødsleje, forlod Kammeret, udbrød en Stemme: »Kongen er død! Leve Kongen!« og dette Raab blev gjentaget af alle tilstedeværende. Carl X.'s Regering var begyndt.

Kongen, der afgik ved Døden i sit ni og tresindstyvende Aar, havde hersket i ti Aar og i dette Tidsrum stadig været sin vanskelige Stilling voxen. Saa længe han stod ved Tronens Fod, ved Broderens Hof og under Emigrationen, havde han begaaet mange Fejl, og hans saa vel som Greven af Artois's Opførsel i denne Udlændighedens Tid havde ikke været uden Skyld i deres Families lange Ulykker; men saa snart han efter Napoleons Fald satte sin Fod paa Frankrigs Jord, blev han en hel anden Mand, oplyst, moderat, ja selv liberal; thi de beklagelsesværdige Overdrivelser, som karakterisere nogle af hans Regeringsakter, vare hans Ministres, og ikke hans Værk; han selv var den Grundlov trofast hengiven, han havde oktroieret, og i sin Levetid tillod han ikke, at den blev overtraadt. Det Frankrig, han tvende Gange havde fundet medtaget og hærget, efterlod han ved sin Død i blomstrende Forfatning indad- og agtet udad til.

Paris holdt en højtidelig Jordefærd for Ludvig XVIII., og hele det gamle Monarkis Pragt og Pomp udfoldedes i Saint-Denis, hvis Gravhvælvinger aabnede sig for den døde Konge (25de Oktober 1824).

X.

Carl X.'s Portræt. — Hans første Regeringshandlinger. — Jesuiternes voxende Magt. — Loven om Helligbrøde. — Godtgjørelsen til Emigranterne. — Kongens Kroning. — Det afgjorte Brud med Chateaubriand. — De religiøse Spørgsmaals Betydning.

Den Gang Ludvig XVIII. afgik ved Døden, var der mange og vægtige Grunde, som paabøde Villèle at give Slip paa Magten, t. Ex. den forkastede Rentelov, hans Upopularitet og den Vanskelighed, han havde ved at regere, fordi hans eget Parti vilde bestemme hans politiske Handlinger. Disse Grunde havde han, som sagt, ikke tidligere fattet; Kongens Død og Carl X.'s Tronbestigelse gjorde dem endnu mere tvingende; men han fattede dem endnu ikke, eller, hvis han fattede dem, gjorde han sig ikke Rede for deres Betydning, i det han nøjedes med den nye Konges Forsikring, at han agtede at fortsætte Regeringen i sin Broders Spor. Ministrene drøftede det Spørgsmaal, hvor vidt Omstændighederne bød dem at trække sig tilbage; efter at være komne til et negativt Resultat, meddelte de Kongen, at de stillede sig til hans Disposition, han opfordrede dem til at beholde deres Portefeuiller og hermed var alt sagt. Det var en uoprettelig Fejl for Villèle som for Monarkiet.

Carl X. var den Gang syv og tresindstyve Aar gammel; trods sin Alder var han rask og kraftig og holdt af Legemsøvelser, særlig af Jagt. Forekommende, nedladende, vindende, holdt han ikke af alt for voldsomt reaktionære Forholdsregler; men i sit Hjærte bevarede han et uforglemmeligt Minde om det gamle Regimente, han beklagede dets Fald, og Grundloven betragtede han som en Indrømmelse, man havde maattet gjøre de ulyksalige Tidsforhold, som en Hemsko for Kongedømmets Interesser. Han var saaledes nok stemt for at overholde den, men kunde ikke

indrømme, at den havde skabt en Magt, der kunde stilles ved Siden af hans egen; han tænkte tvært imod, at ved hver Lejlighed, hvor hans Vilje ikke faldt sammen med Landets Repræsentanters, maatte det være hans Vilje, som havde det sidste Ord.

Denne hans Opfattelse af den konstitutionelle Lov skrev sig fra den Tid, han i sin fraværende Broders Navn havde været nødsagen til at bøje sig for Nødvendighedens Tryk. Senere havde han ikke skiftet Mening, saa lidt som han havde skiftet Opfattelse med Hensyn til Regimentet før Revolutionen, et Regimente, han betragtede som det fortræffeligste, og som man lidt efter lidt maatte se at føre Frankrig tilbage til. Denne urokkelige Overbevisning havde fulgt ham i Landflygtigheden, den var bleven styrket ved hans Omgang med Emigranterne og yderligere ved Betragtningen af de Begivenheder, som forefaldt under Broderens Regering; Ludvig XVIII.'s Regeringsakter havde han kun givet sit Bifald, naar de faldt sammen med hans Stemninger, det vil sige højst sjælden. Hertil kom imidlertid en udpræget Forkjærlighed for Katholicismen, en Forkjærlighed, der var voxet med Aarene; i sin Ungdom havde han været en skeptisk Libertiner, i sin Alderdom omvendte han sig til en overdreven Andægtighed, der vakte berettiget Frygt for, at han vilde lade Regeringen gaa over i Kleresiets Hænder; hans Sind, der allerede bemestredes af en ubestemt Mysticisme, kunde let forlede ham til at prisgive Kongerigets Interesser til visse Indflydelser, i hvilke han saae Himmelens umiddelbare og direkte Mellemkomst. Yderste Højre kunde selvfølgelig med glad Forventning se hen til den nye Konge, hvis Tronbestigelse gav dem sikkert Haab om, at deres Doktriner nu vilde faa Overtaget. I Begyndelsen syntes Carl X. dog at ville sprede disse Forventninger og at være besjælet af det særlige Ønske at tækkes sin Familie og sit Folk. Hertugen af Orléans, som havde staaet i Unaade hos Ludvig XVIII., fik nu Titel kongelig Højhed,

og hans ældste Søn, Hertugen af Chartres, fik Kommandoen over et Husarregiment; politiske Forbrydere modtoge Benaadning, og en kongelig Kundgjørelse ophævede Censuren. Disse Regeringshandlinger og heldige kongelige Ytringer fra hans Regerings første Dage gjorde ham populær; hans Æra begyndte saaledes under heldige Varsler.

Denne heldige Begyndelse blev dog snart kompromitteret ved en Række beklagelsesværdige Forholdsregler og Indrømmelser til Højre for at styrke Regeringens Modstandskraft, hvad Venstres Holdning gjorde nødvendig. Det religiøse Spørgsmaal var lidt efter lidt kommet til at indtage en stor Plads i det offentlige Liv. Kongregationens Holdning fandt Opmuntring hos Hoffet, og Jesuiterne borede sig ind i det politiske Liv, i Ungdommens Opdragelse. Til Trods for Loven overtoge de med Støtte af føjelige Biskopper i Hemmelighed Ledelsen af et stort Antal smaa Seminarier, og det kom næsten til et Oprør i Paris, da en Sognepræst ved en Skuespillers Ligbegængelse vægrede sig ved at holde Bønnerne for de døde. Omvendt afskedigede en kongelig Kundgjørelse af 2den Decbr. pludselig to Hundrede og halvtredsindstyve Generaler, hvis væsentligste Skyld var, at de først med Hæder havde tjent Kejserdømmet, før de med Troskab tjente Monarkiet. Den Gang Hertugen af Belluno kom frem med dette Forslag, havde Richelieu modsat sig en slig Hetakombe; Villèle viste større Føjelighed og begunstigede saaledes en Uretfærdighed, Armeen betragtede som en Udæskning. Endelig for at gjøre sine Fejl topmaalte undlod han at forsone sig med Chateaubriand, som blot ønskede en vigtig Ambassade, og hvem man saaledes havde kunnet forsone og fjærne paa én Gang. Det svage Pust af Folkekjærhed, som havde modtaget Carl. X.'s Tronbestigelse, lagde sig saaledes hurtig.

Kamrene sammentraadte i Slutningen af Decbr. 1824 og vedtoge næsten uden Diskussion den nye Konges Civilliste paa 25 Millioner Francs foruden 7 Millioner til det

kongelige Hus og andre sex til den afdøde Konges Ligfærd og den nye Konges Kroning. Pairskammeret forhandlede dernæst en Lov om kvindelige, religiøse Korporationer; man vedtog, at Korporationer, der allerede vare anerkjendte, kun behøvede en kongelig Bemyndigelse til nye Stiftelser, hvorimod Ordner, som ikke tidligere havde faaet Indpas, men nu ønskede at bosætte sig i Frankrig, skulde have en slig Bemyndigelse ved særlig Lov. Deputeretkammeret sluttede sig uden Diskussion til denne Opfattelse.

Langt større Opsigt vakte Loven om Helligbrøde: Vanhelligelse af hellige Kar skulde straffes med livsvarig Tugthusstraf, i visse Tilfælde endog med Haandens Afhuggelse og Livsstraf. Chateaubriand og Hertugen af Broglie hævede deres veltalende Røst mod denne Tilbagevendelse til Barbarismen, medens Bonald forsvarede Udkastet: Dødsstraf for Vanhelligelse af Kirkekar var ikke nogen for stræng Straf. Pairskammeret var af delte Meninger; men Majoriteten erklærede sig for Loven; Bisperne, som udgjorde en Del af Forsamlingen, og som havde forpligtet sig til ikke at tage Del i Afstemningen for ikke at gaa med til en Udstrækning af Dødsstraffen, skiftede Mening i sidste Øjeblik og fulgte Majoriteten; Deputeretkammeret sluttede sig hertil, skjønt Royer-Collard holdt en af sine bedste Taler imod den; han beskyldte Ministeriet, fordi det atter stillede Religionen og det borgerlige Samfund paa Kant med hinanden ved at skabe en ny Forbrydelse, lige tvært mod det moderne Frankrigs offentlige Mening. Hans Ord havde ingen Magt over Højre, og den sørgelige Lov blev optagen i Kriminallovbogen, skjønt sex og halvfjerdsindstyve Stemmer svigtede Ministeriet og gik sammen med Venstres nitten. Vi skulle blot bemærke, at denne Lov, der rejste en saa stærk Stemning mod Bourbonerne, aldrig kom til Anvendelse, men faldt bort som Følge af Begivenhederne i 1830, efter først at have bidraget sit til Kongehusets Fald.

Debatter af denne Art kunde ikke udkæmpes i Kamrene uden at vække dyb Forstyrrelse i Landet; de æggede den religiøse Iver hos nogle og vakte Harme hos andre. »Constitutionnel« begyndte sine Angreb paa Kleresiet; Missionærer, som vare spredte over hele Landet, svarede herpaa med Forsøg paa at fanatisere Befolkningen; Abbé Lamennais, denne begejstrede Kampfælle for et Religionsideal, hvis Realisation vilde have kaldet Middelalderen til Live igjen og stillet Staten under Kirken, Lamennais udsendte Flyveskrift paa Flyveskrift, medens Béranger haanede Katholicismen, dens Institutioner og Præster; det liberale Parti anklagede Jesuiterne som de egentlige Ledere af denne lidenskabelige og udæskende Politik. Borgerkrigen rasede ganske vist ikke paa Gaden; men i overført Betydning rasede den i Sindene, som bleve yderlig æggede ved disse Diskussioners hele Præg.

Af alle de Udkast, Regeringen forelagde Kamrene, var der dog intet, som rejste et større Uvejr end Loven om Skadesløsholdelse til Emigranterne. De Personer, som havde mistet deres Godser under Revolutionen, skulde modtage tre Procents Obligationer, i det man beregnede det Tab, de havde lidt, til det tyvedobbelte af Indtægten. I Følge Loven udstedtes Obligationer til 30 Millioner i aarlig Rente, og disse Obligationer skulde fordeles mellem Arvingerne af de udplyndrede Familier uden noget Partihensyn. Den hele Foranstaltning var billig og forsonlig, og Efterverdenen har erkjendt dens Retfærdighed; naar alt kom til alt, tilsigtede den at skadesløsholde Franskmænd, som vare blevne uretfærdig udplyndrede, og navnlig at fjærne en Aarsag til indre Ophidselse og Splid. Dog, Venstre fortolkede ikke Sagen paa denne Maade; Partipressen optog paa ny Angrebene mod de emigrerede; man skyldte dem intet, sagde man; den Konfiskation, de havde været Ofre for, var retfærdig; thi deres forbryderske Flugt havde været frivillig.

Paa den modsatte Side gik yderste Højre endnu videre end Loven; det vilde, at man skulde udplyndre de nye Besiddere mod senere Skadesløsholdelse og udlevere de gamle Ejere deres Godser in natura. Der var Tale om stjaalent Gods; hvorfor da ikke give det tilbage til deres lovlige Ejere? Villèle maatte minde om det Faktum, at Grundlovens 9de Artikel havde garanteret Kjøberne af Nationalgodserne den frie Besiddelse af disse Godser, og han truede med at tage hele Udkastet tilbage, hvis denne Løfteparagraf blev miskjendt. Denne Trusel æggede Ultra'ernes Harme; La Bourdonnaye erklærede, at det var en Hindring, man paalagde Diskussionen, et Angreb paa de parlamentariske Friheder, og Venstre sluttede sig til denne Kritik i det Haab, at Planen skulde blive opgiven. Casimir Périer udbrød, at Ministeriet søgte at kvæle Diskussionen, General Foy kom med en Hentydning til de talrige Emigranter, som havde Sæde paa Højres Bænke; i denne Sag var Kammeret baade Dommer og Part, og han forlangte, at nogle Smuler af det rige Maaltid, man vilde anrette for sig selv, dog maatte forbeholdes de gamle, invalide Soldater, hvem man fra 1814—21 havde unddraget deres Pensioner. Martignac, hvis Indflydelse voxede over hans Kolleger, var Udvalgets Ordfører og dvælede særlig ved Lovens Motiver, ved deres maadeholdne og mod alle Parter billige Bestemmelser.

Debatterne i Pairskammeret bare et mere fredeligt, et mindre lidenskabeligt Præg, og Loven gik igjennem i begge Kamre. En Historiker, hvis Liberalisme ikke er dragen i Tvivl, har i Anledning af den Milliard, som skjænkedes Emigranterne, udtalt: »I Lovens Tanke laa noget paa én Gang saa retfærdigt og politisk rigtigt, at Tiden har givet Villèle Ret mod Oppositionen; Loven har gjort Ende paa Uvenskabet mellem de gamle og de nye Ejere, og dette Resultat var ikke for dyrt betalt.« Enhver maadeholden Karakter maa tiltræde denne Dom. — Som en Art Konsekvens af denne Erstatningslov vedtoge Kamrene i den føl-

gende Tid ogsaa et nyt, stærkt modificeret Regeringsudkast om Rentens Nedsættelse.

Den 29de Maj fejredes Kongens Kroning med al sin gammeldagse Pragt i Reims. Den kongelige Familie, den høje Gejstlighed og Adel, Dommerstanden, Frankrigs Marskalker og høje Kronembedsmænd samt Evropas Sendemænd vare tilstede, da Kongen knælede under Domkirkens gamle Hvælvinger og ved Ærkebiskoppen af Reims's Haand modtog den hellige Salvelse. Af de Spørgsmaal, Kongen havde at besvare, borttog man de noget forældede Formularer; Eden at udrydde Kjætterne var saaledes ombyttet med Troskabseden paa Grundloven, som Kongen aflagde paa Evangeliet. Efter Ceremoniens Slutning holdt Kongen Møde med Helligaands-Ridderne og optog otte og tredive nye Medlemmer. Efter sine Forgængeres Exempel berørte Carl X. ogsaa flere end hundrede kjertelsyges Saar med den gamle Formular: »Kongen rører dig! Gud helbrede dig!«

Trods al deres Pragt havde disse Fester dog et theatralsk Præg, som mindre egnede sig til at begejstre Befolkningen end til at udfordre de vantros Spotterier. De havde ikke desto mindre deres Lovtalere; Victor Hugo og Lamartine besang dem, men Béranger tog dem til Indtægt for sine Viser. I øvrigt uddelte Kongen Gunst- og Naadesbeviser med rund Haand; han tilbød Villèle en Hertugtitel, hvad Førsteministeren imidlertid afslog.

Af Begivenhederne fra Carl X.'s Kroningsfest er der en enkelt, som fortjener særlig Omtale og meget hurtig fik politisk Betydning, i det den fuldendte det endelige Brud mellem Chateaubriand og Hoffet. Lige siden Ludvig XVIII.'s Død havde den nye Konge ønsket et Forlig med den berømte Forfatter, som æggede Stemningen mod hans Ministre. Dagen før Kroningen gjorde Carl X. Ærkebiskoppen af Paris bekjendt med dette sit Ønske og paalagde ham at give Chateaubriand et Vink herom; thi han skulde den næste Dag være tilstede ved Helligaandsriddernes

Ordensfest. Uheldigvis glemte Prælaten at udføre Kongens Paalæg, medens Carl X. troede, at Chateaubriand havde faaet hans Meddelelse; efter Ceremonien aftog Kongen sin Handske for at byde ham Haanden og sagde med sit sædvanlige, vindende Væsen og et Smil: »Behandsket Kat fanger ingen Mus«; men Chateaubriand, som ikke fattede den velvillige Hensigt, der laa skjult bag disse Ord, bevarede Tavsheden, hvad der atter stødte Kongen; Bruddet var saaledes endeligt, og den frygteligste af Villèles Modstandere var atter trængt ud paa Arenaen, brændende af Iver efter at fortsætte Kampen.

Den 6te Juni holdt Carl X. med Udfoldelse af stor Pragt sit højtidelige Indtog i Paris. Dog, Skarerne, der strømmede sammen paa hans Vej, talte flere nysgjerrige end sympathetiske Tilskuere, og gave ham kun en lunken Modtagelse, hvad der gjorde et ubehageligt Indtryk paa ham. De Illusioner, hvormed man havde hilset Carl X.'s Tronbestigelse, vare henvejrede i Løbet af ti Maaneder. Oppositionen forstod med Behændighed at drage Fordel af Kleresiets voxende Indflydelse, af Spliden mellem selve Royalisterne og af deres Fordringsfuldhed, og saaledes blev Stemningen over for det kongelige Hus mere og mere kold og fremmed. For at gjøre Uheldet topmaalt, fik Rentereduktionen kun et tarveligt Udfald og fremkaldte et stærkt Fald i de offentlige Papirer, et Fald, som øgedes ved en samtidig Pengekrise i London. Ministeriets Upopularitet voxede Dag for Dag, og man kritiserede alle dets Handlinger. Naar det, overensstemmende med gamle Forpligtelser og politisk Klogskab, anerkjendte den dominikanske Republik mod Forbehold af en Skadesløsholdelse til de forjagne franske Plantageejere, blev det anklaget for at vanære Landet ved at samtykke i en skandaløs Udplyndring; gav Ministeriet sit Samtykke til en forlænget Okkupation af Spanien, lød der fra Venstre Beskyldninger, fordi man ikke havde respekteret det spanske Folks Frihed, medens Højre

lod det høre ilde, fordi det ikke havde kunnet fæstne Ferdinands Trone.

Saaledes gik Oppositionen Skridt for Skridt fremad, og dets Medbør lagde sig for Dagen ved støjende Demonstrationer. Efter en lang Rejse i Amerika fik saaledes General Lafayette i Havre og Rouen en Modtagelse som en Triumfator; Casimir Périer kunde i Departementet Isère se Befolkningen hilse ham og hans Taler med Bifaldsraab; det samme kunde siges om General Foy, der gjorde en opsigtvækkende Rundrejse gjennem flere Departementer. Døden bortrev ham imidlertid midt i hans fulde Popularitet, og hans Ligfærd foregik i Paris, 29de Novbr., under et umaadeligt Tilløb af Befolkningen. Der aabnedes en Subskription i det dobbelte Øjemed at rejse ham et Monument og støtte hans Familie, og man naaede hurtig en Million; Hertugen af Orléans, Lafitte og Pairs af Frankrig stode i Spidsen for Subskriptionen.

Samtidig øgedes ogsaa Kampen mellem Oppositionen og Kleresiet i Styrke, og det var Ministeriet, som fik Slagene. Hvad det gjorde for Religionen, betragtede yderste Højre som utilstrækkeligt, medens det opbragte Venstre. Abbé Lamennais vedblev at fordre Kirkens Herredømme som i Middelalderen. Den stærke Fremvæxt af Klostrene, som begunstigedes af Regeringen, maatte vække den Antagelse, at det var dette Herredømme, man vilde søge at grundlægge. Største Parten af Katholikerne havde i hele Grundloven kun Øje for den ene Artikel, der erklærede Katholicismen for Statsreligionen, medens man ikke tog Hensyn til en anden, som lovede alle anerkjendte Religionssamfund en lignende Beskyttelse. Til ingen anden Tid have de religiøse Spørgsmaal spillet en saa stor Rolle i Pressens Polemik. En talentfuld Journalist, Grev Montlosier, optraadte ved denne Tid paa Scenen med en Række Flyveskrifter mod Jesuiterne og vakte betydelig Opsigt. Guizot, der har kjendt Forfatteren nøje, skildrer ham som en ærlig

royalistisk, aristokratisk og katholsk Personlighed; i den konstituerende Forsamling havde han forsvaret Kirken, da den var i Fare; men nu tilbageviste han med samme Heftighed det gejstlige Herredømme og hævdede Statens Uafhængighed og Kronens Rettigheder; han rettede sine Angreb mod et religiøst System, der søgte sine Inspirationer hos Abbé Lamennais og truede med samtidig at styrte Tronen og at kompromittere Religionen.

Grev Montlosier var forhenværende Embedsmand i Udenrigsministeriet og fik en Pension for tidligere Tjenester; en kongelig Befaling fratog ham nu denne Pension som Følge af hans Skrifter, der tilføjede Kleresiets Magt et svært Nederlag. Denne Unaade mindskede imidlertid ikke hans Iver, han fortsatte sit Felttog med Udholdenhed og fik den offentlige Mening paa sin Side; saaledes gav han Stødet til en Bevægelse, hvortil fjorten Biskopper sluttede sig i April 1826; paa Villèles Anmodning redigerede og offentliggjorde de en Erklæring, hvori de kritiserede »en Anskuelse, Frankrigs Gejstlighed altid har tilbagevist, og som vil gjøre Suverænerne i verdslige Sager afhængige af den gejstlige Magt.« Det var et Svar paa Abbé Lamennais's voldsomme Angreb paa den gallikanske Skole, paa hans theokratiske Ideer og paa hans Udfald mod Kultusministeren Frayssinous, Udfald, hvorfor han var bleven dragen til Ansvar og idømt en Pengebøde af tredive Francs efter et Forsvar af den unge Berryer.

Regeringen forfulgte saaledes paa den ene Side vel Theorier, som mindede om længst svundne Tider, da Gejstligheden øvede en afgjørende Indflydelse over Nationen; med en mærkelig Modsigelse røbede dens Akter imidlertid paa den anden Side en særlig Tilbøjelighed til at begunstige den selv samme Aand, som den bekæmpede, naar den fremtraadte i en giftig Form. Man gjenfandt denne Tilbøjelighed i Valget af Embedsmændene, i Hertugen af Rivières Udnævnelse til Opdrager for Hertugen af Bordeaux, men

særlig i den Intolerance, hvormed man drog »Constitutionnel« og »Courrier français« til Ansvar for deres Angreb paa Jesuiterne. En Dom, der blev afsagt af Justitiarius Séguier, frifandt rigtignok begge Tidender til stor Skræk for Hoffet, men under Bifald fra hele Paris, som smilede og spottede, da man under Jubilæet 1826 kunde se Kongen, omgiven af sin Familie, sit Hof, sine Officerer og de store Statskorporationer, ydmyg drage til Fods i flere Processioner og saaledes slæbe den kongelige Majestæt i Støvet for disse lange Rækker af Præster, ret som om Kongedømmet havde abdiceret til Fordel for Kirken.

Hvorledes skulde man kunne undre sig, naar man hver Dag saae nye voldsomme Angreb paa Kleresiet? Det havde kastet sig ind i Kamptummelen, æskede selv til Angreb og syntes at lægge an paa at skaffe den offentlige Mening nye Angrebsvaaben. Kampen maatte gaa til det yderste, og Ministeriet formaaede ikke at udrette noget herimod; det var ude af Stand til at stoppe denne Krisis, der var skabt ikke mindre ved dets egen Svaghed end ved Bourbonernes Fjenders Dristighed og deres Venners taabelige Uforsigtigheder.

(Forts.)

Kong Alexander Jannaj og hans Dronning.

(En Episode fra det jødiske Riges sidste Tider).

(Slutning.)

II.

Medens Alexander paa denne Maade laa i Kamp med ydre Fjender, lode hans Fjender i Riget selv ikke Tiden ubenyttet. Farisæerne havde ikke vanskeligt ved at ophidse Folket mod denne Karikatur af en Ypperstepræst, der kom tilbage fra Mord og Plyndring for i Hast at fuldbyrde sine Pligter i Templet og saa atter ile ud til nye Blodsudgydelser. I Spidsen for Farisæerne stode paa denne Tid Juda b. Tobaj og Simon b. Shetach, af hvilke navnlig den sidste kom til at spille en fremragende Rolle som en af de kraftigste Repræsentanter for Farisæernes Had til Sadducæerne*). Ved en Løvhyttefest brød Folkets Forbitrelse løs

*) Simon gjøres af Traditionen til Dronningens Broder, og der fortælles, jerus. Berachot (ed. Grätz. 1866 fol. 11b), en Historie om, hvorledes han vakte Kongens Vrede ved at foreslaa, at Kongen og han selv skulde udrede de Ofre, nogle fattige Naziræer havde at bringe. Kongen gik nemlig ind derpaa, men erfarede senere. at Simon ikke havde betalt sin Del af Ofrene. Simon maatte nu flygte for Kongens Vrede, men kaldtes senere tilbage og forsvarede sig da med, at medens Kongen havde givet sine Penge, havde han ydet sin Visdom,

Efter den senere jødiske Tradition*) skal Anledningen have været, at Alexander viste sin Foragt for en af Farisæerne meget yndet Ceremoni ved Løvhyttefesten, der bestod i et Vandoffer, som fra en Krukke hældtes paa Alteret. Jannaj hældte haanlig Vandet paa Jorden, og da Folket, som efter vanlig Skik stod uden for Gitret med en Gren i den ene Haand og en Orange i den anden, saae dette, kastede de i deres Forbitrelse Orangerne efter Kongen og raabte, at han var uværdig til at beklæde det ypperstepræstelige Embede, da han nedstammede fra en ufri Kvinde, den samme Beskyldning, der allerede tidligere var fremsat mod Hyrkan. Denne Forhaanelse bragte Kongen i fuldstændigt Raseri, saa at han lod en Mængde af Folket nedhugge, efter Josefus endog 6000. Tillige lod han Præsternes Forgaard, hvor Brændofferalteret stod, fuldstændig adskille fra det omgivende Rum ved et højt Plankeværk, da det Stengitter, der dannede Grænsen mellem disse Rum, viste sig ikke at være tilstrækkeligt til at beskytte ham mod Mængdens Overgreb. Efter at have fuldbyrdet sine ypperstepræstelige Pligter paa denne Maade kastede han sig atter ud i nye Kampe, formodentlig i den Tro, at Folket var blevet helbredet fuldstændig for sin Oprørslyst ved den grusomme Strænghed, hvormed han havde behandlet det. Han betænkte derved ikke, at han nu igjen overlod Mængden til Farisæernes Indflydelse, hvis Had naturligvis var voxet ved de seneste Begivenheder, og han spillede et yderst voveligt Spil ved atter at kaste sig ud i tvivlsomme Foretagender, da det let lod sig beregne, at et eneste Nederlag i Krigen kunde

---

i det han havde dispenseret Halvdelen af Naziræerne fra deres Ofre. — Blandt de Anker, som senere fremførtes mod Alexander, var ogsaa, at han havde ladet Guds Navn i et Lovhaandskrift skrive med Guldbogstaver, s. den eftertalmudiske Traktat, Masseket Soferim (ed. Müller 1878 p. II.).

*) Bab. Sukka 48 b. Alexander omtales her kun som „en Sadducæer“.

bringe den herskende Misfornøjelse til at bryde løs og blive skæbnesvangert for hans Krone. I Begyndelsen syntes Lykken at tilsmile ham. Ved Hjælp af sine pisidiske og kilikiske Hjælpetropper betvang han de arabiske Stammer, der boede i Moab og Gilead, og erobrede paany Amathus, uden at Theodorus denne Gang vovede at forhindre ham deri; men Nabatæerfyrsten Obedas kom sine Stammefrænder til Hjælp og angreb Alexander med et saadant Eftertryk, at denne med Nød og næppe reddede Livet og undslap til Jerusalem. Her ventede der ham en ilde Modtagelse af det gjennemagiterede Folk. Der udbrød en Opstand, der gik over i en ødelæggende Borgerkrig, som varede i 6 Aar og efter Josefus' Beretning kostede ikke mindre end 50000 Jøder Livet. Forgjæves tilbød Alexander Forlig paa for ham ydmygende Vilkaar; Farisæerne krævede i deres vilde Had hans Død og greb til sidst til et Middel, der var meget betegnende for deres Forhold til Nationalitetsspørgsmaalet, nemlig at henvende sig om Hjælp hos Syrerne, fra hvis Voldsherredømme Makkabæerne først for nylig havde befriet Folket. Syrerkongen Demetrios III. Eukairos, en af Antiochos Grypos's Sønner, fulgte med Glæde denne Anledning til at glemme de forviklede syriske Forhold og erobre den gamle Provins tilbage. Han rykkede med en stor Hær ind i Landet og slog Lejr ved Sikem, hvor mange Jøder sluttede sig til ham. Da der fandtes en Mængde græske Lejetropper i Alexanders Hær, stode her Græker mod Græker, og Jøder mod Jøder; der blev derfor gjort flere Forsøg paa gjensidig at bevæge Soldaterne i de to Hære til Frafald; men da dette ikke lykkedes paa Grund af Jødernes Had og Grækernes Troskab, begyndte Kampen, der endte med et fuldstændigt Nederlag for Alexander. Han maatte flygte ind i Judas vanskelig tilgængelige Bjærgegne og syntes her fra kun at have Udsigt til at se sit Land blive erobret af den syriske Hær; men netop dette Nederlag dannede Vendepunktet i Krigen. Det af Farisæerne ophidsede Folk syntes

pludselig ligesom at vaagne af en Rus. Jøderne spurgte sig, om de virkelig burde overlevere sig frivillig til det Folkeslag, hvis Aag de nylig med stort Heltemod havde brudt; Alexander kom til at staa for dem som Arvingen af den herlige makkabæiske Fortid og delagtig i den Glorie, Minderne om Frihedskampen lagde om den hasmonæiske Slægt. Nu ligesom senere fremkaldte Farisæernes hensynsløse Kampmiddel, at søge fremmed Hjælp mod deres Modstandere, netop det modsatte af den tilsigtede Virkning. I store Skarer flokkedes Folket om Alexander, og kun de mest fanatiske bleve i den syriske Hær. Demetrios erkjendte, at Erobringen af Judæa, der for kort Tid siden syntes at tilbyde sig af sig selv, nu truede med at trække i Langdrag, og de fortvivlede indre Forhold i Syrien gjorde det ikke tilraadeligt for ham at indlade sig i en endeløs Kamp med Jødernes velbekjendte Haardnakkethed og Fanatisme. Han overlod derfor sine Forbundsfæller blandt Jøderne til deres egen Skæbne og forlod Landet. Alexander fik paa denne Maade Luft og stod snart som Sejrherre. Efter forskjellige heldige Kampe med Oprørerne indesluttede han dem i Byen Betome*), som det efter nogen Tids Forløb lykkedes ham at indtage. Som det var at vente, tog han en frygtelig Hævn over sine Modstandere. De slæbtes til Jerusalem, og her bleve 800 af dem korsfæstede i Kongens Paasyn, medens denne, omringet af sine talrige Hustruer, fejrede sin Hjemvenden med et yppigt Maaltid. Resterne af det farisæiske Parti flygtede rædselsslagne ud af Landet og levede i Landflygtighed i den øvrige Tid af Alexanders Regering.

Indadtil havde Kongen fra nu af Fred; men udadtil vedblev han, snart nødtvungent, snart frivillig, at føre en uafbrudt Række af Krige. Først var det det syriske Rige,

---

*) Saaledes Josef. Arch. XIII. 14,2, derimod Jød. Krig I. 4,6 Bemeselis. Begge Navne ere ellers ukjendte.

som selv i sin Dødskamp voldte sin Nabo Uro og Fare. Den sidste af Antiochos Grypos's Sønner forberedte et Tog mod Nabatæerfyrsten Obedas, og da han ikke vilde angribe Modstanderne ad den sædvanlige Vej, men overraske dem ved over Jordan at trænge ind i deres Land, sejlede han ned med en Flaade for at gaa i Land ved Joppe og der fra begive sig tværs igjennem det jødiske Land. For at forhindre dette Brud paa et fremmed Riges Selvstændighed lod Alexander grave en dyb Grav fra Joppe mod Øst og opkaste Volde, som han befæstede med Trætaarne; men den syriske Hær stak Ild paa disse Taarne og drog uhindret gjennem Landet ind i Egnene hinsides Jordan. Her faldt imidlertid Antiochos Dionysios, og Levningerne af hans Hær flygtede til Galilæa, hvor de fleste af dem døde af Sult. Alligevel ophørte denne Fare for Jøderne kun for at afløses af en ny, endnu alvorligere. Den følgende Nabatæerfyrste, Aretas, trængte med en Hær ind i Landet og bibragte Alexander et føleligt Nederlag ved Addida*); kun en ydmygende Overenskomst standsede Angrebet og befriede Jøderne for denne farlige Fjende. Det varede dog ikke længe, før Alexander selv paa ny fremkaldte en Kamp, der denne Gang virkelig blev til en glimrende Sejr for ham. Medens det syriske Rige faldt i Armeniernes Hænder, som dog snart maatte overgive det til Romerne, kæmpede han i Løbet af 3 Aar paa den østlige Side af Jordan og erobrede en hel Række til Dels meget betydelige Fæstninger som Pella, Dion, Gerasa, Gamala og andre. Da han kom tilbage fra dette Tog, blev han modtagen med stor Jubel af Folket, der nu ikke mere var under Farisæernes Paavirkning, og som med Stolthed saae Rigets Grænser omfatte næsten alle de Egne, der havde tilhørt Israel i den davidisk-salomoniske

*) Formodentlig det nuværende Elhadisa, lidt østlig for Lydda, i den vestlige Del af Judæa.

Tidsalder. Josefus opregner*) som Tegn paa Rigets Omfang en anselig Række Fæstninger paa alle Sider af Landet, som nu tilhørte Jøderne: mod Vest alle Kystfæstninger mellem Rinokolura og Karmel, med Undtagelse af Askalon, mod Syd Maresha og Adora, mod Nord Tabor og Skytopolis, mod Øst de allerede omtalte erobrede Byer. Fra Nabatæerne alene havde Alexander taget 12 Byer**). Tillige hørte store Strækninger af Moab til Riget, foruden Galilæa og de Landsdele, Hyrkan havde erobret. Som Statholder i Idumæa indsatte han en Mand ved Navn Antipas, hvis Søn og Sønnesøn senere kom til at faa en skæbnesvanger Indflydelse paa de jødiske Forhold***).

Ikke længe efter dette Tog blev Kongen overfalden af en Vexelfeber, som var fremkaldt dels ved de store Sindsbevægelser og Anstrængelser i Krigen, dels ved hans Umaadelighed i Nydelsen af Vin. Alligevel var hans Lyst til Kampen lige usvækket. Rystet af Feber søgte han Oplivelse og Helbredelse i nye Krigstog, som dog naturlig kun forværrede hans Sygdom. Efter tre Aars Lidelser bukkede han under, medens han belejrede Fæstningen Ragaba, der endnu ikke var erobret. Da han mærkede Dødens Komme, overdrog han Dronningen, som var ilet til ham, Regeringen, uagtet begge hans Sønner vare voxne. Uden Tvivl er han bleven bevæget til dette, i Jødernes Historie enestaaende Skridt ved Hensynet til hans Sønners Karakterer, der lode befrygte, at Riget vilde blive kastet ind i ødelæggende Tronstridigheder. Den ældste, Hyrkan, var nemlig i høj Grad indolent og udygtig, medens den yngre, der efter den herskende Arvefølge vilde være udelukket fra Regeringen, var ærgjerrig og urolig, saa at han ikke godvillig vilde lade sig tilsidesætte. Desuden havde Kongen det ægyptiske For-

---

*) Arch. XIII. 15, 4.
**) Arch. XIV. 1, 4.
***) Arch. XIV. 1, 3.

billede for sig, hvor Kleopatra i lang Tid havde hersket med stor Kraft og Dygtighed; og endelig har uden Tvivl Dronning Salomes Egenskaber yderligere tilskyndet ham til at indsætte hende som sin Efterfølger. Rigtignok er det ikke let at danne sig et klart Billede af denne Kvinde ved Hjælp af det, Josefus meddeler om hende. Under Aristobulos ophidsede hun Kongen mod Antigonos; ved Alexanders Dødsleje jamrer hun og spørger den døende Konge: til hvem vil du overgive mig og mine Børn i vor Hjælpeløshed, da du jo véd, hvor forhadt du er hos Folket? og endelig faar hun efter sin Død det Skudsmaal af Josefus (eller rettere af den af ham benyttede Kilde), at hun ikke besad nogen af sit Kjøns Svagheder, og at hun ved sin Besindighed beskæmmede mange Konger og Fyrster. Dog viser en nøjere Betragtning, at denne sidste Skildring er den, der giver os det sandeste Billede; navnlig fremgaar det af hendes Forhold til Sadducæerne, som neden for vil blive omtalt, at hun i alt Fald i Slutningen af sin Regering virkelig udviste en for de daværende Tider beundringsværdig Overlegenhed over for Partierne, saa at den truende Katastrofe under hendes Regering blev afværget, og Landet nød en længe ukjendt Fred. Muligvis er derfor hendes Klage og Hjælpeløshed ved Alexanders Dødsleje at skrive paa den retoriske Historieskrivers Regning, som her ved et stereotypt Træk udviskede det ejendommelige ved Dronningens Karakter. Har hun endelig virkelig ophidset Aristobulos' Mistanke mod Antigonos, synes dette kun at kunne forklares ved, at hun allerede den Gang foretrak Alexander og vilde bane Vejen for hans Regering, hvormed ogsaa hendes Optræden efter Aristobulos's Død stemmer.

Ifølge Josefus*) gav Alexander hende en Række gode

---

*) Ogsaa i den babylonske Talmud (Sota 22b) findes der en Beretning om Alexanders sidste Raad til Salome; men der lyder det saaledes: frygt ikke for Farisæerne, og heller ikke

Raad, inden han døde. »Hvis du vil lyde mit Raad og frelse baade Regeringen og vore Børn, saa skjul min Død for Soldaterne, indtil Fæstningen er erobret. Derefter skal du triumferende holde et Indtog i Jerusalem, og dér overdrage en Del af Magten til Farisæerne. Af Taknemmelighed ville de vinde Folket for dig; thi de formaa meget hos Jøderne, der tro alt, hvad de sige, saa at de forstaa at skade deres Fjender og hjælpe deres Venner. Jeg er selv bleven forhadt hos Folket, fordi jeg har handlet ilde med Farisæerne. Du skal samle deres Førere i Jerusalem og vise dem mit Lig og give dem Tilladelse til at handle med det efter Forgodtbefindende, og du skal love dem, at du intet vil foretage dig uden deres Samtykke. Paa den Maade vil jeg faa en ærefuld Begravelse og du komme til at herske i Fred«. Hvor meget der er historisk af denne Tale, lader sig vanskelig bestemme*). Sikkert er det, at der med Salome indtraadte et fuldstændigt Systemskifte, i det Farisæerne kom til Magten i Steden for Sadducæerne, og det er heller ikke usandsynligt, at allerede Alexander selv har givet Dronningen et Raad om at slaa ind paa denne Vej og støtte sig til hans Dødsfjender. Det maatte nemlig være klart for ham, at hans Dronning vilde være ude af Stand til at bekæmpe Farisæerne, der efter hans Død atter vilde begynde at bearbejde Folket, saa at kun et Forbund med dem vilde være i Stand til at bevare Kronen for hans efterladte. Tillige kunde han forudse, hvad ogsaa virkelig indtraf, at en Kvindes Regimente intet anstødeligt vilde have for Farisæerne, da det ikke kunde vække Minder

---

for Ikke-Farisæerne (d. e. Sadducæerne), men frygt for Hyklerne, der efterligne Farisæerne, der handle som Zimri, men fordre Løn som Pinehas (s. 4 Moseb. 21, 11—14).

*) Hvad Kongen siger om sin ærefulde Begravelse, er mulig fremkaldt senere ved Erindringen om det Gravmæle, der rejstes for ham paa en Plads ved Templets nordøstlige Hjørne, se Spiesz, Das Jerusalem des Josephus, 1881. 105.

hos Folket om den gamle davidiske Tid, saa at de med Glæde vilde støtte hende, medens de i alt Fald i det nærværende Øjeblik af al Magt vilde modarbejde hans Sønner, hvis Kongemagten gik over til dem. Hvor vidt Dronningen selv allerede tidligere havde været sympathisk stemt mod Farisæerne*), kan ikke med Bestemthed afgjøres; det var i alt Fald en almindelig Mening hos Folket, at hun havde misbilliget den Haardhed, hvormed han havde behandlet sine Modstandere blandt Jøderne.

III.

Efter Alexanders Død (Aar 78) fulgte Salome ganske de Raad, Josefus lader den døende Konge give hende. De fangne Farisæer bleve løsladte, og de, som vare flygtede til fremmede Lande, kaldte tilbage. Blandt disse vare Simon b. Shetach**), der nu ved sin kraftige og hensynsløse Karakter blev den egentlige ledende Sjæl i den følgende Tid, saa længe Farisæerne vare i Besiddelse af Magten. Dronningen havde formelt Kongemagten, saa at det f. Ex. er hendes Navn, der findes paa Mønterne fra denne Tid;

---

*) Efter Josefus Arch. XVII. 2, 4 havde Farisæerne navnlig stor Indflydelse paa Kvinderne.

**) Om Juda b. Tobaj fortæller den jerusalemske Talmud (Chagiga II. ed. Grätz fol. 77d), at han var flygtet til Alexandria for ikke at modtage Forsædet i Synedriet, og at man derfor skrev til denne By fra Palæstina: Det store Jerusalem til det lille Alexandria, hvor længe skal min Brudgom være hos dig, medens jeg sidder Enke! — Det angivne Motiv til denne Flugt er sikkert falskt, allerede fordi det var Ypperstepræsterne og ikke de skriftlærde, der havde Forsædet i Synedriet. Uden Tvivl have vi her en Erindring om Farisæernes Flugt for Jannæos, og maaske gjaldt Historien oprindelig Simon, der ofte forvexledes med Juda b. Tobaj.

Ypperstepræsteværdigheden derimod gik over til hendes ældste Søn, den sløve Hyrkan, som ikke var i Stand til at vække noget Partis Ængstelse; men ellers vare Farisæerne Herrer i Landet og undlode ikke eftertrykkelig at lade deres Modstandere føle, hvem der nu havde Magten. Sammenligner man de daværende Færisæere med den Retning hos Jøderne nogle Hundredaar tilbage, fra hvem de nedstamme, kan man ikke andet end forbavses ved at se den Forvandling, som hint lovstrænge og taalmodig lidende Parti nu er undergaaet. Under Paavirkning af de forgiftende Partistridigheder ere Farisæerne nu blevne en Fraktion, der i sin Kamp om Magten ikke skyr noget Middel til at naa Maalet, og hvis almindelige moralsk-religiøse Grundsætninger kun stille deres politiske Færd paa denne Tid i et desto grellere Lys. Selv i den senere farisæiske Tradition omtales Simon b. Shetach, Farisæernes daværende Fører, som en Mand »med glødende Hænder«*), og der fortælles flere Exempler paa hans hensynsløse Voldsomhed. Især maatte det selvfølgelig gaa ud over Sadducæerne, hvem man gjorde medansvarlige for den Haardhed, hvormed Farisæerne vare blevne behandlede under Jannaj. Den første, hvem Hevnen ramte, var en af den sadducæiske Adels Ledere, Diogenes; men derefter udstraktes Bloddommen til flere og flere. Da Sadducæerne saae, at en Fortsættelse af dette Rædselsherredømme vilde medføre deres fuldstændige Undergang, i det de nemlig i Følge hele deres Livsstilling ikke saaledes som Farisæerne uden Landsforræderi kunde flygte ud af Landet og leve, hvor det skulde være, sendte de nogle af deres Ledere op til Dronningen for at bevæge hende til Mildhed. Til disse sluttede sig hendes Søn Aristobulos, som i Overensstemmelse med Faderens Sympathier sluttede sig til Sadducæerne, hvis eneste Haab han var. Da de vare stedte for Dronningen, mindede de hende i indtrængende Ord om de

---

*) Jer. Sanhedrin VI. fol. 23b.

Fortjenester, de under Jannaj havde haft af Riget, og bade hende om at beskytte dem mod Farisæernes Had. Efter at de vare undslupne fra de store Farer i den afdøde Konges Krige, vare de nu midt under Freden ved at dræbes som Slagtekvæg, uden at deres Død kunde blive hævnet. Som Kongehusets tro Tjenere, Indehavere af de højeste Poster i Staten, ønskede de ikke deres Modstandere afstraffede, men kun Beskyttelse for deres eget Liv; vilde Dronningen ikke yde dem denne, bade de om Tilladelse til at forlade Landet, om det end var skjændigt, hvis de bleve tvungne til at søge Ophold hos de Folkeslag, hendes Husbond ved deres Hjælp havde bekæmpet. Vilde hun heller ikke opfylde denne Bøn, bade de om, at nogle befæstede Byer i Landet maatte blive overladte dem, da de gjærne vilde føre et ukjendt og tarveligt Liv, naar de kun kunde bjærge Livet. Det Indtryk, disse Ord gjorde paa de tilstedeværende, forøgedes yderligere ved de heftige Bebrejdelser, Aristobulos rettede mod sin Moder for Utaknemmelighed mod Kongehusets gamle prøvede Tjenere. Dronningen, der virkelig ikke fandt Behag i den farisæiske Reaktions Yderligheder, bestemte, at Sadducæerne skulde have Anførselen i de faste Byer rundt om i Landet med Undtagelse af tre, i hvilke hun opbevarede sine Skatte*). Denne Bestemmelse, som ikke kunde være Farisæerne kjærkommen, vidner i høj Grad om den Avtoritet, Dronningen besad lige over for dem, hvis Forbundsfælle hun var, og tillige om den Tillid, hun nærede til Sadducæernes Troskab; hun fremtræder derved som hævet over Partiforholdene paa en Maade, der ikke kan andet end forbavse under de daværende Stridigheder.

Medens Sadducæerne paa denne Maade bevaredes for

---

*) Disse tre Byer vare: Makærus, det nuværende Mukaur østlig for det døde Hav, Alexandrium, vest for Jordan, omtrent over for Jabboks Udløb (s. Ztschr. d. deutsch. Palästina-Vereins IV. 246), og det endnu ikke fundne Hyrkania.

Undergang, benyttede Farisæerne Lejligheden til at give en hel Del af de Retstheorier, de hidindtil havde hævdet, praktisk Gyldighed, og man kan ikke tvivle om, at den jødiske Stat, saa længe den bestod, ingen Sinde har nærmet sig saa meget til det farisæiske Ideal, som under Salomes Regering. Rimeligvis var det paa denne Tid, at de have skaffet sig Adgang til Synedriet, der, som vi saae, oprindelig var en aristokratisk Institution med Ypperstepræsten som Centrum. Paa Kristi Tid vare i alt Fald ogsaa Farisæer Medlemmer af Raadet*), og man vil næppe kunne finde en bedre Lejlighed for denne Omdannelse end Salomes Regering**). Vandofferet paa Løvhyttefesten, som Sadducæerne hidindtil havde søgt at modsætte sig, blev nu slaaet fast og fejret med stor Forkjærlighed og med Tilføjelse af prægtige Illuminationer og Festdanse, saa at det hedder derom i Mishna***), at den, der ikke kjender denne Festglæde, ingen Festglæde kjender. Traditionen†) tillægger Simon følgende tre Foranstaltninger: han sørgede for Børnenes Skoleundervisning, udstrakte Renhedslovene til ogsaa at gjælde Gjenstande af Glas og bestemte, at den Sum, Brudgommen ved Brylluppet skulde lægge til Side, for at den kunde udbetales Hustruen i Tilfælde af Skilsmisse, skulde anbringes i Mandens Forretning, for at Frygten for at faa disse Penge opsagte skulde bevirke, at Skilsmisserne bleve sjældnere. I Følge flere Beretninger traf Simon en Række Bestemmelser med Hensyn til falske Vidners Afstraffelse; men des værre ere disse Beretninger dels i og for sig uklare, dels indbyrdes modsigende, saa at det næppe er muligt at

---

*) Smlgn. Apostelhist. 5, 34. 23,6.

**) Hvor vidt der i den saakaldte „Fastebog“ (Megillat Taanit) sigtes til denne og lignende Begivenheder, saaledes som den senere Kommentar angiver, er noget tvivlsomt.

***) Sukka 5, 1.

†) Jer. Ketubot VIII. fol. 32c.

faa en klar Forestilling frem deraf*). Alle de saaledes indførte Vedtægter fandt en saadan Anklang hos det af Farisæerne beherskede Folk, at de i den følgende Tid ikke mere lode sig fortrænge; Sadducæerne vare derfor trods al Uvilje nødte til at følge disse Bestemmelser, der ofte afveg betydelig fra de Principper, de selv hævdede overensstemmende med den tidligere Praxis. Herom vidner ikke blot Josefus**), men ogsaa den jødiske Tradition***), der lader en Sadducæer beklage sig over, at deres Love og Bestemmelser kun existerede i Theorien, medens de i Praxis maatte følge Farisæerne.

Det var derfor intet Under, at Salomes Regering stod for den senere farisæiske Erindring som en sand Guldalder. Dertil kom yderligere, at der paa hendes Tid herskede en sjælden Vandrigdom og Frugtbarhed, medens der snart efter indtraf Tørke og Misvæxt. »Under Simon b. Shetach og Dronning Salome, hedder det†), faldt Regnen hver Sabbatnat (paa hvilke den ikke kunde skade Jøderne, som da ikke færdedes ude), saa at Hvedekornene bleve saa store som Nyrer, Bygkornene som Olivenkjærner og Linserne som Guldmønter; de skriftlærde samlede og gjemte saadanne Kjærner og Ax for at vise dem for de kommende Slægter som Tegn paa Løn og Straf.« Udadtil var Salomes Regering lykkelig. Hun herskede anset af Nabofolkene, hvem hendes Lejetropper imponerede, og i uafbrudt Fred. Kun engang truede et Angreb af Armenerkongen Tigranes; men Dronningen vandt ham ved at sende ham kostbare Gaver, og desuden tvang snart et Indfald af Romerne under Lucullus i Armenien ham til at trække sig tilbage.

---

*) De findes meddelte i Derenbourgs Histoire de la Palestine 1867. 105. f.

**) Arch. XVIII. 1. 4.

***) Tosefta Joma, ed. Zuckermandel 181.

†) b. Taanit 23a o. oft.

Dog Salome var allerede 63 Aar gammel, da hun kom til Magten, og Farisæerne kunde derfor beregne, at deres lykkelige Tid ikke vilde vare ret længe. Efter 7 Aars Regering blev hun til deres store Sorg heftig syg, og strax begyndte det Uvejr at nærme sig, som hendes Besindighed havde holdt borte. Aristobulos, for hvem Farisæernes Herredømme havde været en stadig Kval og Beskæmmelse, forlod hemmelig Jerusalem, kun fulgt af en eneste Tjener, og begav sig til de befæstede Byer, hvor hans Faders sadducæiske Tilhængere residerede. For disse vare hans Komme Tegnet paa, at deres Fornedrelsestid nærmede sig sin Afslutning; de modtoge ham med Begejstring, og den ene Fæstning efter den anden sluttede sig til ham, saa at han efter 15 Dages Forløb kunde tælle 22 faste Byer, der vare ham hengivne. Desuden strømmede der talrige Hjælpetropper fra Nabolandene til ham, som haabede at kunne høste Fordel af den ny Prætendent. I Jerusalem vakte Efterretningen om disse Begivenheder stor Forfærdelse hos Hyrkan og Farisæerne. De ilede til Dronningens Sygeleje for at spørge om Raad, men den dødssyge Salome henviste dem kun til de samlede Tropper og de fyldte Skatkamre: selv var hun for svag til at kunne tage sig af Sagerne. Kort efter døde hun (Aar 69), efterladende Riget i fuld Forvirring.

Salome betegner det jødiske Riges Blomstringstid i den efterexilske Tidsalder og gjenkalder paa en Maade Mindet om Salomo, hvis Navne hun var. Fra nu af derimod gik det nedad i rivende Fart, i det alt bidrog til at gjøre Forholdene saa skæbnesvangre for Jøderne som muligt. Farisæerne havde under Salome faaet et saadant Tag i Folket, at dette Partis Magt ikke mere var til at udrydde. Deres Modstandere, Sadducæerne, sluttede sig ikke mere sammen om den retmæssige hasmonæiske Hersker, men om en yngre Prins, medens Farisæerne i alt Fald foreløbig anerkjendte dennes ældre Broder som deres Leder; saaledes

blev Kampen mellem Partierne yderligere en oprivende Kamp mellem to Tronprætendenter, de orientalske Rigers regelmæssige Vej til Undergang. Medens tidligere Jøderne kun havde det faldefærdige syriske Rige i Nærheden, vare nu Romerne rykkede nærmere for at høste Frugten af den Politik, de hidindtil havde fulgt i Østen; og efter at det syriske Rige 65 var kommet i deres Magt, havde Hasmonæerriget, set fra det romerske Standpunkt, gjort sin Pligt og kunde nu gaa. Da derfor Farisæerne senere i deres blinde Had kaldte Romerne til Hjælp, ligesom tidligere Syrerne, fik dette ganske anderledes Følger, end de havde beregnet. Romerne opgave ikke som Syrerne deres Værk paa Halvvejen, men bemægtigede sig hele Palæstina og efterlode Jøderne i en ufri Tilstand, der fik sit Udtryk i den edomitiske Parvenu Herodes's Kongedømme, som bares af den romerske Beskyttelse og senere gik over i et umiddelbart romersk Herredømme. Denne Ufrihed vanskeliggjorde atter Farisæernes Herredømme over Mængden, hos hvem de gamle Frihedslængsler og Mindet om Makkabæertiden atter vaagnede, og de selv svingede frem og tilbage mellem to næsten lige stærke Følelser: Had til den fjendtlige Verdensmagt, hvis Haand laa blytung paa Folket, og Frygt for en Gjentagelse af det hasmonæiske Herredømme. Det sadducæiske Parti fortæredes i heltemodige, men haabløse Forsøg paa at tilkæmpe Folket dets tidligere Frihed, hvortil de aldrig forgjæves kaldte deres Landsmænd, som i store Skarer sluttede sig til dem for at finde Døden i Kampen med Romerne. Til sidst, i Tiden efter Kristus, fremvoxede der, da intet af Partierne var i Stand til at hjælpe, af den usundt gjærende Jordbund yderliggaaende, tøjlesløst vilde Retninger, der i deres fanatiske Messiaslængsler lige saa ofte brugte deres Vaaben mod Landsmænd som mod fremmede, og endelig, efter at Landet havde ligget i Dødskamp i mer end 100 Aar, fremkaldte den Katastrofe, der gjorde en Ende paa Jødernes politiske Selvstændighed. Alt det af Jøde-

dommen, der da ikke havde frelst sig over i Kristendommen, tilfaldt nu Farisæerne, der for saa vidt kom til at staa som Sejrherrer i Partikampen, i det de allerede tidligere havde lært sig til at undvære det bestemte hellige Sted og de udvortes Handlinger i Helligdommen, og derfor nu kunde overleve Jerusalems Fald og Templets Tilintetgjørelse. I deres Spor vandrede og vandrer endnu de følgende Tiders Jødedom, for saa vidt den holder fast ved de overleverede Særkjender; derimod begravedes de sidste Levninger af Hasmonæerne og Sadducæerne under Jerusalems Ruiner; deres Undergang maatte falde sammen med den Stats Tilintetgjørelse, der var den nødvendige Betingelse for deres Liv.

F. Buhl.

Livet i Latinskolerne i tidligere Tid.

(Forts.)

III.

Tiggeriet.

Det er allerede omtalt, hvor stort Disciplenes Antal var i Tiden kort før Reformationen: 700 i Ribe og 900 i Roskilde Skole; og Antallet er næppe dalet betydelig i den første Tid efter Reformationen, medens der derimod er indtraadt en betydelig Forandring med Hensyn til, hvem det var, som bleve Disciple; thi i den katholske Tid var der mange adelige, som vel næppe just af Lyst til Videnskaben — skjønt ogsaa det fandtes — underkastede sig det nødvendige Onde at gaa den studerende Vej, fordi det fordredes, naar de ønskede at opnaa gejstlige Præbender; det var mest Adelsmændenes yngre Sønner, der saaledes betragtede Kirken som en Forsørgelsesanstalt og Skolen som Døren, der lukkede op dertil. Efter Reformationen, da den gejstlige Stand ikke længere frembød saadanne Lokkemidler for den adelige Ungdom, forsvandt de adelige Disciple fra Skolerne og bleve, i Steden for i Skolerne, nu underviste i deres Hjem af særlig dertil antagne Hovmestre eller af Stedets Sognepræst eller Adelsmandens Huskapellan; men de adelige lagde i den Tid ikke stor Vægt paa boglige Kunster, hvor-

imod de satte saa meget desto større Pris paa de legemlige Færdigheder, Riden, Fægten o. s. v.; naar en ung Adelsmand i det sextende og syttende Aarhundrede lagde sig efter Videnskaberne noget mere end netop til det allernødtørftigste af Læsning, Skrivning og Regning, var det i Regelen i Haab om, at en diplomatisk Plads maatte opnaas — enkelte hæderlige, ja endog lærde Undtagelser fraregnede! Først senere dukke de adelige Børn igjen op i Sorøs og Herlufsholms lærde Skoler, der nærmest vare beregnede paa dem.

Ubetinget det allerstørste Antal Disciple vare Fattigfolks Børn, baade fra By og Land; i Skoletiden vare Børnene forsørgede, saa længe den varede, og den kunde vare længe, stundum en hel Snes Aar; hvad saa Enden vilde blive derpaa, bekymrede de sig lidet eller intet om: i Regelen endte de vel et eller andet Sted som Landsbypræster, ofte uden en Gang at have besøgt Universitetet; Stillingen som Landsbypræst har været Gjenstanden for deres Haab og Attraa, og maaske endnu mere have de fromme Forældre ønsket, at deres Sønner, i alt Fald én af Flokken, maatte komme i en saa anset og Gud velbehagelig Stilling som den præstelige. Vistnok var det i den bedste Hensigt, at Biskop P. Palladius opfordrede Bønderne til at sende deres Børn til Latinskolerne: »Hvilke smaa Drenge, som I fornemme, at de lære vel, og at det løber i dem som bred (ɔ: smeltet) Smør, hvad Degnen lærer dem, og de vil have Bog og vil til Skole, naar I spørge dem ad, saa lader dem gjærne komme til næste Kjøbstad til Skole; lejer eder hellere en liden Plovdreng saa længe, at I kunne se, hvad Gud skikker eders Barn til, og hvad der skal blive af ham. Efter et Fjerdingaar kunne I spørge Skolemester ad, om eders Barn lærer noget; siger han nej, da kunne I tage ham hjem igjen og gjøre af ham, hvad Gud har gjort ham skikket til; siger han »Ja, det er et godt Barn, han lærer vel«, da var det stor Synd at tage ham

fra Skolen, da vár din Hud, om du tager ham der fra igjen; enten skal han dø snart bort, eller du skal faa lidet godt eller Gavn af ham; Aarsagen vil jeg sige dig: fordi du vil da nøde og tvinge dit Barn fra det, som han er født til fra Moders Liv; og naar en bliver nødt og tvungen der fra, da bliver han til en Dagtyv; derfor er der mange Dagtyve til, som ikke maa komme til det, som de ere skabte til af Gud; siden kunne de ikke andet gjøre end Skam og Skade; de blive ikke til Bønder, som ere komne af Bønder. Bønder ere Guds gode Folk, naar de have Troen til Jesus Kristus; men der sidder tit paa en Bondekvindes Skjød et dejligt lidet Drengebarn, som voxer op og kan siden hjælpe en hel Hob Slægt indtil niende Led med Guds salige Ord og mange gode Raad, saa at I kunne faa af eders egne Børn til Sognepræster og til Sognedegne; det var jo eders store Ære«, o. s. v.

Palladius's Ord gik i Opfyldelse; der var mange fattige Bondesønner, som senere i Livet kom til at virke til Velsignelse i gejstlige Stillinger; vi skulle blot nævne den Mand, der fik Hædersnavnet »Danmarks almindelige Lærer«, Niels Hemmingsen († 1600), hvis Navn og Berømmelse gik ud over hele Evropa — hans Forældre vare fattige Bønderfolk paa Lolland, hvor han fødtes 1513. Det uheldige ved Palladius's Opfordring til Bønderne var ikke Brugen af den Anvisning, han gav dem, men derimod Misbrugen deraf; thi ofte sendtes Børn til Skole uden at have ringeste Lyst eller Anlæg til boglig Syssel og gik dér i lange Tider, uden at der blev agtet paa Opfordringen til at spørge Lærerne om Børnenes Fremgang; de bleve da netop til det, Palladius saa gjærne vilde afværge, — Dagtyve; men man kan ikke frikjende ham for at have Skyld deri, i det han selv gav Anvisning paa, at Børnenes Undervisning og Ophold i Skolerne var aldeles gratis, hvorved der lokkedes til Latinskolerne mange daarlige Elementer, som helst maatte have været borte der fra; men som, naar de først havde

faaet Foden inden for Skoledøren, bed sig fast, saa de næsten ikke vare til at faa bort igjen, hvor ønskeligt det end kunde være, og det af flere Grunde. Palladius giver følgende Anvisning, som med Glæde er bleven modtagen og efterkommet paa mange Steder: »I saae aldrig nogen Pebling sulte ihjel; de faa deres Føde halvt snarere (ɔ: dobbelt saa let) end andre. Vi kom lettere til vor Føde den Tid, vi gik og tiggede vort Brød for gode Dannemænds Døre, end vi gjøre paa denne Dag. — Der er halvtredje Hundrede dejlige Peblinge paa denne Dag, ogsaa Bønderbørn, i Kjøbenhavns Skole; deres Forældre hjælpe mindst til deres Føde; de faa den alligevel, Gud være Lov! Gud forsørger dem vel. De hellige Engle ere hos dem, og gode gudfrygtige Borgere forsyne dem med Hus og Almisse, saa dem skader intet.« — Kun et ganske enkelt Spor af »Skolepenge« er fundet, i det der i 1555 bestemtes, at hvert Barn, som ikke »gik med Hætte«, altsaa ikke tiggede, skulde give Rektoren 16 Hvid (1 Hvid = 1/3 Skilling).

Her se vi kortelig antydet, hvorledes Børnene i Latinskolerne fik, hvad de trængte til: det var hovedsagelig ved Almisse; den Omstændighed, at det i den katholske Tid især var Tiggermunkenes Ordener, Dominikanerne og Franciskanerne, der besørgede Undervisningen, har næppe været uden Skyld; selv velhavende Forældre toge ikke i Betænkning at lade deres Børn ernære sig paa lignende Maade; Tiggeriet blev ligefrem en Næringsvej, der blev sat i System, lige som deres Virksomhed som Sangere i Kirken benyttedes som et Middel til ogsaa uden for Kirken at samle Almisse. Allerede Kong Kristian den anden havde Blikket aabent for, hvor uheldigt dette Tiggeri var, i det det voldte, at Disciplene efterhaanden mere og mere maatte miste deres Æresfølelse; og denne ulykkelige Konge, der i mange Henseender var forud for sin Samtid, nedlagde, som der siges efter Sigbrits Tilskyndelse, Forbud mod Disciplenes Tiggeri: »Ingen Peblinge eller Degne maa her-

efter sig understaa om Fastelavn udi Prækusser-Munk- og Mummes Skikkelse at omløbe og trygle og bedrive anden Skalkhed; hvor herimod gjør, skal miste sin Hud.« Men dette Bud af Kong Kristian hjalp ikke eller kun en kort Tid; hans Love bleve jo efter hans Forjagelse brændte paa Viborg Ting som »stridende mod gode Sæder«, og det er vel ikke gaaet bedre med denne Bestemmelse end med de andre fra hans Regeringstid; i alt Fald se vi kort efter Reformationen Tiggeriet blomstre saa frodig som nogen Sinde, og endog særlig begunstiget fra højere Steder, baade af Kirken og af den verdslige Øvrighed; der findes saaledes et Brev, hvori Melanchton udtrykkelig opfordrede Kansleren Johan Friis til at sørge for, at de fattige Disciple fik Tilladelse til at tigge. Som oftest have Beboerne vistnok været langt mere rede til at give Gaver og Almisser til de latinske Tiggere end til andre; thi da Disciplene ansaas for at høre til Gejstligheden, har man ment, at Gaver til dem i en særlig Grad vare behagelige for Gud. Der gjordes i senere Tider en Del forgjæves Forsøg paa at ophæve eller indskrænke dette privilegerede Tiggeri, især ved Kong Kristian den sjettes Skoleanordning af 1739, som i mange Retninger betegner et Fremskridt paa Skolevæsenets Omraade; Forbudet maatte adskillige Gange gjentages, da denne Uskik var alt for indgroet til at kunne udryddes paa én Gang; først da Disciplenes Æresfølelse var bleven saaledes vakt, at de vægrede sig ved at gaa med Tiggerposen eller Tiggerbøssen, hjalp det; men det var sent, at det skete; saaledes var det i Nykjøbing paa Falster først 1782, at Disciplene bade sig fritagne derfor, »da de hos mange af den nedrige Klasse bleve slet og uhøflig behandlede, ja nogle lagde i Bøssen en hel halv Skilling«; Skolens daværende Rektor Bastholm fritog dem, men fik bag efter Bryderier og Udsættelser paa Regnskabet, fordi ingen slige Penge fandtes indførte deri; da han selv tilbød at betale 10 Rdlr. af sine egne Penge hellere end at »udsætte unge

Mennesker, der bør vænnes til Ærekjærhed, for visse Folks Grovheder«, gav Stiftsøvrigheden endelig den begjærede Fritagelse. Endnu 1802 var Tiggeriet almindeligt i Haderslev Skole, og det, der skulde træde i Steden derfor, nemlig at nogle Disciple gik omkring i Kirken med en Bøsse paa visse Helligdage, fandt Sted endnu senere i flere Skoler og afskaffedes saaledes i Vordingborg ikke før i 1806; og for ikke hundrede Aar siden var det endnu nogle Steder Skik, at de Disciple, der fik Kosten hos Borgerne, havde fri i Høsttiden for at hjælpe deres Velgjørere med Høstarbejdet.

Vi have set Tiggeriet i dets Almindelighed, som det fandt Sted blandt de vordende gejstlige, der ligefrem havde Privilegium derpaa; derom overbevises vi bedst ved de mange Bestemmelser, hvorved det søgtes ordnet og sat i System, til Dels fordi man dog af en medfødt Takt har haft Følelsen af denne Sags uheldige Sider. I de Dage holdt man med særlig Fasthed paa alle Privilegier; det er da ikke at undres over, at Latinskolernes Disciple og foresatte holdt standhaftig fast paa denne Rettighed, naar andre søgte at gjøre Indgreb deri; allerede fra Midten af det sextende Aarhundrede haves Bestemmelser om, at Disciplene, der tiggede, skulde bære en Hætte eller have et Tegn, hvorpaa man kunde kjende, at de vare berettigede dertil; og i en kongelig Forordning af 1588 findes den ganske mærkværdige, men i Henseende til Tiden betegnende, Bestemmelse, at »dersom der findes Drenge, som, uagtet de ikke besøge Skolen, dog gaa omkring under Navn af Disciple og bede om Almisse, skal Rektor have Ret til med sine Disciple at lade disse gribe, føre til Skolen og hudslide«, og i en senere Redaktion findes den Tilføjelse: »indtil de enten give sig i Skolen eller til Haandværk.«

Disciplenes Tiggeri kan egentlig deles i to Slags, det grovere og det finere; det grovere kan siges at bestaa i, at de gik omkring til Folk og ligefrem bade dem om Almisse, hvad enten det var Penge eller Naturalydelser, de attraaede

og opnaaede. Vi have oven for set, hvorledes Palladius taler om Tiggeriet som den vigtigste Indtægtskilde for Disciplene; han havde lært det at kjende af egen Erfaring i sin Skolegang og skriver: »Jeg gav en Pebling i Assens Skole en dansk Hvid, for at han skulde lære mig at gaa om By og tigge Almisse; men han var ikkun min Mester én Middags Stund; siden lærte jeg det selv, og jeg turde (ɔ: behøvede) ikke give mere ud derfor.« I den samme Lovbestemmelse, som gav Disciplene Ret til at gribe de uprivilegerede Tiggere, hedder det: »Degne og Peblinge maa besøge fremmede Folk, som komme til Kjøbstæderne, i deres Herberge og bede om Almisse; dog skulle de ikke løbe efter vejfarende Folk og fremmede i eller uden Byen og tigge Pendinge. I Markeder og andre store Forsamlinger maa Degne efter gammel Sædvane besøge godt Folk«; men da de ofte vare paatrængende mod dem, de viste den Ære at hjemsøge, kom der nærmere Bestemmelser om, at de ikke maatte falde de adelige til Besvær i deres Huse efter Klokken fem; men til andre godt Folk kunde de gaa til Klokken sex om Aftenen, eller, med Rektors Tilladelse og til Skolens Tarv, i det højeste til Klokken syv. Her var det vel altsaa mest rede Penge, der blev bedet om; men Pengenes Bestemmelse var jo dog at omsættes i Fødevarer, og ogsaa om Fødevarer in natura blev der tigget, i det i mange, maaske endog alle Skoler de fattige Børn gik omkring ved Middagstid til Borgernes Huse og bade om Middagsmad, i hvilken Anledning de førte en Kurv med sig, for deri at bære de milde Gaver, samt en Bøsse, hvori lagdes de Penge, der gaves dem i Steden for Fødevarer. Naar de gik saaledes omkring paa disse Expeditioner og tiggede for godt Folks Døre, var det oftest under latinske eller danske Sange, at de meldte sig, og nogle af disse Sange ere endnu bevarede; men de ere langt fra at indeholde nogen Poesi, — det skulde da være de Ordsprog, der hist og her ere indflettede i dem, f. Ex. »En klattet Fole

kan blive Hest, en fattig Pebling kan blive Præst.« I det de altsaa leverede deres Sange til Bøn om og til Tak for Mad, gave de dog noget for noget: det Slags Tiggeri var at regne for lidt finere, og de viste netop ved deres Sang, at de hørte til Kirkens Personer, hvem Korsangen i Kirkerne paahvilede.

Det var ikke blot her i Landet, at de fattige Disciple gik omkring og »sang for Døre«; ogsaa i Tyskland fandt det samme Sted, lige som Skoleforholdene i de to Lande vel have været nogenlunde ensartede; det er jo en bekjendt Sag, at Morten Luther ved sin smukke Stemme vakte en fornem Dames Opmærksomhed, saa hun tog sig af ham og gav ham yderligere Understøttelse. I Begyndelsen synes denne Omløben at have fundet Sted aldeles efter Disciplenes Forgodtbefindende, naar som helst de følte Lyst dertil, ligesom det, hver enkelt paa denne Maade erhvervede, gik i hans egen Lomme; senere blev det mere ordnet, og hvad der indkom i Bøssen, blev bragt til Rektoren, der da lagde det i Skolens fælles Kasse og uddelte det paa visse Tider af Aaret til de trængende Disciple og Lærerne; thi ogsaa en Del af Lærerlønnen toges deraf, ligesom ogsaa Hørerne, ja undertiden endog Rektoren selv, anførte Sangkorene (»Kantoriet«, »Kantorerne, som exercere sig for Borgernes Huse«) paa disse Udflugter, der senere indskrænkedes til enkelte Tider, paa nogle Steder Mikkelsaften og ved Juletid; i andre Byer var det Mortensaften, Juleaften, Nyaarsaften og Helligtrekongersaften; endnu den Dag i Dag fejres paa nogle Steder disse fire Helligaftener paa en Maade, der tydelig nok har sin Oprindelse fra de latinske Drenges Sang for Dørene hos Folk, hvem man tiltroede Evne og Vilje til at yde Bidrag til Tak for Sangen, hvormed de opvartedes; i nogle Kjøbstæder gaa paa de samme Helligaftener Børn af Fattigskolerne, to, tre eller fire i Følge, omkring i Husene og synge en Salme, hvorfor der ydes dem et Gratiale af nogle Smaapenge eller Fødevarer paa

de Steder, de beære med deres Sangnumre. I hine Dage, da det var sparsomt med Forlystelser, og da Folk i det hele taget vare nøjsomme i de Fordringer, der stilledes til Adspredelser, have disse Aftener vistnok været imødesete med Længsel baade af ældre og yngre, og især naar de latinske Drenge paa Helligtrekongers Aften gik om, udklædte som Østens vise, ere de sikkert blevne modtagne med Glæde og Jubel; det var en Fornøjelse, som der ikke faldt mange af om Aaret; og medens vi i vor Tid ere tilbøjelige til at lukke vore Vinduer, naar en Lirekasse vil forlyste os, og gjærne give Penge til for at faa Liremanden til snarest mulig at forsvinde, har man den Gang været inderlig glad og gavmild, naar Sangkoret kom, hvad enten det var de smaa Drenge, Sinkerne, eller de større, Mesterlektianerne, der under Navn af »Davidsdegne« droge omkring i Byen eller paa Landet, hvor hen de ogsaa udstrakte deres Virksomhed. Disse Davidsdegne (»Davidici«), der naturligvis havde faaet dette Navn fra Davids Salmer, som udgjorde det væsentligste af deres Repertoire, dannede paa sine Steder et særeget, exklusivt Lav med sine Privilegier og Skikke; disse gamle Drenge tillode ikke nogen at blive optagen i deres Samfund, førend han havde gjort et Gilde, og desuden gik mange andre Ting i Svang i disse Sangforeninger; der haves saaledes Exempler paa, at de kun bragte en Del af det indsamlede til Rektoren, men svirede Resten op i godt Øl; men blev sligt opdaget, var vedkommende om en Hals; saaledes i Nykjøbing paa Falster, hvor i Midten af det syttende Aarhundrede en Davidsdegn Anders Kloskov havde faaet det hæderlige Tillidshverv betroet at bære Bøssen (eller »Bækkenet«, »pelvis«), hvori de indsamlede Penge lagdes; han misbrugte den ham viste Tillid, i det han listede Pinden ud, der var sat som en Slaa for Bøssens Velstand, og stjal noget af Indholdet; men det blev opdaget, og han maatte lide en exemplarisk Straf, ligesindede til Skræk og Advarsel; han blev dømt til at »staa Skoleret«,

og efter at hver af de andre Sangere havde givet ham sex Slag, fik han Resten (hvor mange mon?) af Rektor og forvistes fra Skolen«; flere lignende Tilfælde vilde kunne anføres. En lignende god Skilling er sikkerlig ofte kommen i Bøssen, naar Kantoriet med Lærerne i Spidsen gave Sangnumre og øvede Instrumentalmusik uden for Adelens og de fornemme Borgeres Huse, Aftenen førend et Bryllup skulde fejres; men dette hørte snarest med til deres halvt gejstlige Forretninger som Kirkesangere. Ganske betegnende er det, at man ansaa det for nødvendigt at indskærpe Sangerne, at de skulde opføre sig med Beskedenhed, naar de om Aftenen gik omkring i Husene og syngende bade om en Almisse.

Endnu en Indtægt vil kunne anføres, som tilfaldt nogle af Disciplene, dog vistnok kun de allerfattigste; disse havde nemlig den Pligt skiftevis at være Tjenere for Lærerne, vække dem om Morgenen, sige til, naar det var Tid at gaa i Skolen, børste deres Støvler, hente Vand til dem fra Gadeposterne og i det hele gaa deres Byærender; — til Gjengjæld fik de saa Kosten paa de Dage.

IV.

Legater og Bespisning.

De fleste af Disciplene vare, som oven for nævnt, fattige; i Ribe Skole var der saaledes i 1592 ikke mindre end 315 fattige Disciple, medens de mere velhavende Folks Sønner have udgjort et næsten forsvindende Antal. For disse Latinere i hundredvis maatte der jo sørges; Føde og Klæder og Tag over Hovedet maatte de jo da have; vi have set, hvorledes de selv i en betydelig Grad hjalp til Livets Ophold; men ogsaa paa andre Maader var der sørget for Disciplene, og maaske nok det omløbende Tiggeri hos en Del mest havde sin Grund i, at de derved kom ind i

det mere frie og ubundne Liv, som mange af Lyst og Tilbøjelighed hendroges til. Det maa siges til Borgernes Ære, at de i det hele taget vare rede til at give Skolebørnene, hvad disse trængte til, baade naar de gik omkring med Kurven og bade om Middagsmad, og naar, som ofte skete, en eller flere fattige Disciple fik baade aflagte Klæder og tillige deres Kost fra de velhavende Borgeres Bord, — ikke ved deres Bord; thi de vare i saa ringe Agt, at de ikke fik Lov til at spise sammen med Husfaderen og Husmoderen, man bag efter fik Maden sammen med Tjenestetyendet, af hvem de sikkert have maattet døje mange onde Ord, som om de vare uberettigede Snyltegjæster; efterhaanden er det vel blevet saaledes, at Spottegloserne ere gledne mere og mere af paa dem. Det var nødvendigt, at den private Godgjørenhed tog sig af de trængende Disciple; thi uagtet der lige fra Reformationens Tid, og maaske til Dels allerede tilforn, var henlagt visse Legater til Skolerne, og nogle Disciple i en Del Skoler havde fri Bolig i dertil indrettede Lokaler, og fik Vadmel til Klæder samt Træsko og Skindstrømper sammen med Byens andre fattige, og ligeledes Kosten paa Klosteret eller i Hospitalet eller i Slottets Borgestue sammen med Tjenerskabet, og det enkelte Steder var paalagt Kannikerne ved Domkirken at give Kosten til nogle Disciple som Erstatning for det dem tilstaaede Kanonikat, — var det dog de færreste, der vare saa godt aflagte, at deres Stilling kunde vække de andre Disciples Misundelse. Det var kun et meget begrænset Antal (ofte indskrænket til tolv, dog i Slagelse tyve, i Aarhus fire og tyve, i Roskilde tredive), som paa den Maade bespistes, og lystelige Maaltider har det næppe været, saa vidt vi kunne skjønne efter de Reglementer, der fra flere Skoler ere os levnede, ligesom Spisesedlerne kjendes fra nogle af disse Beværtninger; vi finde den katholske Sondring mellem Kjøddage og Fiskedage nøje overholdt. Saaledes gaves i en Skole til disse begunstigede Disciple: om Søndagen, Tirs-

dagen og Torsdagen til Middag Klokken ti om Formiddagen: Flæsk, tre Stykker røget Kjød, Kaal og Oxekjød med Sauce, til Aftensmad Klokken fem en Side Flæsk, tre Stykker røget Kjød, en Svineryg og Kaal; Ugens fire andre Dage gaves til Middag to Retter Fisk og Sødgrød, til Aften ligeledes Fisk og Grød; til hvert Maaltid fik enhver desuden en Potte Øl; man skulde ellers mene, at det vilde være rimeligere at foretage en noget ligeligere Fordeling af Kjødmaden og Fiskeretterne. For uden disse enkelte Disciple gaves Kosten ogsaa til Lærerne, der da skulde føre Tilsynet med, at alt gik sømmelig til ved Bordet; men ikke altid vare de Disciple, der fik Kost, lige begunstigede, i det nogle kun fik halv Kost, kun ét Maaltid daglig (det minder om at »abonnere paa en halv Plads« i Theatret), men da rimeligvis have taget saa forsvarlig til sig, naar Maaltidet skulde forslaa for et helt Døgn, at Exspektanterne næppe have faaet noget; der var en saadan Reserve af Disciple, som først maatte komme til Bordet, naar de egentlige Alumner vare færdige med deres Maaltid, og da nojes med Levningerne; en af dem var paa en Maade Repræsentant for dem alle; medens de andre Exspektanter maatte staa og vente, havde han, »Deputator«, som hans Titel var, det Hverv at staa ved Bordet og passe paa, at Kostgængerne ikke stak Levningerne til sig, men smukt lagde dem tilbage i Fadet; naar da de privilegerede vare mætte, maatte han først tage en Portion til sig og derpaa uddele, hvad der var tilovers til de længselsfuldt ventende. En saadan fri Bespisning vilde jo være en sand Velgjerning for de Disciple, i hvis Lod den faldt, dersom der ikke mangen Gang var uheldige Omstændigheder til Stede ved Maden, som der klagedes over var slet tillavet, ikke rigelig nok og urenlig, saaledes Fisken, der ofte var saa daarlig, at Disciplene »lugtede den, før de saae den«; Skolernes Tilsynsmænd maatte træde til og paaminde Spisemestrene om at levere sund og tilstrækkelig Mad; den fynske Biskop Hans

Mikkelsen, der, som vi oven for flere Steder have set, var ivrig for de forskjellige Grene af Skolevæsenet i sit Stift, beskriver i sin Dagbog det uheldige Resultat af en Visitats, han 1629 foretog over Maden, der gaves Disciplene i Odense: »Sildene vare overordentlig smaa, Øllet tyndt og Brødet slet bagt.« Dog hvor sultne end Disciplene kunde være, har der dog været adskilligt, som gjorde, at de næppe længtes synderlig efter Bordets Glæder; alene den Omstændighed, at de ulykkelige Drenge ved Bordet ikke maatte mæle et Ord undtagen paa Latin, kunde nok betage dem Madlysten; og tie stille maatte de heller ikke, »de skulde«, fordredes der udtrykkelig, »føre nyttige og behagelige Samtaler«; at Samtalerne skulde være anstændige, var et Paalæg, vi maa finde ganske i sin Orden; at Disciplene netop kunde forudsættes at have Lyst til at føre Samtaler af modsat Art, ses af, at der i en Skoles Love var udtrykkeligt Forbud mod »Kjærlighedshistorier samt utugtig og uhøvisk Snak.« Vi skulle her anføre et Uddrag af en af disse Skolelove, saa vidt Spisningen angaar: »For vild Skraalen og umaadelig Latter maatte man vel vogte sig; ingen maatte indfinde sig ved Bordet med utoede Hænder; enhver skulde medbringe sin egen Kniv og altid holde den ren (Gafler kjendte man jo ikke, man brugte Fingrene). Ingen maatte hælde sig ud over Maden »som et Svin« eller lægge Albuerne paa Bordet; ingen maatte lange til Fadet, før Raden kom til ham; enhver skulde tage det Stykke, der var ham nærmest, og ingen maatte drikke med Maden i Munden; ingen maatte komme drukken til Maaltidet.« For alle disse Forseelser var der sat Pengebøder, Fortabelse af Kosten for kortere eller længere Tid eller korporlige Revselser; man skulde ellers synes, det var underligt og unaturligt at fordre Pengemulkter for Forseelser, der vare begaaede af de fattige Disciple; det vilde snarest være som at »plukke Haar af den skallede.« Ved Bordet viser sig stadig Skolens latinske og theologiske Karakter; det bedder

i Lovene: »Ved begge Maaltider skulle Disciplene skiftevis oplæse et Kapitel af Bibelen, om Middagen af det gamle, om Aftenen af det ny Testament; desuden skal der ved hvert Maaltid fremsiges noget paa Latin, Græsk eller Hebraisk, f. Ex. theologiske Definitioner og Sentenser eller hele Kapitler af en Dogmatik, efter som det bliver Disciplene foresat af Rektoren eller den øverste Hører. End videre skal der holdes Disputere-Øvelser, og hver Søndag Middag skal en af Kostgængerne efter Maaltidet oplæse en omhyggelig udarbejdet Tale, enten i bunden eller i ubunden Stil; ingen af de andre maa gaa sin Vej, før Oplæsningen er endt«; de skulde holde Pinen ud! Kostgængerne skulde skiftes til at læse til Bords og fra Bords, enten paa Latin eller Græsk; efter Maaltidet fulgte en lang Bøn med Taksigelse for alle de af Gud hidtil modtagne Velgjerninger og Begjæring om, at han fremdeles vilde beskjærme Staten og Kirken, at han vilde »tilbagedrive Djævelen og onde Menneskers rasende Paafund saa vel som Tyrkernes, Moskoviternes og alle barbariske Folkefærds Vold og Grumhed«; til Slutning blev der bedet for Kongen og Dronningen samt Kongehusets øvrige Medlemmer, for Kansleren, Rigsraadet, Biskoppen, Domkapitlet, Stiftets Præster, Byens Magistrat og Skolen.

Denne hele Naturalforplejning var forbunden med saa mange Ulemper og Ubehageligheder, at det vistnok blev hilset med udelt Glæde fra alle Sider, da den forandredes til en ugentlig Ydelse af Penge.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

Hertuginden af Marlborough*).

(Forts.)

IV.

Sejren ved Blenheim og nogle ukloge Skridt fra Toriernes Side sikrede i nogen Tid Whiggerne Magten; Hertuginden benyttede sig deraf til at omgive Dronningen med sine politiske Venner, saa at det snart sagdes, at England kun tilhørte en eneste Familie. Uheldigvis havde Lady Marlborough uden at ane det selv indført Fjender i Fæstningen; den farligste iblandt dem, den, som senere skulde volde hendes Nederlag, var Statssekretær Harley, senere Greve af Oxford. En Historieskriver kalder ham »den mest troløse af alle politiske Æventyrere«, men han var tillige den mest indsmigrende, den behændigste og forstod at drage den størst mulige Fordel af sin Aand, sine Talenter og sin Evne til at behage. I højeste Grad ærgjerrig og falsk havde han vundet Marlborough og Godolphin, der troede i ham at finde en maadeholden Karakter ligesom deres egen og i Tillid til hans Forsikringer om Hengivenhed havde givet ham Sæde i Ministeriet. Hertugindens skarpere Blik havde ikke længe ladet sig blænde med

*) Eft. Marie Dronsart, se foreg. Bind 314 og flg.

Hensyn til hans sande Karakter, og med sin sædvanlige Aabenhed havde hun víst ham, at han var gjennemskuet. Harley opdagede hurtig, at Dronningen var kjed af sin Venindes Fordringer og Formaninger, indsaa med Lethed, at han kunde drage Fordel deraf og søgte en Forbundsfælle blandt Dronningens nærmeste Omgivelser. Det blev Hertuginden selv, som skaffede ham en; men her kunne vi ikke gjøre bedre end at lade hende selv fortælle.

»En Dame af mit Bekjendtskab kom en Dag for at besøge mig og sagde: »Jeg er vis paa, at De ikke véd af, at De har trængende Slægtninge,« og hun talte derpaa til mig om Familien Hill. Jeg svarede, at jeg aldrig havde hørt dem nævne. Min Bedstefader, Sir John Jennings, havde haft to og tyve Børn, saa at hans Formue paa 100000 Pund var bleven udstykket i smaa Stumper. En Søster til min Fader havde ægtet en Kjøbmand Hill, som var bleven ruineret; men alt det var sket, før jeg blev født, og jeg anede det ikke før den omtalte Dames Besøg. Jeg gav min Veninde ti Guineer som øjeblikkelig Hjælp og lovede at tænke paa dem. Jeg understøttede Mrs. Hill, og da hun døde, efterladende fire Børn, tog jeg den ældste Datter Abigail, der allerede var en voxen Pige, til mig; hun levede i Saint-Albans med mine Børn og blev behandlet, som om hun havde været min Søster. Det var før Dronningens Tronbestigelse; en af hendes Kammerjomfruer døde, og det lykkedes mig at opnaa den Plads til Abigail. Den anden Søster anbragte jeg hos den lille Hertug af Glocester med en Løn af 200 Pund. Jeg fik den ældste Broder ind i Toldvæsenet mod en Kavtion paa 2000 Pund; den yngste gjorde jeg til Page hos Prinsen af Danmark, og senere gjorde Hertugen ham til sin Adjutant for at behage mig, skjønt han sagde, at Jack Hill ikke duede, og Tiden viste, at han havde Ret. Masham, der æggede Abigail, blev ved min Indflydelse først Page og senere Hofkavaler hos Prinsen, og hvad hans Hustru angaar, da havde jeg altid været saa

god imod hende og aldrig krænket hende i nogen Retning, at jeg længe ikke kunde beslutte mig til at anse hende for andet end min oprigtige Veninde. Jeg glædede mig over den Yndest, Dronningen viste hende; vel mærkede jeg efterhaanden, at hun undgik mig og viste sig mere tilbageholden imod mig; men jeg ansaa hendes naturlige Gnavenhed for at være Grunden hertil og lagde ikke videre Vægt derpaa.«

Hun tog fejl; den unge Kammerjomfru, der var smidig, lumsk, ydmyg og begjærlig, blev et uvurderligt Redskab i Harleys Hænder. Hvem véd ikke, hvilken uhyre Indflydelse underordnede Personer, der ved deres Tjeneste komme i stadig og fortrolig Berøring med deres Herskab, kunne faa over disse, naar de ere af en svag og indskrænket Karakter? Ganske vist havde Dronning Anna elsket »sin tilbedte Mrs. Freeman« højt, og saa længe hun i Egenskab af eventuel Tronarving havde været temmelig afhængig af en ildesindet Regering, havde hun været glad ved at støtte sig til sin Venindes oprigtige Hengivenhed og energiske Viljeskraft; men nu, da hun var Dronning, holdt hun ikke af »ikke at være det for Alvor«, som Harley sagde til hende, og saa snart hun fandt nogen, der villig laante Øre til hendes Klager, begyndte hun hemmelig, lumsk som en oprørsk Slavinde, at forberede sig paa at afkaste Aaget. Træt af Stridigheder, Forestillinger, evige Disputer om de store politiske og religiøse Spørgsmaal, der satte hele England i Bevægelse, fandt hun stort Behag i sine nye Venners sødladne Underdanighed, fuldstændige Samstemning i alle hendes Meninger og deltagende Taalmodighed. Hertuginden var den sidste til at lægge Mærke til Abigails tiltagende Indflydelse og mindedes først senere »hendes tilbageholdne Væsen, den Umage, hun gjorde sig for at undgaa lange Samtaler, hendes Afslag om at ledsage hende, og hendes Kunstgreb for at skjule sin Indflydelse over Dronningen«.

Marlborough havde nylig vundet Sejren ved Ramillies (1706), som berøvede Ludvig XIV. de spanske Nederlande

og lettede Unionen mellem England og Skotland. Whiggerne triumferede atter; Greven af Sunderland, Hertugindens Svigersøn, var bleven udnævnt til Statssekretær i Steden for en Ven af Harley, Parlamentet havde vedtaget nye Taksigelser og nye Belønninger til Sejrherren, og Lady Marlborough kunde tro sig fuldstændig sikker. Overlæsset med vigtige Forretninger overlod den stolte Vicedronning gjærne sin Stillings lavere Pligter til sin Protégé Abigail, da hun i Sommeren 1707 pludselig fik at vide, at hendes Slægtning havde ægtet Masham, Hofkavaler hos Prinsen af Danmark. Hertuginden blev meget forbavset over, at Abigail, for hvem hun havde været som en Moder, havde holdt hende uden for denne Begivenhed; hun kunde næppe tro derpaa og spurgte hende med sin sædvanlige Oprigtighed om Sandheden. Mrs. Masham maatte da tilstaa, at det virkelig forholdt sig saaledes, men undskyldte sig paa bedste Maade; Hertuginden, som endnu var blind for Tingenes sande Tilstand, tilgav hende og tilbød i sin Uskyldighed at underrette Dronningen derom. Man kan tænke sig hendes Vrede, da hun opdagede, først at Hds. Majestæt allerede vidste Besked med Brylluppet, og senere, at hun endogsaa havde været tilstede derved. Lady Marlborough beklagede sig til Dronningen, som svarede, at hun var den samme som altid, og tilføjede: »Jeg har sagt hende hundrede Gange, at hun skulde tale til Dem om sit Bryllup, men hun vilde ikke.« Hertuginden raadførte sig med Godolphin og Marlborough, der søgte at berolige hende og raadede hende til Forsigtighed og til at vise Dronningen Ærbødighed. Generalen og Ministeren troede i Begyndelsen, at det kun var Kvindekjævlerier og fandt det hele temmelig kjedsommeligt; men da de opdagede Harleys farlige Rænker, hans Forsøg paa at sætte Splid mellem Whiggerne ved at forestille dem, at det var et Angreb paa Konstitutionen, at al Magten var i Hænderne paa én Familie (Godolphins ældste Søn havde ægtet en Datter af Marlborough), bleve de urolige. »Hvis

du«, skrev Marlborough til sin Hustru, »er sikker paa alt, hvad du siger om Dronningens Forhold til Masham og Harley, er jeg af den Mening, at vi skulle give Hds. Majestæt endnu engang et godt Raad, og hvis det mislykkes, lade det gaa, som det vil. Lad Mr. Harley og Mrs. Masham overtage det hele, det er altid bedre for os end en stadig Kamp.«

Saa hurtig kunde Sagerne imidlertid ikke gaa; Dronningen manglede Mod og Ærlighed til aabent at bryde med sin fordums Veninde, sit Ministerium og sin Overgeneral. I fem eller sex Aar endnu varede denne Tragikomedie, hvori Dronningen og hendes nye Favoriter spillede en lige saa foragtelig som odiøs Rolle, medens hendes gamle Tjenere maatte døje al den Harme og Smerte, der er en Følge af krænket Stolthed, miskjendte Tjenester og skuffede Forbaabninger. Da Dronningen erfarede Godolphins og Marlboroughs Hensigter, blev hun bange og skrev til Hertuginden i utrolig ydmyge Udtryk. Store Scener paafulgte; først et Møde med Dronningen, hvor denne til Svar paa alle Hertugindens Bebrejdelser stadig kun gjentog de samme Ord: »De gjør den stakkels Masham Uret; det er rimeligt, at hun undgaar Dem, da hun véd, at De er vred paa hende.« Derpaa en Sammenkomst med den »stakkels Masham«, som Lady Marlborough maatte vente paa i tolv Dage! Endelig kom den lille Kammerjomfru med sin hyklerske blide Mine og forsikrede i en nedladende Tone og med slet skjult Triumf sin frygtelige Slægtning, »at Dronningen altid havde holdt meget af hende og sikkert vilde vedblive at vise hende Godhed«. Den stolte »Dronning Sarah« protegeret af Abigail! »Jeg blev stum af Forbavselse derover,« tilstaar Hertuginden oprigtig; i nogen Tid trak hun sig tilbage i sine Pavluner, det vil sige til Windsor, hvor hun havde Bolig som Bestyrer af Godset. Ved at se hendes Modstandere have frie Hænder bleve hendes Venner urolige og bønfaldt hende om endnu engang at ofre sig for sit Parti.

Lady Cowper, den berømte Kanslers Hustru, som har efterladt en meget interessant Dagbog, skrev til hende: »Jeg er ligesom alle vore andre Venner meget urolig over Deres lange Ophold i Windsor. Vi savne i høj Grad vor gode Talsmand hos Dronningen, da vor Frelse afhænger af, hvor vidt hun bliver godt raadet, og det er bekjendt, at De altid har været de gode Princippers Støtte. Jeg beder Dem, forlad Deres behagelige Hvilested og kom! Det offentlige Vel kalder Dem; kom, bring Deres Fjender i Forvirring, og vís dem, at vi skylde Hertugen af Marlborough saa vel vor indre som vor ydre Sikkerhed.«

Prinsen af Danmark vedblev at ynde Hertuginden; han misbilligede Favoriternes Rænkespil og deres lange natlige Samtaler med Dronningen.

Uforudsete Omstændigheder bragte atter Ministeriets, Whiggernes og Lady Marlboroughs Haab til at stige; det rygtedes, at Frankrig gjorde Forberedelser til en Landgang i Skotland med det Formaal at sætte Prætendenten paa Tronen, og samtidig opdagedes en hemmelig Brevvexling mellem en Skriver hos Harley og Ludvig XIV.'s Agenter. Dronningen vilde nok have, at hendes Broder skulde blive hendes Efterfølger, men ikke at han skulde fortrænge hende; hun gik ind paa at fjærne Harley, skjønt hun troede ham uskyldig, erklærede i Parlamentet, at Whiggerne vare hendes bedste Støtter, og tilskrev Marlborough et særdeles kjærligt Brev, hvori hun tilbød ham Forsædet i Raadet og underskrev sig: Deres ydmyge Tjenerinde. Han afslog Tilbudet og sagde, at det var ham nok at tjene sin Dronning i Hæren. Den gode Forstaaelse varede lige saa længe som Hds. Majestæts Skræk; men saa snart hun var bleven beroliget, optog hun atter sin Omgang med Harley, hvis underholdende Konversation var bleven hende uundværlig. »For hemmelig at kunne nyde godt af hans Sladder,« siger Hertuginden harmfuld, »tilbragte hun hele Sommertiden i sit lille Hus i Windsor, hvor den stakkels Prins næppe

kunde trække Vejret, da der var saa hedt som i en Bagerovn; men det blev udgivet for at være køligt, fordi Mrs. Masham kunde føre hvem hun vilde ind gjennem Haven, uden at nogen saae dem.«

Dronningens Mod voxede; hun behandlede Lady Marlborough kort og koldt, besvarede ikke hendes Breve, nægtede hende Avdiens og tog intet Hensyn til hendes energiske Forestillinger. Ganske vist var Tonen i Hertugindens Breve ikke egnet til at formilde den kongelige Oprørerske. »Jeg véd,« skrev hun til hende, »at Mrs. Morley mener det godt; men intet behager hende saa meget som Folks Kunstgreb, hvis Talent i den Retning vi kjende; jeg ønsker af ganske Hjærte, at hun maa indse, hvem der er hendes sande Venner, før hun kommer til at lide for sin Blindhed.« Naar Mrs. Freeman skrev til Mrs. Morley som til sin Veninde, var det hende umuligt at sige et eneste Ord, som hun ikke mente, og hun spurgte Dronningen videre, hvor hun vilde hen;« om hun havde Lyst til en Dag at give Afkald paa Tronen? Hvorfor vilde hun gjøre sig saa megen Umage for at danne et ubetydeligt Parti, som vilde hæve denne Kvinde til Skyerne, der fortjente at blive styrtet der fra med Skjændsel efter fjorten Dages Forløb.« Det var at drive sin Oprigtighed vel vidt; Hertuginden viser sig mere til sin Fordel i andre Breve, hvor hun appellerer til mere ophøjede Følelser og behandler Statssager med en Overlegenhed, som forklarer den Betydning, der tillagdes hende af hendes Partis største Mænd. Biskoppen af Chichester skrev til hende, efter at hun var falden i Unaade: »Det Brev, Deres Naade har gjort mig den Ære at tilskrive mig, glimrer i den Grad af Skarpsindighed, Indsigt i Statssager, Oprigtighed og en dyb Følelse for Friheden og det offentlige Vel, at jeg aldrig har læst noget, der har glædet mig mere. — — At en Kvinde, som er opvoxet ved et fordærvet og despotisk Hof, som har været enemægtig ved et andet Hof og altid udsat for Smiger og Fristelser af enhver Art,

til Trods for alt dette og til Trods for den uværdige Behandling, hun og hendes Venner have maattet lide, er bleven sine Principper saa tro, det er virkelig sjældent og indgyder mig mere Beundring og Agtelse, end jeg kan sige. De var født til at være Dronningens Skytsaand, og nu vil hun gaa til Grunde, da hendes tro Tjenere have forladt hende.«

Uheldigvis forstod Hertuginden ikke at kæmpe med Ro og Snildhed; hun gik aabent til Værks, angreb dristig og forsvarede sig haardnakket og var fuldstændig fremmed for de snedige Paafund, de Udflugter og de foregivne Forsoningsforsøg, som vare de andres bedste Vaaben; hun lagde aldrig Skjul paa sin Foragt for Tosser og Slyngler og skaffede sig herved mange Fjender paa Halsen. Den mere snedige, man kunde gjærne sige den mere troløse Horace Walpole har bedømt hendes Karriere som tresindstyve Aars Anmasselse. Ganske vist havde hun alt for meget af denne Tilbøjelighed, der desuden blev udviklet først ved hendes næsten kongelige Magt og senere ved den heftige Kamp, hun maatte føre mod sine samvittighedsløse Fjender. Den ovennævnte Biskop af Chichester, der tidligere havde været Kapellan hos Hertugen, vedblev altid at være Hertuginden hengiven; i Anledning af en Uenighed med Robert Walpole skrev han en Dag en Formaningstale til hende, der gjør ham og hende lige megen Ære. Efter at have diskuteret Spørgsmaalet og ydet Hertugindens udmærkede Egenskaber Retfærdighed, tilføjede han: »Det gjør mig ondt at se Pletter i en saa smuk Natur. Ugrundede Mistanker, heftige Vredesudbrud, en grænseløs Frihed i de Bebrejdelser, De henvender lige saa vel til Prinsen som til de simpleste Folk, og det ganske aabenlyst selv i Deres Tjenestefolks Paahør, se det er Deres Fejl, og det er farlige Fejl; de formindske Deres Indflydelse og skaffe Dem Fjender.« Den gode Biskop vedblev paa samme Maade flere Sider igjennem »med den

største Agtelse og Respekt«. Blev Hertuginden fornærmet derover? Paa ingen Maade; hendes i Grunden ædle Natur forstod at skatte ærligt Venskab. Hun svarede saaledes: »Jeg har modtaget Deres Brev af 26de Avgust og takker Dem ubeskrivelig for det. Jeg har læst Montaigne, og jeg husker, at han etsteds siger noget om, at man ikke kan give et større Bevis paa Venskab end ved at udsætte sig for at paadrage sig sin Vens Vrede for at tjene ham. Jeg er ganske enig med ham, i den Retning vil jeg efterligne Deres Veninde D i (hendes Datterdatter, Lady Diana Spencer, som var hendes Yndling), der, naar jeg beder hende tilgive mig, at jeg formaner hende til hendes eget bedste, altid svarer, at hun har mig endnu kjærere derfor. — — Jeg er ikke saa blind, at jeg ikke skulde vide, at jeg har mange Fejl!«

Saaledes udtrykte Lady Marlborough sig i 1726 i en Alder af 66 Aar, da tusende Krænkelser havde forbitret hendes Sind. Lad os vende tilbage til 1708, da Prinsen af Danmarks Død hidførte en midlertidig Forsoning mellem Dronningen og hendes tidligere Yndling. Denne har givet en Beretning derom, som er alt for karakteristisk til at kunne forbigaas; det er »Krønniker fra Bagtrappen«, som Horace Walpole med Foragt udtrykte sig, skjønt han selv sjælden skrev andet; men hvem kjender ikke den Indflydelse, som denne Side af Historien har paa den offentlige Historie?

Hertuginden havde opholdt sig nogle Uger i Windsor, da hun fik at vide, at Prinsens Tilstand var i høj Grad foruroligende; hun forglemte øjeblikkelig sine personlige Forurettelser over sin Herskerindes Sorg, og skjønt hun ved deres sidste Møde var bleven behandlet paa en næsten utrolig Maade, tog hun dog samme Nat til London og tilbød Dronningen sin Tjeneste. »Jeg blev indladt«, skriver hun, »og var til Stede ved Prinsens Dødsleje. Jeg førte Dronningen ind i hendes Kabinet i Kensington; dér knælede

jeg ned foran hende og sagde alt, hvad der kunde komme fra Hjærtet af en tro Tjenerinde, som hun havde sagt, at hun elskede saa højt. Hun lod ikke til at skjænke mig nogen Opmærksomhed, hun vred sine Hænder og var meget bedrøvet. Efter at have sagt alt, hvad jeg kunde finde paa for at trøste hende, blev jeg nogen Tid liggende paa Knæ, og derpaa bad jeg hende at tage til St. James; hun svarede, at hun vilde blive, hvor hun var. Blive i dette sørgelige Hus! Jeg sagde hende, at derom kunde der ikke være Tale og fremførte alle optænkelige Grunde for at overtale hende, men forgjæves, hun vilde blive i Kensington. Det faldt mig ind, at hendes Modstand maaske skrev sig fra, at hun frygtede for at komme til at savne Mrs. Mashams Selskab; uden at lade mig mærke dermed, sagde jeg til hende, at hun ikke kunde blive i samme Hus som Liget, og at hvis hun tog til St. James, vilde hun ikke være nødt til at modtage andre, end hvem hun havde Lyst til at se. Jeg kunde se paa hendes Ansigt, at dette tiltalte hende, og jeg tilføjede, at hun kunde tage bort i min Vogn med nedrullede Gardiner uden at blive set. Hun gik ind derpaa og forlod Værelset for at give Ordrer om sine Hunde og sit Pengeskrin. — — Da vi kom til St. James, førte jeg hende ind i hendes grønne Kabinet og bød hende Bouillon; kort efter spiste hun til Middag med god Appetit, og om Aftenen fandt jeg hende atter ved Bordet.« Et andet Sted skriver Hertuginden: »Hvor stor hendes Sorg end var, var hendes Mave dog endnu større, thi hun indtog tre solide Maaltider samme Dag, Prinsen var død. Masham var hos hende, men saa snart hun saae mig, forlod hun Værelset med en vred, uforskammet Mine og ikke mere med det ydmyge Kammerjomfruvæsen, hun forhen havde paataget sig lige over for mig. I hele denne Sorgens Tid plejede jeg Dronningen og gjorde mig den største Umage for at behage hende. Undertiden lod hun mig sætte mig hos hende som i fordums Dage og viste mig nogen Godhed

om Aftenen, naar jeg trak mig tilbage; men hun talte aldrig aabent med mig, og jeg følte, at jeg ikke kom hende nærmere; det var heller intet Under, thi jeg fandt altid Mrs. Masham dér, naar jeg kom.«

Harley vedblev at underminere det magthavende Parti, og en ny Indflydelse, der med hver Dag blev mere og mere mægtig, viste sig nu paa Kamppladsen; det var Pressen. I Dronning Annas sidste Regeringsaar voxede den med en foruroligende Hurtighed, Styrke og Dristighed. Partiaanden fandt her et helt Arsenal, hvis som oftest forgiftede Vaaben den uden Skrupler benyttede. Skribentvirksomheden var ikke, hvad den er i vore Dage; den fandt sin Læsekreds næsten udelukkende blandt Aristokratiet, og deraf opstod et Protegeringssystem, som gjorde Forfatterne til Kjøbs for de højstbydende. Næsten alle fornemme Huse havde deres Husgeni, som de benyttede og prydede sig med; Dryden var hos Hertugerne af Buckingham og Ormond, Congreve hos Marlborough, Steele hos Lord Halifax, Gay hos Hertugen af Queensbury, Addison hos Lady Holland o. s. v. Swift havde, efter at have overøst Marlborough med Smiger, sluttet sig til Torierne, fordi Whiggerne ikke havde anset det for passende at tilstaa ham et Bispedømme. Af alle Pamfletskrivere var han den farligste, den mest lidenskabelige, den mest uforskammede, men tillige den mest talentfulde. Hvad formaaede Steeles aandfulde Godmodighed eller Addisons elegante, rolige Pen mod en saadan Athlet? Harley og Bolingbroke sikrede sig hans Bistand, og den berømte Examiner (1710—1711) begyndte mod Ministeriet og dets Venner en rasende, nedrig Kamp, hvori de til sidst bukkede under. »Det gjaldt om,« skriver Hertuginden, »overalt at udbrede de lumpneste Bagvaskelser, og dertil fordredes Folk uden Samvittighed, der havde bidt Hovedet af al Skam. Man var ikke længe om at finde saadanne Mennesker; saa snart man kunde vise dem, hvorfra Lønnen skulde komme, tilbøde de Herrer Swift og Prior sig strax;

den første havde spottet Religionen ved sin Historie om Tønden og var bleven meget fornærmet over. at man ikke til Løn for disse profane Narrestreger tilbød ham et Bispedømme. Den anden skrev i 1709 til Hertugen af Marlborough, at han lagde sit Liv i hans Hænder, og bad ham at raade over sig, som han vilde, thi han skyldte ham alt; han bønfaldt ham om Tilladelse til at kaste sig for Hertugindens Fødder, hvem han altid havde æret som den bedste blandt Kvinder, og for hvem han med Glæde vilde ofre Livet; men saa snart Angrebene mod dem, han saa ydmygt havde smigret, begyndte, sluttede han sig til deres Fjender. Dog, hvad kunde man vente af en Mand, der var opvoxet i et Værtshus, og hvis Sjæl svarede til hans Opdragelse?«

Lady Marlborough skulde snart faa at føle, at ogsaa andre kunde være troløse. Det antoges, at naar hun og hendes Mand faldt i Unaade, vilde der blive et stort Bytte at dele, og de ærgjerrige og begjærlige stode paa Lur derefter; Harley ophidsede dem, drev dem frem og forstod, som Hertuginden udtrykte sig, at drage Fordel af Menneskehjærtets Fordærvelse. Han viste de fornemme, Somerset, Argyll, Rivers, Peterborough, Shrewsbury, hvilke Stillinger der vilde være at faa, og ikke blot dem, men deres Hustruer søgte han at vinde, og lidt efter lidt voxede Mrs. Mashams Hof. Hertuginden fortæller en Scene, der forefaldt mellem hende og Hertugen af Shrewsbury, hvis Hustru vilde være Hofdame. »Hertugen besøgte mig i den Hensigt at opdage, hvorledes det egentlig hang sammen, før han indlod sig paa noget. Han paatog sig en højst venskabelig Mine, spækkede sin Tale med Ordene: Agtelse, Ærbødighed og andre af den Slags, udbredte sig over Uenigheden mellem Dronningen og mig og erklærede, at den smertede ham usigelig. Skulde det ikke være muligt, at jeg kunde gjenvinde Hds. Majestæts Gunst og blive forsonet med hende? Jeg svarede ham med min sædvanlige Oprigtighed, der var meget uklog lige over for saa snedig en Politiker, at det

paa Grund af Mrs. Mashams Indflydelse og deres, som skjulte sig bag hende, vilde være aldeles umuligt for Fremtiden. Jeg citerede følgende Ord af Dryden: Den fornærmede kan tilgive, Fornærmeren aldrig! Jeg tilføjede, at min eneste Forbrydelse var, at jeg havde været for tro og ivrig i Tjenesten, at Dronningen ikke kunde have Uret, og at vort Venskab var alt for dødelig saaret, til at det kunde helbredes. Hertugen erklærede med den venligste Mine af Verden, at det var forbavsende, at Dronningen ikke vilde lade sig overbevise om sin Uret; men desuagtet viste denne Herre, som før var kommen her to Gange om Ugen, sig aldrig mere i mit Hus.«

Medens dette foregik i England, vedblev Marlborough sine Felttog og Sejre, dybt saaret af al denne Utaknemmelighed og Bagvaskelse. Den heltemodige Kriger var bange for »Kugler af Papir«; han kunde ikke fatte, at en Hærfører, der hver Dag vovede sit Liv for Fædrelandet, blev behandlet som en Fordryder og var nødt til at forsvare sig mod løgnagtige Beskyldninger. Denne Mand, som beskyldtes for at trække Krigen i Langdrag, blot for at fylde sine Pengekister, havde intet andet Ønske end at trække sig tilbage til sit Hjem; hans Breve ere fulde af Vidnesbyrd derom; han haabede stadig, at hvert Felttog skulde blive det sidste, og følte godt, at det kun var hans Fjenders voxende Indflydelse, som holdt Haabet oppe hos Ludvig XIV. Han opfordrede Hertuginden til at paaskynde Opførelsen af Blenheim, da han ikke havde noget højere Ønske end at tilbringe nogle Aar dér i Fred med sin Familie før sin Død. Midt under sine alvorlige Beskæftigelser fandt han Tid til at vælge Fløjel og vævede Tapeter fra Flandern, Krystal og Marmorsager fra Italien, Kunstværker fra alle Lande for at smykke sin fyrstelige Bolig. For Resten gjorde han sig aldeles ingen Illusioner. »Hvad nytter det at sige imod eller beklage sig?« skrev han til Hertuginden. »Jeg har altid gjort den Erfaring, at i Uenigheder mellem

elskende eller mellem Venner bidrage Bebrejdelser kun til at udvide Kløften. Lad os underkaste os den højeste Magt, som raader over vor Lykke og Ulykke. Jeg har Grund til at tro, at man har gjort Dronningen skinsyg paa min Indflydelse (man havde i Virkeligheden endogsaa bildt hende ind, at han drømte om at at bemægtige sig Kronen), og jeg har besluttet at vise hende og Alverden, at jeg ikke mere har den mindste Smule Ærgjerrighed.« Han bønfaldt Lady Marlborough om at give Afkald paa alt, kun tragte efter at trække sig tilbage, forlade Dronningen, ikke mere skrive til hende og ikke mere lytte til deres Venners Anmodninger. Dog gav han selv efter for dem, skjønt ikke uden Modstræben og kun i Følelse af, at han havde et Hverv at opfylde. »Er det ikke haardt«, udbrød han med Bitterhed, »at jeg daglig skal sætte mit Liv paa Spil for dem, der kun arbejde paa min Undergang?« Hans Fjender skaanede ham unægtelig aldrig for nogen Krænkelse; de vovede endogsaa at forlange af ham, at han skulde gjøre Jack Hill, Abigails Broder, til Oberst, skjønt han var berygtet for sine Udsvævelser, og da han forestillede Dronningen, at en saadan Forfremmelse vilde gjøre et meget uheldigt Indtryk, svarede hun kun: »Spørg Deres Venner.«

Hans Fjenders farligste Vaaben var Gjældens stadige Forøgelse og de mange Skatter, som maatte paalægges for at bestride Krigsomkostningerne. Englænderne have aldrig taalmodig kunnet finde sig i meget lange Krige; de koste for meget. Gjælden, som, da Jakob blev forjagen, allerede var 664000 Pund stor, var siden stegen til 34,000000 Pund. Ved stadig at gjentage, for det første, at Frankrigs Hjælpekilder vare uudtømmelige, og at Ludvig XIV. aldrig vilde give efter, og for det andet, at der meget godt kunde komme et Forlig i Stand, dersom visse Folk ikke saae deres Fordel ved at hindre det, var man efterhaanden kommen til at tro derpaa, og medens Marlborough søgte at faa Freden i Gertruydenberg underskreven og afslog to

Millioner, der tilbødes ham for at sikre Hertugen af Anjou i det mindste Neapel og Sicilien, og fire Millioner for at bevare Strassburg, Dünkirchen og Landau for Frankrig, men saae sine Planer strande paa Hollands og Østerriges overdrevne Fordringer, fortsatte Bagvaskerne deres Værk i England og vandt mere og mere Indgang. Efter Slaget ved Malplaquet i 1709 blev Sejrherren endnu modtagen med Begejstring; der holdtes de mest smigrende Taler til ham i Parlamentet, Dronningen selv, der som Hertuginden udtrykker sig, »nok kunde udføre en Rolle, naar hun havde lært den godt«, erklærede i Talen fra Tronen, at det sidste Felttog var lige saa ærefuldt som de, der vare gaaede forud, og nye Subsidier vedtoges uden Vanskelighed; men i 1710 havde Sagerne faaet et andet Udseende; Misundelse, Skinsyge, Ærgjerrighed, Begjærlighed, Forræderi havde i Forening arbejdet henimod det samme lave Formaal. Lidt efter lidt blev Dronningen modigere, og hendes Forstillelse skuffede ikke mere nogen. Da man ansaa den offentlige Mening for at være tilstrækkelig vel forberedt, blev der foretaget nye Valg, som faldt ud til Gunst for Torierne. Det første Offer blev Sunderland, Marlboroughs Svigersøn, hvis Plads blev indtagen af Bolingbroke; snart efter indtog Rochester Forsædet i Raadet, og Whigministeriet modtog Dødsstødet ved at miste Godolphin, Overgeneralens bedste Ven og Støtte, der havde vaaget faderlig over Dronningens farlige Uvidenhed, og som efter i saa mange Aar at have styret Rigets Finanser saa lidt havde søgt at berige sig, at hvis ikke i samme Øjeblik hans ældste Broder var død, vilde han for at leve anstændig have været nødt til at modtage den Understøttelse, Marlborough tilbød ham. Harley triumferede og indtog hans Plads.

Da Marlborough kom tilbage i Slutningen af Aaret 1710 efter at have indtaget Douai, Béthune, Aire, Saint-Venant med deres Besætninger, meddelte Dronningen ham koldt, at han denne Gang ikke maatte gjøre Regning paa

offentlig Tak; dertil kunde hun ikke opnaa sine Ministres Samtykke. Lige saa ydmyg, underdanig, endogsaa fejg, som hun før havde víst sig lige over for sine fordums Favoriter, lige saa frastødende og haard var hun nu; dog kunde man endnu mærke en vis Frygt i hendes Opførsel imod dem; hun var kun modig paa Afstand, hun var bange for at tale med dem og undgik haardnakket ethvert Møde til Trods for de gjentagne Anmodninger fra Hertuginden, som paa sine Forbundsfællers indstændige Opfordring havde besluttet sig til at vove et sidste Forsøg. Det lykkedes hende kun ved paa en Maade at tiltvinge sig Adgang. Vi ville lade hende selv fortælle dette sidste Møde mellem hende og Dronningen.

»Den 6te April 1710 fulgte jeg saa hurtig efter mit Brev til Kensington, at Hds. Majestæt ikke fik Tid til at sende mig det haarde Svar, hun havde udtænkt. Jeg sendte en tjenstgjørende Page ind for at melde mig; han blev længe borte, skjønt Dronningen var ene, endelig lod hun mig dog komme ind, og saa snart jeg aabnede Døren, sagde hun, at hun vilde skrive mig til.

Hertuginden: »Hvorom, Deres Majestæt?«

Dronningen: »Jeg har lige faaet Deres Brev, og jeg vilde svare derpaa.«

Hertuginden: »Indeholdt det noget, hvorom Deres Majestæt vilde tale med mig?«

Dronningen: »Jeg tror ikke, De har noget at sige mig, som De ikke lige saa godt kan skrive.«

Hertuginden: »Vil Deres Majestæt ikke tillade mig at tale med Dem?«

Dronningen: »De kan skrive.«

Hertuginden: »Der er Ting, som det falder mig vanskeligt at udtale skriftlig.«

Dronningen: »Aa, vist kan De saa.«

Hertuginden: »Men siden jeg er her, maa jeg saa ikke tale med Dem?«

Dronningen: »De kan skrive.«

Hertuginden: »Deres Majestæt plejer aldrig at være saa haard, selv ikke mod ganske fremmede.«

Dronningen: »Jo vist; jeg beder Folk om at skrive, naar det behager mig.«

Hertuginden: »Jeg har ikke i Sinde at berøre det Æmne, der mishager Dem; den Person har intet at gjøre, det jeg véd af, med hvad jeg ønsker at forklare Dem.«

Dronningen: »De kan skrive det.«

Hertuginden: »Der er blevet lavet tusende latterlige og løgnagtige Historier om mig, og jeg havde aldrig troet, at jeg skulde behøve at frakægge mig Ting, hvorpaa jeg aldrig har tænkt. Jeg omtaler aldrig Deres Majestæt uden den tilbørlige Agtelse, og jeg véd, at der er blevet mig tillagt Ytringer, som jeg lige saa lidt vilde være i Stand til at fremføre som til at dræbe mine egne Børn.«

(Da jeg, til Trods for hendes gjentagne Paalæg om at skrive, begyndte at tale, vendte hun Hovedet bort, som om hun frygtede for, at jeg skulde se hende rødme).

Dronningen: »Ja, man siger jo meget, som ikke er sandt.«

Hertuginden: »Jeg bønfalder Deres Majestæt om at meddele, hvad man har sagt om mig.«

Dronningen: »De har sagt, at De ikke ønskede noget Svar, og De faar det heller ikke.«

(Det var en Udflugt. Lady Marlborough havde nogen Tid før bedet om ikke at svare hende offentlig, for at andre ikke skulde høre, hvad hun havde at sige.)

Hertuginden: »Jeg er vis paa, at Deres Majestæt ikke vilde være saa haard, hvis jeg blot kunde overbevise Dem om, at jeg kun ønsker at forsvare mig og ikke vil bede Dem om noget, der kan mishage Dem.«

Dronningen: »Jeg vil forlade Stuen.«

Jeg fulgte hende til Døren, og da jeg kunde tale, thi

Taarerne kvalte min Stemme, appellerede jeg til hendes Retfærdighedsfølelse.

Paa alt, hvad jeg sagde, fik jeg kun det samme Svar »De har sagt, at De ikke ønskede Svar, og De faar det heller ikke.« Anna havde efter sin Fader arvet den fortvivlende Vane, uforstyrrelig at gjentage den samme Sætning, naar hun ikke vilde eller ikke kunde disputere. Jeg kunde ikke mere beherske mig, og jeg sagde til Dronningen følgende Ord, de mindst ærbødige, jeg nogen Sinde har tilladt mig: »Jeg er overbevist om, at Deres Majestæt vil blive straffet for Deres Grusomhed enten i denne Verden eller i den næste.«

For Fremtiden existerede Mrs. Morley og Mrs. Freeman ikke mere; Dronningen og hendes forskudte Yndling saas ikke mere. (Forts.)

S. M.

Fra den franske Restaurationstid.

(Forts.)

XI.

Koalitionen mod Villèle. — Pairskammerets liberale Holdning. — Villèles Stilling rokket. — Kongens Stemning. — Akademiets Holdning. — Revuen over Nationalgarden og Gardens Opløsning. — Fjendtlighederne øges. — Hofrænker. — Kammerets Opløsning.

Mellem Ultra'erne og Venstre havde der imidlertid dannet sig en Koalition mod Ministeriet, og Chateaubriand var Koalitionens Fører. »Jeg har været en oprigtig Ven,« sagde han, »jeg vil blive en uforsonlig Fjende«, og med alle de Midler, han raadede over i Pressen, i Parlamentet og ved Hove, førte han en ubarmhjærtig Krig mod Villèle. Vi have alt skildret det Uvenskab og Had, der fra alle Kanter rejste sig mod Førsteministeren; vi maa tilføje, at Ministrene ikke heller længere fandt nogen fast Støtte hos Kongen; han modtog med Venlighed Mændene af Højres Kontra-Opposition, der anmodede ham om Kabinettets Afskedigelse, og Villèle kunde se sine værste Uvenner i Kongens nærmeste Omgivelser, venlig modtagne, ja overvældede med Gunstbevisninger.

Jo mere Vanskelighederne imidlertid voxede, desto mindre var Villèle til Sinds at trække sig tilbage. Han gav uophørlig efter, for ikke at blive tvungen til at maatte slippe Magtens Tøjler; han gav efter, selv naar Kongen forlangte Forholdsregler, som han af egen, fri Vilje ikke vilde have truffet, skjønt han altid vedblev at være en Mand af den gamle Skole. I Kamrenes Samling 1826 maatte han saaledes forelægge et Lovforslag, hvorefter enhver Grundejer, der mindst betalte 300 Francs i Skat, skulde have Ret til at begunstige sin ældste Arving i betydelig Grad paa de øvriges Bekostning, ja i Mangel af Testators Viljestilkjendegivelse havde ældste Arving endog en lovlig Ret til slig Begunstigelse. Det var Gjenindførelsen af Førstefødselsretten, og den offentlige Mening, som allerede var ophidset ved Loven om Helligbrøde og Milliardloven, rejste sig harmfuld mod denne Tilbagevenden til det gamle Regimente, mod denne Gjenindførelse af Jordegods-Aristokratiet.

Pairskammeret, der var mere nationalt og liberalt end Deputeretkammeret, tilfaldt det ogsaa at rejse Modstand mod et Lovforslag, som stod i saa stærk Modstrid med de moderne Ideer; det forkastedes da ogsaa efter en fortrinlig Tale af Pasquier, og denne Afstemning forøgede Pairernes Popularitet; Vennerne af liberale og moderate Grundsætninger satte hele deres Lid til dem, og Paris fejrede Ministeriets Nederlag ved en Illumination.

Forhandlingerne om Finansloven fremkaldte nye Angreb paa Ministeriet, særlig fra yderste Højre, det stod tilsyneladende under La Bourdonnayes, men i Virkeligheden under Chateaubriands Ledelse og var nu blevet en langt farligere Fjende for Ministeriet end Venstre. I sit Gjensvar gav Villèle et Udkast af Ministeriets Program; man beskyldte det for at have beruset sig i Magtens Sødme, men dette var saa langt fra Sandheden, at Ministrene snarest vare tilbøjelige til at vige af Ulyst til at fungere.

Det religiøse Spørgsmaal kom ogsaa paa Bane, Kultusministeren Frayssinous vilde fra Talerstolen nøjere fastslaa, hvad der skilte ham fra Abbé Lamennais, som hver Dag angreb ham. Han var en Tilhænger af de gallikanske Doktriner og holdt i den Anledning en lang, unyttig og indiskret Tale; han indlod sig paa en Gjendrivelse af de Anklager for Intolerance, man havde rettet mod Gejstligheden; han opkastede sig til Forsvarer for Jesuiterne, og i det han erkjendte, at Jesuiterne lidt efter lidt med Snedighed og List vendte tilbage i de Stillinger, de ikke havde Ret til at beklæde, erklærede han, at de ikke vare farlige, siden de kun havde Ledelsen af syv blandt de hundrede smaa Seminarier; det var en kluntet Tilstaaelse, som selv gav Oppositionen Vaaben i Hænde, og Casimir Périer benyttede ogsaa strax denne Indrømmelse til et nyt Angreb i dette antiministerielle Felttog.

I Pairskammeret, hvor den samme Debat gjentog sig, mindede Pasquier Regeringen om dens Forpligtelse til ikke at lade Kongregationerne faa Indpas i Frankrig uden Bemyndigelse ved en særlig Lov og spurgte, hvad der var blevet af dette Løfte.

Imidlertid afsluttedes Samlingen, men den almindelige Uro og Gjæring var i stadig Tiltagen: Venstrepressens Angreb, Ultra'ernes Rasen, Bérangers Sange og særlig Modsætningen mellem Kleresiet og Regeringen ere denne Periodes mest karakteristiske Træk. De simpleste Begivenheder i det offentlige Liv gave Æmne til Uro og Splid; Montlosier rettede t. Ex. en Klage til Overdomstolen angaaende Jesuiternes Ophold i Frankrig, og Domstolen erklærede sig vel inkompetent i Sagen, men fremdrog dog alle de Edikter, Dekreter, Love og Kjendelser, der forbøde Jesuiternes Ophold i Frankrig paa Grund af den anerkjendte Uoverensstemmelse mellem deres Grundsætninger og enhver Regerings Uafhængighed.

Denne Dommerstandens Holdning beroligede ikke Sindene, og Jubelaaret medførte Uordener i Lyon og Brest som i Havre og Rouen. Den store tragiske Skuespiller Talmas Ligfærd uden religiøse Ceremonier maatte afgive Paaskud til Fornyelse af disse Demonstrationer. Saaledes var det Præg, der karakteriserer Samlingen 1826, og den følgende Samling 1827 var ikke synderlig forskjellig herfra, ja Stemningen forværredes ved uforudsete Omstændigheder, t. Ex. den forhenværende Deputerede Manuels Død og Ligfærd.

Ogsaa den ydre Politik lagde stærkt Beslag paa Regeringens Opmærksomhed; Czar Alexander døde i Slutningen af 1825, det græske Oprør var endnu i fuld Gang, i Juli 1827 undertegnede Rusland, England og Frankrig en Traktat, der truede den høje Port med en nær forestaaende Intervention, og i Oktb. s. A. deltog en fransk Eskadre under Admiral Rigny i Søslaget ved Navarino. Grækenland blev saaledes frelst ved de tre Stormagters Mellemkomst; men den fjendtlige Stemning mod Villèle var saa stærk, at dette heldige politiske Skaktræk ikke gavnede Ministeriet det mindste; man beundrede Flaaden, som havde hjulpet til at sprænge Grækernes Lænker; men ikke de Statsmænd, hvis Politik havde hidført disse Resultater, og Villèle mindre end nogen af de andre.

Fra alle Hjørner i den politiske Horisont rejste sig Fjender; nogle havde plantet deres Batterier i den liberale, andre i den kongelige Lejr, ja lige i Hoffets Midte, og andre skøde, for at bruge en samtidig Kampfælles egne Udtryk, »paa ham gjennem Sakristivinduerne«. Mod alle disse Fjender havde Villèle til Forsvar kun sin personlige Energi og Kongen. Carl X. støttede ham endnu mod Koalitionen, ligesom Ludvig XVIII. tidligere havde beskyttet ham mod Chateaubriands Harme og Sosthènes de la Rochefoucaulds og Madame du Caylas smaa Konspirationer; men han kunde allerede mærke, at denne Støtte begyndte at

vakle, og dog kunde han kun med Kronens Hjælp gjennemføre de Planer, hvorved han vilde knuse sine forbitrede Fjender; han fandt ikke længere hos Kongen denne urokkelige, denne klare Forstaaelse, som saa længe havde udgjort hans væsentligste Støtte.

Aarsagen var egentlig ikke Kongens Misbilligelse af Villèles Politik; Carl X. var endnu stadig i fuldstændig Samklang med sin Minister og bifaldt alle hans Regeringshandlinger fuldt ud; men fra Voldsomhederne i Pressen og paa Talerstolen kunde han med Lethed slutte sig til, hvilke Fremskridt Oppositionen havde gjort i hans tre Regeringsaar; naar han derhos saae tvende royalistiske Partiførere, Chateaubriand og Montlosier, indviklede i en uforsonlig Kamp, den ene mod Kabinettet, den anden mod Kleresiet; naar han kunde værdsætte, hvilken Indflydelse og Ry en Visesanger havde vundet, fordi han forstod at gjengive Befolkningens Fordomme mod Monarki og Kirke i lidenskabelige Vers; naar han saae Domstolene frikjende de Journalister, hans Ministre førte for Rettens Skranker, og de som Følge af disse Frikjendelser hilsedes med Jubelraab, der vare en Haan mod Kronen; naar han hørte sine Hofmænd i deres forbitrede Iver efter at styrte Villèle paabyrde ham Skylden for en Situation, som de udmalede med uhyggelige mørke Farver; naar Kongen saae og hørte alt dette, glemte han, at denne farefulde Situation mindre var et Værk af hans Minister end af dennes Anklagere. Ikke uden Ængstelse spurgte han sig selv, om ikke Kabinettets Upopularitet maatte falde tilbage paa ham, og skjønt han søgte at dølge disse sine Tanker, bleve de dog ikke nogen Hemmelighed for hans fortrolige Venner, og de søgte at drage den bedst mulige Fordel af hans Ængstelighed. En Dag havde de hørt ham mumle: »Villèle! stadig Villèle!«

Hvis Carl X. havde været i Besiddelse af sin Forgængers sikre Øje og skarpe Dømmekraft, vilde det ikke have faldet ham vanskeligt at forstaa, hvorledes Villèle

havde kompromitteret sig i hans Tjeneste; at Aarsagen ikke var, at Ministeren havde rejst Modstand mod Hofpartiets Krav, men tvært imod, at han alt for ofte havde givet efter for dem; i saa Fald vilde han have fattet, at de Farer, han mere anede, end han havde et klart Blik for, at disse Farer kunde man ikke fjærne ved et simpelt Personskifte, men man maatte skifte Regeringssystem; de mest kloge Planer og mest velvillige Hensigter maatte man ikke idelig lade krydse af et Partiregimente, der var stærkere end Ministrenes, mægtigere end selve Kongens Vilje, og som kunde skyde sig ind under en delvis Opmuntring fra hans egen Side. Det var et Parti, som havde for liden Indflydelse til at hindre det onde, men stor nok til at hindre det gode og ude af Stand til at gjennemføre noget godt, og i hvis Øjne Grundloven var en Vildfarelse af den hensovne Konge, en Lov, der ikke fortjente nogen Agtelse, og som var bestemt til at falde bort, saa snart Kronen lidt efter lidt havde gjenvundet sin fulde Magt og Styrke nok til at nægte Nationen at dele Magten med den.

I saa Fald vilde Kongen endelig ogsaa have kunnet fatte, at Villèles voxende Afmagt særlig hidrørte fra, at det faldt Førsteministeren umuligt at overtyde Frankrig om, at han oprigtig vilde overholde Grundloven, medens den ikke havde værre Fjender end de Mænd, som havde en større Plads i Kongens Tillid, og hvis Indflydelse han ikke altid forstod at unddrage sig.

Uheldigvis havde Carl X. kun alt for ringe Forstand paa sin Tids Ideer og gøs tilbage for den Tanke, at han skulde føje sig efter en konstitutionel Regerings Former; det var egenligt langt fra, at han havde en absolut Regents Karakter, og han udtalte en Sandhed, da han en Dag udbrød: »Selv om I smeltede alle Prinser af Huset Bourbon sammen i én Form, vilde I ikke finde Stof nok til at skabe en Tyran«; men med ikke mindre Oprigtighed udtrykte han sin Mistillid til det parlamentariske Regimente og

Grundloven, naar han udtalte de Ord: »Jeg vilde hellere save Brænde end regere paa den engelske Konges Manér.« Det var denne Mistillid, som nogle Aar senere styrtede ham, og ikke, hvad han senere i sin Landflygtighed vilde paastaa, nogle forsinkede, ufuldstændige Indrømmelser, der bleve tilbudte med Uvilje og uden Oprigtighed. Hvis denne, personlig elskværdige og vindende Suveræn havde været mindre bekymret for sine kongelige Prærogativer, som han forsvarede, selv naar de ikke bleve angrebne, hvis han derimod havde mægtet at afryste sine Hofmænds Aag, vilde deres Indflydelse ikke have gravet en Afgrund imellem Folket og ham; de vilde i saa Fald ikke have medvirket til tvende Ministeriers Fald, ikke have voteret saa skæbnesvangre Love og ikke løftet den ulyksalige Fyrst Polignac til Magten, ham, der skulde styrte Monarkiet, fordi han som sin Konge troede, at Frankrig var villigt til at lade sig føre tilbage til det gamle Regimente, og at man kun behøvede at tage fat paa dette Værk for at kunne lede Landet til dette Maal.

Det var disse Indflydelser, Villèle mødte i sin Suveræns Sind og Stemninger, da han atter skulde til at møde for Kamrene og nu maatte gjøre sig Regnskab for den Styrke, han maatte føre i Marken; Kongens Sympathi og stærke Forkjærlighed afgav det mest solide, men ogsaa det mest utilstrækkelige Grundlag for hans Modstandskraft.

Det er altsaa let forstaaeligt, at Villèle imødesaa Samlingens Begyndelse med Ængstelighed; allerede Debatterne om Trontalen gave Anledning til stormende Optrin, og skjønt det vel lykkedes ham at samle en Majoritet, laa Ministeriets Svaghed og Oppositionens Dristighed klart for Dagen. Man maa læse Datidens parlamentariske Debatter, Aviserne, der aldrig vare udgaaede i saa store Oplag, og Flyveskrifterne, som vare skrevne af de berømteste Forfattere, og først da vil man kunne gjøre sig et Begreb om det Had, Villèles Regering var Gjenstand for, og om den Energi,

han maatte udfolde for at beherske Stemningen. Under andre Forhold havde han over for yderste Højre paataget sig den Forpligtelse at udstede en Presselov; han veg nu ikke tilbage for dette Løfte og kom frem med sit Forslag trods den offentlige Menings absolute Misbilligelse.

»Moniteuren«, der maatte besvare de første Angreb mod Lovforslaget, karakteriserede det løjerlig nok som en »Retfærdighedens og Kjærlighedens« Lov, en Benævnelse, der forøgede den offentlige Forbitrelse, samtidig med at de mest fremtrædende Forfattere udpegede Kabinettets nyeste Regeringsakt som en national Fare. Videnskaberne, Pressen, Bogtrykkerne og Boghandlerne følte sig alle truede, og der indløb til begge Kamre Bønskrifter, hvori man anmodede dem om Lovens Forkastelse.

Det franske Akademi kom ogsaa i Bevægelse og besluttede efter en meget bevæget Forhandling at gjøre et højtideligt Skridt hos Kongen; Chateaubriand, Villemain og Lacretelle fik det Hverv at redigere et Bønskrift, som blev vedtaget med 17 Stemmer mod 9; men Kongen, der var opbragt over at finde Chateaubriands Navn øverst paa Listen, nægtede at modtage Deputationen, og hans Harme var saa stor, at han i Statsraadet drøftede, hvilke Skridt man burde foretage mod Akademiet. Statsraadet vovede dog ikke at stille Sagen paa Spidsen; men tre af Akademiets Medlemmer, Villemain, som paa hin Tid var Referent i Statsraadet, Lacretelle, der var Censor, og Michaud, som var kongelig Forelæser, bleve afsatte fra deres Bestillinger.

Disse upolitiske Handlinger forøgede de voldsomme Angreb, Kabinettet var udsat for. En Artikel af Chateaubriand, som offentliggjordes i »Journal des Débats«, blev afsat i tre Hundrede Tusende Exemplarer. I Kammeret toge de mest glimrende Talere, navnlig Royer-Collard og Benjamin Constant Ordet mod Regeringens Forslag, som mishandledes ved adskillige Ændringer og derpaa efter voldsomme Debatter havnede i Pairskammeret. Den Modtagelse, Presse-

loven her fandt, var imidlertid fra første Færd ugunstig for den ministerielle Politik, og Majoritetens Holdning godtgjorde tydelig nok, at den Lov, Deputeretkammeret havde vedtaget, vilde blive forkastet, hvorfor Ministeriet sluttelig tog Forslaget tilbage og afventede en bedre Lejlighed til sit Felttog mod Aviserne; foreløbig kunde man jo holde sig til Censuren, som det altid stod i Regeringens Magt at gjenindføre. Paris lagde sin Glæde for Dagen ved en Illumination, og Befolkningens støjende Demonstrationer vidnede om det levende og bitre Had til Villèle. Hvad Kongen angaar, synes han paa denne Tid at have alvorlig dvælet ved Tanken om et Ministerskifte; omgiven af Rænkesmedde og foruroliget ved hine Demonstrationer og Advarsler lettede han sit Sind for Førsteministeren, der nu endelig forstod, at hvis han ikke ved en klog og energisk Optræden kunde gjenoprette sin rystede Indflydelse, vilde han snart bukke under for sine Fjenders fordoblede Anstrængelser.

Villèle var imidlertid langt fra at tænke paa en Opgivelse af Magten, skjønt han klart indsaa Umuligheden af at samle Pairskammerets Majoritet om sig; sin Fratrædelse betragtede han imidlertid ikke som et Offer, baade den offentlige Mening og Monarkiets Interesser krævede, men kun som en Satisfaktion til hans Modstandere og en Svaghedshandling, der var hans Karakter uværdig. Han begyndte at drøfte en Plan, han nogle Maaneder senere skulde sætte i Værk, og som bestod i en Opløsning af Deputeretkammeret, altsaa en Appel til Folket, medens den fjendtlige Indflydelse i Pairskammeret skulde brydes ved et nyt Pairsskub, en Udnævnelse af ikke mindre end firsindstyve Medlemmer. I hans Øjne var Pairskammeret skyldigt, ikke blot fordi dets Holdning havde nødvendiggjort Presselovens Tilbagetagelse, men særlig, fordi det syntes at ville rejse en systematisk Modstand mod Ministeriet; ganske nylig havde Pairerne tilstillet Regeringen en Petition fra Montlosier, hvori han blottede Gejstlighedens om sig gribende Magt,

deus Overgreb paa de borgerlige Myndigheders Omraade og de ulovlige Kongregationers Indpas. Villèle lagde dette sit onde Lune mod Pairskammeret for Dagen ved en Hentydning til den Masseudnævnelse, han pønsede over: »Pairs! jeg skal skabe saa mange, at man baade skal skamme sig over at være det og over ikke at være det.«

Inden hele denne ophidsede Stemning havde faaet Tid til at lægge sig, indtraf en Begivenhed, der især blev af Betydning ved de Konsekvenser, den drog efter sig. Den 16de April 1826 havde nogle Delinger af Nationalgarden undtagelsesvis Vagt ved Tuileriernes Porte i Følge en Skik, der skrev sig fra Restaurationen; det var nemlig Aarsdagen for Greven af Artois's Indtog i Paris. Kongen holdt paa Karrousselpladsen Revu over Gardisterne, og Hertugen af Reggio, som kommanderede dem, benyttede Lejligheden til at udbede sig Kongens Samtykke til en almindelig Revu over Paris's samtlige Nationalgardister. Kongen indvilligede heri og fastsatte denne Højtidelighed til den 29de April, og først da han havde givet sit endelige Samtykke, fik Villèle Nys om det Hele. Kongen havde her mod sin Vilje givet den parisiske Befolkning den ønskede Lejlighed til at lægge sine Følelser for Dagen, der utvivlsomt vare fjendske mod Ministeriet. Villèle kom nu med sine ærbødige Bemærkninger, der forvirrede Kongen og bragte ham til at foreslaa Revuens Tilbagekaldelse; men Førsteministeren indvendte, at Lægemidlet næsten var værre end Ondet, og at enhver Ændring i det fastslaaede Program vilde blive udtydet som et Bevis paa Kongens Svaghed.

I flere paafølgende Ministerraad drøftedes efterhaanden alle de forskjellige Grunde, der talte for og imod Opretholdelsen af Kongens Løfte, ja Ministrene gik saa vidt, at de stillede deres Portefeuiller til Kongens Raadighed; men han vilde ikke modtage deres Demission, skjønt Breve og hemmelighedsfulde Meddelelser forudsagde en Katastrofe paa Revudagen, hvis Ministrene bleve ved Magten, og skjønt

Chateaubriand tilskrev ham med Antydninger om de Farer, han udsatte Kronen for. Han raadede Carl X. til at ofre sine Ministre, skaffe sig deres Demission og saaledes undgaa, at man krævede den af ham. Hans Brev endte med følgende Udtryk: »Sire! Naar jeg har vovet at skrive dette Brev, maa jeg nære en dyb Overbevisning om Nødvendigheden af, at der tages en Beslutning; en bydende Pligt har drevet mig hertil. Ministrene ere mine Fjender, jeg er deres; jeg tilgiver dem som en Kristen; men jeg vil ikke tilgive dem som en Mand; under dette Forhold vilde jeg aldrig have talt til Kongen om deres Afskedigelse, hvis der ikke var Tale om Monarkiets Frelse.«

Trods den overvejende Betænkelighed blev det altsaa besluttet, at Revuen skulde finde Sted til den bestemte Dato. Da Kongen indtraf paa Marsmarken, hvor Regimenterne vare samlede i hundrede Tusende Tilskueres Overværelse, blev han i Begyndelsen modtagen med sympathetiske Tilraab, der imidlertid snart blandedes med fjendtligsindede Raab mod Ministeriet: »Leve Chartet! Ned med Ministrene! Ned med Jesuiterne! Ned med Villèle!« En Nationalgardist vovede endogsaa at forlade Rækkerne, da Kongen nærmede sig i Spidsen for et glimrende Følge, og at gribe hans Hest i Tøjlen, medens han gjentog de nævnte Udraab. »Jeg er kommen her hid for at modtage Hyldest og ikke Paamindelser!« svarede Kongen med megen Aandsnærværelse og Værdighed. Demonstrationerne syntes at lægge sig, og Revuen gik hen uden yderligere Mellemspil; men da Kongen havde forladt Marsmarken for at vende tilbage til Tuilerierne, strømmede Skarerne sammen om den kongelige Vogn, hvori Hertuginderne af Angoulême og Berry havde Plads, Raabene fordobledes, og Hertuginderne bleve udpebne. Pinlig berørte vendte de tilbage til Paladset, hvor Kongen allerede var indtruffen. Da han steg af Hesten, var han endnu uvidende om den Demonstration, de havde været udsatte for, og henvendte sig til Hertugen af Reggio med de Ord:

»Kjære Marskalk! Der var nok nogle Brushoveder, men Massen er god. Sig Nationalgarden, at jeg er fornøjet med dens Holdning, og at jeg i øvrigt nærer saa stor Tillid til den, at jeg overlader til den selv at holde Justits over de Personer, som ved denne Lejlighed have víst sig uværdige til at være Medlemmer af Garden. Udsted en Dagsorden, men forelæg mig den, førend den bliver offentliggjort.« Disse Ytringer, som lidt senere forebragtes Soult, stode i den Grad i Modstrid med de faktiske Forhold, at de aflokkede ham den Ytring: »Det er ikke vanskeligt at være hans Majestæt til Pas.«

Villèle havde ikke overværet Revuen, men afventet dens Udfald i Finansministeriet i Rivoligaden, hvor han blev holdt à jour med de nys fortalte Begivenheder, hvis Rigtighed han snart skulde faa Lejlighed til at konstatere. Han stod ved det Vindue, der laa nærmest ved Concordepladsen, og kunde bag dets nedrullede Persienner se et af de Regimenter, som kom tilbage fra Revuen, passere forbi. Da dette Regiment, hvor flere Deputerede vare Kompagnichefer, var naaet hen til Ministeriet, hørte Tamburerne pludselig op med deres Trommehvirvler, Mandskabet svingede truende deres Vaaben, og tusende harmfulde Raab hørtes, men alle overdøvedes de af »Ned med Villèle!« »Jeg fulgte«, skriver Villèle, »fra Vindue til Vindue disse rasende Menneskers Marche, i det jeg gik gjennem de forskjellige Sale, indtil jeg kom til de Værelser mod Rivoligaden, hvor min gamle Moder og min Familie boede, hvem jeg vilde berolige ved min Nærværelse og min Ro.« Han skulde samme Aften med samtlige Ministre dinere hos den østerrigske Ambassadør, Grev Apponyi, men ventede lige til det sidste Øjeblik med at tage der hen, da han stadig troede, at Kongen vilde lade ham kalde. Hans Venten var forgjæves, og han kjørte sluttelig bort efter at have forvisset sig om, at Carl X. var vendt tilbage til Tuilerierne, og at enhver overhængende Fare var forsvunden. Dog næppe havde han

siddet nogle Øjeblikke til Bords før en Hofembedsmand stillede sig bag hans Stol og hviskede: »Kongen har sendt mig her hen for at bede Dem komme til ham.« Ministeren tog øjeblikkelig Afsked fra Grevinde Apponyi og fulgte Kongens Sendebud.

Da han indtraf i Tuilerierne havde Carl X. endnu ikke gjort sig Rede for Begivenhedernes Alvor. Man havde ikke givet ham nogen Beretning undtagen om det, der nylig var passeret under Finansministeriets Vinduer, og han havde kun ladet Villèle kalde for at bevidne ham sin Hengivenhed og Sympathi. Førsteministeren saae imidlertid bort fra, hvad der var vederfaret ham personlig, og underrettede Kongen om hele Sandheden. »Hvad raader De mig til?« spurgte Fyrsten. »Jeg raader til endnu samme Aften at opløse Paris's Nationalgarde og holde os til denne energiske og retfærdige Forholdsregel, for saaledes at forekomme Følgerne af dette det mest dristige Forsøg paa Revolution, der er foretaget siden Deres Regerings Tiltrædelse.«

Kongen billigede Forslaget, og nogle Timer efter vedtoges det ogsaa i Ministerraadet, som var samlet i Indenrigsministeriet; blot tvende Kabinetsmedlemmer, Hertugen af Doudeauville og Chabrol, viste sig rebelske, og den første lagde endog offentlig sin Modstand for Dagen og indgav sin Demission. Den næste Dag offentliggjordes Opløsningsdekretet, men vakte ikke hos Publikum al den Harme, Villèle havde ventet sig, eller i det mindste vovede den ikke at lægge sig for Dagen. Ministeren skrev: »Paris har ikke rørt sig«, og en af Hoffets fortrolige, Hertugen af Rivière, der hemmelig omgikkes med Tanker om en Ændring i Grundloven, slog Parisernes Resignation fast som en Kjendsgjerning med de Ord: »Kongen mægter alt.«

Det falder vanskeligt at dadle den Energi, Villèle havde lagt for Dagen ved denne Lejlighed. Trods alle de Tjenester, Nationalgarden har gjort, har den dog i Frankrigs Historie spillet en alt for sørgelig Rolle, til at man kan be-

tragte det som en Fejl paa lovlig Vis at have undertrykt en Demonstration, Regeringen ikke kunde taale; men denne Opløsning skulde fostre megen Vrede og øge den ophobede Lidenskab, og den havde vel næppe været en Nødvendighed, hvis Villèle havde trukket sig tilbage paa et tidligere Stadium. I dette Øjeblik var hans Demission imidlertid bleven en Umulighed; den vilde ikke have styrket, men snarest svækket den udøvende Magt; i Steden for at være en Følge af de parlamentariske Institutioners regelmæssige Funktion vilde hans Afskedigelse nu komme til at staa som en Handling af Forsagthed.

Dette blev altsaa Resultatet af Villèles Politik; men der gaves ogsaa et andet: han skaffede Voldsomhederne paa Talerstolen et nyt Gjæringsæmne. »Hvilken Støtte har Ministeriet egentlig?« udbrød Benjamin Constant. »Mon Paris's Befolkning? Det har fornærmet den! Den almindelige Opinion? Det har ægget den! Pairskammeret? Det kan kun beherske dette Kammer ved at forvanske Afstemningerne gjennem et Misbrug af idelige Masseudnævnelser. Og nu endelig Domstolene? De gjøre Modstand i Retfærdighedens Navn.« »Et sligt System«, sagde en af Centrums Talere, »maa have en Grænse; thi Korruption er et absolut opløsende Princip i den moralske som i Naturens Orden.« »Kongens Ministre!« tilføjede en af Højres Talere, »I kunne gjøre Kronen og Landet en stor Tjeneste, en umaadelig Tjeneste, den eneste, der kan raade Bod paa alt det onde, I have øvet. Træk eder tilbage! I ere afsatte af Landet! Enhver Overlegenhed forfærder eder; endogsaa Raabet: »Leve Kongen!« er eder imod. I have kvalt det paa Pariser-Nationalgardens Læber!« General Sébastiani samlede endelig alle disse Domme i de Ord: »Harmen er enstemmig!«

Fra dette Øjeblik maatte alle de forskjellige Mellemspil, der til bevægede Tider ere uadskillelige fra det offentlige Liv, afgive Æmner for heftige Beskyldninger, for

fjendtlige Demonstrationer, som Pressen velbehagelig gjorde sig til et Ekko for; vi nævne t. Ex. de parlamentariske Debatter, Presseprocesserne, Oprettelsen af Selskabet: »Hjælp dig selv, saa vil Gud hjælpe dig«, hvis Lister talte den liberale Ungdoms mest kjendte Navne; Manuels Begravelse, der overværedes af hundrede Tusende Mennesker med Lafitte, Béranger, Thiers og Lafayette i Spidsen; Mignets Frifindelse; han var stillet for Politiretten som Forfatter til et Flyveskrift, der omhandlede denne mindeværdige Begravelse. »Kongens Ministre«, sagde »Journal des Débats«, »vi anklage eder for et treaarigt Komplot mod den nødvendige Enighed mellem Kongen og Frankrig.«

De royalistiske Aviser talte med ikke mindre Heftighed. Hyde de Neuville, en Ven af Chateaubriand og som snart skulde sidde paa Regeringens Bænke, vovede at anklage Ministrene for at have forvansket Statens Midler til bedste for deres Kreaturer; han truede dem med offentlig Tiltale og støttede saaledes en skamløs Bagvaskelse, der lige stik mod Sandheden fremstillede Villèle som en Mand, der havde beriget sig under sin offentlige Løbebane. Til disse Træk maa Læseren endnu føje Kleresiets mere end nogen Sinde tidligere paatrængende Krav, der kom frem gjennem Kardinal Latils Klager — denne Mand, hvem den endnu mere overspændte Abbé Lamennais kaldte en Forræder mod Kirken — og Præsternes Forlangende om at føre Fødselslisterne; man vil saaledes faa et virkeligt Billede af den feberagtige Bevægelse, som satte alle Sind i Bevægelse og forberedte Katastrofen.

Hertil kom endnu Hofrænkerne, Polignacs og hans Venners Bestræbelser for at vinde Magten og den fornyede Gunst, der blev Personer til Del, hvis Fjærnelse Villèle havde sat igjennem efter at have godtgjort, at de arbejdede paa hans Fald, og hvem Kongen nu tog til Naade, ret som om han fandt Behag i at opmuntre deres Rænker mod Ministeriet.

Villèle var misfornøjet, men resigneret Vidne til hele dette Skybrud af Fjendtligheder og Rænker. I sine politiske Noter, der rimeligvis ere affattede med Efterverdenen for Øje, udbryder han: »Alt dette vidnede om en Svaghed, der vilde have været ødelæggende for enhver Regering og maatte nedbryde Haabet hos den Mand, som maatte bære hele Ansvaret herfor samt Regeringens Byrder; men han var ikke og gjorde ikke Fordring paa at være Kardinal Richelieu; han havde hverken hans Karakter, hans Ærgjerrighed eller overlegne Evner og ønskede heller ikke at have dem. Han maatte da have været en hel anden Karakter; men at gjøre sin Konge til et Nul, at kue sin Konges Søn, Ludvig XVI.'s Datter, Hertugen af Berrys Enke, at forvise den nye Gaston af Orléans og hans talrige Familie, at lade Hovedet kappe af disse Hofpygmæer, som med deres Indflydelse hos Kongen og hans Familie og deres slette Intriger i Pairskammeret maaske vare farligere end en Montmorency eller Cinq-Mars, alt dette var ikke en Rolle, han nogen Sinde havde eftertragtet eller vilde have modtaget. I Steden for tog han Afsked med sin Søn og sendte ham med sin Hustru og sine Døtre for at gjøre hans Bolig i Morville beredt.«

Vi have citeret dette veltalende Brudstykke, fordi Villèle her giver en egenhændig Liste over alle dem, som i det Maal at skubbe sig frem til Magten alt efter Luner og Indfald gravede den Afgrund, hvori Monarkiet skulde rulle ned, og hvem han viser os mere virksomme, mere farlige, — det er Villèles Ord —, mere skyldige end nogen af de Fjender, Monarkiet allerede havde. Han var ganske vist ikke Manden for at anvende en blodig Strænghed, som den store Kardinal til andre Tider og under andre Forhold ikke var vegen tilbage for; men han var bestemt paa at holde dem Stangen og var ikke saa villig til at indgive sin Demission, som man kunde formode efter det citerede Brudstykke.

Samlingen sluttedes den 22de Juni 1827. Den følgende Dag gjenindførtes Censuren, og man begyndte at raadføre sig med Præfekterne om det belejlige Øjeblik for en Opløsning; medens de forskjellige Partier, for hvem disse Planer ikke længe vare nogen Hemmelighed, søgte en Overenskomst angaaende Valgene og dannede Grundlaget til en frygtelig Koalition, var Villèle udelukkende optagen af sine Forsøg paa at faa Bugt med Kongens Ubestemthed. Ligner det en Opførsel af en Minister, som bereder sit Tilbagetog?

Carl X. synes i dette Øjeblik mere end i noget andet under sin hele Regering at have haft et aabnere Blik for de Farer, som voxede op om hans Trone, samtidig med at Villèles Ministerium forlængedes. Han blev ikke upaavirket af de foruroligende Kjendetegn, som brød frem paa alle Kanter. Snart var det en af Napoleon I's gamle Fæller, Grev Montholon, der ansøgte om en Avdiens og gav Kongen et Indblik i Hærens slette Stemning; snart var det Deputerede, som hemmelig tilskreve ham for at modtage en maanedlig Gratifikation af Privatkassen, et Tilskud til at bestride Omkostningerne ved deres Ophold i Paris, og som saaledes syntes at forlange en Betaling for deres Hengivenhed; snart var det endelig selve Madame du Cayla, som endnu forgjæves søgte at spinde Rænker, og hvem man vexelvis kunde træffe i Paris og London; nu tilbød hun Carl X. at sælge ham de talrige Breve, hun havde modtaget af den afdøde Konge, med Trusel om at offentliggjøre dem, hvis man ikke gik ind paa Kjøbet; Embedsmændene vare bange og gjorde kun slet deres Pligt; Villèle bekræfter det med Sorg og tilføjer: »Aldrig er en Regering bleven dristigere angreben og slettere forsvaret.«

Vilde en Opløsning gjøre Ende paa disse voxende Farer? Vilde de nye Valg skaffe Ministeriet en Majoritet? Hvis de nu tvært imod fik det modsatte Udfald, vilde Resultatet da ikke ogsaa komme til at gaa ud over Kronen? Vilde en Ændring i Ministeriet ikke være et Lægemiddel mod denne

alvorlige Situation? Saaledes vare de Spørgsmaal, der paatrængte sig Kongen, og som hele Villèles Indflydelse ikke havde kunnet faa Bugt med, da Carl X. besluttede at besøge Lejren ved Saint-Omer. Hvad Villèle ikke havde mægtet, medførte denne Rejse. Den begejstrede Modtagelse, Kongen fandt, Befolkningens Jubel, Troppernes gode Holdning, den mer eller mindre lavede Hyldest under de officielle Modtagelser, alt dette gav ham et overdrevent Begreb om hans Nimbus, gjengav ham hans Tillid og spredte hans Ubestemthed. Medens han endnu raadførte sig med Alverden om det betimelige i en Opløsning, var han allerede fast bestemt derpaa. Han viste intet Mishag, naar man i hans Omgivelser talte om det nødvendige i et Gjennemsyn af Grundloven eller om Muligheden af et Statskup. Fyrst Polignac fulgte Kongen som Adjutant, og hans Tilstedeværelse, der var Villèle meget imod, skulde ikke bidrage til at formindske de vidt gaaende Følger eller det slemme Indtryk, disse uforsigtige og dumdristige Beregninger maatte medføre. »Hvad maatte man ikke kunne udrette med Tropper, der ere besjælede af en saa god Aand?» udbrød Kongen i en Henvendelse til Hertugen af Mortemart. »Ja, Sire!« svarede den tapre General sørgmodig, »man vilde kunne udrette alt eller næsten alt paa selve Udførelsens Dag, men bag efter! . . .«

Mod Carl X's Vilje brød saaledes hans skjulte Tanke frem, det vil sige hans Utaalmodighed efter at afryste Forfatningens Aag og paakalde Hærens Hengivenhed for at neddysse de Protester, som utvivlsomt vilde rejse sig ved ethvert Angreb paa Landets Rettigheder. Man kan ikke noksom fremhæve disse alvorlige Symptomer; man ser dem komme frem under hele Ministeriet Martignacs Regimente; de forklare, hvilke Vanskeligheder dette Ministerium havde at bekæmpe, dets Fald og selve Monarkiets Fald. Afgrunden mellem Nationen og Kongen aabner sig alt, Folkets Mistillid har fundet en reel Grund i den sørgelige Indflydelse fra

hine Mænd, som Kongen lader sig beherske af, og denne Mistillid skal snart bære sine hæslige Frugter.

XII.

Kammerets Opløsning. — Valgenes Udfald. — Den ministerielle Krise. — Villèles Fald. — Dommen over den afgaaede Minister. — Kabinettet Martignac.

Kongen vendte tilbage fra sin Rejse i Løbet af Oktober. Den dobbelte Beslutning om Deputeretkammerets Opløsning og en Udnævnelse af Pairs blev uden Ophold drøftet i Statsraadet og vedtagen efter lange Debatter. Præfekterne, der nogle Uger tidligere havde rejst Modstand, syntes nu mere tilbøjelige til at tro paa et heldigt Udfald, og Ministeriets Mening kan samles i en enkelt af dets Medlemmers Ytringer: »Monarkiet vil være mere udsat næste Aar; men man vil i dette Aar slippe for et Ministerskifte.« Da Kongen imidlertid havde besluttet at beholde sit Ministerium, staar det ogsaa fast, at Opløsningen paatrængte sig som nødvendig og uundgaaelig. Den alene muliggjorde Udnævnelsen af de nye Pairs, som bleve tagne af Kammerets Medlemmer. Den ministerielle Majoritets Sprængning, flere royalistiske Deputeredes Tilbagetræden, Udfaldet af de sidste partielle Valg, Koalitionen mellem Partierne, med ét Ord den almindelige Misfornøjelse gjorde Opløsningen til en Nødvendighed.

Dog Partiet var stort, Indsatsen frygtelig, det var selve Kronen. Var Tiden virkelig heldig valgt til at trodse saa truende Farer? Havde det ikke været mere klogt, mere politisk, først at skride til et Ministerskifte? Var det ikke rimeligt, at nye Ministre, tagne fra Centrum, kunde raadspørge Landet med et mere heldigt Udfald end Villèle og hans Kolleger? at de havde faaet et Svar, som var mere

uberørt af al den Lidenskab, der maatte vække Mistro til Afstemningens Paalidelighed? Denne Mening nærede alle moderate og personlig uinteresserede Mænd; men de havde ingen Indflydelse, deres Mening kunde ikke trænge igjennem.

Den 6te November 1827 offentliggjorde Moniteur'en fire Kundgjørelser; den første opløste Deputeretkammeret, berammede de forskjellige Valg til den 17de og 24de samme Maaned og sammenkaldte det nye Kammer til den 6te Februar n. A.; den anden ophævede Censuren; den tredje udnævnte sex og halvfjerdsindstyve nye Pairs; den fjerde endelig udnævnte Formændene for samtlige Valgforsamlinger. Det var Villèles politiske Triumf; men en forbigaaende Triumf, som tvært imod hans Forventninger skulde uhelbredelig svække ham og paaskynde hans Fald.

Som man kunde vente, benyttede Pressen sin gjenvundne Frihed til først og fremmest at kritisere de tagne Beslutninger; særlig blev Listen over de nye Pairs vejet og drøftet med en levende, næsten fornærmelig Opmærksomhed og kom til at afgive et nyt Besværingspunkt, der skulde øve en skæbnesvanger Indflydelse paa Sammenstillingen af Valgmandslisterne. Den længe forberedte Koalition mellem Partierne sluttedes paa selve Valpladsen, Dagen før det endelige Sammenstød; de mest diametrale Oppositionsblade rakte hverandre Haanden; man kunde se Højres mest ivrige Mænd anbefalede i liberale Blade, og Kandidater, der vare mest fjendtlig sindede mod Ministeriet, støttede af royalistiske Organer. Det eneste Program, der blev forelagt Vælgerne, var Ministeriets Fald; det var tilstrækkeligt, at man sluttede sig hertil, saa slap man for al yderligere Trosbekjendelse. Lamartine har karakteriseret disse Valg paa rette Vis, naar han siger, »at de vare Vredens og Hævnens Valg«. De Deputerede af Venstre, som vare fjærnede ved de foregaaende Valg, indtraadte nu paa ny, medens et stort Antal ministerielle Deputerede, deriblandt selve Ministeren Peyronnet, faldt ynkelig igjennem over for Koalitionens

Kandidater. Kabinettets Nederlag var allerede saa indlysende ved de første Valg, den 17de November, at Villèle maatte opgive ethvert Haab om at kunne bøde paa dettes Udfald ved de resterende Valg, den 24de. I Paris havde blot elleve Hundrede Vælgere af otte Tusende stemt for Ministeriet, Oppositionen havde samlet hele Resten. Dette Udfald hilsedes med en ubeskrivelig Begejstring, der først gav sig Luft i en almindelig Illumination, senere i Opløb, som ikke uden Møje maatte undertrykkes af den bevæbnede Styrke; man gav Politiet Skyld for at have sat dem i Scene.

Ministeriets Domfældelse var imidlertid udtalt; den Dom, Nationen havde afsagt, var afgjørende og inappellabel og syntes ikke at levne Villèle og hans Kolleger noget Haab. Alt det Uvenskab, der i Aarenes Løb var opsamlet, brød nu paa én Gang og saa larmende løs, at Kongen ventede deres Demission; men Villèle holdt sig endnu ikke for slaaet. Medens Hofpartiet søgte at formaa Kongen til at overdrage Polignac Forsædet i det ny Ministerium, overvejede Villèle de mest modsatte Kombinationer, og søgte snart at fjærne Corbière og Peyronnet, hvem han med urette troede mere kompromitterede end sig selv, snart at aabne Regeringens Rækker for de Mænd, som viste sig mest ivrige efter at faa Plads sammesteds.

Der skete mange forgjæves Forsøg, udkastedes mange Planer. Villèle tænkte vexelvis paa Chateaubriand, med hvem han dog ubodelig havde lagt sig ud, og som Kongen i øvrigt ikke vilde vide noget af, fremdeles paa Casimir-Périer, Pasquier, Laîné, Roy, ja endog paa La Bourdonnaye og Polignac; men hvorledes skulde man faa saa uforligelige Elementer til at gaa sammen, og kunde Villèle da ikke forstaa, at hans Forbliven ved Magten netop gjorde enhver levedygtig Kombination til en Umulighed? Det var Kongen, som aabnede hans Øjne herfor. »Vil de faa Majoriteten?« spurgte han Ministeren nogle Dage efter Valgene. »Nej! saafremt der er Tale om at hindre Kammeret i strax efter

dets Sammentræden at forlange Ministrenes Afskedigelse; ja! for hele Resten af Samlingen, naar dette Forlangende kategorisk tilbagevises af Kongen, og der i øvrigt ikkun forelægges Love af almindelig Interesse og svarende til de Stemninger, Vælgerne have lagt for Dagen.«

Dette Svar vidnede om en saa fuldstændig Blindhed, at det maatte overraske Kongen. Man havde sagt ham, at Kabinettet ikke troede sig i Stand til at rejse Modstand mod de Lidenskaber, som vare løsnede mod det; han gjentog for Villèle, hvad man havde sagt ham. »Sire!« gjensvarede Førsteministeren, »vil De naadigst fæste mere Lid til Deres Ministres Ord end til deres Fjenders.« Kongen syntes at slaa sig til Taals med denne Indsigelse; men Villèle var dog rokket i sin Tillid ved denne Samtale, ved sine Venners indstændige Forestillinger, ved sine Kollegers Mening, men især ved Vidnesbyrdene om den offentlige Harme. Træt af de forgjæves Anstrængelser, han havde gjort for at bevare Magten, skrev han til Kongen for at bede ham gjøre Ende paa den almindelige Uvished enten ved Dannelsen af et nyt Kabinet eller — tilføjede han, ret som om han endnu vilde antyde sine sidste Illusioner — ved en højtidelig udtalt Vilje om at beholde sit gamle.

Kongen vaklede endnu mellem Polignac, der ønskede at danne et Ministerium af yderste Højre, og de Mænd, der som Marskalk Soult tilraadede et Kabinet, hvor venstre Centrum havde Majoriteten; han vilde endnu ikke tage nogen Beslutning og paalagde blot Villèle at raadføre sig med de Talaru, et af de mest indflydelsesrige Medlemmer af Pairskammeret, og forespørge, om det vilde være ham imod at danne et Ministerium af moderate Royalister. De Talaru svarede med et Afslag: »Kongen er kjed af Dem og ønsker, at jeg skal indtage Deres Plads. Jeg vil ikke være saa taabelig; jeg vil ikke have noget dermed at gjøre.« Den følgende Dag henvendte de Talaru sig personlig til Carl X. og tilføjede: »Naar Kongen ofrer sine Ministre for

Partiraabene, hvilken Tillid kan man da nære til hans Fasthed?« Ogsaa Dauphin'en billigede disse indirekte Bebrejdelser og gjentog med Sørgmodighed: »De opgiver Villèle; det er det første Skridt, De gjør ned fra Deres Trone.«

Kronprinsessen og de Talaru toge fejl og tillagde en ministeriel Forandring en alt for overdreven Vigtighed; det hele var, naar alt kom til alt, ikkun det regelmæssige Spil af de Faktorer, Grundloven hjemlede. Villèle kunde ikke mere gjøre Regning paa Parlamentets Majoritet og maatte uundgaaelig trække sig tilbage. I hans Tilbagetrædelse laa der intet, som ikke var i Overensstemmelse med Logiken, Klogskaben og Traditionen, og blev Kronen end til en vis Grad kompromitteret, var Fejlen Kongens, som paa en Maade havde gjort sig til ét med sin Førsteminister, og Villèles, der ikke havde forstaaet at vælge det gunstigste Øjeblik til at forlade Magten, den Stund, da han havde kunnet give Slip paa den uden at opgive noget af sin Værdighed eller formindske sin Konges Nimbus. At hævde Villèle trods den offentlige Mening vilde ikke have været at raade Bod paa denne Stilling, men at forværre den. Dette forstod Kongen endelig, og dette dikterede hans Handlemaade, skjønt det gjorde ham inderlig ondt at være nødsagen til at skilles fra en Førsteminister, til hvem han havde vænnet sig gjennem en fleraarig Samvirken, hvis Karakter han agtede, og hvis gode Egenskaber han vurderede.

Det var for øvrigt Villèle, som gav Carl X. fuld Frihed, i det han mod Aarets Slutning indrømmede, at hans Anstrængelser for at gjennemføre en Sammensmeltning mellem de forskjellige royalistiske Fraktioner vare strandede, og at denne Sammensmeltning ikke lod sig realisere, med mindre han indgav sin Demission. Kongen modtog den, men vilde dog samtidig give sin Minister et sidste Bevis paa Tillid; han bad ham være behjælpelig med Dannelsen af det nye Ministerium og at støtte Marineministeren Chabrol, hvem

han vilde overdrage dette Hverv. Villèle bevarede altsaa endnu en stor Indflydelse over Kongens Sind, og denne Indflydelse var ikke uden Vigtighed ved de forskjellige Mellemspil, der besværliggjorde Ministeriet Martignacs Fødsel.

Villèles Fald gjorde en umaadelig Opsigt i Landet og den Tilfredshed, det vakte, fandt Gjenlyd lige til Tronens Trin. »De var bleven alt for upopulær«, sagde Dauphinen, da han tog Afsked med ham, og hans mest ivrige Beundrer Alfred Nettement anerkjender denne Doms Berettigelse, i det han skriver: »han faldt for den almindelige Uvilje«. Vi skulle dog ikke tillægge disse Ord større Vægt, end de fortjene. Vi vide jo helt vel, hvad de betyde, og hvor megen Vægt man kan lægge herpaa. I en Tidsperiode, der uden Gavn for Frankrig har opslugt saa mange fremragende og hæderlige Mænd, der ere faldne som Ofre for Partilidenskaberne og Massens Utaknemmelighed, i en saadan Tid kan den enkelte Dags Upopularitet ikke imponere Fremtiden eller evig tynge paa den, som rammes deraf. Historien har ofte ændret Domme, der vare blottede for Retfærdighed, og man kan som Villèle godt falde for »den almindelige Uvilje« uden at have svigtet Pligt eller Ære og uden at miste Haabet om, at Eftertidens Kjendelse vil være mere retfærdig end Samtidens.

Villèle var en Mand af sjældent Værd; han havde et klart Omdømme, en stolt Karakter og et ædelt Hjærte; var han end ikke i Besiddelse af en glimrende Begavelse, havde han en skarp Fatteevne, som raadede Bod paa mulige Mangler; mange af hans Regeringshandlinger vare prægede af disse Evner, som kun hans Fjenders Lidenskaber have draget i Tvivl, medens Historien har tilbagevist disse løgnagtige Paastande; den har værdsat Villèles Patriotisme, hans Dygtighed og gode Hensigter; men den har ikke kunnet fortie, at han begik en Fejl, der er uoprettelig under et parlamentarisk Regimente: han klyngede sig fast til Magten uden at forstaa at give Slip paa den i Tide. »Han

fattede ikke den offentlige Menings Styrke«, skriver Chateaubriand, »flere Aar udkrævedes for at fælde ham, men endelig faldt han.« Denne Fejl medførte andre, som vi have været nødsagede til at belyse; de tyngede allerede stærkt nok paa Kronen; Ministeriet Martignac skulde bære Byrden af dem; det skulde se disse Farer rejse sig paa dets Vej og skulde opslide sine Kræfter med at bekæmpe dem.

Chabrol, hvem Kongen havde bestemt sig til at betro det vanskelige Hverv at finde Villèles Efterfølgere, Chabrol ydede alle de Garantier, en forsigtig og erfaren Mand formaar at byde. Han var baade ved sin Anseelse og sin Indflydelse særlig skikket til at medvirke ved Dannelsen af et Ministerium, dygtig nok til at mindske saa mange Farer og kraftig nok til at bekæmpe dem; men han havde som Marineminister haft Sæde i det Kabinet, hvis Demission Kongen nylig havde modtaget, og skjønt han altid i Kabinettet havde gjort sig bemærket ved sine maadeholdne Ideer, og skjønt han ofte i Forening med sin Kollega Frayssinous havde bekæmpet de upolitiske og voldsomme Forholdsregler, havde han dog aldrig tilstrækkelig offentlig lagt denne Opposition mod sine Kolleger for Dagen, og hans Opposition var følgelig ikke i Stand til at svække Mindet om den Del, han havde haft i det foregaaende Ministeriums Handlinger, og heri laa en Hindring netop nu, da der var Tale om at skabe et nyt Ministerium.

Denne indviklede Situation var undgaaet Kongen, skjønt den dog laa saa nær, at man ikke skulde kunne synes en Fejltagelse mulig. Lige siden Villèles Tilbagetrædelse var bleven en Nødvendighed ogsaa i hans Øjne, havde Carl X. næret den Illusion, at Oppositionen ikke ønskede yderligere Ofre end det, hvortil han havde givet sit Samtykke, at han altsaa kunde fortsætte sin Politik, naar blot Villèle var fjærnet, og godt kunde beholde nogle af hans Kolleger. Hans Valg var i denne Henseende standset ved Chabrol og Frayssinous, og i det Kongen under den hele alvorlige

Krise skjænkede førstnævnte Minister sin Tillid, vilde han tydelig fremhæve sin Vilje. Det er forstaaeligt, at Kongen kunde nære en slig Illusion; men man undres rigtignok over, at Chabrol har kunnet dele den; at han har troet, at Medlemmer af et Kabinet, der var »faldet for den almindelige Uvilje«, kunde forblive i det nye Kabinet uden at svække samme. Begivenhederne skulde inden kort Frist belære baade Kongen og Chabrol om deres store Fejltagelse; men den var endnu ikke gaaet op for dem, og Chabrol tog med Energi fat paa sit nye Hverv uden at forstaa, at de foreliggende Omstændigheder allerede gjorde dette Hverv vanskeligt nok, men at det vilde blive endnu vanskeligere, naar han personlig paatog sig det.

Og hvem skulde han nu først og fremmest henvende sig til? Vilde han være heldigere med Villèle? Villèle, der betragtede det som en Pligt ikke at opgive sin Konges Sag, havde i de forløbne Dage gjort mange Skridt, forsøgt mange Kombinationer for i Mangel af nye Kolleger i det mindste at kunne hverve Efterfølgere, som sluttede sig nær nok til hans Ideer, saa at de efter ham kunde prøve deres Held, ja mulig i fornødent Fald kalde ham til at deltage i Regeringen sammen med dem, maaske endog i Spidsen for dem, naar først den Storm, der rasede mod ham, havde faaet Tid til at stille af. Vi have set ham uden Nytte henvende sig til de Talaru; hans Skridt hos La Bourdonnaye, Ravez, Laîné og Martignac havde ikke været heldigere. Under de indledede Underhandlinger havde særlig den sidste svaret, at han vel nærede stor Agtelse for Villèle, men at han ikke kunde slutte sig til et System, som ikke vilde kunne holde sig længere end fjorten Dage. Skulde det nu falde Chabrol lettere at vinde Indpas og rokke de politiske Trosbekjendelser? Han havde ganske vist ikke kompromitteret sig i saa høj Grad som den fratrædende Førsteminister; men hvor fandtes den Regeringshandling, han ikke havde haft Del i, og hvortil han kunde henpege? Det var en

falsk Stilling, hvorpaa hans Anstrængelser fra første Færd truede med at strande. Dog lidt efter lidt, efterhaanden som det lykkedes ham at gruppere visse Mænd og visse Navne om et fælles Maal, sank ogsaa hans Personlighed tilbage i anden Række, og Ministeriet komplementeredes sluttelig uden hans Indflydelse, som en Følge af Nødvendighedens Tryk.

Kongen ønskede oprigtig at fyldestgjøre de liberale Ideer, ikke fordi han holdt af dem og troede paa deres Varighed, men fordi de Hindringer, der i Øjeblikket lagdes ham i Vejen, overtydede ham om disse Ideers Magt; men som vi have hørt, vilde han indskrænke denne Fyldestgjørelse til et blot Personskifte og ikke gaa med til et Systemskifte. Man kan ikke stærkt nok betone denne hans Stemning og Sindelag; thi heri laa Spiren til de Vanskeligheder, Martignac en Stund senere forgjæves søgte at besejre. At skulle fyldestgjøre de liberale Ideer! Det havde været en duelig og forstandig Politik; men i saa Fald burde man resolut have henvendt sig til det Parti i højre Centrum, som stod venstre Centrum nærmest.

Her fandt man de mest populære Mænd i Landet, dem, hvis Fortid ikke kunde betragtes blot som en Garanti for dette eller hint Parti, kort sagt dem, der lettest kunde løsnes fra det revolutionære Parti og bekæmpe det, naar de havde løsgjort sig fra det. Det var endnu muligt at henvende sig til nogle af de gamle Medlemmer af Kabinettet Decazes, der ikke havde mistet noget af deres Avtoritet og Indflydelse: men for at bevæge dem til at gribe Magten maatte man nødvendigvis bestemt bryde med Villèles Politik og især betvinge den Uvilje, Kongen ulykkeligvis ikke forstod at besejre, og som han uophørlig rejste mod alle de Kombinationer, man tilbød ham. Blot paa disse Betingelser kunde man skabe et levedygtigt Ministerium.

Dog Kongens og hans Raadgiveres forud fattede Meninger vare de mødende Hindringer; de traadte daglig

skarpere og skarpere frem og holdt sig, selv efter at Ministeriet var dannet. Og dog behøvede man kun at kaste et upartisk Blik over Landet for at se, hvor lidet grundede disse forudfattede Meninger vare; for at overtyde sig om, at Principet Villèle ikke mere kunde bære gode Frugter, da han havde opslidt alt, Regering og Administration, og ikke havde Tilhængere mere.

Alt maatte gjøres om for at bibringe den offentlige Mening en sundere Opfattelse af Forholdene, for at sprede dens Mistillid, for at berolige og stille den tilfreds og gjengive Kronen dens Nimbus. Et sligt Hverv kunde kun overtages af nye Mænd, og den Personlighed maatte være dreven af Ærgjerrighed eller af Hengivenhed for Kongen til Dumdristighedens, for ikke at sige til Daarskabens yderste Grænse, som maatte samtykke i at overtage Magten uden at gjøre sig Rede for den Følelse af Vrede, der i forurolige Grad havde rejst sig paa alle Hold, og som havde forspildt Villèles sidste Forventninger og med knusende Magt lagt sig for Dagen ved de sidste Valg.

Chabrol lod sig beherske af Kongens Indflydelse og sin Stillings tvingende Magt og var saaledes ikke den Mand, som kunde gaa til det kongelige Partis yderste Fløj; han havde ikke den Dristighed, der kan faa Kombinationer af enhver Art til at lykkes, men hvortil der rigtignok ogsaa kræves en Statsmand og et Gran af Geni; men Chabrol forstod dog i det mindste at gruppere et vist Antal hæderlige Personligheder, der paa La Bourdonnaye nær ikke havde kompromitteret sig; til at dække over denne lidt farveløse Gruppe havde han Chateaubriands berømte Navn. Den 2den Januar presenterede han Kongen en Liste, i hvis Spidse den berømte Forfatter figurerede, der, naar alt kom til alt, dog havde vist Monarkiet glimrende Tjenester; han havde imidlertid opstillet ham uden at raadspørge Chateaubriand eller for øvrigt nogen som helst af de Mænd, hvem han paatænkte at give ham til Kollega; man kunde

senere faa at vide, hvad Chateaubriaud vilde, og paa hvilke Betingelser han agtede at vende tilbage til Magten.

Dog Chabrol behøvede ikke at ulejlige sig med slige Forespørgsler; thi Kongen afslog at gjenskjænke Villèles Modstander sin Tillid. »Dette Valg krænker mig«, udbrød han levende; »jeg maa mindes hele Deres Hengivenhed for min Person for at kunne tilgive Dem dette Forslag.« Han nægtede ogsaa at antage La Ferronnays, Frankrigs Ambassadør i Rusland. Han havde været Kongens Ven og tro Ledsager i Landflygtigheden, men var senere under Omstændigheder, Kongen ikke havde forglemt, bleven Helten under et Sammenstød, hvor Hertugen af Berry, et Hjærte af Guld, men et voldsomt og hidsigt Hoved, med urette havde krænket hans Værdighed og Følelser; fra den Tid havde La Ferronnays forvaret sig bag en energisk og stolt Holdning, og Mindet herom gjorde det pinligt for Kongen at se ham i sit Kabinet.

Chabrol holdt imidlertid fast ved at have ham paa sin Liste; han bemærkede, at der ikke fandtes nogen bedre Personlighed for den udenrigske Portefeuille, og sluttelig svarede Kongen: »Nu velan, jeg skal tage ham, hvis min Søn giver sit Samtykke.« Han holdt ogsaa Ord, og næste Dag anvendte han hele sin Indflydelse over La Ferronnays for at bestemme ham til den Medvirkning, man krævede af ham, og som hans Beskedenhed fik ham til at afslaa. Hvad endelig La Bourdonnaye angik, bemærkede Kongen med Grund, at Villèle endnu talte saa mange Venner i det nye Kammer, at det næppe var fornuftigt at hæve hans mest ubarmhjærtige Modstander til Magten. Chabrol maatte føje sig efter disse kloge Grunde, og den første Kombination døde saaledes hen, næsten lige saa hurtig som den var kommen til Verden.

Det staar nu til Dags fast, at Villèle ikke havde mistet noget af sin Indflydelse over Carl X.; paa den anden Side troede Polignac og hans Venner Lejligheden gunstig

til at gribe Magtens Tøjler og arbejdede ivrig mod dette Maal. Disse forskjellige Indflydelser lammede Chabrols og hans Medhjælperes Anstrængelser, og nogle Timer tumledes de løsladte Lidenskaber omkring i fuldstændigt Virvar. Dog lidt efter lidt gjorde Kongens Vilje og de maadeholdne Mænds Indflydelse sig gjældende, efterhaanden som man fik nøjere Kjendskab til det nye Kammers Sammensætning og et klarere Blik for de paatrængende Krav, der maatte fyldestgjøres, saafremt man ikke vilde prisgive Monarkiet for Øjeblikkets Tilfældigheder. Villèles Patriotisme lettede i sidste Øjeblik Krisen.

La Ferronnays Valg fulgte umiddelbart efter Martignacs. I Følge Kongens Ønske havde Chabrol søgt Hertugen af Angoulêmes Samtykke, og Dauphin svarede ærbødig: »Siden min Fader har givet sin Indvilligelse, har jeg ikke et Ord at sige.« Chabrol havde derpaa begivet sig til La Ferronnays, men stødte her paa en Vægring, der syntes uigjenkaldelig. Kongen, som blev underrettet herom, lod sin Ambassadør kalde, meddelte ham sit Ønske, og da han saae og hørte ham vægre sig med en Mine og Stemme, der syntes at røbe en fast Beslutning, appellerede han til et Venskab, der var opstaaet og styrket i onde Dage, og hvis Minde burde besejre enhver Modstand. »Sire! Frankrig har aldrig været i større Trang til at regeres af Mænd, som have staaet deres Prøve, og hvis Fortid er tilstrækkelig grundmuret, saa at de kunne hjælpe Deres Majestæt med at besværge de Farer, som true Dem.« — »Naar der altsaa er Tale om Farer, vil du da undslaa dig for at dele dem med din Ven?« udbrød Kongen, i det han duttede ham. Ved disse Ord rokkedes La Ferronnays, og hans Vilje kunde ikke holde Stand mod denne Paakaldelse af en Fortid, der var ham saa kjær.

Denne kjønne Episode løste den ministerielle Krise, Martignac overtog Indenrigsministeriet, La Ferronnays de

udenrigske Affærer, Grev Portalis Justitsministeriet, Grev Roy Finanserne, Vikomte Decaux Ledelsen af Krigsministeriet, og Saint-Cricq fik Formandsposten i Over-Handelskollegiet, som nogle Dage senere forandredes til et Ministerium. Af de gamle Ministre beholdt Chabrol Marineministeriet og Biskoppen af Hermopolis, Frayssinous, Kultusministeriet, hvorfra man løsnede Ministeriet for den offentlige Undervisning, der foreløbig henstod ubesat.

Man var naaet til den 4de Januar 1828. Kabinettet var dannet vel meget i Hast under Paavirkning af de tvingende Omstændigheder, som voxede Time for Time. Mange Spørgsmaal vare berørte uden at løses; man var bleven enig om, at den nøjere Drøftelse maatte optages senere; thi for Tiden var det nærmest af Vigtighed at meddele Frankrig, at Regeringen var reorganiseret. Imidlertid var der et Punkt, hvis umiddelbare Løsning Ministrene stode fast paa. De havde udtalt Ønsket om, at Villèle maatte blive udnævnt til Pair af Frankrig. Kongen havde allerede givet Peyronnet og Corbière et Pairsskab og ligeledes tilbudt Villèle et; men han havde afslaaet det; han ønskede at forblive i Deputeretkammeret; her laa hans Indflydelse, hans Udsigter til atter at naa Magten, Midlet til endnu at herske, men især Muligheden til at forsvare sine Regeringshandlinger, sit politiske Liv, sit Ministerium. Dog netop denne Indflydelse, som han paatænkte at bemægtige sig og udøve, udgjorde en Fare for det nye Kabinet, som i ham fik enten en alt for mægtig Ven eller en alt for frygtelig Modstander. Ministrene gjorde altsaa deres endelige Samtykke afhængigt af Villèles Indtrædelse i Pairskammeret. I det sidste Statsraad, Villèle overværede, og som afholdtes den 4de Januar om Aftenen, lod Kongen ham tilstille en Billet, skreven med Blyant, og hvori han meddelte ham hans Udnævnelse til Pair. Villèle formulerede sit energiske Afslag paa samme fortrolige Maade, som Kongen havde anvendt. »De vil altsaa paatvinge mig

Deres Ministerium?« skrev Kongen tilbage. Villèle syntes rørt, skrev i Hast nogle Linjer og lod dem bringe til Carl X. De lød, som følger: »Kongen véd helt vel det modsatte; men siden han har kunnet skrive saalunde, lad ham da gjøre med mig, hvad han ønsker, og Gud give, at han ikke maa faa Lejlighed til at angre det.« Den følgende Dag, den 5te Januar 1828, udgik den kongelige Kundgjørelse, som udnævnte de nye Ministre.

(Forts.).

Skitser af Gordons Liv.

Medens de Begivenheder, der knytte sig til Gordons berømmelige Forsvar af Khartum, sikkert ville være i Læsernes Erindring gjennem de lange Beretninger, der bragtes i Bladene dels som Korrespondancer fra Krigsskuepladsen, dels gjennem de omfattende Uddrag af Gordons Dagbøger, der i sin Tid vakte saa megen Opsigt, turde flere ret interessante Episoder af Heltens tidligere Liv derimod være mindre bekjendte. Efter Gordons Død udkom der efterhaanden en fyldig Gordon-Litteratur. Mænd af alle Stænder, der til forskjellige Tidspunkter og paa den forskjelligste Maade havde været i Berøring med ham, bidroge hver sit til at give en Fremstilling af hans mærkelige Liv og sjældne Egenskaber. Det er med Benyttelse af saadanne Kilder, at vi i det følgende ville fremdrage de vigtigste Episoder af Gordons tidligere Liv.

I.

Gordons Ungdomstid og Kampe paa Krim.

Charles George Gordon blev født i Woolwich den 28de Januar 1833 og nedstammede paa fædrene Side fra en

skotsk Krigerslægt, som i forrige og dette Aarhundrede har skjænket Storbritannien en Række dygtige Officerer. En af hans Forfædre blev General i Peter den stores Hær hans Bedstefader, Fader og to af hans Onkler vare tapre Officerer, som med Hæder have kæmpet saa vel i Evropa som i fremmede Verdensdele. Faderen døde som Generalløjtenant i Artilleriet. Han var en stræng Militær med levende Pligtfølelse, men elsket af sine undergivne paa Grund af sin Retfærdighed og sit varme Hjærte. Ingen Stilling var i hans Øjne saa smuk som en britisk Officers, hvorfor han ikke ret syntes om, at Sønnen, hvem han dog var saa stolt af, gik i kinesisk Tjeneste. Med en vis Ligegyldighed hørte den gamle britiske Soldat de Lavrbær omtale, som en Gordon Side om Side med Mænd af en anden Race og Tro vandt i Kina. Helten fra Khartum havde to ældre Brødre, som begge bleve Officerer; nu er kun den ældste, Generalmajor Sir Henry Gordon, tilbage.

Gordons Moder, Elisabeth Enderby, var Datter af en af de Mænd, hvem Storbritannien skylder sin Storhed i lige saa høj Grad som sine Sø- og Landkrigere. Samuel Enderby var en af det forrige Aarhundredes mest bekjendte og driftigste Kjøbmandsfyrster. Han var en af Londons største Redere, og hans Skibe have i flere Henseender spillet en ret mærkelig Rolle. Enderby ejede nemlig de to med Te ladede, af Regeringen fragtede Skibe, som bleve entrede i Bostons Havn af Byens Borgere, der kastede Teen over Bord og derved gave Stødet til Uafhængighedskrigen. Han var den første Hvalfangerreder, der sendte sine Skibe til det stille Hav rundt om Kap Hoorn, og Enderby's Land i det sydlige Ishav blev opkaldt efter ham, ligesom det var om Bord i et af hans Skibe, at det første Forbryderhold blev bragt til Botany Bay. Moderens Navn havde saaledes en god Klang, og hun var en fortræffelig Hustru og en kjærlig og opofrende Moder for sine elleve Børn, fem Sønner og sex Døtre. Under Krimkrigen laa

hendes tre Sønner som Officerer foran Sebastopol; hendes Gudsfrygt hjalp hende over denne tunge Tid, som var saa rig paa Ængstelser. Af Breve fra de ældre Brødre til Moderen, medens Belejringen stod paa, kan man se, at »Charlie« laa Moderens Hjærte meget nær, og han glemte heller ikke hende. En ung Missionær, som besøgte Gordon i Khartum i 1878, da han var Generalguvernør i Sudan, fortæller, at han engang lejlighedsvis meddelte Gordon, at han havde skrevet til sin Moder. »Det kan jeg lide«, sagde Gordon. »Lad altid Deres Moder vide, hvor De er i Verden, og hvordan De har det. Hvor min Moder elskede mig!«

Om vor Helt som Dreng og ungt Menneske er der ikke stort at fortælle. Han blev opdragen i Hjemmet, inden han kom ind paa Kadetskolen i Woolwich, og her udmærkede han sig ikke i nogen særlig Grad, hvortil maaske den Omstændighed kan have bidraget, at han var noget svagelig som Dreng. Han var kun rigtig flink i Korttegning; men ved enkelte Lejligheder viste han dog, hvad der boede i ham. Allerede som Dreng hadede han Ros og Smiger, og da Moderen engang i tilgivelig Stolthed over sin Søns smukke Tegninger tog nogle af dem frem og viste dem til en besøgende, blev han saa forbitret over den Ros, han fik, at han brændte hele Tegnemappens Indhold. Engang blev han paa Kadetskolen alvorlig irettesat af en Officer, som ytrede, at »han ikke duede til at blive Officer«, hvorover den unge Gordon blev saa rasende, at han rev sine Epauletter af og kastede dem for sin foresattes Fødder. Gordon maa imidlertid have bestaaet sin Afgangsexamen godt, thi han blev i Efteraaret 1854 Ingeniørofficer; men han mindedes ikke Examenstiden med Glæde. Da han mange Aar senere i Centralasien fik at vide, at to unge Mennesker, som han kjendte, skulde til Examen i Woolwich, skrev han hjem: »Hvor jeg tydelig erindrer disse forfærdelige Examina! Undertiden drømmer jeg om dem. Blot det

maa gaa mine unge Venner godt; man er saa fuld af Ængstelse og Spænding, og saa skal man gaa saa længe og vente paa Udfaldet.«

Da Gordon var bleven Officer, blev han kommanderet til Tjeneste i Pembroke og efter et Par Maaneders Forløb til Korfu, hvor han havde været som Barn med sine Forældre, da Faderen nogle Aar var højstkommanderende Artilleriofficer her. Det var en Skuffelse for Gordon, at han ikke blev kommanderet til Krim; men Korfu var dog stedse Evropa og uendelig meget bedre end New-Zealand eller Vestindien, saa han slog sig til Taals, og i December Maaned havde han den store Glæde at faa sine Ønskers Maal opfyldt. Han fik Ordre til at begive sig til Krigsskuepladsen, og fuld af Mod, Haab og sine skotske Fædres strænge Tro meldte den unge Mand sig d. 1ste Januar 1855 i det engelske Hovedkvarter uden for Sebastopol.

Det var under alvorlige Omstændigheder, at Gordon for første Gang skulde staa Ansigt til Ansigt med Fjenden. Den blodige Belejring trak i Langdrag, og Russerne havde, som de spøgefuldt havde bemærket, faaet virksom Hjælp af General Janvier (Januar) og General Février (Februar). Særlig de engelske Tropper lede forfærdelig i den barske Aarstid; Forplejningsvæsenet var yderst slet, eller rettere sagt, det gjorde komplet Fiasko, og Soldaterne manglede baade Klæder, Telte og Levnedsmidler, ligesom Hospitalstjenesten var særdeles mangelfuld indrettet. Af de 25000 Englændere, som i September landede paa Krim, var ved Nyaarstid næppe 11000 Mand vaabenføre, og som Sygdom og Elendighed havde gjort mere lyst blandt Menneskene, end Fjendens Kugler, havde ogsaa mangelfuld Pleje bortrevet saa mange Heste, at det engelske Rytteri saa at sige havde ophørt at existere.

Som Ingeniørofficer blev Gordon ansat i Løbegravene, og han udførte sin møjsommelige og farefalde Tjeneste paa en Maade, der i lige høj Grad vandt ham hans foresattes

og hans undergivnes Agtelse. Hans Gjerning i Løbegravene var for saa vidt meget beskeden; men den gav ham mange Gange Lejlighed til at vise, at han havde Hjærtet paa rette Sted.

Da han saaledes engang havde Tjeneste i Løbegravene, hørte han en Underofficer og en menig af Ingeniørkorpset skjændes, og han spurgte dem om, hvad der var i Vejen. Brystværnet skulde forstærkes med nye Skansekurve under Fjendens Ild, og Underofficeren havde befalet den menige at stille sig op paa Brystværnet, medens han, dækket af dette, rakte Skansekurvene op til sin underordnede. Gordon sprang øjeblikkelig op paa Brystværnet og gav Underofficeren Ordre til at komme op til sig og stille Skansekurvene op, som den menige rakte. Da Arbejdet var fuldført, medens Kuglerne peb dem om Ørene, sagde Gordon blot til Underofficeren: »Befal aldrig en Mand at udføre, hvad De selv er bange for.«

En anden Gang blev en Afdeling Fodfolk, som i Løbegravene havde mistet alle Officerer og Underofficerer, raadvild. Gordon beroligede Folkene ved sin Kulde og Dødsforagt og blev hos dem, indtil de atter af deres egne overordnede vare blevne satte i Arbejde.

Gjentagne Gange hængte hans Liv i et Haar; men med den ham egne Beskedenhed talte eller skrev han aldrig derom til sine Nærmeste, og i hans Breve fra Krim finder man kun følgende Passus herom: »Russerne skyde godt.« Kun en eneste Gang fik han i Løbegravene en let Kontusion i Panden af en Sten, som af en Granat blev slynget i Vejret.

Gordon var allerede som ung meget gudfrygtig. Da Lord Raglan, den engelske højstkommanderende, døde, skrev han hjem: »Jeg haaber, at han var forberedt; men jeg véd det ikke.« Om en af sine Kammerater, en Kaptejn, som faldt i Løbegravene, skrev han: »Det glæder mig, at han var en alvorlig Mand. Granaten sprang tæt ved ham,

og Skæbnen vilde, som man siger, at han blev dræbt paa Stedet.« De udhævede Ord ere udhævede af Gordon selv. Han er bleven kaldt Fatalist; men han var ikke Fatalist i Ordets almindelige Betydning, og det er maaske her, hvor vi første Gang se et Bevis paa hans dybe religiøse Følelse, paa rette Sted at anføre, hvorledes Gordon senere i Livet, da Haaret begyndte at graane, og han havde set mere af Livet end de fleste, opfattede Begrebet Fatalisme. »Det er herligt at være Fatalist«, skriver Gordon, »ikke som Ordet i Almindelighed bliver anvendt, men i den Betydning, at man fuldt og fast tror, at alt, de største Begivenheder som de mindste, sker efter Guds uransagelige Visdom.«

For sit gode Forhold under Belejringen blev han af Lord Raglans Afløser specielt omtalt i Rapporterne; men da al Forfremmelse i Ingeniørkorpset skete efter Aldersorden, kunde Gordon ikke opnaa Forfremmelse. Han blev imidlertid udnævnt til Ridder af Æreslegionen, hvilket var noget ualmindeligt for en ung Officer, men vigtigere end alt andet: Gordon blev modnet til Mand og vandt sine Kammeraters uskrømtede Agtelse. En af disse skrev om ham: »Gordon tiltrak sig vor Opmærksomhed, ikke blot fordi han udviklede en høj Grad af Energi; men fordi han saa særlig egnede sig til at være Soldat i Krigstid. Ingen anden Officer vidste saa god Besked om Fjendens Bevægelser som han, og vi plejede at sende ham afsted for at finde ud af, hvad Fjenden vel kunde have i Sinde at foretage sig.«

Da Sebastopol var falden, blev Gordon sendt afsted til Belejringsstyrken foran Kinburn, ved hvis Indtagelse han var nærværende. Han kom derpaa tilbage til Krim, hvor han efter Fredslutningen indtil Februar 1856 i Løbet af fire Maaneder var beskæftiget ved Ødelæggelsen af Værfterne, Fæstningsværkerne o. s. v. i og omkring Sebastopol.

Som en særdeles behagelig Afvexling efter det lange Ophold paa Krim modtog Gordon og en anden ung engelsk

Ingeniørofficer Ordre til at assistere det engelske Medlem af en Kommission, som blev nedsat til Regulering af Grænsen mellem Tyrkiet, Rusland og Rumænien. Det smagte ret Gordon efter Livet i Løbegravene at flakke om i interessante Egne, og Korttegning og Opmaaling var noget, som særlig interesserede ham. Paa sine Rejser besøgte han Belgrad, Kischenev, Jassy og andre Byer; men hvor meget han end interesserede sig for den nævnte Gjerning, var det ham dog en Skuffelse efter et Aars Ophold paa den russiske Grænse i Evropa at faa Ordre til at begive sig til den russiske Grænse i Asien, som ogsaa skulde reguleres. Forgjæves søgte han at bytte med en anden Officer, og i Sommeren 1857 træffe vi ham i Armenien.

Paa sine Rejser her besøgte han bl. a. Erzerum, Kars og Erivan, og han besteg saa vel »store« som »lille« Arrarat, for at maale deres Højde. Hans Ophold i disse Egne blev for saa vidt af særlig Interesse, som han her for første Gang stødte sammen med halvciviliserede Folkeslag, og hans Kammerater kunde ikke undlade at lægge Mærke til den ejendommelige Evne, han havde til at omgaas de vilde Kurder, blandt hvis Høvdinger han vandt mange gode Venner. Efter et halvt Aars Ophold i Armenien rejste han til Konstantinopel, hvor Grænsekommissionen holdt sine Møder, og her blev han opholdt længere, end han havde ventet, da han ikke vilde forlade den engelske Grænsekommissær, der blev syg, og hvem han personlig plejede.

Efter tre Aars Fraværelse i Orienten vendte Gordon med inderlig Glæde tilbage til den fædrene Arne for efter et halvt Aars Ophold i England atter at blive beordret til Reguleringen af den armeniske Grænse. Ved Nyaarstid 1859 rejste han hjem og var nu et Aars Tid ansat i Chatham som Adjutant og Lærer i Krigsbygningskunst, en Stilling, han beholdt til Midten af det følgende Aar, da han blev beordret til Kina, hvor fra han skulde vende tilbage som den berømte »Kineser«-Gordon, et Navn, hvor-

under han bedst var kjendt blandt sine Landsmænd, indtil Alverden skulde lære ham at kjende som Helten fra Khartum.

II.

»Kineser«-Gordon.

Da Gordon i Begyndelsen af September 1860 kom til Hongkong, var en af de Krige i Gang, Kina i dette Aarhundrede flere Gang har ført med forskjellige evropæiske Magter, som vilde have Adgang til det himmelske Rige. Krigen var udbrudt, fordi den kinesiske Regering ikke overholdt Forpligtelser, den Aaret i Forvejen havde indgaaet over for England og Frankrig, og i Maj 1860 sendte de to nævnte Landes Regeringer store Flaader med Landgangstropper, 18000 Englændere under General Grant og 12000 Franskmænd under General Montauban, til de kinesiske Farvande. I Avgust udskibedes Tropperne ved Peihoflodens Munding, og i Slutningen af samme Maaned indtoges Taku-Forterne, hvorpaa de allierede rykkede frem mod Peking.

Gordon blev strax fra Hongkong sendt nord paa og deltog i Operationerne mod Hovedstaden, som blev indesluttet i Begyndelsen af Oktober, efter at de allierede havde slaaet Kineserne i to Slag. Kejseren af Kina var flygtet til Mantschuriet. Kineserne havde tidligere fanget nogle Englændere, som bleve førte til Kejserens Sommeropholdssted, det pragtfulde Sommerpalads, der blev kaldet »Rigets Perle« paa Grund af de Skatte og Kostbarheder, det indeholdt. De fangne Englændere bleve her underkastede grusom Behandling, og enkelte af dem, bl. a. en Officer, med hvem Gordon havde rejst i Armenien, vare omkomne under Tortur.

Sommerpaladset blev derfor til Skræk og Advarsel plyndret, og om denne opsigtvækkende Begivenhed, hvorved

særlig Franskmændene lagde en høj Grad af Rovlyst for Dagen, skriver Gordon: »Generalen gav Ordre til, at Sommerpaladset skulde ødelægges, og bekjendtgjorde i en Proklamation, hvorfor denne Befaling blev given. Vi rykkede ud, brændte Paladset efter at have plyndret det og ødelagde paa vandalisk Maade Kostbarheder, som ere blevne anslaaede til en Værdi af over halvtredsindstyve Millioner Kroner. Jeg er ikke kommen i Besiddelse af saadanne Kostbarheder som saa mange andre. Tænk dig, D— kjøbte for femten Kroner af en Soldat en Række Perler, han Dagen efter solgte for ni Tusende Kroner! Du kan ikke gjøre dig nogen Forestilling om den Skjønhed og Pragt, som herskede i Sommerpaladset. Det gik mig til Hjærte at se saa mange store Skatte og Kostbarheder gaa op i Luer; Bygningerne vare saa store, at vi ikke fik Tid til at udplyndre dem. En Masse Guldsager, som bleve tagne for Bronze, bleve brændte. Plyndringen virkede yderst demoraliserende paa Folkene; alle vare ude af sig selv for blot at komme til at plyndre.

Som sagt, den Pragt, jeg saae her, er aldeles ubeskrivelig. Det var forfærdeligt, som Franskmændene bare sig ad under dette Ødelæggelsens Værk. Tronsalens Vægge bestode af kunstigt udskaaret Ibentræ. Franskmændene sønderslog alt, hvad de ikke kunde slæbe med sig. Her vare de kostbareste Spejle, Elfenbensskrin, Koralskrin, Ure, Spilledaaser, de skjønneste Porcellænsgjenstande, Dynger af broderede Silketøjer, og overhovedet fandtes her lige saa megen Civilisation og Pragt som i Windsor.

Det er mig aldeles umuligt at beskrive den forfærdelige Ødelæggelse.«

I en Maaneds Tid bleve de allierede liggende uden for Peking, som Gordon gjentagne Gange besøgte, hvorpaa han i Begyndelsen af November marcherede med sit Regiment, hvorved han, der nu var bleven Kaptejn, gjorde Tjeneste som ældste Ingeniørofficer, til Tientsin. Opholdet her blev

langt længere, end han havde ventet, nemlig omtrent halvandet Aar; men han var ikke ledig, og han fik Lejlighed til at blive godt bekjendt med Kinesernes Sæder og Skikke. Under Opholdet i Tientsin foretog han talrige Udflugter for at opmaale den af Evropæerne lidet kjendte Omegn; sammen med en Kammerat gjorde Gordon t. Ex. en to Maaneder lang, meget æventyrlig Ridetur til den kinesiske Mur. De to dristige Ryttere kom gjennem Egne, som aldrig tidligere vare blevne betraadte af Evropæerne, og denne Udflugt vakte overhovedet betydelig Opsigt blandt de engelske Officerer.

Da Taepingerne i Maj 1862 viste sig i Omegnen af Shanghai, blev Gordons Regiment kommanderet til denne Stad, og han fik her Lejlighed til at vise sit Mod paa forskjellige Strejftog, som den britiske Styrke foretog mod Oprørerne for at holde Omegnen ryddelig ved Shanghai, hvor Englænderne havde betydelige Handelsinteresser. Gordon fik om Efteraaret, medens oprørske Bander gjorde Egnen usikker, det farlige Hverv at opmaale Landet i en Afstand af syv Mil fra Stadens Mure, og det nøje Kjendskab, han herved fik til disse af Kanaler og talrige Veje gjennemskaarne Egne, skulde blive af stor Nytte for ham i hans senere Virksomhed.

Vi have nu med stærke Skridt nærmet os det Tidspunkt af vor Helts Liv, da det faldt i hans Lod at gribe saa virksomt ind i Begivenhederne i det himmelske Rige, at han herefter af sine Landsmænd kaldtes »Kineser«-Gordon. Det bliver derfor nødvendigt i korte Træk at omtale Taepingernes Opstand, en af de voldsomste Rystelser, Kina har været underkastet, en Opstand, der varede over en halv Menneskealder, i hvilket Tidsrum udstrakte, frugtbare og tætbefolkede Egne bleve hærgede med Ild og Sværd paa den grusomste Maade, og hvor ikke Tusender, men hundrede Tusender af Mennesker bleve ofrede paa Fanatismens Alter.

I Fyrretyverne var Provinsen Kvan-tung i det sydøstlige Kina hjemsøgt af Sørøvere, Banditter paa Landjorden og hemmelige Selskaber; der herskede almindelig Utilfredshed blandt Befolkningen, som for en Del i Opiumskrigen havde lært Vaabenbrug. En Landsbyskolelærer, Hung-tsueschuen, forstod snildt at benytte sig af den almindelige Gjæring i Gemytterne. Denne mærkelige Mand, som var født 1813 i Nærheden af Kanton af simpel Byrd, havde i sin Ungdom været Kvæghyrde og var gjennem en engelsk Missionær kommen i Besiddelse af et Brudstykke af det ny Testamente. Han blev Stifter af en Religionssekt, nærmede sig de kristne Missionærer og vilde døbes; men disse vilde ikke opfylde hans Ønske, da hans Lære var grundet paa den krasseste Uvidenhed og Overtro. Han erklærede sig for inspireret fra oven, kaldte sig »Jesu Kristi yngre Broder«, udgav sig for at være de undertryktes Frelser og erklærede, at den almægtige havde udset ham til at tilintetgjøre den forhadte mantschuriske Race og beklæde Kinas Trone som »den himmelske Konge«. Nogle erklærede ham for afsindig; men efterhaanden vandt han Tilhængere, som bare langt Haar i Steden for Pisken, og i Aaret 1851 stod han i Spidsen for et Par Hundrede Tusende Fanatikere, der skjændte og brændte, hvor de kom frem, og omstyrtede Afgudsbillederne.

Det følgende Aar var Landskabet Junnan og Størstedelen af Egnen ved Jang-tse-Kiangs Bredder i hans Magt, og i Spidsen for en vældig Hær besatte den himmelske Konge, der kaldte sit Dynasti Taeping ɔ: »den evige Fred«, den store Stad Nanking, som han gjorde til sin Hovedstad. Overalt bleve alle, unge og gamle, Mænd og Kvinder, som ikke vilde antage den nye Lære, og enhver, der gik med Pisk, dræbt. Landet blev hærget paa det rædselsfuldeste af Taepingernes Bander; almindelig Lovløshed herskede over udstrakte Egne, og Hungersnød og Sygdomme fulgte i Stimændenes Fodspor. Sine ivrigste Tilhængere gjorde

Hung til Konger, de berygtede »Wangs«; i Begyndelsen var der kun fire saadanne Wangs; men senere udnævntes de i Dusinvis. Disse Personer omgave sig med kongelig Pragt, holdt store Haremer og udsugede Befolkningen paa det gyseligste. Forholdene under Rædselsperioden i Frankrig i Slutningen af forrige Aarhundrede og under Kommunardernes Opstand i Paris i 1871 vare ikke værre end under Taepingerne; men medens der i de to nævnte Tilfælde dog var en Slags Avtoritet tilstede, sukkede store Strækninger af Kina, hvor ikke de grusomme Wangs netop holdt Hof, under det forfærdeligste Anarki; den fredsommelige Befolkning var aldeles i vilde Taepingsværmes Vold, og ingen bekymrede sig om disses Massemord og Udskejelser. Hung blev selv mere og mere grusom, og det var en almindelig Sport for ham at sparke sine Hustruer ihjel. For øvrigt sad Hovedet løst endog paa enhver Wang, der blot viste en ringe Grad af Ulydighed, og den himmelske Konge herskede med uindskrænket Magt over Millioners Liv og Ejendom. En Wang, der under en Sammenkomst med sin Overherre erklærede sig for »den Helligaand«, blev hugget ned paa Stedet.

Der stod mange blodige Slag mellem Taepingerne og de kejserlige Tropper, og undertiden vandt de sidste Sejr; men Fanatikerne gjorde bestandig mere og mere Fremgang. Englænderne vare en Stund tilbøjelige til at betragte Hung som Repræsentanten for den kinesiske Nation, og overhovedet havde Englænderne, der selv laa i Krig med Kina, en Tid lang ikke noget imod Oprørernes Fremskridt, ligesom der var dem, der i den himmelske Konge saae en Mand, som kunde hjælpe til at knække Kinesernes overtroiske Uvilje mod de fremmede. Tilstanden i de hærgede Provinser blev imidlertid mere og mere gruopvækkende, da evropæiske og amerikanske Lykkeriddere, Bærmen af den hvide Race i de kinesiske Havnestæder, som vare blevne aabnede for de fremmede, sluttede sig til Taepingerne for

at faa Del i Byttet. Hertil kom, at Oprørerne, som vel i 1857 havde lidt Nederlag, men atter i 1860 kom til Kræfter, nærmede sig Kysten mere og mere og bl. a. truede Shanghai, saa at Englænderne og Franskmændene bleve tvungne til at gribe ind.

Det sidstnævnte Aar henvendte to højtstaaende Mandariner sig til de franske og engelske Sendemænd om Hjælp mod Oprørerne, og Vestmagternes Repræsentanter besluttede, uden at erklære sig for nogen af de stridende Parter, at haandhæve Ro og Orden inden for Shanghais Mure. Imidlertid havde de rige, fremmede Kjøbmænd i Staden for at sikre deres Liv og Ejendom overdraget to amerikanske Æventyrere, Ward og Burgevine, at hverve en Styrke til Byens Forsvar. Der blev i Hast skrabet et Hundrede Koffardimatroser sammen af Ward, som selv var Sømand; han fik det Hverv at erobre en By, der laa fem Mil fra Shanghai, og hvor nogle Taepingbander havde sat sig fast, men blev slaaet; dog erobrede Ward kort derpaa Byen, og opmuntret af den Pengebelønning, som Kjøbmændene gave ham for denne Bedrift, hvervede han flere deserterede Matroser og andre slige Folk, der blot lode sig lokke ved Haab om rigt Bytte; han rykkede atter i Marken, var uheldig, blev indesluttet i den omtalte By, og Taepingerne rykkede nu frem mod Shanghai, i det de begik de vante Grusomheder i Omegnen.

Engelske og franske Tropper dreve imidlertid Oprørerne tilbage; men nu befalede den himmelske Konge fra Nanking fire af sine mægtige Wangs, hver i Spidsen for en stor Hær, at bemægtige sig de ved Jang-tse-Kiangs Munding og ved den nærmeste Kyst liggende Byer. Dette Skridt foranledigede den engelske Admiral Hope til at sejle op ad Floden lige indtil Nanking, hvor han i Begyndelsen af 1861 traadte i direkte Forbindelse med den himmelske Konge, som samtykkede i ikke at forulempe Handelen paa Floden eller Shanghai for et Tidsrum af et Aar. Oprørerne

havde nu imidlertid Uheld med sig og bleve drevne ud imod Kysten, hvorfor Hung lod Admiral Hope vide, at han vilde angribe Shanghai, naar Aaret var omme. Forgjæves blev han advaret af Admiralen, og i Januar 1862 fik en mægtig Wang Ordre til at marchere mod Staden, hvilket havde til Følge, at Englænderne gjorde fælles Sag med Lykkeridderen Ward, som efterhaanden var kommen i Spidsen for et Tusende Mand indøvede Kinesere. Paa denne Maade kom England til at gribe ind i Taepingopstanden. I September faldt Ward og blev afløst af Æventyreren Burgevine, en rask Karl, men en paa Sjæl og Legeme demoraliseret Person, som kun i kort Tid kom til at staa i Spidsen for den i sin Tid saa meget omtalte Styrke, den saakaldte »altid sejrrige Hær«, sammensat af hvide Lykkeriddere af alle mulige Nationaliteter og paa evropæisk Vis indøvede Kinesere. I Begyndelsen af 1863 blev Burgevine nemlig kasseret, da han en Gang i Shanghai i Spidsen for et Hundrede Mand indfandt sig hos en kinesisk Mandarin, som havde Pengevæsenet under sig, og uden videre røvede 40000 Dollars, som hans Folk havde til gode, efter først at have slaaet Mandarinen med knyttet Næve i Ansigtet. Dette var dog Kineserne for stift, og man henvendte sig derfor til den engelske højstkommanderende med Anmodning om, at en engelsk Officer maatte blive stillet i Spidsen for »den altid sejrrige Hær«.

Den Mandarin, der drev Forhandlingerne med de fremmede ved denne Lejlighed, var Nutidens første kinesiske Statsmand og Feltherre, den bekjendte Li-Hung-Tschang, som er bleven kaldet Kinas Bismarck, og som den Gang allerede havde udmærket sig i den langvarige Krig mod Taepingerne og beklædte Stillingen som Generalguvernør over Kiangprovinserne. Denne dygtige Mand var i og for sig gunstig stemt mod Evropæerne og havde begyndt at indøve sine Tropper paa evropæisk Vis; men man trængte til en i den moderne Krigskunst kyndig, energisk Fører.

Den engelske General Staveleys Valg faldt strax paa Gordon, hvis udmærkede Egenskaber han havde lært at kjende; men hvor tillokkende end Tilbudet i mange Retninger kunde være for den 29-aarige unge Mand, afviste han beskedent dette, da han mente ikke endnu til Bunds at have lært Omegnen af Shanghai at kjende, hvor han skulde operere, og som han, efter hvad vi tidligere have anført, var i Færd med at opmaale. General Staveley respekterede Gordons Anskuelser, og en anden engelsk Officer, Kaptejn Holland, overtog Posten, men led et betydeligt Nederlag, da han i Spidsen for 7500 Mand og to Kanoner søgte at indtage Byen Taitsan, hvorpaa Gordon i Marts 1863 overtog Kommandoen paa den Betingelse, at han ikke blev underlagt en kinesisk General.

I denne Anledning skrev han, der kjendte sin Faders Uvilje mod, at britiske Officerer gik i fremmed Tjeneste, i et Brev til en nær Slægtning, følgende: »Jeg frygter for, at I ville tage det fortrydeligt op, at jeg har overtaget Kommandoen over en kinesisk Styrke og er bleven Mandarin. Det er imidlertid min Anskuelse, at enhver, der bidrager til at kue Oprøret, handler i Menneskehedens Interesse og hjælper til at gjøre Kina tilgængeligt for Civilisationen. Dersom jeg ikke havde taget Kommandoen, antager jeg, at Styrken vilde være bleven opløst, og at Oprøret vilde have faaet Tilladelse til at gaa sin Gang til Ulykke for mange. Jeg antager, at jeg gjør en god Gjerning, og naar jeg har opfyldt den, vender jeg tilbage til England.«

Den Styrke, i Spidsen for hvilken Gordon indlagde sig saa stor Berømmelse, talte henved fire Tusende Mand, som, da han overtog Kommandoen, vare yderst demoraliserede og slet indøvede. De menige vare Kinesere; Underofficererne valgtes af de flinkeste Folk i Geleddet, og kun Officererne vare fremmede. Gordon tog strax fat paa at organisere sine Folk paa evropæisk Vis, og fremfor alt lod han sig det være magtpaaliggende at indføre rigelig og regel-

mæssig Lønning i Steden for det forkastelige System, der havde hersket under Ward og Burgevine. Disse Æventyrere gik nemlig ligefrem paa Akkord med deres undergivne, der kun lode sig bevæge til at rykke i Felten, naar de fik Tilladelse til at plyndre de Byer, som bleve indtagne. Gordon vilde selvfølgelig under ingen Omstændighed taale saadanne Udskejelser, og lidt efter lidt lykkedes det ham ogsaa at skaffe Disciplin til Veje.

Styrken talte ikke Rytteri, men var inddelt i sex Regimenter Fodfolk, to Batterier Feltartilleri, og hertil kom en lille Belejringspark. Folkene vare for største Delen bevæbnede med glatløbede Geværer, nogle udvalgte Skytter med Rifler. For at indjage Fjenden Skræk gav Gordon sine Soldater en Art Uniform, som deres Landsmænd gjorde Nar af, og hvorefter de kaldte dem »forlorne, fremmede Djævle«. I Begyndelsen holdt Folkene ikke af at være til Spot; men de lærte snart at bære en Uniform med Stolthed, i hvilken de udførte tapre Bedrifter. Overhovedet gjorde Uniformen efterhaanden en saadan Lykke, at en af de kejserlige Feltherrer vilde have sine Folk uniformerede som Gordons for at indgyde Oprørerne Respekt; fremfor alt var det Generalen om at gjøre, at hans Folk fik Støvler paa Fødderne, for at Fjenden stedse kunde se Soldaternes Fodspor.

Som anført, vare Officererne fremmede, blandt hvilke kun nogle enkelte bestode af engelske Linjeofficerer, der efterhaanden som Gordons Ry steg, toge Tjeneste i »den altid sejrrige Hær«. Massen af Officererne bestod af Mænd af alle mulige Nationaliteter, som kun lode sig lokke af høj Gage. Særlig havde Gordon mange Amerikanere under sig, men ogsaa en Del Spaniere, Italienere, Franskmænd og Polakker. Nogle af disse Mennesker vare vel modige Mænd, men de fleste vare udisciplinerede Æventyrere, som havde fristet Livet paa forskjellig Vis og nu ikke havde anden Udvej end at tage Sold for at faa en Stilling. Slige Folk vare selvfølgelig særdeles besværlige at have at gjøre

med, og man faar et ret godt Begreb om Beskaffenheden af Gordons Officerer ved at erfare, at han i Juli Maaned 1863 af et Officerskorps, der talte omtrent halvandet Hundrede Individer, mistede ikke mindre end elleve af — Delirium tremens. De viste sig for Resten ved flere Lejligheder flinke til at gaa paa under fortvivlede Omstændigheder, og Halvdelen af dem blev skudt eller saaret. Lønningerne vare, som anført, ret betydelige; Oberster og Oberstløjtenanter lønnedes med fra 14—1600 Kroner maanedlig; Majorer, Kaptejner og Løjtenanter efter en nedstigende Skala, saaledes at den laveste Løjtenantsgage var 550 Kroner om Maaneden. Gordons Gage var 2700 Kroner maanedlig, men, som vi senere skulle se, lagde han ikke en Hvid op.

Medens vi ere ved Omtalen af det Stof, hvormed Gordon bekæmpede Taepingerne, skulle vi anføre nogle enkelte Exempler paa Maaden, hvorpaa han forstod at behandle de urolige Elementer, som baade fandtes i Officerernes, Underofficerernes og de meniges Rækker. Det var meget vanskeligt at vænne Folkene af med den vante Plyndring, og i Begyndelsen kunde det slet ikke nytte at tænke paa at straffe slige Udskejelser, som Officererne saae igjennem Fingre med. Naar en eller anden By var bleven stormet og plyndret, lod Gordon derfor sin Styrke til Folkenes store Utilfredshed strax marchere hen til et Sted, hvor Byttet ikke kunde sælges. Officererne voldte ham næsten de største Bryderier. En engelsk Officer tog engang, medens Styrken var i Felten, Tjeneste hos Gordon og blev stillet i Spidsen for Intendanturen med Oberstløjtenantsrang. Alle Majorerne bleve fornærmede, forlangte Oberstløjtenantsrang og Gage og gjorde alle som én Strike, da deres Forlangende bleve afslaaet. Dhrr. Majorer indsendte nu deres Afskedsbegjæring, som de ønskede skulde træde i Kraft, saa snart den Expedition, man var i Begreb med at udføre, var endt. Gordon bevilgede dem deres Afsked, men lige paa Stedet. Styrken skulde bryde op den følgende Morgen. Kun Gordons

Livvagt stillede, og Majorerne meldte, at deres Folk ikke vilde lystre. Gordon lod, som om intet var paa Færde, gav Ordre til at bryde op, og Majorerne faldt til Føje. Forholdene vare af den Natur, at saadanne »Smaating« talte man ikke mere om, naar Officererne blot gjorde deres Pligt i Ilden til Gavns ved given Lejlighed.

Engang i et kritisk Øjeblik over for Fjenden udbrød der et farligt Mytteri i Gordons Styrke. Utilfredsheden var bleven vakt ved, at Folkene ikke fik Lejlighed til at sælge, hvad de havde plyndret, og nogle Underofficerer stode i Spidsen for Urostifterne. Da der blev blæst Appel, vilde Artilleriet ikke stille, Folkene truede med at skyde baade deres evropæiske og kinesiske foresatte, og der blev sendt Gordon et aabent, truende Brev. Han havde faaet Nys om, at Underofficererne vare Ophavsmænd til Optøjerne, hvorfor han lod dem kalde og spurgte dem om, hvorfor Folkene ikke vilde stille og om, hvem der havde skrevet Brevet. Alle tav. Gordon lod dem med stor Ro vide, at hver femte Mand vilde blive skudt, dersom han ikke fik Svar. Underofficerernes Svar var lydelig Knurren, og Gordon faldt paa den Tanke, at en Korporal, der udmærkede sig ved at give sit Mishag til Kjende paa en mere højrøstet Maade end de øvrige, maatte være Forfatter til Brevet. Gordon trak med egen Haand Underofficeren frem og gav nogle Infanterister, som stode opstillede i Nærheden, Ordre til at skyde ham paa Stedet. Ordren blev udført, og Underofficererne bleve arresterede, efter at Gordon atter havde meddelt dem, at hver femte Mand vilde blive skudt, dersom han ikke i Løbet af en Time havde faaet Forfatterens Navn at vide. Heldigvis viste det sig, at den højrøstede Korporal var Gjerningsmanden, og, da han var bleven skudt, hvilket havde gjort et mægtigt Indtryk paa de andre, var den Sag bilagt.

Den Disciplin, Gordon fordrede af sine undergivne, blev dem ofte for stræng, og gjentagne Gange mistede han,

særlig fordi han ikke kunde finde sig i Plyndring og de dermed følgende Udskejelser, mange Folk ved Desertion; men hans Fjender fik snart en saadan Tillid til hans Retfærdighedsfølelse, at de lode sig hverve til hans Styrke, naar de kunde se deres Snit til at blive Overløbere. Blandt Fangerne, som bleve behandlede med en for dem aldeles uvant Mildhed, fik Gordon ogsaa Rekrutter, og flere af de tapreste Taepinger bleve indlemmede i hans Livvagt.

Endnu blot et Bevis paa de ejendommelige Forhold i »den altid sejrrige Hær«. Den tidligere nævnte Æventyrer, Amerikaneren Burgevine, der en Tid lang havde staaet i Spidsen for nogle af de Folk, Gordon kommanderede, var gaaet over til Taepingerne med andre hvide Lykkeriddere fra Søstæderne. Nogle af Gordons Officerer vedligeholdt Brevvexling med deres gamle Kammerater, med hvem de tidligere havde tilbragt mangen glad Aften, og disse udisciplinerede, demoraliserede Subjekter toge det ikke saa nøje med at lade Fjenden et og andet vide, som han helst ikke skulde have vidst. En Kaptejn blev af Gordon tagen i slig utilbørlig Brevvexling, men undskyldte sig med, at han ikke havde ment at gjøre Skade med, hvad han havde skrevet. »Godt«, sagde Gordon, »jeg vil glemme det hele, dersom De vil forpligte Dem til næste Gang at føre Stormkolonnen.« Stormen kom; Gordon stod ved Siden af Kaptejnen, og som sædvanlig var han i Spidsen for sine Folk. Han glemte ganske at minde Manden om hans Løfte. En Kugle traf Kaptejnen, som døde i Gordons Arme.

Vor Helt lod sig det være særlig magtpaaliggende bestandig at indexercere sine Folk, og ved sit Artilleri, der blev ypperlig indøvet, var hans lille Styrke langt større Taepingafdelinger betydelig overlegen, ligesom Artilleriet og hans overlegne Krigskunst gjorde ham det muligt at binde an med befæstede Stæder, som de kejserlige Generaler ikke kunde magte alene. Desuden organiserede Gordon i største Hast en Dampflotille til Brug paa Yangtsefloden

og Kanalerne, da han besluttede at aabne Felttoget med at angribe Taepingerne paa et Punkt, hvor de mindst anede det, medens hans Forgængere blot havde givet sig af med at bekæmpe Fjenden i Shanghais nærmeste Omegn.

Taepingerne hærgede paa dette Tidspunkt væsentlig de tæt befolkede, frugtbare, med store Byer oversaaede Egne mellem Nanking og Hangkov og vare i Besiddelse af Yangtseflodens Bredder. Enhver By i Provinserne Tsche-Kiang og Kiang-su var besat af Oprørerne med Undtagelse af Shanghai. Den folkerige Stad Sutshov, der ligger omtrent tolv Mil vest for Shanghai ved den store Kanal, havde Taepingerne holdt besat siden 1860. Mellem Sutshov og Taitsan, en stærk befæstet By, som ligger omtrent midt mellem Sutshov og Shanghai, havde Oprørerne Staden Quinsan inde, et overmaade vigtigt Punkt, som var deres Arsenal.

Aldeles uventet aabnede Gordon Felttoget med at sejle op ad Yangtsefloden med en Styrke af omtrent 1000 Mand, fordelte i to Dampere, for at angribe den omtrent femten danske Mil fra Shanghai liggende By Fushan, som blev stormet og indtagen. Kort efter rettede Gordon et lige saa heldigt Angreb mod Staden Tschansu, hvis Kommandant søgte at bevæge hans Folk til at desertere ved at sende de afhuggede Hoveder af tre Evropæere til hans Lejr. Denne heldige Begyndelse indgød hans underordnede Tillid, og ved et kejserligt Dekret blev den unge britiske Kaptejn udnævnt til Tsung-Ping eller Brigadegeneral. Med den tidligere nævnte, mægtige Li-Hung-Tschang i Shanghai levede Gordon paa en god Fod, i det han ikke optraadte over for de kinesiske Myndigheder paa samme anmassende Maade som hans Forgængere. Paa dette Tidspunkt intrigerede den amerikanske Lykkeridder Burgevine i Peking, hvor han havde mægtige Velyndere saa vel blandt fornemme Kinesere som blandt de fremmede Sendemænd, for at komme i Spidsen for Gordons Styrke. Det lykkedes ham at opnaa,

at man støttede hans Forlangende i Peking, i det man dog lagde den endelige Afgjørelse i Li-Hung-Tchangs Haand — for Kortheds Skyld ville vi for Fremtiden blot benævne denne: Li —; men denne forstandige Mand vilde paa ingen Maade give sit Minde til, at en Mand, der havde opført sig som Burgevine, atter kom i kinesisk Tjeneste. Som vi senere skulle se, gik Æventyreren efter dette bestemte Afslag over til Taepingerne.

Det var nu Gordons Hensigt at ville indtage Oprørernes Arsenal, Quinsan; men en af Taepingernes vante Grusomheder bragte ham til at forandre sin Hensigt. Oprørerne havde nemlig aabnet Underhandlinger med Guvernør Li om at overgive Taitsan, og Li havde i god Tro ladet en Afdeling kejserlige Tropper rykke ind i Byen; men aldrig saa snart var denne Afdeling kommen inden for Stadens Mure, førend den blev tagen til Fange, og Taepingernes Vang lod to Hundrede kejserlige Soldater halshugge. Denne Voldsgjerning maatte hævnes, og Gordon rykkede strax mod Taitsan, som var besat af 10000 Mand, blandt hvilke 2000 Mand Kjærnetropper og nogle engelske, franske og amerikanske Desperados, der gjorde Tjeneste som Artillerister.

Gordon havde kun 3000 Mand under sig; men ved Hjælp af sin overlegne Krigskunst, sit efter Forholdene godt betjente Artilleri og nogle Kanonbaade lykkedes det ham snart at erobre nogle Udenværker og et Par Broer, som førte over en Kanal, ad hvilken Taepingerne fik Tilførsel fra Quinsan og Sutschov. En første Storm mislykkedes, Gordon mistede en Kanonbaad, og først efter et andet blodigt Haandgemæng, i hvilket Taepingerne forsvarede sig tappert med Spyd, lykkedes det vor Helt at indtage Byen. Fjenden flygtede i en saadan Hast, at flere af Oprørerne bleve trampede ihjel af deres egne.

Gordon skrev i Anledning af Taitsans Indtagelse bl. a. følgende til en Slægtning: »De kinesiske Generaler ere henrykte og rose mine Tropper i høj Grad. Jeg er nu

Mandarin af anden Klasse; men det bryder jeg mig ikke stort om. Jeg føler mig overbevist om at have handlet rigtigt i at have overtaget Kommandoen, og enhver, der kjender Oprørernes skammelige og samvittighedsløse Adfærd, vil give mig Medhold. Taitsan er en stor By, en Fu ɔ: en Hovedstad, og den blev godt forsvaret.«

Syv Fanger bleve af de kejserlige Generaler dømte til at lide en langsom og forsmædelig Død. Disse ulykkelige bleve fire Timer, forinden de skulde halshugges, stillede offentlig til Skue; man stak dem Pile i forskjellige Dele af Legemet og flaaede et Stykke Hud af den ene Arm. Gordon var ganske uvidende om disse Gyseligheder; men Sagen kom i de engelske Blade, og Gordon blev i høj Grad ilde berørt over, at hans Navn blev bragt i Forbindelse med den.

Quinsans Indtagelse blev derpaa besluttet, og Gordons nøje Kjendskab til Egnen skulde i høj Grad komme ham til gode under de nærmest paafølgende Operationer. Denne Stad ligger i et af Kanaler gjennemskaaret Terræn og var forsvaret af stærke Udenværker. Dersom Taepingernes Krigskunst havde været udviklet, vilde det have været umuligt at erobre Byen for Gordons 3000 Mand, hvortil stødte 7000 Mand kejserlige Tropper. Staden og dens Udenværker bleve forsvarede af 15000 Mand; dens Mure vare en god dansk Mil i Omkreds, og uden for Murene var der anlagt en tresindstyve Alen bred, vaad Grav, ligesom den nærmeste Omegn var rig paa Søer og Sumpe.

Med en Flotille, bestaaende af et Dampskib, der blev pansret med tynde Jærnplader, og firsindstyve Baade, af hvilke de største bleve omdannede til Kanonbaade, truede Gordon uventet en Dæmning, paa hvilken Vejen mellem Quinsan og Sutschov er anlagt, og det lykkedes ham her uden at miste en eneste Mand at bemægtige sig et Udenværk, der var Nøglen til Fæstningen. Gjort dristig ved dette Held dampede Gordon hen ad Sutschov til for at

rekognoscere og aabnede uventet en morderisk Ild paa en større Troppeafdeling, der befandt sig paa den smalle Dæmning. En Afdeling Taepinger vilde komme deres Kammerater til Hjælp, men herved forøgedes kun Forvirringen paa det begrænsede Terræn, og Dampernes og Baadenes Artilleri gjorde lyst blandt Fjenden. Damperen vedblev at forfølge de flygtende. Den kom til en af de smalle, paa talrige Buer hvilende Broer, som Kineserne bygge, og det saae ud til, at Skorstenen var for høj til, at Skibet kunde slippe under Broen; men heldigvis var der Plads nok, Forfølgningen vedblev, og Taepingerne forlode i deres Rædsel over dette uventede Angreb, som ingen af de kinesiske Generaler vilde have været i Stand til at iværksætte, flere vigtige, barrikaderede Stillinger ved Kanalerne.

Vor Helts heldige Anvendelse af Dampskibe og Kanonbaade, noget Taepingerne ikke havde tænkt sig Muligheden af, virkede i høj Grad til at indjage Fjenden Skræk for den britiske Officer; men han blev des værre ikke støttet af de kinesiske Generaler, og da han efter de nys nævnte Operationer vendte tilbage til Belejringen af Quinsan, fandt han, at de kejserlige vare ganske raadvilde. Gordon gav sig imidlertid til at beskyde Byen fra det nævnte Punkt mellem den belejrede Stad og Sutschov, og ogsaa her gjorde hans Fartøjer saa god Nytte, at de afskaarne Taepinger besluttede at flygte ad Sutschov til og overlade deres Arsenaler i de kejserliges Hænder. Tilbagetoget blev imidlertid yderst sørgeligt for Oprørerne, som vare udsatte for Fartøjernes levende Ild, og desuden faldt Befolkningen i Omegnen, der saa længe havde lidt under Taepingernes grusomme Aag, over deres Undertrykkere og dræbte saa mange som muligt. I det hele taget tilsatte 5000 Taepinger Livet; flere af disse druknede i Kanalerne.

Gordon havde gjort det til en absolut Betingelse for at operere sammen med kejserlige Tropper, at ingen Fange

maatte halshugges, og hans Mildhed overfor de 2000 Taepinger, som bleve fangne ved denne Lejlighed, havde til Følge, at 700 af de tapreste toge Tjeneste i »den altid sejrrige Hærs« Rækker.

Følgerne af Quinsans Indtagelse vare betydelige, men de kunde være blevne endnu større, dersom de kinesiske Generaler havde været dygtige Mænd; thi Gordon udtaler i et Brev, at Staden Sutschov kunde være falden med det samme, naar de kejserlige blot havde villet gaa paa. Imidlertid herskede der stor Glæde i Shanghai over Gordons energiske Krigsførelse, og han blev udnævnt til Mandarin med rød Knap, »men jeg gaar ikke i den Dragt«, skriver han. Fra forskjellige Sider modtog han meget smigrende Skrivelser; saa vel Li som Prins Kung, den egentlige Regent i Kina paa denne Tid, og alle Mandarinerne i Nærheden vare henrykte over ham, og Gordon udtaler sig paa dette Tidspunkt rosende om den Velvilje, man viste ham; men i skarpe Udtryk dadler han Mandarinernes Mangel paa Handlekraft.

Ved Quinsans Indtagelse blev et stort Stykke af Omegnen pacificeret, og paa Grund af Byens Vigtighed i strategisk Henseende gjorde han den til sit Hovedkvarter, hvilket imidlertid havde til Følge, at hans Underofficerer gjorde Mytteri, da der her ikke var Lejlighed til at afsætte det Bytte, som var blevet gjort, uden at Gordon saae sig i Stand til at forhindre Uregelmæssigheder. Som tidligere anført, blev Mytteriet dog kvalt i Fødslen ved den unge Anførers kloge og bestemte Optræden.

Alt blev nu sat ind paa Erobringen af Sutschov, »Byen med de mange Pagoder« ved den store Kanal. Denne store Stad er tilgængelig fra alle Sider ved Kanaler, og Adgangen til den blev forsvaret ved forskjellige Forter, ligesom selve Staden var befæstet. Gordon besluttede at angribe den saa vel til Lands som til Vands, og i kort Tid lykkedes det ham under en Række heldige, dristige Kampe at sætte sig

i Besiddelse af flere af de isolerede Forter og fange 4000 Taepinger, men i øvrigt dansede han ikke paa Roser. Han opererede nemlig i Forbindelse med den kinesiske General Tsching, som vel var en tapper Mand, men ikke kunde forstaa Gordons humane Krigsførelse. Mod Tro og Love lod han saaledes Hovedet kappe af nogle Krigsfanger, som Gordon havde udleveret til ham paa den udtrykkelige Betingelse, at de skulde blive godt behandlede. Vor Helt vilde ikke finde sig i disse evindelige Grusomheder, og da man yderligere havde ophørt med at betale hans undergivne, hvorved det blev aldeles umuligt at vedligeholde Disciplinen blandt disse Folk, der vare vante til at plyndre og røve, begav han sig til Shanghai med det Forsæt at ville nedlægge Kommandoen.

Aldrig saa snart var han imidlertid ankommen til denne Stad, førend han fik at vide, at Amerikaneren Burgevine i Avgust Maaned var gaaet over til Taepingerne med nogle fremmede Desperados, som havde bemægtiget sig et Dampskib, med hvilket de havde begivet sig til Sutschov, der blev forsvaret af en af den himmelske Konges tapreste Vangs, ved Navn Moh. At Burgevines Overgang til Oprørerne kunde faa de alvorligste Følger, vare alle enige om, og paa et saadant Tidspunkt kunde Gordon ikke forlade sin betroede Post, hvorfor han øjeblikkelig begav sig tilbage til Krigsskuepladsen. Det var ikke blot den Omstændighed, at Burgevine forstod sig bedre paa Krigsførelse end Kineserne, der gjorde hans Forræderi saa farligt, men i Gordons Styrke befandt der sig mange Personer, som havde ikke saa lidt tilovers for Burgevine, og som syntes, at det var ganske rask gjort af denne Bandit, i sin Tid at ville sørge for sine undergivnes Lønning ved at prygle en Mandarin og plyndre Kassen.

Gordons Stilling blev snart overmaade kritisk. Han vilde paa ingen Maade opgive Quinsan og de Fordele, han havde vundet i Nærheden af Sutschov, men Taepingerne

trak efterhaanden store Troppemasser til Egnen, og overhovedet blev man i Shanghai saa angest for Gordon, at den engelske højstkommanderende paa Stedet rapporterede til sin Regering, at vor Helt befandt sig i en fortvivlet Stilling og var i Taepingernes Vold, saa meget mere, som det var blevet bekjendt, at Burgevine havde sine Garn ude blandt hans Officerer. Skulde det gaa Gordon ilde, vilde Shanghai blive alvorlig truet. Den engelske General Brown fandt sig paa Grund af de foruroligende Rygter foranlediget til at aflægge et Besøg ved Gordons Hovedkvarter, hvor han vel ikke fandt Stillingen saa kritisk, som man i Almindelighed antog, men ansaa et Angreb fra Gordons Side for Vanvid.

Som en Bulldog holdt Gordon med sin altid sejrrige Hær et vigtigt, ofte angrebet Punkt ikke langt fra Sutschov besat, medens hans kejserlige allierede opererede, som de bedst kunde, uden just stedse at bekymre sig om deres dygtige Forbundsfælles gode Raad. Paa dette Tidspunkt — i Slutningen af September — undgik Gordon paa en mærkelig Maade en Fare. Han sad nemlig en skjøn Aftenstund alene paa en 400 Alen lang Bro, bygget paa 53 Buer, og røg en Cigaret. To Kugler traf, den ene efter den anden, en Sten, hvorpaa han sad. Kuglerne kom fra hans egen Lejr, men vare ikke tiltænkte ham, og da den sidste slog ned, ansaa han det dog for klogest at fortrække. Han gik i sin Baad, men netop i samme Øjeblik styrtede 26 af Buerne sammen som et Korthus, og Vragstykker af Broen vare paa Nippet til at knuse hans Baad. Var Gordon bleven paa Broen, havde han efter al Sandsynlighed tilsat Livet.

I Begyndelsen af Oktober begyndte nogle af de Evropæere, som befandt sig under Burgevine i Sutschov, at aabne Underhandlinger med Gordon, og det fremgik af disse, at man paa ingen Maade syntes om Opholdet blandt Taepingerne. Gordon fik kort efter Anmodning om at træde i

Underhandling med Burgevine, og man foreslog ham at mødes paa en Bro. Uden at tage i Betænkning, at et sligt Skridt fra hans Side kunde blive overmaade farligt over for en saa aldeles demoraliseret Person som Burgevine, samtykkede Gordon, og Mødet, der blev ret interessant og afslørede Amerikanernes Hensigter, kom i Stand. Burgevine erklærede, at han og hans Kammerater havde Lyst til at forlade Taepingerne, men at de ønskede, at der maatte blive givet dem fuld Sikkerhed for, at de ikke vilde blive dragne til Ansvar af den kejserlige Regering. Gordon lovede at støtte Burgevine efter Evne hos Regeringen i Shanghai og at gjøre sit til, at han og hans Ledsagere kunde forlade Landet i Sikkerhed. Amerikaneren var en yderst ærgjerrig Person, der drømte om intet mindre end at skabe sig et Kongerige, og han foreslog nu Gordon at hjælpe sig. Planen gik ud paa, at de i Fællesskab skulde indtage Sutschov, jage baade Taepinger og kejserlige bort, bemægtige sig Krigskassen og ruste en Hær paa 20,000 Mand for med den at marchere mod Peking. Gordon afviste selvfølgelig disse halvforrykte Forslag med den Foragt, de fortjente. Under Forhandlingerne, som bleve drevne mellem Burgevines Tilhængere i Sutschov og Gordon, lærte de imidlertid, at de fuldt ud kunde stole paa hans Ord.

Kampene i Omegnen af Sutschov fortsattes, og Evropæerne, som i al Hemmelighed vedligeholdt Forbindelsen med Gordon, meddelte ham, at de paa givet Signal vilde gjøre Udfald og overgive sig til ham. Udfaldet gik tilsyneladende ud paa at erobre en af Gordons Dampere og gik for sig med saa stor Voldsomhed, at flere Tusende Taepinger kom Evropæerne til Hjælp for med stort Tab at blive ynkelig drevne tilbage af Fjendens voldsomme Artilleriild. Burgevine og flere andre hvide Mænd, som havde gjort fælles Sag med ham, befandt sig imidlertid ikke blandt Overløberne, som forklarede, at de af Frygt for Moh-Vang havde besluttet sig til hurtigst mulig at deser-

tere uden at vente paa Resten. Størstedelen af Overløberne bestod af Søfolk, som vare blevne lokkede af Burgevine og hans Agenter til at slutte sig til Taepingerne, og den gode Behandling, som de fik i Gordons Lejr, bevægede dem til med Glæde at tage Tjeneste hos ham.

Vor Helts ædle Hjærte lod ham nu foretage et Skridt over for Burgevine, som denne næppe var værd; thi det blev senere opklaret, at Æventyreren havde haft til Hensigt paa et af sine Møder med Gordon at skille ham ved Livet, en Plan, der dog ikke kom til Udførelse, da ingen vilde være med til en saadan Niddingsdaad. Gordon, som frygtede for, at den grusomme Moh-Vang vilde lade Burgevine henrette til Straf for, at hans undergivne vare gaaede over til Fjenden, henvendte sig skriftlig til Taepinghøvdingen med indtrængende Anmodning om at skaane Burgevines Liv, ligesom han sendte Moh-Vang Foræringer og alle de Rifler, Overløberne havde taget med sig. Udfaldet af Forhandlingerne om at skaane Burgevine blev, at denne blev udleveret til den amerikanske Konsul i Shanghai, og at der efter Gordons Indstilling ikke blev anlagt Sag mod ham paa den Betingelse, at han forlod Kina for bestandig. Burgevine samtykkede og forsvandt fra Krigsskuepladsen.

Belejringen gik sin Gang, men skjønt Gordon ofte var heldig i Skjærmydsler, saae det dog sort ud for ham, da den kejserlige Styrke under General Tsching voldte ham overmaade mange Bryderier paa Grund af kinesiske Officerers Uvidenhed i Krigskunstens simpleste Regler. I Shanghai begyndte man at nære stor Frygt for, at Krigen overhovedet vilde faa et slet Udfald, dersom Gordon ikke blev gjort til Generalissimus for de kejserlige Tropper, hvilket Kinesernes Skinsyge imidlertid ikke vilde tillade.

Indtagelsen af nogle Udenværker ved Anvendelse baade af Skibe, Soldater og et overlegent Artilleri skulde dog snart bringe Sutschov til at falde. Det kostede Blod at tage disse Udenværker; thi Taepingerne sloges godt, men

Gordon var altid i Spidsen for sine Folk og opmuntrede dem ved sit hensynsløse Mod; han var stedse ubevæbnet i Spidsen for Stormkolonnen og slap uskadt fra den heftige Kugleregn; i Haanden holdt han en Spaserestok, som de overtroiske Kinesere kaldte hans »sejrrige Tryllestav.« Et natligt Angreb paa selve Sutschovs Mure mislykkedes; Gordon havde ladet alle sine Folk tage hvide Turbaner paa, for at de kunde kjende hverandre i Mørket; men den tapre Moh-Vang ilede til i Natdragt, og i Spidsen for en Snes hvide Desperados kæmpede han som en Løve og tvang Gordon til at trække sig tilbage. Der faldt mange Folk paa begge Sider ved denne Lejlighed, men skjønt Gordon blev slaaet tilbage, indjog dog dette natlige Angreb Taepingerne stor Skræk.

Inden for Sutschovs Mure herskede der imidlertid Uenighed mellem Taepinghøvdingerne, og Massen af disse ønskede at gaa over til de kejserlige med 30000 Mand. Kun Moh-Vang, fem og tredive Høvdinger og nogle trofaste vilde holde ud til sidste Mand. De utilfredse Taepinghøvdinger indledede Underhandlinger med Gordon, og det blev besluttet, at han skulde gjøre et Angreb paa et Fort tæt uden for Byen. Angrebet lykkedes, rigtignok ikke uden betydelige Ofre, og Gordon og den kinesiske General Tsching havde en Sammenkomst med nogle utilfredse Høvdinger, som vilde bevæge Gordon til at storme selve Byen mod Løfte om ikke at yde Modstand, dersom man vilde skaane deres Liv efter Byens Indtagelse. En Storm vilde let komme til at koste meget Blod, og da Byen snart maatte falde paa Grund af Mangel paa Tilførsel af Levnedsmidler, vilde Gordon ikke indlade sig paa at ofre Folk paa Foretagendet, saa meget mere som det vilde være ham umuligt at forhindre Plyndring og andre Grusomheder, dersom Sutschov blev stormet. Han lod Høvdingerne vide, at de maatte overlade ham en af Byens Porte, dersom de mente det oprigtig med deres Løfter; hvis ikke, maatte de enten

søge at undslippe eller tage Følgerne af Begivenhedernes videre Udvikling. Endelig faldt Høvdingerne til Føje, og det blev overdraget General Tsching at føre nærmere Forhandling om Kapitulationsbetingelserne, medens Gordon begav sig til den mægtige Li for at sikre Garnisonen mod grusom Behandling af de kejserlige Tropper.

Taepinghøvdingernes Forræderi var imidlertid kommet den tapre Moh-Vang for Øre, og han sendte derfor Bud efter sex af de fornemste Høvdinger for under et Krigsraad at drøfte Muligheden for at kunne forsvare Staden. Med stor Varme udtalte han sig for at kæmpe til det yderste og mod at overgive Byen. Han blev kun støttet af en eneste Høvding; det kom til en heftig Ordstrid, og under denne trak pludselig en af Høvdingerne en Dolk, med hvilken han dræbte Moh-Vang.

Samme Dag, i Begyndelsen af December overgav Sutschov sig, og for at hindre sine Soldater i at plyndre trak Gordon sin Styrke tilbage til Quinsan. Den faldne By blev besat af de kejserlige, og den forfærdeligste Uorden herskede inden for Byens Mure. En Dags Tid senere red Gordon ind i Byen, hvor han talte med General Tsching, som meddelte ham til hans store Glæde, at Li havde givet Befaling til at skaane Taepinghøvdingernes Liv. Den følgende Dag begav Gordon sig atter ind i Staden, kun ledsaget af en Tolk, og fik at vide, at Høvdingerne vare paa Vejen til Li, der opholdt sig uden for Staden for at overlevere dennes Nøgler. I Gaderne traf han flere Afdelinger kejserlige Soldater, som hylende og skrigende affyrede deres Bøsser i Luften; han søgte at bevæge dem til at forholde sig rolige for at undgaa Sammenstød med Taepingerne, som ikke endnu havde udleveret deres Vaaben. Senere traf han sammen med Tsching, som blegnede og gav undvigende Svar, da Gordon spurgte ham ud om Høvdingernes Møde med Li. Gordon, der anede Uraad, begav sig nu hen til en af de fornemste Høvdingers Palads for at høre Nyt.

Plyndringen var i den vildeste Gang, og med Livsfare reddede Gordon her nogle Kvinder, hvorpaa han vilde begive sig ud af Byen for at hente nogle Folk, med hvilke han vilde forsøge at standse de kejserlige Troppers Voldsgjerninger.

Gordon blev imidlertid hindret i sit Forsæt og under højst kritiske Omstændigheder holdt fangen af flere Tusende bevæbnede Taepinger, der vare lige saa uvidende som han om, hvad der var hændet deres Høvdinger. Li havde nemlig ladet alle Taepinghøvdingerne halshugge under den nævnte Sammenkomst uden for Byen og givet Befaling til at plyndre den store Stad. Det var om Eftermiddagen d. 6te December, at Gordon blev tagen til Fange og indelukket i en fornem Taepings Bolig. Han var som sædvanlig ubevæbnet, og Taepingerne mente at bruge ham som Gissel. Klokken to om Natten lykkedes det ham at bevæge sine, Fjender til at lade hans Tolk, ledsaget af en Vejviser bringe et Brev til hans Baade, der laa ved en af Byens Porte. Det er karakteristisk for vor Helt, at der i dette Brev, skrevet i overhængende Livsfare, ikke fandtes et eneste Ord om ham selv, men det indeholdt kun en Befaling til den øverstbefalende for hans Flotille om at fange Guvernør Li og ikke give ham Friheden, førend Taepinghøvdingerne vare blevne udleverede. Da Vejviseren efter en Times Forløb vendte tilbage med den Besked, at Tolken var bleven tagen til Fange af en Afdeling kejserlige Soldater, hvis Anfører havde brudt Brevet, fik Gordon Tilladelse til at gaa ud for at lede efter Tolken mod at love at ville beskytte de Taepinger, som havde holdt ham fangen. Undervejs blev Gordon selv tagen til Fange af nogle af Tschings Soldater; men det lykkedes ham at undvige og naa sin Livvagt, der laa tæt uden for Byen. Sit Løfte tro sendte Gordon strax Livvagten afsted til Taepingernes Beskyttelse. General Tsching indtraf kort derpaa; men da Gordon ikke ønskede at tale med ham af Harme over de

Voldsgjerninger, de kinesiske Tropper udøvede i Byen, sendte Generalen en af sine Officerer, der imidlertid ikke havde Mod til at fortælle Gordon, hvordan det var gaaet Taepinghøvdingerne.

Det varede dog ikke længe, inden han fik Sandheden at vide, og af Harme brast han i Taarer. Han følte Høvdingernes Drab som en Plet paa sin Ære; Sutschovs Indtagelse skyldtes ham; gjentagne Gange havde han sat Livet paa Spil for at indtage Byen; nu var han for nylig bleven tagen til Fange af kejserlige Soldater; Tro og Love vare blevne brudte; som britisk Officer kunde han ikke taale sligt, og for første Gang i lang Tid bevæbnede han sig med en Revolver for at dræbe Guvernør Li. I Tide blev denne advaret af General Tsching og var i flere Dage usynlig for Gordon, der, efter skriftlig at have undsagt Li paa Liv og Død, med nogle af sine Folk forfulgte ham fra Sted til Sted. Beretningerne om Gordons Optræden i de Dage, han var paa Jagt efter Li, lade ingen Tvivl om, at han vilde have udført sit Forsæt, dersom det var lykkedes ham at træffe sin Fjende. Heldigt var det, at de to Mænd ikke mødtes den Gang; thi Li lærte senere at skatte Gordon højt, og disse to, hver paa sin Vis fremragende Mænd knyttede senere det inderligste Venskabsbaand, og faa Mennesker uden for Storbritannien fulgte senere Gordon med større Interesse og hørte med dybere Sorg Budskabet om Helten fra Khartums Skæbne end Li.

Da Gordon havde opgivet at finde Li, vendte han tilbage til sine Tropper i Quinsan og erklærede for sine Officerer, at han som britisk Soldat ikke kunde tjene længere under Li. Han vilde dog ikke opløse sin Styrke, men overdrage Kommandoen til den engelske General Brown i Shanghai, indtil Regeringen i Peking havde straffet Li efter Fortjeneste.

Nogle Dage efter at Høvdingerne vare blevne henrettede, sendte Li en engelsk Officer med Undskyldning for

det skete til Gordon, som imidlertid var saa forbitret, at han en Uge efter disse Begivenheder i et Brev udtaler sig paa følgende Maade: »Jeg blues ved Tanken om, at Guvernøren har kunnet bevæge en Englænder til at overtage et saadant Hverv.«

Skjønt Li i sine Indberetninger til Peking gav en noget farvet Fremstilling af Krigsbegivenhederne og tillagde de kejserlige Tropper en saa stor Del af Æren for Sutschovs Indtagelse, at han blev belønnet med »den gule Dragt«, den højeste Udmærkelse, en kinesisk Undersaat kan opnaa, glemte han dog ikke at nævne Gordons Fortjenester. I Følge et kejserligt Dekret blev den britiske Officer hædret med en Medaille af første Klasse, Kinesernes højeste Dekoration, og Li fik Befaling til at udbetale ham en Æresgave af 40,000 Kroner i klingende Mønt foruden andre kostbare Foræringer. Desuden blev der anvist Extralønning til Gordons Soldater og sørget for de saarede. Gordon modtog Gaverne til sine underordnede; men da man i højtidelig Procession vilde overrække ham Æresgaven og Foræringerne, jog han Overbringerne bort med en Stok til deres store Bestyrtelse. Sligt havde man aldrig set Mage til i Kina, og Kejseren af Kina havde heller ikke tidligere modtaget en Skrivelse af den Natur, som Gordon sendte ham.

»Major Gordon«, skrev han, »har med Glæde modtaget Hs. Maj. Kejserens Tilkjendegivelse af Tilfredshed, men beklager oprigtig ikke at kunne modtage noget Bevis paa Hs. Majestæts Velvilje paa Grund af de ved Indtagelsen af Sutschov forefaldne Begivenheder og beder derfor Hs. Majestæt modtage en Tak for de tilsigtede Æresbevisninger samt anmoder om Tilladelse til ikke at modtage disse.«

Sin Opfattelse af de kinesiske Hædersbevisninger, som man vilde give ham, gjør han Rede for i et Brev til en god Ven. »Rent ud sagt«, skriver han, »bryder jeg mig hverken om Penge eller Æresbevisninger af den kinesiske

eller vor Regering. Jeg sætter ikke Pris paa og har aldrig sat Pris paa Æresbevisninger. Jeg har Bevidstheden om at have udrettet noget godt. Selv om Begivenhederne efter Sutschovs Indtagelse ikke havde fundet Sted, vilde jeg ikke have modtaget den tilbudte Pengesum.«

Som det var at vente, kunde Regeringen i Peking ikke dele Gordons Opfattelse af Li's Brøde og desavuere en saa ualmindelig dygtig Mand, fordi han havde ladet de oprørske Høvdinger, som i saa høj Grad havde skadet Riget, henrette. Forhandlingerne angaaende denne Sag, hvori ogsaa den britiske Sendemand i Peking tog levende Del, trak i Langdrag, og i to Maaneder afventede Gordon Udfaldet uden at ville lade sig bevæge til atter at gribe til Vaaben mod Oprørerne. Hans Stilling var pinlig, thi alle vare enige om, at kun han kunde drage den rette Nytte af de vundne Sejre over Taepingerne, som begyndte at komme til Kræfter; men den ærekjære Gordon kunde ikke glemme, at man havde brudt sit Ord over for ham paa en Maade, der kun kunde være uheldig for hans Soldaterære. Blandt hans Tropper begyndte der at vise sig stærke Spor af Utilfredshed over den lange Uvirksomhed, sexten Officerer maatte afskediges paa Grund af slet Opførsel, og Folkene begyndte at gjøre Mytteri. Hertil kom, at mange, og ikke mindst den britiske Sendemand, stadig forestillede Gordon, at Oprøret atter vilde tage store Dimensioner, dersom han ikke rykkede i Marken. Tanken om de Menneskeliv, han kunde spare ved at gribe ind, bragte ham til at begive sig til Li, og der blev slaaet en Streg over det skete, da Li i Midten af Februar 1864 udstedte en Proklamation, hvori han gjorde Rede for sin Stilling til Taepinghøvdingernes Henrettelse og højtidelig erklærede, at Gordon ikke i fjærneste Maade havde noget med denne uhyggelige Begivenhed at gjøre.

Gjennem følgende Linjer, nedskrevne af en højtstaaende Englænder, der den Gang opholdt sig i Kina, faar man et klart Begreb om Gordons Betydning paa dette Tidspunkt.

»Kinas Skæbne er i dette Øjeblik«, hedder det, »mere afhængig af Gordon end af nogen anden dødelig. Dersom han støttes paa rette Maade, er der Haab om, at det ulykkelige Land nu endelig i Løbet af nogle Maaneder vil kunne befries for Taepingerne. Gordon ønsker personlig snarest muligt at forlade Kina. Efter Sutschovs Indtagelse kan han ikke vinde stort flere Lavrbær, og da han bestandig, hvor det gjælder, udsætter sit Liv, kan han efter al Sandsynlighed ikke vedblive at være usaarbar. Gordon er imidlertid en Mand, der tilsidesætter sine personlige Følelser; han indser, at hans Tropper ville gaa over til Oprørerne eller gjøre andre Ulykker, dersom han forlader dem, og derfor bliver han her en Stund endnu.«

Umiddelbart efter Udstedelsen af den omtalte Proklamation rykkede Gordon atter i Marken. De Vanskeligheder, han nu skulde bekæmpe, vare større end tidligere; thi Krigsskuepladsen laa fjærnere fra Shanghai og hans Depoter, saa at han maatte føre alt med sig, da Landet var forfærdelig udsuget af Oprørerne. Paa Marchen kom han til en Pagode, hvor Indvaanerne viste ham de forkullede Levninger af fire Evropæere, Taepingerne havde underkastet Tortur og ristet levende. Overalt traf han de sørgeligste Spor af Oprørernes Udsugelser, Landet laa aldeles øde, og den rædselsfuldeste Hungersnød herskede i disse Kinas frugtbareste Egne. De ulykkelige indfødte, hvis Nød han søgte at lindre efter ringe Evne, vare henviste til at leve af — Menneskekjød. »De levende«, skriver en Korrespondent, der ledsagede Gordons Styrke, »ere saa svage, at de ikke kunne begrave de døde, der henligge under aaben Himmel i alle Grader af Forraadnelse og forpeste Luften. Det er uhyggeligt at læse om Folk, der spise Menneskekjød; men at se selve Ligene, hvoraf Kjødet er taget, er gruopvækkende. Skarer af ulykkelige Væsener, som kun ere Skind og Ben, betragte os med Blikke som hungrige Ulve, naar vi spise. Man taber sin Appetit ved at blive Vidne til al

denne Elendighed. Det er umuligt at blive hærdet over for sligt; de ulykkeliges Hyl og Klager følge en alle Vegne. Landet er lagt aldeles øde af Taepingerne, som have slæbt alt spiseligt med sig og overladt Befolkningen til dens Skæbne.«

Gordon opererede i Forbindelse med store kejserlige Hære og var, som tidligere, saa vidt det lod sig gjøre, Sjælen i Krigsoperationerne, der gik ud paa Erobringen af faste Stillinger i Egnene højere op ad Yangtsen, hvorfor han ogsaa her gjorde god Anvendelse af Skibe og Fartøjer, bevæbnede med Artilleri. Vi skulle ikke opholde os nærmere ved disse Krigsforetagender, der som oftest vare meget blodige, da de tapre Taepinghøvdinger, der nu indsaa, at deres Sag var tabt, kæmpede som Løver for Livet. Gjentagne Gange led saa vel de kejserlige som Gordons egne Tropper alvorlige Nederlag under Forsøg paa at indtage Stæder og befæstede Stillinger med Storm, og ofte havde vor Helt mange Bryderier af sine kinesiske Kolleger.

Under en Storm paa en befæstet Stilling, hvor Gordon mistede femten engelske Officerer, som havde taget Tjeneste i den »altid sejrrige Hær«, blev han selv saaret, men beholdt Kommandoen, indtil han besvimede af Blodtabet og maatte bæres bort. Hans Saar vakte almindelig Bestyrtelse, og Kejseren af Kina udstedte i den Anledning en Proklamation, hvori han udtalte sin Beklagelse over det store, midlertidige Tab, som Hæren havde lidt, og hvori han befalede Li daglig at besøge den saarede og formane ham til at holde sig rolig, indtil Saaret var fuldkommen helbredet. Medens Gordon endnu var meget lidende, modtog han imidlertid en foruroligende Efterretning om et Nederlag, de kejserlige havde lidt, hvorfor han lod Massen af sin Styrke blive tilbage paa et vigtigt Punkt, som det gjaldt at holde, medens han selv med 1000 Mand ilede de kejserlige til Hjælp. De Folk, han tog med sig ved denne Lejlighed, vare for Størstedelen Taepinger, som nogle faa Dage for-

inden vare gaaede over til ham, og hans Læge skrev om ham ved denne Lejlighed: »Man véd næsten ikke, om man mest skal beundre den saarede Gordons Energi eller hans blinde Tillid til Folkene.«

Omtrent samtidig med Gordon blev den tidligere omtalte, tapre General Tsching dødelig saaret og døde som en Helt. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, lod han sig iføre »den gule Dragt«, formanede sine Officerer til Tapperhed, vendte Hovedet mod Kejserpaladset i Peking og opgav Aanden. Kort forinden havde han afsendt en højtstaaende Officer til Guvernør Li for at indprente denne Nødvendigheden af skaanselsløst at udrydde Oprørerne.

Hovedkampen kom i Maj Maaned, efter at Gordon var bleven fuldstændig helbredet for sit Saar, til at staa om den vigtige By Tschantschu-fu, som ligger nogle faa Mil fra Yangtsens sydlige Bred, omtrent tredive Mil fra Mundingen. Denne By blev forsvaret af den heltemodige Hu-Vang i Spidsen for 20,000 Mand, og efter et første, forgjæves, meget blodigt Forsøg paa at tage Byen med Storm maatte man gaa mere systematisk til Værks. Under Belejringen opstod der Rivninger angaaende Operationerne mellem Gordon og de kejserlige Officerer, og det synes, som om man har pønset paa intet mindre end at rydde ham af Vejen. Gordon var nemlig beskæftiget med at anlægge et Batteri og blev dækket paa begge Flanker af en Deling kejserlige Soldater. Pludselig gave Kineserne sig fra begge Sider til at fyre paa Gordon og hans Folk, og Taepingerne, der bleve opmærksomme ved Skydningen, aabnede ogsaa Ilden mod Batteriet. Gordon blev dog heldigvis ikke ramt; men hans første Artilleriofficer og flere af Folkene, som vare i Færd med at anlægge Batteriet, bleve dræbte.

Den 11te Maj blev Byen stormet, og en stor Mængde Taepinger bleve halshuggede. Hu-Vang kæmpede med vildt Raseri, men blev til sidst overvunden. Der maatte ti Mand til for at binde ham. Han blev ført frem for Li, men da

han ikke vilde gjøre Afbigt, blev han halshugget. Nogle af hans sidste Ord vare: »Jeg bryder mig ikke om Li og alle hans Folk; det er Gordons og hans Folks Skyld, at Byen blev indtagen.«

Samme Dag, denne By faldt, sendte Gordon følgende korte Brev til sin Moder: »Tschantschu-fu er bleven stormet. Jeg rejser den 13de Maj til Quinsan og drager ikke mere i Felten. Oprøret et kuet, kun Taysan og Nanking ere endnu i Oprørernes Hænder; den førstnævnte Stad falder efter al Sandsynlighed om et Par Dage, og Nanking kan kun holde sig et Par Maaneder. Jeg er glad over at være sluppen derfra med Livet.«

Da Gordon ankom til Quinsan, modtog han Underretning om, at den engelske Regering som Følge af Felttogets heldige Vending havde tilbagekaldt den Tilladelse, de britiske Officerer havde haft til at gaa i kinesisk Tjeneste. Gordon opløste strax »den altid sejrrige Hær«, og uden at tage aktiv Del i Begivenhederne begav han sig til den kinesiske Overgenerals Hovedkvarter foran Nanking, dels for at give gode Raad og dels fordi det interesserede ham, der havde spillet en saa stor Rolle under Krigen mod Taepingerne, at være nærværende ved Nankings Indtagelse. Her skulde Slutningskampen udkæmpes, og her holdt endnu den forhenværende Skolelærer, Hung-tsue-shuen, »Jesu Kristi yngre Broder«, »den himmelske Konge«, Hof. Denne snu Fanatiker, som havde været Skyld i Hundredtusenders Død, holdt ud til det sidste og opflammede sine Tilhængere ved at erklære: »Jeg er den eneste Gud for ti Tusende Folkeslag, hvad skulde jeg vel frygte?« Dog Hævnens Time kom, og da alt Haab var ude, lod han sine Hustruer hænge og begik Selvmord. Byen blev tagen med Storm, der blev kæmpet en haard Kamp i Paladset af Fanatikerens ivrigste Tilhængere, og Taepingernes Modstand var ganske brudt. Takket være Gordons Nærværelse blev der kun begaaet faa Grusomheder af de kejserlige i Nanking.

Forinden Gordon opløste sin Styrke og rejste til Lejren foran Nanking, modtog han fra den kejserlige Regering de mest utvetydige Beviser paa den Højagtelse, man nærede for ham. Han blev ophøjet til Mandarin af første Klasse ved at modtage den gule Dragt, man skjænkede ham flere af de i Krigen erobrede Bannere, Kejserens Moder sendte ham en Guldmedaille, hvorpaa hans Bedrifter stode prægede, hans Folk fik Extralønning, og endelig tilbød man ham atter en Sum Penge. Denne afslog han imidlertid ligesom tidligere, og overhovedet traadte Gordon lige saa fattig ud af kinesisk Tjeneste, som han var traadt ind i den. Sin ret betydelige Gage brugte han under Krigen til at lindre sine Soldaters og den lidende Befolknings Nød.

Da Gordon tog Afsked med sin forhenværende bitre Fjende, Li, blev han modtagen med den højeste Grad af Udmærkelse. De to store Mænd havde lært hinanden at kjende under alvorlige Forhold. Det var første Gang i sit Liv, at Li havde truffet en saa uegennyttig Evropæer som Gordon, hvis ædle Karakter en lang Tid havde været en Gaade for ham. Li og Gordon skiltes trods deres tidligere, alvorlige Rivninger som de bedste Venner, og dette Venskabsbaand, som ikke skulde blive betydningsløst senere hen i Livet, løstes først ved Gordons Død.

Den sjældne Uegennytte, Gordon lagde for Dagen, gjorde ligeledes et dybt Indtryk paa den mægtige Prins Kung. Denne ædelttænkende Mand begav sig i den Anledning hen til den engelske Sendemand i Peking, Sir Frederick Bruce, som blev højst forbavset over Visitten. Prinsen meddelte Sendemanden Grunden til sit Besøg i følgende Ord: »Jeg maa tale med Dem om Gordon. Vi vide ikke, hvorledes vi skulle bære os ad over for ham. Han vil ikke modtage Penge, og han har faaet de Hædersbevisninger, det staar i Kejserens Magt at give ham. Da disse imidlertid ikke kunne have videre Værd for ham, bringer jeg Dem dette Brev, som jeg beder Dem om at skaffe Dron-

ningen af England i Hænde, at hun kan give ham en eller anden Belønning, som han sætter Pris paa.« Sendemanden sendte Brev til det engelske Udenrigsministerium og ledsagede det med den varmeste Anbefaling af Gordon, ikke blot fordi denne havde udfoldet glimrende militære Egenskaber, men fordi »Gordon ved sin Uegennytte har hævet den britiske Nationalkarakter i Kinesernes Øjne.« Meget taler for, at disse Skrivelser aldrig bleve forelagte Dronningen; thi det varede en Stund efter Krigen, inden Gordon blev dekoreret med Bathordenen og fik Titel af Oberstløjtenant.

Kjøbmændene i Shanghai, der vidste, at Gordon ikke modtog Foræringer, overrakte ham ved hans Afrejse en lang, pragtfuld udstyret Adresse, hvori de i de mest smigrende Udtryk tolkede deres Tak, fordi Oprøret var blevet kuet, og udtalte, at det var af den største Betydning for Samkvemmet mellem Kina og de fremmede, at de kinesiske Statsmænd i Gordon havde lært en Mand at kjende, hvis Uegennytte var hævet over enhver Tvivl.

De engelske Blade hævede i ledende Artikler Gordon til Skyerne og dadlede Regeringen baade dengang og senere, fordi den ikke ret havde Blik for, hvilken ualmindelig Mand Gordon var. Den 31aarige Mandarin af første Klasse holdt sig imidlertid bestandig tilbage, aldrig omtalte han i sine Breve sine Bedrifter, saa at man fik det rette Indtryk af, hvad han havde udrettet, og da en Officer, der havde deltaget i hans Felttog, vilde udgive en Beretning om Krigen, bønfaldt Gordon ham om at afstaa fra hans Forsæt. Det var overhovedet først mange Aar senere, da Alverdens Øjne vare rettede mod den Mand, der dybt inde i Afrika stod paa Forpost i Civilisationens Tjeneste, at der udkom en samlet Beretning om hans Felttog i Kina. Gjennem Korrespondancer til de store engelske Blade var dog Gordon bleven populær, og enhver vidste, hvem »Kineser«-Gordon var.

Da han i Februar 1865 kom tilbage til England efter halvfemte Aars Ophold i Kina, vilde det have været den letteste Ting af Verden for ham at være bleven Dagens Løve. Alle fornemme og rige Folk bestormede ham med Indbydelser, dog sligt var den prunkløse Mand saa meget imod, at han ikke modtog en eneste af dem, men valgte at leve en Stund i Fred og Ro hos sin Familie i Southampton. De enkelte indviede, der her om Aftenen havde den Nydelse at høre Helten fortælle om sine kinesiske Æventyr, glemme aldrig det Indtryk, hans simple og beskedne, men klare og levende Fremstilling af disse mærkelige Begivenheder gjorde.

Vi skulle forlade »Kineser«-Gordon med at fortælle et lille Træk af ham, der saa godt illustrerer Manden. I Krigen mod Taepingerne holdt han en Dagbog, som han forsynede med Illustrationer. Han vilde paa ingen Maade tillade, at dette Værk blev udgivet, og det fik kun Lov til at cirkulere mellem hans nærmeste Slægtninge. En af disse laante Manuskriptet til en af Ministrene, som var stærkt interesseret i Englands Holdning under Begivenhederne under Taepingoprøret, og som følte sig saa fængslet af Dagbogens Indhold, at han sendte den i Pressen, for at den kunde blive let tilgængelig for hans Kolleger. En skjøn Aften spurgte Gordon en af sine Slægtninge, hvor Dagbogen var, og fik nu at vide, hvad der var sket. Øjeblikkelig begav han sig hen til vedkommende Minister, og da han ikke traf ham hjemme, gik han lige op i Trykkeriet, forlangte sit Manuskript udleveret og gav Ordre til at vælte Satsen. Efter al Sandsynlighed har Gordon tilintetgjort Dagbogen, som ikke senere er kommen for Dagens Lys.

(Forts.)

O. Irminger.

Hertuginden af Marlborough.

(Forts.)

V.

Hvorfor tog Hertuginden ikke paa Stedet sin Afsked? Fandt hun en skadefro Fornøjelse i at holde Partiet Masham i stadig Skræk for en mulig Forsoning? Lyttede hun til Whiggernes Bønner, der ikke havde tabt alt Haab, saa længe Marlborough stod i Spidsen for Hæren? Vilde hun tvinge Dronningen til at vise den højeste Grad af Utaknemmelighed? Det er sandsynligt, at alle disse Bevæggrunde i Forening bestemte hendes Handlemaade; det herskende Parti trængte endnu til Overgeneralen, og medens de arbejdede paa at svække hans politiske Indflydelse, søgte de samtidig at skaane og smigre ham, indtil Freden blev sluttet. De vidste, at ikke blot de engelske Soldater, men tillige de allierede Tropper, der vare vante til at sejre under ham, vilde blive demoraliserede, hvis han opgav Kommandoen. Dronningen bad ham blive i hendes Tjeneste; Bolingbroke, der var lige saa falsk og endnu mere farlig end Harley, gav sig Mine af at skille Hertugens Sag fra Hertugindens og skrev til ham i de mest smigrende Udtryk; Swift selv skrev, tilskyndet af dem, i hvis Sold han stod: »Ingen har vistnok nogen Sinde bestridt Hertugen af Marl-

boroughs Mod, Konduite og Held; de have altid været hævet over al Dadel, trods hans Fjenders Ondskab og hans Tilhængeres Svaghed. Folket har kun ét Ønske, at udrive ham fra hans farlige Omgivelser og bringe ham i bedre Hænder.«

Disse »farlige Omgivelser« vare imidlertid den ulykkelige Helt meget kjære, og den Dag, da Dronningen endelig besluttede sig til at fratage dem den eftertragtede »Guldnøgle«, var en af de sørgeligste i hans Liv. Med sin sædvanlige Heftighed kastede Hertuginden den meget omtalte Nøgle paa Gulvet i sin Stue og sagde: »Lad hvem der vil tage den!« Hertuginden af Somerset tog den op og beholdt den; Abigail fik Bestyrelsen af hendes Majestæts Kasse. Dronningens Opførsel ved denne Lejlighed var i høj Grad smaalig og simpel; under Paaskud af, at Lady Marlborough havde beskadiget Væggene i Saint-James ved at borttage nogle Marmor- og Broncesager, hun havde kjøbt, erklærede Anna, »at hun ikke vilde lade bygge et Hus til den Kvinde, der ødelagde hendes«, og gav Ordre til at standse Udbetalingen til Blenheim. Hun havde egentlig aldeles ingen Ret dertil, da denne Gave var voteret af Kamrene; men Hertugen var for stolt til at appellere, han overtog selv Omkostningerne, og efter hans Død fuldførte hans Hustru dette Mindesmærke til hans Ære. Af de 300,000 Pund Slottet kostede, udredede de i det mindste 60,000 Pund. Kejseren af Tyskland, der skyldte Hertugen alt, viste sig lige saa utaknemmelig imod ham; hans Fyrsteværdighed over Mindelheim blev fratagen ham uden nogen Forklaring og givet tilbage til Kurfyrsten af Bayern; ganske vist lovede Kejseren ham en Pengeerstatning, men derom blev der aldrig mere Tale.

Selv de mest fjendtligsindede blandt de engelske Historieskrivere indrømme, at Marlborough aldrig havde víst sig saa stor som under sit sidste Felttog (1711). Han var i Unaade hos Dronningen, hadet af Ministeriet; Folkets

Beundring for ham var svækket ved de idelig gjentagne Bagvaskelser, og en Del af Tropperne bleve fratagne ham og sendte til Spanien og Amerika; men under dette flerdobbelte Tryk viste han en utrolig Kraft, Dygtighed og Udholdenhed. Villars havde forskanset sig bag de berømte Linjer, som han havde sagt vilde blive Marlboroughs nec plus ultra; men denne omgik Villars og tog Bourchain uden at løsne et eneste Skud. Vejen til Paris laa aaben for ham, han stod ved det Maal, han saa længe havde tragtet efter: at bringe Frankrig ude af Stand til at true Evropas Ligevægt i de første Aarhundreder, da der indtraf en uventet Begivenhed, som standsede hans Fremrykning og reddede Ludvig XIV. Den 16de April samme Aar var Kejser Josef I. død af Kopper; hans Broder Ærkehertug Karl, Hertugen af Anjous Medbejler til Spaniens Trone, og Kurfyrsten af Bayern gjorde begge Fordring paa Arvefølgen. Den engelske Regering, der frygtede for, at det østerrigske Hus skulde blive alt for mægtigt, besluttede at støtte Ærkehertugen paa den Betingelse, at han gav Afkald paa Spaniens Trone og sluttede Fred med Ludvig XIV., hvis Hertugen af Anjou ligeledes vilde opgive sine Fordringer paa Frankrigs Trone. For at udføre denne Plan maatte man narre de allierede og knække Marlborough; det var en let Sag for Harley og Bolingbroke.

Medens den engelske Regering lod, som om de vilde fortsætte Krigen, blev der hemmelig indledet Underhandlinger med Frankrig om Freden i Utrecht, den Fred, William Pitt kaldte en uudslettelig Plet paa det 18de Aarhundredes Ære. Marlborough, der var vendt hjem for at lægge sig i Vinterkvarter, blev fra alle Sider overvældet med de mest forskjelligartede Beskyldninger. Alt hvad han havde gjort paa det sidste Felttog blev dadlet, og han beskyldtes for ikke at have leveret noget afgjørende Slag, i den Hensigt at trække Krigen i Langdrag. Dronningen aabnede Parlamentet med en Tale, hvori hun sagde: »Det glæder mig at kunne melde

eder, at vi til Trods for deres Rænker, der glæde sig over Krigen, vente snart at kunne underskrive en Fredstraktat.« Dronningen løj; thi de hemmelige Fredspræliminarier vare allerede underskrevne, og hun løj atter, da hun erklærede, at hun agtede at fratage Huset Bourbon Spanien og Antillerne. Marlborough forsvarede sig med en Højhed og Alvor, der indbragte ham et Tillidsvotum fra Overhuset: »Nu, da jeg staar for Hds. Majestæt,« sagde han, »for denne højtærede Forsamling og for hin højeste Magt, der er langt hævet over denne Verdens mægtige, og af hvem jeg snart kan vente at blive kaldet til at gjøre Regnskab for mine Handlinger, nu sværger jeg paa Ære og Samvittighed, at jeg altid har ønsket en varig og hæderlig Fred. Min Alder og de Besværligheder, jeg har gjennemgaaet, have bragt mig til at ønske Ro og Hvile; jeg har ingen Grund til at ønske at trække Krigen i Langdrag, som mine Fjender insinuere; thi Hds. Majestæt og Parlamentet have overøst mig med Æresbevisninger og Rigdomme, langt mere, end jeg havde Ret til at vente; men det forekommer baade mig og vore allierede, at Evropas Sikkerhed og Uafhængighed ikke ere tilstrækkelig betryggede ved de Fredsbetingelser, der foreslaas.«

Dog Dronningens fordums Venskab havde forvandlet sig til Had; da Ministeriet var blevet slaaet i Overhuset, skaffede det sig Majoritet ved at udnævne tolv nye Pairer, og han, hvem England skyldte ti Aars Hæder og Storhed, blev tvungen til at møde og forsvare sig som en simpel Forbryder. For at Undersøgelsen kunde blive upartisk, begyndte Dronningen med at fratage Overgeneralen alle hans Poster og Embeder; han forsvarede sig fortræffelig og víste en Ro og Værdighed i sin Optræden, der øjeblikkelig fremkaldte en Reaktion i Stemningen. Folkets Harme var stor, og hvad hans Soldater angik, som man beskyldte ham for at have udsuget, da tilbade de ham. Man kan af hans Brevvexling se, hvor meget han beskæftigede

sig med deres Velfærd, og hvor det gik ham til Hjærte, naar han maatte fælde en Dødsdom. Hans Ven, Prins Eugen, der var kommen til London for at forsvare de allieredes Interesser, skjulte ikke sin Harme over »denne hadefulde Intrigepolitik«. Da Harley en Gang ved et Gilde udtalte sin Glæde over at se Aarhundredets største Feltherre hos sig, svarede Prinsen med en Hentydning til Marlboroughs Afskedigelse: »Hvis det er Tilfældet, er Skylden Deres, Mylord.« Nogle Maaneder senere blev Prins Eugen slaaet ved Denain, da den engelske Hær havde svigtet ham efter Ministeriets hemmelige Ordrer.

Marlborough bar sin Skæbne med sin naturlige Mildhed og med sand kristelig Sjælsstyrke. Smædeskrifterne fortsatte deres Angreb paa ham, Hertuginden og de af deres Venner, der ikke havde svigtet dem, med en Voldsomhed, som endogsaa Bolingbroke dadlede strængt. En af de nye Pairer omtalte i Overhuset Marlborough i saa fornærmelige Udtryk, at Hertugen udfordrede ham og kun opgav at duellere paa Dronningens udtrykkelige Befaling. Bedrøvet over Godolphins Død og kjed af det hele besluttede Marlborough sig til at forlade England, hvortil han ivrig opmuntredes af Hertuginden, hvis langt mere pirrelige Sind havde ondt ved at bære denne Modgang med Taalmod. Da han bad om Avdiens hos Dronningen før sin Afrejse, afslog hun det og bemærkede koldt: »Hertugen gjør vel i at fjærne sig.«

Marlboroughs fordums allierede viste sig mere taknemmelige for de Tjenester, han havde ydet dem. Alison, Forfatter til »Marlboroughs Liv«, fortæller, at han paa Fastlandet blev modtagen med Beviser paa Taknemmelighed og Agtelse, der vidnede om, hvor levende Mindet om hans Bedrifter var i alles Hjærter, og hvor højt man skattede hans Bestræbelser for at frelse England og de allierede fra de sørgelige Følger af Freden i Utrecht. I Maastricht vistes der ham kongelig Ære, og hvor meget han end gjorde sig Umage for at rejse ubemærket til Aachen, op-

dagedes han alle Vegne af sine gamle Soldater. Folk af alle Stænder flokkedes paa hans Vej for at se den Helt, der havde reddet det tyske Kejserrige, og hvis Ry var fløjet over hele Verden; alle bleve slaaede af hans fornemme Ydre, hans ædle Holdning, der var mildnet, men ikke svækket af Alderen, og mange græd, naar de mindedes, hvad han havde været, og hvad han nu var. Der var Trængsel, naar han tog imod, og Hertugen af Lesdiguières udbrød: »Nu kan jeg sige, at jeg har set den Mand, der kan maale sig med Turenne i Dygtighed, med Prinsen af Condé i Mod, og som overgaar Luxembourg som Sejrherre.«

Dronning Anna nød ikke længe sin tarvelige Triumf. Da Smigrerne sagde til hende: »Nu er De endelig Dronning«, troede hun det, men hun opdagede snart, at hun kun havde skiftet Herrer, og at hun aldrig vilde blive andet end en Bold for Partierne. Der kom hurtig Splid mellem de sejrende; Harley foragtede det Redskab, han havde benyttet, og ønskede intet hellere end at fjærne Abigail; men Lady Masham, som hun var bleven, vilde ikke give Slip paa sin indbringende Stilling. Hun forenede sig med Bolingbroke mod Harley, der var gunstig stemt for den hannoveranske Arvefølge. Dronningen vaklede mellem sin Omsorg for den anglikanske Kirke og sine Samvittighedsnag over at udelukke sin Broder fra Tronen, hun blev plaget af begge Partier og var selv i Raadet udsat for de voldsomste Scener. Syg og plaget af Gigt søgte hun forgjæves et trofast og kjærligt Hjærte blandt sine Omgivelser. Da han den 27de Juli 1714 forlod Raadet efter paa et endnu mere stormende Møde end sædvanlig at have opfordret Lordkansleren til at tage sin Afsked, erklærede hun til en af sine Damer, at hun ikke længe vilde kunne taale saa store Sindsbevægelser; tre Dage efter døde hun uden at have kunnet underskrive sit Testament, og Lady Masham mistede alt.

Samme Dag vendte Lord og Lady Marlborough tilbage

til England. De havde opholdt sig to Aar i Tyskland mest ved det hannoveranske Hof; man kjender ikke Grunden til deres Hjemkomst, som blev et langt Triumftog.

I Dover bleve de modtagne med usædvanlige Æresbevisninger og i London med Raabene: »Leve Kong Georg! Leve Hertugen af Marlborough!« Under hans Fraværelse havde baade Whigger og Torier, der alle vare ængstelige for, hvad der vilde ske efter Dronningens Død, søgt at sikre sig hans Bistand. Harley og Bolingbroke gjorde Afbigt og lovede ham Guld og grønne Skove, i Fald han vilde slutte sig til dem. Ikke desto mindre led han den Krænkelse at erfare, at hans Navn ikke figurerede i Regeringsraadet, der bestod af 7 Medlemmer. Hvis han følte sig saaret, lod han sig ikke mærke dermed, og strax efter at have aflagt Hyldingseden, trak han sig tilbage til sit Gods Holywell. Sex Uger senere ankom Georg I. til sit Rige, og Marlborough blev nu feteret, gjort af, behandlet som Martyr for den forrige Regering og fik af Kongen Ordre til atter at indtage alle sine Embeder ved Hoffet, ved Hæren og i Gehejmeraadet. Hans Døtre og Svigersønner bleve alle kaldte til at beklæde vigtige Poster; men hans store politiske Rolle var udspillet, herefter levede han rolig paa sine Godser, omgiven af udvalgte Venner og af sin talrige Familie.

(Sluttes).

S. M.

Fra den franske Restaurationstid.

(Forts.)

XIII.

De nye Ministre. — Kongens Forstaaelse af det parlamentariske Regimente. — Kongen og Villèle. — Valgbrevenes Prøvelse. — Adressedebatten. — Udtalelserne mod Villèle. — Kongens Harme. — Hans Stilling over for Ministeriet.

Det nye Ministerium talte, som berørt, kun tvende af det foregaaende Ministeriums Medlemmer, nemlig Chabrol, hvis Marinebestyrelse ikke havde været uden Fortjeneste, og Frayssinous, Biskoppen af Hermopolis, den frimodige Forsvarer af de gallikanske Friheder og hædret med Abbé Lamennais's og Ultrakatholikernes særlige Had; man sagde om ham, at »han snarere var Lægmand end Præst.« Tvende andre Medlemmer, Saint-Cricq, der besad særlige Kundskaber i Toldvæsenet, og General Decaux, der beklædte en høj Post i Krigsministeriet, vare ukjendte som Politikere. Grev Roy, der allerede tvende Gange havde været Finansminister, var i Besiddelse af en af de største Formuer i Frankrig. Taleren og Juristen Portalis var Søn af den store Portalis, en af Code civils Forfattere, og havde ligesom sin Fader, skjønt under mere beskedne Forhold, taget Del i nogle af

de kejserlige Regeringshandlinger; men en Dag var han falden i Napoleons Unaade under Betingelser, som maatte gavne hans Fremtid. Hans store Indsigter gjorde ham til en brugbar og nyttig Minister.

Grev Avgust de La Ferronnays, der kom til at overtage Udenrigsministeriet, var en af hine, uheldigvis meget sjældne Emigranter, som ved deres Hjemkomst havde ladet deres Fordomme og Nag blive tilbage hinsides Grænsen, og hurtig naaede den Overbevisning, at det var en Umulighed at føre Frankrig tilbage til Fortiden; i syv Aar havde han fungeret som Ambassadør ved det russiske Hof og stod i personlig Forbindelse med de berømteste Statsmænd i Evropa. Endelig var Martignac, der skulde give Ministeriet Navn, Medlem af Advokatstanden i Bordeaux; han var først sent indtraadt i det politiske Liv, men havde i faa Aar skabt sig en anset Stilling ved sin maadeholdne Karakter og især ved sit Talent som Taler, der nu skulde tage en endnu højere Flugt og udødeliggjøre hans Navn.

Vi maatte skjænke Medlemmerne af det nye Kabinet denne korte Omtale; thi Historien har bevidnet og burde bevidne disse Mænd en særlig Sympathi paa Grund af deres Anstrængelser for atter at føre det liberale Parti tilbage til Monarkiet. Ulykkeligvis var det allerede for silde, og deres Bestræbelser mislykkedes; men dette Uheld mindsker ikke deres gode Vilje, og de fortjene lige fuldt Historiens Ros.

Ministeriet Martignac vakte Misfornøjelse hos Royalisterne uden at tilfredsstille Venstre. Den offentlige Mening nærede Mistillid og vægrede sig ved at tro, at Kongen havde givet Slip paa sine Fordomme og Ideer; de nye Ministre betragtedes kun som Villèles Efterfølgere; uvillige Personligheder fandt Behag i denne Paastand, og Resten gjentog denne Dom. For at vinde den almægtige offentlige Mening, uden hvilken en Regering intet mægter, vare Ministrene altsaa nødsagne til at fravige deres Forgængeres politiske

System; men Vanskeligheden herved blev dem strax iøjnefaldende; thi allerede i det første Statsraad, de afholdt under Kongens Forsæde, udtalte Carl X.: »Jeg maa erklære for Dem, at jeg kun med Sorg skilles fra Villèle; den offentlige Mening har taget fejl med Hensyn til ham; hans System var mit.«

Et sligt Sprog viste tilstrækkelig, hvilke besynderlige Ideer Kongen havde om det parlamentariske Regimente. Ministrene protesterede imidlertid ikke, men nøjedes med ærbødig at forbeholde sig deres Handlefrihed og afventede i øvrigt det belejlige Øjeblik til at føre Kampen over paa praktisk Grund. Den følgende Dag lagde de deres Uafhængighed for Dagen ved at tilbyde Chateaubriand Posten som Undervisningsminister og følgelig tvinge Kongen til at forlige sig med sin frygtelige Modstander. Chateaubriand afslog dog Portefeuillen, men modtog lidt senere Gesandtskabsposten i Rom og skaffede ved sin velvillige Holdning Ministeriet en Støtte i »Journal des Débats«. Undervisningsministeriet blev derpaa overdraget et hidtil lidet kjendt Medlem af Dommerstanden, de Vatimesnil, som dog snart i Ministeriet var den sikreste Støtte for den liberale Sag. Disse Udnævnelser bleve kun gjennemførte ved Ministeriets Fasthed, og Kongen fandt sig kun nødig i disse som i de senere Indrømmelser; i tvende Tilfælde veg han kun for Truslen om Ministeriets Demission.

For at dæmpe de urolige Forventninger lod Ministeriet indrykke i »Moniteuren« tvende Artikler, som nærmere skulde udvikle dets Hensigter; det vilde paa den ene Side opretholde Kronens Anseelse og den kongelige Avtoritet, paa den anden Side ærlig og loyalt overholde Forfatningen: »Ministeriet henholder sig til alle veltænkende Mænd, til Kongens og Forfatningens oprigtige Venner; det vil med Frimodighed vise dem den Vej, det agter at gaa, og vil foreslaa alle at følge denne Vej.«

Alt dette var dog kun Ord; men man krævede Handlinger. Den 22de Januar toge Ministrene fat paa det mest kildne Spørgsmaal, Villèle havde efterladt uløst: Lovligheden af de lavere Præsteskoler, de saakaldte »Smaaseminarier«, og den Taalsomhed, hvormed man havde tilladt Jesuiterne at lede nogle af disse Skoler, skjønt deres Orden ikke havde Ret til at opholde sig i Frankrig. Disse Skoler skyldte en kongelig Kundgjørelse af 1814 deres Tilværelse; Tallet paa dem var lidt efter lidt steget til hundrede og firs, og mange vare endog oprettede uden Regeringens Tilladelse. Baade i Kamrene og Pressen havde der ofte rejst sig voldsomme Debatter angaaende dette Æmne, uden at man havde faaet nærmere Oplysninger; man kjendte ikke videre til Sagen, end hvad Frayssinous engang var dumpet ud med, nemlig at Jesuiterne ledede syv Smaaseminarier. Mod Villèles Vilje havde Carl X. altid skudt Undersøgelsen af dette Spørgsmaal til Side; han havde blot indrømmet en Begrænsning af Elevernes Antal i hvert Seminarium til to Hundrede; hvad derimod det Spørgsmaal angik, om Jesuiterne overhovedet kunde forestaa disse Institutioner, henstod det fuldstændig uafgjort. Martignac og hans Kolleger vare fast bestemte paa at bringe denne Sag til en Afslutning og ene og alene at bedømme Spørgsmaalet fra Lovens Standpunkt uden nogen som helst politisk eller religiøs Bagtanke. De overdroge Sagens Undersøgelse til en Kommission, som kom til at bestaa af Paris's Ærkebisp Quélen, Biskop Feutrier, Pairerne Lainé, Séguier, Pasquier, de tre Medlemmer af Deputeretkammeret, Grev Noailles, La Bourdonnaye og Dupin den ældre, samt et Medlem af Universitetet. Kongen udslettede Pasquiers Navn af denne Liste, fordi han frygtede hans Liberalisme, og ombyttede det med Baron Mounier's, hvem han troede »en Smule mere afhængig af sig«. Først i Juni Maaned bekjendtgjorde Kommissionen Resultatet af sine Undersøgelser, som vi senere skulle komme tilbage til.

Paa dette Sted maa vi berøre den Del, Villèle havde i de omtalte Begivenheder. Han var vedbleven at staa i et fortroligt Forhold til Kongen; skjønt han var besejret, nærede han Haab om at faa Oprejsning og søgte den gjennem de Raad, Carl X. vedblev at indhente hos ham tvært imod alle fornuftige Regeringsregler. Villèle havde endog nærmet sig sin uforsonlige Fjende La Bourdonnaye, og om Aftenen begav han sig hyppig i Forklædning til Tuilerierne for at kunne forhandle frit med Kongen. Disse uforsigtige Skridt, der vare en Mand af hans Karakter uværdige, maatte uundgaaelig snart blive kjendte og forvanskede; Aviserne paastode, at der existerede tvende Regeringer, en offentlig og en hemmelig; den offentlige Mening rejste sig mod Villèle, og Montlosier forlangte i heftige Flyveskrifter, at den forhenværende Minister skulde sættes under Anklage.

Det nye Kammer skulde træde sammen den 5te Febr., man nærmede sig denne Dato, og dog havde der endnu ikke dannet sig nogen Majoritet hverken for eller imod Ministeriet. Dette kunde nok gjøre Regning paa Pairskammeret til Trods for de en og firsindstyve Medlemmer, Villèle havde faaet udnævnt; men anderledes var Forholdet i Deputeretkammeret, hvor de mest forskjellige Indflydelser gjorde sig gjældende, hvor Royer-Collard og Benjamin Constant sade Side om Side med La Bourdonnaye, Dupin og Lafitte med Sosthènes de la Rochefoucauld, Casimir Périer og Sebastiani med Noailles, Béranger med Hyde de Neuville o. s. v.; man stod her over for det aldeles ukjendte, og man kan saaledes nok forstaa den Ængstelighed, Ministeriet maatte føle ved at skulle møde for et Kammer, der var delt i saa mange Grupper, og hvor det omtrent var lige saa vanskeligt at samle en Majoritet af Højre som at regere med en Majoritet af Venstre. Ministeriet var ikke desto mindre fast bestemt paa at skabe et Regeringsparti af alle og enhver, som vilde slutte sig til dets Bestræbelser, og

Trontalen affattedes med dette Maal for Øje; den lovede Indrømmelser, Kongen kun uvillig gik ind paa, og som Villèle ikke var bange for at rive ned paa; den berørte ogsaa Søsejren ved Navarino og hilsedes i det mindste for dette Punkts Vedkommende med enstemmigt Bifald.

Kamrene optoge næste Dag deres Arbejde. Deputeretkammeret maatte først prøve Valgbrevene, og da Majoriteten var fjendsk sindet mod Villèle, kom Debatterne særlig til at dreje sig om de Regeringsakter og Ordrer, han havde tilstillet Embedsmændene i Valgperioden. Martignac ansaa det dog ikke for sømmeligt at kritisere en Forgænger eller at tilstede Angreb uden at forsvare ham; han dækkede derfor Villèle uden at kompromittere sig selv, nægtede at fælde de anklagede Embedsmænd, før man havde hørt dem, og erklærede at ville opsætte sin Dom, til man havde faaet Forhørene afsluttede.

Da man endelig fik disse Undersøgelser tilendebragte, var Ministeriets Stilling befæstet, et Resultat, der var Frugten af Ministeriets Loyalitet, og som det nu agtede at give en ny Prøve paa. Efter Skik og Brug præsenterede Kammeret Kongen de Kandidater, hvoriblandt han skulde vælge dets Formand; Ministrene foresloge Kongen at vælge Royer-Collard, og han kom da ogsaa til at beklæde Formandspladsen. Da Royer-Collard var bleven valgt i syv Departementer, tog Ministeriet ved dette Valg et Hensyn til den offentlige Mening, et Hensyn, Statsmænd i et stort Land altid maa tage, at sige, naar den kommer frem i lovlige Former. Den tidligere Formand Ravez følte sig imidlertid krænket ved det Fortrin, Ministeriet havde givet Royer-Collard for ham selv, og Højre, hvoraf Ravez var Medlem, følte sig ligeledes krænket paa hans Vegne. Denne Misfornøjelse blev Udgangspunktet for den Koalition, som atten Maaneder senere voldte Ministeriets Fald.

Valgbrevenes Prøvelse gav tilstrækkelige Oplysninger om det gamle Ministeriums mislige Forholdsregler og van-

skeliggjorde Chabrols og Frayssinous's Forbliven i det nye Kabinet; de indgave derfor deres Demission, og Feutrier, Biskoppen af Beauvais, overtog Kultusministeriet, medens Hyde de Neuville, der som Deputeret havde ført en ubarmhjærtig Krig mod Villèle, afløste Chabrol som Marineminister. Dernæst bleve fem Præfekter afskedigede og et stort Antal andre forflyttede; det var alt, hvad Ministrene kunde sætte igjennem hos Kongen, der energisk vægrede sig ved at undertegne disse Afskedigelser og kun gav sit Samtykke ved Forvisningen om, at Ministeriet i modsat Fald vilde trække sig tilbage.

Regeringen overdrog samtidig en Kommission det Hverv at undersøge, hvilke Ændringer der burde indføres i Generalraadene, Arrondissements- og Municipalraadene; man vilde saaledes gjøre det første af Landet saa længselsfuldt imødesete Skridt henimod en Decentralisation; men Regeringens Forholdsregler tilfredsstillede hverken Venstre, som fandt dem utilstrækkelige, eller Højre, der heri saae en farlig Indrømmelse til den revolutionære Aand. Det var imidlertid tydeligt nok, at Martignac var bestemt paa ikke at efterligne Villèle, Ministeriets Stilling var saaledes snarere styrket end svækket, og det kunde med Ro imødese Kamrenes Svaradresse paa Kongens Trontale.

I Pairskammeret fremkaldte Diskussionen ikke noget videre Mellemspil; men anderledes stillede Sagen sig i Deputeretkammeret. Majoriteten, der bestod af Villèles Modstandere, indflettede i Svaradressen en Passus, som direkte angik den fratraadte Ministerpræsident. Med Hensyn til Kongens nylige Indrømmelser lød denne Passus, som følger: »Sire! Disse mindeværdige Ord ville sent forglemmes. Frankrig modtager dem med dyb Rørelse... Landet fordrer kun, at de Mænd, hvem De har betroet Regeringen, virkelig lade disse Velgjerninger træde ud i Livet; dets Klager rejse sig kun mod det beklagelige System, der alt for ofte har gjort disse Indrømmelser illusoriske.«

Dette direkte Angreb paa Villèle opbragte Kongen, og da den paagjældende Sætning efter en lang Debat vedtoges med hundrede syv og firs Stemmer mod hundrede tre og halvfjerds, voxede hans Vrede: »De ser nu, hvor man slæber os hen«, brød han løs til Martignac og Portalis, »men jeg vil ikke taale, at man drager min Krone ned i Smudset. Jeg vil modtage Adressen, paa samme Maade som min Broder modtog den Adresse, der bestemte Hertugen af Richelieu til at trække sig tilbage, og jeg skal besvare den med Strænghed.« De tvende Ministre søgte at stille ham tilfreds; de gjorde ham opmærksom paa, at den Udtalelse, der krænkede ham, ikke var rettet mod ham, men mod Villèle, og at Spørgsmaalet om at sætte den fratrædende Førsteminister under Tiltale hermed var bragt ud af Verden; men han vilde ikke høre noget og gik saa vidt, at han talte om Muligheden af en Opløsning. »Deres Majestæt har da utvivlsomt overvejet de Forholdsregler, der ere nødvendige for at hævde en slig Politik,« gjensvarede Martignac; »De har vel valgt et nyt Ministerium og tænkt paa Midlerne til at kue en Rejsning?« Ved disse Ord blev Kongen eftertænksom. »Tror De, at det vilde faa slige Følger?« spurgte han og tilføjede efter et bekræftende Svar: »Lad gaa da! jeg skal modtage Kammerets store Deputation, men jeg vil tiltale den med Strænghed. Hr. de Martignac! gjør et Svar færdigt, som udtrykker min Misfornøjelse.«

Den følgende Dag, da Ministrene bragte ham et Udkast til hans Gjensvar, havde Kongens Vrede lagt sig, ja han mildnede endog nogle Udtryk i Udkastet; hans hele Holdning røbede imidlertid tydelig nok, at en mægtig Indflydelse her havde gjort sig gjældende; den skrev sig fra hans Omgivelser, denne Gruppe hengivne Mænd, der imidlertid vare gjennemtrængte af sørgelige Fordomme og forbryderske Forventninger og længtes efter at vinde Magten, men nu i Forventning om at naa dette Maal havde tilraadet Kongen

Taalmodighed, for at han bedre kunde sikre sig en Udsigt til i en nær Fremtid at ændre Grundloven og gjengive Højre Magten. Samme Aften modtog han Kammerets Deputation med Høflighed, og hans Svar var værdigt, taktfuldt og vel skikket til at nedslaa alle de foruroligende Rygter, der allerede gik i Paris.

Kammeret behandlede dernæst en Lov, som angik det aarlige Gjennemsyn af Valglisterne og afgav en virksom Garanti for Valgenes Rigtighed, og denne Lov har da ogsaa holdt sig til den Dag i Dag. Majoriteten, det liberale Parti indbefattet, var fornøjet med Loven; men Højre saae i denne Reform et Angreb paa de kongelige Prærogativer og en stor Fare for Monarkiet. Debatten varede i otte Dage; Martignac udviklede, hvorledes han tænkte sig Regeringens Optræden under Valgene og høstede Bifald for sin store Veltalenhed, og Deputeretkammeret gav ham Medhold. I Pairskammeret blev Loven angreben af Villèle, men forsvaret af Lainé, Decazes og Martignac, som godtgjorde, at den ikke indeholdt noget Angreb paa den kongelige Myndighed. Loven blev da ogsaa vedtagen med hundrede ni og halvtredsindstyve Stemmer, men Debatten havde dog røbet, at der blandt Pairerne existerede et Parti, der var Villèle hengiven og kun lystrede hans Ordre.

Denne Afstemning fulgtes af de nødvendige Udfyldningsvalg til Deputeretkammeret; Højres Kandidater bleve næsten overalt slaaede, og Kongen forfærdedes atter: »De ser, hvor vi gaa hen«, sagde han til Ministeren. »Maa vi ikke frejdig gaa et Forglemmelsens, Enighedens og Frihedens store System i Møde?« gjensvarede Ministeren.

Den 14de April forelagde Kabinettet Udkastet til en liberal Presselov, som blandt andet hævede Censuren og det forudgaaende Samtykke fra Regeringens Side. Disse liberale Bestemmelser fandt ved Debattens Begyndelse en varm Paaskjønnelse hos Benjamin Constant, men hans

Holdning skiftede Karakter under den fortsatte Behandling. Venstre forlangte ubetinget Pressefrihed i et Sprog, som syntes at nødvendiggjøre den Slutning: alt eller intet, og Partiets Holdning var efter Guizots Indrømmelse baade smaalig og ubillig. Martignac svarede herpaa, hans Tale var en af de bedste, han nogen Sinde holdt, og Benjamin Constant saae sig nødsagen til en Slags Tilbagetog; han forsøgte at dæmpe sine tidligere Udtalelser, han forlangte kun at beroliges, erklærede han; den 19de Juni blev Loven vedtagen i Deputeretkammeret, og det samme heldige Udfald fik Debatterne i Pairskammeret, hvor Chateaubriand og Hertugen af Broglie optraadte som Lovens Forsvarere. Samtidig vedtog man et fem pCt.s Laan paa hundrede Millioner, hvormed man vilde afholde Bekostningerne ved en Expedition til Morea; thi Regeringen havde besluttet at paaskynde Grækenlands Befrielse fra det tyrkiske Aag. Ministeriet høstede Æren af denne Debat saa vel som af det snart paafølgende Felttog, dets Stilling forbedredes saaledes lidt efter lidt, og skjønt det daglig var optaget af Vanskeligheder, som skreve sig fra Højres Mistillid og Venstres Fordringsfuldhed, opgav det ikke Haabet om nok at faa Bugt med dem.

De stærkeste Vidnesbyrd om Ministeriets svage Stilling kom stadig fra Kongens Side. Carl X. behandlede sine Ministre med en Forekommenhed, der egnede sig til at føre dem bag Lyset; men hans Tillid til dem var lig Nul, og uden at de anede det, stode hans gamle forudfattede Meninger i fuld Kraft, trods alle de Anstrængelser, de havde gjort for at bekæmpe dem. Martignac sammenlignede han med den samtidige berømte Sangerinde La Pasta og sagde: »Det er kun en smuk Stemme«; i Hyde de Neuville saae han kun Villèles gamle Modstander; lige saa lidt kunde Kongen tilgive Vatimesnil, hvad han kaldte hans Liberalisme fra Gaars Dato, eller Saint-Cricq hans lidet elegante Manerer;

La Ferronnays mindede ham kun om den Episode, hvori hans Søn, Hertugen af Berry, ikke havde spillet den smukkeste Rolle, og skjønt Carl X. nærede mere Sympathi og Agtelse for Roy og Portalis, havde dog hele Ministeriet i hans Øjne den utilgivelige Fejl, at det var et Udtryk for Ideer og Lærdomme, han kun med Uvilje fandt sig i, og som han haabede snart at kunne gjøre Ende paa, kort og godt.

Paa denne Tid afgik Hertugen af Bordeaux's Opdrager, Hertugen af Rivière, ved Døden efter en kort Sygdom, og Ministrene paatænkte at give ham en Efterfølger af deres egen Midte, nemlig La Ferronnays, hvem de i saa Fald vilde afløse med Pasquier. Trods deres Opposition valgte Kongen imidlertid den forhenværende Udenrigsminister, Baron Damas, en Ven af Polignac, derhos nøje lieret med den mest intolerante Del af Kleresiet og ligesom Hertugen af Rivière opfyldt af Nag til Martignac og hans Kolleger. Ministeriet følte sig stødt over at se sit Ønske tilsidesat og tilbød Kongen sin Demission; men Carl X. afslog at modtage den under det Paaskud, at Udnævnelsen af hans Barnebarns Guvernør var en privat Sag, og at Damas i øvrigt delte Ministeriets Anskuelser; Kongen vidste fuldt vel, at det modsatte var Tilfældet, men Ministeriet fastholdt ikke sin Demission.

Man var naaet til Slutningen af Juni 1828. Paa dette Tidspunkt forlod Villèle Paris efter Afslutning af de Debatter, som udspandt sig angaaende et Forslag af en Deputeret, Labbey de Pompières, som forlangte det gamle Ministerium sat under Anklage. Ministeriet bekæmpede Forslaget og fik det forkastet, hvorpaa Villèle rejste bort, forbitret og krænket; han fattede, at hans Rolle var udspillet.

XIV.

Kundgjørelser om Præsteskolerne. — Ultra'ernes og Episkopatets Harme. — Kongens uventede Fasthed. — Jesuiterne forlade Frankrig. — Expeditionen til Morea. — Kongens Rejse i de østlige Provinser. — Ministeriets tilsyneladende gode Stilling. — Kongens skjulte Mistillid. — Polignac i Paris. — De kommunale Love tages tilbage. — Ministeriet fratræder. — Kongens Utaknemmelighed.

Den Kommission, som havde faaet det Hverv at anstille Undersøgelsen, havde godtgjort, at et stort Antal Seminarier var blevet oprettet uden Regeringens Samtykke og til Trods for Lovens Bud; at dernæst otte Skoler stode under Ledelse af Jesuiterne og havde modtaget Elever, som ikke vare bestemte for den gejstlige Stand.

Kommissionen havde slaaet disse Kjendsgjerninger fast, men var i øvrigt af delte Meninger; den erkjendte enstemmig, at man i Præsteseminarierne ikke maatte optage andre Fag, end nødvendigt var for den gejstlige Opdragelse; at Eleverne i disse Skoler efter et toaarigt Ophold skulde anlægge Ordensdragt, og at deres Tal maatte begrænses efter Kirkens Tarv. Derimod kunde Kommissionen ikke komme til nogen Enighed angaaende Lovligheden af de otte Skoler, som lededes af Jesuiterne; fire Medlemmer vare af den Mening, at Loven var krænket herved, fem andre vare af modsat Anskuelse, eftersom Biskopperne havde overdraget Ledelsen af disse Skoler til Præster, som ganske vist vare Jesuiter, men dog frit kunde afskediges og vare Bispernes gejstlige Jurisdiktion, ja endog de verdslige Myndigheder undergivne. Disse Slutninger skulde altsaa godtgjøre det lovlige i Jesuiternes Ledelse af Præsteskolerne; men dette Resultat var stik imod de politiske Interesser, og Kabinettet

besluttede ikke at tage noget Hensyn hertil, men at følge Minoriteten, der blandt sine Medlemmer talte Lainé.

En kongelig Kundgjørelse udkrævedes for at løse Spørgsmaalet, og Justitsministeren Portalis og Kultusministeren, Biskop Feutrier, fik det Hverv at redigere samme. De forelagde Kongen deres Udkast og søgte at motivere dem ved de mest slaaende Grunde, og Carl X. raadførte sig med flere gejstlige, overværede de Drøftelser, de paagjældende Kundgjørelser gave Anledning til i Statsraadet, og besluttede at undertegne dem. Den 16de Juni udkom de i »Moniteuren«, tvende i Tallet. Den første forordnede, at de otte gejstlige Forberedelsesskoler, der ledede af Jesuiterne, skulde fra den 1ste Oktober stilles under Undervisningsvæsenets Tilsyn, og fra samme Dato at regne kunde ingen overtage Ledelsen eller Undervisningen i Præsteseminarierne saa lidt som i nogen anden Skole, der henhørte under Undervisningsvæsenet (l'Université), med mindre han afgav den skriftlige Erklæring, at han ikke var Medlem af noget uavtoriseret Broderskab. Den anden Kundgjørelse begrænsede Antallet af Eleverne i disse gejstlige Forberedelsesskoler eller Smaaseminarier til tyve Tusende, fastsatte, at ingen Elev kunde optages før det fyldte fjortende Aar, og at alle Elever efter et toaarigt Ophold skulde tilholdes at indtræde i en gejstlig Orden. Rektorerne for disse Skoler skulde udnævnes af Ærkebiskopperne og Biskopperne, men bekræftes af Kongen. Samme Kundgjørelse oprettede sluttelig otte Tusende Fripladser paa 150 Francs, at fordele paa samtlige Stifter.

Disse Bestemmelser modtoges med Velvilje af Landets store Majoritet; men en betydelig Del af det gejstlige Parti med næsten hele Bispestanden i Spidsen udstødte et Raab af Harme og Raseri, sammenlignede Carl X. med Diokletian og udpegede Biskop Feutrier og de faa Prælater, der støttede ham, som æreløse Præster. Abbed Lamennais øgede yderligere denne Harme, og Jesuiterne stemplede

disse Kundgjørelser som en national Katastrofe; i de Skoler, der ledededes af dem, kunde man se Lærere og Elever sværge at forsvare Gud og Kongedømmet. De kongeligsindede Aviser indeholdt Beretninger om disse Scener og erklærede: »Man søger Martyrer; her har man dem.« Til disse alvorlige Demonstrationer kom sluttelig Modstanden fra Biskopperne, som besvarede de kongelige Kundgjørelser med et »non possumus« og nægtede at føje sig efter dem.

Denne Bevægelse medførte et helt uventet Resultat; den opbragte Carl X., der med megen Skinsyge vaagede over sin Myndighed og ikke vilde taale, at den blev dragen i Tvivl. Støttet af ham gik Ministeriet trøstig videre ad den betraadte Vej. En Protest, der var undertegnet af Ærkebiskoppen af Paris, aftvang Hertugen af Angoulême den Ytring: »Hvis jeg var Konge, skulde han endnu i Aften sidde i Vincennes«; Ærkebiskoppen af Toulouse, Kardinal Clermont-Tonnerre, som havde tilskrevet Undervisningsministeren et uforskammet Brev, blev afvist ved Indgangen til Tuilerierne. Disse Beviser paa Fasthed, som yderligere supleredes ved bestemte Ordrer fra Rom, gjorde kort og godt Ende paa enhver Modstand, Bispestanden gav efter, medens Jesuiterne, der ikke vilde indordne sig under Statens Undervisningsvæsen (l'Université), forlode Frankrig. Kundgjørelserne, der efter Pave Leo XII.'s Udsagn ikke indeholdt noget krænkende for den gejstlige Stand, kom til Udførelse.

I det hele taget var Sagen afgjort til Held for Ministeriet; men den havde dog bibragt det flere følelige Saar, havde øget Ministeriets Vanskeligheder og vakt uforsonligt Fjendskab paa flere Hold; der gaves blandt Royalisterne Mænd, som aldrig kunde tilgive dette Skridt. Spørgsmaalet medførte imidlertid ogsaa et andet Resultat: det konstitutionelle Parti, som havde set Kongen give saa let efter med Hensyn til Kundgjørelserne, forestillede sig fremtidig, at naar Kongen ikke gav efter paa andre Punkter, maatte Fejlen ligge hos hans officielle Raadgivere, der ikke vilde

eller ikke kunde gjøre ham den offentlige Menings Krav tilstrækkelig indlysende.

Efter Behandlingen af Finansloven for 1829, hvor man kunde se La Bourdonnaye opkaste sig til Villèles Forsvarer, havde Ministeriet imod sig en fast Minoritet, der bestod af den sidstes Venner og yderste Højre og var fast bestemt paa at styrte det, medens det bag sig kun havde en blandet Majoritet, der var alt for lunefuld til at kunne afgive nogen paalidelig Støtte. Imidlertid nød Ministeriet for Tiden en virkelig Popularitet i Landet. I Kamrene bleve de Love, det havde foreslaaet, antagne, medens de andre, Ministeriet udtalte sig imod, forkastedes; det havde forlangt en Kredit paa firsindstyve Millioner, og Obligationerne vare ikke dalede. De fremtidige Udsigter syntes saaledes gode, og Ministeriets Venner turde haabe, at disse Mænd, der vare liberale i Følge deres Stilling, maadeholdne af Karakter, støttede af det liberale og taalte af Kongen, at disse Mænd nok vilde kunne føre det Hverv, de havde paataget sig, lykkelig til Ende.

Samlingen i 1828 sluttedes tvende Maaneder efter Kundgjørelsen af 16de Juni. Efter Guizots Mening havde Martignac vundet et grundet Ry for oprigtig Liberalitet, Veltalenhed og parlamentarisk Klogskab; han stod som Fører for et Kabinet, der selv var i en lykkelig Stilling over for Frankrig. Skjønt en Del af Landet endnu nærede Mistillid til Kongens Handlinger, og visse Aviser paastode, at der laa Snarer skjulte bag hans Velgjerninger, fik han dog paa ny sikre Beviser paa en Sympathi, Ministeriet Villèle nær havde ladet ham sætte over Styr. Toget til Morea, der fandt Sted paa denne Tid, bidrog ikke lidet til dette Resultat.

Slaget ved Navarino havde ganske vist for lange Tider gjort Ende paa den tyrkiske Sømagt, men ikke befriet Grækenland. En Krig var paa Nippet til at udbryde mellem Porten, der vægrede sig ved at forlade det græske Terri-

torium, og Rusland, der vilde forsvare sine Trosfæller. Ibrahim Pasha, en Søn af den ægyptiske Vicekonge Mehemed Ali, holdt Morea besat med en Hær paa femten Tusende Mand, og den Traktat, der var vedtagen den 6te Juli 1827 mellem Paris, London og St. Petersborg, var forbleven et dødt Bogstav, eftersom det græske Territorium ikke var rømmet. England og Rusland tvistedes om Retten til at intervenere, i det de misundte hinanden den Ære og Indflydelse, der lod sig vinde gjennem en Sejr. Under slige Omstændigheder tog Frankrig Initiativet til en væbnet Intervention.

England søgte først ved diplomatiske Midler at hemme denne Tankes Udførelse; men da det saae, at den franske Regering var fast bestemt paa at skride til Handling, lod det sin Flaade blokere Alexandria for at tvinge Mehemed Ali til at kalde sin Søn tilbage. Denne Plan lykkedes nok, men for sent; thi samtidig med at en Overenskomst kom i Stand mellem den ægyptiske Fyrste og Kommandøren for den britiske Flaade, landsatte en fransk Eskadre tolv Tusende Mand under General Maison, i Begyndelsen af Oktober Maaned blev den ægyptiske Hær nødsagen til at indskibe sig paa franske Skibe, der transporterede den til Smyrna, og det samme vederfores de tyrkiske Garnisoner, der bleve forjagne fra de Byer, de holdt besatte. Dette kortvarige Felttog befriede Grækenland fuldstændig; kun tvende Brigader bleve ladte tilbage for at sikre denne Befrielse og Landets Organisation.

Paa sine Ministres Opfordring foretog Carl X. næsten samtidig en Rejse i det østlige Frankrig. Det foregaaende Aar havde han begivet sig til Lejren i Saint-Omer; denne Gang tog han til Lejren ved Lunéville og kom sukcessivt gjennem Byerne Meaux, Châlons-sur-Marne, Verdun, Metz, Straszburg, Kolmar, Mülhausen, Lunéville, Nancy og Toul, hvor fra han over Troyes vendte tilbage til Saint-Cloud. I Troyes traf han sammen med Hertugen af Angoulême og

Martignac og saae sig her omgiven af liberale Deputerede, i hvem han mente at finde sine Modstandere, blandt dem Benjamin Constant og Casimir Périer; den sidste fik Ridderkorset paa Ministerens Forslag. I øvrigt var den hele Rejse kun en fortsat Hyldest, hvis Præg yderligere fremhævedes ved Tilstedeværelsen af flere tyske Fyrster, der kom til Straszburg for at hilse paa den franske Konge. Carl X. var rørt og straalende glad. »Hvilken Nation! Hr. Martignac«, udbrød han, »hvad bør vi ikke gjøre for den!« Og Martignac, der hørte dette Sprog, kunde tro, at Monarken var omvendt til de liberale Ideer. Han tog fejl; i denne uventede Modtagelse saae Kongen nærmest en Hyldest til det monarkiske Princip, han repræsenterede, og ikke til sit Ministeriums Politik. »Hører De disse Mænd raabe: Leve Chartet! Nej, de raabe Leve Kongen«, tilføjede han. Martignac maatte saaledes snart indse, at Carl X. havde bevaret hele sin gamle indgroede Uvilje mod Chartet; han havde søgt at faa Kongen til at gaa ind paa de liberale Doktriner, men havde blot naaet det modsatte Resultat.

Kongen vendte tilbage til Paris, gnaven over de Reformer, hans Ministerium nylig havde fravristet ham, da han ansaa dem for unyttige og ikke vilde forstaa, at de særlig havde bidraget til den Begejstring, hvormed baade Folk og Hær havde hilset ham. I Paris mødte Martignac et stærkere Rænkespil end ved sin Bortrejse; man var endnu midt i den religiøse Krise, og først nogle Dage senere indtraf de oven omtalte Ordrer fra Rom, der løste Knuden. Aviserne leverede hverandre de bitreste Fejder; Flyveskrifterne overgik hverandre i Voldsomhed, og selve det liberale Parti miskjendte sine Interesser, vedblev at rejse urimelige Krav og fortsatte saaledes sit taabelige Felttog mod Ministeriet, hvad man skulde komme til at angre, men for sent. De liberale nærede Mistillid til Martignac, hvem man karakteriserede som »den Hyrde, der skulde vogte

Villèles Hjord«; de dreve deres Uforsigtighed og Uretfærdighed saa vidt, at Royer-Collard sagde til dem af sine Partiførere, hvis Opførsel han misbilligede: »Tag eder i Agt for at drive Kongen til det yderste; han vilde være i Stand til en Taabelighed.«

I Carl X.'s Omgivelser vare Ministeriets Uvenner mægtigere end nogen Sinde, mægtigere end Decazes, Lainé og Pasquier, der søgte at øve en Indflydelse i modsat Retning. Blandt Kongens fortrolige var man kun optagen af Planer om at styrte Kabinettet og afløse det med et andet, der skulde have Polignac til Formand. Denne Mand, som for Tiden var Ambassadør i London, underholdt en ivrig Korrespondance med sine Venner; han havde slaaet sig sammen med La Bourdonnaye, for hvem Kongen nylig havde fattet en udpræget Forkjærlighed. Disse to Personligheder førte et antiministerielt Felttog og vare farlige nok ved den Støtte, de fandt hos Carl X., hvis hele Holdning tydelig tilkjendegav, at han vilde være glad, om de havde Held med sig. For Tiden havde intet Raad nogen Magt over ham, med mindre det kom fra Martignacs Modstandere. Han fandt Behag i at læse yderste Højres Organer, særlig »Gazette de France«, der inspireredes af Villèle; som Undskyldning for denne sin Læsning anførte han: »Det er en gammel Ven, en gammel Vane.« Han blev ikke fornærmet, naar en eller anden overspændt Journalist eller General opfordrede ham til et Statskup, og han hørte rolig paa Ytringer, der stemplede hans Ministerium som en ren Nødhjælp. Carl X.'s Misstemning kom frem paa ny, da hans Ministre krævede af ham nogle personlige Ofre, som de ansaa for uundgaaelige, naar man vilde tilvejebringe Harmoni mellem Regeringspersonalet og den ledende Tone i Ministeriet. Kongen gav kun sin Underskrift paa en Kundgjørelse, der kaldte Statsraadet til Live igjen, og udnævnte kun de Kandidater, man foreslog ham, efter den bestemte Meddelelse, at Kammeret vilde stryge hele det nødvendige

Beløb paa Finansloven, hvis man ikke reformerede Statsraadets Organisation og Sammensætning.

Disse Udnævnelser, der offentliggjordes den 3dje November, fyldestgjorde ikke den offentlige Mening; det var alt for meget eller for lidt, alt for meget for Højre, for lidt for Venstre. Begge Partier kastede sig over Kabinettet; Hoffet beklagede sig bitterlig over de Slag, man havde tilføjet dets Kreaturer, og de liberale skrege op, at Reaktionen gik frem med stærke Skridt. Forgjæves erklærede Moniteuren, at Kronen ikke vilde tilbagetage, hvad den havde indrømmet; man svarede, at Ministrene søgte at afvæbne Revolutionen, men at de vilde blive knuste, hvis de ikke med Fasthed gik videre.

Vi give os lidt mere udførlig af med disse Enkeltheder, fordi de dels røbe de politiske Faktorer, som sex Maaneder senere skulde faa Overtaget og hidføre den bourbonske Krones Fald, dels godtgjøre, hvilke Vanskeligheder Martignac og hans Embedsbrødre havde at bekæmpe. Dette var dog ikke til Hinder for, at de yderligere røgtede deres Kald; de ledede Landets Styrelse med Klogskab, foretoge vigtige Reformer i Administrationen, undersøgte, hvilke Ændringer der burde indføres i Frankrigs Handelspolitik, paabegyndte Udbedringer af Kanaler og Landeveje, fuldstændiggjorde Kolonialsystemet, udviklede den offentlige Undervisning og paaskyndede den franske Flaades Udrustning og Reorganisation. Det heldige Udfald af Toget til Morea havde skaffet den franske Regering en Hovedstemme ved Afgjørelsen af det orientalske Spørgsmaal; men Frankrig afholdt sig klogelig fra Deltagelse i den Krig, der var udbrudt mellem Tyrkiet og Rusland, og nøjedes paa Londoner-Konferencerne med at fastslaa Grundlaget for Grækenlands politiske Uafhængighed. Belært af Erfaringerne fra 1823 undgik Frankrig dernæst at intervenere i Portugal, hvor Don Miguel usurperede Kronen, og nøjedes med at kalde sin Ambassadør tilbage. Overensstemmende med tidligere

Løfter blev det spanske Okkupationskorps kaldt tilbage, og den Godtgjørelse, Regeringen i Madrid var Frankrig skyldig, fastsattes til firsindstyve Millioner.

Ministeriet havde ogsaa andre Forhold, det med tvingende Nødvendighed maatte søge at raade Bod paa. Fabriksproduktionen oversteg Forbruget, og følgelig herskede meget usunde Tilstande i Industrien; Vinegnene klagede over Skattepaalæggene og de udenlandske Toldsatser, Kornhøsten var delvis mislykket paa Grund af uheldigt Vejr, man truedes af Dyrtid, og Kornpriserne stege paa alle Markeder. Ministeriet vidste dog at raade Bod paa alle disse uheldige Forhold.

En anden Sag lagde derhos Beslag paa dets Opmærksomhed; det lod udarbejde Lovforslag angaaende Kommunalstyrelsen og om Oprettelsen af Generalraad; herigjennem skulde det lokale Selvstyre gjenindføres, der var tilintetgjort af Rædselsregeringen og Kejserdømmet, og man vilde saaledes gjøre Kommunerne og Departementerne uafhængige, dog uden Men for Kronens Tilsyn og Overledelse. En særlig Kommission udarbejdede et Udkast til Valglovene for disse nye, lovgivende Lokalraad. Martignac havde faaet Kongens Samtykke til dette store Fremskridt, han kunde altsaa nu tænke paa at vinde Kamrenes Samtykke til sine liberale Love, og den nye Sessions Begyndelse berammedes til 27de Januar 1829. Efter som dette Øjeblik rykkede nærmere, voxede ogsaa Forsøgene paa at tilvejebringe en nærmere Forstaaelse mellem Ministeriet og venstre Centrum for at sikre det heldige Udfald af en Sammensmeltning mellem de konstitutionelle Partier. Ministeriet viste sig endog tilbøjelig til at optage Casimir Périer i sin Midte, og Kongen var ikke uvillig til at gaa ind paa denne Kombination.

Uheldigvis blev Udenrigsministeren, La Ferronnays, den 2den Januar ramt af et Slagtilfælde, og man maatte se at finde en Afløser for ham; men Kongen afviste sukcessive

Chateaubriand, Rayneval, Pasquier og Hertugen af Mortemart, hvem Ministrene bragte i Forslag. Det var Hertugen af Polignac, han vilde have frem, og da Kabinettet vægrede sig ved at optage ham, udsatte man den Konflikt, denne haardnakkede Modstand bebudede, gav La Ferronnays tre Maaneders Orlov og overdrog interimistisk hans Portefeuille til Portalis.

Troede Carl X. paa Polignacs Talenter? Stolede han paa hans Duelighed eller hans Energi? Disse Spørgsmaal lade sig vanskelig besvare; men vist er det, at han længe havde gjort Regning paa »sin kjære Julius« for at hugge Knuden over, for at gjøre Ende paa den Uenighed, der havde rejst sig mellem det monarkiske og det repræsentative Princip.

Hvorledes det nu end forholdt sig hermed, saa forlod Hertugen af Polignac paa Kongens Forlangende London og kom til Paris, og skjønt Ministeriet paaskyndede hans Afrejse, forblev han med Kongens Samtykke flere Dage i Hovedstaden og drev sit hemmelighedsfulde Værk, at samle Elementerne til et nyt Kabinet. Da Martignac og Portalis fik Kjendskab til disse Rænker, gjorde de imidlertid kort Proces og forlangte Ambassadørens øjeblikkelige Afrejse, i det de truede Kongen med deres Demission, saafremt han ikke fyldestgjorde deres lovlige Krav. Hertugen af Polignac fik Befaling til Afrejse og lystrede; men han vidste, at hans Fraværelse kun vilde blive kortvarig, da Kongens Beslutning at sætte ham i Spidsen for Regeringen, var uigjenkaldelig. Før sin Afrejse var han til Stede ved Kamrenes Aabning.

Trontalen blev modtagen med Bifald: »Erfaringen«, hed det i den, »har spredt de fremfusende Theoriers Kogleri; Frankrig véd helt vel, paa hvilket Grundlag dets Lykke beror, og vil lade dem i Stikken, der søge dette Grundlag andensteds end i en oprigtig Enighed mellem den kongelige Myndighed og de af Grundloven garanterede Friheder.« Disse faa Linjer rummede et smukt Program, der var

Martignac og de Mænd, som sluttede sig til hans Politik, fuld værdigt. Det paalagde de liberale den Pligt at støtte Ministeriet for at styrke det over for Højre og paatvinge Kongen det, medens han kun pønsede paa Midler til at skille sig af med det. Denne Pligt miskjendte de liberale imidlertid; de pruttede med Ministeriet om deres Bistand, samtidig med at Højre afholdt sig fra at stemme paa Svaradressen, da det havde faaet et hemmeligt Vink om, at Trontalen ikke udtrykte Kongens personlige Mening. Adressen vedtoges ikke desto mindre med to Hundrede og tretten Stemmer; men det var Martignacs og det moderate Partis sidste Held.

Den 9de Februar forelagde Martignac i Deputeretkammeret de tvende, oven omtalte Lovudkast om Departementernes og den kommunale Selvstyre og udviklede de Motiver, som laa til Grund for dem. Kongen var kun med Uvilje gaaet ind paa disse Reformer. Det Valgsystem, der dannede Grundlaget for dem, og som stillede Raad, der vare frit valgte af de fremragende Borgere, i Spidsen for Departementerne og Kommunerne, forekom ham som en Vederstyggelighed. Han ønskede altsaa ikke, at disse Lovforslag, der stode i saa skarp Modstrid med hans Ideer, skulde have Held med sig; han haabede tvært imod paa deres Forkastelse, og hans hele Opførsel røbede dette Haab og hans Forventning om at se det gaa i Opfyldelse.

Personlig talt gjorde Martignac stor Lykke i dette Møde den 9de Februar, hvor han udviklede de nye Love; men uheldigvis var Højre fast bestemt paa at forkaste disse Love og lagde strax denne Stemning for Dagen ved at nægte at begynde Forhandlingerne med Kommunalloven, som Ministeriet ønskede; Højre vilde begynde med Departementsloven, og venstre Centrum, der med en vis Smaalighed tog sig af dette underordnede Spørgsmaal, støttede dette Krav. Det var et første Nederlag for Ministeriet.

Tvende Udvalg fik det Hverv nøjere at drøfte de paagjældende Forslag; under en Vrimmel af Rænker blev der fremført Indvendinger og Ændringer, som tilsigtede at ombytte de Bestemmelser, der skyldtes det ministerielle Initiativ, med andre i modsat Aand. Ministeriet var muligvis gaaet ind paa nogle af disse Ændringer; men Kongen vilde ikke vide af nogen Ændring, ret som han nærede Frygt for, at de skulde hjælpe til Forslagenes endelige Gjennemførelse, og for at faa dem forkastede lod han flere af sine fortrolige hemmelig bearbejde Højre.

Forhandlingerne om Departementsloven havde næppe taget deres Begyndelse, før selve Udvalget fremsatte et Ændringsforslag, der forvanskede Lovens Karakter og Aand, men ikke desto mindre efter en lang Debat blev vedtaget af en Majoritet, der bestod af Højre, venstre Centrum og Venstre. Ministrene forlode øjeblikkelig Forsamlingen og begave sig til Tuilerierne, hvor de meddelte Carl X., hvad der var passeret. »Der er intet Udkomme med disse Mennesker«, udbrød Kongen; »De ser nu, hvorledes de modtage vore Velgjerninger; det er paa Tide, at vi gjøre Holdt. Underret dem om, at jeg tager Lovene tilbage.« En Kundgjørelse blev i en Fart redigeret og nogle Minutter senere af Martignac bekjendtgjort i Deputeretkammeret. De Planer, Ministeriet saa længe havde udarbejdet, og som indeholdt Spiren til de nyttigste Reformer, vare tilintetgjorte.

Dette forefaldt den 8de April. Næste Dag kunde Venstre beklage den Uforsigtighed, hvormed det havde gjort sig til Hofpartiets medskyldige og begunstiget Carl X.'s Politik, en Politik, der ved denne Lejlighed var falsk og tvetunget; men det var for sent at raade Bod paa en saa grov Fejl. I Landet troede man paa en ministeriel Krise, hvad der dog slog fejl. Det Kabinet, hvorom der var truffet hemmelige Aftaler mellem Polignac og La Bourdonnaye, maatte ikke komme frem, før Finansloven var vedtagen og Kammerets Medhjælp i

det mindste for en Stund unødvendig. Martignac og hans Fæller burde ikke have fundet sig i en slig Situation; deres Forbliven ved Roret førte ingen bag Lyset, de vare afhængige af Kongens Forgodtbefindende og kunde kun friste et unyttigt og usikkert Liv.

For imidlertid yderligere at føre dem bag Lyset valgte Carl X. netop dette Øjeblik til at fremtvinge en endelig Besættelse af Udenrigsministeriet, da Grev La Ferronnays Permission nu var udløben, og han af Sundhedshensyn ønskede sin Afsked saa hurtig som mulig; Portalis beholdt definitivt hans Portefeuille, som Kongen hverken vilde betro Chateaubriand eller Pasquier; Bordeau, et lidet kjendt Medlem af Deputeretkammeret, afløste Portalis som Justitsminister. Det var en tarvelig Kombination, der imidlertid godtgjorde, at i Kongens Øjne vare Ministeriets Dage talte, at han ikke agtede at styrke det ved Indtrædelsen af betydelige Mænd, som let kunde give det en for stor Avtoritet, naar han agtede at opfordre til at indgive sin Demission.

Martignac havde med rette eller urette ikke villet besvare den Adfærd, han var bleven et Offer for, med en Demission, som strax havde prisgivet Regeringen til yderste Højre og ad Konsekvensens Vej ført Frankrig til Revolutionen; men han vovede imdlertid ikke mere at udkaste Planer for sin fremtidige Holdning; foreløbig kunde han ikkun holde sig til den fuldstændige Defensive; han og hans Kolleger forbleve ved Roret og ventede sig meget af Tiden, af Omstændighederne, af Partiernes Anger, men forstode endnu ikke, at Kongen blot afventede Vedtagelsen af Finansloven og Samlingens Slutning for at kalde Polignac til Paris og overdrage ham Regeringen. Carl X. beholdt dem og holdt paa dem ved at føre dem bag Lyset; han havde allerede ofret dem, medens han endnu behandlede dem som Mænd af Fortjeneste og Talent, hvem han for lang Tid havde indrømmet sin Tillid.

Yderste Højres Medlemmer vare langt nøjagtigere indviede i Kongens Hensigter og undlode ikke at kaste sig over Kabinettet med fornyet Voldsomhed. Den ultraroyalistiske Presse forlangte bydende Ministeriets Demission; Behandlingen af Finansloven prægedes af fjendtlige Taler og gav Kabinettets Modstandere Anledning til de mest overdrevne Angreb. Ministeriet blev anklaget for Uredelighed, Ubestemthed og Svaghed, Højre beskyldte det for at have forladt Kongen, Venstre lod det høre ilde, fordi det havde forraadt Landets Forventninger og prisgivet Frihedens Sag til Aristokratiets Rædselsregimente, og den 2den Juni maatte Ministeriet forsvare sig med Energi. Martignac tog Ordet, og i en beundringsværdig Tale, hans politiske Testamente, gav han en Skitse af sin Administration, af de Reformer, Love og Regeringsakter, hvorigjennnem han havde søgt at fyldestgjøre Landets Ønsker; efter ham bestege alle Ministre efter hverandre Talerstolen for at retfærdiggjøre deres Adfærd. Dog Partierne vare fast bestemte paa at vise sig uretfærdige og utaknemmelige; man hørte Deputerede fremsætte den Mening, at man burde nægte Finansloven.

Ogsaa i Pairskammeret kom det til lignende Scener; et af den høje Forsamlings Medlemmer, Markien af Villefranche, gjorde sig den 27de Juli til Tolk for hele det antiministerielle Had; han berørte Kundgjørelserne af 16de Juni for at kunne rive ned paa dem, han spottede de konstitutionelle Theorier og det lovhjemlede System og rev ned paa Grundlovens Krænkelse, som han udtrykte sig. Martignac maatte forsvare sin Sag i Pairskammeret som nylig i Deputeretkammeret. »Man truer os med Historiens Dom«, udbrød han; »jeg véd ikke, om Historien vil bevare Mindet om vor flygtige Gang gjennem Fædrelandets indviklede Affærer; hvis den vil beskæftige sig med dette Æmne og fælde en upartisk Dom om os, vil den udtale, at vi bleve kaldede til Sagernes Ledelse under de mest kritiske Omstændigheder, at vi mødte Vanskeligheder og

Hindringer overalt paa vor Vej, at vi maatte bestaa en stadig Kamp mod de mest modstridende Parti-Lidenskaber; den vil utvivlsomt erklære, at vore Kræfter ikke stode i Forhold til de Arbejder, som paalagdes os; men den vil sikkert ogsaa udtale, at Kongen ikke kunde faa mere tro Undersaatter eller Landet mere hengivne Borgere.«

Næsten samtidig forlod Fyrsten af Polignac sin Post i London, kom hemmelig til Frankrig og blev modtagen af Carl X. i Saint-Cloud, hvorpaa han afventede hans nærmere Ordre paa sit Slot Millemont, nær Rambouillet, næppe to Mil fra den kongelige Residens. Den Sammensværgelse, Kongen selv havde opspundet mod sine Ministre, nærmede sig sit Udbrud, Kamrenes Samling sluttedes den 30te Juli, og allerede næste Dag rykkede Polignac i Marken for at samle Medlemmer til det Kabinet, hvis Formand han skulde være. Han havde allerede sikret sig Bistand hos La Bourdonnaye, og han viste en saa stor Mangel paa Logik, at han vovede at tilbyde Hertugen af Decazes en Portefeuille. Denne svarede ham naturligvis med et Afslag, og Fyrsten af Polignac kastede sig nu over Chantelauze og Montbel, Medlemmer af yderste Højre. Carl X. føjede hertil Chabrol og General Bourmont. Indtil dette Øjeblik var Hemmeligheden bleven omhyggelig bevaret; den slap pludselig ud, da det omtrentlig var kommet til en Enighed mellem Kongen og hans nye Raadgivere, og ingen derfor havde nogen Interesse i at bevare Tavsheden.

Martignac og hans Kolleger vægrede sig først ved at fæste Lid til disse forvirrede Rygter, men maatte sluttelig give tabt over for de aabenlyse Kjendsgjerninger. Ministrene begave sig da enkeltvis til Kongen og gjorde ham Forestillinger angaaende den farefulde Politik, han nu vilde indlade sig paa; men Carl X. hørte næppe paa dem. Han ænsede blot lidt Grev Roys Ytringer, thi han haabede at kunne beholde ham i sin Tjeneste. Greven svarede imidlertid, at han kun vilde forblive, hvis Martignac ogsaa blev ved

Roret: »Men mit Ministerium er dannet; La Bourdonnaye overtager Indenrigsministeriet; min Beslutning er tagen; De tager Fejl, De har et galt Blik paa Tingene.« Den næste Dag bragte Ministrene ham deres Demission; han skiltes fra dem uden at give dem noget Bevis paa sin Erkjendtlighed.

Saaledes faldt Ministeriet Martignac. Det bukkede under for yderste Højres Rænker, for de liberales Fordringsfuldhed, svækket, som det var, ved Kongens Holdning, der i Steden for at støtte sine Tjenere fandt Behag i at bringe dem i Miskredit. Ministeriets gode Hensigter, dets Talenter og hæderlige Adfærd have indbragt det Efterverdenens Velvilje; dets Fald var en Daarskabshandling fra deres Side, som hidførte denne Katastrofe, der paaskyndede Bourbonernes Fjærnelse, som de alene havde været i Stand til at frelse. Efterverdenens Sympathi er ikke udebleven; de faldne Statsmænd gave uden Bitterhed, men ikke uden Sorg Slip paa Magten, thi de vare overtydede om at drage Monarkiet med i deres Fald.

XII.

Kabinettet Polignac. — Uenighed i Ministeriet. — Samlingen 1830. — Den udæskende Trontale. — De 221's Adresse. — Kammerets Opløsning.

Den 8de Avgust offentliggjorde »Moniteuren« Listen over de nye Ministre. Udenrigsministeriet blev overtaget af Fyrsten af Polignac, Greven af Artois's gamle Fælle i Landflygtigheden, Deltageren i Georges Cadoudals berygtede Sammensværgelse; han var i øvrigt Medlem af Pairskammeret og vel bekjendt som hørende til Ultraroyalisternes mest yderlige Gruppe; Indenrigsminister var Grev La Bourdonnaye, den voldsomste Kamphane fra 1814 og den frygte-

lige Modstander af alle de Ministre, der vare fulgte paa hverandre i de sidste fjorten Aar, og som han alle fandt for moderate. Krigsministeriet var tilfaldet General Bourmont, der var højst upopulær i Hæren; thi hans Navn var plettet ved Mindet om, at han tre Dage før Slaget ved Waterloo havde opgivet den Kommando, der var ham betroet af Kejseren, og havde sluttet sig til Ludvig XVIII. Dette var de ledende Personligheder i Ministeriet. I øvrigt var Justitsministeriet tilfaldet Courvoisier, et Medlem af venstre Centrum, og Finansministeriet den forhenværende Minister Chabrol, om hvem det i øvrigt var bekjendt, at han ikke vilde slutte sig til nogen ulovlig Forholdsregel, og som kun paa Kongens indstændige Anmodning, ja næsten paa hans Bud havde modtaget paagjældende Ministerpost. Montbel, et lidet kjendt Medlem af Deputeretkammeret blev Undervisningsminister. Marineministeriet havde først været tiltænkt den unge Admiral Rigny, en Søstersøn af Baron Louis; men da han paa sin Onkels Raad havde afslaaet at tage Del i det Parti, Kongen syntes at have besluttet sig til at spille, blev Baron d'Haussez, Præfekt over Departementet Gironde, beordret til Paris og stillet i Spidsen for Marinen. Kongen besluttede, at der ikke skulde være nogen Konsejlspræsident; thi kun paa denne Maade kunde man undgaa en Konflikt mellem Polignac og La Bourdonnaye, der hver for sig var overtydet om bedst at kunne lede Ministeriet.

Det var disse Mænd, Carl. X. besluttede at kalde til Magten. Frankrig kjendte ikke engang Navnene paa nogle af disse Mænd; men desto bedre var Landet bekjendt med Resten, og deres Fortid og Doktriner vakte en ubetvingelig Rædsel. Deres Udnævnelse betragtedes som en offentlig Ulykke af Dynastiets hengivne og oprigtige Venner, og en Syndflod af Bebrejdelser og Anklager, der var baseret paa disse Mænds hele Fortid, fandt Gjenklang fra den ene Ende af Frankrig til den anden. »Journal des Débats« gav disse Følelser det mest skarpe, indtrængende og veltalende Udtryk

i tvende Artikler, som fandt en umaadelig Tilslutning: »Koblenz! Waterloo! 1815!« udbrød Chateaubriands Organ; »det er det nye Ministeriums tre Principer. Tryk dem! Vrid dem! De ville kun dryppe med Ydmygelser, Ulykker og Farer.« Royer-Collard udbrød: »Carl X. er altsaa stadig Greven af Artois.« Selv Hertuginden af Angoulême lod de profetiske Ord falde: »Det er et Overgreb, og det holder jeg ikke af; de have aldrig bragt os Lykke.« Chateaubriand, Frankrigs Sendemand i Rom, indgav sin Demission, og de mest indtrængende Forestillinger kunde ikke bevæge ham til at ændre Beslutning. Politipræfekten, Medlemmer af Statsraadet og andre høje Embedsmænd fulgte Exemplet.

Under disse sørgelige Forvarsler tiltraadte Ministeriet Polignac Regeringen. De mest maadeholdne Mænd af Centrum med Royer-Collard i Spidsen gik over til Oppositionen; andre, der under det foregaaende Ministerium havde nærmet sig Regeringen, navnlig Casimir Périer, trak sig skuffede og harmfulde tilbage. Fra denne Stund blev Faren mere overhængende og truende; den skrev sig fra Partiernes berettigede Harme, fra Pressens Indsigelser, fra de hemmelige Selskabers Ophidselse. Polignacs forhadte Navn fremkaldte en rasende og skaanselsløs Krig mod Monarkiet, og det stod ikke til at haabe, at Kabinettet vilde finde en regeringsvenlig Majoritet i Kammeret. Dog det var Polignacs mindste Sorg; han tænkte allerede paa, han havde aldrig ophørt at tænke paa et Statskup, skjønt han vel rejste Modstand mod La Bourdonnaye, der vilde gjennemføre det paa Stedet. »En Majoritet«, sagde han ubesindig, »vil jeg slet ikke have; jeg vilde ikke forstaa, hvad jeg skulde stille op med den.«

I Begyndelsen af 1830 brød der i Normandiet en saa betydelig Række Ildsvaader løs og under saa mistænkelige Omstændigheder, at man maatte søge Aarsagen i et forud lagt forbryderisk Komplot. I Løbet af nogle Uger talte man ikke mindre end hundrede og otte og halvfjerds i De-

partementerne Calvados, la Manche og l'Orne. Ubekjendte Hænder slyngede Brandraketter paa Husenes Straatage, ind i Laderne og paa Kornhæssene omkring paa Markerne; Retsbetjentene kunde hverken faa Fingre i Forbryderne eller hemme Forbrydelserne, og Kabinettets Upopularitet var allerede saa stor, at dets Anstrængelser for at standse Landeplagerne kun bleve mødte med Vantro; den offentlige Mening gik ud paa, at det selv havde fremkaldt denne Ildebrands-Epidemi for saaledes forud at kunne retfærdiggjøre de reaktionære Forholdsregler, man var belavet paa fra Ministeriets Side.

Denne Situation forværredes yderligere som Følge af den Uenighed, der allerede var brudt løs i Ministeriets Skjød. Næppe vare La Bourdonnaye og Polignac komne til Magten, før de bleve uenige om alle alvorlige Punkter i Politiken. Polignac fæstede sin Lid til Gejstlighedens Indflydelse, medens La Bourdonnaye kun stolede paa Gendarmerne; han vilde have energiske, hurtige, voldsomme Forholdsregler; medens hans Kollega mente, at der behøvedes Tid og Forsigtighed. De stræbte mod samme Maal, men havde afvigende Meninger angaaende de Midler, som burde komme til Anvendelse for at naa dette Maal; begge ønskede dernæst Forsædet i Ministeriet, og imidlertid kappedes de om at vinde Indflydelse over deres Kolleger. La Bourdonnaye klagede over at være omgiven af »Fæhoveder, som ikke kunde tage en Beslutning«, Polignac erklærede til Kongen, at med Indenrigsministeren var der intet Udkomme, og Carl X. maatte træffe sit Valg mellem de tvende. Han havde dog kun optaget La Bourdonnaye i Ministeriet for at »prøve disse Folk, som altid beklage sig«, han bestemte derfor, at Polignac skulde have den afgjørende Indflydelse, og lagde denne Beslutning for Dagen ved at udnævne ham til Konsejlspræsident. Dette gav Stødet til La Bourdonnayes Tilbagetrædelse, han forlod Ministeriet med den Erklæring, »at naar han satte sit

Hoved paa Spil, vilde han nok selv holde Kortene«; han havde haft dem paa Haanden i tre Maaneder og lod sig holde skadesløs herfor ved at forlange Pairsværdigheden og en Pension paa tolv Tusende Francs. Carl X. indrømmede ham begge Dele, Kultusministeren Montbel afløste ham som Indenrigsminister, og han fik selv som Efterfølger Generalprokurøren i Lyon, Guernon-Ranville.

Kamrene samledes den 2den Marts 1830, og man ventede, at Ministeriet her skulde bekjende Farve fuldt ud. Kongens Trontale maatte virkelig forklare, hvilken Vej Polignac tænkte at følge, thi han havde endnu ikke udtalt noget officielt Program. Førsteministeren lagde da ogsaa Kongen de mindst politiske og mest uforsigtige Ord i Munden: »Hvis forbryderske Rænker skulde lægge mit Ministerium Hindringer i Vejen, Hindringer jeg ikke vil forudsætte, skal jeg finde Kraft til at overvinde dem i min faste Beslutning at opretholde den offentlige Fred, i Franskmændenes berettigede Tillid og i den Kjærlighed, de altid have lagt for Dagen for deres Konge.« Det var det samme som at sige, at ethvert Angreb paa den ministerielle Politik, der ikke var nogen anden end Hoffets, blot vilde have til Følge at føre Ministeriet længere ud i reaktionære Forholdsregler.

Deputeretkammeret gav denne Trontale et dobbelt Svar, der var lige fast og tydeligt; for det første valgte det til Formand Royer-Collard, hvis fjendtlige Stemning mod Ministeriet var vel bekjendt; for det andet stillede man bestemt det parlamentariske Prærogativ mod det kongelige ved at nægte Ministeriet sin Bistand. Det mest fremtrædende Punkt i Gjensvaret lød saaledes:

»En ubeføjet Mistillid til Frankrigs Følelser og Tænkemaade er for Tiden Regeringens Grundtanke. Deres Folk er bedrøvet herover, fordi det er en Trusel mod dets Friheder. Denne Mistillid burde ikke næres i Eders ædle Hjærte. Sire! Frankrig vil ikke Anarki, saa lidt som

De vil Despoti; Fædrelandet fortjener, at De nærer Tillid til dets Ærlighed, som det har Tillid til Deres Løfter. Deres Majestæt maa vælge mellem de Mænd, som miskjende en saa rolig og trofast Nation, og os, der med dyb Tillid have delagtiggjort Deres Majestæt i den Smerte, der opfylder et Folk, som skinsygt vaager over sin Konges Agtelse og Tillid.« (Sluttes).

Georg I. af England.*)

I.

»For Øjeblikket befinder Dronningen sig temmelig vel«; skriver Swift den 18de Maj 1714 til Lord Peterborough, »men det mindste Ildebefindende, hun føler, sætter alle i stor Uro. Dog, naar det er forbi, bære vi os ad, som om hun var udødelig, og det er ikke muligt at overtale Folk til at træffe nogen som helst Forholdsregel for den slemme Dag.« Paa Dronning Annas Helbredstilstand beroede efter al Sandsynlighed Freden i England, thi alt som Dronningen nærmede sig Gravens Rand, lagde rivaliserende Prætendenter Planer til at bemægtige sig Tronen, og rivaliserende Statsmænd og Partier stiftede Komplotter og gjorde sig rede til den afgjørende Kamp.

Dronning Anna havde kun regeret lidt over tolv Aar; den 8de Marts 1702 var hun kommen paa Tronen efter Vilhelm III., og paa den Tid, Swift skrev de oven for citerede Ord, nærmede hendes Regering sig hastig sin Afslutning. Anna havde aldrig været i Besiddelse af nogen fremragende Dygtighed, men lod sig som oftest lede snart af det ene, snart af det andet Parti, efter som den ene eller den anden af hendes kvindelige Yndlinge beherskede

*) Efter Justin Mc. Carthy: „A History of the four Georges."

hendes lunefulde Sind. Medens Hertuginden af Marlborough var den foretrukne, havde Hertugen af Marlborough og hans Parti Magten; men da Mrs. Masham fortrængte hende, faldt ogsaa Hertugen og hans Tilhængere. Naar Dronningens Undersaatter alligevel med stor Ængstelse imødesaa hendes Endeligt, var Aarsagen ikke nogen dyb Hengivenhed for hende selv, men det var simpelthen, fordi enhver vidste, at hendes Død maatte fremkalde en Krisis, muligvis endog en Revolution.

Hvem vilde snappe Kronen, naar den faldt fra Dronning Annas døende Hoved? Ovre i Herrenhausen i Hannover sad den ene Prætendent; en anden flakkede om mellem Lothringen og St. Germain; og i England, i selve Dronningens Raad, ja rundt om hendes Dødsleje vare de engelske Førere for de rivaliserende Partier i Færd med at smedde Rænker mod hverandre, i det nogle holdt med Georg af Hannover, andre med Jakob Stuart, ja mere end én holdt nok samtidig med begge. Dronning Anna efterlod ingen Børn; hun havde vel haft en Mængde — atten eller nitten, siges der — med sin Ægtefælle, den svage, holdningsløse Prins Jørgen af Danmark; men de vare alle døde som ganske unge. Der kunde altsaa ikke finde nogen direkte Arvefølge Sted, men et Tronskifte, og ved et sligt Vendepunkt i Englands Historie kunde enhver Afvigelse fra den lige Linje medføre Farer, ja man kunde befrygte en ny Revolution og en ny Borgerkrig.

Medens Anna ligger paa sit Dødsleje, ville vi kaste et Blik paa de rivaliserende Prætendenter til Englands Trone.

Umiddelbart efter Revolutionen 1688 havde det engelske Parlament gjort Skridt til at hindre Gjenindsættelsen af Stuarterne. Ved den »Bill of Rights«, der fremkom samme Aar, som Vilhelm III. og Maria tiltraadte Regeringen, bestemtes det, at Kronen skulde gaa over, først til Marias Arvinger, dernæst til hendes Søster, Prinsesse Annas, og endelig til Vilhelm III.'s Børn af andet Ægteskab, hvis han

giftede sig igjen efter Marias Død. Maria døde imidlertid barnløs, Vilhelm III. blev gammel og sygelig og vilde aabenbart ikke gifte sig mere, og Hertugen af Gloucester, det eneste af Annas mange Børn, der nærmede sig den voxne Alder, døde lige efter sin ellevte Fødselsdag. Efter hans Død fandt man det nødvendigt at tage nye Forholdsregler for at berøve Stuarterne enhver Udsigt til at komme paa Tronen, og Tronfølgeloven, der vedtoges 1701, udelukkede Sønner og Efterfølgere af Jakob II. og alle andre katolske Prætendenter fra Englands Trone samt bestemte, at dersom hverken Vilhelm III. eller Prinsesse Anna efterlod sig Børn, skulde Kronen efter deres Død gaa over til Kurfyrstinde Sofia af Hannover, som den nærmeste protestantiske Arving. Kurfyrstinde Sofia, en Datter af Karl I.'s Søster, Elisabet Stuart, og Moder til den senere Georg I. af England, var en forstandig og begavet Kvinde. Hun var ikke meget længselsfuld efter at se sin Søn som Englands Konge, men syntes at have en Følelse af, at hans Karakter og Tilbøjeligheder ikke vilde gjøre ham videre skikket til at regere med tilbørligt Hensyn til de Forestillinger om konstitutionel Frihed, der allerede den Gang herskede blandt Englænderne. Hun synes endog at have givet et Vink om, at Jakob Stuart — den gamle Prætendent, som han siden er bleven kaldt — vilde gjøre vel i at blive Protestant, gaa ind paa en konstitutionel Regering og saaledes vinde en Udsigt til Englands Krone. Sofia modtog imidlertid den Stilling, Tronfølgeloven bød hende og hendes Søn, og synes efterhaanden at have faaet Smag for den, i det mindste siges hun, da hun blev ældre, mangen Gang at have udtalt Ønsket om, at der paa hendes Kiste maatte komme til at staa: »Dronning af England«. Hun var meget nær ved at faa sit Ønske opfyldt, da hun døde i Juni 1714 i sit 84de Aar, kun faa Dage før Dronning Anna følte Dødens Nærmelse.

Sofias Søn Georg arvede hendes Adkomst til Englands Trone, men ikke hendes Dygtighed og Begavelse. Hans Fader havde vel været en Mand af nogen Karakterstyrke og Begavelse, men uden Interesse for Bøger eller Opdragelse, og Georg fik Lov til at voxe op i Uvidenhed og til uhindret at ødelægge sin forsømte Ungdom ved tøjlesløse Laster og Udsvævelser. I sit to og tyvende Aar blev Georg gift imod sin egen Tilbøjelighed med Prinsesse Sofia Dorothea af Zell, der var sex Aar yngre. Det var et politisk Ægteskab, ene og alene sluttet i den Hensigt at forene hele Hertugdømmet Lüneburg, men uden Hensyn til at Georg var forelsket i en anden Kvinde, medens Prinsessen mentes at nære Hengivenhed for en anden Mand. De bleve gifte i November 1682, og den stakkels Sofia Dorothea maatte hele sit Liv lide under sin Ægtefælles Ligegyldighed, Ringeagt, ja endog Grusomhed. Georg havde en mærkelig Smag for grimme Kvinder; en af hans Elskerinder, Mademoiselle Schulenburg, hans Moders Æresdame, som senere blev forfremmet til Hertuginde af Kendal, udmærkede sig, endog ved det uskjønne hannoveranske Hof, ved sin lange, magre og kantede Figur. En anden, Madam Kielmansegge, som senere blev gjort til Grevinde Darlington, repræsenterede en anden Art Skjønhed; Horace Walpole beskriver hende saaledes: »Hun havde store, skarpe, sorte Øjne under stærkt buede Øjenbryn, tykke, karmoisinrøde Kinder og en uhyre Hals, der gik i ét med den lavere Del af hendes Legeme, hvoraf ingen Part indskrænkedes af Snørliv.«

Det var ikke saa forunderligt, at den ringeagtede Sofia Dorothea saae sig om efter Kjærlighed andensteds, eller om hun i det mindste ikke strængt nok afviste den, da den bødes hende, og en svensk Æventyrer, Filip Christof Kønigsmark — Broder til den skjønne Aurora Kønigsmark —, ansaas da ogsaa for hendes begunstigede Elsker. Han bødede med Livet for sin Kjærlighed, det sagdes, at hans Død skyldtes en særlig Befaling af Kurfyrst Georg, ja

nogle mene endog, at han faldt for dennes egen Haand. Sofia Dorothea blev for Resten af sit Liv forvist til det befæstede Slot Ahlden ved Floden Aller. I det gamle Slot i Hannover vises endnu den Plet uden for Riddersalens Dør, hvor i Følge Traditionen Mordet paa Kønigsmark fandt Sted.

Georg var født i Osnabrück i Maj 1660 og gik saaledes ved Moderens Død i sit fem og halvtredsindstyvende Aar. Som hans første Kvalifikation til Regeringen over England maa nævnes, at han ikke forstod et Ord Engelsk, var uvidende om engelsk Skik, Historie og Tradition og havde lige saa lidt Sympathi for de Meninger, der herskede blandt Størstedelen af den dannede engelske Befolkning, som om han havde været en Amurat, der skulde efterfølge en anden Amurat. Da Georg var bleven Kurfyrste ved Faderens Død 1698, havde han dog under Indflydelse af den ny Ansvarlighed, denne Stilling paalagde ham, víst nogen Forbedring. Vel blev hans private Liv ikke bedre; men i sit offentlige Liv viste han et Maadehold og en Fasthed, man ikke skulde have ventet efter hans forrige Levevis at dømme. En af hans virkelig gode Sider — som imidlertid slet ikke var nogen Fortjeneste i det engelske Folks Øjne — var hans store Forkjærlighed for sit eget Land. Han havde hele den Kjærlighed til Hannover, en Kat nærer til den Arne, hvor den er vant til at leve. Landets Skikke behagede ham, Vejrlaget, Landet og Livsvilkaarene dér vare netop saaledes, som han vilde have dem. Her havde han nu levet i 54 Aar som en tilfreds, sløv, lykkelig, udsvævende Kurfyrste af Hannover, og det var en fuldstændig Forstyrrelse i alle hans Vaner og Tilbøjeligheder, da Dronning Annas forestaaende Død tvang ham til at vende sine Tanker mod England.

Den anden Prætendent til Englands Trone var Jakob Stuart, den gamle Prætendent, som hans Fjender senere kaldte ham, Chevalier Saint George, som hans Venner kaldte

ham, naar de ikke fandt det raadeligt at give ham Kongenavnet. Jakob var Dronning Annas Stifbroder, da han var en Søn af Jakob II. og dennes anden Hustru Maria af Este, en Søster til Hertug Frans af Modena. Maria var kun fjorten Aar, da hun blev gift; hun var hverken smuk eller rig, men ægte romersk-katolsk og derfor særlig behagelig for sin Ægtefælle. Hun fik med kort Mellemrum fire Børn, som dog alle døde smaa, og derpaa havde hun i ti Aar intet Barn; da overraskede »London Gazette« en skjøn Dag Verden med den Nyhed, at Dronningen befandt sig i interessante Omstændigheder, og den 10de Juni 1688 fødte hun en Søn. Det behøver næppe at fortælles, at der rejste sig en stærk Uro ved Fødselen af en Prins. Den største Del af Protestanterne udtalte dels hemmelig, dels aabenlyst, at den foregivne retmæssige Arving ikke var Dronningens Barn, og der udspredtes en Historie om, at et nyfødt Barn, Søn af en fattig Møller, var blevet bragt ind i Dronningens Værelse i et Varmebækken og udgivet for Søn af Dronningen. Der var ikke Spor af Sandhed i denne taabelige Fabel; det eneste, Opfinderen heraf havde at beraabe sig paa, var den Omstændighed, at man havde tøvet med at opfordre de vedkommende Embedsmænd til at være til Stede ved Fødselen. Historien om en uægte Tronarving gjentager sig for øvrigt til forskjellige Tider; Napoleon I.'s og Maria Louises Søn antoges af mange Legitimister for underskudt, og endnu i vore Dage ere mange forstandige Franskmænd fast overtydede om, at den ulykkelige Prins Louis Napoleon, som faldt imod Zuluerne, ikke var en Søn af Kejserinde Eugenie, men af hendes Søster, Hertuginden af Alva, og kun blev prakket Franskmændene paa for at sikre Bonaparterne Tronen.

Jakob Stuart var, som sagt, født 1688 og gik altsaa i sit sex og tyvende Aar paa det Tidspunkt, vor Historie begynder. Kort efter hans Fødsel flygtede hans Moder med ham til Frankrig, hvor hen hans Fader snart fulgte, berøvet

sin Krone. Den unge Prins havde ført et ulykkeligt Liv, især paa Grund af de vilde Udsvævelser, hvormed han søgte at oplive det. Han var høj, mager og besad en umiskjendelig Lighed med Stuarterne, navnlig havde han det Udtryk af dyb Melankoli, som hvilede over alle Stuarters Ansigt, naar de vare i Ro. Hans Elskovsæventyr vare alt den Gang begyndte at blive skandaløse, og han drak undertiden som én, der har bestemt sig til at drukne alle Tanker, koste, hvad det vil. Han var altid en Slave af Kvinderne; de kjendte alle hans Hemmeligheder, og han indviede dem i alle sine politiske Planer og Foretagender. Ofte gik saa disse hans skjønne fortrolige, for hvem han havde aabnet sit Hjærte, hen og pjattede og plaprede over hele Paris og Versailles om alt, hvad de vidste; ja, det kunde vel endog hænde, at en eller anden af dem bragte sin nys erhvervede Kundskab til den engelske Sendemand og afleverede den dér mod en Godtgjørelse. Paa denne Tid var Jakob Stuart endnu ikke gift; men Ægteskabet gjorde lige saa lidt nogen Forandring i hans Levevis, som det havde gjort i hans ældre politiske Rival, Kurfyrst Georgs. Nogle af hans samtidige have beskyldt Jakob for Fejghed, men der synes ikke at være nogen som helst Grund hertil; tvært imod vil en uhildet Betragtning af hans forskjellige Planer og hans egen Del i deres Udførelse vise, at han ingenlunde manglede Mod. Fyrster pleje heller ikke at vise Mangel paa personligt Mod; de ere lige fra Fødselen vante til at betragte sig som paa Parade til enhver Tid, og selv om de i Farens Stund føle Hjærtet bæve, skulle de nok vogte sig for at lade det blive synligt. Det er kun simpel Retfærdighed at indrømme, at Jakob Stuart forholdsvis let havde kunnet bane sig Vej til Englands Trone, hvis han blot havde samtykket i at skifte Religion og blive Protestant. Det blev atter og atter foreslaaet ham af hans Tilhængere, selv af saa indflydelsesrige Statsmænd som Oxford og Bolingbroke; selv om han ikke i Hjærtet kunde blive Protestant, skulde

han lade, som han var det, og opgive alle ydre Tegn paa sin Hengivenhed for den katolske Kirke; men Jakob afslog bestemt at gjøre sig skyldig i en saa uædel og foragtelig Lavhed, uagtet han derved mistede al Udsigt til at naa Tronen.

Hvorledes var vel Annas egen Mening med Hensyn til Tronfølgen? Der kan næppe være stor Tvivl om, i hvilken Retning hendes personlige Følelser gik. I Aaret 1798 udkom en Fremstilling af Annas Regering, forfattet af en Hofpræst Dr. Thomas Somerville og dediceret til Kongen; dens Titel er: »Storbritanniens Historie under Dronning Annas Regering, med en Afhandling om Faren for den protestantiske Tronfølge.« Det er ikke rimeligt, at en saadan Forfatter, der skrev saa kort efter Begivenhederne og i en Bog, tilegnet den regerende Konge, vilde gjøre sig skyldig i nogen bevidst Uretfærdighed mod Dronning Annas Minde; han har snarere søgt at betragte hendes personlige Følelser lige over for Tronfølgen med et upartisk Blik. Dr. Somerville erklærer, at: »Blidhed, Frygtsomhed og Svaghed vare væsentlige Bestanddele af Dronning Annas Karakter.« Og denne Frygtsomhed synes, siger han, at have indvirket gunstig for Kurfyrstens Tronfølge; thi egentlig var Dronningen, baade af Tilbøjelighed og af en Slags Overtro, mere stemt for Stuarterne. »Tabet af alle hendes Børn«, bemærker Forfatteren, »indgav hende Tanken om et fortørnet Forsyn, der tildelte Straffen, overensstemmende med Brødens Natur.« Hendes Brøde var naturligvis den Del, hun havde taget i Faderens Detronisering, og Forfatteren tilføjer: »Saaret i Sjælen og hengiven til Overtro tænkte hun sig ganske naturlig Overdragelsen af Kronen til hendes Broder som den eneste Bod, hun kunde gjøre mod den fornærmede Faders Minde.« Naar disse Følelser alligevel ikke gik over til Handling, maatte Aarsagen søges i hendes naturlige Frygtsomhed og Mangel paa Energi; der vilde ganske vist paa den Tid have været Farer ved ethvert Forsøg paa at

forandre Tronfølgen; men Anna saae disse Farer i det forfærdeligste Lys, og bævende af Rædsel vendte hun sig bort fra Tanken om at vove Forsøget. Hertil kom endnu, at hun, ligesom Dronning Elisabet, nærede en stærk Uvilje mod at have en Tronfølger i sin Nærhed. »Hun skjælvede«, siger Somerville, »ved Tanken om Nærværelsen af en Efterfølger, hvem det end maatte være, og hendes egen Broders Ophold i England var hende lige saa meget imod som Kurfyrstens.« Ikke desto mindre er det sandsynligt, at hvis hun havde levet noget længere, var hun bleven nødt til at finde sig i Tilstedeværelsen enten af den ene eller den anden Prætendent; thi hendes Ministre vilde sikkert have indsét Nødvendigheden af at gjøre det engelske Folk bekjendt med sin tilkommende Hersker og bringe denne til at tage Ophold i Landet. I saa Tilfælde tør man sikkert antage, at Dronningen — især hvis Mænd som Bolingbroke paa dette Tidspunkt havde været hendes Raadgivere — vilde have foretrukket sin egen Broder, en Stuart, for Kurfyrsten af Hannover. Herom siger ogsaa Somerville: »Hvad Følgerne vilde være blevne, hvis Dronningen havde levet længere, kan kun anes; men vi kunne med temmelig stor Sikkerhed antage, at de protestantiske Interesser da vilde være blevne stedte i en større og mere overhængende Fare, end de havde været siden Revolutionen.« Dette synes en rimelig og uhildet Slutning, og det er ogsaa højst sandsynligt, at hvis Dronning Anna havde levet noget længere, vilde England have haft en Jakob III.

II.

Paa dette Tidspunkt var Bolingbroke den Minister, som havde størst Indflydelse paa Regeringen, og han begyndte saa smaat at bane Vejen for en Gjenindsættelse af Stuarternes Dynasti. Han ansatte ivrige Jakobiter i vigtige Embeder i England og Skotland og udnævnte Hertugen af

Ormond til Befalingsmand over de fem Havne paa Englands Kyst lige over for Frankrig, altsaa netop over den Strækning af Kysten, hvor det kunde ventes, at Jakob Stuart vilde gaa i Land, hvis han gjorde et Forsøg paa at erhverve sig den engelske Krone. Ormond var en svag og forfængelig Mand; men han udmærkede sig ved en fuldkommen personlig Ærlighed og Redelighed. Han var bleven sendt til Flandern for her at afløse den Tids største Hærfører som Befalingsmand over de allierede Armeer, men havde kun spillet en ubetydelig, ja næsten latterlig Rolle. Alligevel holdt Jakobiterne i England endnu Ormond i stor Ære, gjorde hans Navn — ingen vidste nok ret hvorfor — enstydigt med Højkirkens Sag og udpegede ham som Helt og Fører for Bevægelsen til Fordel for Gjenindsættelsen af det landflygtige Kongehus. Ogsaa i Skotland ansatte Bolingbroke en ivrig Jakobit, Jarlen af Mar, en personlig Ven af Jakob Stuart og en Tilhænger af Højkirken. Selvfølgelig tænkte Bolingbroke sig ved denne Udnævnelse den Mulighed, at de højskotske Klaner vilde rejse sig imod den hannoveranske Tronfølger; men som Regel tør man dog nok sige, at Bolingbroke tænkte mere paa sig selv end paa sit Parti, og at han traf sine Forholdsregler ikke saa meget af Hensyn til Stuarternes Gjenindsættelse som i den Hensigt at sikre sig selv for ethvert paakommende Tilfælde. Havde Bolingbroke i sit Hjærte været fast besluttet paa at føre Stuarterne tilbage, og havde han været rede til, som saa mange andre Mænd, at vove alt for Sagen, at staa eller falde med den, vilde han, saa vidt man kan se, ogsaa have haft Held med sig; thi det er næppe for meget sagt, at i det hele taget var Størstedelen af det engelske Folk bedst stemt for Stuarterne og vilde langt have foretrukket en Stuart for den frygtede og afskyede tyske Prins fra Herrenhausen. Jakobs Tilhængere vare overalt, ved Hoffet og i Felten, ved Domstolene og i Parlamentet, i Selskabssalene, i Kaffehusene og paa Gaderne; i mange Aar var hans Fødselsdag

bleven fejret rundt om i England, aabenlyst og med lige saa stor Begejstring, som om han havde været den regerende Konge. Bolingbroke havde i et kritisk Øjeblik kun behøvet at fremstille ham og sige: »Her er eders Konge!« Og Jakob Stuart vilde være bleven Konge. I vore Dage har der været en lignende Krisis i Frankrig. Der var et Øjeblik, efter det andet Kejserdømmes Fald, da Greven af Chambord kun havde behøvet at fremstille sig i Versailles for at blive modtagen som Konge af Frankrig, ikke som de franskes Konge. Dog, Greven af Chambord opgav frivillig denne Mulighed, i det han ikke vilde give Afkald paa Legitimisternes hvide Fane og antage Trikoloren. Han handlede imidlertid af Princip og kjendte Følgerne af sit Valg; men Jakob Stuarts Udsigter forspildtes ved Forsagthed, Falskhed og Taabelighed; medens Bolingbroke og hans Venner havde travlt med at smedde Rænker og lægge Raad op, med at snakke og drikke, gjorde Whiggernes Førere deres Plan fix og færdig, og da Tiden til at handle kom, stode de parate til at gribe ind.

Planen blev udført ved et Statskup, Fredagen den 30te Juli 1714. Dronningen var pludselig bleven ramt af Apoplexi, og et Statsraad skulde samles om Morgenen i Kensington Paladset. I Følge et statsretsligt Princip, som endnu hersker, mødte i Statsraadet kun saadanne Medlemmer, som fik en særlig Indbydelse; men paa den anden Side var der ingen Lov eller Regel, som forbød noget Medlem af Statsraadet at deltage i Møderne, hvad enten han var indkaldt eller ej. Bolingbroke var paa sin Plads, saa vel som Hertugen af Ormond og de andre jakobitiske Peerer, Hertugen af Shrewsbury havde indtaget Forsædet, som han var berettiget til, da han var en af de fornemste Statsembedsmænd. Shrewsbury var bekjendt som en loyal Tilhænger af Tronfølgeloven og den hannoveranske Tronfølge. Han var en mærkelig Mand med en mærkelig Historie. Hans Fader var den ulykkelige Grev Shrewsbury, som faldt i en

Duel med sin Hustrus Elsker, Hertugen af Buckingham, og denne Hustru var skamløs nok til, forklædt som Page, at holde sin Elskers Hest, medens han kæmpede med og dræbte hendes Ægtefælle. Sønnen, Charles Talbot, blev opdragen som Katolik, men i sit tyvende Aar gik han over til Protestantismen; han var Lord Kammerherre under Jakob II., men mistede al Tiltro til Kongen og drog til Holland for at understøtte Vilhelm af Oranien med Raad og Penge. Da Vilhelm blev Konge i England, udnævnte han Lord Shrewsbury til Statsraad og Statssekretær, gjorde ham først til Marquis, derpaa til Hertug og kaldte ham, paa Grund af hans store Popularitet, for Spøg Hjærterkonge. Han havde undertiden vaklet lidt mellem Whigger og Torier, men havde siden 1710 helt sluttet sig til de sidste; det var vel bekjendt, at hvis der skulde blive Spørgsmaal om at vælge mellem Huset Hannover og Stuarterne, vilde han bestemt holde paa den fastsatte Tronfølge. Han var en Mand af uomstridelig Retskaffenhed og stor politisk Klogskab, besad en statelig Person og et smukt Ansigt, skjønt han havde mistet det ene Øje ved et Uheld paa en Ridetur. Man fortalte, at Dronning Marie havde syntes saa godt om Shrewsbury, at hun vistnok vilde have ægtet ham, hvis hun havde overlevet Kong Vilhelm. Livet ved Hoffet og i Raadet tiltalte dog saa lidt hans Smag, at han plejede at sige, at hvis han havde en Søn, vilde han hellere opdrage ham til Skoflikker end til Hofmand, hellere til Skarpretter end til Statsmand.

Statsraadet var altsaa samlet hin mindeværdige Morgen; men før man endnu havde faaet begyndt paa Forhandlingerne, aabnedes Raadssalens Dør, og Hertugerne af Argyll og Somerset traadte ind. Hertugen af Argyll, Soldat, Statsmand og Taler, repræsenterede Whiggerne i Skotland; den ærlige, stolte, pralende Hertug af Somerset Whiggerne i England. Disse to paatrængende Herrer — saaledes betragtedes de sikkert af de fleste tilstedeværende — forkyndte,

at de havde hørt Budskabet om Dronningens Fare og følte sig forpligtede til at ile til Statsraadet, skjønt de ikke vare opfordrede hertil, for at tilbyde deres Raad og Medhjælp.

Hertugen af Somerset var i mange Henseender en af de mægtigste Adelsmænd i England; men hverken hans fornemme Stand, hans Værdighed eller Indflydelse kunde beskytte ham mod den Spot og Ringeagt, hans svage Karakter, overdrevne Stolthed og naragtige hovmodige Adfærd havde bragt over ham. Han var vistnok den mest naragtige Mand paa den Tid; han optraadte med en østerlandsk Pashas Pomp, men uden dennes alvorlige Værdighed. Hans Tjenere skulde adlyde ham ved Tegn, han nedlod sig ikke til at udtale sine Befalinger, og naar han rejste, bleve alle de Veje, han skulde passere, gjennemsøgte af en Trop Forridere, hvis Hverv det var at beskytte ham ikke blot mod Hindringer og Forsinkelser, men mod Synet af alle simple Personer, som kunde faa i Sinde at kaste et Blik paa hans ophøjede Skikkelse. Han var to Gange gift, først med Elisabet Percy, derpaa med Lady Charlotte Finch; da denne en Gang klappede ham paa Skulderen med sin Vifte, irettesatte han hende vredt og ytrede: »Min første Hustru var en Percy, og hun tog sig aldrig en slig Frihed.« Dog, saa latterlig Somerset end var, kunde han blive en vigtig Person i den Krisis, der truede England; han var i hvert Tilfælde en Mand, man kunde stole paa; den samme Stolthed, som til daglig gjorde ham latterlig, hævede ham ved vigtige Lejligheder over enhver Mistanke om at lade sig lede af Vindesyge og personlige Hensigter. En af Somersets samtidige siger om ham: »Han er saa lunefuld, stolt og egensindig, at han snarere duer til at ødelægge Ministerier, end til at skabe dem.« I nærværende Tilfælde kunde han imidlertid gjøre Nytte ved at hjælpe til at danne et Ministerium efter at have ødelagt et andet. Naar Somerset førte sin store personlige Indflydelse over paa hannoveransk Side og sluttede sig til Argyll og Shrewsbury,

maatte det blive klart — i det mindste for Mænd som Bolingbroke —, at Jakobiternes Sag krævede et sjældent Held og en mageløs Energi for at have nogen Udsigt til at lykkes.

Hvad Hertugen af Argyll angaar, var han den Gang mindst lige saa mægtig i Skotland, som Hertugen af Somerset i England. Han var i mange Retninger en begavet Mand; han var baade Soldat, Statsmand og Taler. Ved Ramillies og Oudenarde havde han kæmpet tappert, havde atter samlet og ordnet en flygtende Kolonne ved Malplaquet og gjort Tjeneste ved Belejringerne af Ostende, Lille og Gent. Om hans Veltalenhed i Overhuset sagde man, at den forenede Ungdommens Friskhed med Manddommens Kraft og Alderdommens Visdom. Ved Siden af alle disse gode Egenskaber var Argyll imidlertid hovmodig og lidenskabelig og, hvad værre var, i Stand til alle Slags politiske Omslag, ja selv til Forræderi, hvis det blot kunde gavne hans Formaal, og hans Formaal var altid hans personlige Interesser. Han skiftede Meninger med den mest samvittighedsløse Lethed, ja han kunde endog uden Spor af Skamfuldhed udtale en Anskuelse og derpaa handle lige tvært imod den. Imidlertid var hans Tilslutning og Medvirken, i et Tilfælde som det nærværende, af uvurderlig Nytte for den hannoveranske Sag.

Da disse to store Herrer traadte ind i Raadssalen, indtraadte der et Øjebliks Forlegenhed og Forvirring. Bolingbroke og Ormond forstode dog rimeligvis endnu ikke fuldt Meningen med denne dramatiske Forestilling eller de Følger, den kunde have. Medens de endnu sade tavse, rejste Hertugen af Shrewsbury sig og, i det han med Værdighed takkede Whiggernes Førere for den udviste Opmærksomhed at indfinde sig i Raadet, modtog han deres Medvirkning i alle de tilstedeværendes Navn. De toge nu Plads ved Raadsslagningsbordet, og Bolingbroke og Ormond maa have begyndt at føle, at alt var forbi. Whiggernes Indtrængen

i Raadet var allerede i sig selv et dristigt og betydningsfuldt Skridt; men da Hertugen af Shrewsbury bød dem velkomne og modtog deres Medvirkning, blev det klart for Jakobiterne, at det hele var en forud aftalt Plan, som det nu vilde være unyttigt at gjøre Modstand imod. De nyankomne anmodede om at se den kongelige Livlæges Beretninger, og da de havde læst dem, foresloge de, at man skulde anbefale Hertugen af Shrewsbury for Dronningen til Lord Overskatmester. Bolingbroke vovede ikke at modsætte sig dette Forslag, men nøjedes med at modtage det med saa megen Værdighed, som det var ham muligt at stille til Skue. En Deputation af Peerer, med Shrewsbury i deres Midte, søgte og fik strax Avdiens hos den døende Dronning, der overgav Lord Overskatmesterens Stav i Shrewsburys Hænder og bad ham, siges der — med den mærkelige blide og melodiske Stemme, som næsten var hendes eneste Ynde — om at bruge den til bedste for hendes Folk. Denne Hertugen af Shrewsburys Udnævnelse afgjorde Spørgsmaalet, Krisen var i Virkeligheden forbi; thi det var klart, at han som Lord Overskatmester vilde staa fast paa den protestantiske Tronfølge og modsætte sig ethvert Forsøg til Gunst for Stuarterne. Whiggernes Førere sendte strax Indkaldelsen rundt til alle de Medlemmer af Statsraadet, som boede i Nærheden af London, og samme Eftermiddag holdtes der et nyt Møde. Raadet vedtog her Sammendragningen af flere Regimenter i og omkring London, tilbagekaldte Tropperne fra Ostende og sendte en Flaade til Søs; General Stanhope fik Fuldmagt til, om fornødent, at tage Tower i Besiddelse, indeslutte Jakobiternes Førere i Fæstningen, besætte alle Udhavne, kort sagt, optræde som en militær Diktator for at forekomme en Revolution og sikre den hannoveranske Tronfølge. Kort at fortælle, Stuarternes Skæbne var beseglet; Bolingbroke var gjort mat, og Chevalier Saint George vilde forgjæves være stukket i Søen. Marlborough var paa Vej til England, og

man behøvede kun at vente, til Dronning Anna havde udaandet, for at udraabe Kurfyrst Georg til Konge af England.

Ventetiden blev ikke lang; Dronning Anna drog sit sidste Suk den 1ste Avgust 1714, og Herolderne forkyndte: »Den høje og mægtige Prins Georg, Kurfyrste af Brunsvig og Lüneburg er ved den højsalige Dronning Annas Død bleven vor lovlige og retmæssige Fyrste, Konge af Storbritannien, Frankrig og Irland, Troens Forsvarer.« Denne »Konge af Frankrig« kunde jo rigtignok først komme til sin Trone ved at føre en lang Krig mod den Konge af Frankrig, som levede i Versailles, og denne »Troens Forsvarer« havde netop nu travlt med at sørge for, at hans Elskerinder kunde følge ham saa hurtig som muligt, naar han blev nødt til at drage bort til sine nye Besiddelser.

Den 3dje Avgust skrev Bolingbroke i et Brev til Swift: »Jarlen af Oxford blev fjærnet om Tirsdagen; Dronningen døde om Søndagen. Hvad er dog dette for en Verden, og hvor Lykken dog har os til bedste!« Med andre Ord, han fortæller Swift, at om Tirsdagen saae det ud, som om han kun behøvede at gribe Lykken; men om Søndagen blev den pludselig reven bort fra ham. En betegnende Ytring i dette Brev kaster et skarpt Lys over Bolingbrokes Letsind og Upaalidelighed; han skriver nemlig: »Ved Dronningens Død har jeg tabt alt undtagen mit Mod, det føler jeg voxe, det forsikrer jeg Dem. Whiggerne ere en Flok Jakobiter; det skal om en Maaned være Raabet.« Ikke saa snart er ét Væv af Rænker sønderrevet, førend Bolingbroke begynder at væve et nyt, efter en helt anden Plan. Intet kan nedtrykke denne livlige Aand; intet kan helbrede denne Egoisme, intet kan fæste dette Letsind til en Overvejelse af Forholdene, som de virkelig ere. Bolingbroke har nu intet Ord for Stuarternes Sag, han tænker næppe mere derpaa; hans ny Plan er at bevise, at hans Fjender i Virkeligheden ere de sande Jakobiter; paa den Maade vil han nu gjøre dem mat.

Der var dog én Mand blandt Torierne, som vilde have haft Mod til at komme Whiggerne i Forkjøbet, og denne Mand var en Præst, ikke en Soldat. Atterbury, den veltalende Biskop af Rochester, kom til Bolingbroke og opfordrede ham indtrængende til at udraabe Jakob Stuart til Konge; han tilbød selv at ville sætte sig i Spidsen for en Procession, naar blot Bolingbroke vilde følge hans Raad. Dog, i det Øjeblik kunde Bolingbroke kun beklage sig over Lykkens Ustadighed, lægge Planer og smedde nye Rænker til Gjenindsættelsen, ikke af Stuarterne, men af Toriernes Parti, det vil sige af ham selv; hans Vægring aftvang Atterbury den Erklæring, at nu var den bedste Sag i England tabt af Mangel paa Mod.

(Forts.)

C. G.

Livet i Latinskolerne i tidligere Tid.

(Forts.)

V.

Kirkelige Forretninger.

Af det foregaaende vil det tydelig fremgaa, at Latinskolerne stode i en nær og inderlig Forbindelse med Kirken, og skjønt Tiderne have skiftet og forandret saa mange Forhold i Skolen, er denne Forbindelse dog endnu ikke helt opløst; naar en Rektor skal indsættes i en lærd Skole, foretages saaledes den højtidelige Handling af Stiftets Biskop. I tidligere Dage var imidlertid Forbindelsen langt nøjere end nu; »Skolens Personer« kunde i Ordets egentligste Forstand ogsaa siges at være »Kirkens Personer«; Rektorerne vare ofte tillige Kapellaner eller Aftensangspræster eller endog blot Degne, medens ellers Hørerne fungerede som Degne ved Kirken eller Kirkerne i Kjøbstæderne, og Disciplene i ældste Klasse, »Mesterlektianerne«, skulde være Degne ved de Kirker, der laa inden for en Afstand af to Mil fra den By, hvis Skole de søgte; men der haves adskillige Exempler paa, at den Distance betydelig overskredes, i det der endog ved nogle Kirker, som laa i en Afstand af halvfjerde Mil fra Kjøbstaden, var ansat Disciple som Løbedegne; Svendborg Skole maatte saaledes levere Degnene, der fungerede paa Taa-

sing. Det var en saa forrykt Institution som vel muligt; og dog var for Disciplene en saadan Stilling som Degn paa Landet meget eftertragtet og blev anset for saare misundelsesværdig; naar en Discipel var kommen saa vidt, var han paa den grønne Gren; saa havde han opnaaet Kulminationspunktet for den Forsørgelse, Skolen kunde yde, og den var paa adskillige Steder slet ikke saa ringe; naar da en Discipel havde naaet det Maal, var han meget rede til at slaa sig til Ro og lade adskillige Aar hengaa, inden han søgte til Universitetet. Højst uheldig i alle Henseender maa vi anse denne Disciplenes Degnetjeneste for at være: de skulde tillige være Skolemestere i de dem betroede Sogne og om Søndagene efter Gudstjenesten samle Bønderbørnene i Kirkens Vaabenhus, hvor de skulde undervise dem i Kristendomskundskab samt i Elementerne til Læsning, Skrivning og Regning; hvor stort, eller rettere sagt, hvor lidet Udbytte Landsbybørnene kunde have af denne Undervisning, vil enhver let kunne sige sig selv; og ikke meget bødedes derpaa ved, at Løbedegnen en Gang imellem kom ind i en Gaard eller et Hus og samlede om sig Stedets og Naboernes Børn, der da skulde nyde godt af hans Undervisning; denne Degnenes Færden paa de smudsige Veje, hvorfra de toge Reminiscenser med sig ind i Husene, har givet Anledning til Ordsproget: »Degne og Duer gjør skidne Stuer.« Naar Løbedegnene saaledes gjæstede et Sted, og den alvorlige Del af Festen, Børnenes Undervisning, var forbi, samledes i Regelen Naboerne, og Dagen endte med en Svir. Det samme skete naturligvis, naar de havde fungeret ved saadanne kirkelige Forretninger, der fordrede deres Nærværelse, som Bryllupper, Barnedaab og Begravelser; og da Degnene selvfølgelig ikke længtes fra det især ved Gilderne ubundne, man kunde godt sige tøjlesløse, Liv ude i Landsbyerne tilbage til Skolens Tvang og Tugt, trak de Tiden ud saa længe som muligt, inden de vendte hjem, til Trods for de gjentagne Paabud om, at strax efter at

Forretningen var endt, skulde de gaa tilbage til Skolen uden at gjæste Gildehuset. Ikke alene kunde paa den Maade en kirkelig Forretning ofte være Skyld i, at en hel Uge bortdreves i Lediggang; men hvad værre var, disse gamle Disciple fik derved meget let saadan Smag paa et vildt Liv, at de senere ikke kunde løsrive sig derfra, men kom til at lide Skibbrud i Livets Storme.

Ogsaa til daglig Brug gik megen Tid, der kunde have faaet en mere frugtbringende Anvendelse, til Spilde for Disciplene paa Grund af den tvungne Deltagelse i Gudstjenesten. Fra den katholske Tid havde man, især i Stiftshovedstæderne, hvor Domkapitlerne fandtes og Kannikerne resiederede, beholdt hel Kirketjeneste paa flere af Ugens Søgnedage, og desuden mindre Tjenester baade Morgen og Aften hver eneste Dag; i disse Kirketjenester skulde Disciplene bestandig deltage, enten som Sangere eller som Tilhørere; men i ingen af disse Egenskaber vare de upaaklagelige; og man kan virkelig ikke undres over, at de syntes, de fik for meget af det gode, naar de, som det i alt Fald vides fra ét Sted, ikke slap med to Gange daglig at »gaa i Kor«, som det kaldtes, eller »gaa i Bøn«, men tre Gange hver Dag skulde møde; disse Gudstjenester vare oprindelig bestemte til Opbyggelse for Indbyggerne; men kun yderst sjælden mødte til dem nogen som helst undtagen de hoveripligtige Disciple og deres Lærere; men disse sidste opdagede snart, at det var ulige behageligere at blive liggende i Sengen end at staa op omtrent midt om Natten fór at begynde paa Korsangen Kl. halvfem eller fem om Morgenen; Disciplene vare da ganske overladte til sig selv, og da de næppe behøvede at frygte nogen Overrumpling, lode de ikke alene Sangen passe sig selv, men morede sig i Kirken paa forskjellig Vis med Kaadheder, der gik adskillige Streger ud over det undskyldelige; ikke blot kjendes der Tilfælde af, hvor usømmelig de have sprunget omkring og danset i Kirkestolene, og naar de saae deres Lejlighed til

det, kunde de faa i Sinde at tilsmudse Malerierne paa Altertavlen og over Gravstederne; men det vides endog, at nogle af disse vordende Præster en Dag i St. Knuds Kirke i Odense have taget det balsamerede Lig af en fornem Dame, hvad enten det nu var Bispinde Muus, eller Frøken von Westen eller Karen Stefansdatter Rahm — derom ere Meningerne delte — tillige med de to Yndlings-Katte, vedkommende Dame havde ladet begrave hos sig, fordi hun ikke havde kunnet taale Tanken om, at de mulig skulde komme til at lide Nød efter hendes Død — og saa med Menneskeliget og Kattekadavrene have holdt en forargelig Demonstration og Procession gjennem Kirkens Gange — en skjøn Morgenandagt! Man skulde tænke, at det meget snart maatte være kommet til at gaa op for Kirkens og Skolens Styrelse, at denne Korsang var i det mindste overflødig og til fuldstændig Tidsspilde for Disciplene, saa man vilde være fornuftig nok til at afskaffe den; men Vanens Magt var saa stor, at det varede flere Hundrede Aar efter Reformationen, inden den daglige Korsang helt forsvandt; rimeligvis holdt man paa den til Dels for de forøgede Indtægter, den skaffede Disciplene og Skolen. Især vilde det jo have været naturligt, om Vigilierne eller Vaadesangen, der lød over den myrdede Kong Erik Glippings Grav i Viborg Domkirke, og som var ligefrem en Fortsættelse af de katholske Sjælemesser, var bleven afskaffet samtidig med alle de andre Minder om Pavedømmet; men disse Vigilier holdt sig lige til 1630. Det var ikke ved noget almindeligt, for hele Landet gjældende Lovbud, at endelig Skolernes Forpligtelse til Udførelse af den daglige Korsang blev hævet; men efterhaanden, som man mere og mere fik Øjet op for alle Ulemperne, der knyttede sig dertil, og saae, hvorledes denne Art Gudstjeneste, om man saa kan kalde den, var ved at sygne hen af sig selv, fik dog de lokale Skolebestyrelser udvirket Tilladelse til at lade den falde bort; men det var sent, alt for sent, at det skete: i Viborg

hævedes den ved en kongelig Forordning 1772, i Aarhus 1777, i Odense 1783; men i Randers naaede man 1785 ikke videre end til at faa den indskrænket; den vedblev altsaa endnu at bestaa paa enkelte Steder indtil for ikke hundrede Aar siden, i Kjøbenhavn f. Ex. til 1797; nu er det jo, som bekjendt, Drenge af Almueskolerne, der fungere som »Kordrenge« i Kjøbstæderne.

Foruden denne Korsang havde Disciplene andre Forretninger ved Kirken; alt syntes at være lagt an paa stadig at minde dem om deres fremtidige Stilling som Præster; paa enkelte Steder var det Mesterlektianerne paalagt skiftevis at holde Froprædiken i en eller anden af Byens Kirker, især i Hospitalskirken, hvor en saadan fandtes; dette kan have haft sin store Betydning især i ældre Tid, da det ofte skete, at Folk bleve tagne lige fra Skolen til at blive Præster, uden at have besøgt Universitetet; saa vare de dog i alt Fald blevne noget øvede i Prædikegjerningen. Dog ogsaa længe efter, at det var paalagt enhver, der vilde være Præst, først at have studeret ved Universitetet og dér til Slutning at underkaste sig theologisk Embedsexamen, vedbleve den øverste Klasses Disciple paa nogle Steder at øve sig i at prædike, i Regelen vel for et lidet talrigt Avditorium; men naar Tiden nærmede sig, da de skulde dimitteres til Universitetet, gik den unge Mand omkring til Byens fornemme og velhavende Folk for at indbyde dem til at overvære den Afskedsprædiken, han skulde holde paa en dertil bestemt Dag; de gode Borgermænd med Hustruer, til hvem Indbydelsen var kommen, havde dog i Regelen for travlt til at kunne følge den, men lode sig da sædvanlig repræsentere ved en eller anden af deres Husstand, og de unge Døtre have da som oftest haft baade Lyst og Lejlighed til at overvære den Prædiken, hvor ringe den end rimeligvis har været; Dagen efter at have holdt Prædikenen aflagde den unge Prædikant atter Besøg i de Familier, af hvilke et Medlem havde været til Stede ved hans Præsta-

tion, og som oftest gik han ikke der fra uden at have faaet en mere eller mindre klækkelig Gave til Hjælp til Omkostningerne ved Rejsens Besværligheder og til Opholdet i den første Tid i Hovedstaden; men kjærere endnu har vel mangen Gang været det Haandtryk eller det venlige Blik, hvormed den unge Pige har lønnet ham, og hvorved han har faaet et Haab, der maaske senere skulde blive til Virkelighed. Dette Slags Afskedsprædiken varede mange Steder helt ned imod Slutningen af det attende Aarhundrede.

Dog, førend det kunde komme saa vidt med en Discipel, at han selv maatte faa Lov til at bestige en Prædikestol, havde han mangfoldige Gange haft god Lejlighed til at se andre gjøre det; thi om end Korsangen efterhaanden gik af Brug paa Søgnedagene, var der jo mange andre Pligter, der strejfede ind paa det gejstlige Omraade. Vi have oven for omtalt Tjenesten som Løbedegne ved mange, ja i visse Egne endog de fleste Landsbykirker; men i Kjøbstæderne havde Skolens Personale, baade Lærere og Disciple, deres stadige Hverv baade ved Søndagsgudstjenesterne og ved de mange i Ugens Løb indtræffende Forretninger. Som oven for bemærket, vare Rektorerne i de større Byer ofte Kapellaner, og Hørerne vare da Degne; i andre Byer var Rektoren Degn og Kirkesanger; Disciplene skulde da møde sammen med deres Lærere og forrette Sangen, hvilket ofte blev et meget byrdefuldt Hverv, besværligt og i mange Henseender højst ubehageligt; ikke at tale om den oven nævnte Korsang Morgen og Aften, maatte de møde ved alle Prædikner, for hvis Indhold de bag efter skulde gjøre Rede i Skolen; men med denne Redegjørelse har det af mange Grunde kun været daarlig bevendt; Disciplenes Plads var som oftest i Koret, hvor de skulde tage Sæde i de Munkestole, der ellers ved Kirkeforandringen vilde have staaet ledige, og som vi endnu i adskillige Kirker finde beholdte som et Minde fra svunden Tid; eller ogsaa

var der anvist dem Plads paa Orgelet, som var i Kirkens modsatte Ende; men begge Steder var det i Regelen meget vanskeligt, ja undertiden helt umuligt, at høre Prædikenen; det er da ikke at undres over, at Disciplene søgte Lejlighed til at liste sig ud af Kirken — en Lejlighed, der meget let gaves, i det der i Koret fandtes en Dør, som i den katholske Tid var privilegeret for Gejstligheden, og fra Orgelet førte der en Trappe ned i Vaabenhuset, gjennem hvilket Menighedens avtoriserede Indgang og Udgang fandt Sted; ad disse Veje gik de da ud paa Kirkegaarden, hvor de benyttede Tiden til deres Lege, indtil de enten selv have syntes, det var paa Tiden, da Præsten passende kunde sige Amen, eller en af deres Kammerater, som havde været paa Vagt i Kirken, gav dem til Kjende, at nu var deres Tur for Haanden til at tage fat igjen med Sangen. Naar da Gudstjenesten var forbi og den fungerende Degn, der jo enten var Skolens Rektor eller en Hører, havde læst Slutningsbønnen i Kordøren, forlode de Kirken i Procession, ligesom de vare komne der til fra Skolen, parvis og med vedkommende Lærer gaaende bag efter, for igjen at gaa til Skolen, hvor de skulde gjøre det Kunststykke at meddele Indholdet af den Prædiken, de færreste havde hørt; og selv om de havde hørt den, vilde det dog ikke have været noget let Arbejde at gjengive Tankegangen i en Prædiken med dens Indledning og Slutning, dens Afdelinger A. B. C. o. s. v., deres Underafdelinger a. b. c. o. s. v., som igjen vare huggede ud i $\alpha.\ \beta.\ \gamma.$ o. s. v., der atter faldt i Stykkerne 1. 2. 3. o. s. v., saaledes som det især i Datiden fordredes, at en Prædiken paa en minutiøs Maade skulde være inddelt, naar den skulde være efter Kunstens Regler; især har det været galt fat, naar Præsten var en Tilhænger af den allegoriske Prædikemaade, der en Tid lang var paa Moden, da i saa Fald den gejstlige Veltalenhed som oftest endte i aandløse Tilløb til indbildte Aandrigheder. Dog, det er vel heller ikke gaaet saa haardt til med disse Referater af

Prædikenen, som den oprindelige Bestemmelse var; Lærerne have godt vidst, hvorledes det stod sig med Disciplenes Kirkegang, og hele Overhøringen har formodentlig indskrænket sig til en Overhøring i Dagens Text; det var en af de Forordninger og Bestemmelser, der til alle Tider have været dobbelt uheldige, fordi de aldrig ordentlig have kunnet overholdes. For Resten har en Levning af denne tvungne Kirkegang holdt sig indtil for ikke ret længe siden: Forfatteren af denne Skildring mindes fra sin Skolegang, der begyndte i 1853, at vi Disciple i Horsens Skole vare inddelte i fire Hold, og hvert Hold skulde hver fjerde Søndag Morgen give Møde i Skolelokalet, hvor fra vi gik til Højmessetjenesten under Anførsel af en af Lærerne, hvilke ligeledes skiftevis havde Forpligtelse til at give Møde; nogle bestemte Kirkestole vare forbeholdte til os Latinere; udeblev nogen Discipel uden særlig Tilladelse, blev det lige saa strængt straffet, som om vi uden lovlig Grund havde forsømt en Skolegang; det har været i 1855 eller 1856, at denne tvungne Kirketjeneste hævedes.

Man har haft en Følelse af det uheldige ved denne Ordning af Kirkegangen og vistnok tænkt, at Disciplene vilde søge at unddrage sig den ved given Lejlighed; derfor var der al Tid iblandt dem udnævnt to Notarer, der havde Paalæg om, uden at se igjennem Fingre med deres Kammerater, at angive, naar de skulkede sig fra Kirketjenesten eller opførte sig upassende under den; dog, de have vel selv som oftest været medskyldige i den Forseelse at forlade Kirken under Prædikenen, eller have maaske foretrukket at være Skildvagter, der skulde give Signalet til, naar Salmesangen atter skulde begynde; thi det var jo dog det, Disciplene havde mest at gjøre med ved Gudstjenesten; og da Skylden for Fejl i Sangen kom til at falde paa Lærerne, have disse med en urimelig Strænghed varetaget deres Hverv som Sangmester, saa det ofte hændte, at en falsk Tone, en Discipel kom for Skade at tage, blev regnet som

en Forbrydelse, der medførte haard Straf; et Sted have vi saaledes fundet, at en saadan stakkels Dreng, der kom til at synge falsk, blev pryglet i selve Kirken, derpaa til liden Opbyggelse for Menigheden kastet ud af Kirken, og saa bag efter i tre Dage til yderligere Straf berøvet Middagsmaden. — Det har saaledes ikke været helt smaa Fordringer, der stilledes til Disciplene med Hensyn til musikalsk Uddannelse; en Analogi finde vi deri, at Rektoren ved »vor Frue Skole« i Kjøbenhavn (Metropolitanskolen) til en Tid tillige skulde være Lærer i Musik ved Universitetet. Mange Steder have Lærerne imidlertid selv ikke været videre dygtige deri, saa man heller ikke har kunnet vente gunstige Resultater hos Børnene; andre Skoler nøde derimod et stort Ry i saa Henseende; Aarhus Skole har i nogen Tid haft et godt Lov paa sig; det se vi deraf, at det 1618 blev af Kongen paalagt Biskoppen i Aarhus af de ham underlagte Skoler (her maa da i særlig Grad tænkes paa Aarhus Skole) at udvælge en Bassist, en Tenorist og en Altist, der kunde være tjenlige til at optages blandt Kongens Musikanter, og snarest muligt hidsende dem. Højest plejede man ellers at sætte Slagelse Skole, hvor den bekjendte Skolemand, Digter og theoretiske Musiker Hans Mikkelsen Ravn var Rektor fra 1640 til 1652; men allerede før hans Tid vare de »Slagelse Degne« saa bekjendte for deres gode Sang, at der gaves dem Ordre til, da Enkedronning Sofias Lig 1631 skulde føres fra Falster til Roskilde, da at møde i Vordingborg for sammen med Vordingborg Skoles Personale at synge Ligkantaten, i det man ikke ret har turdet stole paa de vordingborgske Sangeres Dygtighed (H. M. Ravn var selv Student fra Slagelse Skole i nævnte Aar 1631); vi kunne være sikre paa, at dette Møde af de to Skolers Sangere ikke er endt uden Slagsmaal. Et godt Gratiale er vistnok faldet af til de Slagelse Degne i Anledning af denne Jordefærd; og saaledes vare de kirkelige Forretninger, til hvilke Disciple skulde møde, under Anførsel af, efter

Omstændighederne, en eller flere Lærere, en god Indtægtskilde; det var baade de glædelige Begivenheder, Bryllupper og Barnedaab, hvor de mødte som Sangere, og de bedrøvelige, Begravelserne, hvorved de dels skulde synge, dels fungere som Ligbærere. De fik da Betaling efter en vis Taxt, som var fastsat af Stiftets Øvrighed eller ved kongeligt Reskript og rettede sig dels efter Tiden, da Begravelsen fandt Sted, dels efter om Liget skulde begraves i Kirken eller paa Kirkegaarden, og da, om det var paa de »fornemste« Pladser paa Kirkegaarden, dels efter, om Liget bares under Klokkeringning og Sang eller ikke, hvorhos der toges særligt Hensyn til, med hvor mange af Kirkens Klokker der ringedes, og hvor stort Antallet var af de Skolebørn, som i deres Sørgekapper bare Liget eller fulgte i Sørgetoget; — det er blot en lille Udvidelse af disse Bestemmelser, naar Holberg lader Per Degn gjøre Forskjel paa Betalingen, enten det var »fint Sand« eller »almindelig Jord.« — Det hændte ofte, at der foruden den Pengebetaling, som ydedes Disciplene for deres Sangopvartning ved kirkelige Forretninger, ogsaa gaves dem Løn in natura, i det de bleve indbudne til at tage Del i Maaltidet; men, vel at mærke, ikke ved det egentlige Gjæstebord, hvorimod der var dækket til dem i en Stue ved Siden af; der sendtes da stundum Bud efter dem, at de skulde komme ind for at forlyste Gjæsterne med deres Sang; det var slet ikke under Disciplenes Værdighed; men hvor kunde ogsaa deres Æresfølelse lide derved, naar, som det vides paa enkelte Steder, Rektoren tillige var Stadsmusikant, der »legede paa Fiol« ved Gilderne! Naar nu endda dette Traktement ydedes Disciplene, efter at den kirkelige Handling var forbi, saa fik det at gaa, som det kunde; men kjender man lidt til Datidens Disciple, vil man let kunne sige sig selv, at de ikke vidste at holde Maade, naar de, maaske ganske uden Opsyn bleve satte til et med Mad og Drikke vel forsynet Bord. Rent galt var det, naar de saaledes bleve beværtede,

før de skulde synge i Kirken; der haves flere Beretninger om, hvorledes Disciplene ikke vare ædru, og Lærerne da for den Sags Skyld heller ikke, naar de mødte i Kirken efter en saadan splendid Frokost; maaske har det været i en saadan Vexelvirkning, at Rektor Hans Lang i Odense, som oven for*) anført, ved et Bryllup paa Raadhuset 1566 kom til at give en Discipel et Ørefigen, som hans Slægt paastod var Grunden til Disciplens kort efter indtræffende Død. Naar saaledes ogsaa Degnene i Odense 1575 fik to Tønder Øl for at synge ved Prioren ved St. Knuds Kloster Christen Povlsens Ligbegængelse, maa det til visse have været lovlig rigeligt Gravøl, de have drukket i den Anledning, hvis de paa én Dag have kunnet faa Bugt med de to Tønder Øl.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

---

*) Se oven for S. 15.

Skitser af Gordons Liv.

III.

Gordon i Gravesend.

Kort efter sin Hjemkomst fra Kina blev Gordon udnævnt til højstkommanderende Ingeniørofficer i Gravesend-distriktet. Han fandt rigelig Brug for sin rastløse Virksomhed; thi det paalaa ham at lede Opførelsen af en Række nye Forter paa Nord- og Sydbredden af Themsen. Med Dygtighed og Nidkjærhed udførte han sine militære Pligter; men de sex Aar, han tilbragte i Fred og Ro i Gravesend, Aar, han har betegnet som de lykkeligste i sit Liv, ere ikke blevne bekjendte af, hvad han udrettede som Officer; men hans filantropiske Virksomhed i denne Periode var af den Natur, at der efter hans Død er blevet skrevet Bøger om den; thi Gordon var lige stor som Officer, Helt og Menneskeven. Gordon hørte til dem, der faa Tid til alt; han stod tidlig op, hans Flid var utrættelig, han var aldrig ledig og syntes ikke at trænge til Hvile eller Adspredelse, og i Udførelsen af sine Embedsforretninger, der vare omfattende og gave Anledning til megen Korrespondance, havde han den store Dyd, aldrig at lade Sagerne voxe sig over Ørene, men at besørge alt, saa snart det var muligt.

En uafbrudt Række gode Gjerninger, udøvede i Stilhed og uden nogen Sinde at trættes, betegner Gordons Ophold i

Gravesend, hvor han blev de syges og fattiges trofaste Ven og Velgjører. Han havde en særlig Interesse for Drenge, Sønner af fattige Fiskere og Søfolk paa Themsen, og mangen en Dreng har Gordon bogstavelig talt trukket op af Rendestenen, taget ham hjem med sig, klædet og fødet ham, læst med ham og sørget for at anbringe ham om Bord i et Handelsskib. Hans Hjem lignede, som der er skrevet om det, mere en Missionærs end en Ingeniørobersts, og til sine Tider havde han saa mange Kostgængere og Drenge, som han interesserede sig for, at han maatte holde Skole om Eftermiddagen for dem uden for Hjemmet. Engang fik fire af de fattige Drenge, der boede hos ham, Skarlagensfeber. Gordon sad ved deres Sygeleje til sent ud paa Natten, talte med dem og beroligede dem, indtil de faldt i Søvn. Over sit Skrivebord havde han hængende et stort Verdenskort, i hvilket der stak en Del Stifter; en Ven spurgte ham om, hvad alle disse Stifter skulde betyde, hvorpaa Gordon svarede, at han paa denne Maade fulgte de Drenge, han havde skaffet til Søs.

Undertiden kunde Gordon til en intim Ven fortælle, hvordan han ofte kunde more sig over Drengenes Skuffelse, naar de troede, at hos »Obersten« skulde de leve højt, men erfarede, at han levede yderst tarvelig. Mad og Drikke vare for Gordon ligegyldige Ting. En Ven fulgte en Aftenstund hjem med ham, hvor hans Aftensmaaltid, Te og et meget gammelt Brød, ventede ham. Vennen gjorde en Bemærkning over det gamle Brød. Gordon blødte det op i Teen og lod sin Ven vide, at det om en halv Times Tid vilde være den ligegyldigste Ting af Verden, hvad han havde spist. Selv hans bedste Bekjendte vovede ikke at indbyde ham til Middag; thi man udsatte sig kun én Gang for hans Svar: »Indbyd de fattige og syge og ikke mig, der har nok at leve af«. Gordon havde overhovedet et stærkt socialistisk Tilsnit, i Ordets bedste Betydning. En gejstlig, der kjendte ham nøje, har fortalt, at Gordon en-

gang ytrede til ham under en Samtale, hvori Gordon havde udtalt, at han ikke havde Ret til at eje noget, da han havde bestemt sig til at leve kun for sin Gud: »De, som dog deler mine Anskuelser, har ikke Ret til at gaa med den Urkjæde, De bærer; den burde sælges til Fordel for de fattige.« Gordon havde Ret til at tale saaledes; han gav alt bort, han ejede, og var ofte i Pengeforlegenhed, fordi hans Pung altid stod aaben for de ulykkelige. Han havde mange Medailler, som han for Resten ikke brød sig om; kun en eneste, en Guldmedaille, Enkedronningen af Kina havde givet ham, satte han Pris paa, og naar han var oprømt, kunde han af og til vise den til en eller anden. Pludselig blev den borte; ingen kunde faa den at se, og Gordon fortalte ikke, hvor den var bleven af. Flere Aar efter opklaredes det, at Gordon havde borttaget Inskriptionen, solgt Medaillen for 180 Kroner og sendt Pengene til en Komite, der indsamlede Bidrag til de fattige i Manchester. Da han læste Opraabet i Bladene, manglede han Penge, men — kunde ikke lade være at komme de trængende til Hjælp, og den enestaaende Medaille med Indskriften, der mindede om hans Bedrifter i Kina, blev ofret. Interessen for sine Drenge og fattige tabte Gordon aldrig, og man har herfor mangt et rørende Bevis i Breve, som han fra Udlandet, længe efter at have forladt Gravesend, tilstillede Folk, der hjalp ham med Uddeling af milde Gaver. Paa Taknemmelighed af Folk, hvem Gordon har bragt til at tjene Brødet paa ærlig Maade efter en Barndom, henlevet i yderste Fattigdom, og med hvad der des værre saa let kan flyde heraf, foreligger der ogsaa talende Beviser. Paa Stakittet til hans Have stod der ofte med Kridt skrevet: »Gud velsigne Obersten«, just ikke altid med den heldigste Bogstavering.

Gordon var Lærer saa vel i Fattigskolen som i Søndagsskolen i Gravesend. Han var ingen god Taler; men den Religion, han lærte, var Kjærlighedens Lære, og alle hans

Tilhørere havde Følelsen af, at de havde en Mand for sig, der følte for dem og levede efter den Lære, han forkyndte. Han vilde aldrig optræde ved højtidelige Lejligheder, hvorom han selvfølgelig ofte fik Anmodning; men hans Gjerning i Skolerne var ham saa kjær, at han kun en ganske enkelt Gang forsømte den, og da stedse sørgede for at sende en anden i sit Sted. Til Fattigskolerne i Gravesend skjænkede Gordon de Silkebannere, han havde bragt hjem med fra Kina. De ere siden den Tid ved hver Aarsfest blevne højtidelig fremviste og hilste med Hurraraab af de fattige Børn, og disse Bannere ere nu, efter alt hvad der er sket siden, blevne Helligdomme ikke blot for Fattigskolen i Gravesend, men for hele den engelske Nation.

Hver Uge besøgte han regelmæssig en Stiftelse for gamle og svage Fattigfolk, og paa disse Besøg læste han lidt i den hellige Skrift for dem og glemte aldrig at glæde de gamle Mænd med lidt Tobak og Kvinderne med lidt Te. Besøgene vare lige saa kjærkomne som Gaverne ved den Venlighed, med hvilken Gordon gav sig af med de gamle og gik ind paa deres Anskuelser. Det er en Selvfølge, at en Mand som Gordon havde »sine egne« fattige og nødlidende efter en stor Maalestok; men vi kunne ikke her opholde os ved de mange Træk af hans ualmindelig store Gavmildhed og Kjærlighed over for syge og svage. Smitsomme Sygdomme ænsede han aldrig. Til syge gik alle de Foræringer, han jævnlig fik af udsøgte Frugter og Blomster. Han levede kun for at gjøre sin Pligt og for at glæde andre, og intet taler maaske bedre for, med hvilken Tillid man saae op til ham, end at det hændte flere Gange i Gravesend, at døende sendte Bud efter Gordon i Steden for efter Præsten. I Kirken satte han sig altid mellem Fattigfolk. Han havde allerede i nogen Tid været i Gravesend, uden at man anede, hvem han var — Storbritannien er stort og Gordon et almindeligt Navn —, men da Kirkeværgerne fik at vide, at den lille Mand med det

beskedne Ydre var den berømte »Kineser-Gordon«, indfandt man sig hos ham i Deputation for at meddele ham, at en af de bedste Pladser stod til hans Raadighed. Gordon takkede, men satte sig altid paa sin gamle Plads. En stor Have, som hørte til hans Embedsbolig, var stykket ud til Fattigfolk, der her kunde dyrke Grønsager.

Efter sex Aars Ophold i Gravesend blev Gordon udnævnt til britisk Kommissær i Donaukommissionen, og med stor Beklagelse blev Efterretningen om hans Bortrejse modtagen. Fattigfolk skillingede sammen og forærede ham en Bibel, de lokale Blade ydede hans sjældne Godgjørenhed den mest smigrende Anerkjendelse, og Gordon tog manges Hjærter med sig. Han glemte aldrig sine fattige Venner i Gravesend; men Byen glemte heller ikke ham og har besluttet til Minde om ham, der var saa stor i Fredens Dage, at oprette et Børnehjem og et Lystanlæg.

Fra Gravesend drog Gordon til Galats, som han kjendte saa godt fra den Tid, han som ganske ung Officer efter Sebastopols Indtagelse var bleven kommanderet til Donaulandene. I den engelske Presse blev der udtalt Forbavselse over, at Regeringen ikke havde anden og bedre Brug i Kolonierne, hvor der var Uroligheder hist og her, for en Mand, der havde udvist saa glimrende Egenskaber i Kina; men Gordons Tid skulde snart komme, og i Slutningen af 1873 forlod han Galats for i Begyndelsen af det paafølgende Aar at begive sig til de Egne, som engang skulde blive hans Grav. Med sin Regerings Samtykke overtog han nemlig af Khediven Ismail Posten som Guvernør i de øvre Nilegne efter den bekjendte rejsende Sir Samuel Baker.

(Sluttes).

O. Irminger.

Fra den franske Restaurationstid.

(Slutn.)

XV.

Kabinettet Polignac. — Uenighed i Ministeriet. — Samlingen 1830. — Den udæskende Trontale. — De 221's Adresse. — Kammerets Opløsning.

Mistillidsadressen fremkaldte en langvarig Debat, hvori flere Ministre og Kammerets mest indflydelsesrige Medlemmer toge Del, og blev sluttelig vedtagen med 221 Stemmer mod 181. Ministeriet var besejret, det parlamentariske Prærogativ havde vundet Bugt med det kongelige, og det var følgelig Ministeriets legale Pligt at trække sig tilbage; men saaledes var det ingenlunde til Sinds. I Ministrenes som i Kongens Øjne tog Deputeretkammerets Sprog sig ikke ud som en berettiget Udøvelse af Parlamentets Rettigheder, men som en Krænkelse af Kronens Ret til at vælge sine Ministre, som en Fornærmelse mod den kongelige Majestæt. I det næste Statsraad udtalte Kongen den Opfattelse, at Kammeret havde sveget sine Forpligtelser, og at der forelaa en Grund til Opløsning. Guernon-Ranville mente dog, at man burde prøve paa at holde Sessionen ud med Kammeret, lukke Øjnene for Adressens Udtryk og forelægge de nødvendigste Love; men alle de øvrige Ministre vare af Kongens Mening eller afholdt sig fra at stemme.

Omgiven af sine Ministre, Kronembedsmændene og et glimrende og talrigt Følge modtog Carl X. den 18de Marts 1830 i Tuilerierne det Udvalg, hvem det var overdraget at aflevere Adressen. Royer-Collard oplæste den, Kongen hørte paa ham med Kulde og tog derpaa Ordet: »Jeg havde ment at kunne gjøre Regning paa Bistand fra begge Kamres Side for at bringe det gode til Udførelse, jeg paatænker. Det gjør mig ondt at høre Departementernes Deputerede erklære, at denne Bistand ikke kan paaregnes fra deres Side. Mine Herrer! Jeg har i min Tale ved Mødernes Aabning forkyndt mine Beslutninger; disse Beslutninger ere urokkelige. Mit Folks bedste forbyder mig at afvige fra dem. Mine Ministre ville gjøre dem bekjendte med mine Hensigter.«

Talen endtes under isnende Tavshed. »Kammeret er domfældt«, sagde Royer-Collard til sine Kolleger, da de gik ned ad Tuileriernes Trappe. Den følgende Dag udsatte en Kundgjørelse Møderne til den første September, en Udsættelse, der betød det samme som en Opløsning og kun gik nogle Uger forud for denne. Ingen tog fejl heraf, efter Formandens Ytring var der allerede nu intet Kammer mere. Carl X. tog Parti for sine Ministre mod Landet og paadrog sig ved denne uforsigtige Udæskning den samme Upopularitet, som Ministeriet skulde bukke under for.

Da Ministrene sloge ind paa denne Vej, vare de til Hobe opfyldte af Frygt paa Fyrst Polignac nær, som under den almindelige Bekymring bevarede sin uforstyrrelige Ro og hverken gjorde Rede for den voldsomme Bevægelse, der lidt efter lidt bemægtigede sig Frankrig, eller tog noget Hensyn til den triumferende Modtagelse, de to Hundrede en og tyve Kammermedlemmer fik i Departementerne, eller de Banketter, hvormed de hædredes i Paris, til Pressens Sprog eller til noget af de mangfoldige Kjendetegn, som røbede den offentlige Menings truende Bevægelse. Disse skæbnesvangre Symptomer, disse Forløbere for en Revolution

rokkede ikke hans Tillid, saa lidt som de Advarsler, der indløb fra alle Kanter.

Efter at Møderne vare udsatte, drøftede Ministrene under Kongens Forsæde, hvilken Vej de nu skulde slaa ind paa. Haussez og Guernon-Ranville vare imod en Kammeropløsning; den første udtalte den Mening, at det ikke vilde være umuligt at skabe en Majoritet i Deputeretkammeret; for at naa dette behøvede man kun at skaffe fem og tyve Stemmer over paa sin Side, og denne Forflyttelse lod sig efter hans Opfattelse naa ved Forfremmelser og Bestikkelser. Da Kongen imidlertid afviste dette Forslag som umoralsk, holdt Haussez ikke fast ved sin Tanke, men stemte nu ogsaa for Opløsning, i det han blot forlangte Oprettelsen af en Lejr uden for Paris og Afskedigelsen af de Embedsmænd, hvis Hengivenhed var tvivlsom. Guernon-Ranville lod sig ogsaa omstemme til Majoriteten af sine Kollegers Mening, og Opløsningen blev vedtagen, uden at Polignac nøjere angav, hvilken Plan han agtede at følge, saafremt ogsaa det nye Kammer blev fjendtlig sindet; han henholdt sig blot til Artikel 14 i Chartet, der overdrog Kongen en extraordinær Myndighed og i Følge hans Opfattelse indeholdt den nødvendige Løsning for de Vanskeligheder, Situationen maatte frembyde; han lagde heller ikke længere Dølgsmaal paa sin Beslutning at drage sig ud af Vanskelighederne ved et Statskup.

Dette gav Ministrene Courvoisier og Chabrol Anledning til at trække sig tilbage. De havde altid erklæret ikke at ville gaa med til nogen Krænkelse af Forfatningen; men Polignacs Politik maatte absolut medføre dette Resultat, og de indgave deres Demission for ikke at følge ham længere. Kongen henvendte sig nu til Chantelauze, Præsidenten for Overdomstolene i Grenoble, og efter længere Modstand gav han efter for den kongelige Families indtrængende Forestillinger og overtog Justitsministeriet. Sluttelig udnævnte Carl X. Peyronnet til sin Indenrigsminister med de Ord:

»Han er den Mand, som vil faa bedst Held med Valgene; han vil lade den offentlige Mening smage Svøben.« Peyronnet var Villèles gamle Kollega og endnu mere upopulær end denne, især siden man havde faaet Nys om, at hans gamle Försteminister var imod den hele ministerielle Politik. Ved at se Polignac gaa Haand i Haand med en slig Medarbejder kunde man ikke længere nære Tvivl om hans Hensigter. Denne Udnævnelse bragte ogsaa Partiraseriet til Kogepunktet; men Kongen var ganske stolt af sit Valg og ytrede: »En kjæk Løftning af Fanen have vi hidtil aldrig vovet; men Peyronnets blotte Navn er en slig Fane.« Montbel ombyttede Indenrigsministeriet med Finanserne, afløste altsaa Chabrol, og endelig skabte man et Ministerium for de offentlige Arbejder, der overdroges Baron Capelle, Præfekten i Versailles.

Den 20de Maj havde Kabinettet altsaa modtaget sin endelige Konstitution i fuld Overensstemmelse med Carl X.'s og Polignacs ubesindige Politik. Tre Dage før de nye Ministres Udnævnelse offentliggjorde det officielle Organ en kongelig Kundgjørelse om Kammerets Opløsning og sammenkaldte Valgforsamlingerne, for Arrondissementernes Vedkommende til den 23de Juni, for Departementerne til den 3dje Juli, medens Kamrene skulde give Møde den følgende 3dje Avgust. Da disse taabelige Foranstaltninger bleve trufne, var General Bourmont paa Vejen til Algier i Spidsen for den Hær, Carl X. sendte mod Dejen for at hævne de Fornærmelser, han havde tilføjet det franske Flag. Dette Tog, der fik et saa heldigt Udfald, har dog allerede tidligere afgivet Æmne for en Afhandling i dette Tidsskrift, og vi skulle derfor her indskrænke os til en Henvisning*), i det vi kun bemærke, at den direkte Hensigt med Toget ikke var at paavirke den offentlige Stemning til Gunst for Konge-

*) Se Hist. Arkiv, Ny Række V. 265 og flg.

dømmet, hvorvel dette Hensyn naturligvis ikke ganske laa uden for Ministeriets Plan.

XVI.

Valgene i 1830. — Regeringens Nederlag. — Partilidenskaberne. — Evropas Dadel. — Forberedelserne til et Statskup. — Kundgjørelserne af 24de Juli. — Rejsningen i Paris. — Hoffet i St. Cloud. — Trianon og Rambouillet. — Kongens taabelige Tillid. — Hertugen af Mortemarts forsinkede Mission. — Revolutionens Triumf. — Louis Philippe de franskes Konge. — Slutningsbemærkninger.

Landet forberedte sig til Valgene. Kammerets Opløsning havde ikke overrasket nogen, man var belavet derpaa; men den havde vakt Forbitrelse. Landet rejste sig mod Ministeriet til Forsvar for Grundloven, som truedes ikke af Opløsningen — den laa, naar alt kom til alt, fuldkommen inden for det kongelige Prærogativs Grænser —, men af de Planer til et Statskup, som Ministeriet var bestemt paa, saafremt det led Nederlag i Valgfelttoget. Overalt dannede der sig Komiteer for at berede og støtte de to Hundrede en og tyves Gjenvalg; raadgivende Kommissioner støttede Komiteerne og gave Vælgerne Oplysninger gratis. Den almindelige Tone i Pressen røbede en Voldsomhed, der næsten steg til Raseri.

Regeringen blev forskrækket over disse Demonstrationer, og i tyve Departementer, hvor Oppositionens Sejr syntes sikker, udsattes Afstemningen til den 12te og 19de Juli. Man rettede en indtrængende Appel til Embedsmændenes Hengivenhed, sluttelig forlangte man, at Kongen i egen Person skulde indblande sig i den Konflikt, der var opstaaet mellem Krone og Nation, og Carl X. var virkelig svag nok

til at samtykke heri, men alle disse Anstrængelser svarede ikke til Ministeriets Forventninger. Den 19de Juli vare Resultaterne af Valgene allerede kjendte; Oppositionens Sejr var fuldstændig; af fire Hundrede otte og tyve Deputerede talte den to Hundrede og halvfjerds, af de to Hundrede en og tyve vare to Hundrede og to gjenvalgte; Ministeriets Venner vare kun hundrede fem og fyrre; man regnede tretten for tvivlsomme.

En loyal Overholdelse af de parlamentariske Institutioner levnede Kongen endnu en sidste Udvej. Det slagne Ministerium maatte gaa af, et Kabinet Casimir Périer kunde føre Monarkiet ud af den kritiske Situation, hvori det befandt sig; men Carl X. nærede uheldigvis den Overtydelse, at Polignacs Tilbagetrædelse vilde rokke det monarkiske Princip, og Ministrene med Hofpartiet vare af samme Mening og tænkte blot paa at rejse Modstand; Artikel XIV i Grundloven gav Kongen »Ret til at udstede alle de Kundgjørelser, som vare nødvendige for Statens Sikkerhed«, og det var paa denne Artikel, der visselig ikke var affattet med slige Formaal for Øje, at man vilde grunde sin Modstand.

I flere Statsraad drøftede man Midlerne til at organisere denne Modstand, og Resultatet blev de uheldsvangre Ordonnancer, som rummede Fyrst Polignacs politiske System. De Indvendinger, som rettedes til ham, vare ikke i Stand til at mindske den faste Tro, han nærede til sit System; det vakte Forbavselse hos alle, der kom i Forbindelse med ham; det aftvang den engelske Ambassadør det karakteristiske Udsagn: »Hver Gang jeg besøger Udenrigsministeriet, tror jeg at betræde de gales Paradis hos Milton; disse gale ere i en beklagelig Situation, men tro altid at befinde sig paa det bedste.« Polignacs Illusioner smigrede Kongens hemmelige Ønske, han delte dem, han troede paa deres Held; de Advarsler, der indløbe fra alle Kanter, selv fra fremmede Hoffer, gik sporløst forbi uden at forstyrre hans Ro; han besvarede dem med at nægte de Planer,

man tillagde ham. »Et Statskup vil styrte Monarkiet«, sagde Fyrst Metternich. »Bliver Eden i Reims krænket, maa Bourbonerne ikke mere gjøre Regning paa Rusland«, skrev Grev Nesselrode, Czarens Ambassadør. »Jeg er kjed af disse bagtaleriske Insinuationer!« udbrød Kongen, og overalt gjentog han, at de vare falske; han kom med denne Erklæring til Medlemmerne af det diplomatiske Korps, til sine Adjutanter, til Baron Rotschild; han sagde det endogsaa til General Champagny, der i General Bourmonts Fraværelse ledede Krigsministeriet, og hvem Polignac i en ufattelig Aandsforstyrrelse undlod at give de nødvendige Meddelelser, medens han forsikrede sine Kolleger, at alle Forholdsregler vare tagne for at kue mulige Forsøg paa Rejsning.

Den 24de Juli havde Ministrene endelig antaget Ordonnancerne; flere gave dog kun deres Samtykke, for at det ikke skulde se ud, som om de svigtede Kongen. Den følgende Dag præsenteredes de Kongen til Underskrift; den første suspenderede Pressefriheden; den anden opløste Kammeret, i samme Øjeblik som de Deputerede modtoge Breve om at give Møde den 3dje Avgust; den tredje skabte et nyt Valgsystem, der formindskede Repræsentanternes Antal til to Hundrede otte og halvtreds; den fjerde endelig sammenkaldte Valgkollegierne til 6te og 18de September, det nye Kammer til 28de samme Maaned. Disse Kundgjørelser fulgtes af forskjellige Udnævnelser, hvorved forhenværende Embedsmænd, der vare ofrede under Ministeriet Martignac, atter overtoge deres Bestillinger; forud for Ordonnancerne gik endelig en lang Rapport fra Chantelauze, der retfærdiggjorde de trufne Forholdsregler ved en Opregning af de Besværinger, som havde nødvendiggjort dem. Efter at Kongen havde hørt Oplæsningen af disse Dokumenter og raadført sig med sin Søn, udbrød han: »Jo mere jeg tænker over det, desto mere fast bliver jeg overtydet om, at det er umuligt at handle anderledes.« Han undertegnede der-

paa den aabenlyse Krænkelse af Chartet, Ministrene undertegnede efter ham, og han tilføjede: »Jeg gjør Regning paa Dem; De kan gjøre Regning paa mig. Vor Sag er den samme; mellem os gjælder det Liv og Død.« Polignac gjentog, at den forhaandenværende militære Styrke var tilstrækkelig til at overholde den offentlige Ro, om den skulde blive forstyrret. Politiministeren havde i øvrigt erklæret, at Paris ikke vilde røre sig.

Den følgende Dag, den 26de Juli, offentliggjorde »Moniteuren« de kongelige Ordonnancer. Henimod Kl. 10 begyndte Efterretningen om Statskupet at sprede sig over Paris, medens Kongen i fuld Tillid til sit Held samtidig forlod Saint-Cloud i Selskab med sin Søn og tog paa Jagt i Skoven ved Rambouillet. Ved Børsens Aabning sank Statspapirerne fire Francs; de Litterater, der havde Ansættelse ved Oppositionens Blade, samledes paa »Nationals« Kontor, indhentede flere Juristers Erklæring og overdroge Thiers at opsætte en Protest, som de undertegnede, fire og fyrre i Tallet, og hvori de erklærede, at Regeringen havde mistet »det Præg af Lovlighed, som kan rejse Krav paa Lydighed.« Denne Modstand fandt Støtte hos Domstolene; Bogtrykkeren ved »Journal du Commerce« nægtede at trykke Bladet under Paaberaabelse af den Ordonnans, som suspenderede Pressefriheden for de periodiske Blade; men Belleyme, Justitiarius i Civilretten, afsagde den Kjendelse, at han skulde vedblive med Bladets Trykning, eftersom Kundgjørelsen ikke var offentliggjort i lovmæssige Former, og Handelsretten afsagde en tilsvarende Kjendelse til Fordel for »Courrier français«.

Henimod Kl. 5 begyndte der at danne sig Grupper i Gaderne ved Palais-Royal, ved Ministeriernes Porte. Tvende Ministre, Polignac og Haussez, bleve gjenkjendte af Masserne og udpebne. Man raabte paa alle Kanter: »Leve Forfatningen! Ned med Ministrene!« Menneskeklynger, der spredtes paa et Sted af Gendarmeriet, samlede sig atter

paa et andet, stadig i voxende og mere truende Mængde. Nogle Deputerede samledes i al Hast hos en af deres Fæller; men da de ikke vare talrige nok til at forhandle, opsatte de Mødet til næste Dag og gave hverandre Stævne hos Casimir Périer. Trods alle disse truende Tegn fastholdt Polignac sin Mening, at Folkets Ophidselse kun vilde blive af kort Varighéd.

Trods alle hans Forudsigelser begyndte den 27de Juli mere urolig end den foregaaende; flere Aviser gik ikke ud, da de ikke vilde søge om den Regeringstilladelse, Ordonnancen forlangte. Andre, som »National« og »Temps«, udgik uden Tilladelse og offentliggjorde Journalisternes Protest i Spidsen for deres Spalter; trods Politiets Anstrængelser fordeltes de i stort Antal i Provinserne og forsendtes til Departementerne. Da Politiet vilde forsegle Lovovertrædernes Presser, gav dette Anledning til ny Ophidselse, som yderligere øgede Urostemningen i Forstæderne og blandt Studenterne.

Mere ilsindede end den foregaaende Dag strømmede Masserne mod Udenrigsministeriets Palais. Flokke, som ikke længere bestode af Arbejdere alene, men af et stort Antal Individer, der hørte til Borgerstanden, gjennemstrejfede Boulevarderne under Raabene »Leve Chartet! Ned med Ministrene!« medens de liberale Deputerede, som vare samlede hos Casimir Périer, belavede sig paa at overtage Ledelsen af Bevægelsen og at opmuntre Modstanden. Fyrst Polignac besluttede nu, rigtignok temmelig sent, at meddele Marskalk Marmont, Hertugen af Ragusa, der efter Kongens Ordre var indtruffen fra Saint-Cloud til Paris, at han var bleven beklædt med Kommandoen over den første Militærdivision. Skjønt Marskalken følte sig overvældet af Ængstelighed, besluttede han dog at lystre og overtog ved Middagstider Befalingen; han havde elleve Tusende Mand til sin Raadighed.

Om Eftermiddagen rejste Paris sig, Oprøret begyndte sit Værk, og omtrent Kl. tre udspandt Kampen sig i Palais-

Royals Nabolag. Den følgende Dag vare tre og tresindstyve Deputerede samlede hos Casimir Périer, undertegnede her en Protest, der var overensstemmende med Journalisternes, og opmuntrede saaledes yderligere det alt farlige Oprør. Fra dette Øjeblik at regne var Paris i Løbet af tre Dage prisgivet en Borgerkrigs Ulykker.

Dagene den 28de og 29de Juli vare de mest morderiske. Med den første Dags Frembrud var Paris's Befolkning under Vaaben. Sammenstødet mellem de kongelige Tropper og det oprørske Folk fandt samtidig Sted paa flere Punkter; man sloges ved Notre-Dame, paa Bastillepladsen, ved Pont-Royal og Grève-Broen, ved Hôtel de ville, som blev taget, gjenerobret og sluttelig forblev i Oprørernes Besiddelse. Den kongelige Garde og Schweizerne forsvarede heltemodig den Sag, som var dem betroet; men Linjen gik kun nødig paa, flere Steder nedlagde den Vaabnene eller gik over til Oprørerne.

Den 29de bredte Valpladsen sig endnu mere; ogsaa venstre Seinebred blev nu som højre Bred Skuepladsen for de blodigste Uordner. Gendarmeriets Kaserner, Vagterne ved Luxembourg og ved Barrièrerne bleve afvæbnede, Ærkebiskoppens Bolig overgaves til Plyndring, Conciergeriets Fængsel stormedes, og tre Hundrede Misdædere sattes paa fri Fod. Fra største Delen af Kirkerne lød Stormklokkerne, og Barrikader rejste sig paa alle Hold. Endelig bemægtigede Oprørerne sig ogsaa Tuilerierne, hvor Marskalk Marmont havde opslaaet sit Hovedkvarter, og da han rømmede Slottet for at samle sine Tropper om Triumfbuen, bleve de Soldater nedhuggede, hvem han havde paalagt at sikre sit Tilbagetog. Saaledes var det sørgelige Resultat af det Felttog, Polignac havde indledet med et Grundlovsbrud og uden nogen fast Plan eller tilstrækkelige Forsvarsmidler.

Ministrene vare uafbrudt samlede i Udenrigsministeriet; de fæstede Lid til den Forsikring, Marmont havde givet dem, at han i fjorten Dage vilde kunne holde Stand i

Tuilerierne; de havde proklameret Belejringstilstanden og meldte atter og atter til Kongen: »Det er kun et Opløb, alle Forholdsregler ere tagne, Monarkiet er ikke i Fare«, medens Marskalken nu tvært imod skrev til Saint-Cloud: »Det er mere end et Opløb, det er en Revolution«. Mellem disse tvende modstridende Paastande fæstede Kongen kun Lid til den første, følte ingen Uro og indskrænkede sig til at takke sine Tropper for deres Holdning med Løfte om sex Ugers Sold. Lige til sidste Øjeblik bevarede han sin Tillid og Ro.

Imidlertid havde Ministrene begivet sig til Saint-Cloud i Følge med tvende Pairer, Sémonville og Argout, der forgjæves havde anmodet Marskalk Marmont om Ordonnancernes Tilbagekaldelse og Ministeriets Afskedigelse, og som nu vilde gjøre Kongen bekjendt med Sandheden, man holdt skjult for ham. Carl X. modtog de tvende Pairer, før han gav Ministrene Avdiens; de bestormede ham med Bønner, som deres Kollega, Hertugen af Mortemart, allerede havde gjort om Morgenen; de søgte at fravriste ham en Bestemmelse, der endnu i dette Øjeblik kunde redde hans Trone.

Kongens Fasthed rokkedes nu en Smule, han lod Polignac og hans Kolleger kalde og spurgte, om der efter deres Mening var Anledning til at kalde Ordonnancerne tilbage. Ministrenes Drøftelse af Spørgsmaalet havde dog næppe taget sin Begyndelse, før General Coëtlesquet indtraf fra Paris; han var tilsmudset af Støv, kunde næppe holde sig opret og meldte, at Tuilerierne var taget. Marskalk Marmont indtraf kort efter og maatte, overvældet af Sorg, bekræfte Nyheden. Disse Enkeltheder fulgtes snart af andre; en provisorisk Regering under General Lafayettes Ledelse havde dannet sig i Hôtel de ville; Opløbet, der var begyndt under Raabene: »Leve Chartet! Ned med Ministrene!« havde skiftet Karakter og var blevet en Revolution, der fuldbyrdedes under Raabene: »Leve Republiken! Ned med Bourbonerne!«

Den provisoriske Regering, der havde indstalleret sig i Hôtel de ville, var et Værk af General Lafayette og hans politiske Venner Lafitte, Casimir Périer, Mauguin, Odilon Barrot, Audry de Puyraveau og andre; nogle af dem vare uforsonlige Venner af Bourbonerne, hvem de i femten Aar uophørlig havde paaført Krig; andre havde en Stund, under Ministeriet Martignac, været til Sinds at slutte sig til Carl X., men kastedes tilbage i en skaanselsløs Opposition ved den taabelige Politik, der havde kaldet Polignac til Roret. Denne Gruppe Mænd, der øvede en afgjørende Indflydelse i Landet og fandt Tilslutning hos berømte Soldater som Gérard og Lobau, betragtede Bourbonernes ældre Gren som uforbederlig, upopulær og udslidt; man kunde ikke længere vente sig noget af den. Efter Oprørets Sejr skyndte de sig med at overtage Ledelsen for at hindre Udskejelser og fremme det heldige Udfald af den Kombination, der tykkedes dem den bedste.

Denne Kombination bestod ikke i en Proklamation af Republiken; kun et ringe Antal Borgere ønskede ved denne Tid Republikens Oprettelse, som tvært imod vilde have vakt Skræk hos Majoriteten af Befolkningen, der endnu havde bevaret et levende Minde om Rædselsperioden. Hvad General Lafayette og hans Venner vilde, det mest begrundede Ønske, de kunde nære, var et nyt Dynasti, der i Modsætning til Carl X. og hans Linje var mere besjælet af moderne Anskuelser og liberale Ideer og mere egnet til at grundfæste den nødvendige, gode Forstaaelse mellem Kronen og Nationen. Et sligt Dynasti fandtes virkelig; dets Hoved var Hertugen af Orléans, som havde trukket sig tilbage til Neuilly; flere Deputerede, der af egen Drift havde samlet sig hos Lafitte, lode ham hidkalde ved Thiers, og efter Forslag af Benjamin Constant anmodede de ham om at overtage Generalstatholderposten over Kongeriget.

Hertugen af Orléans var i 1814 vendt tilbage til Frankrig med Emigranterne, hvis Lidenskaber han dog trods

sin lange Forvísning ikke delte, og mod hvis Daarskaber han rejste en stiltiende Protest ved sin hele Holdning. Han havde været en Ven af General Foy, havde Forbindelser med det liberale Parti og Berømthederne i Litteraturen, Kunsten og Videnskaberne, han var populær og afholdt, og siden de Mænd, der for Tiden holdt Frankrigs Skæbne i deres Haand, rejste afgjort Modstand mod Bourbonernes ældre Gren, kunde Frankrig ikke opdrive noget bedre Dynasti end denne yngre Gren af Bourbonerne.

Hertugen af Orléans's Svar var endnu ikke kjendt i Løbet af den 29de Juli, medens Ministrene vare samlede i Statsraadet og drøftede Ordonnancernes Tilbagekaldelse. De Nyheder, som indtraf i Saint-Cloud, røbede imidlertid i tilstrækkelig Grad Situationens Farer, Ordonnancerne tilbagekaldtes, og med Taarer i Øjnene modtog Kongen sit Ministeriums Afsked, i det han i bevægede Ord udtalte sin Hengivenhed og Sorg. Dernæst overdrog han Hertugen af Mortemart at danne et nyt Kabinet med Bemyndigelse til at optage Casimir Périer. Hertugen af Mortemart, Ambassadøren i Rusland, tilhørte fuldstændig den liberale Retning og havde nogen Indflydelse hos Oppositionens Førere; han begyndte imidlertid med at afvise den Mission, man ønskede at betro ham, og modtog den sluttelig kun paa Kongens Bønner, i det han vel forstod, at den nylig fattede Beslutning kom lovlig sent.

Dog endnu paa dette Tidspunkt var Kongen hildet i Illusioner og troede hele Krisen løst ved den Indrømmelse, han havde fundet sig i; han fortalte endogsaa Hertuginden af Berry, at hun inden fire og tyve Timer kunde vende tilbage til Paris. Overalt, undtagen i Saint-Cloud, betragtede man imidlertid allerede ved dette Tidspunkt Monarkiet som uigjenkaldelig styrtet; Hertuginden af Angoulême, som passerede Bourgogne paa Tilbagerejsen fra Vichy, kunde af Befolkningens fjendtlige Holdning fatte, at Revolutionen var gaaet for sig.

Morgenen den 30te Juli forløb i Saint-Cloud under en utaalelig Ængstelse; man ventede Efterretninger fra Hertugen af Mortemart, som den foregaaende Dag var tagen afsted sammen med Sémonville og Argout, der endnu lullede sig i det Haab, at Hertugens Udnævnelse vilde standse Rejsningen. Hvert Øjeblik meldte dunkle Rygter imidlertid nye Fremskridt i den revolutionære Bevægelse, medens Polignac og hans Kolleger blot afventede, at Kongen skulde give dem deres endelige Afsked. Hertugen af Angoulême, der den foregaaende Dag i et Øjebliks Hidsighed havde beskyldt Marskalk Marmont for Forræderi, kommanderede Carl X.'s lille Hær, som laa i spredte Delinger mellem Sèvres og Saint-Cloud, og saae dens Rækker uafbrudt mindskes ved Rømninger, der begunstigedes af Uordenen, Lediggangen og den almindelige Forvirring.

Omtrent Klokken to fik man den Meddelelse, at Hertugen af Mortemarts Sendelse var mislykket. Da han fremstillede sig for den provisoriske Regering som Overbringer af de kongelige Ordrer, fik han til Svar: »Det er for sent!« Kongen vedblev imidlertid at nære Tillid til sin Udsendings Dygtighed, indtil han erfarede, at Hertugen af Orléans modtog Generalstatholderskabet over Kongeriget, og at den trefarvede Fane vajede over Hôtel de ville. I Nattens Løb blev han pludselig vækket af Hertuginden af Berry; man havde meldt Hertuginden, at oprørske Bander marcherede mod Saint-Cloud, og hun bønfaldt nu Kongen om at forlade dette Slot og sørge for hendes Børns Sikkerhed. Han stod op, raadførte sig med Hertugen af Angoulême og Marskalk Marmont, udstedte de nødvendige Ordrer, og Klokken to om Morgenen begav Hoffet sig til Trianon, eskorterede af en Deling Tropper under Marskalkens Befaling.

Ved sin Ankomst plejede Kongen Raad med Hertugen af Polignac og hans Kolleger. Guernon-Ranville, som ikke havde været med til at fremkalde den overhængende Fare, var nu den eneste, hvis Energi voxede med den kritiske

Situation; han foreslog at forlægge Regeringen til Tours, hvor hen Kamrene og det diplomatiske Korps skulde stævnes; han vilde, at man skulde isolere Paris og appellere til Frankrig. Kongen billigede disse Planer, og efter at have truffet de nødvendige Skridt til Befalingernes Udstedelse vilde Ministrene forelægge Carl X. dem til Underskrift, da de fik Melding om, at Hoffet tog til Rambouillet, og at Kongen opfordrede dem til at tage afsted med ham; han lod dem endogsaa tilbyde Passer med Navne in blanco samt Pengehjælp. Disse nye Bestemmelser dikteredes ved Hertugen af Angoulêmes Ankomst; han havde svævet i stor Fare under Forsvaret af Broen ved Sèvres, som han havde villet gjøre Oprørerne stridig; han saae imidlertid en Del af Tropperne falde fra og havde nu kun nogle Tusende trofaste under sin Kommando.

Ministrene begave sig til Kongen for at tage Afsked. »Jeg befaler Dem at rejse bort«, sagde han til Fyrst Polignac; »jeg skal altid mindes Deres Mod og ikke give Dem Skyld for vor Ulykke. Forsynets Veje dølge sig ofte for vort kortsynede Blik, det prøver sine Tjenere og skuffer vore bedste Planer; men det straffer aldrig den gode Samvittighed. Intet er endnu tabt for mit Hus, jeg vil kæmpe med den ene Haand og underhandle med den anden.« Kongen opmuntrede derpaa Polignac til at begive sig over Normandiet til England og paalagde en af sine mest trofaste Venner, den energiske Grev Sémallé, at drage Omsorg for hans Sikkerhed. Som bekjendt, bleve største Parten af de flygtende Ministre, deriblandt Konsejlspræsidenten, efterhaanden opdaget og fængslet, stillet for Pairskammerets Domstol og den følgende December dømt til et langvarigt Fangenskab.

Medens Carl X.'s Regering saaledes sank sammen, begav Hertugen af Orléans, hvem de Deputerede havde udnævnt til Generalstatholder, sig til Raadhuset for her af den provisoriske Regerings Haand at modtage den officielle

Overdragelse af Regeringsmagten. Han havde dog først udsendt en Proklamation, som endte med de Ord: »Chartet skal fremtidig være en Sandhed.« Undervejs hilsedes han med Jubelraab, blev i Raadhuset modtagen og omarmet af General Lafayette og fremstillede sig for Skarerne, der paa ny hilsede ham med tusendfoldigt Raab; han hørte derpaa Regeringsprogrammet oplæse, og da man forlangte hans Samtykke, forpligtede han sig højtidelig hertil, i det han tilføjede: »Jeg vil ikke anmasse mig Kronen; jeg vil modtage den af Kammeret paa de Betingelser, som det maa behage dette at paalægge mig. De nødvendige Forandringer i Chartet kunne altsaa kun vedtages af dette alene.« Han vendte derpaa tilbage til Palais-Royal gjennem Gader, som vare spærrede af Barrikader og opfyldte af bevæbnede Mænd — sørgelige Minder om den Borgerkrig, der havde varet i tre Dage, og hvis Spor det fremtidig skulde paahvile ham at udjævne.

Den 3dje Avgust samledes Kamrene. Paa Forslag af Bérard vedtog Deputeretkammeret følgende Ændringer i Forfatningen, som derpaa bekræftedes af Pairskammeret. Artikel XIV, som Carl X. havde paaberaabt sig ved Udstedelsen af Juliordonnancerne, ophævedes, den katolske Religion ophørte at være Statsreligion, Pressefriheden blev gjenindført, og Initiativet til Lovene, der hidtil havde været et kongeligt Prærogativ, blev indrømmet Kamrene. Der kunde ikke mere oprettes extraordinære Domstole, den trefarvede Fane blev den nationale, Deputeretkammerets Valgperiode fastsattes til fem Aar, og Valgbarheden indtraadte med Trediveaarsalderen. En Reorganisation af Pairskammeret skulde finde Sted, foreløbig nøjedes man med at fjærne alle Pairs, der vare udnævnte under Carl X.; af Grundloven udslettedes Fortalen, hvori det hed, at den var oktroyeret af Kongen; endelig erklæredes flere Love for paatrængende nødvendige, nemlig om Nævninger, om Mini-

steransvarlighed og den offentlige Undervisning, hvorhos Hærens Rekrutantal aarlig skulde fastslaas ved Lov.

Dette var Indledningen til det Mellemspil, som skulde sætte en ny Konge i den faldnes Sted. Faa Dage senere nægtede de tvende Kamre at anerkjende den Regeringsakt, hvorved Carl X. nu ogsaa udnævnte Hertugen af Orléans til Kongerigets Generalstatholder og frasagde sig Tronen til Fordel for Sønnesønnen, Hertugen af Bordeaux; i hans Sted udnævntes Hovedet for Bourbonernes yngre Linje, og han besteg Tronen under Navn af Louis Philippe I., de franskes Konge. Ledsaget af sine ældste Sønner, Hertugerne af Chartres og Nemours, aflagde den ny Konge den 9de Avgust 1830 højtidelig den Ed, som var foreskreven i Forfatningen.

Fire Dage tidligere havde den ulykkelige Carl X. maattet forlade Rambouillet under Beskyttelse af tre Kommissærer, hvem Regeringen særlig havde udnævnt til at ledsage ham og hans Følge til Cherbourg, hvor han skulde indskibe sig til sin Landflygtighed. Den 4de Avgust tog han i Maintenon Afsked fra sine Gardebatailloner, som vare forblevne ham tro; kun hans Hestgardister fik Tilladelse til at ledsage ham til Indskibningsstedet. Den 16de Avgust naaede han Cherbourg, hvor et amerikansk Skib »Great Britain« tog ham, hans Familie og et Følge paa omtrent halvtredsindstyve Personer om Bord. Tvende franske Krigsskibe eskorterede ham til England, hvor han ligesom Napoleon I. vilde søge et Tilflugtssted, som han da ogsaa fandt i Holyrood-Palace i Edinburgh.

Saaledes tog Bourbonernes sidste lange Exil sin Begyndelse, saaledes endte deres Regering den 31te Juli 1830, og saaledes faldt deres Trone for Slagene fra en Revolution, Carl X. selv havde fremkaldt; den var meget hurtig til at tage Hævn og bibragte det parlamentariske Regimente, i hvis Navn den dog fuldbyrdedes, et ulægeligt Saar, hvoraf Julíregeringen, der ogsaa var

grundet paa dette Regimente, atten Aar senere selv skulde bukke under.

De Fejl, som karakterisere Slutningen af Carl X.'s Regering og som medførte dens Fald, maa ikke lade os overse de Tjenester, Restaurationen har ydet Frankrig; naar den har efterladt dybere Spor end den følgende Regering, naar en upartisk Bedømmelse maa give Restavrationen en hæderlig Omtale, skyldes dette betydelige Velgjerninger. Restavrationen forefandt Landet hjemsøgt af Fjender, desorganiseret, halvt ruineret; den befriede Landet, gjengav det Velstand indadtil og Anseelse udadtil; den forbedrede Finanstilstanden, grundlagde Landets Kredit og fæstnede de friere Ideer. Det Charte, Ludvig XVIII. oktroyerede, har afgivet Grundlaget for alle de Forfatninger, Frankrig senere har kjendt; det indeholdt Spirer til alle senere Fremskridt. Hvis Hofpartiet havde udvist mere Maadehold og Oppositionspartiet mere Kløgt, vilde det kongelige Hus endnu herske over den franske Nation; hvilke Aarsagerne end have været til dets Fald, maa de ikke bringe denne Sandhed i Forglemmelse.

Vi maa endnu tilføje, at Restavrationen fostrede en glimrende Skole af Statsmænd og Talere; under dette Regimente fremblomstrede Videnskaberne, Litteraturen og de bildende Kunster paa ny efter Revolutionens og Kejserdømmets strænge Tvang, og det aandelige Liv havde ingen Sinde tidligere udfoldet sig saa glimrende og frit. Ogsaa dette er en uvisnelig Hædersadkomst for dette Regimente, i hvis Læ saa mange og store Talenter kunde udvikle sig; det maa for Efterverdenen kunne tale til Fordel for en Tidsalder og dens Mænd, der i mange Aar ere blevne bagtalte; de foregaaende Blade have søgt at fremstille Sandheden, usminket og upartisk.

Fra Kejser Pauls Tider*).

Efterfølgende Optegnelser, der her gjengives udtogsvis, skyldes en kurlandsk Adelsmand og udgjøre femte Del af et omfangsrigt Memoireværk, som Ejerne ikke holde det for passende endnu at udgive i Sammenhæng, medens de dog aldrig have lagt Hindringer i Vejen for dets Benyttelse; saaledes har allerede Friherre Ernst v. der Brüggen tidligere kunnet benytte denne Kilde i sit Værk »Polens Auflösung«. Lpz. 1878 — udtogsvis gjengivet i Hist. Arkiv, ny Række I. og II. Bind —, og senere har Ernest Daudet i sin Studie »Bourbonernes Forbindelser med Rusland under Emigrationen« (Revue des deux mondes, Oktb. 1885) nydt samme Begunstigelse. — Foreliggende Arbejde er femte Del af bemeldte Memoiresamling, omfatter Kejser Pauls hele Regeringstid og udgjør saaledes en samlet Helhed.

I.

Paa Lykkens Tinde.

Vi vare just til Taffels hos Generalguvernør Pahlen, da en Billet fra Riga bragte ham Melding om Kejserinde

*) Aus den Tagen Kaiser Pauls. Aufzeichnungen eines kurländischen Edelmanns, herausgegeben von Friedr. Bienemann. Lpz. 1886.

Katharina II.'s pludselige Død; han skiftede Farve, blev tavs og gik ind i sit Kabinet. Han kom rigtignok snart tilbage igjen, indtog sin Plads og søgte at antage en ubekymret Mine; men trods al Umage kunde man godt bemærke hans Uro og Adspredthed.

Tre Dage senere tog Pahlen mig til Side og fortalte mig i al Fortrolighed den store Efterretning; thi han havde endnu ikke modtaget nogen direkte Melding, hverken fra Kejseren eller fra Senatet. Jeg blev stærkt bevæget ved dette Dødsfald, som maatte fremkalde en stor Forandring i hele Riget, og skjønt jeg ganske vist havde Grund til at glæde mig over den Godhed, den ny Kejser som Storfyrste havde bevist mig, vakte den store Herskerindes Død dog min oprigtige Bedrøvelse. Pahlen var forbavset. »De maa være henrykt herover«, sagde han; »jeg véd, hvor stor Pris Storfyrsten har sat paa Dem, og jeg er sikker paa, at Kejseren vil lægge dette for Dagen.« »Det er sandt nok; Suverænen har for to Aar siden udmærket mig paa meget smigrende Vis; men han vil nu næppe mindes mig, plaget, som han er, fra alle Kanter og sysselsat paa alle Hold. Og jeg nærer hverken Ønsker eller gjør Krav i den Anledning.«

Endelig indtraf fra Riga en Kurér med en Rundskrivelse, som forkyndte Paul I.'s Tronbestigelse og paabød Aflæggelsen af den sædvanlige Tjenesteed.

Tvende Dage senere vare vi samlede til et Bostonparti hos General Pahlen, da man fra Posthuset bragte mig et Brev med det kejserlige Segl og forlangte en Postkvittering. Jeg bad om Tilladelse til et Øjeblik at afbryde Partiet for at læse Brevet. Det var fra min Svigermoder de la Font, Forstanderinde for Frøkenstiftelsen i Smolna ved St. Petersborg, og lød omtrent saaledes: »Vor uforlignelige Kejser har udnævnt sin ophøjede Gemalinde til Protektrice for Frøkenstiftelsen, og hendes Majestæt er selv kommen her hid for at meddele os denne Befaling. Jeg er ved denne

Lejlighed bleven udnævnt til Æresdame og dekoreret med vor tilbedelsesværdige Kejserindes Portræt. Jeg er for bevæget til at kunne tilskrive eder mere, mine dyrebare Børn. Kejserinden sætter Kronen paa sin Godhed, i det hun tilbyder at besørge dette Brev, for at I kunne modtage det uden Ophold.«

Da min Hustru havde læst dette Brev, sagde hun til Fru v. Pahlen: »Jeg er vis paa, at De nærer Interesse for os, og jeg vil derfor gjøre mig den Fornøjelse at meddele Dem, hvad min Moder skriver.« Alle nærmede sig for at høre, og man kunde se de forskjellige Følelser, der grebe enhver, spejle sig i deres Miner. Naar allerede den Naadesbevisning, som var vederfaret min Svigermoder, vakte lav Skinsyge, kan man vel forstaa, hvor højt Misundelsen steg, da Generalguvernøren modtog en Ukas, der fritog mig for at betale Forpagtningsafgiften for Brandenburg og gav min Hustru Løfte om Godset paa samme Betingelser.

Saa store Beviser paa Herskerens Gunst nødvendiggjorde en pligtskyldig Bevidnelse om vor Taknemmelighed; men min Stilling som Præsident for Overretten bandt mig til Stedet, og min Hustru paatog sig i mit Sted at rejse til St. Petersborg for at aflægge vor dybt følte Tak. Medens hun var borte, vilde jeg skifte Bolig og saaledes berede hende en Overraskelse, da General Pahlen sendte Bud til mit Kontor og bad mig øjeblikkelig komme til ham for at modtage en vigtig Meddelelse.

»Ser De«, sagde han, i det han omfavnede mig, »hvad jeg spaaede, er nu gaaet i Opfyldelse. Kejseren befaler Dem at komme til St. Petersborg; her er Befalingen, udfærdiget af Generalprokurør, Fyrst Kurakin.« Den lød: »De vil behageligst meddele Statsraad og Præsident for Overretten, Baron * * Hans Majestæts Befaling til uopholdelig at begive sig til St. Petersborg.« Jeg var mere rystet end opmuntret ved den smigrende Udsigt. Mine Kolleger beklagede oprigtig min Afrejse og forsikrede

til Hobe, at jeg vilde faa en Ansættelse i St. Petersborg. Jeg afrejste den 16de December og indtraf den 20de i Hovedstaden. Mellem Dorpat og Riga mødte vi adskillige Polakker, hvem Kejseren havde gjenskjænket Friheden.*)

Klokken var næsten 7 om Aftenen, da jeg meldte mig hos Hans Majestæt. Jeg fandt alt forandret i Slottet*), og uden at standses naaede jeg de indre Værelser, hvor de tjenstgjørende Kammerherrer opholdt sig. Med temmelig forbavsede Miner spurgte man mig, hvad jeg ønskede. — »Kejseren har beordret mig til St. Petersborg, og jeg kommer nu for at melde mig.« Efter nogen Passiaren frem og tilbage kom Generaladjutant, Grev Rostopschin til Syne og forespurgte sig efter Navn, Rang og Aarsagen til min Ankomst. De tvende første Spørgsmaal besvarede jeg tilfredsstillende og tilføjede: »Hvad Aarsagen angaar, véd jeg den ikke; thi Kejseren har ikke gjort mig bekjendt hermed; men her er mit Pas; De vil heraf kunne gjøre Dem bekjendt med Monarkens udtrykkelige Befaling.« Han traadte ind til Kejseren og kom efter nogle Minutters Forløb tilbage: »Hs. Majestæt paalægger mig at sige Dem, Hr. Baron, at han er meget glad over Deres Ankomst. Kejseren skal i Morgen gjennem Generalprokurøren lade Dem vide, naar han vil se Dem.«

Jeg ilede nu hen til min Svigermoder, og vi havde just spist til Aften, da Frk. Nelidov indtraf fra Hoffet; i høflige Ord udtrykte hun sin Glæde over at se mig igjen

*) Katharina II. havde, som bekjendt, Aaret forud fuldendt Polens Deling.

**) Da jeg kom til Hoffet, fandt jeg de første Værelser betrukne med Sort; men med Undtagelse af Fyrst Subov, der ikke kunde dølge sin let forstaaelige Sorg, syntes alle Hofmænd saa fuldstændig at have forglemt den store Herskerinde, som havde hun været død i tyve Aar. Og dog fandtes der blandt dem mange, hvem Kejserinden havde overøst med Godhed. Denne skammelige Utaknemmelighed forfærdede mig rent ud.

hos vor »gode Moder«, det var den Titel, alle Stiftelsens Elever vedbleve at give min Svigermoder, hvad Rang de end monne beklæde. Hun kyssede »sin Moder« paa Haanden og sagde til hende: »Deres Majestæter have paalagt mig at ønske Dem til Lykke, fordi De har Hr. Baronen hos Dem. Kejseren vil hilse paa ham i Morgen Aften. Det er bedst, De i Morgen tidlig gaar til Generalprokurøren«, tilføjede Frøken Nelidov, i det hun henvendte sig til mig; »men før Klokken otte,« lagde hun smilende til. »Ja«, tilføjede en af de tilstedeværende, »alt er forandret i St. Petersborg; man staar meget tidlig op, og Klokken elleve om Aftenen er man til Ro.«

Før Klokken otte var jeg hos Fyrsten, hvis Forværelse allerede var opfyldt; jeg lod mig melde og kunde faa Øjeblikke efter træde ind i hans Kabinet.

Fyrst Alexis Kurakin var en smuk Mand; levende Øjne og store sorte, velformede Øjenbryn gave ham et strængt Udseende, men hans indtagende Manerer og høflige Tone mildnede dette Indtryk. Ved min Indtrædelse overrakte jeg ham Pahlens Legitimationsbrev. »De behøver ikke denne Skrivelse, Hr. Baron! Kejseren har talt meget om Dem; han har givet mig Befaling til i Aften at forestille Dem for Majestæterne. Herved faar De Adgang til de intime Avdienser (les petites entrées) og til at soupere med Kejseren; men han indrømmer Dem derhos en anden Naadesbevisning; han tillader Dem frit at vælge en Post, som behager Dem bedre end den, De nu beklæder.« — »Jeg er dybt bevæget over Hans Majestæts Naade; mit Liv og mine Evner tilhøre min Hersker; han har frit at raade over mig.« »Kejseren befaler Dem imidlertid at vælge en Post, jeg vover ikke at bringe ham et saa ubestemt Svar; det holder han ikke af.« Jeg slog da paa en Udnævnelse til Senator og lod Generalprokurøren forstaa, at det var den eneste Post, som tiltalte mig, saafremt jeg skulde blive i St. Petersborg. Uden at indlade sig videre paa Sagen

svarede Fyrsten: »De vil altsaa behage at begive Dem til Slottet Klokken 6½; jeg kommer der hen for at forestille Dem for Hs. Majestæt.« Jeg aflagde endnu nogle Visiter og søgte at orientere mig i denne ny Verden, hvor alt var forandret i Løbet af fem Uger.

Om Aftenen fandt jeg kun faa Mennesker i de indre Værelser, og min Tilsynekomst syntes at vække Sensation; man kunde ikke forstaa, hvorledes en Mand fra Provinserne kunde have petite entrée uden at være mindst i tredje Rangklasse eller direkte ansat ved Hoffet.

Den Gang Kurland underkastedes den russiske Krone (1795), havde Fyrst Repnin behandlet mig med stort Overmod; nu talte han først lidt med Generalprokurøren, traadte derpaa nærmere og sagde mig alle Haande Artigheder, som jeg besvarede høflig, men med temmelig Kulde; han blev stadig høfligere, og efter nogle ligegyldige Spørgsmaal ytrede han i en fortrolig Tone: »Kan man ikke faa at vide, Hr. Baron, hvorfor Kejseren har ladet Dem hidkalde?« »Jeg véd det ikke selv, min Fyrste; men maaske faar jeg det at vide inden en halv Times Forløb.«

Grev Nikolaj Rumjanzov, som altid havde udmærket mig, nærmede sig meget venskabelig, da min fortræffelige Ven, Grev Vielhorski, hvem jeg ikke havde truffet hjemme ved mit Besøg, traadte ind for som Hofmarskalk at forelægge Kejseren en Liste paa de Personer, som ønskede at blive til Souperen. Vi hilsede hjærtelig paa hinanden, og strax derpaa traadte Fyrst Kurakin ud af Kabinettet: »Lad os gaa ind til Majestæterne«, sagde han; »De har at bøje Knæ og at kysse Kejseren, og derpaa Kejserinden paa Haanden.«

I dybeste Tavshed og med mer end ærbødige Miner traadte vi ind i det Værelse, hvor den kejserlige Familie var forsamlet. Kejseren stod nærmest ved den Dør, vi traadte ind igjennem. Enhver gjorde et dybt Buk for ham og gik til venstre for at gjøre Plads for de følgende.

Da Fyrst Kurakin traadte ind med mig, standsede han, bukkede dybt og præsenterede mig. Jeg knælede for at kysse Kejserens Haand, men han løftede mig hurtig op, omfavnede mig efter Skik og Brug, og da jeg vilde takke ham, sagde han: »Hvorfor vil De takke mig? Jeg har endnu ikke gjort noget for Dem, men« fortsatte han, i det han tog mig ved Armen, »nu holder jeg Dem fast, De skal ikke mere slippe fra mig.«

Disse tydelig udtalte Ord gjorde hele Hoffet bekjendt med Kejserens velvillige Stemning. Jeg gik hen til Kejserinden og kyssede hendes Haand, hvorpaa hun med megen Ynde ytrede: »Har De ikke fundet vor »gode Moder« de la Font foryngeet?« »Det var Deres Majestæt forbeholdt at udrette dette Mirakel, først at oplive, dernæst at forynge hende.« »Ja, hun befandt sig virkelig meget slet«, fortsatte Kejserinden og indlod sig nu paa en længere Drøftelse af Stiftelsens Anliggender. Imidlertid passiarede Kejseren med forskjellige tilstedeværende, og Kejserinden satte sig til et Bostonparti; hun sad paa en Sofa, Kejseren sad ved hendes Højre, Storfyrst Alexander sad i en Lænestol ved Siden af sin Fader, derpaa Storfyrst Konstantin og de øvrige efter Rang. De gifte Storfyrstinder toge Sæde ved Kejserindens anden Side, og de unge Storfyrstinder med Fru v. Lieven sade om et rundt Bord, sysselsatte med forskjellige Smaaarbejder.

Kejseren ledede hele Underholdningen; man indskrænkede sig til simple Svar eller gav de Oplysninger, han ønskede; men Samtalen drejede sig i øvrigt blot om ligegyldige Ting. Naar man havde indtaget sin Plads, vovede man ikke at røre sig, og denne pinlige Stilling blev først afbrudt ved Meldingen, at Souperen var færdig. Der var dækket til omtrent en Snes Personer, nemlig 8—9 Medlemmer af den kejserlige Familie, de tjenstgjørende Hofembedsmænd, 2—3 fremmede og 5—6 Personer, som havde Adgang til de intime Avdienser. Efter at Taffelet var

hævet, gik man ind i et andet Værelse, hvor Kejseren endnu rettede et Par Ord til hver enkelt. Derpaa nærmede han sig og sagde mig endnu nogle venlige Ord med det behagelige Udtryk, der gjorde hans Ydre saa forskjelligt fra det, han havde, naar han var i slet Lune. Jeg trak mig glad bevæget tilbage, og ved Bortgangen søgte enhver af de tilstedeværende at sige mig Artigheder*).

Søndagen den 26de December modtog jeg følgende Billet fra Generalprokurøren: »Fyrst Kurakin har den Ære at meddele Hr. Baronen, at Hans Majestæt nylig har undertegnet den Ukas, hvorved han er bleven udnævnt til Gehejmeraad og Senator. Han raader ham til i Morgen at begive sig til Hoffet og aflægge hans kejserlige Majestæt sin Tak, hvad han vil have at udføre efter den tjenstgjørende Kammerherres Anvisning.« Man kan tænke sig min og min Hustrus Tilfredshed, da hun nu saae sig for stedse forenet med sin Moder, hvem hun forgudede. Før jeg gik til Hove, gjorde jeg min Opvartning hos Fyrsten,

*) Vi skulle her citere Forfatterens Slutningstirade, som karakteriserer den loyale, tyske Bureaukrat fuldt ud; med lignende Udbrud maa Læseren tænke sig Dagbogen spækket hist og her. „I, som nøje have kjendt Paul i hans tvende første Regeringsaar, sig, havde han ikke et følelsesfuldt Hjærte, et velvilligt Sind, en dannet Aand? Var han uretfærdig, hidrørte det da ikke fra hans overstrømmende Retfærdighedsfølelse, og i alle de Tilfælde, hvor han kom til den Overbevisning, at han skuffede sig, havde han da ikke Mod til at bekjende sin Fejl og gjøre den god igjen? Dog hine usle Smigrere, hine Mennesker, som vilde holde sig paa Sandhedens Bekostning, fordærvede disse gode Anlæg og kvalte lidt efter lidt den kostelige Spire til hans Dyder, medens de begunstigede Udfoldelsen af alle Laster omkring ham.“ Man maa mindes, at dette lyriske Udbrud findes i Forfatterens private Dagbogsoptegnelser; de ere altsaa hans oprigtige Hjærtens Mening, hvor servile de end synes os over for en Paul I. Dog, Læseren tænke sig tilbage til Christian VII.'s og Kronprins Frederiks Tider, og han vil da gjenfinde samme Tone.

og jeg maa bekjende, at jeg, helt fraset min Ansættelse, fattede en oprigtig Hengivenhed for ham. I Hoffets Nærværelse aflagde jeg Kejseren min Tak, og da vi gik bort, opfordrede Generalprokurøren mig til at soupere ved Hoffet, da Kejseren muligvis vilde samtale med mig om et eller andet. Jeg fulgte hans Raad, og ved vor Indtrædelse nærmede Kejseren sig og gav mig et Tegn til at følge sig. »Sig mig aabenhjærtig, hvorledes staar det egentlig til i Kurland?« — »Jeg kan forsikre Deres Majestæt, at der maaske kun gives faa russiske Guvernementer, hvor der hersker mere Orden og Hurtighed i Retssagernes Afgjørelse.« — »Og Pahlen? Hm! er man tilfreds med ham?« (Han fixerede mig stærkt under dette Spørgsmaal). — »Ja Sire! man er i Almindelighed tilfreds med ham.« — »Tal med oprigtig Samvittighedsfuldhed; jeg venter Sandheden af Dem.« — »Jeg vilde aldrig lægge Skjul herpaa over for min Suveræn. selv om ikke den dybeste Erkjendtlighed gjorde mig dette til Pligt... Jeg vover at gjentage for Deres Majestæt, at Befolkningens store Flertal er tilfreds.« Kejserens yderst bevægelige Træk forraadte synlig, at han ikke var meget tilfreds med mit Svar. Han afbrød mig da ogsaa: »De har dér en Polak, Hurko. Hvad er det for en Mand?« — »Viceguvernør Hurko er ivrig i Tjenesten, og han mangler ikke Begavelse.« — »Det samme er Tilfældet med den gode Lambsdorf« (Guvernøren), faldt Kejseren mig i Talen, »ham kjender jeg, det er en Hædersmand.«

En kejserlig Ukas udnævnte mig umiddelbart derefter til Medlem af en extraordinær Kommission, og jeg forføjede mig ufortøvet til Senatet, hvor jeg kun traf den ældre Ssoimonov og Savadovski, som vare meget overraskede ved at se mig tage Sæde i en Kommission af højeste Vigtighed, endnu før min Udnævnelse til Senator var publiceret og jeg edfæstet i denne Egenskab. Det var nemlig Retsferie, og der havde derfor ikke fundet noget ordinært Senatsmøde Sted.

Samtlige Medlemmer vare indtrufne og Vagter udstillede i passende Afstand, for at hverken det underordnede Personale eller nogen anden Person kunde høre, hvad der betroedes denne hemmelige Kommission. Generalprokurøren oplæste selv den Ukas, som indeholdt vor Konstituering, og tilføjede derpaa: »Da Hs. Exc., Hr. Baron * * allerede har aflagt Eden som Statsraad og Præsident i en Overdomstol, har Hs. Majestæt fundet, at han er berettiget til at have Sæde her, før hans fornyede Edsaflæggelse har fundet Sted, da samme kun angaar hans Rang som Gehejmeraad, ikke hans Egenskab som Dommer.«

Han foredrog dernæst paa en meget klar Maade en Major J.'s Denunciation mod Viceadmiral Mordvinov. Man lod Statsraad Makarov og Hr. Fuchs, Sekretær ved de hemmelige Expeditioner, træde ind; førstnævnte aflagde Beretning over Majorens ordlydende Angivelse og forelagde alle af Majoren deponerede Papirer. Sidstnævnte oplæste Stykkerne, og Kommissionen lod endelig Angiveren træde ind; han gjentog saa temmelig alt, hvad han mere vidtløftig havde fremstillet skriftlig.

Kommissionens Medlemmer vare Senatorerne, Grev Sievers, den tidligere Sendemand i Polen, hvis Retskaffenhed var bekjendt, Grev Savadovski, den ældre Ssoimonov, Storskatmesteren Vassiljev, Tarbejev, Generalguvernør Akarov, Generalprokurøren og jeg.

Denne Akarov havde Kejserinden kort før sin Død ladet komme fra Moskva, hvor han havde glimret som Overpolitimester; han betragtedes som et Unikum for den højere Politiledelse i en stor Hovedstad. Virksom, indsmigrende, snedig trods sit aabne Ansigt, falsk trods sit Præg af Frimodighed var han højlig afholdt af Hoffets Lakejsjæle, hvem han kjælede for, og han saae sig støttet af denne Masse Dumrianer og Narre, som danne Flertallet i alle Klasser og hæve alt til Skyerne, hvad der synes at staa i Gunst. Saaledes var Generalguvernøren i St. Petersborg,

der paa Grund af sit Embede kom i direkte Berøring med Herskeren, hvis Uro han forstod at vække ved de Midler, Politiet ydede ham, og derpaa igjen at dæmpe; han kunde saaledes let blive en indflydelsesrig Personlighed.

Kommissionens Møde varede til Klokken elleve. Næste Dag indførtes jeg i Senatet, aflagde Eden og tog Plads ved Siden af v. der Hoven, hvis Udnævnelse i Begyndelsen var mig en Gaade, da det var mig bekjendt, at Kejseren som Storfyrste havde næret en meget slet Mening om ham. Senere fik jeg Gaadens Løsning; blandt Kejserindens Papirer forefandtes en Liste over de Personer, som skulde forfremmes i det nye Aar; Kejseren holdt det for sin Pligt at opfylde sin Moders Vilje, og saaledes kom Hoven ind i Senatet; men Kejseren talte aldrig med ham og skjænkede ham ikke den ringeste Tanke.

Blandt Senatorerne i mit Departement var Grev Stroganov den ældste; han var selv i Udlandet bekjendt som en elskværdig Mand, medfølende og ædelmodig, en lidenskabelig Kunstven og i Besiddelse af en stor Formue; men han savnede Kraft og Energi, og hans Dømmeevne var usikker, da Fornøjelser, Adspredelser og Hofmandens Pligter ikke levnede ham Tid til at fordybe sig i nogen som helst Sag. Disse Fejl, som han maaske var sig selv bevidst, havde bevirket, at den yngre Ssoimonov vandt en Indflydelse, som gjorde ham til en Slags Diktator i vort Departement; thi den gamle Strekalov, den sløve Pastukov og den gode Grev Münnich vare absolute Nuller, som aldrig havde nogen selvstændig Mening, og Hr. v. Rehbinder, en meget god Staldmester, var Medlem af Senatet uden selv at vide af hvilken Grund; han manglede fuldstændig Studium, men var dog i Besiddelse af sund, naturlig Forstand og tilstrækkelig Karakter til at skaffe sig Agtelse. Grev Potocki savnede derimod fuldstændig Evne til at bringe Sammenhæng i sin Tankegang, og det var ligefrem forbavsende, hvor fuldstændig Golochvastov havde sat sin Logik over

Styr; naar han havde paahørt en Sag og skulde give en Beretning derover, forvildede han sig altid, forlod Udgangspunktet, hængte sig i en eller anden Formfejl og naaede ofte ikke engang det Spørgsmaal, han skulde stille for at formulere en Kjendelse. Om Hr. v. der Hoven skal jeg ikke tale; hans Aand og Kundskaber ere kun alt for vel kjendte i Kurlands Historie. Til Gjengjæld var vor første Prokurør Kosodavlev fortrinlig paa sin Plads; han havde studeret i Leipzig, kjendte Tysk og Fransk, forstod taalelig Latin og var Mester i sit Modersmaal. Derhos var han høflig, fri for alle forud fattede Ideer, hørte paa alle Meninger og søgte at forsone de modstridende Anskuelser uden at krænke nogens Egenkjærlighed.

Paa Slaget tolv samledes alle Departementer i den store Sal, hvor de offentlige Møder afholdtes. Ved den øverste Bordende, under en prægtig Tronhimmel, staar en Stol for Herskeren, der gjælder for Senatets Præsident. Ved begge Sider af Bordet staa karmoisinrøde Fløjlslænestole med Guldfrynser; her tage Senatorerne Plads efter deres Udnævnelse som Gehejmeraader. Salens Tapeter passe til Lænestolene. Generalprokurøren sidder for sig ved et lille, ligeledes med Fløjl betrukket Bord, og der staar fire Stole i Beredskab for de fire Prokurører, i Fald han skulde lade dem kalde.

Jeg maa her berøre en Kjendsgjerning, som viser Kejserens Ønske om at paaskynde Retfærdighedens langsomme Gang til Fordel for sine Undersaatter. Da han med Forbavselse og Uvilje havde hørt, at der var mere end 10000 Sager inkaminerede i Senatet, udnævnte han et temporært Senat til Afgjørelse af disse gamle Processer og lettede herved Gangen i de nye Sager; han gav mere end 100,000 Rubler ud hertil, og skjønt denne Godhedshandling var af største Betydning for hans Folks Lykke, har hidtil ingen dvælet ved den.

Hofmarskalk Vielhorski havde anbefalet mig at soupere ved Hoffet tvende Gange om Ugen. Efter Slutningen af et hemmeligt Kommissionsmøde, der kun havde varet halvanden Time, var jeg en Onsdag til Stede i Avdienssalen. Blandt flere Personligheder lagde jeg med Fornøjelse Mærke til Grev Stackelberg, den tidligere Sendemand i Polen; jeg udtrykte min Glæde over at gjense ham, men han forekom mig trykket og sørgmodig; jeg forespurgte mig, hvad der var Aarsag til denne Forstemthed, og erfarede, at Kejseren havde behandlet ham med mer end Kulde, ja at han end ikke havde beæret ham med »la petite entrée«, en Naade, Greven dog havde nydt under Kejserinde Katharina. Denne Unaade pinte mig; jeg gik atter hen til ham for at fordoble min Opmærksomhed, og han indbød mig til en Times fortrolig Passiaren.

Saa snart Kejseren fik Øje paa mig, trak han mig hen i en Krog. »Hvad mener De om Major I.'s Angivelser?« — »Sire! vi have hidtil kun hørt Anklageren; men efter mit første Indtryk holder jeg Anklagen for falsk.« — »Og hvorfor?« — »Fordi der findes Modsigelser i Datoerne, overdrevne Fortællinger. Og naar det maatte være mig tilladt at udtale en Mening forud, skulde jeg næsten vove at forsikre, at Viceadmiralen er uskyldig.« — »De kjender ham utvivlsomt?« — »Nej, undskyld, Sire! jeg har aldrig set ham.« — »Imidlertid« ... Kejseren indlod sig her paa nogle Enkeltheder i Angivelsen. Jeg vovede at gjendrive dem ved simple Formodninger og sagde: »Maaske vil den anklagede kunne angive en eller anden Grund. Man maa afhøre ham selv.«

Jeg følte mig slaaet ved den fulde Retfærdighed og Mildhed, hvormed Kejseren udtalte sig over dette kriminelle Tilfælde. »Ser De«, sagde han blandt andet, »hvor god Mening jeg end har om Generalprokurøren, vil jeg dog ikke lade ham alene fælde Kjendelse i Sager, der dreje sig om en af mine Undersaatters Liv eller Ære. Jeg har

nøje udvalgt de Medlemmer, som udgjøre Kommissionen,« og tilføjede han med hævet Stemme, »jeg er rolig; thi De er jo tilstede.«

Jeg skulde aldrig have vovet at gjengive denne stærkt overdrevne Frase, saafremt ikke Grev Choiseul-Gouffrier, Grev Nik. Rumjanzov og Fyrst Alex. Kurakin havde staaet nær nok til at høre den; førstnævnte gjorde mig en hjærtelig Kompliment i den Anledning, og da vi senere begge vare forviste, uden at vide hvorfor, have vi mere end én Gang dvælet ved denne Ytring.

Efter Taffelet spurgte Kejseren mig: »Ville Deres Landsmænd med Glæde se Gjenoprettelsen af deres gamle Retsorden?« — »De ville med Henrykkelse modtage en slig Naade fra Deres Majestæts Haand; thi deres Hjærter hænge ved de gamle Former, selv om deres Forstand end siger, at nogle Misbrug nok kunde rettes.« — »For at tilfredsstille Kurlændernes Hjærter kan De meddele dem, at jeg skjænker dem deres tidligere Retsorden tilbage; thi at give selve Kurland tilbage er ikke mere muligt«, tilføjede han smilende; »jeg vil aldrig fratage nogen hans Eje; men jeg skal vel vide at bevare, hvad jeg har.«

Man kan let tænke sig mit Svar, og jeg var saa heldig at kunne give det en slig Vending, at jeg i Kejserens Ansigt kunde læse hans fulde Tilfredshed over min Smiger.

Det er mærkeligt, at jeg aldrig har følt Frygt eller Forlegenhed over for denne Hersker, som ellers fik alle til at bæve. Den Maade, hvorpaa han modtog mig, har muligvis strax friet mig for al Tvang; muligvis har min oprigtige Hengivenhed for hans Person indgydt mig denne dybe Sikkerhed; nok sagt, jeg kan forsikre, at alle mine Svar kom fra Hjærtet og maaske netop herved vandt Kejserens fulde Samstemning.

Jeg besøgte Ex-Ambassadør Grev Stackelberg. Han klagede bittert over den Maade, hvorpaa han nu blev behandlet ved Hove efter fem og tyve Tjenesteaar.

»Kejseren er vred paa mig«, sagde han, »fordi jeg stod i Forbindelse med Subov; men Fyrsten var jo i Besiddelse af Katharinas hele Tillid, og kunde jeg da lede Statsstyrelsen uden at nærme mig saa vidt mulig den Mand, som var Sjælen i denne? Jeg kunde ønske at sprede denne uretfærdige Fordom, og Frk. Nelidov alene kan bringe Kejseren bort fra denne Ide! Min gamle Ven! Gjør mig derfor den Tjeneste at tale derom til denne Mildhedens og Godhedens Engel.« Jeg lagde ikke Dølgsmaal paa, hvor vanskeligt det vilde være at bringe Frk. Nelidov til at blande sig i en Sag, hun var fuldkommen fremmed for. Jeg lovede imidlertid at opfylde hans Ønske og holdt Ord; men Frk. Nelidov afviste med Bestemthed ethvert Mæglingsforsøg, og General R., med hvem jeg talte herom, lod mig forstaa, at Kejseren ikke kunde tilgive Stackelberg den krybende Maade, hvorpaa han havde gjort Kur til Kejserindens Yndling. »Havde dette ikke været Tilfældet«, tilføjede han, »var Stackelberg bleven udnævnt til Vicekansler.«

Greven var fortvivlet over Frk. Nelidovs Afslag, som jeg søgte at mildne saa vidt muligt. Derpaa betroede han mig et andet Forsøg, han vilde gjøre hos Kejseren; jeg forudsaa det frugtesløse heri, og det indbragte virkelig kun Greven det Qvasi-Raad »at tage til sine Godser, for at han her kunde komme sig fra den Udmattelse, han havde paadraget sig i Fyrst Subovs Forværelse.« Den stakkels Ex-Ambassadør var paa Nippet til at faa et Slagtilfælde og blev virkelig syg; jeg gik hen for at trøste ham; thi hans Sygdom var kun en Hofmands Fortvivlelse over at se sig tvungen til at forlade en Scene, som en retfærdig og fast Karakter skyr uden Beklagelse. — »Hvor gjærne var jeg ikke i Deres Sted, Hr. Greve!« — »Jeg tror, De spøger.« — »Paa Ære, nej! Det staar i Deres Magt at rejse Dem et mere varigt Mindesmærke end den Smule Berømmelse, De endnu kan vinde ved Hove. Bliv Ruslands Tacitus og skriv ude paa Deres Gods den udødelige Katharinas Me-

moirer. Ti Aarhundreder have udslettet Mindet om tusende Herskere; men Tacitus er endnu Gjenstand for vor Beundring.« Af Frygt, Beskedenhed eller vel endnu snarere af Dorskhed forkastede Greven denne Plan, hvis Gjennemførelse efter min Mening vilde have været lige saa hæderlig som tiltrækkende*).

Da jeg et Par Aftener senere besøgte Hoffet, trak Kejseren mig efter Maaltidet til Side, fixerede mig med sit, i visse Momenter saa ejendommelige Blik og sagde: »De er utvivlsomt vel bekjendt med Grev Ignatius Potocki?« — »Ja, Sire! jeg har kjendt ham over ti Aar; han er en Mand af Aand, Kundskaber og overordentlig elskværdig i Selskabslivet.« (Jeg betonede det sidste Udtryk, fordi jeg vidste, hvor stor Vægt Kejseren lagde paa Elskværdighed.) — »Man siger imidlertid, at han er farlig.« — »Under en oplyst, stærk, velgjørende og retfærdig Regering er ingen farlig, Deres Majestæt!« — Kejseren tilføjede i en tilfreds Tone: »Jeg haaber, at de Herrer Polakker ere tilfredse med mig . . . Dog à propos! Viceadmiral Mordvinov er indtruffen. Vi ville nu faa at se, hvorledes han vil forsvare sig.« — »Meget let, Sire! og meget godt.« — »Jeg ønsker det; men (med stræng Mine) jeg haaber, at man vil prøve alt til de mindste Details.« Et dybt Buk var mit eneste Svar.

Den pludselige Forandring, Kejseren havde fremkaldt i hele Riget ved at omforme de af Katharina II. (1775) indrettede Generalguvernementer, vilde overalt have fremkaldt Forvirring, naar ikke den overordentlige Raskhed, hvormed Generalprokurøren arbejdede Dag og Nat, havde hemmet de ilde Følger af denne Desorganisation. Baron Pahlen havde

*) Greven havde været ved Hoffet siden Katharinas Tronbestigelse; som Mand af Aand havde han fulgt alle den store Herskerindes Bestemmelser og kjendte Kabinettets hemmelige Skridt saa godt som Hofanekdoterne.

mistet sin Stilling som Generalguvernør over Kurland og saae sig nødsagen til at nøjes med Kommandoen over et Kyradserregiment i Riga. Guvernør Lambsdorff fik nu det hele Besvær, som plejer at følge med slige Omkalfatringer, og i alle tvivlsomme Tilfælde indhentede han Regeringens Ordrer; Kejseren befalede en Gang for alle Generalprokurøren at raadføre sig skriftlig med mig angaaende de nødvendige Anordninger.

Den nedsatte Kommission fortsatte imidlertid sine Forhør. Major I. søgte at indvikle Sagen og adspurgte uophørlig nye Vidner for at vinde Tid. Jeg udforskede Dommerne, og alene Akarov syntes at udvise en tvetydig Holdning; han søgte i det mindste at give Viceadmiralen Skyld for Letsindighed og Embedsmisbrug. Endelig indtraf den anklagede; men hans Uvilje over at se sig anklaget af et Menneske som I. paavirkede ham stærkt, saa hans Retfærdiggjørelse savnede den Klarhed og Ro, som udkrævedes for sejrrig at tilbagevise de ondskabsfulde og snedig udpønsede Beskyldninger; hans Tone vakte temmelig stort Mishag, og da han trak sig tilbage, rejste der sig en almindelig Mumlen. Jeg vovede at forsvare ham; thi jeg følte, at jeg vilde have gjort mig skyldig i samme Fejl, hvis jeg var bleven nødsagen til at nedstige paa Arenaen med en saa foragtelig Person som Major I. — Man besluttede imidlertid, at Viceadmiralen skulde svare skriftlig, Artikel efter Artikel, og indrømmede ham otte Dage hertil; hans Svar vare ubestemte, forvirrede, og nødvendiggjorde en Konfrontation med Majoren. Jeg saae, at Sagen blev mere og mere indviklet og besluttede at føre alle Hovedklagerne tilbage til otte Artikler, som Mordvinov simpelthen havde at besvare; jeg vilde gjøre Ende paa en Procesførelse, der let kunde drage én stor Mængde uskyldige Personer med ind i Sagen, naar man saaledes idelig gav Rum for nye Incidenspunkter. Jeg arbejdede langt ud paa Natten, og da Processen var hemmelig, maatte jeg derhos selv renskrive min

Redaktion og sendte strax mit Arbejde til Generalprokurøren, da min overvættes Træthed hindrede mig i at give personligt Møde.

Kommissionen antog de otte Punkter, sendte dem til Viceadmiralen og fik dem tilbage et Par Dage senere. Jeg overværede det afgjørende Møde; Major I. blev overbevist om at have ført falsk Klagemaal, han forløb sig ved Gjentagelsen af Vidneudsagnene og endte med den Tilstaaelse, at have opspundet det hele for at hævne sig paa Viceadmiralen, der havde nægtet ham en Ansættelse, eftersom han havde besveget en ham betroet Kasse for et Par Hundrede Rubler. Jeg var glad over at se Mordvinovs Uskyld godtgjort, dels fordi han forekom mig at være en Hædersmand, dels fordi jeg fra første Færd havde opfattet Sagen fra dette Synspunkt. Akarov fastholdt imidlertid, at man i Indberetningen til Kejseren nødvendigvis maatte bemærke, at Viceadmiralen fortjente Dadel for Embedsmisbrug og Overtrædelse af Formerne, men at Major I. for sin aabenhjærtige Tilstaaelses Skyld burde have en Formildelse i Straffen.

Jeg udtalte mig energisk mod Udtrykket »dadelværdig« og fastholdt Dødsstraffen for den falske Anklager. »Enhver Overbærelse vilde være en Forbrydelse, naar man tager den med koldt Blod udpønskede Anklage i Betragtning, der tilsigtede at styrte en hæderlig Mand i Skjændsel og at knuge ham med den strængeste Straf, og som havde til Formaal at udsaa Mistanke omkring Tronen og at bringe Monarkens Hjærte i Uro. Og hvem af os«, tilføjede jeg, »kan holde sig sikker over for en lige saa skandaløs som farlig Anklage!« Jeg sluttede med simpelthen at citere Lovstederne angaaende falsk Klagemaal og gav at betænke, hvor haardt det Ord »dadelværdig« maatte være for en fortjent Mand, hvis Adfærd fandt tilstrækkelig Undskyldning, naar man tog i Betænkning den lange Afstand mellem Hovedstaden og hans Kommandosted.

Akarov og endnu tvende andre Medlemmer fastholdt den dadlende Bemærkning, alle de øvrige vare af min Anskuelse. Klokken slog imidlertid elleve, og Mødet vedvarede endnu; Vassiljev og Grev Savadovski understøttede mig aabenlyst; endelig søgte jeg i tvende Linjer at samle det Punkt, hvorom Drøftelsen drejede sig; jeg udbad mig Tilladelse til at forelæse dem, og de fandt alles Billigelse. Sagen var endelig afgjort.

Først den næstfølgende Dag saae jeg Kejseren; han behandlede mig med ubegrænset Godhed og sagde mig mange Komplimenter, fordi jeg fra første Færd havde bedømt Sagen saa rigtig. Viceadmiralen fik en Privatavdiens hos Kejseren, som omfavnede ham, tilbagegav ham Kommandoen i Odessa og forærede ham en diamantbesat Daase med sit Portræt. Saaledes var i Begyndelsen af Pauls Regering hans Adfærd over for dem, som havde lidt uskyldig.

Da Lifland og Estland fik deres gamle Retsforfatning tilbage, maatte en Del af de Appelsager, som tidligere gik direkte til Senatet, fremtidig falde tilbage til det Justitskollegium, Peter I. havde indrettet for at dømme disse nys erhvervede Provinser efter deres egne Love og Statuter. Som Følge af den Instansfølge, Katharina II. havde anordnet, havde paagjældende Kollegium ene og alene beholdt Afgjørelsen af Lutheranernes, Kalvinisternes og Katolikernes Konsistorialsager; det var derhos i den Grad forsømt, at det i hele 15 Aar var forblevet uden Præsident; thi v. Simolin, Ministerresident først i London, senere i Paris, havde aldrig sat sine Ben i sit Kollegium, og Vicepræsidenterne vare udsøgte blandt Jurister, der vare aldeles ukjendte ved Hoffet. Paul var misfornøjet med dette nedværdigende Forhold og vilde hæve Kollegiet til samme Rang som de øvrige Rigskollegier, der havde Senatorer til Formænd. En Dag spurgte Fyrst Kurakin mig i Senatet, om jeg ogsaa vilde fungere som Præsident for bemeldte Justitskollegium. »Kejseren ønsker at gjengive denne øverste Domstol dens

tidligere Anseelse, og han vil anse denne frivillige Forøgelse af Deres Arbejde som et nyt Bevis paa Deres Tjenstiver.« »Monarkens Vilje er en Befaling for mig, og hvis jeg tør gjøre Regning paa Deres Understøttelse, Hr. Fyrste, med Hensyn til de nødvendige Forandringer, tager jeg gjærne dette Arbejde paa mig.« Generalguvernøren lovede med Varme sin Understøttelse, saa vidt Sagen faldt ind under hans Embedsomraade, og Dagen derpaa oplæstes i Senatet den kejserlige Ukas om min Udnævnelse til stor Forundring for adskillige Senatorer, som ikke vare forberedte herpaa og alle vare ældre i Tjenesten end jeg.

Da jeg samme Aften aflagde Kejseren min Tak, svarede Hans Majestæt: »Det er snarest min Sag at takke Dem, fordi De overtager et yderligere Arbejde. Jeg giver Dem fuldstændig Hals og Haand over de Herrer Præster«, tilføjede han i en sagtere Tone; »jeg véd, at flere af deres lutherske Pastorer ere gjennemtrængte af den nye Aand og hylde Anskuelser, som ere dannede efter de nye franske Doktriner. Jeg vil altid beskytte de i mit Rige lovlig bestaaende Religioner og følgelig ogsaa deres Tjenere; men de maa ikke fjærne sig fra den skyldige Lydighed mod Lovene; i modsat Fald vil jeg straffe dem exemplarisk, fordi de ere dobbelt skyldige.« Kejseren udtalte sig næsten et helt Kvarter yderligere om samme Æmne og med megen Aand, Liv og Billighed; sluttelig tilføjede han: »I alle Anliggender, som nødvendiggjøre min umiddelbare Afgjørelse, kan De direkte henvende Dem til mig.«

Allerede den følgende Dag begav jeg mig til mit Kollegium, skjønt det var en Løverdag, en Fridag for Dommerpersonalet. Lokalerne fandtes i den vidtløftige Bygning paa Vassili-Ostrov, som Peter I. havde bygget for de tolv Rigskollegier; i Buegangen var anbragt en Tavle med russisk og tysk Indskrift, som angav Indgangen til Kollegiet; en urenlig og forslidt Trappe førte til et stort Forværelse, hvor gamle Soldater havde deres Køkken og

inficerede Adgangen til Justitias Helligdom med en branket Fedtlugt. Her fra naaede man ind i Kancelliet og sluttelig til Domssalen; alt her bar Præg af Alder, Forfald og Forsømthed; Præsidentens mølædte Stol syntes engang at have været betrukken med rødt Klæde; jeg gjennemløb nogle Protokoller og Papirer, som laa paa Sekretærens Bord; overalt saae jeg Spor af Uorden og Forsømmelighed.

Denne Undersøgelse bedrøvede mig; jeg syntes at have betraadt en Hule for Chikaneri, og ikke et Tempel for Themis. Opfyldt af dette Indtryk gav jeg Generalprokurøren et nøjagtigt Billede af mit Kollegiums sørgelige Tilstand og bad ham selv overtyde sig om Sandheden; han anmodede mig dog om at undersøge Sagen mere i Enkelthederne og at indlevere en officiel Beretning, som han kunde forelægge Kejseren.

Da jeg næste Mandag indtog min Præsidentplads, underkastede jeg de Personligheder, hvoraf dette Tribunal var sammensat, en nøjere Prøvelse.

Vicepræsident Akimov var en halvfjerdsindstyveaarig Olding og truffen af Slagtilfælde, saa han kun disponerede over Redelighed og god Vilje; fraset nogle Elementarbegreber, han havde erhvervet sig som Prokurør, havde han absolut intet Begreb om de sande Retsprinciper. Det ældste Medlem, en forhenværende Infanterimajor, kunde intet Sprog taalelig, men var i øvrigt en Mand af Ære og af sund Forstand. De øvrige — efter Omstændighederne. Sekretæren manglede hverken Kundskaber eller Rutine, men han var for Penge til fals til alt; bag en andens Ryg agerede han Advokat og understøttede i Kollegiet det Parti, han hemmelig tjente.

Ogsaa Retspersonalet blev forestillet for mig, og jeg lagde særlig Mærke til tvende bedre klædte Mænd; den ene var en Brodersøn af Rettens første Medlem, den anden en Søn af den afdøde Vicepræsident. Jeg spurgte dem, hvor de havde gjort deres Studier. »I St. Petersborg,

under vore Forældre«. De havde Rang som Titulærraader, men fungerede kun som Kopister, og skjønt de ikke kunde skrive to Linjer fejlfrit, nød de dog tre Gange højere Gage end de øvrige; Nepotismen herskede her som i Rom, men trods al Protegering og Kvalm bragte jeg dog en taalelig Orden til Veje.

Jeg havde næppe faaet tilvejebragt en Smule Orden og Anstand i Justitskollegiet, før Kejseren sagde til mig: »Jeg modtager fra alle Kanter Klager, snart over Biskopperne, snart over Ordensgeneralerne. Dette har bestemt mig til at lægge et nyt Departement, udelukkende for Katolikerne, ind under Justitskollegiet; saaledes vil De faa yderligere Ulejlighed. I øvrigt gives der baade blandt den polske og den litaviske Klerus urolige Hoveder, som endnu holde fast ved den gamle Insubordination og Anarki. Disse Herrer maa De passe opmærksomt paa«. — »Katolikerne ville dog næppe taale en Ikke-Katolik og Lægmand i Spidsen for dette Departement.« — »Desto værre for dem. Jeg har den Ære ogsaa at være Lægmand og giver Dem min Fuldmagt. Jeg er dog vel Herre herover, skulde jeg haabe. I øvrigt kan De tage Katoliker og danne Deres Departement af dem; men De maa indestaa mig for disse Herrer.« — »Deres Majestæt maa tillade mig at forestille Dem disse Personer; ellers kan jeg ikke godt staa inde for dem.« — »Det gaar nok. Afgjør den Sag med Generalprokurøren.«

Den 26de Januar 1796 undertegnede Kejseren paagjældende Ukas, den 27de offentliggjordes den i Senatet, og jeg fandt mig saaledes belæsset med en uhyre Byrde, en umaadelig Ansvarlighed uden Forhøjelse i min Gage, ja selv uden Taffelpenge, som alle de øvrige Departementschefer oppebare. Jeg havde vel ogsaa erholdt dem, hvis jeg havde søgt derom; men havde man ikke kunnet spare mig for dette Skridt?

Ukassen om Oprettelsen af det katolske Departement blev tilstillet alle Guvernementer, og samtidig sendte jeg

en Cirkulærskrivelse med verificeret Kopi af Hs. Majestæts Befaling som Bilag til Ærkebiskoppen af Mohilev, til Ærkebiskoppen over de unerede Katoliker og til de andre Biskopper i de russiske Provinser.

Alle Biskopper modtoge denne Forordning med den Ærbødighed, som tilkommer Suverænens Bud, alle paa nær Msgr. Siestrzencievicz, Ærkebiskoppen af Mohilev; han tilstillede mig et langt Privatbrev, skjønt vi næppe kjendte hinanden, og han skrev til mig paa Tysk, enten fordi han mente herved at kunne vinde mig eller for at antyde, at Brevet ikke var officielt.

Jeg var i stor Forlegenhed, da jeg saae, at Ærkebiskoppens Hensigt var at sætte sig ud over Ukassen. Paul vaagede alt for skinsyg over sin Avtoritet, til at han vilde optage denne principielle Erklæring fra de russiske Katolikers gejstlige Overhoved paa ligegyldig Maade, og jeg maatte frygte for at udsætte Ærkebiskoppen for Kejserens Vrede og endog at skade hele den gejstlige Stand, naar jeg indgav en officiel Beretning om Prælatens Skridt. Omvendt udsatte jeg mig selv for stærkt, hvis jeg fandt mig i den af Ærkebiskoppen krævede Undtagelsesstilling. Endelig gav jeg Fyrst Kurakin en fortrolig Meddelelse om Skrivelsen og udbad mig hans Mening. Efter modent at have drøftet de Følger, Ærkebiskoppens Forhold maatte drage efter sig, gjorde Generalprokurøren Kejseren bekjendt med Sagen, og Hs. Majestæt indskærpede mig at give Ærkebiskoppen en bestemt Irettesættelse med den vedføjede Udtalelse, at han vilde blive straffet efter Lovens Strænghed, saafremt han ikke ufortøvet lystrede de Befalinger, som tilstilledes ham fra Justitskollegiet.

Kun de, som kjende denne Prælats Stolthed, formaa at gjøre sig en Forestilling om hans Raseri. Foreløbig søgte han om Tilladelse til at turde begive sig til St. Petersborg; han fik den ikke saa hurtig, og da han indtraf, søgte han i Begyndelsen at skjule sit Had under den mest

underdanige og hykleriske Mine; først lidt efter lidt kom dette hans Had mod mig frem, efter at han havde givet mig tusende Forsikringer om sin mest levende Hengivenhed.

Lobarczevski, Oberstløjtenant i russisk Tjeneste, kom ved denne Tid til St. Petersborg med sin elskværdige, smukke Frue. Han bad mig paa det indstændigste at skaffe sig en civil Ansættelse, og jeg foreslog ham den første Plads i Departementet næst efter Vicepræsidenten. Major Duhamel af Grenadererne, som havde rettet samme Bøn til mig, tilbød jeg den næste Plads, og begge gave deres Samtykke. Hans Majestæt stadfæstede mine Forslag, og Departementet var saaledes besat meget godt. Hr. v. Lobarczevski var Kejseren bekjendt; han havde fundet Anvendelse i Polen ved Rigsdagen og fungeret som Kommissar, som Dommer og Sendemand; han havde saaledes en vis Rutine i Civilforretninger og Retsplejen. Duhamel havde nydt en meget omhyggelig Opdragelse i Varszava, var Mester i flere Sprog og var bleven anvendt baade af General Kossakovski og Fyrst Repnin ved den udenlandske Korrespondance; jeg kjendte ham derhos som en Mand af høj Redelighed og sjælden Finfølelse, og det var mig derfor magtpaaliggende at faa ham ansat ved en Domstol, hvis Ry for Upartiskhed og Uegennytte det var saa nødvendigt at hævde.

Ved denne Tid (Februar 1797) fik Fyrst Subov Tilladelse til at begive sig til Udlandet og passerede Riga. General Pahlen besøgte ham, og ligesaa den liflandske Guvernør Campenhausen. En Politispion, der efter Ordre fra St. Petersborgs Generalguvernør Akarov fulgte Subov i Hælene, indleverede en falsk Rapport om den overordentlige Maade, hvorpaa Fyrsten var bleven modtagen i Riga, og blandt andre Løgne fortalte han, at Pahlen havde ledsaget Subov til Mitau, altsaa ud over Guvernementets Grænser, hvad en Regimentschef aldrig maa gjøre. Kejseren, hvem man vilde ophidse mod Pahlen, kom da ogsaa i frygteligt

Raseri ved Beretningen om de Æresbevisninger, der vare blevne viste en simpel Undersaat, og uden at gjøre sig den Ulejlighed at undersøge Angivelsen slettede han Pahlen af Hærens Liste. Pahlen søgte at retfærdiggjøre sig ved et Brev, som det hed sig, at Kejseren kastede bort uden at læse det. Campenhausen mistede sin Post efter samme falske Anklage; de tvende Mænds aabenlyse Uskyld bragte dog Fyrst Repnin og General Benkendorff til at føre deres Forsvar med saadan Varme, at Kejseren tilgav dem.

Før sin Afrejse til Moskva anbefalede Kejseren mig endnu engang i al Almindelighed det strængeste Tilsyn med den protestantiske Gejstlighed, og Generalprokurøren lovede mig den prompte Afgjørelse af alle til min Ledelse betroede Sager.

Der var næppe forløbet otte Dage, før Briskorn, Prokurøren ved Justitskollegiet, udpegede den svenske Pastor Cygnæus som mistænkelig, da han var rejst til Sverige og havde undgaaet vore, ved Grænserne udstillede Poster. Som Hjemmelsmand for sin Angivelse nævnte han Pastor Sk.

Sagen var alt for kilden, til at jeg turde give Generalprokurøren en Beretning derom efter en mundtlig Beretning. Jeg forlangte altsaa en skriftlig Rapport fra Hr. Briskorn og raadede ham derhos til vel at overveje Skridtet, før han gjorde det; han svarede, at naar jeg gjorde Vanskeligheder ved at modtage hans Angivelse, vilde han lade den direkte indgaa til Generalprokurøren. Efter denne Erklæring fastholdt jeg udtrykkelig en skriftlig Indberetning, undertegnet af ham og Pastor Sk. Forsynet med dette Aktstykke lod jeg sidstnævnte selv møde hos mig, overtydede mig om, at der hverken fandtes Modsigelser eller Spor af personligt Nag i hans Angivelse og indleverede derpaa min officielle Beretning, men bad samtidig Generalprokurøren skaane Pastor Cygnæus for al ubehagelig Opsigt og give mig Bemyndigelse til at anstille retslig Undersøgelse paa de Steder, Cygnæus havde passeret paa sin Tilbagevej fra Finland.

Generalprokurøren paalagde mig imidlertid nøje at opfylde den kejserlige Befaling, nemlig paa Posthuset at stoppe alle til Pastor Cygnæus rettede Breve og sende ham selv under Ledsagelse af en Politiofficiant til Moskva sammen med Pastor Sk., der havde denuncieret ham.

Hvor farligt det nu end var ikke ufortøvet at fuldbyrde en Immediatbefaling fra Kejseren, vovede jeg dog at afsende Cygnæus alene, fordi den talrige finske og svenske Menighed i St. Petersborg i modsat Fald vilde have været uden Pastor under den forestaaende Paasketid, da alle og enhver ønskede at nyde Nadveren.

General Buxhøvden, som i Akarovs Fraværelse havde faaet overdraget Ledelsen af Generalguvernementet St. Petersborg, tillod Pastor Cygnæus at afbenytte en god Vogn og medgav ham i Følge en dannet og meget human tysk Politiembedsmand. Jeg indrømmede ham 24 Timers Frist til at ordne sine Privatsager og meldte Generalprokurøren, hvilke Grunde der havde bevæget mig til at forhale Pastor Sk.'s Afsendelse; han havde nemlig dels intet yderligere at føje til sin Angivelse, dels vilde den finske Koloni ved hans Rejse blive berøvet al gejstlig Hjælp, hvad der maatte gjøre en farlig Skandale og vække en aldeles unyttig Opsigt. Samtidig paakaldte jeg Kejserens Naade for Pastor Cygnæus, der efter al Rimelighed havde begaaet Lovovertrædelsen snarere i Stundesløshed end med nogen forbryderisk Hensigt og derhos kun kunde antages for en ubetænksom Person, da vi jo befandt os i Fred med Sverige.

Generalprokurøren, der var god og menneskevenlig, gik fuldstændig ind paa Tankegangen i mit Brev; Pastor Cygnæus retfærdiggjorde sig med Hensyn til sine Hensigters Renhed, og Kejseren lod ham vende frikjendt tilbage og tilkjendegav mig sin særlige Velvilje for min Behandling af denne Sag.

Kroningen fandt endelig Sted den 5te April, og de

Udmærkelser, Kejseren uddelte, vare exempelløse og ubegrænsede. Grev Besborodko blev Fyrste og fik 30000 Bønder; de tvende Brødre Kurakin fik hver 12000 og Rigets mest indbringende Fiskeriret. Der herskede i det hele taget intet Gnieri med Hensyn til Godser og Ordener, og Kammertjener Kutaissov, som allerede var bleven Statsraad, troede da ogsaa at kunne udbede sig St. Annaordenens anden Klasse. Paul kom i Raseri, mishandlede ham og ilede til Kejserinden, hvor han forefandt Frk. Nelidov; han fortalte dem, at han nylig havde afskediget Kutaissov paa Grund af hans Uforskammethed. Kejserinden søgte forgjæves at formilde ham, hans Blod var endnu i Kog, og først efter Middagen var Frk. Nelidov mere heldig og fik Tilgivelse for Kutaissov, som kastede sig for hendes Fødder og takkede hende. Den følgende Tid skulde prøve hans Taknemmelighed mod hans tvende Velgjørerinder.

Faa Dage senere udmærkede Kejseren paa et Bal Frk. Lapuchin i særlig Grad; han talte om Aftenen til Kutaissov om hende, og denne fuldstændig intetsigende Passiar kom til at danne Grundlaget for et vidt gaaende Rænkespil, der dog først langsomt skulde modnes.

Da Kejseren paa Tilbagerejsen fra Moskva vilde besøge en anden Del af sit Rige, tog han Vejen gjennem Litaven, Kurland og Lifland. Generalguvernør Akarov kom derimod direkte til St. Petersborg, og i den Tro at berede Kejseren en behagelig Overraskelse befalede han alle Hovedstadens Beboere uden Undtagelse at male deres Porte, ja endogsaa Havemurene sort-orange-hvide ligesom Regeringens Plankeværker. Denne latterlige Befaling maatte ufortøvet efterkommes og voldte uhyre Bekostninger; thi Malerne benyttede sig naturligvis af den gunstige Lejlighed og toge Betaling efter Behag.

Et Skrig af Harme rejste sig paa alle Hold, og selv Kejserinden, der var ilet forud for sin høje Husbond, var meget forbavset over denne Befaling, hvorom hun aldrig

havde hørt tale. Enten hun nu har gjort Kejseren opmærksom herpaa, eller Paul selv har følt sig slaaet ved den latterlige Ensformighed, der sammenblandede de kejserlige Bygninger med de private, forespurgte han sig i hvert Fald under sit Indtog, hvad denne extravagante Idé havde at betyde? Man svarede ham, at Politiet havde nødsaget Beboerne til ufortøvet at følge Herskerens Bud. »Jeg maatte jo være en Nar for at udstede en slig Befaling«, udbrød Paul i Vrede, og denne i og for sig ubetydelige Omstændighed medførte Akarovs Fald. Grev Buxhøvden afløste ham, og da Kejseren havde erfaret, med hvilken Orden og Mildhed han interimistisk havde bestyret Generalguvernementet, medens Hoffet var i St. Petersborg, forærede han Generalen en diamantsmykket Daase med sit Portræt, og hans Hustru fik Katharinaordenens anden Klasse.

Denne Forandring var mig dobbelt kjærkommen, dels fordi vi stode paa meget venskabelig Fod med Grev Buxhøvden, hvis Hustru var opdragen i Frøkenstiftelsen, dels fordi min Stilling hyppig bragte mig i Berøring med Generalguvernøren; det var mig derfor meget magtpaaliggende, at han var en redelig og sanddru Mand.

Jeg har meddelt dette Træk for at fremhæve Kejserens Retfærdighedsfølelse; han straffede et Menneske som Akarov, hvem han hidtil havde udmærket, i samme Øjeblik, som han lærte hans Haardhed, Uretfærdighed og Tvetungethed at kjende. I det hele taget tror jeg ikke, at nogen dødelig har frembudt saa stærke Lys- og Skyggesider i sin Karakter som Paul I. Hans Aand og hans Lidenskaber, hans Følsomhed og hans Haardhed, hans Dyder og Laster, hans Enthusiasme i Venskab og hans pludselige Had mod samme Person, hans Taknemmelighed for enhver venlig Ytring, der syntes at komme fra Hjærtet, og hans Raseri over den ringeste Tilsidesættelse, han opdagede med Hensyn til sin Personlighed, alt dette øgedes hos ham til det Extreme.

Og denne Sammenhoben af modsatte og modstridende Egenskaber maatte drage ham i Fordærvelse; thi det var en let Sag at spille hans Fejl ud mod hans Dyder. Man vidste at drive Misbrug med hans Godhed og Kjærlighed til Retfærdighed, at fordærve selv hans Dyder, og man fandt atter Sandheden af den Sætning stadfæstet: corruptio optimi pessima. (Forts.)

Hertuginden af Marlborough.

(Slutning.)

VI.

Helten fra saa mange Krige fandt Fornøjelse i at lade sine Børnebørn opføre Dramaer og Komedier, som hans Venner havde forfattet, og hvortil Æmnet ofte var taget af hans egne Bedrifter og hans Hustrus glimrende Hofliv. Lady Marlboroughs utrættelige Virkelyst fandt derimod en Beskæftigelse i Bestyrelsen af deres umaadelige Formue, der er bleven dem bebrejdet som en Forbrydelse. Swifts Udtalelser i »the Examiner« synes os at indeholde det bedste Bevis for, hvor ugrundet denne Beskyldning var. »I det sidste halve Aar«, skriver han, »have alles Munde og Penne haft travlt med at bevise, at England har opført sig lavt og utaknemmeligt mod Hertugen af Marlborough; det er let at bevise det modsatte;« derpaa opregner han Nationens Gaver, der efter hans Udsagn beløbe sig til omtrent 600,000 Pund. Da det imidlertid havde behaget England at belønne sin berømte Hærførers uvurderlige Tjenester paa denne Maade, hvorfor forargedes man da over hans Rigdom? Hvorfor skulde han have afslaaet Folkets Gaver? Kunde han, der var kaldet til at repræsentere sit Land med hele hin Tids Pragt, spille Cincinnatus's Rolle? Dertil kom, at

Marlborough af Naturen var ordentlig, økonomisk og ikke som de fleste af den Tids Adelsmænd forfalden til Spil og Drik; han beholdt endogsaa lige til sin Død en Mani for at spare paa Smaating, medens han gav Millioner ud, naar der var Grund dertil. Enhver véd, hvor let man ved en god Bestyrelse kan forøge en betydelig Formue, og Hertuginden var en fortræffelig Administrator, hendes Forretningsbreve kunne opstilles som Mønstre, saa klare, bestemte og skarpsindige ere de. Derfor overlod Hertugen hende ogsaa gjærne de vigtigste Forretninger. Da den uheldige Sydhavsspekulation ruinerede mange i England, havde Lady Marlboroughs skarpe Blik forudset Udfaldet, og hun havde trukket sig tilbage med en Vinding af 100,000 Pund, hvorimod hendes Svigersøn, Sunderland, mistede en betydelig Del af sine Børns Formue. Da i Begyndelsen af Georg I.'s Regering Prætendenten gjorde Landgang i Skotland, var Hertugen ogsaa i Stand til at tilbyde Regeringen et betydeligt Laan, og man kan af flere Steder i Hertugindens Memoirer se, at hun i sin Alderdom laante Regeringen store Pengesummer og ofte var meget urolig for ikke at faa dem tilbage.

Imidlertid levede dette Ægtepar, der saa ofte er blevet beskyldt for Gjerrighed, paa en meget stor Fod, holdt flere pragtfulde Boliger vedlige, omgav sig med et sandt Hof, udstyrede deres Børn og Børnebørn rigt og gjorde uendelig meget godt. Deres Velgjerninger vare ofte kongelige; saaledes gav Hertuginden 100,000 Pund Sterling til en af deres Venner, en Bankier, som var bleven ruineret ved Sydhavsspekulationen og paa Nippet til at gaa fallit. Naturligvis søgte Folk ofte at misbruge deres store Rigdom; Hertugen af Newcastle, der bejlede til en Datterdatter af Marlborough, forlangte 40,000 Pund i Medgift, i Steden for de 28000 Pund, der vare ham tilbudte, og som den Gang ansaas for en uhyre Sum. »Det kan ikke være hans Alvor«,

udbrød Hertuginden, »min Datterdatter er hverken styg eller borgerlig,« og hun forøgede ikke Medgiften.

Det rolige, behagelige Liv, Marlborough langt bedre end sin Hustru forstod at nyde, blev dog snart formørket af store Sorger. I ét Aar, 1714, mistede han to af sine Døtre, Grevinden af Sunderland, der var 28 Aar, og Grevinden af Bridgewater, som var to Aar yngre. Hertuginden havde haft sex Børn, to Sønner og fire Døtre; den ældste Søn var død som Barn, den anden sytten Aar gammel af Kopper, ligesom hans Søstre senere. Den smukke, begavede og elskværdige unge Lords Død blev oprigtig beklaget af alle Partier; Marlborough sørgede dybt og var, i det mindste tilsyneladende, mere utrøstelig end hans Hustru, hvem Gud, som Lord Godolphin sagde, havde begavet med en Karakterstyrke, der stod over hendes Kjøn. Hertugdømmet Marlborough blev ved et Dekret af Parlamentet overført paa hans ældste Datter, Lady Godolphin, og hendes mandlige Efterkommere; men da hendes eneste Søn døde, arvede Lady Sunderlands ældste Søn Titelen.

Skjønhed var hele Familiens Arvegods; af de fire Døtre var den ene mere fortryllende end den anden. Uheldigvis lignede to af dem, Grevinde Godolphin og Hertuginden af Montague (den eneste, der overlevede Moderen), alt for meget Lady Marlborough i Karakter, og da denne Lighed i Karakteren igjen nedarvedes paa deres Børn, opstod der deraf Kiv og Strid, ja endog Processer, som forbitrede den gamle Hertugindes sidste Dage. Lady Montague især, Popes »Engle-Hertuginde«, var kun en Engel i det ydre og lignede sin Moder i den Grad, at Marlborough sagde til dem: »Jeg fatter ikke, at I ikke kunne enes, I ere jo ganske ens.« Det var til en Datter af Lady Montague, den unge Hertuginde af Manchester, at hendes Bedstemoder en Dag sagde: »Du er et godt Menneske; men du har en Moder!« »Hun ligesaa,« svarede den næsvise Datterdatter.

Deres to kjæreste Børns næsten samtidige Død var et

haardt Slag for Lord og Lady Marlborough. Grevinden af Sunderland var især deres Yndling; hun var den bedst begavede af alle Børnene og forenede Moderens skarpe originale Forstand med Faderens elskværdige Egenskaber; i hendes Ægteskab med den kolde, hovmodige, despotiske Lord Sunderland, der i alle Henseender stod langt under hende, havde hendes Opførsel været dadelfri; de liberale Ideer ivrig hengiven havde hun gjort sit Hus til Partiets mest yndede Samlingssted og gik under Kjælenavnet: den lille Whig. Brevene til hendes Moder bære Præget af kjærlig Ærbødighed, et af dem slutter saaledes: »Jeg burde gjøre Undskyldning, fordi jeg siger min Mening saa frit; men min kjære Moder har altid opmuntret mig dertil ved sin Godhed.«

Da hun følte Døden nærme sig, paakaldte hun for sidste Gang sin Moders Godhed i et beundringsværdigt Brev til sin Mand. Efter at have givet ham gode Raad med Hensyn til hans Formue, som hun vidste, han for største Delen havde ødelagt, bad hun ham anmode Hertuginden om at sørge for deres Børn for hendes Skyld. Lady Marlboroughs Svar gjør hende Ære: »Hermed følger det kjære Brev tilbage, som De sendte mig i Gaar. De begriber let, at jeg har fældet mange Taarer over det, og De kan være vis paa, at jeg til min sidste Time trofast skal opfylde mit stakkels Barns Ønsker. Det glæder mig at se, at jeg uden at kjende hendes Tanker allerede havde besluttet at gjøre alt, hvad hun beder mig om.« Hertuginden skildrer derpaa udførlig sine Forberedelser til at modtage de nye Husfæller, tre Sønner og to Døtre, og slutter saaledes: »Saa snart De kan faa Tid dertil, beder jeg Dem sende mig en eller anden lille Gjenstand, som mit elskede Barn plejede at bære, og sig til Fanchon (hendes Kammerjomfru), at hun skal sætte den lille Kop til Side, som hun plejede at drikke af. Hun har selv for kort siden givet

mig noget af sit Haar; men maaske Fanchon kunde give mig en af hendes smukke Krøller i hele dens Længde.«

Sunderland ægtede nogle Aar efter en simpel Person uden Formue, til Fordel for hvem han forurettede sine Børn. Man kan begribe, at hans Svigermoder ikke fandt sig heri uden heftig Protest, og for at hævne sig udspredte han det Rygte, at hun hemmelig intrigerede med Jakobiterne mod den ny Regering. I Begyndelsen foragtede hun denne Bagtalelse som alt for urimelig; men da hun fik at vide, at Kongen havde lyttet dertil, tog hun efter Sædvane Tyren ved Hornene og mødte ved Hs. Majestæts Lever. Hun blev meget koldt modtagen; da forlangte hun Avdiens hos Kongen gjennem hans Favorit, Hertuginden af Kendal; men da han ikke kunde Engelsk, maatte Hertuginden af Kendal tjene som Tolk. Samtidig overleverede Lady Marlborough ham et skrevet Forsvar, men Kongens Svar herpaa tilfredsstillede hende ikke. »Hvad man end kan have sagt mig om Dem, Mylady,« skrev han, »tror jeg altid at have vist min store Agtelse for Deres Ægtefælle Hertugens Tjenester, og jeg er tilbøjelig til kun at dømme ham og Dem efter, hvorledes De tjene mig. Hvorpaa, Mylady Marlborough, jeg beder Gud bevare Dem i Sundhed og Lykke. G. R.«

Kong Georg talte Sandhed, hvad Hertugen angik; dette Brev var skrevet i 1720, og allerede i 1716 havde Marlborough efter et let Anfald af Apoplexi ansøgt om sin Afsked, men havde faaet Afslag af Kongen. Til Trods for sin Svækkelse formaaede han endnu at opfylde sine vigtigste Pligter som Medlem af Overhuset og Direktør for de militære Anliggender; dog følte han, at Døden nærmede sig. Da han en Dag spaserede i det store Galleri paa Blenheim, hvor der fandtes et Portræt af ham fra hans glimrende Ungdomstid, sagde han sørgmodig: »Det var en Mand, og nu — —!«

Den 16de Juni 1722 fik han et nyt Anfald af Apoplexi.

Syv Dage laa han uden at kunne tale eller røre sig, men henimod Slutningen fik han Mælet tilbage, og da Hertuginden, der trofast havde plejet ham Dag og Nat, spurgte ham, om han havde hørt de Bønner, der vare blevne opsendte for ham, svarede han: »Ja, og jeg har bedt med.« Det var de sidste Ord af denne Mand, der trods sine Fejl i Sandhed maa kaldes stor. Han døde i en Alder af 72 Aar; men de store Anstrængelser, han havde gjennemgaaet i sin modnere Alder, havde opslidt ham længe før Tiden; uden at unde sig Hvile havde han ofret alle sine Kræfter paa sit Fædrelands Sag og havde derved afsonet sit politiske Livs første Fejlgreb. Hans Død bragte Misundelsen og Bagtalelsen til Tavshed; alt, hvad England ejede af Berømtheder, kom uden Hensyn til Rang og Partier til Marlborough-House for at vise ham den sidste Ære. Begravelsen foregik med al tænkelig Pragt; Hertuginden havde afslaaet Kongens Tilbud om at overtage den; men mest rørende var det at se den umaadelige Skare, alle dybt bevægede, og mellem dem i tætte Rækker hans gamle Soldater, der ikke blot begræd i ham den berømte Hærfører, men tillige deres faderlige, gode, menneskekjærlige Chef, der altid havde haft et aabent Øre for enhver af dem, altid havde stræbt at skaane dem, ham, som de med inderlig Kjærlighed kaldte deres gamle Korporal.

Marlboroughs jordiske Levninger henstode nogen Tid i Westminsterabbediet, derpaa lod Hertuginden dem flytte til Blenheim, hvor nu begge hvile.

I Hertugens Testament var der »som et Vidnesbyrd om hans store Kjærlighed, dybe Agtelse og Taknemmelighed« tildelt hans Hustru 16,000 Pund i aarlig Indtægt, Afbenyttelsen af alle hans Godser, betydelige Summer i rede Penge, 50,000 Pund til at fuldføre Blenheim og Formynderskabet over den unge Hertug af Marlborough. Hun besad desuden en betydelig personlig Formue og beholdt indtil sin Død Bestyrelsen af den kongelige Ejendom Windsor.

Hendes Sorg var stor, da hun mistede den eneste, paa hvis trofaste Kjærlighed hun altid kunde lide, og hendes Helbred blev for en Tid svækket. Skjønt hun allerede var 62 Aar, var hun dog endnu tiltrækkende nok, baade ved sin Skjønhed og især ved sin store Rigdom, til at adskillige Bejlere indfandt sig for at trøste hende; men de bleve meget bestemt afviste. Aaret efter hendes Mands Død bejlede baade Greven af Coningsby og Hertugen af Somerset, han, som kaldtes »den stolte Hertug«, til hendes Haand, i det de foregave længe at have elsket hende hemmelig. Hun svarede, at hendes Alder forbød hende at tænke paa at indgaa et nyt Ægteskab; men selv om en Kejser bejlede til hende, vilde hun aldrig skjænke ham det Hjærte, der helt og holdent havde tilhørt John, Hertug af Marlborough.

VII.

Lady Marlboroughs Natur var imidlertid ikke af dem, der længe kunne hengive sig til Sorgen; livlig, virksom, energisk som hun var, trængte hun til Bevægelse, Støj, mange Beskæftigelser, til Verden og Hoffet.

I sin Misfornøjelse med Georg I. sluttede hun sig til Prinsen af Wales og hans Hustru, den senere Dronning Caroline, »den Fandens Prinsesse«, som hendes Svigerfader, Kongen, kaldte hende. Ved dette lille Hof, der rivaliserede med det store, fik hun snart megen Indflydelse. Lady Mary Montague fortæller, at hun paa sin pikante Maade holdt meget af at berette smaa Træk af den kongelige Families noget besynderlige Liv. Den anden eller tredje Gang, hun besøgte dem, fandt hun Prinsessen i Børnekammeret, hvor hun lige havde tildelt et af Børnene en gavnlig Revselse, saa at det skraalede af fuld Hals. Da Lady Marlborough forsøgte at berolige og trøste den lille, udbrød Prinsen med en triumferende Mine: »Dér har vi

Grunden, hvorfor I Englændere ere saa uopdragne; I have ikke faaet Bank nok i eders Barndom«. »Hm, saa har De vist heller ikke faaet nok, tænkte jeg ved mig selv«, tilføjede Hertuginden, »men jeg tav stille med mine Tanker.« Da hun imidlertid slet ikke plejede at lægge Skjul paa sine Tanker, gjorde hun sig snart mere frygtet end elsket og fulgte sit Kald, som var at herske over andre og ingenlunde at bøje sig for den regerende Myndighed. Hun ventede uden Tvivl at komme til at spille en indflydelsesrig Rolle, naar Prinsen af Wales blev Georg II., men hun fandt en Skranke for sin Ærgjerrighed i den almægtige Minister, Robert Walpole, som dog oprindelig skyldte hende sin Lykke. Han var fattig, da hun i 1709 skaffede ham en vigtig Ansættelse ved Finanserne, hvorfor han takkede hende i følgende Udtryk: »Mylady Marlborough vil altid kunne raade og befale over mig, thi jeg vèd, hvor meget jeg skylder hende.«

Efter Lord Sunderlands Død blev Walpole Skatkammerkansler og under Georg II. almægtig. Skjønt han var Whig, var han som skabt til at mishage sin fordums Beskytterinde. Hun, som var vant til Godolphins Hæderlighed, Marlboroughs høflige, fine Væsen og Sunderlands oprigtige Fædrelandskjærlighed, maatte nødvendigvis foragte den plumpe, uopdragne, drikfældige, udsvævende Minister, hvis hele Regeringssystem var grundet paa Fordærvelse. Hun fattede et saadant Had til ham, at hun engang i 1736, da han var syg, skrev i sine Optegnelser: »Man siger, det er en Synd at ønske Folks Død; jeg haaber ikke, det er syndigt at ønske dem hængte, naar de ødelægge deres Land.«

Heftige Stridigheder i Anledning af Familien Marlboroughs Forsøg paa at nærme sig til Regeringen vedligeholdt en stadig Krig mellem Walpole og Lady Marlborough, der begge vare lige forretningsdygtige og lige stivsindede. Walpoles Forsøg paa at slutte Fred bleve afviste, han kaldte Bathordenen til Live igjen og tilbød Hertuginden den til

hendes Dattersøn, den unge Hertug; hun svarede, at en Marlborough kun modtog Hosebaandsordenen. Hun foragtede Ministeriet Walpole, lagde ikke Skjul derpaa og beviste det ved enhver Lejlighed, hvor hendes Indflydelse kunde gjøre sig gjældende, især ved Valgene. De to Fjenders Møder vare gjærne meget stormfulde; han morede sig med at bringe hende i Harnisk ved sin rolige Ironi, og hun sagde ham drøje Sandheder. »Store Mænd faa saa sjælden Sandheden at vide«, sagde hun til ham engang efter en af deres Disputer, »thi de, der tale med dem, trænge som oftest til deres Gunst, og de, som sige dem Sandheden, ere i deres Øjne gale. Naar De ønsker at høre den igjen, Sir Robert, skal det glæde mig at se Dem. Nu har jeg lettet mit Hjærte, og vi kunne tale høflig sammen om hvad De behager.«

Det er bekjendt, at Dronning Caroline altid viste Walpole stor Tillid; det var nok til at paadrage hende Lady Marlboroughs Uvilje, og hun skaanede hende hverken med Pen eller Mund. Dog maa man indrømme, at hun ogsaa personlig havde megen Grund til Klage; saaledes var hendes Bestyrelse af Windsor en Kilde til utallige, smaalige Drillerier, som en Dronning af England aldrig burde have nedladt sig til. Da hun døde, udbrød Hertuginden: »Siden det ikke er nogen Majestætsforbrydelse, tilstaar jeg, at jeg aldeles ikke er bedrøvet derover.«

Lady Marlborough overlevede sin Mand i 22 Aar og bevarede indtil sin sidste Time hele sin Aandskraft og Virkelyst. Hendes Evner udviklede sig med Aarene, og de Portræter, hun udkaster af sine samtidige, udmærke sig ved en næsten profetisk Gætteevne. Hendes sjælden skarpe Forstand, hendes lange Erfaring, Samkvemmet med saa mange forskjellige Personligheder, den virksomme Del, hun havde taget i de vigtigste Begivenheder, alt dette i Forening give hendes Skrifter stor Interesse, skjønt hun aldrig har tænkt paa at gjælde for Forfatterinde. Hun havde efterhaanden faaet Smag for Læsning, studerede de gamle

og nyere Filosofer og bedømte dem klogt; men til selv at blive Filosof var hun alt for lidenskabelig, og ingen stod mere end hun paa sin Ret.

Opførelsen af Blenheim var en stadig Kilde til Ærgrelse for den stridbare Hertuginde. British Museum ejer hendes Korrespondance med hendes Arkitekt og »Ven« Sir John Vanbrugh; begge vise sig lige hidsige, men man maa indrømme, at den enes Misgreb og Dumheder undskylde den andens Vrede. Hele England morede sig over denne Strid og gav i Grunden Lady Marlborough Ret. Paladset Blenheim kan ikke betragtes som noget smukt arkitektonisk Værk, det er mere massivt end storartet, uden Enhed i Stilen; Lady Marlborough bedømte det meget rigtig, da hun i sin Alderdom skrev: »Jeg har altid været imod den Idé at bygge et saa kostbart Monument, og jeg har gjort mig lige saa megen Umage for at indskrænke Omkostningerne derved, som om det havde gjældt mine Børns Formue. — — Jeg har gjort Sir John Vanbrugh til min Fjende ved at forsøge at tøjle hans taabelige Ødselhed, og det er dog ikke lykkedes mig.« Man ser, at Hertuginden i denne Sag som i mange andre i Grunden havde Ret; men hendes Hidsighed og Mangel paa Maadehold gjorde, at hun ofte fik Udseende af at have Uret.

Derfra skrev sig de sørgelige Uenigheder med flere af hendes Børn og Børnebørn. Hun forlangte ubetinget Respekt og Lydighed af dem og havde meget vanskelig ved at tilgive Opsætsigheder mod hendes Vilje. Med sin ældste Datter, Lady Godolphin, stod hun længe paa en spændt Fod, og de bleve først forsonede ved en fælles Sorg, Tabet af den unge Lord Godolphin, som Bedstemoderen elskede højt; thi den stolte Hertuginde havde et Hjærte til Trods for alle sine Karakterfejl, og en ond Skæbne vilde, at Døden berøvede hende netop alle dem, der vare hende kjærest. Vi have set, hvad hun mente om sin yngste Datter, den skjønne, glimrende Hertuginde af Montague,

den eneste, der overlevede hende. Af sin kjære Lady Sunderlands Børn mistede hun i 1729 det ældste, Robert, som var hendes specielle Yndling. »Det er haardt«, skrev hun til Lady Mary Montague, »at miste saa tidlig et saa fortræffeligt ungt Menneske, et Skud paa den eneste Gren af min Familie, hvoraf jeg haaber nogen Trøst. Det er meget venligt af Dem at spørge til min Sundhed; men den har modstaaet saa mange Sorger, at rimeligvis intet kan gjøre det af med mig uden Sygdom og Læger.«

Den Trøst, hun ventede af sine Plejebørn, blev hende imidlertid ikke til Del, thi med Undtagelse af den yngste Datterdatter, Lady Diana Spencer, viste de sig meget utaknemmelige. Den ældste efterlevende Søn, Charles Spencer, senere Hertug af Marlborough, gjorde Bedstemoderen megen Sorg ved sine mange Udskejelser; hans Søster, Lady Anne Bateman, der selv ikke var meget agtværdig, pustede til Ilden ved at skaffe ham en Datter af en af Lady Marlboroughs erklærede Fjender til Ægte, og ved at begunstige hans Venskab med Henry Fox, hvis Usædelighed havde en uheldig Indflydelse paa den unge Mand. »Ræven (the fox) har taget min Gaas!« klagede den oprørte Bedstemoder. For at redde hans Formue fra Undergang appellerede Hertuginden til Domstolene og mødte selv til alles Morskab i Retten, hvor hun førte sin Sag med en duelig Advokats Aplomb og Veltalenhed. Hun forlangte blandt andet, at forskjellige kostbare Gjenstande, der havde tilhørt hendes Mand, skulde forblive i hendes Varetægt; »Skulde jeg taale«, udbrød hun, »at denne Kaarde, som min Hertug af Marlborough har baaret lige til Portene af Paris, blev sat paa Assistenshuset og berøvet sine Diamanter, en for en?« Alt dette var meget retfærdigt; men ved et mærkeligt Lune nærede hun stor Ømhed for den yngste Broder, der dog var lige saa ødsel og udsvævende som den anden. I 1731 skrev hun til Lady Mary Montague for at melde hende den indtagende Lady Diana Spencers Giftermaal. »Alt er nu

til min store Tilfredshed i Orden til Dianas Bryllup med Mylord John Russel. Jeg havde ikke troet, at jeg skulde opleve den store Glæde. Jeg tror, jeg har sagt til Dem, at jeg gjærne vilde dø, naar jeg havde faaet hende vel forsørget; men jeg beder Dem, mind mig ikke derom; thi nu har jeg Lyst at leve, til jeg har fundet en Brud for hendes Broder John.« Des værre havde hun fire Aar efter den store Sorg at miste sin kjære Diana. Lady Bridgewaters eneste Datter, der ligeledes var opdragen af Bedstemoderen og gift med Hertugen af Bedford, John Russels ældre Broder, var en tør, hovmodig, ubehagelig Person, der hurtig brød med Hertuginden. For rigtig at vise sin Vrede havde denne i sin Dagligstue anbragt sin Datterdatters Portræt med sværtet Ansigt, og paa Rammen havde hun med store Bogstaver ladet indgravere følgende Ord: »Hun er endnu meget sortere indvendig.«

Til Familiestridighederne sluttede sig mange andre. Lady Marlborough ophørte aldrig at være en ivrig Politiker; saa længe hendes Sundhed tillod det, var hendes Hus en Samlingsplads for de misfornøjede Whigger, ligesom Hertuginden af Buckingham, Jakob II.'s uægte Datter, samlede Toryer og Jakobiter hos sig. De to Hertuginder, der vare lige fordringsfulde og lige pirrelige, havde intet andet til fælles end deres Had til Walpole; ellers afskyede de hinanden grundig og lagde ikke Skjul derpaa. Da Hertuginden af Buckingham mistede en Søn, vilde hun have ham begraven med fyrstelig Pragt og lod Lady Marlborough anmode om at laane hende sin Mands Ligvogn. »Den har baaret Lord Marlborough, den skal aldrig bære nogen mere,« lød Svaret. Hertugindens Sundhed synes at have været fortræffelig lige til fem eller sex Aar før hendes Død; indtil da var hun bestandig lige virksom, bestyrede selv sin store Formue, vaagede over Vedligeholdelsen af sine talrige Ejendomme og kjøbte bestandig nye Godser.

Omtrent ved 1737 begyndte hun at leve mindre med

i Verden og hengav sig en Del til litterære Sysler. I en Alder af 82 Aar faldt det hende ind at svare paa de utallige Beskyldninger, der vare blevne rettede imod hende, og hun udgav derfor et Forsvar for sin Handlemaade i de Aar, hun havde været i Dronning Annas Tjeneste. Det er et mærkeligt Værk, som uomtvistelig bærer Sandhedens Præg; Samtiden læste det med Begjærlighed, det blev stærkt angrebet af mange, som oftest daarlige Skribenter og udmærket forsvaret, f. Ex. af Fielding. Horace Walpole forfulgte Hertuginden med samme Had som sin Faders andre Fjender; det er omtrent det eneste Bevis paa Hengivenhed, han har givet sin Fader. Man maa vogte sig for at stole paa denne ganske vist aandfulde, men egoistiske, indbildske og hadefulde Mands Domme; han holder meget af at høre sig selv fortælle og bryder sig ikke stort om, hvor vidt det er sandt eller ej. Lady Marlborough, der frygtede for at være alt for uøvet, havde ladet Historikeren Hooke hjælpe sig med sin Forfattervirksomhed og gav ham 5000 Pund i Honorar; men en skjønne Dag bildte hun sig ind, at han vilde omvende hende til Katolicismen og gav ham Afsked uden mange Omsvøb. Paa dette Tidspunkt maatte hun ofte holde Sengen paa Grund af Sygelighed; men hun afbrød aldrig sit Arbejde, og naar hun ikke kunde skrive, dikterede hun fem à sex Timer om Dagen. Hun ordnede sine Optegnelser og Indtryk, Portræterne af hendes mest fremragende samtidige, og samlede til Brug for senere Historieskrivere de talrige Dokumenter, hun besad angaaende Lord Marlborough og Lord Godolphin. Det er de berømte »Blenheim Papers«, en sand Skat, som siden er bleven uendelig meget benyttet. Dette Arbejde laa hende meget paa Hjærte, det var hendes sidste Glæde. »Kan der ikke skrives den interessanteste Historie af Verden dermed«, sagde hun, og hun tilføjede stolt af sin Mand og af sin Ven: »Dersom jeg var en Mand, vilde jeg ikke ønske mig andet end at fortjene et saadant Vidnesbyrd af Historien.«

Hun var 34 Aar, da hun skrev til en af sine trofaste Venner: »Naar min sidste Time kommer, ønsker jeg kun, at den ikke maa blive alt for pinlig; dø skulle vi jo alle. Hvordan den anden Verden end er, maa den sikkert være bedre end denne, og man vil i det mindste have den Tilfredsstillelse ikke mere at høre Tale om, hvad der foregaar her nede.« Denne virksomme Natur havde, som man ser, sine misanthropiske Øjeblikke; hun havde haft alt for megen Lejlighed til at studere Menneskene og havde mødt alt for megen Utaknemmelighed i Verden, til at hun ikke undertiden skulde se Livet gjennem et mørkt Slør. Kun en brændende Tro formaar at fjærne al Bitterhed fra Slutningen af et langt Liv, og uden at være vantro besad Lady Marlborough dog ikke dette kostbare Værge mod Livets Skuffelser og Sorger. Hun havde beholdt nogle enkelte trofaste Venner: Lady Mary Montague, hendes Datter, Lady Bute, Biskoppen af Chichester, Pelham, Fielding, Steele, Lord Chesterfield, William Pitt og William Penn. De sex, syv sidste Aar af sit Liv tilbragte Lady Marlborough mest paa Windsor; paa Marlborough-House var der alt for mange Folk, og saa faa af dem havde Menneskeforstand, Blenheim var for stort, Holywell for langt borte, Wimbledon alt for fugtigt o. s. v. »Windsor har en passende Størrelse, og efter en vis Tid er jeg sikker paa ingen at se. Jeg vilde blot ønske, jeg kunde spasere i Parken og Haven, men det er mig des værre forbudt, thi jeg er som oftest indsvøbt i Flonel og bliver kjørt fra det ene Værelse til det andet i en Stol. Naar man kun skal leve for at have Gigt, ønsker man ikke, at Livet maa vare alt for længe.«

Den stakkels Hertuginde fandt paa forskjellige Ting at at more sig med. »Jeg har tre Hunde«, skriver hun, »som jeg holder meget af; de ere alle tre kloge, fornuftige og taknemmelige, tre Egenskaber, som sjælden findes hos Mennesker. De holde meget af at gaa ud med mig; men naar jeg forestiller dem, at det ikke kan gaa an, finde de

sig i at blive hjemme og modtage mig, naar jeg kommer tilbage, med lige saa megen Glæde, som om jeg aldrig havde givet dem gode Raad.«

Godgjørenheden optog ogsaa en Del af den gamle Hertugindes Tid; enhver værdig trængende var sikker paa hendes Hjælp, og Gud véd, at Bønnerne vare talrige! Hun grundlagde flere velgjørende Stiftelser, hvoraf adskillige existere endnu, blandt andre et Asyl for faldne Kvinder af den højere Stand.

Lady Marlboroughs skarpe Forstand kjendte ikke til Affældighed; lige til den sidste Time bevarede hun hele sin Aands- og Viljeskraft.

I 1741 skrev Horace Walpole til en Ven: »Man siger, at den gamle Marlborough ligger for Døden, men hvem véd? I Fjor havde hun gjennemgaaet en skrækkelig Krisis og havde længe ikke kunnet tale; men da hun hørte Lægen sige, at hun maatte have et Trækplaster, ellers døde hun, udbrød hun: »Jeg vil ikke have noget Trækplaster, og jeg vil ikke dø.« Hvis hun tager samme Beslutning i Aar, skal De se, at hun kommer sig.« Hun kom sig saa godt, at hun først døde tre Aar efter i en Alder af 84 Aar; den 6te Oktober 1744 beskæftigede hun sig endnu ivrig med Forretningssager, og den 18de i samme Maaned sluttede hun sin virksomme Løbebane; hendes sidste Ord var et Ønske om at blive begraven i Blenheim hos sin elskede Ægtefælle. Hendes Testament er et mærkeligt Dokument, hvori man gjenfinder hende helt og holdent med hendes Egenheder, hendes Had, hendes taknemmelige og ædelmodige Indskydelser, hendes Mistænksomhed og hendes Hovmod.

Hun efterlod, foruden en Formue, der blev anslaaet til 60,000 Pund om Aaret, tillige talrige Ejendomme, som hun havde kjøbt, og betydelige Værdier i Juveler, Sølvtøj og Kunstsager. Saavidt muligt begunstigede hun sin Yndling John Spencer, paa hans ældre Broders, den unge Hertugs,

Bekostning, og derefter var der bestemt en Mængde Legater til hendes øvrige Børnebørn, Venner og Tjenestefolk. Man maa erkjende, at enhver, der nogen Sinde havde víst hende en Tjeneste, fik rigelig Gjengjæld. Disse Bestemmelser fylde otte Foliosider paa Pergament; deriblandt findes følgende to Legater, der vakte megen Opsigt.

»Jeg skjænker til Philip Dormer, Greve af Chesterfield, som Bevis paa min store Agtelse for hans Fortjeneste og til Tak for alt, hvad jeg skylder ham, min smukkeste Diamantring, mit Slot Wimbledon, mine Slotte Northampton og Surrey foruden 20,000 Pund.«

»Jeg skjænker William Pitt, Esquire, mine Ejendomme i Grevskabet Buckingham og 10,000 Pund som Belønning for hans ædle Forsvar af Landets Love og hans Bestræbelser for at hindre Englands Ruin.«

Endelig efterlod hun 10,000 Pund til to Forfattere, der skulde fuldende Hertugen af Marlboroughs Biografi (paa den Betingelse, at intet af den blev paa Vers) »for at bevise Verden, at Hertugen aldrig havde villet andet, end hvad der var godt og retfærdigt.«

Denne lidt vel partiske Dom, især med Hensyn til Marlboroughs første politiske Handlinger, beviser atter Hertugindens store Kjærlighed og Beundring for sin Mand. Ganske vist bragte hun ham undertiden i Forlegenhed ved sin Stolthed og Heftighed, og ofte maatte han sikkert lide under den Forbitrelse, som Skuffelser og Krænkelser vakte hos hende; men han vilde næppe lige til sin Død have bevaret den samme ridderlige Kjærlighed og fuldkomne Tillid til hende, hvis han ikke i hende havde fundet en fortræffelig Raadgiver og dyrebar moralsk Støtte. Ude af Stand til at skjule sine Meninger og som oftest temmelig strænge Domme skaffede hun sig naturligvis talrige Fjender og var vaabenløs lige over for Harleys og Abigail Mashams Falskhed og lave Intriger. Skjønt hun kom til Hoffet paa et i høj Grad demoraliseret Tidspunkt, undgik hun fuldstændig at

blive smittet deraf; i Partikampene deltog hun med Overbevisningens Varme, og da hun senere naaede et Højdepunkt af Rigdom, Berømmelse og Indflydelse, der kunde have fordrejet selv det klogeste Hoved, benyttede hun sine Midler paa den Maade, hun oprigtig ansaa for den bedste; men hun manglede Blidhed, Forsigtighed og Snildhed. Ramt af Dronningens Unaade, medens hun stod i sin fulde Kraft, maatte hun bøde for sin Storhed ved Skuffelser, Bagvaskelser, Krænkelser og Sorger af enhver Art. Derfor sagde hun ogsaa: »Man bør læse min Historie, hvis man ønsker at kjende Hofgunstens Forgængelighed og de menneskelige Tings Forfængelighed.«

S. M.

Georg I. af England.

(Forts.)

III.

Parlamentet traadte sammen den 5te Avgust og vedtog Adresser til Kong Georg baade fra Over- og Underhus, og samme Dags Aften begav den engelske Sendemand ved det hannoveranske Hof, Lord Clarendon, sig paa Vejen til Herrenhausen, Kurfyrsterne af Hannovers Yndlingsresidens, der laa ikke ret langt fra Hovedstaden, for at forkynde den nye Konge af Storbritannien Efterretningen om Dronning Annas Død. Omtrent Klokken to om Morgenen traadte han ind i de kongelige Værelser til den unaadige og søvnige Georg og bragte ham knælende sin Hylding som Konge af Storbritannien. Georg modtog Efterretningen om sin nye Værdighed uden Glimt af Tilfredsstillelse; han havde nu besluttet at finde sig deri, men det var ogsaa det hele; han var alt for sløv eller lad, eller oprigtig til at affektere den mindste personlige Interesse for denne Nyhed. Han dvælede i Hannover saa længe, han blot kunde være bekjendt, og slentrede mangen en Dag omkring i de sirlige, kjedelige, regelmæssige Alléer i Herrenhausen. Han opførte sig omtrent paa samme Maade som Forbryderen i Priors Digt, der, da Karren venter og Strikken er rede, »ofte tog Afsked, men syntes nødig at ville bort«.

Den 31te Avgust var kommen, før Georg begyndte sin Rejse til England. Han gjorde dog en eller to gode Ting, før han forlod Hannover; han ophævede adskillige Skatter og Afgifter og lod alle Gjældsfanger løslade i hele Kurfyrstendømmet. Den 5te September naaede han Haag, og her fandt atter en Standsning Sted. Anstrængelserne ved Rejsen fra Hannover til Haag havde været saa store, at Georg nødvendigvis maatte holde Hvil fra den 5te til den 16de September; da indskibede han sig og naaede Greenwich to Dage efter. Han ledsagedes til England af sine to Yndlingsmaitresser, de Damer, hvis Yndigheder tidligere ere beskrevne. Mange Dage efter sin Ankomst bestilte Kongen ikke andet end at klage lydelig over sin Adskillelse fra det elskede Herrenhausen og fortælle alle, hvor inderlig han afskyede England, dets Folk og dets Sæder. Heldigvis for hans Majestæts Popularitet kunde han ikke gjøre sig forstaaelig for ret mange, da han ikke kunde tale Engelsk, og næsten ingen af hans engelske Omgivelser kunde tale Tysk, medens flere af Ministrene ikke engang kunde tale Fransk; Sir Robert Walpole prøvede paa at komme ud af det med ham ved at tale Latin. Selv de engelske Østers kunde Georg ikke udstaa, han knurrede længe over deres underlige Smag og deres Mangel paa Vellugt, og det varede nogen Tid, før hans hengivne Omgivelser opdagede, at deres Hersker foretrak fordærvede Østers med en stærk ram Lugt. Da denne vigtige Opdagelse var gjort, spildte man selvfølgelig ingen Tid, men skaffede hurtig Østers efter Kongens Smag, og en af Georgs Besværinger over sin Stilling som engelsk Konge blev saaledes fjærnet.

Der var naturligvis stor Nysgjerrighed efter at se Kongen, og en Skribent paa den Tid giver en morsom Beskrivelse af de Anstrængelser, der gjordes for at se et Glimt af ham: »Nogle give store Summer for et Butiksvindue, andre sælge Lotterisedler til Skoflikkernes Boder, og hist og her har en Vinhandler faaet Betaling for Benyttelsen

af Pælen til hans Skilt. Carl II.'s Hest maa bære en dobbelt Byrde, og hans Majestæt i Charing Cross maa ride mellem to Bryggerkarle. Nogle have taget sig den Frihed at klatre op paa Skorstene, og andre have fundet sig en ophøjet Plads paa et Kirketaarn.« Der findes endnu et Billede, der viser den kongelige Procession paa Vejen fra St. James's Park til St. James's Palads. Der er Musketerere og Trompetere, der er Hoffolk til Hest og til Fods, der er Herolder og store, tunge forgyldte og prunkende udstafferede Karether med fire og sex Heste, og endelig er der den kongelige Vogn, forspændt med otte vælige Heste. Inden i den sidder Georg, Kurfyrste af Hannover og Konge af England, med Haanden paa Hjærtet; derpaa følger endnu en Mængde Soldater, baade til Hest og til Fods, og rundt om ser man naturligvis den loyale Befolkning, der svinger de trekantede Hatte og raaber Hurra af al Magt. Horace Walpole har givet en Beskrivelse af Georg I. paa den Tid. »Kongens Person«, siger han, »staar tydelig for min Erindring, som jeg saae ham i Gaar. Det er en ældre Mand, temmelig bleg og ikke høj, med en mere godmodig end majestætisk Mine. Han bar en mørk Paryk, var iført Vest og Benklæder af snusfarvet Klæde med Strømper af samme Farve, en simpel Kjole og over den et blaat Ordensbaand.« Georg holdt meget af at spise og drikke dygtig; han spiste ofte til Middag hos Sir Robert Walpole, paa Richmond Hill, hvor han plejede at drikke saa meget Punch, at selv Hertuginden af Kendal prøvede paa at faa ham til at holde hvad der dog kun paadrog hende en plump Tilrettevisning paa Tysk. I Almindelighed var Georg sky og tilbageholden og afskyede at stille nogen som helst kongelig Pragt til Skue; i det hele taget lod det til, at Skæbnen vilde sætte det engelske Folks Hengivenhed for det hannoveranske Kongehus paa en stræng Prøve. En sløv, lad og udsvævende Konge, der kun brød sig om Drik og simpel Tale, uden Værdighed i sin Fremtræden, uden Spor af Sympathi for Englands

Folk og Skikke, og uden mindste Kjendskab til dets Sprog, blev pludselig paatvungen det engelske Folk og erklæret for dets Konge; til Held for det hannoveranske Kongehus var imidlertid Størsteparten af Englænderne efterhaanden blevne saa temmelig ligegyldige for, hvem der regerede dem, naar de blot fik Lov til at leve i Fred. Paa den Tid kunde man da heller ikke vente nogen varm Hengivenhed for noget af Kongehusene hos Majoriteten af Folket. Stuarternes hengivne Tilhængere hadede selvfølgelig Georg I., medens deres Fjender beundrede ham, alt i Følge deres tidligere antagne politiske Meninger; men Folket i Almindelighed syntes bare, at nu havde de prøvet en Mangfoldighed af politiske Systemer og af forskjellige Herskere, og de vare omtrent alle lige gode; naar der blot ikke skete nogen særlig Omvæltning, kunde det omtrent være lige meget, om en Stuart eller en Brunsviger sad paa Tronen.

Kong Georg gjorde ingen Hemmelighed af sine Hensigter med Hensyn til Regeringens politiske Farve; han hverken forsøgte eller brød sig om at vinde Torierne; men paa den anden Side var han bestemt paa, ikke at ville være en Marionet i Hænderne paa nogle berømte Whigger. Derfor dannede han et Kabinet, der næsten udelukkende bestod af rene Whigger; men han valgte Whigger, som først vare paa Veje til at faa Betydning i den politiske Verden. Han vilde nok regere efter Whiggernes Principer, men ikke lade sig selv regere af et Komplot af gamle Whig-Statsmænd, der lignede det Komplot, som var saa mægtigt under Vilhelm III. Her handlede Georg med den snu Forstand, der var et Særkjende for hans Slægt og ofte gjorde samme Nytte som Kundskaber og Begavelse, ja selv som Erfaring. En Mand med langt større Dygtighed end Georg I. vilde maaske have været i Forlegenhed for at finde en passende Politik under saa fremmede og uvante Forhold; men Georg handlede, som om Forholdene slet ikke vare ham fremmede, og gav sig i Færd med at regere England, som han vilde

have givet sig i Færd med at ordne sin Husholdning i Hannover, og han hittede virkelig paa den Fremgangsmaade, der var den bedste, han kunde have valgt. Det vilde have været forgjæves at prøve paa at vinde Torierne; de virksomme og fremragende blandt dem vare sammensvorne til Gunst for Stuarternes Sag, og de farveløse Torier vare ikke Mænd, hvis Indflydelse eller Karakterstyrke kunde hjælpe Kongen til en Forening af de to stridende Partier. Om Georg I. paa dette Tidspunkt havde søgt at danne et Kabinet af Whigger og Torier i Forening, vilde det have været lige saa vild en Plan, som om Thiers vilde have prøvet paa at danne en Koalition mellem Republikanerne og Bonapartisterne, medens Napoleon III. endnu levede i Chislehurst.

Kongen udnævnte Lord Townshend til Statssekretær, et Embede, der omtrent svarer til en Lord-Overskatmesters nu, og som gav ham en Premierministers Avtoritet; han var en dannet og retskaffen Mand, men uden nogen særlig Berømthed som Statsmand. Walpole fik først kun et underordnet Embede uden Sæde i Kabinettet, men viste snart, at hans Dygtighed gjorde ham skikket til en langt højere Stilling. Da Hertugen af Shrewsbury havde nedlagt sit Embede som Vicekonge i Irland, overtog Lord Sunderland det efter ham, medens Hertugen af Argyll fik Overkommandoen i Skotland og den veltalende Lord Cowper atter blev Lord-Kansler, et Embede, han havde beklædt under Dronning Anna.

Der blev ogsaa dannet et nyt Statsraad, hvori Hertugen af Marlborough fik Sæde. Hertuginden af Marlborough havde søgt at afholde sin Ægtefælle fra at modtage denne tomme Ære, og man fortalte, at det var den eneste Gang, Hertugen havde vovet at handle lige imod hendes Vilje, men at han senere altid angrede, at han ikke som sædvanlig havde fulgt hendes Raad; thi han maatte snart føle sit stolte Hjærte brænde af Harme over at se sig skubbet til

Side, skuffet med et Skin af Magt og ydmyget under Paaskud af at vise ham en Ære. Oxford og Bolingbroke fik dog en endnu mere ydmygende og ildevarslende Behandling, thi Kongen viste lige fra Begyndelsen, at han ikke havde i Sinde at tage noget som helst Hensyn til disse to fremragende Torier. Oxford kunde med Nød og næppe opnaa en Avdiens hos Hans Majestæt, og da han endelig Dagen efter Kongens Ankomst med megen Besvær opnaaede den Ære at gjøre Suverænen sin Opvartning og kysse hans Haand, blev han modtagen med en isnende Tavshed. Det var jo rigtignok ikke sandsynligt, at der vilde finde nogen livlig Konservation Sted, da Kongen ikke kunde tale Engelsk og Oxford ikke Tysk; men der var noget i Kongens Opførsel imod ham saa vel som i den Omstændighed, at der ikke vexledes et Ord, som maatte vise Oxford, at hans Fjender triumferede, og at de vare bestemte paa at bringe ham i Ulykke. Endnu før sin Ankomst til England havde Georg sendt Ordre til at fjærne Bolingbroke fra hans Post som Statssekretær, og den sidste Avgust blev Ordren udført paa den mest saarende Maade. Statsraadet blev opløst, der dannedes et nyt, som kun bestod af tre og tredive Medlemmer, og Regeringskommissionen befalede, at alle Depecher, der vare adresserede til Statssekretæren, skulde bringes til den. Bolingbroke havde altsaa at vente ved Raadssalens Dør med sin Depeche-Mappe for der at modtage sine nye Herrers Befalinger.

Georg I.'s Kroning fandt Sted den 20de Oktober, og kort efter udstedte Regeringen en Proklamation, der opløste Parlamentet og en anden, som sammenkaldte et nyt. Den sidste opfordrede Vælgerne til, paa Grund af at nogle misfornøjede nærede onde Hensigter: »at tage særligt Hensyn til saadanne Mænd, som havde víst Troskab mod den protestantiske Arvefølge, da den var i Fare.« Denne Opfordring skulde formodentlig være et Slags Gjensvar paa Jakob Stuarts Manifest nogle Uger før, hvori Prætendenten atter

hævdede sine Fordringer paa Tronen og erklærede, at han havde kun ventet dermed »til Dronningens, vor Søsters, Død, om hvis gode Hensigter imod os vi for nogen Tid siden ikke kunde tvivle«.

Valgene viste en overvældende Majoritet for Whiggerne, og Kongen aabnede selv Parlamentet. Lord-Kansleren maatte læse Trontalen op, af den gode Grund, at Georg I. ikke kunde udtale Engelsk rigtig. Talen erklærede, at Kongen vilde overholde Konstitutionen, baade for Kirkens og Statens Vedkommende. Svaradresserne fremkaldte en levende Debat; i Overhuset indeholdt Adressen de Ord: »at gjenoprette dette Riges Anseelse.« Bolingbroke holdt sin sidste Tale i Parlamentet; med en Energi og Veltalenhed, der var hans bedste Dage værdig, og tilsyneladende saa frygtløs, som om han endnu stod paa Lykkens Tinde, gjorde han Indvendinger mod disse Ord og stillede et Ændringsforslag. At tale om en »Gjenoprettelse« af Rigets Anseelse, sagde han, var at sætte en Skamplet paa den sidste Regering, og han foreslog at ombytte Ordet »gjenoprette« med Ordet »opretholde«. Hans Ændringsforslag blev imidlertid afslaaet med sex og tresindstyve Stemmer mod tre og tredive. I Underhuset indeholdt Adressen, der blev indbragt af Walpole, endnu mere betegnende Ytringer. Den omtalte Prætendentens Forsøg paa »at ophidse Deres Majestæts Undersaatter til Oprør«, erklærede, at hans Forhaabninger »vare byggede paa Forholdsregler, som for nogen Tid siden vare trufne i Storbritannien«, og tilføjede: »Det skal være vort Arbejde at udslette disse Forholdsregler, hvorpaa han støttede sine Forhaabninger, og skaffe Ophavsmændene deres fortjente Straf.« Disse Ord vare Ministrenes første bestemte Antydning af, at de havde til Hensigt at kræve deres Forgængere til Regnskab, og under Debatten bekræftedes denne Beslutning endnu tydeligere. Bolingbroke sad og hørte paa, at man havde i Sinde at anklage ham og hans Kolleger for Majestætsforbrydelse, han paatog sig

vel i nogen Tid en rolig og kjæk Mine, men i Hjærtet var han dog bange. Nogle Dage endnu gik han omkring overalt og søgte at gjøre sig bemærket som en Mand, der var glad over sin uvante Ro og Frihed og kun tænkte paa Hvile og Adspredelse. Han foregav, at han var henrykt over at være bleven fri for sit Embedes Byrder, og nogle af hans Venner søgte at behage ham ved at ønske ham til Lykke med, at han nu var hævet over alle det politiske Livs Bekymringer og Anstrængelser. Den 26de Marts 1715 besøgte han Drury-Lane Teatret, hvor han gik om, snakkende, spøgende, komplimenterende og selv komplimenteret af sine Venner, med hvem han traf Aftale om at mødes igjen næste Aften i samme Teater; men samme Nat rejste han, forklædt som Tjener, til Dover, undslap der fra til Calais og skyndte sig til Paris, hvor han stillede sig selv, sine Talenter og sin Indflydelse, — for saa vidt som han havde nogen nu —, til Jakob Stuarts Disposition.

Der er al Grund til at antage, at Hertugen af Marlborough paa dette Vendepunkt i Bolingbrokes Lykke hævnede sig paa denne ved et Mestertræk af Forræderi, der bestemte ham til at flygte. Bolingbroke besøgte nemlig Marlborough, og i det han beraabte sig paa deres tidligere Venskab, bad han ham om Raad og Bistand. Marlborough bevidnede Bolingbroke sin store Deltagelse og gav ham at forstaa, at hans Fjender havde bestemt at bringe ham paa Skafottet, og at hans eneste Redning var en hurtig Flugt. Bolingbroke flygtede og syntes derved forud at indrømme, at hans Fjender havde Ret i deres Beskyldninger og at overgive sine Venner til deres Barmhjærtighed. Bolingbroke tænkte her som altid først paa sig selv; ganske vist havde han bitre og ubarmhjærtige Fjender, og kun han selv vidste, hvor mange Beviser der kunde findes imod ham, men han burde dog have taget Hensyn til, at hans Flugt, om den end frelste ham selv, kunde blive skæbnesvanger for dem, der havde gjort fælles Sag med ham. Der blev nedsat et

hemmeligt Udvalg, bestaaende af to og tyve Medlemmer, alle strænge Whigger og alle Mænd, af hvem Bolingbroke og hans Fæller ikke kunde vente megen Skaansel. Bolingbroke, Oxford, Hertugen af Ormond og flere andre bleve anklagede for Majestætsforbrydelse, Ormond fulgte Bolingbrokes Exempel og flygtede til Frankrig, medens Oxford, der ikke vilde flygte, blev ført til Tower, hvor han maatte sidde i lang Tid. I Overhuset bleve Bolingbrokes og Ormonds Navne højtidelig udslettede af Fortegnelsen over Peererne, og Bolingbroke maatte søge at trøste sig med, at hans nye Konge, Jakob Stuart i St. Germains, gav ham et Patent som Jarl af Bolingbroke. (Sluttes).

C. G.

Fra Kejser Pauls Tider.

(Forts.)

II.

Vanskeligheder ved min Stilling.

Kort efter sin Tilbagekomst fra Moskva gav Kejseren mig et særligt Bevis paa sin gode Mening, i det en Ukas af 31te Maj udnævnte mig til Medlem af den nye Kommission, som skulde redigere Rigslovene.

Katharina II. havde fattet den værdige Plan at udstede en Civil- og en Kriminallovbog og skrevet sin »Instruktion« for de Medlemmer, hun havde udpeget til at fuldføre det store Værk; men da forskjellige Aarsager havde afbrudt deres Arbejde, optog Kejserinden nogle Aar senere sin Yndlingsplan og udnævnte en anden Kommission, som arbejdede længere Tid, da Døden bortrev Katharina fra hendes Folkeslags Lykke.

Paul var lige saa ivrig efter at vinde Ry som Lovgiver og overdrog tre Senatorer, deriblandt mig, i Fællesskab med Generalprokurøren at prøve Arbejdet, efter som det blev færdigt, at forbedre og fuldføre det.

Denne Tilvæxt i Arbejde overskred imilertid næsten mine Kræfter, jeg segnede allerede under mine Pligter som Senator og Præsident i to af Justitskollegiets Departementer, og naar jeg overhovedet vilde efterkomme det mig betroede

vigtige Hverv, maatte jeg arbejde hjemme for at kunne fordybe mig i de paagjældende Æmner.

Det første Kommissionsmøde var næppe afholdt, før jeg forespurgte mig om den almindelige Plan for Lovbogen, men fik til Svar, at en slig Plan slet ikke gaves. Jeg tilskrev Generalprokurøren for i det mindste at faa en Oversigt over de enkelte Afdelinger og fik den ogsaa, om end med Møje; men fra dette Øjeblik vare paagjældende Herrer indtagne mod mig.

Der var først og fremmest Tale om Procesformerne; jeg fandt tyve vigtige Artikler udeladte og rettede mine Bemærkninger til Fyrsten med Anmodning om, at han særlig vilde støtte mit Forslag til at fremme Rettens hurtigere Gang; det paalagde Dommeren den Pligt at mægle mellem Parterne, førend den egentlige Proces indlededes, en Foranstaltning, der allerede havde fundet Indpas i Preussen, Sverige og Danmark. Min Tanke fandt Generalprokurørens Bifald; men man rejste Vanskeligheder mod at gaa ind herpaa, og Artiklen blev først indføjet ved min Trusel om at gaa direkte til Kejseren; dog dette skulde naturligvis ikke bidrage til at stemme Herrerne i den gamle Kommission gunstigere mod mig.

Paul var altid villig til at gjøre sin Uret god igjen, naar den blev ham indlysende; saaledes optog han nu atter Pahlen i Hæren med hans fulde Anciennitet og udnævnte Campenhausen til Senator i tredje Departement. Jeg fandt megen Behag i den nye Senator og var glad ved at se vort tredje Departement forstærket med en livlandsk Adelsmand, som var i Besiddelse af en aaben, hæderlig Karakter i Forening med Aand og Kundskaber; særlig hans juridiske Lærdom vandt ham et Navn, og saaledes fik Publikum større Tillid til tredje Departement, mod hvilket de nye Provinser nærede en temmelig stærk, muligvis ogsaa begrundet Fordom. Jeg skal anføre et Par Træk, som ville oplyse den Partiaand, der den Gang, som nu for Tiden,

herskede mellem de gamle Russere og de nys vundne Provinser.

Ssoimonov vilde en Dag anslaa sin diktatoriske Tone for at opretholde sin Opfattelse af en livlandsk Sag, som vi naturligvis maatte kjende bedre end han; han havde vundet Strekalov, Pastukov og Golochvastov for sig, og de stillede sig ved hans Side. Diskussionen blev levende, Münnich kunde ikke stemme, da han var beslægtet med en af Parterne, Grev Stroganov var upasselig, og saaledes udgjorde Rehbinder, Potocki, Iljinski, v. d. Hoven, Campenhausen og jeg Majoriteten; men da der maa herske Enstemmighed i Departementet, naar Sagen ikke skal gaa til Plenarforsamlingen, gjorde Generalprokurøren alle mulige Anstrængelser for at udjævne Tvisten. Ssoimonov fastholdt imidlertid halsstarrig sin Opfattelse, vi gjorde Modstand, og han tillod sig den Ytring: »Mine Herrer, De holde Dem til Deres tyske Jurisprudens.« — »Ganske vist«, svarede v. d. Hoven; »thi den er grundet paa Retsprinciper, og der er her Tale om en privilegeret Provins, som følger sine partikulære Love«. — »De kommer altid med Deres Privilegier«. — »De ere lige saa ukrænkelige som andre Rettigheder.«

Da jeg indsaa, at man blev hidsig, tog jeg Ordet. »Mine Herrer! vi fjærne os fra Spørgsmaalet; lad os atter tage fat paa selve Sagen og se, hvad der taler for og imod.« Jeg skitserede Sagens Kjærnepunkt, oplæste Loven, der var klar og tydelig, og sluttede med en Redegjørelse af vor Opfattelse. »Saaledes er Spørgsmaalets rette Sammenhæng«, sagde jeg til Generalprokurøren, »og jeg udtaler for mit og Majoritetens Vedkommende, at vi ikke vige en Tøddel fra vor Mening, der grunder sig paa en lang, moden Overvejelse.«

Overprokurøren tog Ssoimonov til Side, denne holdt det for raadeligst at give efter, og denne Gang ordnedes saaledes alt i Mindelighed.

Nogle Dage senere havde jeg angaaende en kurlandsk

Sag en ny Scene med den tidligere Diktator; han vilde stille en Sofisme mod et positivt Lovbud, og utaalmodig over hans daarlige Ræsonnement sagde jeg til ham: »Jeg tror, det falder Deres Excellence lettere at opstille et eller andet Argument end at imødegaa mig med Lovens Ord; thi de kurlandske Love ere Dem sagtens saa ukjendte, at jeg tvivler paa, at De véd, i hvilket Sprog de ere skrevne.« — »Aa, det véd jeg meget godt«, gjensvarede han i en vred Tone; »de ere skrevne paa Deres rare Tysk.« — »Tænkte jeg det ikke nok! Nej, Deres Excellence tager fejl; de ere latinske, og vi have ikke engang en vedtagen eller sanktioneret Oversættelse.« Og for at godtgjøre min Paastand stod jeg op, greb Samlingen af Kurlands Love og viste ham med triumferende Mine: Formula Regiminis et Statuta, udelukkende paa Latin og uden nogen som helst Randbemærkning. Uden at blive forlegen svarede Ssoimonov ufortøvet: »Vi modtage i Senatet kun russiske Akter, og jeg bryder mig lidet om, hvor vidt den russiske Oversættelse er gjort fra Tysk eller Latin, saa Deres Excellence« — tilføjede han — »vinder slet intet ved Deres latinske Dannelse.« — »Jeg vinder dog det, ikke at blive bedragen af Oversætteren.« Ordskiftet blev lidt levende, men det blev afbrudt, og Sagen afgjordes, som den burde blive det.

Jeg skal her tillade mig at indskyde et Par Bemærkninger om Senatet; jeg har i sin Tid tilstillet Generalprokurøren dem, men det var mig umuligt at gjennemføre nogen som helst Reform.

Senatet er delt i sex Departementer, af hvilke tvende ere i Moskva. Tredje Departement har tretten Guvernementer at lede og dømme som sidste Instans; dette er en utrolig Vanskelighed, naar hensés til de mangfoldige særlige Love i hvert Guvernement. Ingermanland, Estland og Livland følge i mange Punkter svenske Love og Provinsstatuter; Kurland har andre Love, Vilna og Grodno følge »Statuta Magni Ducatus Lithuaniae«, og Guvernementerne

Hviderusland og Kiev dømme dels efter gamle polske Love og Forfatninger, dels efter senere offentliggjorte Ukasser.

Enhver upartisk Mand maa med mig være enig om, at Dommerne umulig kunne kjende denne uhyre Masse af Love, der ere skrevne i forskjellige Sprog; vilde det nu ikke være mere hensigtsmæssigt, baade for at kunne dømme med mere Sikkerhed og for at fremme Retfærdighedens Gænge, om man delte tredje Departement i tvende, henholdsvis med sex og syv Guvernementer? Man kan ikke komme med den Indvending, at denne Ordning vilde forøge Omkostningerne; thi tredje Departement er faktisk talrigt nok til at kunne deles; det har 10—12 Medlemmer, og fem vilde være tilstrækkelige for hver Afdeling. Da Kancelliet, følgelig ogsaa Oversekreteriaterne og deres Expeditioner, staar i Forhold hertil, vilde Delingen være let, naturlig og ikke volde nogen Bekostning.

Jeg skal ikke komme ind paa andre Misbrug; men allerede de Vanskeligheder, jeg har berørt, ere saa betydelige og kunde dog saa let fjærnes, at den Halsstarrighed, hvormed Generalprokurørerne modsatte sig denne Reform, vilde være aldeles uforklarlig, saafremt deres Avtoritet og Indflydelse ikke til Dels netop beroede paa denne Senatets mangelfulde Organisation. Det eneste Svar, jeg fik, var, at Peter den store havde sat alt paa denne Fod; af Agtelse for hans Minde kunde man ikke indføre Forandringer.

Malteserordenens Stormester havde nylig afsendt Ridder Raczynski med La Valettes Kors*); Litta var udnævnt til Sendemand, og Farcen med hans Indtog blev spillet med al mulig Alvor (27de Novb. 1797). Den 29de s. M. fandt den offentlige Avdiens Sted, hvilken jeg overværede som Senator, ikke som Ordensridder. Senatet in corpore havde sin Plads ved højre Side af Tronen, hvor Kejser Paul tog

*) Den berømte Stormesters Kors var hidindtil blevet gjemt i Malteserordenens Skatkammer som den kosteligste Klenodie.

Sæde i fuldt Festskrud, omgiven af Storkansleren, Fyrst Besborodko, Vicekansleren, Fyrst Alexander Kurakin o. fl. Litta i stor sort Fløjelskappe, ledsagen af den kejserlige Kommissær og Overceremonimesteren, og fulgt af sin Legationssekretær, nærmede sig med værdig Mine; foran ham gik tre Riddere, som paa Guldmorspuder bare den for Kejseren bestemte Vaabenkjortel, La Valettes gamle Kors og nogle andre Kors for den kongelige Familie. Litta holdt dernæst en fransk Tale med en lidt gascognisk Accent, men i øvrigt meget tydelig og i en passende Tone; efter at have sluttet overrakte han sin Legitimationsskrivelse til Kejseren, der gav den til Fyrst Besborodko, og denne gjensvarede paa Russisk, at Kejseren med Velvilje modtog baade Titlen som Ordenens Protektor og den gamle Stormester La Valettes Kors. Efter dette Svar rakte Litta Kejseren Korset og sagde blandt andet: »Dette er en Hyldest, Tapperheden yder Dyden.« Da Sendemanden traadte frem til Paul for at iføre ham Vaabenkjortelen, bandt Kutaissov Baandene paa samme. Den snu Italiener vilde lade den gamle Kammertjener, som allerede var bleven Garderobemester, spille en Rolle ved denne Lejlighed, skjønt det havde været meget mere naturligt, om Overkammerherren havde ydet Monarken denne lette Tjeneste.

Jeg skal med Tavshed forbigaa de Ceremonier, som fandt Sted hos Kejserinden, og Kreeringen af Storfyrsterne og Prins Condé, der samtidig fik Storkorset og udnævntes til Storprior af Rusland.

Samme Eftermiddag tildelte Kejseren Fyrsterne Besborodko og Kurakin Malteserordenens Storkors og udnævnte flere andre til Riddere. Lige mod Ordenens Statuter, der udelukkede Efterkommere af Jøder og Muselmænd fra Malteserordenen*), blev Kutaissov noget senere udnævnt til

*) Kutaissov var en født Tyrk og fangen som Barn ved Ismails Erobring.

Ridder, naaede Storkorset og blev Ordenens Dignitar, til Skandale for alle, som holdt fast ved den ædle Institutions sande Principper. Ordenen blev snart uværdig profaneret ved nogles Lavhed og andres Inkonsekvens. — Jeg for min Part forholdt mig rolig, skjønt jeg den Gang med Lethed havde kunnet naa et Komturi; men hertil udkrævedes en Forhandling med Litta eller hans Kreaturer, og jeg var for stolt til at ville paadrage mig endog blot en Skygge af Forpligtelse over for ham.

Naar man i Mindet tilbagekalder de Begivenheder, som forefaldt i Frankrig mod Slutningen af 1797, vil man ikke forbavses over den Uro, der bemægtigede sig Paul med Hensyn til Udbredelsen af de sørgelige Grundsætninger, talrige Tilhængere af de destruktive Doktriner søgte at sprede paa alle Hold. Han var fuldt ud kjendt med alle Forsøg i denne Retning, baade ved sine Sendemænd i Udlandet og sine talrige Emissærer, og nærede navnlig Mistanke til den Klasse fremmede, som under Paaskud af at uddanne Ungdommen blot fordærvede den og fyldte den med Foragt for alt, hvad der kaldes Lydighed, Pligt og Orden. At styrte de gamle Ideer for at fornye alt, det var den Tone, ikke blot tyske og schweiziske Lærere, men ogsaa nogle lutherske og reformerte Pastorer tillode sig at anslaa.

En Aften sagde Kejseren til mig: »Har De ikke faaet nyere Efterretninger om den Omvæltningsaand, der besjæler deres Præster i Livland?« — »Nei, Sire!« — »Godt; saa maa jeg meddele Dem, at nogle af disse Herrer have ændret Daabsformularerne og søge at indføre en Mængde nye Paafund.« Han fortalte mig et Tilfælde om en Familie i Livland, hvor Pastoren, Hovmesteren og Læreren duttede hverandre i Overensstemmelse med Lighedsprincippet, og befalede mig at give nøje Agt paa denne Omstændighed. »Jeg skal beskytte den lutherske Kirke«, vedblev han med Varme, »fordi dens Lære er bekjendt; men naar hver Pastor laver sig til at træffe Ændringer efter eget Behag,

maa man her skaffe Orden til Veje. Forstaar De?« — »Fuldkommen godt, Deres Majestæt; men jeg har hverken tilfældigvis eller i Embedsmedfør modtaget nogen særlig Indberetning og kan kun gjennem en Klage, der paa lovlig Vis forebringes Justitskollegiet, faa Nys om alt det slette, der gaar for sig ude i Provinserne. Den eneste Forholdsregel, jeg kan træffe, vilde være et Cirkulære til alle lutherske Pastorer, med strængt Forbud mod ethvert Paafund, der paa en eller anden Maade kommer i Modstrid med den augsburgske Trosbekjendelse og den af Allerhøjstsamme bekræftede Kirkeordning.«

Forslaget fandt Kejserens Bifald; men man har ingen Anelse om det Skraal, der rejste sig mod mig fra St. Petersborg til Archangelsk. Tvende Træk ville godtgjøre dette:

Pastor Wolff i St. Petersborg spiste sammen med Senator Campenhausen til Middag hos Senator Rehbinder. Mod Maaltidets Slutning udbrød han: »Gode Gud! er det muligt, at Præsidenten for Justitskollegiet kan være saa sær, for ikke at sige mere, at han kan tilstille os despotiske Befalinger som til Jakobinere for at ydmyge os og binde os til gamle, overlevede Former, som Luther af Klogskab var nødsagen til at finde sig i. Dog vort oplyste Aarhundrede kan ikke længere opretholde dem uden at gjøre os latterlige selv i Arbejdernes Øjne.«

Den gode Rehbinder, der ansaa Pastor Wolff for et Orakel, kom i heftig Vrede mod mig, da Campenhausen koldblodig spurgte: »Men er den Rundskrivelse da virkelig saa absurd?« — »Vi tale jo her i al Fortrolighed«, svarede Pastoren; »ja, den er baade i Form og Indhold over al Begreb absurd.« — »Præsidenten gav mig i Gaar et Exemplar af samme«, svarede Campenhausen; »jeg har det hos mig, og da jeg endnu ikke har set i det, vil jeg med de Herrers Tilladelse oplæse det.« — »Det er noget langt; lad os opsætte det til efter Bordet.« Campenhausen havde dog allerede trukket Rundskrivelsen op af Lommen og begyndte

Oplæsningen, og Selskabet, der talte syv, otte Personer, blev meget overrasket over hverken at kunne finde noget despotisk eller absurd i paagjældende Dokument; men Pastoren analyserede det med et Menneskes Bitterhed, der har Uret.

Rundskrivelsen lød, som følger:

»Da Justitskollegiet med Forbavselse har bragt i Erfaring, at flere protestantiske Præster bilde sig ind, at de paa Prædikestolen kunne drøfte politiske Tildragelser som Æmner, der særlig egne sig til Behandling fra paagjældende Sted, saa forbydes det dem, ved nærværende Befaling og under strængeste Form, at overskride Kredsen af deres Pligter, at vove sig ind paa et fremmed Omraade og at behandle Themaer, der i ingen Henseende kunne være deres Dom underkastede. De eneste Æmner, der have at optage dem, ere Forkyndelsen af den rene Lære i Overensstemmelse med den hellige Skrift og den augsburgske Trosbekjendelse samt en Prædiken over Kristendommens rene Moral og den Lydighed, man er Herskeren og den forordnede Øvrighed skyldig. Ingen Sinde og under intet Paaskud maa bemeldte Pastorer falde paa at ville opklare Folkets Forestillinger ved at oplyse det om politiske Begivenheder, som aldrig skulle drøftes paa Prædikestolen uden udtrykkelig Befaling. Ethvert nyt Paahit er dem fuldstændig forbudt i Betragtning af, at de have at holde sig bogstavelig til den evangeliske Trosbekjendelse, til de symbolske Bøger og den augsburgske Konfession.

»Konsistorierne og Menighedernes Ældste ville have at vaage omhyggelig over denne Befalings nøjagtige Opfyldelse og indtrængende at indskærpe hver Pastor samme under Straf af Embedsafsættelse.«

Den anden Historie er endnu stærkere.

Pastor B. i S., som var forpligtet til at tilmelde Kollegiet Cirkulærets Modtagelse, skrev følgende:

»Jeg har modtaget den Rundskrivelse, Justitskollegiets Chef har rettet til mig; dog som Sandhedens indviede Organ maa jeg uden Frygt bekjende den Opfattelse, jeg er besjælet af. I Modsætning til den katolske Religion, der forbyder at tænke over Kirkens Lære, byder vor hellige Religion os tvært imod at søge det bedre og, naar vi have fundet det, da ogsaa at forkynde det. Dette er vor Kirkes karakteristiske Skjelnemærke; thi naar Dr. Luther ikke havde haft Ret og Mod til at reformere Misbrugene, havde vi da haft en renset Religion? Enhver Pastor har saaledes den uomtvistelige Ret at søge Sandheden, at vælge den Form, der mest egner sig til Forkyndelsen af de evangeliske Sandheder, og som Apostlene at lempe sig efter Tid og Sted« o. s. v.

Jeg svarede ham:

»Ved sin Ordination aflægger en luthersk Præst den Ed, tro at prædike den augsburgske Trosbekjendelses Lærdomme; han er Kirkens Tjener, og som Individ tilkommer der ham hverken Magt eller Ret i Kirken. Pastor B. forvexler følgelig det hele med en Del og kjender ikke Logikens første Grundsætninger. Justitskollegiets Præsident tilraader ham at lære at tænke, før han skriver, og hvad de Befalinger angaar, han maatte erholde af sine foresatte, indskærper Kollegiet ham nøje at indskrænke sig til en Kvittering for Modtagelsen, at udstede den i de foreskrevne Former og at lystre; i modsat Fald vil han blive afsat fra sin Bestilling, den første Gang han undlader at udvise den skyldige Agtelse for de Befalinger, som udgaa i hans Monarks Navn, som vel beskytter den lutherske Kirke, men ikke de Paahit, en Tjener af samme Kultus maatte falde paa.«

Mit Hjærte og min Aand led under al det Kjævl, som let kunde blive meget farligt for disse enfoldige Omvæltningsmænd. Jeg anslog vel en stræng Tone for at undertrykke

deres fortsatte Dristighed; men de havde ingen Anelse om, at jeg samtidig gjorde mig al mulig Umage for at skjule disse Taabers Rumlerier for Paul, som vilde have straffet dem med yderste Strænghed.

Man kan danne sig et Begreb om hans Stemning over for dem efter det Faktum, at jeg fik en pludselig Befaling til ikke mere at ansætte Udlændinge, særlig ikke Svenskere, som Pastorer. »Selv dem, der komme tilbage fra tyske Universiteter, kunde jeg være til Sinds ikke at give Adgang til den gejstlige Stand, thi dér er alt smittet af den onde Aand«. — »Men, Deres Majestæt, hvorfra skulle vi saa tage Præster, som have studeret Theologi? Vi have ingen Universiteter.« — »Man kan oprette Seminarier.« — »Det kræver Tid, Deres Majestæt.« — »Med Iver kan man paaskynde alt, og jeg gjør i den Grad Regning paa Deres Iver, at jeg betror Dem at udkaste en Plan hertil.« — »Katolikerne have jo ganske vist Universiteter (Vilna, Kiev, Mohilev), Seminarier og Penge; men med Lutheranerne og Kalvinisterne er dette ikke Tilfældet. Sandt nok, man kunde uden stor Bekostning ansætte endnu en theologisk Professor i Mitau og udvide Gymnasiet i Reval.« — »Træf De blot den Ordning, De vil.« — »Deres Majestæt tillader mig altsaa i Deres Navn at indhente de nødvendige Oplysninger fra Biskopperne og Guvernørerne i de paagjældende Provinser?« — »Ganske vist! jeg bemyndiger Dem dertil og tilraader Dem at klemme disse Herrer en Smule.«

I Følge denne Befaling skrev jeg officielle og meget indtrængende Breve til Fyrst Repnin, Generalguvernør i Litaven, og til Guvernørerne over Estland, Livland og Kurland, og udsendte fra Justitskollegiet i Kejserens Navn Befalinger til de katolske og unerede Ærkebiskopper og Bisper.

Jeg forlangte, at Biskopperne skulde give mig en tydelig og i det enkelte gaaende Beretning om den nuværende Tilstand i deres Seminarier, baade de egentlige

Præsteseminarier og Munkeordenernes Skoler; thi i Følge deres Regler ere flere Ordener betroede med Ungdommens Opdragelse og Ledelsen af Seminarier. Jeg kom med en let Bemærkning, at man havde givet mig en løs Notits om nogle Fonds, som vare bestemte for Seminarier, en Anvendelse, der rimeligvis var bleven hemmet ved større Begivenheder; men vor Monark ønskede nu nøje at kjende disse Beløbs Størrelse og midlertidige Anvendelse.

At røre ved denne Stræng var en Helligbrøde. I dette Moment syntes den hele, ellers ofte saa splidagtige Klerus at gaa sammen; Ærkebiskoppen af Mohilev fik Tilladelse til for nogle Uger at komme til St. Petersborg under det Paaskud at ville visitere Hovedstadens Kirke og udøve nogle biskoppelige Funktioner sammesteds. Han besøgte mig strax efter Ankomsten, jeg besvarede Visiten den følgende Dag, og vi havde derpaa en lang Konference, under hvilken han udfoldede alle de indsmigrende Kunster, hvormed han gjorde Indtryk paa saa mange; han talte med Kløgt og Maadehold; Stoltheden skulde ikke let kunne maskere sig bedre bag en hyklerisk Beskedenheds Maske; han beklagede sig over den Irettesættelse, jeg havde paadraget ham fra Kejserens Side, og jeg fortalte ham det hele Faktum i al Godmodighed. Han løftede Øjnene mod Himmelen: »Lydighed uden Knurren mod Herskeren er den kristnes første Pligt; det skal altid være min helligste Pligt.«

Vi indlode os i en Samtale angaaende det katolske Departements Karakter, og Ærkebiskoppen satte et forbavset Aasyn op i Anledning af det ringe Kjendskab, jeg besad til den romerske Kirkes gejstlige Disciplin; dette skulde ogsaa nok gaa op for ham snarere end for nogen anden, især naar han bedømte mig efter sig selv; han havde begyndt som Husarofficer og Lutheraner, og efter at have vexlet Religion og Stilling havde han kun haft Lejlighed til at anstille nogle supplerende Studier, medens jeg for mit Vedkommende var opdragen i Polen, paa Theatinerkollegiet

havde fundet særlig Smag i Kirkehistorien, senere anstillet nogle Granskninger angaaende Tempelherreordenen, Sværdridderne og Johanniterordenen og endelig under mine Tvistigheder med Biskoppen af Livland indvundet et almindeligt Kjendskab til den katolske Klerus, Kirkeforsamlingerne og den kanoniske Ret, et Kjendskab, der i Nødsfald var stort nok til at imponere de »tonsurerede«.

Guvernørerne over Livland, Estland og Kurland havde allerede tilstillet mig de fornødne Oplysninger angaaende Gymnasierne og Skolerne, og Planen med Seminarierne var for Lutheranernes Vedkommende næsten færdig; men Biskoppen af Kaminiez og Vilna var kommen i Baghaanden, og Fyrst Repnin tilskrev mig for at undskylde ham; dog hans Brev syntes at indeholde en Antydning af, at Fyrsten vilde søge at hindre Meddelelsen af de paagjældende Oplysninger af Hensyn til vedkommende Personligheder, der havde Interesse i at hemmeligholde paagjældende Fonds for Justitskollegiet. Jeg var nødsagen til at svare Fyrsten; dog han gjensvarede mig ikke selv, da han stod i Begreb med at rejse til St. Petersborg, men lod Guvernøren over Lithaven give mig nogle yderst løse Notitser. Saa snart Fyrst Repnin imidlertid var indtruffen, forbandt Ærkebiskoppen af Mohilev sig med ham, for at fremme en Plan, der gik ud paa at fratage mig det katolske Departement og overdrage det til Ærkebiskoppen selv. Sandsynligvis indbildte man Kejseren, at Organisationsprojektet for Seminarierne endnu ikke var færdigt, fordi det katolske Departement ikke forstod sig herpaa, og at Redaktionen af dette Projekt maatte overdrages Præster. Disse Paavirkninger begyndte at gjøre deres Virkning, og en Dag spurgte Kejseren mig: »Er Planen for Seminarierne endnu ikke færdig?« — »Den Del, som vedkommer Lutheranerne og de reformerte, er færdig, Deres Majestæt, og bliver renskreven; men Bisperne have endnu ikke tilstillet mig de nødvendige Detailangivelser.«

— »Det gaar meget langsomt«; hermed drejede han sig omkring og tiltalte mig ikke mere den Aften.

Næste Dag traadte Generalprokurøren i Senatet hen til mig: »Kejseren er til Sinds at lette Dem for et ubehageligt Besvær.« — »For Justitskollegiet?« spurgte jeg, fuld af Glæde. — »Ikke for det hele Kollegium, men for det katolske Departement.« — »Det er jeg henrykt over, Hr. Fyrste! Det er ikke andet end uendelige Rivninger, stadige Denunciationer og det hele for intet; thi jeg har hverken Ære eller Fordel deraf. Min Stilling som Senator er højere end som Præsident, og jeg har hverken Tillæg eller Taffelpenge, som de øvrige Præsidenter nyde godt af.«

Den kejserlige Ukas offentliggjordes; den lød: »Det katolske Departement styres af Ærkebiskoppen af Mohilev, medens Justitskollegiet forbliver paa den tidligere Fod.« Da denne Ændring utvivlsomt var en Følge af et Rænkespil, frygtede jeg for, at den maatte skade de Personer, jeg havde anbragt i det katolske Departement, som nu fik en blandet Sammensætning, paa den ene Side Ærkebiskoppen og tre gejstlige, paa den anden Side Vicepræsidenten og tre Lægmænd. Allerede de første Møder røbede da ogsaa Skismaet mellem de tvende Stænder, og da Vicepræsidenten v. Lobarczevskis Dannelse ikke kunde maale sig med hans Galde, havde Ærkebiskoppen Fordelen over for ham, baade ved sin Rang, ved sin Færdighed i at tale Russisk og Latin, og ved den Rutine, fem og tyve Arbejdsaar maatte give ham i den Slags Forretninger.

Kejseren havde af en eller anden Grund faaet noget imod Hestegardens Regiment; hvad enten Pahlen, sammes Chef, opførte sig paa den ene eller anden Maade, var Paul stadig utilfreds; ved hver Parade sendte han nogle Officerer i Arrest, og kom i den Grad i Vrede mod Obersten, at man skulde tro, han næste Dag vilde faa sin Afsked. Dog alle disse Storme stillede af, og Pahlen sagde: »Jeg ligner disse smaa Figurer, man vil vælte og stille paa Hovedet,

men som altid igjen komme paa Benene.« Hans Hemmelighed ved at holde sig paa Benene var let forstaaelig . . . Han talte aldrig noget ondt om nogen, men han forsvarede heller aldrig en bagvasket Hædersmand, iagttog meget mere en klog, men strafværdig Tavshed eller lod vel endog en Vittighed falde, der syntes spøgefuld, men i Virkeligheden var meget mere farlig, fordi Latterlighed og Forskruethed ved Hove finder langt mindre Tilgivelse end den Last, som kan hylle sig i et forførende Slør. Saaledes vandt han alle for sig, gjorde sig afholdt af Hofmændenes Skarer, syntes lidet farlig for ærekjære Mænd og banede sig saaledes umærkelig en Vej, der maatte føre ham til den højeste Gunst og ubegrænset Tillid.

Engang havde Kejseren temmelig uretfærdig sendt Pahlens Søn i Vagtarrest; han troede, at Faderen vilde bede om Naade for ham eller lægge en vis Ophidselse for Dagen i denne Anledning; men ingenlunde, Pahlen aflagde sin Rapport med roligt og muntert Lune. Paul sagde: »Jeg er forbitret over, at Deres Søn har fejlet.« — »Siden Deres Majestæt har straffet ham, har De øvet en Retfærdshandling som vil lære den unge Mand at være mere opmærksom.« Paa Grund af sin fremherskende Lidenskab for Retfærdighed var Paul henrykt over dette Svar; han havde et Øjeblik troet at have udvist en Uretfærdighed mod den unge Mand.

Hvor levende Kejseren var besjælet af det Ønske at lade enhver vederfares Retfærdighed, fremgaar af følgende Træk. En Morgen — det var den 10de November — vækkede man mig Kl. sex for at overlevere mig en egenhændig Skrivelse fra Kejseren; jeg tænkte, at det drejede sig om en Sag af højeste Vigtighed, aabnede hurtig Skrivelsen, prøvede Underskriften, den lød Paul, og Indholdet var (oversat fra Russisk):

»Hr. Gehejmeraad o. s. v. Jeg vedlægger herved endnu flere Papirer, som henhøre til Brigader Podlackis Klage mod Major Germayer og sammes Forklaringer. Jeg paa-

lægger Dem at prøve de gjensidige Paastande og fælde Afgjørelsen overensstemmende med Lovene. Jeg forbliver

Deres meget hengivne

Paul.«

Sagen var mere indviklet end vigtig; den blev afgjort inden kort Tids Forløb, og da jeg aflagde Kejseren min direkte Beretning, syntes han meget tilfreds; jeg véd i øvrigt ikke, hvilken særlig Interesse hans Majestæt kunde føle for disse tvende, temmelig ubekjendte Personer; men Sagen viser, med hvilken Iver Paul vaagede over Retsplejen.

Medens han talte med mig om Afgjørelsen af denne Sag, lagde han Mærke til, hvorledes jeg fixerede La Valettes Kors, som han bar paa Brystet. »Hvad betragter De saa opmærksomt?« — »Den berømte La Valettes hæderkronede Kors.« Af Hensyn til min Nærsynethed havde Kejseren den Naade at lade mig tage Korset i Haanden for nærmere at betragte det. Sandsynligvis saae han samtidig paa min Orden; det var Stanislavsordenen, rød med hvid Kant, meget lig med Annaordenen, rød med gul Kant; han talte endnu nogle Øjeblikke naadig med mig og vendte sig derpaa til en anden.

Da jeg næste Dag var i Justitskollegiet, sendte Generalprokurøren Sekretæren for St. Annaordenens Kapitel til mig med Anmodning om at komme hen til ham, da han efter kejserlig Ordre havde noget at tale med mig om. Jeg gik hen i Senatet, hvor Senator Hoven fortalte mig, at Generalprokurøren ogsaa havde bedt ham komme til sig. Ved denne, til os begge og gjennem Ordenssekretæren rettede Anmodning tvivlede vi ikke om, at Kejseren vilde ombytte vor polske Orden med en af Rigets.

Dette bekræftede Generalprokurøren da ogsaa ved vor Avdiens: »H. M. har befalet mig at melde Deres Exellencer, at De har at indfinde Dem i Aften Kl. 5 præcis i de kejserlige Værelser, hvor H. M. sandsynligvis vil dekorere Dem med den hellige Annas Storkors.«

»Hr. Fyrsten tillader vel, at vi begynde at aflægge vor Tak hos Dem?« — »De skylder mig ingen Tak, Hr. Baron, saa meget mindre, som jeg ikke engang har bragt denne Sag paa Bane hos Kejseren. H. M. spurgte mig i Morges, hvorledes det gik til, at De ikke havde nogen russisk Orden, og tilføjede: »Jeg vil endnu i Dag dekorere ham«. Da Hr. v. d. Hoven«, tilføjede Fyrsten, »er i samme Kasus, benyttede jeg Lejligheden til at minde herom, og Kejseren vil dekorere Dem begge.« Jeg huskede nu den foregaaende Aftens Hændelser, fortalte dem til Generalprokurøren, og han indrømmede, at de vel nok havde foranlediget Kejserens Beslutning.

Kl. 5 vare vi paa Pletten. Vi fandt kun Overceremonimesteren Valujev og nogle tjenstgjørende Personer; strax derpaa traadte Kejseren ind, gik lige hen imod os uden at sige et Ord, satte Hatten paa Hovedet og drog sin Kaarde. Hr. v. d. Hoven havde som den ældste stillet sig ved min højre Side; Overceremonimesteren, der bar tvende Ordener paa en forgyldt Præsenterbakke, tilraabte ham: »Paa Knæ!« Kejseren slog ham trende Gange med Kaarden paa Skulderen, lagde Baandet om hans Hals med de Ord: »Modtag denne Ordens Insignier som Bevis paa min Velvilje«, løftede ham op og omfavnede ham. Ogsaa jeg knælede, og Kejseren sagde: »Dette er en gammel Gjæld, jeg indfrier med Glæde. Modtag dette Tegn paa den Velvilje og Tilfredshed, Deres Tjenestiver har vakt hos mig.« Vi takkede, og Kejseren sagde ved Afskeden: »Jeg haaber at gjense Dem i Aften ved Ballet.«

Vi manglede da heller ikke og saae tydelig Misundelsen og Skinsygen bryde frem til Trods for de kolde Komplimenter, man nødtvungen rettede til os. Flere Senatorer bare endnu ikke denne Dekoration, som Grev Voronzov, Leontjev, Golovkin, Torbejev, Golochvastov og andre af Hofchargerne; man beklagede sig bittert, men i al Stilhed, for at Paul ikke skulde høre noget; thi han havde bragt de

utilfredse til Tavshed; Hadet var ikke desto mindre til Stede og skulde snart finde et Paaskud til at udtømme sig.

Kongen af Polen døde pludselig af et Slagtilfælde (12te Februar 1798), og Kejseren lod ham begrave med alle de Hædersbevisninger, som tilkomme et kronet Hoved. Han nærede en lidenskabelig Forkjærlighed for det ceremonielle og befalede Ærkebiskoppen at udfolde al den Pomp, den katolske Religion giver saa rig Anledning til. Skjønt Siestrczencievicz var en hemmelig Fjende af den apostoliske Nuntius Litta, forenede han sig dog med ham for at gjøre Begravelsen saa imposant og prægtig som muligt. — Stanislav Avgust laa otte Dage i Marmorpaladset paa en Paradeseng under en Tronhimmel, omgiven af Kongedømmets Insignier; de fem første Rangklasser bleve nødsagne til at vaage over Liget og afløse hverandre som ved Suverænens Ligfærd; jeg følte mig imidlertid utilpas og frigjorde mig for denne Hoveripligt. Paa Begravelsesdagen var Ærkebiskoppen rigt udstafferet og havde ladet Paul I.'s Navnesiffer brodere paa sin Mitra; denne Hyldest gjorde den største Virkning, og Kejseren vidste fra denne Stund ikke, hvorledes han skulde bevidne ham sin Tilfredshed; han dekorerede ham med Andreasstjærnen og udmærkede ham særdeles kjendelig ved Hoffet.

Kort Tid efter døde Kejserindens Fader, Hertugen af Württemberg, og Kejseren undlod ikke ogsaa at foranstalte en prægtig Ligbegængelse for ham; Siestrczencievicz straalede atter ved denne Lejlighed, og fra nu af delte Kejserinden sin høje Husbonds Følelser over for ham; han fik af Paul et Biskopskors i Diamanter og af Kejserinden en yderst kostbar Gulddaase. Trods sit Hykleri lod han dog Lægmændene i sit Departement føle den Stolthed, den nye Naadesbevisning indgød ham; men over for mig fremhyklede han stedse den yderste Hensynsfuldhed.

Jeg var jo befriet for mit Besvær med det katolske Departement og kunde nu mere uforstyrret passe mine

øvrige Pligter, særlig Udarbejdelse af Civillovbogen, hvis første Del, den ensartede Proceslovgivning for hele Riget, nærmede sig sin fuldstændige Afslutning. Da Kejseren havde lagt Mærke til den russiske Kriminallovbogs store Mangelfuldhed, indskærpede han Kommissionen ufortøvet at tage fat paa Straffeloven. Følgende Omstændigheder havde givet Anledning dertil.

Nogle Polakker vare blevne anklagede for Højforræderi og satte paa Fæstningen, og Kejseren befalede Senatet in pleno at dømme denne Sag med yderste Nøjagtighed. Jeg kjendte ikke Navnene paa disse Personer, da vi samledes i Senatet til et overordentligt Møde, og mit Hjærte bankede af Frygt for at finde en Ven eller en gammel Bekjendt blandt dem; thi den revolutionære Tummel herskede i samme Grad i Polen som i Frankrig.

En af de anklagede var Præsten Dombrovski, en Broder til Generalen, der i Frankrig befalede en polsk Legion, og hvem jeg havde kjendt som Major i sachsisk Tjeneste; dog Theatinerpræsten var mig fremmed. Hvis jeg havde kunnet bruge et eller andet Forhold til de anklagede som Paaskud, var jeg bestemt paa at holde mig borte fra Senatet; men da der ikke forelaa noget sligt Motiv, haabede jeg at kunne udvise dem alle de Tjenester, der ikke vare uforenelige med min Ed og mit Embede.

Halvfjerdsindstyve Senatorer gave Møde, og næsten vi alle ønskede at finde Polakkerne uskyldige; men deres Originalbreve til den franske Direktorialregering, som de ikke fralagde sig, og den Ed, de indrømmede at have aflagt, at ville oprette en republikansk Regering i Polen ved Frankrigs Hjælp, talte saa afgjort mod dem, at det var umuligt at redde dem. Pater Dombrovski havde besørget Brevene og gjort sig til Sjælen i deres hemmelige Møder; Lemberg i Galizien var det Midtpunkt, hvor fra Forgreningerne udgik paa den ene Side til Litaven, paa den anden Side over Varszava til Frankrig. De østerrigske, preussiske og russiske

Regeringer vare imidlertid fuldstændig underrettede om det hele og lode dem raade, for at lære Planen at kjende i dens hele Udstrækning og skaffe sig fyldestgjørende Beviser paa Sammensværgelsen; man fik endog Fingre i Breve fra Barsz*), der i Paris spillede en Rolle som Agent for de polske Republikanere. Og man havde desto værre Beviser nok; de indrømmede alle at have aflagt personlig Ed til Kejseren, og bleve alle dømte efter Lovens Bogstav til at have deres Adel forbrudt, til Knut og Deportation til Sibirien.

Imidlertid indleverede Senatet en Indberetning paa 24 Ark til Kejseren; her blev den enes Alder, den andens Ungdom, den tredjes Indskrænkethed o. s. v. anførte som Motiver, der nok kunde foranledige Kejsens Naade, medens Lovens Organ og Tjenere vare underkastede dens Bogstav og ikkun kaldede til at fastslaa Kjendsgjerninger og derpaa anvende Loven.

Dommen blev den følgende Morgen forelagt Kejseren, og om Aftenen sagde han til mig: »Jeg er meget misfornøjet med Dem og de øvrige Senatorer.« — »Hvorved have vi fortjent denne Ulykke, Deres Majestæt?« — »Hvorfor? De afmaale jo ikke de forskjellige Grader af Strafbarhed og dømme alle over samme Kam.« — »Deres K. M. maa tillade mig at bemærke, at dette er en Fejl ved den russiske Straffelovgivning, og ikke Dommernes Skyld; de kunne kun beklage Lovens Haardhed og Utilstrækkelighed, men ere ved deres Ed tvungne til simpelthen at anvende den paa Faktum. I modsat Fald vilde Dommeren opkaste sig til Lovgiver. Deres Majestæt har jo i øvrigt selv

*) Denne Barsz havde været vor Agent i Varszava for de kurlandske Sager. Han var en Mand af Aand, men Ærgjerrigheden fordrejede Hovedet paa ham, og han begyndte at spille en Rolle efter det morderiske Overfald paa de russiske Tropper i Varszava (April 1794).

lagt Mærke til, at Rigets Lovbog trænger til en nøjagtig Redaktion og befalet os at tage fat herpaa.« — »Hvor langt er De nu kommen dermed?« — »Den første Del af Civilloven er færdig.« — »Tag De saa strax fat paa Straffelovgivningen og bestem de forskjellige Grader i Straffen, saa der kommer et rigtigt Forhold mellem Brøde og Straf.« Saaledes var altid Pauls Sind, naar han ikke var bleven reven med, opægget eller ophidset; jeg kommer ofte tilbage til denne Bemærkning, men kan ikke afvise den.

Paul ændrede Senatets strænge Dom; Oldingen sendte han uden nogen som helst Straf til hans hjemlige Arne i Litaven; de øvrige slap med Frygten; de bleve førte til Skafottet, hvor de fik Meddelelse om deres Benaadning ɔ: de fik ikke Knut, og deres Forvisning blev mildnet og afkortet*).

III.

Paa Heldningen.

Jeg skal overlade de kronologiske Tabeller den Fortjeneste at iagttage en minutøs Nøjagtighed, hvad Aarstallene angaar; jeg stræber ikke derefter og skal kun omtale Kejserens anden Rejse til Moskva som en Epoke, der gav hans Regering et nyt Præg og blev Kilden til de mest uheldsvangre Tilskikkelser for alle, som hørte til den ulykkelige Fyrstes Omgivelser.

Siden hans Tilbagekomst fra Moskva blev hans omskiftelige, lunefulde Stemning Dag for Dag føleligere; en uophørlig Uro havde bemægtiget sig ham; man kunde gjøre den Iagttagelse, at han endnu kæmpede med sig selv. Hans religiøse Overbevisning blev efterhaanden laxere, hans

---

*) Det sidste blev endnu mere Tilfældet efter Pauls Død; Alexander kaldte dem alle tilbage og skjænkede dem deres Fædreland igjen.

Hengivenhed for Kejserinden forvandledes til Afsky, og hans Forkjærlighed for Frk, Nelidov blev først til Ligegyldighed og gik senere over til aabenlyst Fjendskab; den Tillid, han havde til Kurakin og Buxhøvden, udsluktes pludselig og gav Plads for Mistillid og Forfølgelser. Greverne Rumjanzov og Vielhorski, jeg og nogle andre, der vare udpegede for ham som henhørende til Kejserindens Parti, bleve alle efterhaanden afskedigede og forviste, og Kejseren, som ganske hengav sig til sin Lidenskabelighed, uden nogen Tømme eller Tøjle, der havde kunnet hemme eller hindre hans Udbrud, overlod sig til uhørte Excesser af enhver Art.

Dog da alle disse Kjendsgjerninger kun vare Resultater og Følger af en sælsom og pludselig Forandring i Kejserens Ideer og Vaner, synes det naturligt at forske efter deres gaadefulde Aarsag; jeg tror at være i Stand til at give de fornødne Oplysninger ved den Stilling, jeg indtog, og ved mine Forbindelser, som jeg har givet Oplysning om i de foregaaende Kapitler.

Følgende skal altsaa være Løsningen paa denne mærkelige Fremtoning.

Ved alle Hoffer gives der en vis Klasse Mennesker, hvis Umoralitet er lige saa stor som farlig. Disse lave Karakterer nære et ubetvingeligt Had mod alle, der ikke tænke som de, og da de ikke kunne gjøre sig nogen Forestilling om Dyden, fordi en slig Forestilling er forbunden med Agtelse baade for den af dem frygtede Lov og for den af dem begjærede Besiddelse af Næstens Gods, slutte de sig alle sammen i Forbund mod den ærekjære, uinteresserede og virkelig oplyste Mand, der saa gjærne tror, at han kan indskrænke sig til at foragte dem, og glemmer, at han hyppig maa frygte dem.

Plagede af Tørst efter Rigdomme tillade disse onde Personer sig alt for at opnaa dem, og da høje Stillinger give dem flere Midler dertil i Hænde, i det de sikre dem Fordele, stræbe de efter Embeder blot for de Fordeles

Skyld, som lidet ærekjære Sjæle forstaa at finde ad denne Vej. Stærke ved deres Ondskab holde de deres Lumskhed for Forstand og deres forbryderiske Dumdristighed for Mod, medens deres Ringeagt for alle Ting skal gjælde som Tegn paa aandelig Overlegenhed; i det de støtte sig til disse formentlige Egenskaber, stræbe de trods deres Usselhed med fræk Pande efter Værdigheder, som kun skulde være Belønning for Tjenester, ydede Staten.

Det var nogle Mænd af dette Præg, som i St. Petersborg traadte hverandre nærmere, uden at agte hverandre; som forstode hverandre uden nærmere Forklaring og nu i Fællesskab arbejdede paa at fjærne de Lys, som stode dem i Vejen.

Dummerhoveder have altid været de Redskaber, Agitatorer have betjent sig af med lige saa stor Behændighed som Held. For at knytte dem til sig begynde de med over Fortjeneste at prise deres Retskaffenhed, og medens ærlige Folk vilde føle sig ydmygede ved en slig Forbindelse, hengive slige Dumrianer sig tvært imod uden Forbehold til deres listige Lovtalere, i det de føle sig smigrede, men ogsaa forbavsede over et Ry, de selv vide, er ufortjent.

Saaledes gik det til, at Kutaissov pludselig blev fremhævet som et Mønster paa Hengivenhed mod sin Herre; man fortalte Exempler paa hans Uegennyttighed, man tillagde ham endogsaa en vis Aandrighed og anstillede sig forundret over, at Kejseren ikke gjorde mere for en saa sjælden Yndling. Kutaissov troede sluttelig, at hans Venner havde Ret, men gav dem at forstaa, at Kejserinden og Frk. Nelidov ikke holdt af ham og hindrede hans Forfremmelse. Man havde blot ventet herpaa, man opæggede ham endnu yderligere og forsikrede, at det kun afhang af ham at beherske Kejseren, i det han gav ham en Elskerinde, han selv havde udsøgt, og hvem han først havde stillet sine Betingelser; man huskede ham paa Frk. Lapuchin og gav ham Forskrifter om hans Forhold i Moskva. Han lovede alt, og

da man hviskende forsikrede, at Fyrst Besborodko ligeledes ønskede at se Paul befriet for det Formynderskab, Kejserinden, Frk. Nelidov og Brødrene Kurakin udøvede over ham, sluttede han sig helt og holden til Komplottet uden at forudse dets Udfald.

Kejseren blev modtagen med Begejstring i Moskva, og da hans Hjærte af Naturen var blødt, blev han levende rørt over disse Beviser paa Hengivenhed og Kjærlighed. Den stakkels Fyrste havde en Sjæl, der tørstede efter trofast Hengivenhed; hvorfor føjede det sig saa, at hans pirrelige Karakter og overspændte Hjærne stadig førte ham paa Glatis! — Henreven af Glæde sagde han om Aftenen til Kutaissov: »Hvor henrykt har jeg ikke været i Dag! Folket i Moskva elsker mig langt mere end St. Peterborgerne; det forekommer mig, at jeg dér er langt mere frygtet end elsket.« — »Det er ikke saa underligt.« — »Hvorfor ikke?« — »Jeg vover ikke at udtrykke mig tydeligere.« — »Jeg befaler det.« — »Lover De mig, Sire, hverken at fortælle det til Kejserinden eller Frk. Nelidov?« — »Jeg lover det.« — »Sire! det kommer af, at man her ser Dem, som De virkelig er, god, højmodig og hjærtelig, medens man i St. Petersborg siger, naar De tilstaar en Naade: det er Kejserinden eller Frk. Nelidov eller ogsaa Kurakins, som have opnaaet det hos Dem. Saaledes faa altsaa disse Personer Æren, naar Deres Majestæt gjør godt, men naar De straffer, er det Deres Majestæt selv.« — »Men . . . . . ja du har Ret . . . . . Man siger saaledes, at jeg lader mig beherske af disse tvende Kvinder?« — »Nu, ja vel, Deres Majestæt!« — »Mine Damer! jeg skal vise Dem, om man behersker mig.« — Harmfuldt nærmede han sig Skrivebordet; men Kutaissov kaster sig for hans Fødder og formaar ham til at anvende Forstillelse over for de tvende Kvinder*).

*) Medens vor Forfatter ellers har meget gode Kilder, kan han for denne Scenes Vedkommende kun have Beretninger fra

Næste Dag besøgte Kejseren Ballet, hvor Frk. Lapuchin uopholdelig fulgte ham og fæstede sine Blikke paa ham; han henvendte sig til en, der befandt sig i hans Nærhed som ved et Tilfælde, men ogsaa han hørte til hin Klike. Denne smilede: »Hendes Hoved er blevet fordrejet af Deres Majestæt.« Kejseren lo og mente, at hun var et Barn. »Hun bliver snart sexten Aar,« fik han til Svar. Imidlertid nærmer Paul sig, underholder sig med hende og finder hende pudsig og naiv; han taler derom med Kutaissov, og alt arrangeres mellem denne og Frk. Lapuchins Stifmoder; man bliver enig om at bevare den dybeste Hemmelighedsfuldhed og ikke at gjøre Faderen bekjendt med alle Artikler i denne Overenskomst, der i øvrigt kun kunde komme til fuldstændig Gjennemførelse i St. Petersborg: først og fremmest skulde Faderen, senere hele Familien kaldes der hen. Skjønt Kejseren ved sin Tilbagekomst taalelig godt skjulte sine hemmelige Hensigter, ja endog skjænkede nogle Gaver til Kejserindens formentlige Kreaturer, ledede dog nogle Ytringer, der undslap de hjemkomne og de indviede Personligheder, Tanken hen paa et Komplot mod Fyrstinden og Kurakins. De onde ere hyppig indiskrete, muligvis en Velgjerning af Naturen, der ogsaa har givet den farligste Slange dens Klapren; man opdagede snart den med Lapuchins opspundne Intrige, men hyklede Uvidenhed. Det Ansigt, Kejseren stillede op mod Kejserinden, ja selv mod Frk. Nelidov, vakte min Opmærksomhed; jeg talte med en af Hoffets fortrolige og fik til Svar: »Det er en flygtig Sky; man surmuler, men det vil ikke have nogen Varighed.«

Jeg følte mig snart slaaet af det Faktum, at Besborodkos Kreaturer hævede deres Stemmer, modtoge idelige

---

anden eller tredje Haand. Samtalen kan være faktisk rigtig; men den er blot bleven Forfatteren bekjendt rygtevis, da han ikke stod i nogen som helst Forbindelse med Kutaissov.

R. A.

Naadesbevisninger og skarpt kritiserede Generalprokurøren, Fyrst Kurakins Finansoperationer. Hans Hjælpekasse for Adelen var ganske vist en slet udtænkt Plan; jeg havde vovet at foreholde ham dens Mangler, den Gang Alverden talte med Begejstring om den. Nu vovede jeg at forsvare ham, da Uviljen vilde tillægge ham lav Beregning og personlig Interesse ved Udkastet til denne Plan.

De underjordiske Rænkesmedde følte, at deres Koalition kun kunde holde sig og naa sit Maal, naar Embederne som Generalprokurør og Generalguvernør i St. Petersborg vare i deres Hænder. De rettede altsaa deres første Miner mod Fyrst Alexis Kurakin og General Buxhøvden. Kutaissov svor nu blot til Pahlens Fane, og da han kjendte Kejserens hemmelige Spioner, forstod man ogsaa at betjene sig af dem for paa den tilsyneladende mest naturlige Maade at lade Kejseren tilflyde de mangfoldige Lovprisninger over en Mand, man ønskede at anbringe.

»Det er besynderligt,« sagde Paul i en lille Kreds, »jeg har aldrig hørt saa hyppige og almindelige Lovtaler over nogen anden Mand som over Pahlen; jeg har følgelig bedømt ham fuldstændig forkert og maa se at gjøre denne Uret god igjen.« Overensstemmende med denne Tankegang behandlede Kejseren ham stadig bedre og bedre; umærkelig lod han sig saa stærkt besnære ved hans fremkunstlede originale og frimodige Tale, at han snart antog ham for den Mand, der bedst egnede sig til Embeder, som kræve et rigtigt Øje, en levende Iver og en ubegrænset Lydighed.

Hvor stor Møje man end gjorde sig for at dølge Planen til en fuldstændig Omdannelse af Kejserens samtlige Omgivelser, kunde man dog ikke hemmeligholde den for saa mange Øjne, der havde deres Interesse deri, og den Befaling, som pludselig tilstilledes v. Lapuchin, der var Senator i Moskva, om at komme til St. Petersborg, henpegede tydelig nok paa den forestaaende Virkeliggjørelse af et stort Projekt.

En Dag behandlede Kejseren Vicekansleren, Fyrst Ku-

rakin saa slet, at han blev syg derover. Kejserinden vilde tale godt for ham, og Paul fór heftig løs mod hende. Uvejret drog over; men en Kejtethed fra Kejserindens Side paaskyndede Knudens Løsning; hun havde bragt i Erfaring, at Frk. Lapuchin skulde indtræffe tillige med sin Stifmoder og begik den Uforsigtighed at tilskrive hende et Truselsbrev for at hindre Udførelsen af denne Plan.

Dette Brev frembragte et Indtryk, som var yderst gunstigt for de allierede Personligheder; man spillede det i Hænderne paa Kejseren, som kom i et Raseri, der spotter enhver Beskrivelse; han sagde Kejserinden de utroligste Ting, og da Frk. Nelidov vilde retfærdiggjøre hende, blev ogsaa hun behandlet uden Skaansel.

Den 22de Juli befandt Hoffet sig i Peterhof; da det var Kejserindens Fødselsdag, saae jeg mig ogsaa nødsagen til at begive mig der hen; Kejseren viste aabenbart sin Vrede mod Kejserinden, lod alle og enhver føle sit onde Lune, viste ogsaa Kulde mod mig og værdigede mig ikke et Ord. Frk. Nelidov syntes hensunken i en dyb Sorg, som hun forgjæves søgte at skjule; Ballet lignede snarest en Ligbegængelse, og alle og enhver profeterede om et nyt Udbrud.

Den følgende Dag tog Paul til Gatschina og befandt sig endnu her den 24de, da han hørte Kanontorden fra St. Petersborg. Da han havde forbudt Tropperne at exercere om Eftermiddagen uden hans specielle Ordre, spurgte han Storfyrst Alexander: »Hvad betyder denne Kanontorden?« — »Det er maaske et Skib, som saluterer Fæstningen.« Skuddene bleve imidlertid stærkere og stærkere, og ude af sig selv afsendte Kejseren en Adjutant til St. Petersborg for hos Generalguvernøren, Grev Buxhøvden at forspørge om Aarsagen til denne Kanonade; næppe var denne Adjutant sendt afsted, før Paul afsendte en anden med Befaling til Grev Buxhøvden om øjeblikkelig at begive sig til Gatschina.

Dette skete om Aftenen Kl. 7, og det var blevet Nat, før den sidste Kurér indtraf i St. Petersborg. Den første

Adjutant svarede Buxhøvden, at Artillerigeneralen med hans Tilladelse havde prøvet nogle Kanoner; han havde ikke kunnet afslaa dette, da Kejseren i det forløbne Aar for Artilleriets Vedkommende havde gjort en Undtagelse fra det almindelige Forbud, og denne Undtagelse endnu ikke var ophævet. Kl. 5 om Morgenen blev dette Svar overbragt Kejseren; thi han havde befalet at give ham en Meddelelse, hvad Klokkeslæt det end var. Paul vedblev dog at være i ondt Lune, skjønt han var beroliget angaaende Anledningen til sin Uro.

Om Morgenen indfandt Pahlen sig til Rapport med de øvrige Generaler, og efter at Paul havde ladet Grev Buxhøvden træde ind, bebrejdede han ham, at han havde givet Tilladelse til, hvad Kejseren havde forbudt. Guvernøren henviste til den endnu ikke tilbagekaldte Ordre fra det foregaaende Aar; men Paul svarede: »Det er kun Udflugter for at besmykke Deres Forsømmelighed, som jeg nok har lagt Mærke til. De er ikke mere Generalguvernør over St. Petersborg. Gaa Deres Vej.« Samtidig lod han Pahlen træde ind. »Jeg betror Dem herved Posten som Generalguvernør; men sæt Dem strax op i Vognen hos Buxhøvden og modtag af ham, hvad der henhører under hans Ressort.« Pahlen forefandt alt i største Orden, og man siger, at han i sin Indberetning til Paul lod Buxhøvden vederfares denne Retfærdighed. Til mig sagde Buxhøvden: »Jeg har i tre Uger forudset dette Slag og var hvert Øjeblik forberedt herpaa. Historien med Exercitsen var kun et Paaskud.«

Det Embede, der var det vigtigste efter Generalprokurørens, var saaledes i de allieredes Hænder, og fra dette Øjeblik fulgte Forandringerne Slag paa Slag efter hverandre.

Endelig indtraf Lapuchin alene; Kejseren vilde først overdrage ham Generalprokurørens Portefeuille, men han bad indtrængende at blive fri herfor. Kejseren tilbød dernæst

Baron Vassiljev Embedet, men han afslog bestemt Tilbudet, da han allerede havde tilstrækkelig Ansvarlighed som Overskatmester og ikke kunde fordoble sit Arbejde.

Paul, der stadig var ophidset mod Fyrst Alexis Kurakin, befalede endelig bestemt Lapuchin at overtage dette Embede, saa længe hans Sundhed maatte tillade det. Fyrst Alexis blev forflyttet til Senatets første Departement, og Vicekansleren, der stadig blev mishandlet af Kejseren, bad om sin Afsked; men Paul holdt ikke af, at man vilde komme hans Planer i Forkjøbet, og lod ham svare, at han nok selv skulde vide at afskedige ham, naar Tiden dertil var kommen.

Fra dette Tidspunkt hørte man dagligen kun om Tjenesteafskedigelser; før jeg imidlertid gaar videre i min Fortælling, skal jeg først omtale Littas Adfærd over for Malteserordenen.

Som bekjendt overgav Øen Malta sig til Franskmændene den 18de Juni 1798, langt mindre af Fejghed fra Ordenens Side, end paa Grund af nogle Jakobineres Forræderi. Da denne Efterretning indtraf i St. Petersborg, var det strax Litta indlysende, hvorledes han med nogen Behændighed kunde høste personlig Vinding af den Skjændsel, som var vederfaret Ordenen. Det engelske Hof, som var i yderste Grad forbitret over denne Franskmændenes nye Erhvervelse, befalede sin Sendemand, Lord Withworth at gjøre fælles Sag med Litta for at formaa Paul til de mest overordentlige Forholdsregler. Man stemplede altsaa Hompesch som en Avtomat og Kujon, der havde forraadt Ordenen og efter nogle Dages Forløb overgivet Fjenden en uindtagelig Fæstning, næsten uden at affyre et eneste Kanonskud. Paul harmedes over den skamløse Overgivelse af Hovedsædet for en Orden, til hvis Beskytter han nylig havde opkastet sig, og han gav sit Samtykke til den ulykkelige Stormester Hompeschs Afsættelse.

Litta forberedte altsaa en Protest og et Manifest; han

sammenkaldte alle Johanniterridderne, endog de preussiske, som befandt sig i St. Petersborg, og efter at have oplæst Breve, hvis Ægthed han selv stadfæstede, gav han Forsamlingen en Meddelelse om de tvende Dokumenter og fik naturligvis deres Samtykke. Grev Vielhorski, der var Komtur i Ordenen, og hvem man nogle Dage tidligere havde givet en hemmelig Meddelelse om de tvende Akter, gjorde ogsaa mig som Storpriorats-Ridder bekjendt med dem. Jeg gjorde den Indvending, at denne Fremfærd syntes at støde an mod alle lovlige, selv mod den usleste Forbryder anvendelige Love. »Vil man bryde Staven over Hompesch uden at have hørt ham?« udbrød jeg. — »Jeg har rejst samme Indvending over for Litta, men fik til Svar: »Hvor Kjendsgjerninger tale, udkræves intet andet Bevis.«« — »I Almindelighed taget kan jeg vel indrømme dette; men man maa dog lige fuldt iagttage en retslig Fremgangsmaade; men hvorfor skal man krænke Former, der i Almindelighed følges? Hvorfor ikke sammenkalde Sendingsmænd fra hver Ordenstunge for under Protektorens Øjne at sammensætte en Domstol, der vilde kunne kræve Agtelse, og hvorfor ikke stævne Hompesch til at gjøre Rede for sin Adfærd? Hvorfor denne Ilfærdighed, denne Tilsidesættelse af alle almindelige Regler over for et Overhoved, hvem dog alle Riddere ere ubetinget Lydighed skyldige? Hvilken Frækhed maa Litta ikke være i Besiddelse af, siden han i samme Møde kan fremsætte Anklagen og udtale Dommen? Det være langt fra mig at ville opkaste mig til Hompesch's Talsmand; jeg har aldrig set ham og staar ikke i noget Forhold til ham; men jeg hader Uretfærdighed og den personlige Egennytte, som søger Læ bag Ære, Loyalitet og Hengivenhed for Ridderordenen.«

Littas hele Adfærd i dette berygtede Møde og hele hans Forbitrelse mod den ulykkelige Stormester røbede hans ærgjærrige og egoistiske Hensigter; Retfærdigheden er rolig, den udtaler sin Dom uden Vrede og Heftighed.

Fyrst Besborodko, Fyrst Alexander Kurakin, den østerrigske Sendemand, Grev Cobenzl, Komturen Grev Vielhorski, Grev Buxhøvden, preussisk Johanniterridder, to franske Adelsmænd, om hvilke man sagde, at de havde aflagt Ordensløftet, tvende gejstlige af det katolske Priorat i Rusland og jeg selv; af disse Medlemmer sammensattes et Overtribunal til en Stormesters Afsættelse.

Man vilde dække det intetsigende ved den hele Procedure saa vel som Tilsidesættelsen af alle Former, i det man paaskyndede baade Anklagen og Afsættelsesdekretet i den Grad, at det hele var et Arbejde paa halvanden Time.

For at føre Ordensmestrene af andre Tunger og Nationaliteter bag Lyset og fremtvinge deres Samtykke til dette ulovlige Skridt, udvirkede man hos Kejseren en formel Erklæring, hvori han tilsagde Ordenen i Almindelighed og hver Ridder i Særdeleshed sin Beskyttelse. Efter at Paul havde gjort dette første Skridt, var det ham ikke mere muligt at trække sig tilbage, og saaledes gik han med store Skridt frem ad den betraadte Bane og udfoldede hele sin Magtfylde for at fremme Londonerhoffets og Littas Planer.

Da de Flibustierer, som omgave Kejseren, fuldt vel vidste, at man maatte benytte hans første Iver, bevægede de ham til at bortøde Ruslands Skatte for en Orden, hvis Aand og Organisation aldeles ikke stode i Forhold til Kejserdømmets politiske Forfatning. Hvad Brug havde vel Rusland for Johanniterordenen, da vi havde St. Georgs for Militærstanden og Vladimirordenen for den civile Stand? Hvorfor skulde der opdrives tre Millioner for Ordensgodser? Hvorfor skulde man for dyre Penge erhverve en meget kostbar Bygning ene og alene til Bolig for nogle Italienere og Franskmænd? Alle disse nette Foretagender falde i den anden Æra af Pauls Regering, d. v. s. de fulgte efter hans anden Rejse til Moskva.

Kutaissov fik det hemmelige Løfte at erholde Storkorset i en Orden, hvor han kun kunde være tjenende Broder; men

Kejseren nøjedes ikke med at være Stormester for den suveræne Johanniterorden; han udnævnte sig selv til Ordenens absolute Suveræn. Fra dette Øjeblik var alt muligt, og snart var der vendt op og ned paa alt. Efter at Litta var bleven Stormesterens Repræsentant, var alt til fals hos ham, og sluttelig løste han sig fra sit Ordensløfte for at kunne ægte Grevinde Skavronska, hvis første Mand var død i Italien.

Kejserens Lune blev synlig værre og værre, og hvad der mest maatte sætte Iagttageren i Forbavselse, var, at han trods sine heftige Vredesudbrud heldede til Lumskeri. Sidste Gang Fyrst Alexis Kurakin arbejdede hos ham som Generalprokurør, omfavnede han ham og roste hans Iver for næste Dag at afsætte ham fra hans Embede. En fejg Mistillid fik ham til at føre sine Slag med Overilelse og til at forvise dem, hvem han uden Grund afskedigede. Velgjørenhed var den eneste gode Egenskab, han beholdt tilbage, og man kunde med Tacitus sige om ham: Erogandae per honesta pecuniae, quam virtutem diu retinuit cum caetera exueret. Ligesom han afskedigede Buxhøvden, forjagede han ogsaa den ærlige Viceadmiral Pleschejev med en Haardhed uden Lige. Kejseren forviste ham til hans Godser og befalede ham at afrejse ufortøvet, skjønt hans Hustru laa i Barselnød; af Hensyn hertil rettede han et dristigt Brev til Kejseren, som endelig tillod ham at opsætte Rejsen til hans Hustrus Helbredelse. Pleschejev var opdragen sammen med Kejseren og havde beholdt Mod til undertiden at sige ham Sandheden; en slig Mand syntes farlig og maatte skyndsomst fjærnes, selv med Krænkelse af Menneskelighedens Love.

Alle disse Begivenheder gjorde mig led og kjed af min Tjeneste, og jeg havde gjærne søgt om min Afsked; men Vicekanslerens Exempel afholdt mig derfra, og jeg afventede derfor i Ro Bombens Sprængning.

Siden Buxhøvden mistede sin Post som Generalguvernør, havde han meldt sig syg og forlod ikke mere sin Bolig,

fast besluttet paa at afvente September Maaned for da at forlange sin fuldstændige Afsked fra Tjenesten; thi han var endnu Chef for et Infanteriregiment. En Søndag traf jeg hos Grevinde Buxhøvden foruden Regimentets Officerer nogle fremmede og en Personlighed, hvis Sindelag var mig bekjendt. Foruden mange gode Egenskaber har Grevinden ogsaa en slet: at udtale alt, hvad hun tænker. Hun tillod sig flere ubetænksomme Udfald mod de nye Forholdsregler, og da hun engang henvendte Ordet til mig, gjensvarede jeg, at jeg ikke havde nogen paalidelig Dom om disse Ting, jeg forstod kun at lystre og — »at tie stille,« tilføjede hun. »Den Lexion er god og Deres Politik værdig, Hr. Senator; men jeg er en Kvinde og siger, hvad jeg tænker.« Jeg fixerede hende og ledede hendes Øjne mod den paagjældende Personlighed. Hun forstod mig og fortsatte højt; »Aa, Tvang paalægger jeg mig ikke, da jeg dog kun er omgiven af Husets Venner. Ikke sandt?« tilføjede hun, i det hun henvendte sig til Hr. C . . . . . »Ganske vist, naadige Frue!« gjensvarede han med en vis Forlegenhed og fjærnede sig efter nogle Minutters Forløb. Jeg fulgte strax efter ham, og ved min Hjemkomst meddelte jeg min Hustru denne lille Hændelse.

Tvende Dage senere kom Grevinden til os. Min Hustru, der stod i Begreb med at gaa ud, kunde ikke modtage hende, men aflagde hende næste Dag en Visit. I Forværelset ser hun alle Forberedelser til en Afrejse, træffer Frk. Nelidov i Taarer og Grevinden i største Ophidselse. — »Hvad for noget, kjære Grevinde, rejser De bort?« — »De véd altsaa ikke, at man fordriver mig fra St Petersborg?« — »Og hvorfor?« — »Det er hans Hemmelighed. Heldigvis ligger mit Gods kun 30 Verster ($4\frac{1}{4}$ d. M.) fra St. Petersborg, thi jeg har kun faaet en Frist paa 2 Gange 24 Timer, inden jeg skal være borte fra Hovedstaden.« Resten af Underholdningen kan man gætte sig til: Taarer og Klager fra Damernes Side, som alle tre vare opdragne i Frøken-

stiftelsen og holdt af hverandre. »Jeg vil følge med min gode Veninde Buxhøvden«, sagde Frk. Nelidov, »og trække mig tilbage fra et Hof«. . . . en Hulken kvalte hendes Stemme.

Da jeg kom hjem, erfarede jeg Enkelthederne. Den følgende Dag besøgte vi Frk. Nelidov, der viste os det Brev, hun nylig havde tilskrevet Kejseren for at udbede sig Tilladelse til at følge sin Veninde i Forvísningen. Brevet var fortrinlig affattet, og Kejseren sendte næste Dag et meget elskværdigt Svar uden dog at omtale den udbedte Tilladelse.

Frk. Nelidov skrev nu et nyt Brev af følgende Indhold: »Da jeg anser Deres Majestæts Tavshed, saa vidt min Anmodning angaar, som et Samtykke, vil jeg gjøre Brug deraf og afrejser i Morgen.« Samtidig udbad hun sig af Grev Pahlen en Anvisning af Postheste, som han ogsaa sendte hende med Anmodning om først den næste Dag at gjøre Brug af Anvisningen; samtidig afsendte han et Ilbud til Kejseren, der opholdt sig i Gatschina. Man fortæller, at Paul blev rasende over hendes faste Bestemmelse og sluttelig udbrød: »Saa lad hende da rejse bort, men hun skal komme til at bøde derfor.«

Kejserens Landliv befriede mig for den Pligt at gjøre ham min Opvartning saa hyppig, som Tilfældet havde været i Hovedstaden, en Omstændighed, jeg ansaa for min Lykke. Under Paaskud af Upasselighed var jeg bleven borte fra tvende Fester; dog gav man mig et Vink om, at han godt lagde Mærke til, hvem der vare udeblevne, skjønt han bar sig ad, som han ikke saae dem, naar de vare til Stede. Alt syntes at kjede ham eller at være ham til Besvær. I tyve Aar havde han været vant til at give alle sine Tanker og Følelser Luft for Frk. Nelidov, og næppe saae han sig

kvit for hendes Selskab, før han allerede levende følte dette Tab. En gyselig Tomhed fulgte paa Behagelighederne ved en saa grænseløs Tillid, og trods sit meddelsomme Sind saae Paul sig snart tvungen til at trække sig tilbage til sig selv; thi han raadede over for megen Aand, til at han kunde tage til Takke med det Minimum, han fandt hos dem, som begyndte at omringe ham mere og mere. Kejserinden var i Besiddelse af mange gode Egenskaber, men ikke af den Elskværdighed og Munterhed, Kejseren havde fundet hos Frk. Nelidov. Hans Stilling begyndte at blive utaalelig, saa han gav alle, hvem han stødte paa, Skyld deri. Hans Vrede gav sig først Luft mod Frk. Nelidovs Brodersøn, Generalen af samme Navn, der beklædte Posten som Generaladjutant hos Kejseren; han fik pludselig sin Afsked, ligesaa hans Fætter Barjatinski.

Kejserinden sendte regelmæssig Breve pr. Post til Frk. Nelidov. I Begyndelsen aabnede man dem; men da Brevene ikke indeholdt noget interessant, hørte man op med at gjøre sig den Ulejlighed. Paul følte sig ikke desto mindre dybt krænket over denne Kejserindens vedvarende Hengivenhed, medens hun i Begyndelsen, da Paul var Storfyrste, stærkt havde forfulgt Nelidov, paa Grund af hendes formentlige Liaison med ham. Hans krænkede Egenkjærlighed vendte sig nu mod Kejserinden, og der udfordredes kun to eller tre Samtaler med hende for strax at blive mishandlet eller sendt bort. Den elskværdige Grev Vielhorski var hyppig nødsagen til at henvende sig til hende angaaende visse Enkeltheder ved Tjenesten; en Dag talte han i Hoffets Nærværelse med Kejserinden angaaende et saadant Æmne; men Kejseren lagde Mærke dertil, rynkede Panden og sagde til Storfyrst Alexander: »Dér kommer han igjen med unyttig Snak.« Storfyrsten tilkastede Greven et Blik for at betyde ham, at han skulde trække sig tilbage. Vielhorski fjærnede sig og traadte hen til et Bord, i nogle Skridts Afstand fra Kejseren, hvor man spillede Boston. »Dér kan du se«, sagde

Paul, »hvorledes han igjen søger at komme paa Hørevidde for at belure os.« Storfyrsten gav ham et Tegn, at han skulde gaa videre; men da han stod ved fire Spillere, faldt det ham ikke ind, at man kunde forudsætte en finere Hørelse eller større Lyst til at belure Herskeren hos ham end hos de andre. Han blev altsaa paa sin Plads, i det han med Flid talte med de spillende for at bevise, at hans Opmærksomhed var optagen andensteds; dog Kejseren var i den Grad hildet i sin fejlagtige Forestilling, at han greb denne latterlige Grund som Paaskud og næste Dag gav H. v. Naryschkin Grev Vielhorskis Embede.

Man kan tænke sig min Smerte ved denne uretfærdige Adfærd mod en Mand, der var en Prydelse for Hoffet, og hvem jeg holdt inderlig af. Han gav mig en Beretning om sin Skæbne og tilføjede: »Jeg har fattet den Beslutning at holde mig rolig i mit Hjem, hvor mine Børn og mit Bibliothek ville give mig en langt mere behagelig Sysselsættelse end Enkelthederne ved Hofmarskalkstjenesten.« — Næppe vare tre Uger forløbne, før Paul befalede Greven at trække sig tilbage til Vilna og ikke at forlade denne Stad uden hans Tilladelse.

Da jeg vel forudsaa, at Raden snart vilde komme til mig, passede jeg Justitskollegiets Sager med en saadan Nøjagtighed, at Generalprokurøren havde kunnet revidere Kollegiet, hvad Øjeblik det skulde være, medens Ærkebiskoppen, der var saa stolt af sine Protektioner, egenmægtig begik en Mængde Uretfærdigheder i sit Departement.

For 12000 Rubler tilkjøbte Grev Felix Potocki sig Ret til Skilsmisse, efter at han havde haft ti Børn med sin Kone. Processen var paabegyndt paa en Tid, da jeg førte Forsædet i Departementet; men jeg gav ikke mit Minde dertil. Af Kjærlighed til Guld satte Ærkebiskoppen sig imidlertid ud over alt, og den stakkels Grevinde overlevede ikke denne Ubehagelighed; hun døde snart efter, og skjønt hun var Kejserindens Æresdame og dekoreret med Katha-

rinaordenens Storkors, var der næppe fire Ekvipager ved hendes Jordefærd. Og dog havde hun víst mange Mennesker Tjenester; hendes Hjærte var fortræffeligt, skjønt hendes Aand var satirisk anlagt, og hun ofrede alt for en god Vittighed; herved opbragte hun hyppig Mennesker mod sig, som aldrig senere tilgave hende.

Grevinde Pahlen, Admiralinde Kutusov og Fru v. Ribas vare de eneste, som fulgte hendes Kiste til den katolske Kirke; et temmelig heftigt Ildebefindende afholdt min Hustru fra at opfylde denne Pligt; men skjønt jeg heller ikke befandt mig ganske vel, lod jeg mig ikke holde tilbage. Trods alle hendes Fejl havde jeg dog sat Pris paa Grevinde Potocka, men ophørte at besøge hendes Hus, fordi Ceremonimesteren, Grev Golovkin ofte kom der hen, og disse tvende skarpe Tunger, for hvem intet var helligt, havde let kunnet kompromittere mig ved deres Uforsigtigheder.

Ved denne Tid kaldte Kejseren Grev Peter Golovkin tilbage fra hans Forvísning; men da han atter viste sig ved Hove, bar han Hovedet saa højt, at Paul blev gnaven derover og efter en kort Tidsfrist sendte ham som Kaptejn til Flaaden i Kronstadt. Her gjorde han sig imidlertid skyldig i en dum Streg, som i Følge Marinelovbogen havde kunnet medføre hans Degradation; tvende Skibe manøvrerede saa slet ude paa aaben Sø, at de løb paa hinanden og bleve stærkt beskadigede; men den anden Kaptejn tog den uheldige Manøvrering paa sin Kappe, og Golovkin slap ud af denne Klemme ved Penge, i det han maate betale Skaden.

Hoffets Rænkesmedde lagde godt Mærke til, hvor meget Paul kjedede sig, og følte Nødvendigheden af at adsprede ham. Man vilde først give ham en fransk Skuespillerske Chevalier til Elskerinde; men da dette glippede, troede man at maatte bringe en Mand i hans Nærhed, som kunde underholde ham med sine Indfald, men hvis Grundsætninger ikke maatte være strænge, og hvis almindelig

kjendte Ondskabsfuldhed altid vilde kunne væbne Hof og By imod ham.

Denne Mand var General Rostopschin*), som nylig var bleven forvíst fra Hoffet. Han var opdragen i Udlandet og havde her vundet et overfladisk Skin af Kjendskab til Videnskaberne; han udtrykte sig med Lethed, opfattede godt andres latterlige Svagheder og forstod fortrinlig at efterabe dem; han søgte sin Lige i at skrive en Billet, ja var endogsaa i Stand til at affatte et aandrigt Forretningsbrev, at sige, naar det ikke krævede Dybde eller nogen udførlig Fremstilling.

Paul kjendte ham; da han endnu var Storfyrste, havde han en Dag jaget ham bort fra sit Taffel, hvor han var tjensthavende Kammerherre, og skjønt hans Karakter var ham forhadt, havde han atter taget ham til Naade ved sin Tronbestigelse. Siden havde han flere Gange unddraget ham sin Gunst; men da hans Adfærd morede ham, og han var nær ved at omkomme af Kjedsomhed, skyndte han sig stadig med at kalde ham tilbage paa ny; for øvrigt var Rostopschin en personlig Fjende af Frk. Nelidov, en yderligere Grund til at begunstige ham.

Hans Anseelse voxede hurtig; han kjendte Kejserens svage Sider, forstod med Behændighed at smigre ham og at overøse sine Medbejlere med spøgefulde Sarkasmer, som blottede deres Intetsigenhed og Uvidenhed. »Desto bedre«, sagde Paul en Dag, »det er Maskiner, som kun behøve at vise Lydighed.«

Dog Paul og Rostopschin toge fejl; den Mand, som ikke kunde skrive tvende Linjer rigtig, var mere snu og listig end de og alle Evropas Akademikere, hvad disse Memoirers Fortsættelse vil godtgjøre.

---

*) Dette er den berømte General, der i 1812 som Guvernør i Moskva lagde Staden i Aske og saaledes væsentlig bidrog til Napoleons Fald. R. A.

Den ny Generalprokurør Lapuchins rolige, milde og hæderlige Karakter var ikke ganske efter Pauls Smag; thi han begyndte at finde Behag i at forstyrre den Bygning, han selv havde opført. At vexle alle Embedsmænd ved Hoffet og i Udenrigsministeriet, at bringe Uorden i hele Hæren ved uafbrudte Afskedigelser af Oberster og Generaler for rene Bagatellers Skyld: det tykkedes ham at være Krafthandlinger, som maatte bevise hele Evropa, at han ikke lagde Vægt paa andet end Ordenens, Retfærdighedens og Nøjagtighedens strænge Grundsætninger.

Pludselig erklærede Kejseren sig aabenlyst mod Frankrig og sendte Østerrige Hjælpetropper, som han stillede under Overbefaling af en vis General Rosenberg, en tapper Mand, der dog manglede alt militært Ry. Repnin havde haabet at faa denne Kommando og derfor uophørlig nedsat Suvorov, hvem Paul ikke holdt af og havde afskediget, fordi han havde dristet sig til at paastaa, »at man godt kunde vinde Slag uden at besvære Soldaterne med Gamascher, en tyk Haarpisk og meget Pudder i Haarene«.

Rosenbergs Udnævnelse satte enhver i Forbavselse, men vakte Fortvivlelse hos Russerne, der frygtede at se de Lavrbær visne, vor stadig sejrrige Hær havde høstet i de sidste tredive Aar. Heldigvis var Østerrige, eller rettere Ærkehertug Karl saa forstandig at udbede sig som en Gunst at maatte faa Feltmarskalk Suvorov, Paul vovede ikke at give et Afslag, og Repnin lod sig over for denne General henrive til Nederdrægtigheder, jeg ikke gider omtale. Jeg vil hellere optegne et Karaktertræk, der baade ærer Manden, som havde Mod til at sige sligt, og Herskeren, som hørte paa ham uden Vrede.

General, Grev Versen var af Kejseren kommanderet til Kadetkorpset og stillet under Storfyrst Konstantin; han kunde ikke længe udholde denne unge Fyrstes vittige Indfald og indgav sin Begjæring om Afsked. Paul forhørte sig om Aarsagen hertil. »Jeg er svagelig, Sire«, svarede

den tapre Soldat i Begyndelsen, men tilføjede, da han trængte ind paa ham for at faa den egentlige Bevæggrund at vide: »Deres Majestæt ønsker Sandheden! Vel an, Sire, tilgiv mig! Det er haardt, naar man er bleven gammel under Krigsguden, da ikke at have andet end Drenge baade over og under sig.«

Paa Tysk faar dette Udtryk først sin rette Kraft; Paul talte med Forkjærlighed dette Sprog til Tyskere eller Mænd af tysk Byrd.

Gaves der flere Mænd af denne Art i Kronens Nærhed, vilde denne staa fastere og Herskerne have mindre at frygte af Forræderi.

Da jeg stadig med Iver udførte de mig paahvilende Hverv, saae jeg med Fortrydelighed, at Kriminallovbogen ikke skred videre frem. Man kjævledes om ubetydelige Ord; jeg beklagede mig herover, indtil en Bemærkning, der undslap Senator Kolokolzov, pludselig satte Sagen i det rette Lys: Kejseren havde befalet at indføre Dødsstraffen igjen. Af Hensyn til hans Omgivelser, tilmed da han Dag for Dag blev mere og mere mistroisk og heftig, syntes Indførelsen af Dødsstraffen dobbelt farlig, og mine Kolleger vare utvivlsomt mere end jeg selv slagne af denne fornuftige Frygt, da Kolokolzov sagde til mig: »Vi ville maaske føre vort Arbejde alt for hurtig til Ende.« Jeg forstod ham og nøjedes med at svare: »De har Ret! vi ville skynde os fremad med Betænksomhed, for at man ikke skal kunne bebrejde os, at vi af al for stor Ilfærdighed have leveret et slet Arbejde.«

Angiverierne og Fængslingerne mangfoldiggjordes virkelig; Lapuchin havde det Mod ikke blot for Retten at tale til Gunst for dem, som syntes ham uskyldige, men udvirkede endogsaa Skadeserstatninger og Oprejsninger for dem. Alverden bøjede sig for ham med uanstændig Paatrængenhed, saa snart han var bleven Generalprokurør, og hans Datter stod i Færd med at indtræffe, og med en lige saa uan-

stændig Utaknemmelighed lod man Fyrst Alexis Kurakin fuldstændig i Stikken, da hans Lykkestjærne var blegnet. Mangen en, som skyede ham eller faldt over ham med Raseri, havde ham at takke for sin hurtige Befordring. Denne oprørende Færd vakte min Harme, og skjønt jeg ikke var ham noget skyldig, vedblev jeg at besøge baade ham og Grev Buxhøvden. En Dag sagde Pahlen til mig: »Jeg har set Deres Vogn i den Gade.« — »Hos Buxhøvden«, svarede jeg højt. »Saa længe han opholder sig her i Hovedstaden, vil jeg besøge ham, og for at man ikke skal indbilde sig, at jeg skjuler mig, lader jeg Vognen med mit Vaaben og Liberi holde uden for hans Hus.« — »Det er meget lidt verdensklogt.« — »Venskab er ældre end Verdensklogskab. I øvrigt er han ingen Forbryder, og jeg haaber, at mine Venner ikke ville ophøre at besøge mig, selv naar jeg ikke mere skulde være Senator.«

Over for Lapuchin var jeg paa min Post. Vicepræsident Korff bad mig forestille ham for denne høje Herre, og jeg gjorde det med Fornøjelse. Han modtog mig med Artighed; men da jeg saae ham overlæsset med Arbejde, sagde jeg: »Jeg har alt for stor Agtelse for Deres Forretninger, til fremtidig at skulle falde Dem til Besvær med mine Besøg. Jeg vil aldrig opsøge Dem undtagen for Sagers Skyld, der falde ind under Monarkens Tjeneste. De Øjeblikke, man berøver Dem, afpresse maaske en uskyldig Klagesuk, medens han venter paa Afgjørelsen af sin Skæbne. De maa foragte mig, Hr. Generalprokurør, saafremt jeg nogen Sinde afviger fra denne Forsikring.«

Han var overrasket ved dette Sprog og syntes at finde mere Behag i denne Tone, der kom fra Hjærtet, end i alle de lave Smigrerier, hvormed man overøste ham, og som maatte vække hans Væmmelse.

Jeg fortalte oven for, at Pauls Lune stadig blev mørkere og mørkere. For at man kan gjøre sig en Forestilling derom, skal jeg meddele et Træk, der refererer sig til Grev

Stroganov, vistnok den mest forsigtige Mand, som nogen Sinde er optraadt ved et Hof. En Dag kom han med meget nedslaaet Mine i Senatet; jeg bevidnede ham min mest levende Medfølelse og bad ham indtrængende at sige mig Aarsagen til sin Sorg. »Nu vel, jeg er bleven fordreven fra Pavlovsk, fordi jeg har fortalt Kejseren, at det snart vilde blive Regnvejr.« — »Er det muligt?« — »Det er kun alt for sandt, og Sammenhængen hermed er følgende. Kejserinden har i nogle Dage haft lidt Feber, og fugtigt Vejr bekommer hende ikke vel. For tre Dage siden foreslog Kejseren en Spaseretur. Kejserinden saae ud ad Vinduet og sagde: »Jeg er bange for Regnvejr.« — »Hvad mener De herom?« spurgte Kejseren mig. — »Jeg ser Himlen overtrukken med Skyer, saa vi efter al Sandsynlighed ville faa Regn, og det meget snart.« — »Aa, nu ere I nok alle enige om at modsige mig; jeg er kjed af at finde mig heri. For øvrigt mærker jeg nok, Hr. Greve, at vi ikke mere passe for hinanden. De forstaar mig aldrig, og derhos har De Deres Pligter i St. Petersborg at passe: jeg raader Dem til at tage tilbage der hen.« — Jeg gjorde et dybt Buk«, vedblev Greven, »trak mig tilbage og lavede mig til at afrejse næste Dag, da man tilhviskede mig, at jeg ikke vilde handle ilde i strax at afrejse, da Kejseren havde sagt: »Jeg tænker, at Grev Stroganov har forstaaet mig.«

Det gjorde mig hjærtelig ondt for den stakkels Olding; han havde hørt til den store Katharinas Omgivelser, og Opholdet ved Hoffet var blevet ham en Nødvendighed; han var Hofmand, ikke af Ærgjerrighed eller Interesse, men i Følge denne ulykkelige, maskinagtige Vane, som sluttelig bliver en anden Natur og faar Hofmænd til at omkomme af Kjedsomhed, naar man betager dem Retten til at kjede sig ved Hove.

Nogle Dage tidligere havde Kejseren sendt Statssekretær, Hr. v. Neledinski i Forvísning. Han blev først erstattet med Hr. v. Neplujev, senere af en vis B . . .,

der i lang Tid havde været underordnet Embedsmand i Udenrigsministeriet; han var en Søn af en Apotheker, uden Kundskaber, uden Aand, uden Hjærte, men egennyttig og Kutaissovs krybende Smigrer, og saaledes passede hans Nullitet godt med Magthavernes Planer.

Vor Overprokurør Kosodavlev var forflyttet fra tredje til første Departement, og en vis Dmitriev blev hans Efterfølger. Det var et fortræffeligt Menneske, denne Dmitriev! Medens han endnu var Officer ved Garden, havde man i et anonymt Brev beskyldt ham og tvende af hans Kammerater for at have tragtet Kejseren efter Livet. Akarov var den Gang endnu Generalguvernør over St. Petersborg; han gjorde Paul en Meddelelse om Brevet, og Kejseren lod de trende Officerer arrestere; men en Uge senere opdagede man, at en Tjener, der var jagen bort af en af disse Herrer, havde opdigtet den hele Historie.

Overtydet om deres Uskyld lod Paul ved Paraden dem igjen tilstille deres Kaarder; det er Skik og Brug at takke Kejseren ved Knæfald, hvorpaa han omfavner paagjældende Person og løfter ham op; men Dmitriev nøjedes med at nærme sig Paul og sige: »Deres Majestæt maa tillade mig ikke at fornærme Dem ved min Taksigelse; thi da jeg ikke er skyldig, er ingen Naade bleven mig til Del fra Deres Majestæts Side; men da Deres Garde, Sire, skal være ophøjet over enhver Mistanke, sømmer det sig ikke, at jeg bliver staaende ved samme, og jeg bønfalder derfor Deres Majestæt meddele mig min Afsked.«

Kejseren følte sig truffen ved disse Ord, som bleve udtalte med Anstand og i en ærbødig Tone; han omfavnede Dmitriev med følgende Ord: »Jeg har aldrig tvivlet om Deres Troskab; dette er kun en brugelig Formalitet. Det vilde glæde mig, om De blev staaende i Garden.« — »Jeg beder indtrængende Deres Majestæt give mig min Afsked; jeg er desuden ikke rask nok til at kunne vedblive at være Soldat.« — »Naa, vel an! naar De endelig ønsker det,

skal jeg indrømme Deres Ønske. Giv imidlertid Generalprokurøren en Meddelelse om, hvilken Ansættelse De ønsker i Civiletaten.« Saaledes indtraadte han som Overprokurør i Senatet og medbragte til dette Embede en Sjælsstorhed, Uegennyttighed og Finfølelse, som man sjælden forefandt hos Overprokurører, særlig da ikke hos de Personer, der forfremmedes til disse Embeder fra de underordnede Sekretærposter.

Dmitriev var i øvrigt Mester i det russiske og holdt derfor lige saa meget af Klarhed og Nøjagtighed, som han hadede alle hine indviklede, af Chikaneri og Uoprigtighed fostrede Fraser. Jeg følte mig levende fængslet af ham, og da han var af et lidt melankolsk Sind, forstode vore Hjærter hinanden, og efter fjorten Dages Forløb underholdt vi os indbyrdes med en Aabenhed, der havde kunnet være farlig over for en fremmed, naar vore inderste Følelser ikke havde været en gjensidig Borgen og gjort al yderligere Prøvelse unødig.

Han var den eneste Russer i Senatet, som indrømmede de Misbrug, der herskede i samme; alle andre have stadig søgt at retfærdiggjøre dem enten af Fordomme eller mere uædle Grunde.

Efter at vi en Dag havde diskuteret en temmelig indviklet Sag, søgte Dmitriev at stille S. tilfreds, der hævdede sin Mening med mere Egensind end Fornuft; da det mislykkedes ham, fortalte han mig, at hans Stilling som Overprokurør begyndte at blive ham ubehagelig, og at han vilde nedlægge sin Post trods den ringe Formue, han var i Besiddelse af. Med Frimodighed gjorde han mig bekjendt med sin Stilling, jeg talte uden Tilbageholdenhed om mine Forhold, og da Personalet havde forladt Departementet, overlode vi os uforstyrret til de Sindsbevægelser, der ganske naturlig maa følge paa en slig Underholdning. Kostelige Følelser! jeg skal aldrig forglemme denne Time; thi den Gang begyndte alle, selv formentlige Venner, at besøge mig sjældnere.

Paa denne Tid saae vi i St. Petersborg vor Fætter Roenne, som kun svor til Pahlen, hvis Forretninger i Kurland han besørgede. Han fandt vort Hus ret vel indrettet. »Skade«, sagde jeg til ham, »at jeg har stukket saa mange Penge i det.« — »Og hvorfor?« — »Fordi jeg inden kort Frist maa komme til at forlade det.« — »De spøger. Pahlen har i Fortrolighed sagt til mig, at man vil lade Dem i Fred, saa snart De har udholdt den første Tørn.« — »Tro blot ikke sligt. Rækken vil snart komme til mig, og jeg er fuldstændig forberedt herpaa .... For øvrigt vil det være mig mere behageligt igjen at vende tilbage til mit Hjem end at forblive som Vidne til alt, hvad der daglig forefalder her.«

Næste Dag efter denne Samtale fik Vicekansleren, Fyrst Alexander Kurakin, sin Afsked, men dog paa en temmelig høflig Maade. Rostopchin havde selv vendt sin Hu mod denne Ansættelse; han var allerede traadt over fra Militæret i Civiltjenesten, i det han var bleven Medlem af Udenrigsministeriet; men denne Gang sloge dog hans Forhaabninger fejl, thi skjønt Fyrst Besborodko laa meget syg, fik han dog sin Søstersøns Kotschubeis Udnævnelse sat igjennem. Fyrst Alexander Kurakins Afsked var intet Tab for Departementet; thi han manglede fuldstændig baade Evner og Flid; forfængelig og optagen af sit Toilette og sine Diamanter havde han kun Sans for Kvinder, Musik og Fjas. Han var en kold Egoist, der ikke skadede, men heller ikke gavnede nogen; i øvrigt talte han godt Tysk, Fransk og Russisk, havde gode Manerer, en fornem Skikkelse og et elegant Ydre, men intetsigende Ansigtstræk og en taabelig Latter, der røbede hans Aandsvidde.

Hans Efterfølger var mere duelig, men fortjente endnu ikke Embedet som Vicekansler over et saa uhyre Rige som Rusland. Han havde været Kammerherre, var derpaa sendt til Konstantinopel, hvor han havde læst nogle Arbejder om Politik og ved Rutine lært nogle diplomatiske Formler; dette,

samt den Lethed, hvormed han kunde skrive officielle Breve, syede over en og samme Læst, var tilstrækkelig Grund til at hæve ham til en Værdighed, som tidligere kun var Belønningen for en lang og glimrende diplomatisk Løbebane.

Saa snart jeg hørte Fyrst Alexanders Afsked, mærkede jeg, at Vreden mod Frk. Nelidov atter havde vundet Magt over Kejseren, at han vilde krænke hende ved at mishandle hendes Venner, og at Raden nu snart vilde komme til mig paa Grund af det ømme Venskab, der bestod mellem denne Dame og min Hustru.

Da jeg den 6te Septbr. rejste mig fra Middagsbordet, modtog jeg ogsaa virkelig ved en Ordonnans følgende Brev, der var skrevet paa Tysk og med General Pahlens egen Haand:

»Jeg har nylig modtaget en Befaling, som jeg maa meddele Dem; mine Forretninger tillade mig imidlertid ikke at forlade mit Hus, hvorfor jeg beder Dem komme hjem til mig, for at De kan træffe Deres Forholdsregler. Jeg forbliver som altid

Deres hengivne Pahlen.

St. Petersborg, 6te Septbr. 1798.«

Alle saae urolige ud, og min Hustru spurgte skjælvende, hvad der var paa Færde. Jeg svarede hende rolig: »Pahlen har noget at meddele mig angaaende Justitskollegiet.« Jeg lod min Vogn spænde for og tog General Fromandière, der havde spist hos os med nogle Venner, lidt til Side og sagde: »Forbered min Hustru paa min Afsked og Bortrejse fra St. Petersborg. Billetten er tydelig nok.«

Da Pahlen saae mig, viste han sig yderst venskabelig, lod mig træde ind i sit Kabinet og sagde: »Jeg véd ikke, hvad der har bestemt Kejseren til at forlange, at De skal indlevere Deres Afsked.« Her følger Befalingen, som Kejseren egenhændig havde rettet til Pahlen:

»De vil have at sige Gehejmeraad og Senator Baron * *, at han maa søge sin Afsked, da han stadig klager over

Sygelighed. Han vil samtidig have at meddele Generalprokurøren Navnet paa sit Gods.«

»Jeg er fortvivlet over denne Ubehagelighed, som De lider uskyldig; thi jeg véd, at De stedse har tjent Kejseren med Iver og Uegennyttighed . . . . . Men hvad skal man sige? Jeg belaver mig paa en smuk Dag at faa samme Kompliment og bliver maaske jagen bort med endnu større Opsigt.« — »Jeg beklager mig ikke over denne Kejserens Befaling; jeg anser den som en Naade; thi det er ikke mere muligt at tjene ham . . . Med Deres Tilladelse, Hr. General! vil jeg hos Dem og paa Stedet skrive det Brev, Kejseren ønsker. Han skal i det mindste finde Lydighed, og af den Ro, hvormed jeg udkaster dette Brev, vil De kunne slutte, hvor højlig jeg ønsker at vende tilbage til min Families Skjød.« Han gav Plads for mig, og med en temmelig slet Pen skrev jeg omtrent i følgende Udtryk:

»Sire!

Da min sørgelige Helbredstilstand ikke tillader mig at tjene Deres Majestæt med den Iver, min Taknemmelighed paabyder, beder jeg Dem naadigst indrømme mig den Pension, Hertugen af Kurland har sikret mig for Livstid, og som jeg kun har mistet, i det jeg modtog Ansættelsen som Senator med de hermed forbundne Rettigheder. Da jeg har bortforpagtet mit Gods Brandenburg, er jeg ikke i Besiddelse af noget Gods og beder derfor Deres Majestæt naadigst tillade, at jeg maa opholde mig i Mitau, hvor jeg kan finde en Støtte hos min tidligere Læge og i min Families Venskab.«

Jeg forseglede øjeblikkelig mit Brev, og da jeg vel vidste, hvor stor Pris Kejseren satte paa hurtig Lydighed, bad jeg Grev Pahlen ufortøvet sende dette Brev til Gatschina, og da saae jeg hans Øjne lyse af den Tilfredshed, han følte ved at forebringe mig alle disse Usandheder.

Før jeg tog hjem, begav jeg mig til Generalprokurøren for at gjøre ham bekjendt med den Grund, som afholdt mig fra at navngive et Gods, jeg ikke var i Besiddelse af, og

udvirke, at jeg beholdt min tidligere Pension eller i det mindste Pension som Senator, en Ret, jeg kun havde erhvervet ex titulo oneroso, med Tab af min ældre Ret.

Generalprokurøren var gaaet ud og skulde kun vende hjem for at kjøre til Gatschina. Jeg tilskrev ham da, hvad jeg ikke kunde sige ham mundtlig, og han svarede mig ved følgende Billet:

»Hr. Baron!

Den Skrivelse, som angaar Deres Excellences Afsked, har jeg nylig modtaget og skynder mig med at svare Dem, min Herre, at jeg endnu i Dag tager til Gatschina, at jeg skal forestille Hs. Majestæt Sagen overensstemmende med Deres Ønske og skal gjøre mig al mulig Møje for at efterkomme Deres Ønsker. Med dette Sindelag har jeg den Ære at være Deres

Peter v. Lapuchin.«

Da disse Kjøreture havde medtaget et Par Timer, vendte jeg først hjem henimod Aften og fandt mine Venner i største Ophidselse. »Vær blot rolige«, sagde jeg smilende, »Kejseren har den Naade at tilstaa mig, hvad jeg i rum Tid har ønsket: at forlade min Galej og vende tilbage til mit Fædreland.« Derpaa meddelte jeg de enkelte Omstændigheder, jeg nylig har nedskrevet, og man kan vel tænke sig det forskjelligartede Indtryk, min Fortælling maatte gjøre paa vore Omgivelser.

Næste Dag lod jeg Vicepræsident Korff melde mig upasselig i Justitskollegiet, og i Senatet lod jeg en Kollega overbringe min Undskyldning.

Den tredje Dag meddelte Generalprokurøren mig, at hans Majestæt tillod mig at tage til Mitau, men nægtede min Pension, et Afslag, der lod mig frygte for en Afsked i unaadige Udtryk. Endelig, den 13de Septbr. tilstillede Senatet mig en forseglet Skrivelse, som her følger i ordret Oversættelse:

»Paa Befaling fra hans Majestæt, Kejseren og Selvherskeren over alle Russere meddeler Senatet Gehejmeraad og Ridder Baron * * hans kejserlige Majestæts bemeldte Ukas til Senatet, forsynet med Herskerens højstegne Underskrift og udstedt den 8de Septbr. i følgende Udtryk:

»Efter Ansøgning fra Gehejmeraad og Senator Baron * * fritage Vi ham fra alle hans Embedspligter.«

Undertegnet »Paul«.

Som Følge heraf har Senatet befalet foreliggende officielle Meddelse. 13de Septbr. 1798«.

Man ser, at Kejseren ikke tøvede et eneste Øjeblik med at udstede min Afskedigelse; thi mit Brev, der var skrevet den 6te Septbr., kunde først afleveres i Gatschina den 7de, og hans Ukas bar Datoen den 8de Septbr.

Med min Afsked i Lommen gik jeg samme Dag til Pahlen for at udbede mig mit Pas; han lod det ufortøvet udstede, i det han sagde: »Jeg skal i Aften meddele hans Majestæt dette.«

Min Hustru forblev i St. Petersborg for at sælge mit Hus, vort Indbo og en Del af min Garderobe, som var til Unytte i Provinsen.

Jeg afgav mit Afskedskort kun til meget faa Personer og rejste bort alene . . . dog nej, jeg havde Selskab i J. J. Rousseau, min Ungdoms Yndlingsforfatter og mit hele Livs bestandige Ven; jeg havde forsømt ham for modbydelige Lovsamlingers Skyld og vendte nu atter med Henrykkelse tilbage til ham.

Jeg indrømmer, at jeg forlod St. Petersborg med en vis Bevægelse i Hjærtet; thi da jeg i nogen Tid ikke havde følt mig ganske vel, havde jeg al Grund til at tro, at jeg ikke mere vilde faa denne Hovedstad at se, der interesserede mig i saa mange Henseender. Synet af den adelige Frøkenstiftelses Klokketaarne vakte i min Sjæl en Række dybe Minder, som skulde betynge min Fremtid, som de havde paavirket min Fortid. Vejret var lige saa mørkt som mit

Sind, og den Tanke, at jeg skulde tilbringe Resten af mine Dage i stadig Uvirksomhed, nagede mig dybt. »Fra nu af«, sagde jeg til mig selv, »vil man ogsaa om dig kunne anvende de ydmygende Linjer:

. . . . Obscura sedendo
tempora agit, mutum volvens inglorius aevum.«

Jeg fik næppe Øje paa Mitaus Slot, før jeg greb mig selv i en sørgmodig Følelse, eller, for at være mere sanddru, i en falsk Skamfølelse, som jeg her til Bod anklager mig for. »Saa skal jeg altsaa igjen optræde i mit Hjem, brændemærket af en Unaade, man maaske vil anse som fortjent. Efter at jeg fra det tredje Departement har sendt Befalinger til Guvernøren og Viceguvernøren over Kurland, skal jeg nu modtage deres Bud som en simpel Undersaat. Den nuværende Guvernør hører imidlertid til mine Venner; han kjender Hoffet og ser daglig dets vilkaarlige Beslutninger, som han udfører mod sin Vilje; jeg haaber altsaa, at han ikke vil tage fejl med Hensyn til mig. I øvrigt er jeg jo afholdt af min talrige Familie, og der bliver altsaa kun mine Fjender, Advokaterne og deres Tilhængere, tilovers. Dog dem skal jeg rolig byde Trods og skal søge baade at undgaa nedslaaede Miner og en latterlig Munterhed.« For imidlertid at lære det Indtryk at kjende, min Tilsynekomst vilde fremkalde i Staden, besluttede jeg at holde mig nogle Dage hjemme under Paaskud af Ildebefindende, og at regulere min Adfærd med største Forsigtighed efter de Oplysninger, jeg let vilde kunne skaffe mig efter de Midler, som stode til min Raadighed.

IV.

Under Forvisningen.

Jeg havde indrettet mine Sager saaledes, at jeg indtraf Kl. otte om Morgenen i Mitau og steg af hos min

Ven Derschau, da mit Hus endnu beboedes af en Hr. v. Korff, skjønt hans Lejetid allerede var udløbet.

Først og fremmest tilskrev jeg Guvernør Lambsdorff en Billet for at underrette ham om min Ankomst og udtale min Beklagelse over, at min Upasselighed hindrede mig i at aflægge ham et Besøg. Han lod mundtlig svare, at min Upasselighed gjorde ham hjærtelig ondt, og at han snart vilde besøge mig. Han indfandt sig virkelig, og vi havde en lang Samtale, hvorunder vor Tillid og gjensidige Agtelse i lige høj Grad kom til Orde. Jeg foreviste ham Originaldokumentet til min Afsked, og han forvissede sig herved om, at Kejseren ingenlunde havde stemplet mig med sin fulde Unaade, at jeg følgelig henhørte til Tallet paa dem, som turde leve rolig i deres Provinser. Denne Visit gjorde mig godt, og lidt efter lidt saae jeg hele Staden komme i Besøg hos mig.

Efter at jeg i nogle Dage havde holdt mig inde og søgt Oprejsning i mine Slægtninges og Venners Kreds, tog jeg den Beslutning at gaa ud. Først besøgte jeg Guvernør Lambsdorff og spurgte ham, om han ikke ansaa det for passende, at jeg lod mig forestille for Kong Ludvig XVIII., hvem Kejseren den Gang behandlede paa bedste Maade; han havde saa at sige tvunget ham til at aflægge Navnet Greven af Lille, til at omgive sig med en Garde, antage Kongetitlen og lade sig ære med de ham tilkommende Hædersbevisninger. Lambsdorff var af denne Mening, og jeg lod ham forestille mig den følgende Dag.

Om Søndagen begav jeg mig til Slottet, hvor jeg for første Gang saae den ulykkelige Ludvig XVIII. Da jeg gik gjennem det sidste Forværelse, fandt jeg to gamle Ludvigsriddere, der med Kaarden i Haand holdt Vagt som Livdrabanter. Efter at jeg havde betraadt de indre Værelser, forestillede Guvernøren mig for den første Kammerherre, Hertugen af Villequiers; hans Krop, der ikke var meget

større end en Dværgs, stod i passende Forhold til hans Aand, men i øvrigt var han meget høflig og retskaffen. Et Øjeblik senere kom Ludvig XVIII. til Syne, og jeg maa tilstaa, at denne Fyrste vakte min mest levende Interesse; han udtrykte sig godt, besad mange Kundskaber i den latinske, franske, italienske og engelske Litteratur og lagde en forbavsende Hukommelse for Dagen. Geografien havde han inde som næsten ingen anden og berørte i øvrigt kun tiltalende Æmner, hvorom han udtalte sig paa en fin Maade. Mindre tilfreds var jeg med Hertugen af Angoulême, der saae forlegen ud og aldrig forstod at komme frem med det mindste, skjønt han ikke syntes at mangle Lyst dertil. Hertugen af Berry havde en tvangfri, elegant Militærholdning; det forekom mig, at Kongen foretrak ham for sin førstefødte.

Greven af Avaray forekom mig i Begyndelsen at være den bedste ved dette stakkels Hof; han havde reddet Ludvig XVIII. og holdt lidenskabelig af ham.

Greven af St. Priest havde med sit kolde Hovmod beholdt alle de gamle Former og Prætensioner hos en Minister fra Versailles og var derfor saa meget mindre paa sin Plads i Mitau; han var hadet af Kongens hele Omgivelse, hans Karakter blev højt og tydelig mistænkeliggjort, og Kongen selv syntes mere at frygte end at holde af ham.

Medens Hertugen af Guiche (for Tiden Grammont) fremtraadte som en smuk Mand med en fornem Militærs Holdning, mishagede Hertugen af Fleury mig ved sin letfærdige Adfærd; hans Fædrelands og Families Ulykke syntes at trykke ham i saa ringe Grad, at denne Letsindighed opbragte mig mod ham, og jeg har aldrig senere kunnet overvinde dette første Indtryk.

Man beholdt mig til Taffelet, hvor jeg fik Plads hos Hertugen af Angoulême, der adskilte mig fra Kongen. Lige

over for mig sad den gamle Kardinal Montmorency, der satte mig i Forbavselse paa dobbelt Maade, dels ved sit berømte Navn, dels ved sin fortræffelige Mave; thi han spiste ikke, han aad. Da han var meget døv, har jeg aldrig rettet Ordet til ham og skal derfor vel vogte mig for at bedømme ham i nogen som helst Retning.

Vicomte Agoult's Aasyn røbede ved første Øjekast en ædel, hæderlig og følelsesfuld Sjæl, og hans Ansigt holdt, hvad det lovede; jeg fik senere Lejlighed til at forvisse mig herom.

Kongens Underholdning var mangesidig og uudtømmelig. Om Eftermiddagen talte han til mig om sin Broder Ludvig XVI.'s Ulykke; han blev synlig rørt og trak op af sin Brystlomme Originalen til den sidste Seddel, Dronningen havde kunnet tilskrive ham fra Temple. »De vil kunne lære de sørgelige Enkeltheder at kjende af Journal de Cléry, Hr. Baron«, tilføjede han. — »Deres Majestæt tilgive mig, men jeg kjender ikke noget til den«. Kongen henvendte sig derpaa til en høj Abbé og paalagde ham paa sine Vegne at bringe mig Clérys Dagbog. »Jeg skal ikke undlade dette«, gjensvarede Abbé Marie; thi Kongen forestillede ham for mig med den Tilføjelse: »han har været Lærer for Hertugen af Angoulême.«

Ludvig XVIII. viste mig ogsaa Frankrigs Segl, som hans ulykkelige Broder altid bar hos sig, og tilføjede bevæget: »Kun ved en Art Under er det kommet i mine Hænder, hvorfor jeg ogsaa sætter saa højlig Pris paa det.«

Kongens Fortælling havde rørt mig dybt; han bemærkede dette og sagde: »Jeg piner Deres følelsesfulde Hjærte; De kan heraf slutte Dem til, hvad jeg maa lide.« Hans Øjne fyldtes med Taarer, han vendte sig bort og nærmede sig Vinduet.

Hvilken filosofisk Belæring for mig . . . . Da jeg for-

lod Slottet, sagde jeg til mig selv: »I Morges vovede du at beklage dig over din Skæbne, medens denne ulykkelige Fyrste ser sig fordreven fra sit Fædreland, hvor hans Forfædre have regeret med Hæder i tusende Aar, og nu maa han leve af en Fyrstes Velgjerninger, hvis Følelser have saa ringe Fasthed og Bestandighed.«

(Forts.)

Skitser af Gordons Liv.

(Slutn.)

IV.

Gordons sudanske Regimente.

Gordons Virksomhed i Khedivens Tjeneste strækker sig over et Tidsrum af halvsjette Aar, fra Begyndelsen af 1874 til Efteraaret 1879, og falder med et kort Mellemrum i to bestemte Afsnit, først som Guvernør i de ækvatoriale Nilprovinser og derpaa som Generalguvernør i Sudan. Medens Gordon var Medlem af Donaukommissionen kom han under et Ophold i Konstantinopel i nærmere Berøring med en af de mest bekjendte ægyptiske Ministre, Nubar Pasha, og som Følge af dette Bekjendtskab kom han i ægyptisk Tjeneste. Der blev tilbudt ham samme Gage som hans Forgængere, nemlig 180,000 Kroner om Aaret, paa ingen Maade en for stor Sum, naar man tager selve Stillingen og dens overordentlig store Risiko i Betragtning; men Gordon afslog at tage imod mere end 36,000 Kroner, i det han mente nok at kunne slaa sig igjennem med denne Sum, og fordi han vidste, at de Penge, der tilflød den ægyptiske Statskasse fra Provinserne, vare Blodpenge, som den forpinte og udsugede Befolkning maatte betale. Gordon drog udelukkende til Sudan for at lindre Befolkningens Nød, og

fra Afrika, hvor han ogsaa kunde have beriget sig, vendte han lige saa fattig tilbage som i sin Tid fra Kina.

Forholdene i ægyptisk Sudan vare i højeste Grad sørgelige. For omtrent en Menneskealder siden strakte det ægyptiske Herredømme i Nilegnene sig kun indtil en Snes danske Mil syd for Khartum; men efterhaanden havde Khediven arbejdet sig syd paa indtil de store ækvatoriale Søer, som ligge omtrent tre Hundrede Mil fra den nævnte vigtige Stad. Landet var blevet aabnet af evropæiske Kjøbmænd, hvis Hovedformaal var at komme i Besiddelse af Elfenben; men snart udfandt de, at Handel med »sort Elfenben«, Slaver, betalte sig endnu bedre end Handelen med det hvide, og den gruelige Menneskejagt med alle sine Rædsler fik et forfærdeligt Opsving i disse Egne. Der blev anlagt befæstede Smaastationer, og fra disse gjorde bevæbnede Bander, anførte af Arabere, Jagt paa de ulykkelige indfødte. Tilstanden i Landet blev efterhaanden en saadan Skandale, at de evropæiske Kjøbmænd maatte fortrække; men de solgte Stationerne til Arabere, der betalte en Afgift til den ægyptiske Regering, som saae igjennem Fingrene med Menneskejægernes Grusomheder.

Nogle Aar senere blev Slavehandelen Regeringsmonopol, og arabiske Slavejægere forpagtede Retten til »at handle« af den ægyptiske Regering. Det havde været galt før, men nu blev det værre; store Landstrækninger bleve lagte øde, og de arabiske Slavejægere udstrakte bestandig Omraadet for deres skammelige Virksomhed. Efterhaanden bleve nogle af disse Slavehandlere mægtige og rige Folk — den mægtigste var den berygtede, meget omtalte Sebehr*) — og en

*) Sebehr, en intrigant og tapper Araber, var for en Snes Aar siden den mægtigste og rigeste Slavehandler i Egnen om Bahr-el-Gazel (en Biflod til den hvide Nil). Han ejede tredive Stationer, raadede over flere Tusende bevæbnede og optraadte med en vis Pomp. Ankomsten af ægyptiske Tropper hilste han med Uvilje som skadelig for Slavehandlernes In-

Fare for den ægyptiske Regering. Dennes Myndighed i disse fjærne Egne havde aldrig været grundfæstet, og Slavejægerne følte sig saa faste i Sadlen, at de endog nægtede at betale Afgifter. Khediven indsaa, at der var Fare paa Færde for Ægyptens Magtstilling i de øvre Nillande, og fra at have begunstiget Slavehandelen, der bragte mange Penge i hans Kasse, blev han lige med ét — Filantrop. Han meddelte det beundrende Evropa, at han vilde skride ind mod den forfærdelige Menneskejagt, som ingen nu afskyede mere end han, og til den Ende engagerede han Mænd som Baker og Gordon. De ækvatoriale Provinser fik deres egen

---

teresser, han nedsablede en ægyptisk Afdeling og bemægtigede sig dens Materiel. For at bortlede Opmærksomheden fra denne Bedrift, som han gjorde alt for at lyve sig fra, gjorde han et heldigt Indfald i det den Gang uafhængige Darfur — som han sagde, for at udvide Khedivens Magt. Han blev til Tak udnævnt til Oberst, og da han derpaa ydede Generalguvernøren i Sudan stor Hjælp ved Darfurs Erobring, blev han efterhaanden Pasha og Guvernør i Darfur, hvor han vedblev at drive sin gamle Haandtering som Slavehandler. Generalguvernøren fortrød imidlertid, at han havde givet den ærgjerrige Sebehr en saa vigtig Post, og gjorde ham i Steden til Guvernør i Bahr-el-Gazel-Distriktet, hvorover Slavejægerhøvdingen blev saa forbitret, at han — forinden Gordon blev Generalguvernør — rejste til Kairo for med en Million Kroner til sin Disposition som Bestikkelse at gjøre sine Hoser grønne ved Khedivens Hof. Inden sin Afrejse svore hans Høvdinger at adlyde Sønnen Suleiman. I Kairo godtgjorde en Undersøgelse, at Sebehr var en højst tvivlsom Person, der kunde blive farlig for Staten, hvorfor han blev tilbageholdt. Han fik dog Pension og blev godt behandlet, men man betydede ham, at han ikke maatte vende tilbage til Sudan. I Kairo vedblev han at intrigere, stod bestandig i hemmelig Forbindelse med Sønnen og dennes Tilhængere, og gav, som vi senere skulle se, da han syntes Øjeblikket belejligt, Sønnen Signal til Opstand mod den ægyptiske Regering. Gordons Ønske i 1884 at faa Sebehr sendt til Sudan afsloges, og Englænderne førte i 1885 Sebehr til Gibraltar for at gjøre ham ganske uskadelig.

Guvernør, og som Løn for sine filantropiske Bestræbelser forbeholdt Khediven sig blot Monopol paa hele Handelen med disse Egne.

Under et kortvarigt Ophold i Kairo udfandt Gordon hurtig, at kun Egennytte laa til Grund for Khedivens saakaldte filantropiske Bestræbelser i de ækvatoriale Provinser; men han besluttede at gjøre sit til at forbedre de ulykkelige indfødtes Stilling. Det var Gordons Ønske at begive sig som en almindelig rejsende til Khartum, og der fra højere op ad Nilen; men Nubar Pasha erklærede, at en ægyptisk Embedsmand i en saa fremragende Stilling som Gordon maatte optræde med en vis Pomp, og vor Helt maatte finde sig i med en Mængde Tjenestefolk at begive sig til Suakin via Sues, ledsaget af en af Khedivens Staldmestre. I Slutningen af Februar drog Gordon, ledsaget af 220 saakaldte Soldater, fra Suakin til Khartum via Berber, og han var ret glad over, at Rejsen fra Suakin til Berber kom til at vare en fjorten Dages Tid, for at han kunde bringe lidt Skik paa sin Eskorte, som kun var en sammenløben Bande Røvere, der dog snart lærte at faa Respekt for deres Herre. Gordon havde en Stab af sex Evropæere under sig, der senere stødte til ham. Evropæerne, blandt hvilke vi skulle nævne Italieneren Gessi, der nogle Aar senere kom til at spille en stor Rolle under Underkuelsen af den farlige Slavehandleropstand i Darfur, skulde fordeles i Gordons udstrakte Guvernement. Desuden havde Gordon en Person med sig, som havde voldt Sir Samuel Baker stor Ulejlighed, og som ofte er omtalt i Bakers Værk: »Ismaïlia«, nemlig den berygtede Slavejæger Abu Saud. Denne Skurk var for sine forskjellige Nederdrægtigheder bleven kastet i Fængsel i Kairo; men ingen kjendte de ækvatoriale Nilprovinser bedre end han, og Gordon mente at kunne bringe noget ud af ham, hvorfor han anmodede om at maatte tage ham med. Khediven og Nubar Pasha betragtede det imidlertid som farligt for Gordons Liv at give ham en saadan Des-

perado som Abu Saud med; men, efter at Gordon havde talt nærmere med den forhenværende Slavejæger, fastholdt han sin Anmodning, og den ægyptiske Regering føjede ham.

Midt i Marts naaede Gordon Khartum, hvor man gav ham den behagelige Meddelelse, at Nilen syd paa var fri for de, enkelte afrikanske Floder ejendommelige Flodforhindringer — flydende Øer, dannede af yppig, sammenfiltret Græs- og Sivvegetation, som kunne spærre Passagen —, der for Nilens Vedkommende til en Tid havde været af den Natur, at Baker var mange Maaneder om fra Khartum at naa Gondokoro. Dette sidste Punkt ligger ved Flodvejen henimod to Hundrede Mil fra Khartum, og Gordon kunde nu gjøre denne Rejse, som havde været saa overordentlig besværlig for hans Forgænger, paa en tre Ugers Tid.

Efter en Uges Ophold i Khartum, under hvilket Gordon udstedte en Proklamation, der bl. a. forbød Indførslen af Skydevaaben og Ammunition samt Hvervning af bevæbnede Folk i de ækvatoriale Provinser, dampede han op ad Nilen i Spidsen for en Haandfuld Folk og naaede efter 24 Dages Rejse Stationen Gondokoro, hvor man blev yderst forbavset over hans Ankomst, da man ikke engang havde hørt Tale om hans Udnævnelse. Undervejs satte han sig i Forbindelse med Befolkningen, og her som overalt, hvor han fik at gjøre med uciviliserede eller halvciviliserede Folkeslag, vandt han paa en mærkværdig Maade deres Tillid. Det var rigtignok første Gang i hans Liv, at han blev stillet over for indfødte, der stod paa et saa lavt Kulturtrin, at Høvdingens »Galadragt« bestod, som han skriver, af »et Halsbaand«; men han saae ikke ned paa de indfødte med den overlegne Foragt, hvormed de vare vante til at blive behandlede. Maaske har det paa en og anden Høvding gjort et vindende Indtryk, at den almægtige, hvide Mand paa ingen Maade vilde tillade, at man paa slavisk Vis kyssede hans Fødder.

Usikkerheden i Landet var for Resten saa stor, at Enkeltmands Liv var i Fare blot en halv Fjerdingvej uden for Gondokoros Enemærker, men Gordon var bestandig paa Farten for at lindre Befolkningens Nød. Med den største Taalmodighed hørte han paa de indfødtes Klager over deres Undertrykkere, og hvor han kunde komme Slavejægerne til Livs, gjorde han det. Han havde kun været en ganske kort Tid i Gondokoro, da han fik at vide, at en Bande Slavehandlere, der havde røvet en Del Mennesker og to Tusende Stykker Kvæg, befandt sig undervejs ned ad Floden. Rovet var sket for en ægyptisk Embedsmands Regning. Kvæget blev konfiskeret og Slaverne frigivne. Slaverne betragtede Gordon som en Afgud, og Rygtet om hans Optræden udbredte sig hurtig. Ligesom i Kina forstod Gordon her at gjøre Fjender til Venner, og flere Slavejægere toge Tjeneste hos ham og gjorde fortræffelig Nytte paa Grund af deres Lokalkjendskab.

Gordon havde saa hurtig begivet sig til sin Post, at han ikke havde faaet sin Bagage med fra Kairo, og for at afhente den samt for at træffe Aftale med nogle ægyptiske Embedsmænd rejste han efter et Par Maaneders Ophold i Egnene ved Gondokoro til Berber. Saadan en Rejse til et Sted, der laa over et Dusin Breddegrader nordligere, var blot en Sviptur for Gordon. Undervejs var Damperen nær forlist i den rivende Strøm i en Katarakt; men Gordon, der saae Faren, sprang hen til Rattet og fik det drejet i Tide, saa at alle om Bord slap med Skrækken, og Hjuldamperen med at miste et Par Skovle. Guvernørens pludselige Ankomst til Berber havde en yderst gavnlig Virkning paa enkelte Embedsmænd, der ikke havde Spor af Begreb om, at »Tid er Penge«; men den utrættelige Gordon blev kun et Par Dage i Berber for atter at dampe afsted til de ækvatoriale Provinser. Han var aldrig ledig, og naar han ikke havde andet at bestille paa Rejsen, lavede han Rottefælder; thi det vrimlede af disse Dyr om Bord i hans Skib.

Forinden Gordon dampede til Gondokoro, opholdt han sig en Tid lang i Egnene ved Sobatfloden, som falder i Hovedflodens højre Bred, og her trængte den indfødte Befolkning stærkt til hans kraftige Hjælp; thi her skaltede og valtede ægyptiske Embedsmænd om mulig endnu værre end andensteds. Sobategnene laa saa langt fra Lov og Ret, at de bleve betragtede som et Forvísningssted for de ægyptiske Soldater; det var Ægyptens Sibirien. Han beslaglagde her Slavekaravaner og gik med sin sædvanlige menneskekjærlige Stræben, i stort som i smaat, ud paa at lindre Befolkningens Nød. Om en stakkels, gammel Negerinde, som han i flere Uger plejede, skriver han, da hun døde: »Hun fik dog sin Smule Tobak lige til det sidste. Hvilken Forandring fra hendes Lidelser? Jeg er overbevist om, at hun havde sin Plads at udfylde her paa Jorden lige saa vel som Dronning Elisabet.«

I Slutningen af Avgust naaede han Gondokoro, hvor det just ikke stod videre godt til, i det der nemlig herskede stærk Splid mellem hans evropæiske og ægyptiske underordnede, og desuden levede Chefen for de ægyptiske Tropper, Rauf Bey, paa en spændt Fod med den tidligere omtalte Abu Saud. Rauf Bey, der ikke kunde finde sig i det nye System, havde yderligere ikke bestilt det fjærneste, siden Gordon drog nord paa, og dog havde han faaet ret vigtige Opgaver at løse. Tilsyneladende lod det til, at Forholdet til de indfødte Stammer var ret godt; men under en Udflugt til en Station højere op ad Floden kom Gordon under Vejr med, at Abu Saud var uforbederlig og havde ført ham bag Lyset paa den skammeligste Maade ved at udsuge og plage Befolkningen og udsprede falske Rygter om ham. Abu Saud blev sendt tilbage til Gondokoro foreløbig, og det var heldigt, at Gordon ikke beholdt denne farlige Person om sig, thi der kom snart saadanne Nederdrægtigheder op om den forhenværende Slavehandler, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at han stræbte sin Velgjører, Gordon, efter

Livet. Overhovedet var den nye Guvernør truet af mere end én Forræder; thi de ægyptiske Embedsmænd i disse afsidesliggende Egne følte Jorden ryste under deres Fødder ved Ankomsten af en Mand, hvis Virksomhed maatte gjøre et dybt Indgreb i deres Indtægter og afsløre deres Kjeltringstreger.

Til stor Utilfredshed for Høvdinger, ægyptiske Embedsmænd og alle, der holdt paa den gamle Sagernes Tilstand, bestræbte Gordon sig for at lære de indfødte Brugen af Penge og at tjene deres Brød. Det var almindelig Skik og Brug, at Høvdingerne udlejede deres Folk for Perler og Bomuldstøj, men Gordon opmuntrede de indfødte til at forrette Arbejde saa vel paa Dagløn som efter Akkord og sørgede for, at de for de erhvervede Penge paa hans Lagre kunde kjøbe Perler, Bomuldstøj og andre Fornødenheder. Sine Soldater adspredede Gordon af og til ved at vise dem Laterna magica-Billeder og ved paa Afstand at affyre Kanoner ved Elektricitet.

Medens Gordon paa Hovedstationerne var beskæftiget med sine Provinsers Administration og med at sætte sig grundig ind i Forholdene, afsendte han forskjellige af sine Evropæere til Expeditioner højere op ad Nilen. En af hans undergivne udførte saaledes en heldig Expedition til den bekjendte Kong Mtesa af Uganda, med hvem særlig Stanley i sin Tid havde haft saa meget at gjøre; en anden af Evropæerne gjorde en i geografisk Henseende interessant Opdagelsesrejse i Egnene ved de store Søer, og en af hans Ingeniører havde travlt med at klargjøre en Damper oven for en Katarakt, en Snes Mil syd for Gondokoro. I Slutningen af Aaret bleve for øvrigt alle Evropæerne, som oprindelig havde udgjort hans Stab, syge; Gordons Helbred holdt sig, og det er overflødigt at bemærke, at han var en trofast Sygeplejer for sine lidende Kammerater. Paa Grund af usund Beliggenhed blev Hovedstationen flyttet, hvilket voldte meget Arbejde, og overhovedet havde Gordon i Aarets Løb

tilvejebragt Orden paa otte, til Dels nye Stationer, som hver blev forsynet med en ringe Garnison. Provinserne vare blevne saa godt administrerede, at Gordon, trods det, at Befolkningens Afgifter bleve betydelig formindskede, ved Aarets Slutning ikke blot havde betalt alle de med hans Expedition forbundne Udgifter, men tillige kunde sende en Sum til Kairo til Bestridelse af næste Aars Udgifter. Dette Resultat var meget velkomment for den ægyptiske Statskasse; thi hans Forgænger Bakers Expedition, der for øvrigt havde beredet den her beskrevne Expedition Vej, havde kostet tyve Millioner Kroner.

Paa Nilstrækningen mellem de to store Nilsøer havde Baker anlagt Stationen Fovira (omtr. under 2 ° n. Br.), og Gordons Hovedbestræbelse gik nu ud paa at forene Gondokoro og Fovira ved en Række Stationer, dels ad Flodvejen og dels over Land. Denne Opgave var meget vanskelig, dels paa Grund af de naturlige Forhold, dels fordi Egnen var saa usikker som Følge af de indfødtes Holdning og den af Slavejægerne fremkaldte Opløsningstilstand, at man kun kunde rejse fra Station til Station under Eskorte af et Hundrede Mand. Gordon havde yderligere den Plan at ville aabne de ækvatoriale Provinser en lettere Adgang for Omverdenen. Nilvejen til de store Søers Lande er nemlig overmaade lang, og det var ikke nogen let Sag at forsyne Damperne med Brænde og duelige Søfolk, ligesom Katarakter en stor Del af Aaret gjorde Floden usejlbar undtagen for Baade mellem Søerne og Khartum. Et Blik paa Kaartet vil vise, at Mombasa ved det indiske Hav, omtrent tredive Mil nord for Sansibar, næppe ligger et Hundrede Mil fra den største Nilsøs østlige Bred, og Gordon havde anmodet Khediven om at oprette en Station ved Mombasa-Bugten, en Plan, som dog aldrig blev udført.

Fra Fovira modtog Gordon paa dette Tidspunkt den ubehagelige Efterretning, at Høvdingen Kaba Rega i Unyoro — en Mand, hvis Magtstilling var noget større end de al-

mindelige afrikanske Høvdingers, og med hvem Baker havde haft meget at bestille — uagtet han havde anerkjendt ægyptisk Overhøjhed, pønsede paa at angribe Stationen sammen med nogle forhenværende Slavehandlere. Gordon besluttede at afsætte Kaba Rega; men forinden han kunde begive sig paa Æventyr i disse afsidesliggende Egne, maatte en anden, ret mægtig Høvding i Nærheden af Gondokoro tugtes. Denne Høvding havde bl. a. angrebet venskabeligsindede Høvdinger i Omegnen og truet med at dræbe Gordons Udsendinge. Den Krig, Gordon maatte føre mod de opsætsige Høvdinger, bestod væsentlig i at søge at svække deres Magt ved at erobre deres Kvæg, hvori deres Rigdom bestod. Endskjønt der jævnlig flød Blod — engang bleve to Evropæere og hele deres Følge paa tredive Mand dræbte —, var det dog kun Smaatræfninger, tidt paa langt Hold, der forefaldt; men for Gordon bestod det vanskelige i, at hans Folk vare udisciplinerede, og at han stedse selv maatte være paa Pletten, naar der skulde foretages noget. Egnen var ufarbar, ofte hvislede Spyd tværs over Stien gjennem sex Fod høje Græsmarker, og Klimaet var svækkende; men Gordon var allestedsnærværende og en Gaade for sine underordnede. Som et Bevis paa disses Upaalidelighed under Operationer, hvor det netop kom an paa at vinde Befolkningens Velvilje og Tillid, skulle vi anføre følgende Træk. Gordon kjendte sine Folk og tillod dem nødig at begive sig ind i de indfødtes Landsbyer, da de i saa Tilfælde opførte sig som Røvere. I et heftigt Uvejr med Torden og Lynild, saa at Himmel og Jord stode i et, forbød Gordon sine Folk at gaa ind i en nærliggende Landsby og lod dem søge Ly under nogle mægtige Træer. Under Uvejret faldt der Skud, og Soldaterne raabte, at de bleve angrebne. En Rekognoscering viste, at der ikke var Fjender i Nærheden; men Folkene fortalte, at de indfødte havde skudt paa dem, kastede sig over Landsbyerne og plyndrede dem.

Katarakterne voldte ofte Gordon megen Ulejlighed, thi

han maatte paa Grund af sine uduelige undergivne lede det vanskelige Arbejde med at bringe de Fartøjer, som hørte til hans Expedition, gjennem Katarakterne, et Arbejde, der blev ligefrem farligt, fordi Folkene vare saa upaalidelige. Tab af Materiel ved slige Lejligheder blev undertiden en alvorlig Sag og lod sig først erstatte ved at sende Bud til det fjærne Khartum. Gordons Aktivitet gjorde et dybt Indtryk saa vel paa Araberne som paa Negrene, og den virksomme, aldrig ledige Guvernør, som i Almindelighed blev kaldet »den lille Khediv«, havde bestandig i Lejren en stor Tilskuerkreds om sig, der ikke kunde forstaa, at en saa mægtig Mand gav sig af med selv at gjøre sine Bøsser rene, reparere Spilledaaser, lave Raketkasteapparater af gamle Pumper, o. s. v.

Hele Aaret 1875 gik hen med at oprette Stationer ved Nilen og med at holde Høvdingerne i Omegnen i Ave og vinde de indfødtes Tillid. Gjentagne Gange afsendte Gordon betydelige Bander Slavehandlere til Khartum, som han spøgende kaldte sit Botany Bay, og da han var sig bevidst aldrig at have skaanet sin Person og utrættelig arbejdet paa at udføre det vanskelige Hverv, der var betroet ham, blev han yderst forbitret over henimod Aarets Slutning at modtage en Skrivelse, fuld af Bebrejdelser, fra Khediven. Telegrafisk lod han Khediven vide, at man gjorde bedst i at se sig om efter hans Efterfølger, da han vilde forlade de ækvatoriale Provinser og indtræffe i April Maaned 1876 i Kairo. Forinden Khediven modtog Gordons Telegram, havde han imidlertid afsendt en Skrivelse af et langt venskabeligere Indhold til sin Guvernør ved Nilsøerne, og Gordon besluttede at holde ud en Stund endnu. Det var selvfølgelig Gordons Uvenner i Kairo, der havde givet Anledning til Khedivens uretfærdige, bebrejdende Skrivelse.

Ved Nyaarstid 1876 satte Forstærkninger Gordon i Stand til at foretage den tidligere berørte Expedition dybere ind i Landet, og den oprørske Høvding Kaba Rega i Unyoro

blev afsat og en anden Høvding, der svor Khediven Huldskab og Troskab, indsat i hans Sted. Paa sine mange Rejser i disse lidet kjendte Egne gjorde Gordon stedse, hvad der stod i hans Magt, for at berige Geografien. og hans dygtige underordnede, Italieneren Gessi, udførte en ikke ringe Bedrift ved at omsejle den mindste af Nilsøerne, Albert Nijanza.

Gjentagne Gange var Gordon i Livsfare saa vel i Kampe mod de indfødte som for at drukne; men vi skulle ikke opholde os herved, lige saa lidt som ved hans farlige Æventyr med Slanger, Elefanter og Flodheste. I Oktober forlod han de ækvatoriale Provinser efter at have anlagt Stationer og udvirket langt større Sikkerhed for Liv og Ejendele, end der herskede ved hans Ankomst. Ved Nyaarstid træffe vi ham i London, mærkelig nok med usvækket Helbred efter Strabadser, hvorfor de fleste bukke under, og i Februar 1877 er han atter i Kairo for at overtage en ny, ansvarsfuld Post i Khedivens Tjeneste.

Beretningerne om vor Helts rastløse Virksomhed i det ækvatoriale Afrika bragte ham ved Hjemkomsten fra Afrika, ligesom da han vendte hjem fra Kina, i Folkemunde, og den engelske Presse havde travlt med at faa denne mærkelige Mand anbragt. Times anbefalede ham saaledes til Guvernør i Bulgarien. »Dersom Magternes Skinsyge«, skrev dette Organ, »vilde taale, at Gordon blev gjort til Guvernør i Bulgarien, vilde han snart skaffe lige saa megen Fred og Ro til Veje her som i et engelsk Grevskab. Han har afgjort Talent til at befale.«

Endskjønt det egentlig ikke havde været Gordons Hensigt atter at vende tilbage til Afrika, vedblev han dog at staa i Forbindelse med den ægyptiske Regering, der gjærne vilde benytte hans Tjeneste. Gordon havde imidlertid under det lange Ophold som Guvernør i de ækvatoriale Provinser lært, at der for at bringe hans Yndlingstanke, Slavehandelens Udryddelse, til Udførelse maatte gives ham betydelig

større Myndighed, end han hidtil havde været i Besiddelse af. Generalguvernøren i Khartum var nemlig i Stand til at krydse hans Planer, og først da man tilbød at ville afskedige den nuværende Generalguvernør, gik Gordon atter i Khedivens Tjeneste som Generalguvernør over ægyptisk Sudan, en Provins med en Udstrækning af omtrent halvfjerde Hundrede Mil i Nord og Syd og omtrent det halve i Øst og Vest. Han fik tre højtstaaende Embedsmænd, en Art Guvernører, under sig: en for Sudan, en for Darfur og en for Landene ved det røde Havs Kyster, og Hensigten med hans Udnævnelse blev erklæret for særlig at være: Slavehandelens fuldstændige Undertrykkelse og Forbedring af Samfærdselsmidlerne. Desuden fik han Fuldmagt til at bilægge Grænsestridighederne mellem Kong Johannes af Abbessinien og Khediven. Gordon var sig fuldstændig bevidst, at han gik ind til en vanskelig, for ikke at sige umulig Gjerning, men glad over at slippe bort fra Kairo midt i Februar skrev han hjem: »Det er herligt at komme afsted, thi jeg er meget træt. Jeg rejser alene, med den Almægtige til Vejviser og Hjælper; jeg stoler paa Ham, frygter intet og føler mig overbevist om Held.«

Gordon begav sig ad det røde Hav over Massova gjennem Ørknen til Keren, Hovedstaden i Bogos, for først at gjøre et Forsøg paa at afgjøre Grænsestridighederne mellem Abessinien og Ægypten. Vi skulle ikke her komme nærmere ind paa disse, men blot anføre, at Ægypten i 1874 havde besat Grænsedistriktet Bogos, hvorpaa Kong Johannes gjorde Fordring, og hvis Hersker, Valad el Michael, der holdtes fangen af Kong Johannes, var bleven frigiven mod at forpligte sig til at bekæmpe Ægypterne. Det kom til Krig mellem Ægypten og Abessinien, og under denne tog Valad, der hurtig blev uenig med Kong Johannes, Parti mod Abessinien. Situationen var meget spændt, og det lykkedes ikke Gordon den korte Tid, han opholdt sig paa Grænsen, at bringe Sagerne i fuldstændig Orden; men han

bidrog dog til deres Afvikling for Øjeblikket. Det var yderst dristigt af ham at begive sig til Valad, kun ledsaget af et Par Hundrede Mand, og hans Stilling var kritisk; men han stolede paa Gud og sin Lykke, og alt gik godt. Opholdet paa den abessiniske Grænse blev saa kort, fordi hans Nærværelse i Khartum var absolut nødvendig paa Grund af foruroligende Efterretninger om de mægtige Slavehandleres Holdning.

Med sin karakteristiske Hurtighed begav han sig til Khartum, men gav sig dog undervejs Tid til at lytte til Befolkningens Klager og afgjøre Embedsforretninger. Rygtet om hans Ankomst spredte sig som en Løbeild, og Bønskrifter og Klager strømmede i saa rigelig Mængde ind, at han maatte indrette en Art Postkasse, hvori alt sligt blev nedlagt, naar han holdt Rast paa Stationerne. Han var stedse tilgængelig for alle, rige og fattige, høje og lave; kun vidste man, at han ikke vilde forstyrres, naar der laa et hvidt Lommetørklæde uden for hans Telt; thi da tilbragte Gordon Tiden med Bøn og Læsning i den hellige Skrift. Det var yderst trættende efter de lange Kamelridt at skulle skrive Forretningsbreve uden Hjælp og tage imod mange Mennesker, og af hans Breve fremgaar det ogsaa, at han af og til var overanstrængt. »Af og til ønsker jeg«, skriver han saaledes, »at jeg ikke havde givet mig af med denne Beduintilværelse. Er det min Fejl, at jeg aldrig har en paalidelig Mand hos mig, som kan hjælpe mig?«

Rejsen fra den abessiniske Grænse til Khartum var ikke blottet for Fare, thi undervejs bleve en Del af Gordons Kameldrivere overfaldne af Bariastammen og dræbte. »Hændes der mig en Ulykke«, skriver han, »da bærer Khediven ingen Skyld herfor. Jeg har med de forskjelligste Interesser at gjøre, med Fanatisme, med Tilintetgjørelsen af Arnavter, Tyrker og andre, der bære sig ad som Bashi-Basuker, med slette Guvernører, uafhængige Stammer og Beduiner og

med en stor, halv uafhængig Provins ved Bahr-el-Gazel, som er bleven regeret af Sebehr, den sorte Pasha.«

Under Kanonsalut og med stor Højtidelighed blev Gordon indsat som Generalguvernør over Sudan i Khartum i Begyndelsen af Maj. Man ventede, at han ved denne Lejlighed vilde holde en lang Tale, men han sagde kun følgende Ord: »Med Guds Hjælp vil jeg øve Retfærdighed.« Han højtideligholdt sin Indsættelse med at uddele Gaver til værdige trængende efter en Maalestok, som endog oversteg hans Evner. Prunk og Pragt var den tarvelige og beskedne Mand i højeste Grad imod, og som det paa Rejsen havde kjedet ham »som en syg Mand at blive løftet af Kamelen af underdanige Tjenere«, var Opholdet i Generalguvernørens Palads ham ligefrem modbydeligt. To Hundrede Tjenere og Ordonnanser ventede paa et Vink af ham her i den store Bygning. og disse Dagdriveres Nærværelse tvang ham i det mindste til i en vis Grad at overholde Etiketten. »Jeg bevogtes som en kostelig Skat«, skriver han, og det ærgrede ham ret, at han ikke paa sin ligefremme, naturlige Maade kunde tage imod Folk, og at alle rejste sig, naar han rejste sig. Under de kjedsommeligste Modtagelsesceremonier maatte hans Lune dog have Luft, og han kunde af og til ikke dy sig for, naar en eller anden højtstaaende Person blev modtagen efter alle Etikettens Regler, at udbryde paa Engelsk, hvilket vedkommende ikke forstod: »Naa, du gamle Fyr, nu kunde du ellers gjærne snart gaa din Vej.«

Det er en Selvfølge, at Gordons Udnævnelse til en saa indflydelsesrig Post vakte stor Uvilje i vide Kredse, ikke mindst blandt hans Forgængers Familie og Tilhængere. Den afskedigede Generalguvernør Ismail Jakub Pashas Søster blev saa forbitret, da hun fik Gordons Udnævnelse at vide, at hun slog over et Hundrede Ruder itu i Paladset og flængede alle dets kostbare Divaner i Stykker. Gordons næstkommanderende, Halid Pasha, var en egenraadig og

overmaade besværlig Person, som maatte afskediges kort efter Gordons Ankomst til Khartum. Et forfærdeligt Bestikkelsessystem herskede. For Stillinger, som havde en nominel Løn af nogle faa Tusende Kroner om Aaret, blev der betalt over en halv Snes Tusende Kroner i Bestikkelse, som de udsugede indfødte saa maatte dække, og Gordon kunde selvfølgelig ikke afskaffe dette System helt, men valgte den Fremgangsmaade at lade Bestikkelsen tilflyde Statskassen. Ligesom paa Rejsen til Khartum nedlagdes Bønskrifter og Klager i en Kasse, hvis Indhold blev nøje undersøgt af Gordon, hvem det var umuligt at modtage enhver, der kom til Staden for at forebringe ham endog den ubetydeligste Sag.

Gordons Gjerning fordrede en overmenneskelig Energi og Takt, men han gav sig i Khartum trøstig i Lag med det umulige. Han havde ikke blot at gjøre med uduelige og forræderske ægyptiske Embedsmænd i Provinserne, men ogsaa med vilde, tapre Stammer; 6000 Bashi-Basuker, som skulde bevogte Grænserne, skulde desarmeres og hjemsendes, da de vare en Landeplage for Befolkningen, og disse Banditter krævede en Jærnhaand, naar de skulde lystre; der skulde skaffes Fred og Ro til Veje i Darfur og den af Slavehandlerne hærgede Provins Bahr-el-Gazel; Slavehandelen skulde undertrykkes blandt Folkeslag, hvis Hovederhverv var Handel med Mennesker; Anarki herskede overalt, og til at tilvejebringe nogenlunde ordnede Tilstande havde han kun ganske enkelte paalidelige undergivne og nogle elendige, ægyptiske Soldater. Han havde travlt fra Morgen til Aften, og den halve Nat med, under klimatiske Forhold, som just ikke vare egnede til at styrke Viljeskraften; men han arbejdede ufortrødent. Under sit korte Ophold i Khartum fik han dog bl. a. Tid til at sørge for Stadens slette Vandforsyning, og for at give et Begreb om hans forskjelligartede Forretninger skulle vi anføre, at Gordon personlig maatte korrespondere med — Paven. De katolske

Missionærer gjorde nemlig Paastand paa ikke at ville udlevere Slaver, der søgte Beskyttelse hos dem. Hvor menneskekjærlig Gordon end var, kunde han dog ikke give sit Minde til en Optræden, hvorved Missionærerne evindelig kom i Kiv med deres Omgivelser, og han forlangte derfor af Paven, at denne skulde forbyde sine undergivne at blande sig i Khedivens Administration, da der ellers vilde blive taget alvorlige Forholdsregler mod Missionærerne.

Hvor nødvendig hans Nærværelse end var i Khartum, var den dog endnu mere paatrængende nødvendig i Darfur, hvor der var Oprør, og hvor de ægyptiske Garnisoner i de vigtigste Byer ikke turde vise sig uden for deres befæstede Kaserner. Der var i Marts Maaned blevet sendt Undsætning til Hovedstaden Fascher; men da man savnede enhver Underretning om den afsendte Styrke, besluttede Gordon selv at rykke i Felten, hvorfor han i Slutningen af Maj drog afsted paa en Expedition, der blev en anstrængende, næsten fem Maaneder lang Rejse paa Kamelryg.

Kun fulgt af to Hundrede Ryttere begav han sig i Ilmarcher til Kordofans Hovedstad, Obeid, der ligger et halvt Hundrede Mil fra Khartum, og Eskorten havde ondt ved at følge Generalguvernøren, som følte sig fri og lykkelig ved at komme afsted, og for hvem de lange Ridt paa Kamelryg var en Hvile, hvor han, fri for Ceremonier og pinlige smaa og store Forretninger, kunde lade sine Tanker frit Løb. Paa Grænsen mellem Kordofan og Darfur maatte han opholde sig en Stund, da han ikke kunde marchere mod Fascher, forinden han havde bragt nogle stridige Stammer til at falde til Føje. Dette var ham saa meget mere magtpaaliggende, som han manglede Soldater og, sin gamle Taktik tro, af fjendtlige Stammer vilde skabe sig Venner, med hvem han kunde bekæmpe Slavehandlerne. Da det var Bashi-Basukerne, som havde skabt Utilfredshed her, længtes Befolkningen efter ordnede Tilstande, og mangen en Høvding faldt til Føje. Bestandig søger Mystikeren

Gordon sin bedste Trøst i sin Religion, og paa dette Tidspunkt skriver han følgende mærkelige Ord: »Det giver mig megen Styrke at bede for de Stammer, jeg skal besøge. Naar jeg første Gang træffer en Høvding, for hvem jeg har bedet, er det vidunderligt at se, hvorledes noget allerede synes at være sket mellem os. Herpaa grunder jeg mit Haab om en sejrrig Marche til Fascher. Jeg har egentlig talt ingen Tropper, men Schechinah (Guds Aand) med mig, og jeg kaster min Lid paa Herren og ikke paa Menneskene.«

Paa Marchen kunde det undertiden more ham at iføre sig sin straalende ægyptiske Uniform og som et Lyn, ikke ledsaget af en eneste Rytter, at slaa ned i Byer, hvor der var ægyptiske Embedsmænd, som næsten tabte Mælet af Forbavselse over det uventede og meget ofte uvelkomne Besøg. Paa sine Steder herskede den forfærdeligste Uorden, og han opdagede, at der gaves Soldater i disse afsidesliggende Egne, som i samfulde tre Aar ikke havde faaet Sold. Efterhaanden skrabede Gordon nogle Tusende indfødte og daarlige Soldater, som vare saa fejge, at han stedse kalder dem sine »ubeskrivelige«, sammen, og den 12te Juli holdt han uventet sit Indtog i Dara, der ligger dybt inde i Darfur, omtrent 80 Mil fra Obeid, og hvor man i et halvt Aar havde været afskaaret fra Omverdenen.

Her fik Gordon det rette Blik paa Forholdene, der vare vanskeligere, end han egentlig havde troet; men, stolende paa Gud, haabede han, at Udfaldet skulde blive godt, hvor mørk end Stillingen var. Han havde tre alvorlige Fjender at bekæmpe: Oprørske Stammer, en Høvding, Harun, der var optraadt som Prætendent til Darfur, og endelig Sebehrs Søn, Suleiman, som stod i Spidsen for en Del Slavejægere og 6000 bevæbnede Slaver. Af nogle ægyptiske Embedsmænd fik Gordon forskjellige »gode Raad« om, hvordan han skulde gribe Sagen an, og bl. a. udklækkede hans sorte Privatsekretær en Plan til at lokke

Suleiman til Dara og dræbe ham; men Gordon kunde selvfølgelig ikke gaa ind paa denne Art Krigsførelse. Han vendte sig først mod de oprørske Stammer og satte en Pris paa Haruns Hoved.

Krigen mod Stammerne var yderst trættende, og Gordon var fortvivlet over sine daarlige, ægyptiske Soldater, som altid løb deres Vej. Havde han ikke kunnet stole paa flere venskabeligsindede Stammer, der leverede Krigere af samme Stof som Englændernes tapre Modstandere ved Abu Klea og andensteds, vilde det have været ham umuligt at udrette noget i Darfur. Hans Officerer bleve grebne i at tage Bestikkelse af Fjenden og, hvad værre var, i at stræbe ham efter Livet. Engang havde Gordon saaledes i Fascher slaaet sit Telt op i Nærheden af et Sted, hvor en Muezzin plejede at kalde Befolkningen til Bøn; en af hans arabiske Oberstløjtnanter forbød Muezzin'en at udføre sin daglige Dont under Paaskud af, at Generalguvernøren ikke vilde forstyrres, men i Haab om at vække Befolkningens religiøse Fanatisme mod »Kristenhunden«. Heldigvis lagde Gordons Sekretær Mærke til, at der ikke blev raabt til Bøn, og undersøgte Sagen. Gordon gav Muezzinen en Gave, og Oberstløjtnanten blev forvíst til et Sted, hvor han ikke kunde være farlig for den kristne Generalguvernørs Person.

I den Guerilla, som førtes mod Stammerne, kom Gordon ofte i Besiddelse af Slaver, hvis Tilstand var over al Beskrivelse ynkelig; han gjorde, hvad han kunde for at afhjælpe deres Lidelser, men lærte til sin store Sorg, at det her, saa dybt inde i Darfur, var endnu vanskeligere at disponere over de frigivne Slaver end at bekrige selve Slavehandlerne. Den fuldstændige Mangel paa paalidelige undergivne, der kunde betroes vigtige Stillinger, gjorde, at Gordon i Felten personlig maatte sørge for alt; ingen bekymrede sig om de syge, Provianteringen og Ammunitionsforsyningen, og hertil kom, at hele den civile Administration ogsaa hvilede paa ham, saa at han aldrig havde et Øjebliks Fred

og Ro og maatte beskæftige sig med de kjedsommeligste Bagateller. Af hans Breve fremgaar det ogsaa, at han ofte var træt af de utallige Smaaforretninger, der paahvilede ham; derimod trættedes han ikke af at være bestandig paa Farten, og selv de indfødte kunde ikke fatte, at han kunde udholde de anstrængende lange Ridt. Hans store Bevægelighed gjorde imidlertid stor Nytte; thi Embedsmændene kunde aldrig være sikre paa, at Meddelelsen om, at: »Pashaen er her!« ikke faldt over dem som et Lyn.

Til al Ulykke blev Gordons Privatsekretær for længere Tid syg i Darfur, og hvor travlt vor Helt end havde haft før, saa blev det dog værre nu: »Man forelægger mig de elendigste Smaasager«, skriver Gordon, »og hvor beskæftiget jeg end kan være, henvender man sig dog direkte til mig om rene Bagateller; ingen føler Ansvar, enhver anser sig for at være fuldstændig berettiget til at forlange mig i Tale og bliver fornærmet, dersom jeg ikke øjeblikkelig giver Avdiens. Og saa er man endda et Par Minutter om at modtage og overrække en Skrivelse. Hvor disse Mennesker dog ere nogle Snøvlehoveder! Følgen heraf er, at jeg river deres Andragender fra dem og kyler dem Skrivelser i Hovedet. De blive yderst fornærmede; men det faar at være. Sender man et Menneske i et Ærende, der haster, drager han højtidelig afsted, som om han var til Begravelse. Jeg ser Buddet komme langt borte og bliver undertiden saa ærgerlig, at jeg styrter det i Møde. Det kan jo være urigtigt, naar man beklæder en saa høj Stilling som jeg; men jeg kan ikke lade være. Jeg har Magt, om end jeg ikke høster Hæder, men faar dog en Del udrettet.«

Da Stillingen over for Stammerne saae noget lysere ud, traf Gordon betydelige Forberedelser til at rykke i Felten mod Harun; men heldigvis indløb der Efterretning om, at Tronprætendenten var flygtet ud af Riget, og ihvorvel Gordon var ærgerlig over at have spildt megen Tid med Forberedelserne, trøstede han sig dog med, at han nu

kunde henvende hele sin Opmærksomhed paa Slavejægerhøvdingen Suleiman, som i Spidsen for sine 6000 Mand var i Fremrykning mod Dara. Gordon hadede Blodsudgydelse og Krig, og for at undgaa et Sammenstød, der kun kunde blive yderst blodigt, og hvis Udfald ikke lod sig forudse, udførte han nu ret en »Gordonsk« Bedrift, en af de mærkeligste af de mange mærkelige Bedrifter, denne ejendommelige Mand har udført.

Da han modtog Efterretningen om Suleimans Fremrykning mod Dara, besteg han øjeblikkelig en Kamel, og uden Eskorte red han nu paa halvanden Dag en Snes Mil. Indvaanerne i Dara vilde ikke tro deres egne Øjne, da Generalguvernøren ene kom farende ind i Byen om Aftenen. Slavejægernes Hær stod en Mils Vej borte. Ved Daggry var Gordon paa Benene; iført »Khedivens gyldne Rustning«, som han kaldte sin guldbroderede Uniform, og eskorteret af nogle faa Ryttere red han ud til Slavejægernes Lejr, hvor hans aldeles uventede Ankomst vakte almindelig Bestyrtelse. Ankommen til Lejren optraadte han som den almægtige Generalguvernør og gav Sebehrs Søn og Slægtninge samt alle de øvrige Høvdinger Ordre til at møde. Alle adløde og satte sig i en Kreds omkring Gordon, som derpaa paa slet Arabisk holdt en kort, fyndig Tale, hvori han lod dem vide, at han vidste, de vare Oprørerne, hvorfor han gav dem Befaling til strax at falde til Føje, hvis de vilde opnaa Tilgivelse. Suleiman hyklede strax Troskab, og efter en kort Raadslagning faldt de øvrige Høvdinger til Føje.

Suleiman og flere af Høvdingerne fortrøde dog kort derpaa, at de havde underkastet sig; men Uenighed i Slavejægernes Lejr forhindrede Suleiman i at gribe til Vaaben, og yderst harmfuld over, hvad der var sket, lystrede han Gordons Befaling om at trække sig tilbage til Slavejægernes Tilholdssted, Schaka, som ligger et halvt Hundrede Mil syd for Fascher. Ved Afskedsavdiensen bad Suleiman efter Landets Skik og Brug om Gaver, men blev kort afvist,

og da han var kommen tilbage til Schaka, skrev han et meget underdanigt Brev til Gordon, hvori han kaldte sig hans Søn og atter tryglede om en Hædersbevisning. Atter nægtede Gordon ham en saadan, med mindre han vilde begive sig til Kairo og hilse paa Khediven eller give et andet slaaende Bevis for, at han vilde vedblive at holde Fred.

For at sætte Kronen paa sin ublodige Sejr over Slavejægerne begav Gordon sig i Begyndelsen af September til Schaka og modtog en Indbydelse af Suleiman til at være dennes Gjæst. Heller ikke ved denne Lejlighed opnaaede Slavejægerhøvdingen nogen Gunstbevisning af Betydning; men Gordon forærede ham blot sin Bøsse. Opholdet i Schaka varede kun nogle faa Dage, hvilket maaske var ganske heldigt, da det senere blev opklaret, at der var en Sammensværgelse i Gang mod Gordon blandt Slavejægerne; med Lethed kunde de have bemægtiget sig hans Person, og som den eneste Grund til, at dette ikke skete, kan kun anføres den høje Grad af Agtelse, Gordons fuldkomne Dødsforagt indgød.

Rejsen gik nu over Obeid i Kordofan tilbage til Khartum. Paa dette Tidspunkt blev det oplyst, at Gordons Privatsekretær var en stor Skurk og havde taget over 50,000 Kroner i Bestikkelse ved forskjellige Lejligheder; Fyren blev afskediget og sendt til Khartum for at dømmes, og i hans Sted traadte en ung, begavet Muhamedaner, hvem Gordon gav følgende Ros: »Han har den uerstattelige Egenskab at være en Mand, der siger mig imod, naar han ikke er enig med mig.« Undervejs opdagede han, at der befandt sig Slavehandlere i hans Følge, og disse døde ikke i Synden, om de end slap for at blive hængte, en Straf, hvormed Gordon truede dem. For øvrigt udtaler han sig i sine Breve gunstigere om Slavehandlerne, der i Almindelighed vare modige Folk, end om sine ægyptiske Soldater, hvem han hadede paa Grund af deres Fejghed. Landets indfødte sorte Befolkning, hos hvilken han fandt mandige Egenskaber,

og som han stedse tog i Forsvar mod dens Undertrykkere, fandt mest Naade for hans Øjne.

Som anført, henvendte man sig til Generalguvernøren om rene Bagateller, som man skulde tro, at underordnede Embedsmænd kunde have afgjort. Da Gordon befandt sig paa Rejsen fra Darfur til Khartum, kom en Dag en sort Soldat slæbende med en sort Pige og fortalte, at Pigen var hans; men en Araber erklærede, at han havde givet 70 Kroner for hende. Gordon betalte Araberen den nævnte Sum for at blive ham kvit og sagde til Pigen: »Nu tilhører du mig; vil du blive hos mig eller gaa afsted med den sorte Soldat«. »Jeg bliver hos Soldaten«, var Pigens Svar. »Hun gik sin Vej«, skriver Gordon, »og saa var den Bryllupsceremoni til Ende. Mere behøves ikke her.« Paa denne Expedition til Darfur, hvor Gordon lagde en saa vidunderlig Aktivitet for Dagen trods det varme Klima, brugte han mange Kameler. Dyr, der ellers kunde holde ud i ti Dage, maatte erstattes efter sex Dages Forløb, og det hændte flere Gange, at Kamelerne styrtede under ham.

I Midten af Oktober vendte Generalguvernøren efter denne heldige Udflugt tilbage til Khartum, hvor han dog kun opholdt sig en Uges Tid og afgjorde en Mængde Forretninger, som havde ophobet sig under hans Fraværelse. »Jeg kan ikke vise mig«, skriver han paa dette Tidspunkt, »uden at jeg har Folk efter mig, der jamrende ville overrække mig Bønskrifter om at give deres Slægtninge fri, som ere fængslede for grove Forseelser. Jeg vil ikke, som det ellers er Skik og Brug, lade dem jage bort med Prygl; men jeg kan dog ikke løslade enhver Fange«.

Da Khediven ønskede hans Nærværelse i Kairo, begav han sig med et Dampskib paa Rejsen. Han nød ret Nilrejsen, hvor han var i Fred og Ro; men Glæden var kun kort, thi i Berber ventede ham en Mængde Skrivelser og Telegrammer og tre Dages Festligheder. Det første, Gordon foretog sig i Berber, var at bortjage en Æresvagt paa en

halv Snes Mand, som generede ham i et Forværelse. Rejsen fortsattes, og undervejs havde han under de korte Ophold i Byerne nok at gjøre med at svare paa Bønskrifter og Klager over de slette Embedsmænd. I Dongola, hvortil han ankom i Begyndelsen af November, modtog han flere Telegrammer om, at Abessinierne havde gjort et Indfald og endog truede Sennar. Da Landet var slet besat med Militær, og Telegrammerne løde mere og mere faretruende, vendte han gjennem Bahudaørkenen tilbage til Khartum med sin sædvanlige Hurtighed, skjønt han led af et ondartet Udslæt. Ankommen til Staden fik han imidlertid at vide, at Indfaldet fra Abessinien havde indskrænket sig til, at en Stamme, som for Resten var bleven slaaet tilbage med stort Tab, havde foretaget et af de paa Grænsen ikke ualmindelige røverske Indfald for at furagere.

Gordon fandt det dog rettest at begive sig til den abessiniske Grænse for at bringe Orden i det gamle Mellemværende med Høvdingen Valad, Ægypten og Abessinien. Rejsen gik saa hurtig, at Generalguvernørens arabiske Eskorte havde ondt ved at følge med, og da Gordon ikke skjøttede om at holde Rast i Byerne, slog han i Almindelighed Lejr i Landsbyerne. Ærgerlig herover gjorde Eskorten alt, hvad den kunde, for at udbasunere Generalguvernørens Ankomst, for at han kunde blive opholdt; men han spillede sine Arabere et Puds. Han vidste nemlig godt, at Skildvagterne sove, hvorfor han stod op før Daggry og red, uden at nogen vidste af det, til den næste Station, hvor han kunde være i Fred og Ro. Over Kassala naaede han Grænsen og begav sig, kun eskorteret af en halv Snes Arabere, til Valads Lejr. Han fik her i Begyndelsen en saa kølig Modtagelse — Valad nægtede endog under forskjellige Paaskud at modtage ham —, at han begyndte at frygte for, at han var gaaet i en Fælde. Under Underhandlingerne med Valad, hvem Gordon raadede til at forlige sig med Kong Johannes, viste det sig, at Grænsehøvdingen

var en aldeles umedgjørlig Person, og Gordon rejste videre til Massova. Her fra søgte han at sætte sig i Forbindelse med den abessiniske Konge; men da denne for Øjeblikket var i Felten mod Kongen af Schoa, maatte denne Plan opgives. Gordon var paa Vejen til Khartum over Suakin og Berber, da et Telegram ved Aarets Slutning kaldte ham til Kairo.

Hvor nødig Gordon vilde, maatte han lystre. Det havde været et anstrængende Aar; thi hans Rideture paa Kamelryg havde strakt sig over otte Hundrede danske Mil, som han havde tilbagelagt uden at tage den Forsigtighedsregel at bære et Bryst- og Livbælte. »Mit Hjærte og mine Lunger ere blevne rystede ud af deres Leje«, skriver han, »og jeg har samme Fornemmelse i Brystet som i Halsen, naar den er stiv. Det er min oprigtige Mening, at jeg heller vilde være død end levende, naar jeg skal leve dette Liv; men jeg vil dog heller være her end andensteds«.

I Begyndelsen af Marts naaede han Kairo, hvor han havde den Ærgrelse at blive modtagen med stor Udmærkelse og at blive indkvarteret i et Slot, der bruges til at huse fyrstelige Personer, som ere Khedivens Gjæster. »Jeg længes efter min Kamel og føler mig som en Flue i en Flaske«, skriver han om sit Ophold i Kairo ved denne Lejlighed, af hvilket han for øvrigt ikke havde Glæde. Khediven vilde nemlig gjøre ham til Formand i en Kommission, der skulde drøfte Rigets finansielle Tilstand; men hertil egnede Gordon sig aldeles ikke. Han kunde ikke gaa paa Akkord med sine egne og andres Anskuelser, og i yderst slet Lune, med et sort Blik paa alt og alle, tog han Afsked med Khediven, der efter hans Anskuelse ikke havde ydet ham tilbørlig Støtte, for at begive sig tilbage til Sudan.

Denne Gang gjaldt Rejsen foreløbig hans østlige Provins Harrar, der ligger øst for Abessinien og grænser til Bugten ved Aden. Han rejste ad det røde Hav til Seila,

hvor fra han foretog en anstrængende Rejse til Byen Harrar, som ligger omtrent tredive Mil i lige Linje fra Kysten. I denne Provins regerede Rauf Pasha, som Gordon i 1874 havde set sig nødsagen til at sende til Kairo fra Gondokoro. Rauf tyranniserede Befolkningen og søgte kun at berige sig paa dens Bekostning. Paa Rejsen fra Seila til Harrar konfiskerede Gordon to Tusende Sække Kaffe, som Rauf havde bemægtiget sig paa ulovlig Maade, og som nu til opskruede Priser skulde sælges til Soldaterne. I Slutningen af April ankom Generalguvernøren til Harrar, og den følgende Dag blev Rauf Pasha jagen ud af Byen, skjønt han tryglede om Naade. »Det gjør mig ondt for ham«, skriver Gordon, »og jeg haaber til Gud ikke at have været uretfærdig; men Synet af Folkets Lidelser bragte mig til den Anskuelse, at det er bedre, at en enkelt sørger, end at saa mange skulle være bedrøvede«.

Den 12te Maj var Gordon i Massova, hvor han fik en begejstret Modtagelse; men han opholdt sig kun ganske kort Tid her, thi hans Nærværelse i Khartum var nødvendig. Allerede i Begyndelsen af den følgende Maaned træffe vi ham i Berber, og Rejsen mellem Suakim og den sidstnævnte Stad havde han tilbagelagt i kun ni Dage. Ankommen til Khartum gav han sin næstkommanderende, Osman Pasha, Ordre til at begive sig til Darfur. Pashaen foregav Sygdom; men Sagen var den, at denne Hædersmand for nylig var bleven udnævnt til Kommandør af Medjidieordenen, hvilket var hans Ambition i dette Liv. Osman blev strax sendt til Kairo til videre Behandling af Regeringen, saa meget mere som han var stærkt mistænkt for Forræderi.

Befolkningen i Khartum var henrykt over atter at have den menneskekjærlige Generalguvernør i sin Midte; men snart skulde der indløbe meget alvorlige Efterretninger fra Slavejægerhøvdingen Suleiman, i det der i Juli indtraf paalidelig Melding om, at Slavejægerne havde gjort Oprør

og bemægtiget sig Provinsen Bahr-el-Gasel, syd for Darfur, da deres nordligere Landomraade, som vi have set, det foregaaende Aar var blevet dem berøvet. Gordon handlede med sin sædvanlige Energi; den dygtige Italiener Gessi blev sendt syd paa med Tropper, og Gordon fængslede ethvert Medlem af Suleimans Familie, som han kunde bemægtige sig. Krigen mod Slavejægerne skulde blive meget alvorlig, men vi kunne kun følge den i store Træk.

Gessi drog først til de ækvatoriale Provinser for at hente Forstærkning, og i Avgust indtog han en fast Stilling paa en Station ved en af Gasel-Flodens Bifloder; men Regn og Flodforhindringer forsinkede hans Fremrykning til hen i November. Medens Gessi opholdt sig her, fik han at vide, at Suleiman havde nedsablet Khedivens Garnison i Dem Idris og bemægtiget sig Beholdningerne paa dette befæstede Punkt. Gessis Styrke bestod kun af 300 Mand regulære og 700 Mand irregulære Tropper, og Rygterne om Slavejægernes Overmagt gjorde, at hans Folk begyndte at desertere, hvilket dog Gessi forhindrede ved at lade fangne Desertører skyde og paa anden Maade optræde med stor Strænghed. Forgjæves anmodede han Gordon om Hjælp; Brevene vare fem Maaneder om at naa Khartum. I November begyndte Gessi Operationerne for Alvor og lagde stor Dygtighed, men tillige stor Haardhed for Dagen. Det første Sammenstød med Slavejægerne skete i Slutningen af November i Nærheden af Dem Idris, og fire Gange stormede Suleiman Gessis faste Stilling, men maatte trække sig tilbage med stort Mandefald. Italieneren var for svag til at forfølge, og Suleiman, der havde haft 1000 Mand døde under Stormen, nøjedes med at indeslutte sin Fjende og foretog først atter i Januar 1879 et alvorligt Angreb. Medens Gessi var indesluttet, var han i saa stor Mangel for Ammunition, at han opsamlede Fjendens Kugler og støbte dem om. Suleimans Angreb mislykkedes efter en

yderst haardnakket Kamp, og Gessi kunde nu i nogen Tid i Fred oppebie Ankomsten af Forstærkninger og Ammunition.

Det var en uhyggelig Tid for Gordon i Khartum. Han levede i den største Spænding for Gessi, og i Kairo modtog man hans Anmodninger om Hjælp med stor Kulde. Finanserne vare i Uorden, og den ægyptiske Minister Nubar Pasha, med hvem Gordon efterhaanden var kommen til at staa paa en meget spændt Fod, truede endog med at ville sende Sebehr til Sudan, da denne havde lovet at ville pine Penge af Befolkningen. Med Varme satte Gordon sig herimod, da alle hans skjønne Tanker om at knække Slavejægernes Magt i saa Tilfælde vilde gaa i Lyset. Tre Gange fik Gordon Ordre om at begive sig til Kairo, hvilket han nægtede paa Grund af Sagernes alvorlige Tilstand; heldigvis gik Nubar Pasha af, og Gordon fik endelig i Marts den længe ønskede Tilladelse til at begive sig til Krigsskuepladsen.

Midt i samme Maaned rykkede Gessi ud mod Slavejægerne, og under et blodigt Angreb paa disses befæstede Stilling var han saa heldig med en Congreves Raket at skyde deres Lejr i Brand og vinde betydelige Fordele; men atter tvang Ammunitionsmangel og hidsig Feber, der gjorde lyst i hans Række, ham til at holde sig til Defensiven. I Ilmarcher ilede Gordon til Schaka for her fra at bringe Gessi Undsætning, og han beskriver denne forcerede Marche som den værste Tid, han nogen Sinde har haft baade i Kina og Afrika. Paa sine lange Ridt om Natten fattede han nye Planer til at knuse Slavehandelen, Planer, som han haabede efter Nubar Pashas Afgang at kunne bringe til Udførelse. I Løbet af de sidste ni Maaneder havde hans Embedsmænd beslaglagt ikke mindre end 63 Slavekaravaner med et Par Tusende Slaver, og dog mener Gordon, at det kun var lykkedes at beslaglægge en Femtedel af Karavanerne, af hvilke Størstedelen kom fra det store Slavedepot i Schaka. Ved sin Ankomst her til modtog

Gordon den glædelige Efterretning, at den utrættelige Gessi havde faaet Forstærkning og atter med Held grebet Offensiven. Slavejægerne bleve i Løbet af April slaaede i flere Træfninger og en Mængde Slaver frigivne; men skjønt Gessi havde været lige paa Nippet til at fange Suleiman, var denne dog undsluppen og dragen mod Vest, dybere ind i Landet.

Gordons Stilling i Schaka var i Begyndelsen ikke god. Han havde kun faa Folk med sig, og Stammerne vare ikke til at stole paa; men Efterretningen om Suleimans stadige Tab og Flugt havde den gavnlige Indflydelse, at flere og flere Stammer erklærede sig for Khediven. Med Held benyttede Gordon sig af den gunstige Vending, Sagerne efterhaanden tog, til at foretage Strejftog mod Slavejægernes Bander. I Slutningen af Juni stødte Gordon og Gessi sammen. Den tapre Italiener var kommen til at se meget ældre ud af alle de Strabadser, han havde døjet i det forløbne Aar. Forinden Gordon vendte tilbage til Khartum, udnævnte han Gessi til Pasha og Guvernør i Provinsen Bahr-el-Gasel samt skjænkede ham 40,000 Kroner og en Orden til Belønning for hans store Tjenester*).

---

*) Gessi skulde kun i kort Tid nyde Frugten af sine Sejre. Da Gordon forlod Khedivens Tjeneste, blev hans Stilling mere og mere uholdbar; han besluttede at tage sin Afsked, men skulde bukke under for Følgerne af et forfærdeligt Drama. Med en Flotille, om Bord i hvilken befandt sig 500 Mand under hans Kommando, blev han, vistnok paa Grund af utidig Sorgløshed, paa Gaselfloden stikkende fast i en Flodforhindring — forkilede Græs- og Sivøer. Hans Folk kunde ikke komme fra Borde, og snart indfandt sig Hungersnøden. Af de 500 Mand døde 400 Hungersdøden, inden der kom Hjælp. „Min sidste Næring", fortalte den ulykkelige Gessi den berømte Afrikarejsende Rohlfs, hvem han traf om Bord i et Dampskib i det røde Hav, „bestod af Sko og Geværremme. Jeg spiste ikke af Ligene. Soldaterne bøde mig en Dag et Stykke Menneskelaar. Jeg var lige ved at spise af det; men vedhængende Tarme bragte mig til at væmmes." Denne

Man faar et godt Begreb om den forfærdelige Tilstand, Slavejægerne havde fremkaldt i Darfur, ved at læse Gordons Beretninger om den store Mængde Skeletter, han ofte fandt ved Karavanvejene. Af Hjærneskaller lod han hist og her bygge Varder. Han anslaar Tabet af Menneskeliv i Darfur i Aarene 1875—79 til 16,000 Ægyptere og 50,000 indfødte foruden Slaverne, og efter hans Mening ere 80—100,000 Slaver omkomne af Sult, Elendighed og paa anden Maade i det nævnte Tidsrum.

Gessi fortsatte med sin vante Ihærdighed Kampen mod Khedivens Fjender. Den tidligere nævnte Tronprætendent Haruns Magt blev knust, og efter kort Tids Forløb lykkedes det Gessi at fange Suleiman, der med sine tiloversblevne Høvdinger blev skudt. Slavejægernes Magt og dermed Sebehrs Indflydelse havde herved faaet et alvorligt Knæk, og Gordon kunde med Tilfredsstillelse se tilbage paa, hvad han havde udrettet for, i det mindste en Stund, at skaffe nogenlunde Ro og Fred til Veje i Landet og udvide Khedivens Myndighed.

Under et kort Ophold i Khartum modtog Gordon et Brev fra sin gamle Bekjendt, den mægtige Li-Hung som Svar paa en Skrivelse, Gordon havde tilstillet ham, og det kan have sin Interesse at gjøre et lille Uddrag af dette Brev fra det fjærne Østens store Mand. »Det er nu fjorten Aar, siden vi skiltes ad«, skriver Li-Hung. »Skjønt jeg ikke har skrevet til Dem tidligere, mindes jeg Dem med stor Interesse og taler ofte om Dem. De Velgjerninger, De har ydet Kina, ere ikke glemte; men de føles i alle de Egne, i hvilke De spillede en saa fremragende Rolle. Hele Befolkningen velsigner Dem for den Fred og Lykke, den

---

Katastrofe nedbrød ganske Gessis Kræfter. Rohlfs fortæller, at Gessi saae ud som et levende Lig, da han kom om Bord i Dampskibet, og kort efter sin Ankomst til Suez døde han i April 1881.

nu nyder. Deres Bedrifter i Ægypten ere kjendte over hele den civiliserede Verden. Jeg har ofte i Bladene læst om Deres ædle Virksomhed ved Nilen. De er en Mand, der vil gjøre Deres sjældne Evner gjældende overalt, hvor der er alvorlig Fare paa Færde. Jeg haaber, det maa forundes Dem at leve længe iblandt den Befolkning, hvortil Skæbnen har kaldet Dem. Jeg arbejder haardt paa at bringe mit Folk fremad i Udviklingen og paa at bringe det i Samklang med alle Folkeslag, der bo ved Verdenshavene.«

I Slutningen af Avgust træffe vi Gordon i Kairo, hvor Tevfik havde afløst Ismail, og Nubar Pasha atter var bleven Minister. Gordon opholdt sig kun en Uges Tid i Kairo, hvor han havde flere Sammenstød med Ministrene, og det blev ham klart, at han ikke kunde vedblive at tjene Ægypten under det nye Regimente; men forinden han officielt tog sin Afsked, samtykkede han paa Khedivens indtrængende Anmodning i at overtage en alt andet end behagelig Sendelse til Kong Johannes i Abessinien, med hvem Khediven stadig levede paa en spændt Fod. I Kairo gik der de latterligste Rygter om Gordon, hvem hans Fjender tillagde ærgjerrige Planer med Hensyn til Sudan. »Rygtet gaar«, skriver Gordon, »at jeg vil være Sultan i Sudan! Det vilde nok min Famlie ikke synes rigtig om.«

Gordons Instruktioner vare yderst vage; de drejede sig om Bilæggelsen af Grænsestridighederne, om den tidligere omtalte Valad, som Kong Johannes holdt fangen, og endelig om det meget kildne Punkt: Abessiniens Forlangende om Adgang til Havet. Over Massova begav Gordon sig til den abessiniske Grænse for efter en Sammenkomst med en af Kong Johannes' mægtigste Høvdinger eller Guvernører, Ras Alula, at begive sig til Kongen. Denne Stormand, hvis Bolig laa paa Toppen af en stejl Klippe, modtog Gordon med megen Kulde og skjøttede ikke om at læse en Skrivelse fra Khediven. Han var dog saa naadig at tillade

Gordon at ryge Tobak, hvilket Johannes havde forbudt sine Undersaatter under Straf af at miste en Haand og en Fod, men forlangte af Gordon, at han skulde klatre op ad Klippen, naar han ønskede at tale med ham. Dette blev dog rent ud afslaaet, og der blev indrettet en Hytte til Gordon ved Siden af Ras Alulas Bolig. Høvdingen lovede indtil videre ikke at gjøre Indfald i Ægypten og medgav Gordon Vejvisere til Kong Johannes' Resident, Debra Tabor, i Nærheden af Gondar.

Efter en højst anstrængende Marche naaede han Debra Tabor i Slutningen af Oktober og modtoges af Johannes, ved hvis Hof der opholdt sig en Græker og et Par Italienere, med Salut. Samme Aften indfandt der sig hos Gordon flere ægyptiske Undersaatter, som Ras Alula havde fanget for et Par Aar siden, for at anmode Gordon om at begjære deres Løsladelse. Den første Avdiensdag stillede den abessiniske Konge nogle saa aldeles urimelige Fordringer om Landafstaaelse til den ægyptiske Sendemand, at denne spøgefuld bemærker i et Brev, »at Hans abessiniske Majestæt ikke syntes at være videre godt bevandret i Geografi«. Imidlertid blev det bestemt, at Forhandlingerne skulde fortsættes, og Gordon gav Kongen flere Foræringer til en Værdi af i alt 4000 Kroner. En halv Snes Dage gik hen, uden at Gordon hørte noget fra Kongen, og da endelig Forhandlingerne gjenoptoges, havde Gordon Fornemmelsen af, at Evropæerne ved det abessiniske Hof ikke vare ham gunstig stemte. Kong Johannes og Gordon kunde ikke blive enige, og det hele, Gordon opnaaede, var et kort Brev fra Kongen til Khediven. Særlig irriteret blev Kong Johannes over Gordons Forlangende om Løsladelse af de ægyptiske Fanger.

Gordons ligefremme Optræden mod Kongen gjorde ikke det spændte Forhold bedre. Den abessiniske Despot holdt ikke af, at denne besynderlige Sendemand, der spaserede omkring, som det lystede ham, og hvem Fattigfolk holdt sig til,

under Forhandlingerne sagde ham drøje Sandheder, som ingen hidtil havde vovet at byde ham. Det skurrede i hans Øren, naar Tolken oversatte Sætninger, som: »Kongen vilde gjøre klogere i ikke at optræde som Guddom« og: »sex Fod Jord er nok til den ene som til den anden.« Under en af Avdienserne kom det, som en af Italienerne ved Hoffet har berettet, til et meget alvorligt Ordskifte mellem Kongen og Sendemanden. »Véd du vel, Gordon Pasha, at jeg kan lade dig dræbe paa Stedet, om mig lyster?« sagde Kongen. »Ja, det véd jeg godt. Dræb mig strax, jeg er rede til at dø«, var Svaret. Forbavset udbrød Johannes: »Hvad siger du, er du rede til at dø?« »Jeg er altid belavet paa Døden«, svarede Gordon, »og det er saa langt fra, at jeg frygter for at blive dræbt af dig, at jeg vilde betragte Døden som en Gunstbevisning; thi du vilde skaane mig for alle de Ulykker, der i Fremtiden kunde ramme mig.« Efter en Pavse ytrede Kongen: »Er du da slet ikke bange for min Magt?« »Nej, ikke det fjærneste«, var Svaret. Ved Hoffet forundrede man sig over, at Gordon ikke blev fængslet.

Efter et Par Ugers uhyggeligt Ophold i Residensstaden tiltraadte Gordon Tilbagerejsen, som skulde blive alt andet end behagelig. Han vilde begive sig til Khartum over Kassala, men blev undervejs fængslet af abessiniske Tropper og tilintetgjorde sin Dagbog, for at den ikke skulde falde i Kong Johannes' Hænder. Han blev dog snart løsladt, men atter fængslet af en abessinisk Høvding. Den paatænkte Rejserute maatte opgives, og først efter at have betalt omtrent 25,000 Kroner i Løsepenge, Tribut og for Beskyttelse undervejs slap han over Grænsen og naaede Massova, hvor der heldigvis laa en engelsk Kanonbaad, som bragte ham til Sues, hvor fra han begav sig til Kairo, hvor han indtraf ved Aarets Slutning.

Det kom her til et Brud mellem Gordon og Ministrene, da han ikke kunde gaa ind paa de Reformer, man agtede

at indføre i Sudan mod hans Raad, og desuden var der Misstemning mod ham, da han ikke kunde lægge Skjul paa, at det ikke forekom ham at være et urimeligt Forlangende af Abessinien at ville have Luft til Havet. Han forlangte sin Afsked, og Ministrene modtoge den med Glæde, men Khediven tolkede ham sin Tak for, hvad han havde udrettet i Sudan, og udtalte sin hjærtelige Beklagelse over at skulle miste hans Tjeneste. Han tog Tevfiks uskrømtede Agtelse med sig, som han havde besiddet Ismaïls. »Man siger stedse, at jeg nærer Mistillid til Engelskmændene«, ytrede engang den afgaaede Khediv; »men har jeg nogen Sinde næret Mistillid til Gordon? Han er en hæderlig og ærlig Mand; han er en Administrator, ikke Diplomat.«

I Sudan kom alt snart i den gamle Gænge; men den undertrykte Befolkning bevarede med Kjærlighed Mindet om Gordon. En saadan Generalguvernør havde Sudan aldrig haft. Medens ellers de højtstaaende ægyptiske Embedsmænd kun gik ud paa at berige sig paa Befolkningens Bekostning, drog Gordon lige saa fattig hjem fra Ægypten som fra Kina, hans Retfærdighedsfølelse og gavmilde Haand havde lindret megen Nød. Mangen en gammel Mand og Kvinde kunde fortælle, hvorledes den »gode« Pasha personlig havde sørget for, at der i trange Tider blev bragt dem Korn og Vand; der var dem, som kunde fortælle, hvorledes de havde set den mægtige Generalguvernør stige ned fra sin Kamel og tage et spædt, døende Barn, der laa henkastet ved Vejen, hvor en Slavekaravane var dragen forbi, i sine Arme, bære det ind i en Hytte, selv vaske Støvet af dets Ansigt og sørge for, at det blev plejet; de kunde fortælle mangt et ædelt Træk af den bramfri, tarvelige Mand, som ringeagtede al Pomp og Pragt, og som aldrig tænkte først paa sig selv, men altid paa andre. Over for ham faldt selv Muhamedanismens Religionshad magtesløst til Jorden, og for den kristne Gordon blev der opsendt Bønner i Mekka.

Over for en varm Beundrer af hans Virksomhed som Generalguvernør i Sudan udtalte Gordon følgende Dom om sig selv: »Jeg er hverken en stor Administrator eller Finansmand, men jeg véd, at jeg har tilføjet Slavehandelen et Knæk og bragt Befolkningen til at elske mig«.

Det var ikke mindst Bevidstheden om at være i Besiddelse af denne Kjærlighed, der bragte Gordon til fire Aar senere at gribe ind i de Begivenheder i Sudan, som endnu ere i frisk Minde hos alle, og i hvilke Heltens tragiske Død danner Hovedepisoden.

O. Irminger.

Georg I. af England.

(Slutning).

IV.

Da Bolingbroke kom til Paris, tilbød han ikke lige strax Jakob Stuart sin Tjeneste, men syntes selv da at være ubestemt. Hvis han blot havde haft den ringeste Udsigt til med Sikkerhed at kunne vende tilbage, vilde han vistnok uden Tøven have vendt Stuarterne Ryggen og skyndt sig med at forsikre den regerende engelske Konge om sin Loyalitet. Da han imidlertid efter nogen Tids Forløb indsaa, at han havde udspillet sin Rolle hjemme, sluttede han sig aabenlyst til Jakob Stuart, der udnævnte ham til Statssekretær. Det maa have været en underlig Stilling for en Mand med Bolingbrokes Ærgjerrighed og Begavelse at se sig tvungen til at tage til Takke med et Skinembede ved et fingeret Hof. Det eneste, som kunde have gjort hans Stilling taalelig, vilde have været, at han nærede en varm Hengivenhed for Sagen, en Hengivenhed, der fik ham til at glemme sig selv for dens Forhaabninger, dens Farer, dens Triumfer og dens Ulykker; men Bolingbroke fandt det tvært imod vanskelig at tage Stuarternes Sag med Alvor, selv nu, da han spillede en ledende Statsmands Rolle. En kritisk Iagttager skriver herom fra Paris i Begyndelsen af Aaret 1716: »Bolingbrokes Hovedfejl var, at han ikke kunde

spille sin Rolle med et tilstrækkelig alvorligt Ansigt, han kunde ikke lade være af og til at le ad slige Konger og Dronninger.«

Ludvig XIV. nægtede vel at støtte Stuarternes Sag aabenlyst, men var villig til hemmelig at yde den sin Hjælp; hans Død var derfor et haardt Slag for Jakob Stuart, der efter Bolingbrokes egne Ord i ham mistede sin bedste Ven. Regenten, Hertugen af Orléans, indsaa, at Stuarternes Sag var næsten tabt, medens Huset Hannover hævede sig; selv den Gang de to syntes at balancere, forekom det Orléans — for at bruge et Udtryk fra vor egen Tid —, at den ene Sag kun var halvt levende, men den anden halvt død. Han hældede derfor mest til Georgs Parti, og paa Forlangende af den engelske Sendemand i Paris hindrede han Afsejlingen af de Fartøjer, der skulde have støttet en Landgang paa den engelske Kyst.

Jakob Stuart syntes at være bestemt paa endnu mere at forspilde enhver Udsigt for sig og sin Slægt og at bringe sine Tilhængere i Ulykke. Det rette Øjeblik til at gribe ind havde han ladet gaa forbi, og nu valgte han det mest uheldige Tidspunkt, der kunde tænkes, til at gjøre et Forsøg. Hvis Jakob havde víst Energi og Bestemthed i det Øjeblik, Dronning Anna laa for Døden, kunde han maaske have opnaaet, i alt Fald for en Tid, at komme til Regeringen; men efter at have ladet dette Øjeblik gaa unyttet forbi, vilde det eneste fornuftige have været, om han havde sat al Kraft ind paa at reorganisere sit Parti og sine Planer, rolig ventet, indtil der kom en Reaktion — thi Georg den førstes lidet tiltrækkende Karakter og hans øjensynlige Udygtighed vilde rimeligvis have fremkaldt en Reaktion —, og saa energisk slaaet et afgjørende Slag; men nu havde Georg I. kun været et Aar paa Tronen, da Jakob Stuarts Tilhængere gjorde et ynkeligt Forsøg paa Oprør.

Under tre Betingelser kunde en Opstand have en nogenlunde rimelig Udsigt til at lykkes, og disse Betingelser

vare ogsaa tagne med i Beregningen af Jakobiternes Førere i England, Skotland og Frankrig. Den første var, at Opstanden skulde finde Sted paa én Gang i England og Skotland; den anden, at Jakob Stuart selv skulde drage i Felten; den tredje, at Frankrig skulde yde Foretagendet en kraftig Hjælp. Jakobiternes Sag var stærk i de sydvestlige Egne af England, og dér havde Hertugen af Ormond stor Indflydelse; det var derfor Førernes Mening, at Jakob Stuart skulde træde op i Skotland; paa samme Tid skulde Ormond rejse Oprørsfanen i det sydvestlige England, og Frankrig skulde understøtte Foretagendet med Soldater, Penge og Vaaben. Uagtet to af disse nødvendige Betingelser manglede, i det Frankrig var uvillig til at hjælpe, og Ormond ude af Stand til at lede Opstanden i England, vilde Prætendenten dog trods sine bedste Raadgiveres Advarsler vove Forsøget. Da Ormond nu pludselig kom til Paris som Flygtning, bleve Jakobiterne betagne af Modløshed; man havde saa sikkert stolet paa, at han vilde blive i England og, hvis han truedes med Fængsel, skynde sig til de sydvestlige Provinser og her rejse Stuarternes Fane. Nu indsaa alle, at Spillet var tabt, og Bolingbroke sendte ufortøvet et sikkert Bud til Lord Mar for at afholde ham fra nu at gjøre noget Forsøg, da Stillingen var saa forandret. Brevet kom imidlertid for sent, Lord Mar havde allerede begyndt sin Bevægelse hen imod Højlandet, nu var en Standsning umulig, Oprøret var blusset op. Jakob Stuart var mere end nogen Sinde bestemt paa at gaa frem, men hans Grunde syntes dikterede af ren Fortvivlelse. »Jeg kan ikke se andet«, skrev han til Bolingbroke, »end at Opsættelse forværrer Tilstanden fra Dag til Dag, og ligesom Sagen nu er mere vanskelig, end den var for sex Maaneder siden, saaledes ville Vanskelighederne efter al menneskelig Sandsynlighed snarere forøges end formindskes. Heftige Sygdomme fordre kraftige Lægemidler, og at undlade at bruge dem har i visse Tilfælde samme Virkning

som at bruge slette.« Det var i Virkeligheden ogsaa umuligt, at Prætendenten og Hertugen af Ormond nu kunde holde sig tilbage, og den 28de Oktober 1715 begav Jakob Stuart sig paa Rejsen i Forklædning og tog Vejen imod Vest til St. Malo. Ormond sejlede fra Kysten af Normandiet over til Devonshire, men fandt ingen Forberedelser til Opstanden; alle Prætendentens Planer havde nemlig længe været kjendte af den engelske Regering, og der var truffet Forholdsregler for at tilintetgjøre dem. I det lille jakobitiske Parlament i Paris, som Bolingbroke omtaler saa foragtelig, og om hvilket han siger, at intet Kjøn var udelukket derfra, blev der ikke gjort nogen Hemmelighed af Jakob Stuarts Planer, og hvert Ord, som kunde være af Vigtighed for den engelske Regering, blev strax forebragt den nye engelske Sendemand, Lord Stair, en dygtig og bestemt Mand. Ormond indsaa, at han var gaaet Glip af det heldige Øjeblik, da han flygtede fra England til Frankrig, og nu havde han ingen Midler til at gjenoprette det tabte. Han vendte da tilbage til Bretagne, hvor han fandt Prætendenten i Færd med at tage til Skotland; efter mange Forhindringer og Opsættelser gik Jakob Stuart endelig ved Dunkerque om Bord i et lille Fartøj, med et halvt Dusin jakobitiske Officerer og nogle faa Kanoner.

Paa samme Tid forefaldt der — næsten som efter Befaling fra Frankrig — omtrent samtidig og overalt i England jakobitiske Demonstrationer, der mange Steder gik over til Tumult. Man drak Skaaler for en hemmelighedsfuld Person, der kaldtes Job, som dog ikke var beslægtet med det gamle Testamentes Job, men hvis Navn var dannet af Begyndelsesbogstaverne i Jakob, Ormond og Bolingbroke; ikke mindre populær var »Kit«, der stod i Steden for »Kong Jakob III.« Prætendentens Fødselsdag fejredes med vilde Udbrud af Begejstring, mange Steder bleve endog Vinduerne slaaede ind i Huse, hvis Beboere ikke vilde illuminere til Ære derfor. Loyale Undersaatter, der prøvede paa

at fejre Kong Georgs Fødselsdag paa lignende Maade, bleve flere Steder voldsomt overfaldne af Pøbelen. Disse Demonstrationer antoge en saa alvorlig Karakter, at Regeringen fandt det nødvendigt at samle en stor Del Tropper og oprette en Lejr i Hyde-Park, hvad der for øvrigt ogsaa kunde være til Nytte paa anden Maade, i det Hyde-Park paa den Tid var et yndet Tilflugtssted for Landevejsrøvere og Mordere.

I Skotland var Oprøret brudt ud, og John Erskine, Jarl af Mar, havde stillet sig i Spidsen for Jakob Stuarts Tilhængere. Han besad baade Mod og Dygtighed, havde indtaget en høj Stilling under Dronning Anna og var alt den Gang anset for en hengiven Tilhænger af Stuarterne, hvorfor han ogsaa blev afskediget, da Kong Georg kom til England. Lord Mar havde ventet noget saadant og havde skrevet et ydmygt, krybende Brev til Georg, hvori han talte om hans »lykkelige Tronbestigelse«, bevidnede sin Hengivenhed for Huset Hannover og lovede: »I skal altid i mig finde saa tro en Undersaat, som nogen Konge kan have.« Den nye Konge havde imidlertid ingen Tiltro til hans Troskab, og et Aar efter var da ogsaa denne tro Undersaat atter vendt tilbage til Jakobiterne og samlede nu Højlænderne i Jakob Stuarts Navn.

Klanerne samledes ved Braemar, og den ene efter den anden smykkede sig med den hvide Kokarde som et Kjendetegn paa Stuarternes Tilhængere. Inverness blev tagen, Jakob proklameredes flere Steder som Konge, og Hæren under Mar's Anførsel blev større og større; han havde begyndt med en Haandfuld Mænd, nu havde han en lille Armé; han havde paa Lykke og Fromme plantet Stuarternes Banner ved Braemar, og nu var næsten hele Landet nord for Tay i Jakobiternes Magt. Hertugen af Argyll fik Befalingen over de kongelige Tropper og ankom til Skotland midt i September 1715. Han skyndte sig til Lejren i Nærheden af Stirling, hvor han kom bogstavelig næsten alene; han bragte ingen Soldater med sig og fandt kun faa

Tropper der. Under sin Befaling havde Hertugen i alt kun omtrent halvandet Tusende Mand, og hans Udsigter vare til visse ikke meget trøstelige. Han kunde vente liden eller ingen Hjælp fra sin egen Klan, den havde nok at gjøre med at værge sig mod Lord Mar's Tilhængere, og det samme var Tilfældet med Glasgow, Dumfries og andre Byer. Det var en forbavsende ringe Styrke, Regeringen havde at raade over, i hele Landet kun omtrent otte Tusende Mand. Den havde flere Tropper uden Lands end hjemme; men under de mislige Tilstande paa Fastlandet kunde man ikke uden i yderste Nødstilfælde kalde nogle af dem hjem. Af den lille Styrke paa otte Tusende Mand vovede man ikke at sende Størstedelen mod Nord, da man ikke vidste, hvor det afgjørende Slag skulde slaas for Stuarternes Sag. Mange af Georgs Raadgivere betragtede endnu Bevægelsen i Skotland som en List og troede, at Ormond dog skulde føre den virkelige Kamp i det vestlige England.

Dog det Uheld, som svævede over Stuarternes Sag i hele dens sidste Tid, fulgte den ogsaa nu. Der var ingen tænkelig Grund for Lord Mar til ikke at drage mod Syd; Kongens Tropper vare faa og indtoge ingen Stilling, hvor de kunde gjøre nogen betydelig Modstand; men ved et saadant Foretagende afhænger alt af Bevægelsernes Hurtighed; thi Landets egentlige Hjælpekilder vare dog i Hænderne paa Kongen og hans Tilhængere, hver Dag, der gik, gjorde dem stærkere, medens hver Dags Nølen gjorde Oprørerne svagere og mere modløse. Lord Mar kunde i det afgjørende Øjeblik have jaget Argylls udmattede Tropper foran sig; men han var svag og frygtsom, han nølede, lod Tiden gaa og lod Argyll slippe bort uden at angribe ham, medens han ved et dristigt Anfald vistnok kunde have sikret Prætendentens Sag og skaffet denne i alt Fald en midlertidig Besiddelse af hans Forfædres Trone. Lord Mar forholdt sig rolig, indtil Argyll havde samlet Styrke nok til

at angribe ham ved Sheriffmuir. Det blev vel ikke noget afgjørende Slag, og begge Parter mente at være den sejrende; men skjønt Argyll maaske nok mistede flest Folk, var dog Overmagten paa hans Side; thi han viste sig igjen paa Slagmarken den næste Dag, medens Mar ikke mere lod sig se her, og desuden tog han mange Kanoner og Faner.

Argyll og den Sag, han repræsenterede, kunde taale at vente; men det kunde Mar ikke. Bevægelsen begyndte allerede at tage af, da Jakob Stuart viste sig i Skotland. Han kom for sent til at være med ved Sheriffmuir, og da han endelig kom, syntes han ude af Stand til at gjøre noget afgjørende Skridt, ja selv til at tage en kraftig Beslutning. Prætendenten kunde heller ikke gjøre sig populær blandt sine Tilhængere i Skotland; ved en saadan Lejlighed vilde en modig Holdning og en kongelig Værdighed kunnet gavne meget, og hvis Jakob havde haft Evne til at opildne Højlænderne, kunde han maaske endnu have hævet sin Sag; men han passede aldeles ikke til et saadant Foretagende. Han havde et indtagende Væsen og et mildt, roligt Sind; han besad ogsaa personligt Mod og var villig nok til at vove Livet for sin Sag, men han havde intet Talent til at være Anfører. Selv hans Udseende gjorde intet gunstigt Indtryk paa Højlænderne, der ikke havde set ham før; han var høj og mager, med et blegt Ansigt og Øjne, der manglede Ild og Udtryk; han talte kun lidt og syntes at føle sig trykket af Situationen, kort sagt, han formaaede aldeles ikke at indgyde sine Tilhængere Haab og Mod, tvært imod syntes hans Nærværelse at gjøre dem mere nedtrykte og modløse. Prætendenten viste ingen Interesse for Soldaterne og brød sig ikke om at se dem øve sig i at bruge deres Vaaben; han undgik saa meget som muligt at færdes iblandt dem. Til sidst begyndte man at tvivle om hans Mod, og Misfornøjelsen bredte sig mere og mere; »Mon han kan tale?« spurgte Soldaterne hinanden,

naar de saae ham gaa kold og tavs omkring. Den vedvarende Uvirksomhed, hvori Jakob Stuart paa sine Raadgiveres Tilskyndelse holdt Hæren, gjorde Skotterne utaalmodige. En Høvding foreslog, at man med Magt skulde føre Jakob bort fra hans Raadgivere og bringe ham hen blandt Mænd, der vare rede til at kæmpe: »Hvis han er villig til at dø«, sagde denne Mand, »vil han finde ti Tusende Skotter rede til at dø med ham.« Hvis Jakob Stuart havde fulgt sin egen Tilbøjelighed, kunde han endnu være død som en Prins eller naaet frem til Tronen; thi hans Modstandere havde lige saa lidt Lyst til at handle som hans egne Raadgivere. Hertugen af Argyll selv tøvede saa længe med at rykke frem, at man i London, maaske ikke ganske uden Grund, mistænkte ham for, at han ikke var uvillig til at give Jakob Stuart en gunstig Lejlighed, eller at han ikke var ganske vis paa, at Stuarternes Sag endnu var tabt. Til sidst fik han imidlertid bestemt Befaling til at rykke frem mod Perth, og i samme Øjeblik han begyndte sin Fremrykning, forlangte Prætendentens Raadgivere et Tilbagetog. Paa en for Stuarterne skæbnesvanger Dag, den 30te Januar 1716, Aarsdagen for Carl I.'s Henrettelse, blev Tilbagetoget fra Perth besluttet, og dermed var hele Foretagendet endt. Mange Jakobiter havde allerede indset, at Kampen var forbi, at det bedste, man kunde gjøre, var at spredes ad, før Kong Georgs Tropper rykkede frem, og at jo hurtigere Jakob Stuarts Hær smeltede bort og han selv slap tilbage til Frankrig, desto bedre. Klanerne vendte hjem hver til sit; Prætendenten gik om Bord i et lille Fartøj, naaede Gravelingen den 8de Februar 1716 og skyndte sig strax videre til St. Germains.

Morgenen efter hans Ankomst der til, besøgte Bolingbroke ham; denne havde, det maa man indrømme, gjort alt for at afholde Jakob Stuart fra dette mislykkede Forsøg og havde nu kunnet minde ham om sine Advarsler; men han viste dog stor Takt. Han raadede blot Jakob til at

trække sig tilbage til Lothringen; thi han vidste, at der paa den Tid ikke var mindste Udsigt til Bistand af Frankrig, ja at det franske Hof vilde være kun alt for villigt til at opofre Prætendenten, hvis Venskabet mellem England og Frankrig herved kunde styrkes. Jakob Stuart lod, som om han optog Bolingbrokes Raad paa den venligste Maade, og skiltes fra ham med Ytringer om Venskab og Tillid. Og dog havde han hos sig selv besluttet, at han ikke vilde se Bolingbroke mere; han tog Ophold i et Hus i Nærheden af Versailles, et Slags Hovedkvarter for rænkefulde, politiserende Damer, og udfærdigede der strax et Brev til Bolingbroke, hvori han fritog denne for alle sin Pligter som Statssekretær. Det er en uopklaret Gaade, hvorfor Jakob Stuart netop paa den Tid og paa den Maade skilte sig af med Bolingbroke, og denne selv syntes ikke at kjende Grunden hertil. Han tog sig i øvrigt sin Afsked temmelig let og begyndte strax at anstrænge sig for ved sine Venners Hjælp at faa Tilladelse til at vende tilbage til London. Bolingbroke levede endnu henved fyrretyve Aar, men hans Rolle som Statsmand var udspillet; han vendte vel snart tilbage til England, men det lykkedes ham ikke oftere at komme til at tage nogen betydelig Del i det politiske Liv.

I flere Egne af England og navnlig i London vedblev Jakobiternes Demonstrationer endnu længe efter. Paa Londons Gader saae man Whigger, der bare smaa Varmebækkener som en Haan mod Prætendenten, og Jakobiter, der som Kjendetegn bare hvide Roser. Der blev skrevet Skandskrifter og Ballader i Mængde, og rundt om paa Gader og Stræder kunde man baade Dag og Nat høre Pøbelen skraale Viser om Georg og hans hannoveranske Elskerinder. Whigger og Torier, Hannoveranere og Jakobiter udfægtede ofte deres Stridigheder paa Gaderne; selv Kvinderne vare ikke sikre mod raa Medfart. Saaledes overfaldt en Pøbelhob en Tjenestepige, som havde røbet en Jakobits Skjulested, og havde nær myrdet hende, før hun blev be-

friet af Whigger, som kom hende til Hjælp. En anden Gang saae en Whig en ung Dame paa Gaden med en hvid Rose i Brystet, han sprang ud af sin Vogn, rev den uloyale Blomst fra hende, slog hende med sin Pisk og skubbede hende over til en Bande Whigger, der vilde have mishandlet hende, hvis ikke nogle fornemme Jakobiter havde reddet hende og ført hende sikkert hjem. Den »Flyvende Post« minder alle »Han-Jakobiter« og »Hun-Jakobiter« om at tage sig i Agt, da de ellers ville faa en langt værre Behandling end hidtil, og fortæller flere lignende Exempler paa raa Medfart mod de stakkels »Hun-Jakobiter«.

Kong Georg og hans Familie víste, det maa man indrømme, baade Mod og Sindsro under Befolkningens langvarige Ophidselse. De gik overalt, hvor det behagede dem, og trodsede Farer, som virkelig existerede. Da Prinsessen af Wales en Gang spaserede i Gaderne, spyttede en Mand hende i Ansigtet, han blev greben og pisket, til han raabte: »Gud velsigne Kong Georg!« En ung Mand ved Navn Sheppard blev hængt, fordi han havde lagt Planer til at dræbe Kong Georg; dette fik en fanatisk Tilhænger af Huset Hannover til at tilbyde Regeringen, at han vilde gaa til Italien og dræbe Kong Jakob, som havde taget Ophold der. Dette Tilbud om at øve en politisk Gjengjældelse indbragte ham dog kun den Løn at blive taget i Forvaring som en gal Mand. Til sidst nødte dog den ophidsede Stemning og de oftere gjentagne Trusler mod Kongens Liv denne til at vogte sig, og han lod derfor Kensington-Gardens omhyggelig gjennemsøge og bevogte af Soldater, før han her foretog sin daglige Spaseretur.

Ved Oprørets Slutning havde Regeringen faaet en stor Del Fanger, hvoriblandt mange af høj Rang. Flere Officerer, der vare blevne tagne til Fange paa Kamppladsen, bleve behandlede som Desertører, stillede for en Krigsret og skudte. Nogle af de fornemme Fanger bleve førte ind i London paa lignende Maade, som romerske Fanger førtes

i Sejrherrens Triumftog. De maatte drage gjennem Byen, siddende paa en Hest, med Armene bundne paa Ryggen; Hestene bleve førte af Soldater og ledsagede af en militær Eskorte, der trommede og blæste en Triumfmarche.

Iblandt Fangerne vare flere Jarler og Lorder, de bleve anklagede for Oprør og dømte til Fængsel eller til Døden. Slægt og Venner gjorde store Anstrængelser for at frelse dem, og mange søgte at bevæge Kongen til at benaade dem; men det laa ikke for Georg I. at vise Ædelmodighed. Lady Nithisdale, hvis Mand var blandt de dødsdømte, fortæller i et Brev til sin Søster, hvorledes hun, klædt i Sørgedragt, passede Kongen op, da han skulde gaa fra sine Værelser til Avdienssalen, og forgjæves anstrængte sig for at faa ham til at modtage hendes Bønskrift. »Jeg kastede mig for Kongens Fødder og sagde ham paa Fransk, at jeg var den ulykkelige Grevinde Nithisdale. Da jeg mærkede, at han vilde gaa videre uden at modtage mit Bønskrift, greb jeg fat i Skjødet paa hans Kjole, for at han skulde standse og høre mig; han anstrængte sig for at slippe ud af mine Hænder; men jeg holdt saa fast, at han trak mig paa mine Knæ fra Midten af Værelset lige hen til Avdienssalens Dør.« En af Kongens Følge greb den ulykkelige Lady om Haandleddet, medens en anden trak Kongens Kjoleskjød ud af hendes Haand. »Bønskriftet«, skriver hun, »som jeg havde forsøgt at stikke i Kongens Lomme, faldt paa Gulvet, og jeg var en Afmagt nær af Sorg og Skuffelse.« Historien viser os heldigvis sjælden en Fyrste, der paa en saa unaadig, ukongelig, ja brutal Maade afviser en ulykkelig Hustrus Bønner for sin Ægtefælle. Det lykkedes for øvrigt Lord Nithisdale ved sin Hustrus Hjælp at undslippe forklædt af Fængslet og komme bort til Udlandet. To andre Fanger bleve derimod henrettede kort efter; den ene var den tapre, unge Lord Derwentwater, han erklærede paa Skafottet, at han tog Indrømmelsen af sin Brøde tilbage; thi han erkjendte ingen anden for sin Konge end Jakob

Stuart. Den anden Fange, Lord Kenmure erklærede, at han ikke anerkjendte Klagens Gyldighed, og at han døde med en Bøn for Jakob Stuart. Nogle af de fængslede Jakobiter maatte udstaa en langvarig Fængselsstraf, men andre lykkedes det at skaffe sig selv Friheden; da nemlig en Del jakobitiske Fanger vare paa Vejen til Vestindien, overmandede de Besætningen, bemægtigede sig Skibet og sejlede til Frankrig, hvor de ganske rolig toge Ophold.

Regeringen søgte derefter at tage Forholdsregler for at hindre en Gjentagelse af Oprøret, og det gik navnlig ud over Katolikerne; thi paa den Tid faldt det ikke nogen Statsmand ind, at der kunde gives noget bedre Middel mod Oprør end at skærpe de allerede i Forvejen strænge Love mod Tilhængerne af den Religion, hvortil de fleste Jakobiter bekjendte sig.

V.

Vi skulle her ikke dvæle videre ved den følgende Del af Georg I.'s Regering, der, som bekjendt, udadtil optoges af Forhandlinger med Frankrig, der førte til det saakaldte hannoveranske Forbund som en Modvægt mod Wienerforbundet mellem Rusland og Østerrige, og indadtil dels af Sydhavs-Kompagniets mislykkede Finansoperationer, — de vare en Eftervirkning af John Laws storartede Spekulationer, men deres ulykkebringende Virkninger naaede dog ikke et saa stort Omfang —, dels af forskjellige Partistridigheder og Ministerskifter, hvoraf navnlig det, der bragte Robert Walpole til Roret, blev af stor Betydning for Landet. Georg I. vandt aldrig sine Undersaatters Hengivenhed, og hvis hans Regering skulde have været afhængig af hans personlige Popularitet, vilde dens Værdighed ikke have varet mange Aar; men til Lykke for Georg lod han sin dygtige Minister regere for sig, og Englænderne indsaa

nok, at den Regering kunde de være tjent med, thi den betød Fred og Velstand.

Imidlertid nærmede Georgs Liv sig sin Afslutning; han havde naaet sit otte og tresindstyvende Aar, og det Liv, han havde ført, skulde ikke give ham Haab om nogen høj Alder. Hans Umaadelighed i Mad og Drikke og hans øvrige Udsvævelser havde været for meget endog for hans oprindelig kraftige Konstitution; til sidst var han kun et Vrag. Han længtes efter endnu en Gang at besøge sit kjære Hannover, hvor han for øvrigt havde været mange Gange, siden han blev Konge. Den 3dje Juni 1727 gik han om Bord i Greenwich og naaede Holland den 7de; han rejste strax videre for saa hurtig som muligt at naa sin Hovedstad; men den 10de Juni om Morgenen fik han et Anfald af Apoplexi. Synet af ham var skrækkeligt, hans Hænder hang ubevægelige ned, Øjnene vare stive og glasagtige, og Tungen stod ham ud af Munden; hans forfærdede Ledsagere vilde standse for at skaffe Hjælp til den døende Konge; men han kom atter saa meget til sin Bevidsthed, at han kunde give Tegn til, at Rejsen skulde fortsættes, og med en krampagtig Anstrængelse udstødte han Ordene: »Osnabrück! Osnabrück!« I Osnabrück boede Kongens Broder Fyrstbiskoppen. Følget turde ikke andet end adlyde, og Vognen foer i fuld Fart hen imod Osnabrück. Dog end ikke de hurtigste Heste kunde naa Fyrstbiskoppens Hus tids nok for Kong Georg; da den kongelige Vogn raslede ind i Paladsets Gaard, var Georg I.'s Regering afsluttet, den gamle Konge laa død paa Sædet.

Noget bag efter den kongelige Vogn kom to andre med Lord Townshend og Hertuginden af Kendal; men da Lord Townshend ved sin Ankomst til Osnabrück fandt Kongen død, kunde han ikke gjøre andet end skyndsomst vende tilbage til England. Hertuginden af Kendal viste alle de Tegn paa en heftig Sorg, man passende kunde vente af en kongelig Elskerinde; hun rev sig i Haaret, — i det

mindste purrede hun om i det med Hænderne —, slog sig for sit brede Bryst og udtrykte sin Rædsel ved Tanken om fremtidig at skulle henslæbe Livet uden sin Herre og Konge. Det er dog trøsteligt at vide, at hun ikke døde af Sorg, men levede endnu henved sexten Aar for største Delen paa Kendal-House nær Twickenham.

Selv en Mand som Georg I. bliver efter Døden iklædt en vis Værdighed og omgiven med et Skjær af Romantik; der findes Sagn om hans sidste Dage, som ikke vilde være en romersk Kejser uværdige. Det lader til, at ogsaa Georg havde sine bevægede Øjeblikke; thi ikke længe før sin Død, da han var i en højtidelig Stemning, skal han have givet Hertuginden af Kendal det Løfte, at hvis han døde før hun, og det var muligt for en hedenfaren Sjæl at vende tilbage til Jorden og lade en efterlevende fornemme sin Nærværelse, vilde han, den bedagede, trofaste Elsker komme tilbage fra Graven til sin Elskerinde. Da nu Hertuginden var vendt hjem til Kendal-House, var hun selvfølgelig i spændt Forventning om, i en eller anden Skikkelse at faa Besøg af sin tabte Elsker, og en Dag, da Vinduerne til hendes Værelse stode aabne, kom en stor sort Ravn eller en anden lignende Fugl — en Ravn er vel den mest passende Form for en slig besøgende — flyvende ind til hende. Den sørgende Lady forstod strax, at i denne Skikkelse var Kong Georgs Sjæl kommen tilbage til Jorden, hun kyssede og kjærteguede Fuglen og ødslede al sin Ømhed og Kjærlighed paa den. Hvad der siden blev af Ravnen, melder Historien ikke; men da Hertuginden i Aaret 1743 opgav Aanden, forsvandt formodentlig den spøgelseagtige, fæle, gamle Fugl med hende. Hvorfor Georg, naar han dog havde Magt til at komme tilbage og besøge sin elskede Hertuginde, ikke hellere kom i egen Skikkelse, er ikke godt at forstaa. Man skulde synes, at i et sligt Tilfælde maa det første Skridt være det sværeste, og at det ikke kan være vanskeligere for

den hedenfarne Sjæl at vende tilbage i sit gamle jordiske Klædebon, end at paatage sig den uvante og noget ubekvemme Form af en Fugl. Dog, hvem véd, maaske er Historien slet ikke sand; det vilde være trist, thi hverken Kongen eller Hertuginden kan taale at undvære noget af den Smule Romantik, hvormed Sagnet har smykket dem.

Der findes en anden Historie, som sætter Kong Georgs Død i Forbindelse med hans forurettede Hustrus. Den 13de November 1726, omtrent syv Maaneder før Georg, døde i en tysk Borg en Kvinde, der kaldtes Enke-Kurfyrstinden af Hannover; det var den ulykkelige Prinsesse Sofia, Georgs Ægtefælle. I to og tyve Aar havde hun maattet udholde et sørgeligt Fængsel, medens han drak, svirede og morede sig med sit Harem af grimme Kvinder. Hun døde, i det hun til det sidste bevidnede sin Uskyld, og Sagnet fortæller, at hun paa sit Dødsleje gav en Person, hun havde Tillid til, et Brev til Kong Georg og fik det Løfte, at Brevet paa en eller anden Maade sikkert skulde komme ham i Hænde. Brevet indeholdt hendes sidste, bestemte Erklæring om, at hun var fuldstændig uskyldig i den Brøde, der var bleven hende tillagt, en bitter Bebrejdelse mod Georg for hans grusomme Adfærd og et højtideligt Varsel om, at han inden et Aar skulde møde hende for den retfærdige Guds Domstol, og dér i hendes Nærværelse gjøre Regnskab for den Uret, han havde gjort hende, for hendes ødelagte Liv og elendige Død. Saa længe Kongen var i England, kunde Brevet ikke bringes i hans Hænder; men da han paa Rejsen til Hannover kom over den tyske Grænse, blev det kastet ind i hans Vogn. Det fortælles, at Georg strax aabnede Brevet og blev saa overrasket og rædselsslagen af dets Indhold, at han faldt i det apoplektiske Anfald, der voldte hans Død. Sofia havde saaledes hævnet sig, hendes Bebrejdelse havde dræbt Kongen som en Bandstraale fra den almægtige Dommer, for hvilken hun havde stævnet

ham til at møde. Der findes imidlertid alt for mange af denne Slags Beretninger rundt om i Historien, til at man tør fæste Lid til dem, og desuden er det vist meget tvivlsomt, om et saadant Brev, selv om det var blevet skrevet, vilde have gjort synderligt Indtryk paa Georgs sløve, prosaiske Sind og haarde Hjærte. Efter en anden Version kom Varslet slet ikke fra Kongens Hustru, men fra en Spaakvinde, der raadede Georg til at være omhyggelig for sin fangne Hustrus Liv, da Skæbnen havde bestemt, at han ikke skulde overleve hende et Aar. Ogsaa denne Historie fortælles imidlertid om mange Konger og andre, mindre berømte Personer.

Mere sandsynlig er Beretningen om, at Sofia opsatte et Testamente, hvori hun efterlod al sin personlige Ejendom til sin Søn, men at Georg I., da man bragte ham dette Testamente, ganske rolig sønderrev det. Hvis Georg I. har gjort dette, synes han at være bleven behandlet paa samme Maade af sin Søn. I sit Testamente havde han nemlig efterladt store Legater til Hertuginden af Kendal og nogle andre Damer; Ærkebiskoppen af Canterbury leverede Testamentet til Georg II., som læste det, puttede det i Lommen, gik bort og aldrig senere kom frem med det. Der er ikke meget godt at sige om Georg I., han besad en vis prosaisk Ærlighed og var sparsommelig, trods sine simple Udskejelser. Officererne i hans Hær og Betjeningen ved Hoffet fik stedse deres Løn udbetalt til bestemt Tid, og dette maa udtrykkelig bemærkes til hans Ære, da det var noget ganske ualmindeligt ved Hofholdningen paa den Tid. Georg I. havde ingen Sans for Litteratur, Videnskab eller Kunst; der fortælles rigtignok, at han skal have svaret en tysk Adelsmand, som lykønskede ham til Besiddelsen af to slige Kongeriger som England og Hannover, at han snarere burde prise ham lykkelig, fordi han havde to saadanne Undersaatter som Newton i det ene Land og Leibnitz i det andet;

men denne Historie er næppe mere paalidelig end den om Ravnen eller om Spaakvinden, i alt Fald kan man ikke tænke sig den dvaske, prosaiske Georg I. udtale en saa ophøjet Tanke. Han havde ingen Venner, han hadede sin Søn, om hvem han vidste, at han havde megen Sympathi for sin stakkels Moder og i det mindste én Gang havde gjort et mislykket Forsøg paa at besøge hende. Sin Svigerdatter kunde Kongen heller ikke lide, men plejede at kalde hende: »denne Hun-Djævel, Prinsessen.«

Det bedste ved Georg I. kom frem i vanskelige Tider; da viste det sig, at han ikke manglede Mod; i de mest kritiske Øjeblikke — som for Exempel ved Oprørets Udbrud 1715 — tabte han aldrig Hovedet. Om han end ikke var dygtig nok til at se langt, havde han dog et klart Blik og kunde se kommende Begivenheder i Møde uden Frygt. Til hans største Ros taler, at han fuldt ud anerkjendte Walpoles Klogskab og politiske Retskaffenhed, og i det hele taget fremmedes Englands Velfærd under hans Regeringstid. Georg I. kom aldrig til at elske England; men for Hannover nærede han en trofast Hengivenhed. England var for ham som en Hustru, med hvem han havde været nødt til at indgaa et Fornuftgiftermaal af politiske Grunde, medens Hannover var hans Ungdoms Elskede, til hvem alle hans Følelser, saadan som de nu vare, klyngede sig, og hvem han stjal sig til at besøge, saa ofte som muligt. Man maa dog vise Georg I. den Retfærdighed at indrømme, at han indsaa, at han burde overlade Regeringens Tøjler til dem, der forstode at styre bedre end han; denne ene Fortjeneste opvejede mange af hans Fejl, og det var maaske den, der holdt ham paa Tronen.

Frederik den store siger om Georg I., at han var en Konge: »uden Pral og uden Svig«, og at han ved sin Handlemaade vandt Evropas Tillid. Denne Bedømmelse er nok en Smule for høflig; men Konger kunne heller ikke

godt kritisere hverandre alt for skarpt i Værker, der ere bestemte for Offentligheden, og i det hele taget kunde disse Ord godt bruges som en Gravskrift over Georg I. uden at krænke Sandheden mere, end det plejer at ske ved de Indskrifter, som pryde selv mindre ophøjede Personers Grave.

C. G.

Fra Kejser Pauls Tider.

(Forts.)

IV.

Under Forvisningen.

Man havde inviteret mig til Te hos Hertuginden af Guiche. Skjønt hun havde forandret sig meget, siden jeg traf hende 1785 i Versailles, saae hun alligevel meget godt og tiltalende ud; hendes fjortenaarige, temmelig smukke Datter gjorde hende ikke ældre, ja jeg syntes endogsaa, at Moderen vandt ved denne Sammenligning. Hun skjænkede Te i Fajancekopper, og Tekjedelen var kun af Tin, kort sagt, alt tydede paa indskrænkede Midler; men Gratierne forskjønne endog Fattigdommen og vække blot en forøget Deltagelse.

Lidt senere indtraf Hertugen af Angoulême med sin Broder, Hertugen af Berry; Aftenen forløb meget behagelig; Hertuginden sang en italiensk Arie, der ikke glædede mig, men derpaa gav hun nogle franske Romancer til bedste, excellerede i denne Henseende og fejrede Triumfer. Jeg har altid fundet mig tiltalt af det franske Selskab; man kan altsaa forstaa, hvor lykkelig jeg maatte føle mig ved i Mitau at komme sammen med et saa stort Tal, i enhver Henseende interessante Personligheder.

Naar et følelsesfuldt Menneske i det hele taget anser Ulykken som en Æresadkomst, maa dette i særlig Grad være Tilfældet, hvor der er Tale om at taale Uretfærdighed; under en slig Sindsstemning var enhver Franskmand i mine Øjne et helligt Væsen, kun de alene syntes ret at harmonere med mig.

De fleste af disse Herrer besvarede allerede næste Dag mit Besøg ved at aflevere deres Kort, paa nær Abbé Marie, som personlig bragte mig Clérys Dagbog. Denne Abbé indtog mig ganske, vi underholdt os en hel Time med hinanden, og da vi skiltes, syntes vi at have været Bekjendte i lange Tider; hans Underholdning var dannet og livfuld; han holdt med Begejstring af Bourbonerne og syslede ivrig med alle mulige politiske og fantastiske Beregninger om at sætte Ludvig XVIII. paa Tronen. Han kjendte særlig godt vort Petersborger-Hof; ingen Anekdote var skjult for ham, t. Ex. kjendte han min Historie og alle de enkelte Omstændigheder ved min Unaade. Næste Dag besvarede jeg hans Visit, og vi bleve mere end tvende Timer sammen. Vor Tillid voxede, jeg forbavsedes over at se, hvor godt Pahlen, Besborodko og alle indflydelsesrige Personligheder vare blevne beskrevne for ham, og da han var Ludvig XVIII.'s fortrolige, betvivlede jeg ikke, at Fyrsten ogsaa var nøje indviet i alle disse Omstændigheder; nogle tilfældigvis henkastede Ord under en Samtale, jeg lidt senere havde med Kongen, forvissede mig ogsaa om, at han var godt kjendt med vore Meningsudvexlinger.

I det Haab, at mit tilbagetrukne Liv i Kurland saaledes kunde forme sig ret behagelig, syslede jeg med Indretningen af mit Hus, hvor jeg tænkte ret at glæde mig i Selskab med mine kjære Franskmænd. I Oktober begyndte Kulden at blive følelig; men jeg havde truffet Foranstaltninger til Varme og Bekvemmeligheder i mit Hus; den største Fornøjelse lovede jeg mig dog af den Glæde, min Hustru vilde føle ved at besigtige det hele, jeg ventede hende

inden kort Tids Forløb og sad just i min Kanapé, optagen af Læsning i min kjære Jean Jacques, da man meldte Guvernør Lambsdorff.

Han saae bleg og forvirret ud, jeg holdt ham for syg og bevidnede ham min Deltagelse, i det jeg skjændte paa ham, fordi han med sit svage Helbred havde forladt sit Hjem under en saadan Kulde. »Det er ikke deri, at Knuden stikker«, sagde han med tvungen og forlegen Mine; »mit Helbred er ikke saa slet . . . . men jeg er meget forstemt, og mit Embede bliver mig daglig mere og mere utaaleligt . . . . Det er sørgeligt, naar man i nogen Tid kun har haft ubehagelige Paalæg at udføre.« . . . . Disse Ord vare en Lysstraale for mig, i min ophidsede Indbildningskraft tog jeg Sagen fra den værste Side og spurgte: »Holder der en Feltjæger med en Kibitke uden for min Dør? Hvor hen gaar Rejsen?« — »Saa grusomt er det heller ikke; men Kejseren befaler Dem ufortøvet at forlade Mitau og at tage Ophold paa Deres Godser indtil nærmere Ordre.«

Jeg læste den Skrivelse, han overleverede mig, og som ikke indeholdt andet, end hvad han nylig havde meddelt mig. »Hvad har jeg da gjort«, udbrød jeg, »siden man straffer mig med Forvísning?« — »Det véd jeg ikke; De skulde muligvis vel ikke have skrevet noget?« — »Kan De tro sligt om en Mand, der saa længe har beklædt et Embede i St. Petersborg?« — »Saa maa man her fra have indberettet nye Bagtalelser mod Dem; thi naar man beregner Feltjægerens Afrejse fra St. Petersborg, ser det ud til, at han er bleven afsendt kun én eller to Timer efter Ankomsten af Mitauer-Posten.«

Vi underholdt os endnu nogle Øjeblikke om denne ubegribelige Straf, hvorpaa Guvernøren rejste sig og sagde: »De véd, at man maa udføre Kejserens Befaling inden 24 Timers Forløb, og jeg vil ikke lægge Dølgsmaal paa, at Feltjægeren har Ordre til ikke at afrejse, før han ser, at De har forladt Mitau.« Jeg trak mit Ur frem . . . »Kl.

er fire; jeg giver Dem mit Ord paa, at jeg i Morgen før Kl. fire skal holde for Deres Dør i min, med nogle Kufferter belæssede Ekvipage; jeg kan da tage Afsked med Dem, og De kan gjærne befale Feltjægeren at ledsage mig uden for Staden.«

Den brave Lambsdorff var yderst nedslaaet; han var navnlig bange for det Indtryk, denne Efterretning maatte gjøre paa min Hustru, hvem Kureren havde passeret i Riga. Enhver uskyldig kan forstaa min Stilling. Man har let ved at sige: »Uskyld vækker Ro.« Ja vel, Ro til at retfærdiggjøre sig, men ikke til ufølsomt at bære et Slag, man umulig har kunnet forudse, medens den skyldige naturligvis har beregnet Følgerne af sin Forbrydelse og forudset dem, naar Gjengjældelsen rammer ham.

Mit Blod kogte af Harme mod disse fejge Bagtalere; med store Skridt gik jeg op og ned i min smukke Sal, som jeg skulde forlade for muligvis at dø i en Forvísning, der hvert Øjeblik kunde blive mere og mere haard og følelig. Lige saa godt som man nu uden Grund fordrev mig fra Staden, kunde man arrestere mig paa mit Gods og føre mig til en Fæstning; den samme Retfærdighedsfølelse, som havde gjort det ene, kunde ogsaa sætte det andet i Værk.

Jeg lod en af mine Venner anmode om at komme til mig, for at jeg kunde træffe nogle Foranstaltninger til min Afrejse og min Brevvexling. Til alt Held laa mit Gods kun halvanden Mil fra Staden, og jeg var derfor i Stand til at træffe lige saa sikre som lidet opsigtvækkende Midler og Veje for min Korrespondance.

En Del af Natten tilbragte jeg med at forberede alt til min ny Omflytning, hvorpaa jeg tidlig om Morgenen meddelte mine Søstre den Forværrelse, der var indtraadt i min Skæbne; de tilbøde vexelvis at tilbringe fjorten Dage paa mit Forvísningssted, og den ældste skulde begynde den vedtagne Opgave ved at afrejse sammen med mig.

Det gjorde mig meget ondt, at jeg ikke saae min Hustru ankomme; man foreslog at sende hende et Bud i Møde, som kunde forberede hende; men da dette Lægemiddel tyktes mig værre end Ondet, besluttede jeg at vente paa hende til Kl. 3. Heldigvis indtraf hun mellem Kl. 2 og 3, højlig forbavset over at se min Vogn pakket og alle Forberedelser trufne til en Afrejse, i samme Øjeblik som hun selv steg ud af Vognen. . . Jeg sagde til hende: »Jeg rejser til Brandenburg for at overtage Godset igjen, da vi kunne høste større Fordel ved selv at bestyre det, og desuden«, tilføjede jeg med fremtvunget Smil, »kan man jo altid faa det Indfald at sende os der hen, som det er gaaet saa mange andre.« Blegnende udbrød min Hustru: »Vi ere sikkerlig forviste der hen.« — »Og selv om det er saa, kjære, hvad stor Ulykke er det vel da at være 1½ Mil fra Staden?« — »Det var altsaa det, General Benckendorff vilde give mig at forstaa!« . . . Hun meddelte mig derpaa den gaadefulde Samtale, hun havde haft med ham og Generalinde Hoven uden at have kunnet forstaa den rigtige Mening; men de havde dog forberedt hende paa en eller anden slet Efterretning.

»Bliv du her«, sagde jeg til hende, »du er jo ikke forvíst! Hvil dig ud og bring vore Sager i Orden, saa at vi kunne tilbringe Vinteren i Ro paa vort Gods. Tiden nærmer sig, og jeg rejser bort.«

Jeg satte mig i Vognen og steg af hos Guvernøren, hvor jeg paa Trappen saae min Feltjæger trække sit Ur frem med en vigtig Mine, et Syn, der uvilkaarlig fik mig til at gyse.

Jeg anbefalede min Hustru til den gode Lambsdorff; han lovede at opsøge hende, saa snart han troede, at jeg var et Stykke uden for Staden, og at gjøre hende alle de Tjenester, der stode i hans Magt. Saaledes vare nu alle mine Planer om et frugtbringende Samliv forstyrrede; jeg lod mig ærbødig anbefale hos Ludvig XVIII. og bevidnede

alle de Herrer, jeg havde villet pleje Venskab med, min Beklagelse. Endnu halvanden Time! . . . og jeg saae mig for stedse forvíst til et Gods, som var givet en anden i Forpagtning, og hvor jeg kun kunde anse mig selv for en fremmed, hvis Nærværelse blev taalt i Følge højere Befaling.

Landlivet har aldrig tiltalt mig, og man kan derfor gjøre sig en Forestilling om de Nydelser, jeg kunde finde paa mit Gods, da jeg mod min Vilje maatte tage der ud paa en Tid, da Skov og Mark stode nøgne og kun frembøde et sørgeligt Ødelæggelsens Skue. Det lykkeligste Menneske vilde næppe længe kunne udholde dette farveløse og melankolske Billede, naar han ikke var vant dertil; hvilket Indtryk maatte det da ikke gjøre paa et Sind, som var nedtrykt af Kummer, og paa et Legeme, som var medtaget af saa mange rystende Begivenheder!

Nogle Dage senere indtraf min Hustru med min Svigerinde, og vi vare nu saaledes 5—6 Personer; men da sidstnævnte nylig havde mistet sin Søn, og hendes Smerte endnu ikke havde lagt sig, var hendes Selskab just ikke skikket til at skabe Glæde. Den Ubehagelighed ikke at være Herre i sit eget Hus blev mig sluttelig saa utaalelig, at jeg skrev til Hr. v. Ketler og bad ham opgive sin Kontrakt, hvad han ogsaa var meget villig til, da han blev bestjaalen af sin Forvalter og næsten ikke fik noget ind ved sin Forpagtning. Saaledes blev jeg da i det mindste én Ubehagelighed kvit.

Guvernøren havde anbefalet min Hustru at have saa liden Omgang som muligt; han formodede, at Kejseren havde taget den store Deltagelse ilde op, man havde bevidnet mig ved min Tilbagekomst. Hele Adelen havde virkelig overvældet mig med Forekommenheder, mit Hus havde aldrig staaet tomt. Nu bade vi derimod vore Venner ikke at bringe sig selv eller os i Fare ved Besøg, man ikke kunde lægge Dølgsmaal paa. En stor Del af vor Tid

tilbragte vi — uden selv at lægge Mærke dertil — med forgjæves Forsøg paa at finde Løsningen til den Gaade: Hvorved havde jeg forskyldt min Skæbne?

Gjennem Breve, jeg med sikker Lejlighed havde rettet til mine Venner, fik jeg det længe ventede Svar:

»Kejseren er bleven uvillig over at erfare, gjennem en Skrivelse fra Mitau, at De besøger Selskaber og Baller og lydelig skal have ytret, at De inden føje Tid atter vilde komme til Hoffet igjen, i højere Glans og større Gunst end nogen Sinde tidligere. Han udbrød: »Han vil trodse mig! Godt! jeg skal sende ham der hen, hvor han ikke mere kan prale for nogen.« Pahlen, der var tilstede, sagde ikke et Ord til Deres Gunst, medens Fyrst Lapuchin varmt tog Deres Parti og talte saa fornuftig, at han afvæbnede Kejserens Vrede, og han sluttelig sagde: »Skriv til Guvernøren over Kurland, at han indtil nærmere Befaling skal sende Baronen ud til hans Gods.« Pahlen har fortalt alt dette til en af sine fortrolige, der ikke holder af Dem, og han var meget forbavset over den Interesse, Generalprokurøren lagde for Dagen over for Dem. Vær derfor blot rolig; alt kan ændre sig inden kort Tid.«

Dette Brev beroligede mig for en Stund; men jeg vilde absolut udfinde Forfatteren til mit Mitauer-Brev og søgte samtidig paa indirekte Maade at gjendrive de Bagtalelser, jeg var bleven et Offer for, hvorved jeg dog forglemte, at intet, der ikke passede i Rænkesmeddenes Kram, kom Kejseren i Hænde. Jeg lettede saaledes mit beklemte Hjærte og bekjender oprigtig, at denne Sorg, som for Tiden synes mig latterlig, ene og alene optog mig.

Mine Venner fandt længe ingen sikker Lejlighed til at skrive; endelig modtog jeg et Brev af November 1798. Her følger et Brudstykke: »Deres Sygdom gjør mig mere ondt end Deres Forvísning; thi midt i Hovedstaden ere vi mere ulykkelige end De. Vi se ikke andet end Omvæltninger, og Rædselen knuger os alle. Den stakkels General

Hoven har nylig faaet sin Afsked, fordi hans Hustru er opdragen sammen med Frk. Nelidov, og de altid have været Veninder. Omvendt er Rostopschin nylig gaaet over i Civiltjenesten som virkelig Gehejmeraad og Medlem af det udenrigske Departement; han har saaledes Rang som kommanderende General, men hvorfor? Pahlen har faaet Andreasbaandet og hans Ven Kutaissov Annaordenens første Klasse i Diamanter. Man forsikrer, at han derhos vil blive dekoreret med Malteserordenens Storkors, thi Kejseren føler sig som absolut Herre over alle Ordenens Love og Statuter, siden han er bleven Ordenens Stormester. Den 17de Oktober opførtes den Farce at proklamere Paul til Johannitternes Stormester. Han var allerede deres Protektor, og dette svarede bedre til den kejserlige Værdighed; thi alle Stormestre ere hidindtil blevne valgte blandt andre Suveræners Undersaatter; men Litta haaber som Stormesterens Repræsentant at kunne udøve alle hans Funktioner og drage størst mulig Fordel deraf. Den 28de December er fastsat som Dag for Indsættelsen.

Imidlertid har Kejseren ved en højtidelig Ukas (af 23de Novbr. 1798) givet os en ny Helgen; det er Munken Theodosius af Tolma, hvis Lig blev begravet 1558 og 1796 gjenfundet i uforraadnet Tilstand. Paul kvalificerer ham som en Mirakelgjører og har bestemt den 28de Januar til hans Festdag. I det vor stakkels Kejser saaledes befolker Himlen med Helgene og St. Petersborgs Gader med Riddere, tror han at se sin Magt styrket, ja endog stillet under Himlens Værn. Rænkesmeddene høre ikke op med at holde ham fast i hans udskejende Ideer, og hans stadig voxende Pirrelighed volder mere og mere ondt . . . Driesen er nylig bleven udnævnt til Guvernør i Kurland og afrejser øjeblikkelig. Han kan afløse Lambsdorff, men ikke bringe ham i Forglemmelse. Hvilken Forskjel mellem de tvende Personligheder!«

Dette Brev voldte mig megen Smerte. Jeg satte stor

Pris paa Lambsdorff, og skjønt jeg kjendte Driesen som et godt Menneske, ude af Stand til at skade med Forsæt, vidste jeg dog, at han under sit Ophold i Kurland uophørlig havde anmodet snart den ene, snart den anden om Hjælp og Foræringer, og at han saaledes ikke var i Besiddelse af det Ry for Finfølelse, Sjælsstorhed og Uegennyttighed, som en Guvernør absolut maa nyde for at være agtet.

Saa snart Driesen var ankommen til Mitau, gav jeg en af mine Venner det Hverv at føle sig for angaaende de Anvisninger, han muligvis havde faaet med Hensyn til mig. Jeg vidste, at Kejseren undertiden ved hemmelige Befalinger stillede de forviste under Guvernørernes specielle Opsyn. Driesen svarede min Ven med en hemmelighedsfuld Mine: »Jeg kan kun sige, at man vil gjøre vel i ikke at besøge ham paa hans Gods; dog dette Raad giver jeg ikke som Guvernør, men som Ven.«

Dette Raad overtydede mig om, at Lambsdorff kun var bleven afsat, for at man i Kurland kunde have et af Kutaissovs Kreaturer, der vilde lade sig lede af Rænkesmeddene; rimeligvis stod jeg altsaa paa den sorte Liste.

Da jeg en Aften gik op og ned i mit Værelse, følte jeg mig pludselig upasselig, kastede mig paa den nærmeste Stol og udbrød: »Jeg dør«. Man ilede til, men jeg var allerede afmægtig. Længe søgte man forgjæves at bringe mig til mig selv, og kun meget langsomt vendte min Bevidsthed tilbage. Min Hustru, der var meget forskrækket, sendte Bud til Mitau efter en Læge; men det var December, og den stakkels gamle var selv utilpas. Han kom imidlertid næste Dag, og trods hans kunstlede Rolighed mærkede jeg dog af hans mange Spørgsmaal og betænkelige Udseende, at han fandt min Tilstand slet. Næste Nat fik jeg heftig Krampe; dog saa snart jeg havde brugt hans Midler i otte Dages Tid, følte jeg mig bedre. Lægen erklærede imidlertid, at han paa Grund af sin Alder og sine mange Patienter ikke kunde besøge mig saa hyppig, som han ønskede, og jeg be-

sluttede derfor at anmode Fyrst Lapuchin — Generalprokurøren havde imidlertid naaet denne Ophøjelse — om at udvirke den Naade hos Kejseren, at jeg maatte nyde Lægebehandling i Mitau. Jeg modtog et meget høfligt Svar med Kopi af den Befaling, der var tilstillet Driesen; den 28de Januar fik jeg den officielle Meddelelse fra Guvernøren, og den 2den Marts kom jeg tilbage til Mitau, hvor min Hustru allerede havde ordnet det nødvendige.

Min Sygdom fritog mig fra selv at aflægge Besøg, men alle vare saa venlige at komme til mig. Driesen havde nylig modtaget Annaordenens første Klasse, og jeg greb denne Lejlighed til at gjøre ham en Foræring. Jeg ejede en massiv Ordensstjærne af fortrinligt Berliner-Arbejde, sendte den til ham med Baandet og modtog næste Dag hans Visit med uendelige Bevidnelser om Hengivenhed og Venskab. Han gjentog imidlertid sit Raad, ikke at se mange Mennesker; »thi«, tilføjede han med dæmpet Stemme, »vi ere omgivne af Spioner, og De kjender bedre end nogen anden Kejserens Adfærd, naar han er vred paa nogen.«

Jeg bad følgelig Venner og Bekjendte ikke at komme samtidig til mig, men at besøge mig lidt efter lidt, hvad ikke vilde være paafaldende.

Abbé Marie og andre Franskmænd besøgte mig om Morgenen, og Hertuginden af Guiche og andre Damer kom om Aftenen; de besøgte ogsaa min Hustru, der hverken var forvíst eller i Unaade.

Besøgene bidroge lige saa meget som Lægerne til min delvise Helbredelse; men min Fordøjelse vedblev at være daarlig, og jeg havde stadige Krampeanfald og en let Feber, som truede med at blive nervøs. Lægerne vilde sende mig til Karlsbad, og jeg lod underhaands en Ven føle sig for hos Driesen; han svarede ad Omveje, at det lod sig gjøre med omtrent tusende Rubler; men jeg fandt det noget for dyrt, og da flere af mine Venner med Held havde brugt Badene i Baldohn, henvendte jeg mig atter til Lupuchin om Tilla-

delse til at tage der hen. Driesen havde godt kunnet give denne Tilladelse, da Badet laa inden for hans Guvernement, men gjorde Vanskeligheder, i det han holdt sig til Befalingens Ord: »at lade sig helbrede i Mitau«.

Lapuchin svarede ufortøvet, at Kejseren indrømmede mig denne Tilladelse og personlig ønskede, at dette Middel maatte gjenoprette mit Helbred, for hvilket han nærede en oprigtig Interesse. Dette var meget for en Person, der var falden i Unaade, Skrivelsen gjorde da ogsaa Opsigt, og man troede allerede, at den bebudede den kejserlige Naades Tilbagevendelse; men man tog fejl, Rænkesmeddene hadede mig alt for stærkt til ikke bestandig at holde mig fjærnet.

Nye Efterretninger fra St. Petersborg gik ud paa: Fyrst Lapuchin er led og kjed af sin Stilling og forlanger med Bestemthed sin Afsked. Forgjæves overøser man ham og hans Datter med Titler og Rigdomme; hans Hjærte oprøres ved de Uretfærdigheder, Pauls Forstyrrethed og hans Omgivelsers Ondskab forlange, at han skal gjøre sig skyldig i. Pahlen voxer stadig i Gunst; han er bleven russisk Greve sammen med sin Ven Kutaissov, der har faaet Embedet som Hofjægermester og samtidig beholdt Ansættelsen som Garderobemester, en Plads, der skjuler hans ædle Barberforretning, som han endnu stadig passer.

Under sin Gjennemrejse fortalte Hr. v. M. mig samtidig, at Pahlen havde mange Fjender, særlig Generalerne Araktschejev, der var bleven Greve som han selv, og Kologrivov, og at de ikke lagde Dølgsmaal paa deres Had.

Førstnævnte var en nybagt Storhed fra Gatschina, en udmærket Artilleriofficer med ufattelig Arbejdsdygtighed. Kejseren holdt af ham som et Væsen, han selv havde skabt og udviklet; men han var galdesyg, slet oplært og i det hele taget hadet blandt de militære. Den anden havde været Staldjunker; han sad fortrinlig til Hest, havde et kjækt Udvortes, og Paul, der ansaa ham for tapper, fordi han var en Pralhans, lod ham med rivende Fart passere

alle Grader for at gjøre ham til General og Chef for Gardehusarerne. Han lod Kologrivov sove i sit Værelse, naar han fik sine Anfald af Mordfrygt, og dette gjorde Kologrivov lige saa uforskammet, som han var enfoldig og uvidende.

Samme Person begik en Dag den Dumhed at sige Pahlen Grovheder; uden at lade sig vildlede ved sin Modstanders formentlige Mod, eller ogsaa fordi han var sikker paa, at samme ikke kunde gjøre ham nogen Skade ved Hove, behandlede Pahlen sin Modpart med den dybeste Foragt og i de mest krænkende Udtryk, og dette energiske Sprog bragte ogsaa Pralhansen til Tavshed; men rimeligvis holdt de fremtidig ikke mere af hinanden end tidligere.

Dette aabenlyse Fjendskab fra hine Mænds Side var Pahlen til stor Nytte ude hos Publikum, hvor man forbandede disse tvende Personligheder. Pahlen var et langt finere Hoved end de tvende og udvirkede Araktschejevs Afsked. Paul sendte ham oven i Kjøbet bort, og vi ville først atter møde ham Dagen efter Kejserens Død.

Hvad der overraskede mig i endnu højere Grad, var Littas pludselige Afsked. Den Gunst, hvori han den Gang stod, syntes ophøjet over ethvert Angreb; men trods hans italienske Snedighed fandt man Midler til at vise Kejseren nogle Breve fra Littas Broder, den pavelige Nuntius, og uden alt Hensyn til hans Egenskab som Pavens Sendemand blev denne transporteret over Grænsen. En Del af Korrespondancen vakte dernæst Pauls Forstemthed i saa høj Grad, at han med ét Slag afsatte Johanniterriddernes Viceadmiral og Stormesterens Repræsentant (Locumtenens) fra alle hans Værdigheder. Sic transit gloria mundi!

Tre Maaneder tidligere havde Kejseren paa en temmelig barsk Maade under Paraden ladet kundgjøre: »Feltmarskalk Fyrst Repnin har sin Afsked med Tilladelse til at bære Uniformen«. Saaledes var den bitre Frugt, denne Mand høstede til Tak for al sin afguderiske Ærefrygt.

Fyrst Repnin burde have foragtet en Post, han kun kunde bevare for slig Pris; men trods mange gode Egenskaber ejede han en Hofmands Sjæl — og hermed er alt sagt. Han var ude af sig selv over sit Fald og skrev til enhver, der blot stod nogenlunde i Gunst; men ingen havde Mod eller Lyst til at gaa i Ilden for ham.

Som en Modsætning til Repnin kan jeg ikke undlade her at berøre Feltmarskalk Ssuvorovs Adfærd, den Gang han blev afskediget. Paul lod ved Dagsbefalingen erklære, at »Feltmarskalk Ssuvorov var bleven afskediget, da han havde erklæret at være unyttig i Fredstider.« Da Kejseren ikke havde vedføjet Tilladelsen at bære Uniform, lod den gamle Marskalk, efter at have modtaget Befalingen, grave en Grav nogle Skridt fra sine Vinduer og nedsatte en aaben Kiste i den; da alt var færdigt, viste han sig i fuld Uniform, med alle sine Ordener. Man havde netop modtaget Efterretningen om hans Afskedigelse, og hans hele Omgivelse og nogle Bønder vare løbne sammen. Da han stod ved Gravens Rand, begynder han at aftage sit Ordensbaand, kysser det og kaster det ned i Kisten; dernæst den næste Orden, den øvrige Rest, Kaarden, Uniformen og Hatten. Derpaa lukker han Kisten, hyller sig i en Bondekofte, som en Tjener holdt i Beredskab, og siger ganske højt: »Feltmarskalken er ikke mere til; lader os kaste Jord paa hans gamle Tjenestetegn og begrave dem.«

Da Ceremonien var endt, fortsatte han: »Feltmarskalk Ssuvorov er ikke mere; men Ssuvorov, hans ophøjede Kejsers trofaste Undersaat, lever endnu og kan bede til Gud for sin naadige Herre og Hersker.« Han staar op, omfavner sine Officerer, tager Afsked fra dem og to gamle Bønder og tilføjer: »Mine Venner! I udbetale mig aarlig nogle Tusende Rubler; jeg trænger ikke mere til disse Penge. I kan give mig aarlig 5—600 Rubler til at leve for: det kan strække til for Resten af min Levetid.« Derpaa be-

gyndte han at hoppe omkring og vendte dansende hjem til sit Hus.

Man tilgive mig denne Anekdote! Dette saa ganske ejendommelige, saa karakteristiske Træk tror jeg saa meget mindre at burde udelade, som Helten nogle Maaneder senere blev kaldet til at føre vore Hære til Italien for her at høste nye Lavrbær og dække sig med udødelig Hæder.

Jeg fortalte oven for, at Franskmændenes elskværdige Selskab indvirkede heldig paa mit Humør og herved paa min Sundhed; jeg kan saaledes ikke med Tavshed forbigaa den franske Dronnings (Ludvig XVIII.'s Hustru) og Madame Royales (Ludvig XVI.'s Datter) Ankomst, da deres Nærværelse lovede vor Stad et mere glimrende Liv; men Dronningens Indtog betegnedes ved en ubehagelig Skandale, hvis Udfald blev sørgeligt nok for Ludvig XVIII.

Medens Dronningens Vogne efter Tur indtraf til Slottet, saae man med Overraskelse en af disse bøje ud af Linjen og kjøre op til Guvernørens Hus. I denne Ekvipage sad Dronningens Kammerjomfru; man lod hende stige ud og foreviste hende en Befaling fra Ludvig XVIII., i Følge hvilken hun skulde bringes tilbage over Grænsen under Forbud mod nogen Sinde atter at nærme sig Dronningen.

Kammerjomfruen opløftede et lydeligt Raab mod denne Perfidi, som hun kaldte det, og paa Rampen foran Huset, hvor der havde samlet sig en stor Menneskemasse, fremførte hun alle Haande Gyseligheder mod Ludvig XVIII. Medens hun saaledes apostroferede Kongen med en sand Ordstrøm, havde Dronningen lagt Mærke til, at hendes dyrebare Courvillon ikke ankom, og spurgte med Utaalmodighed efter hende. Man meddelte hende, at hendes ophøjede Husbond ansaa denne Kvinde som Ophavsmanden til de Misforstaaelser, som havde hersket mellem Ægtefællerne, og derfor havde fundet for godt at sende hende tilbage. Dronningen opgav nu al Tilbageholdenhed, blev ude af sig selv af Harme, beklagede sig over Kongens Troløshed og fremviste

hans Originalbrev, hvori han havde skrevet: »Hun kunde tage Courvillon med sig, naar hun holdt hende for absolut uundværlig.«

Denne Historie blev nu Dagens Æmne, og Mitaus Jakobinere (!) vare henrykte over den og morede sig med at forvanske den. Det gjorde mig ondt, jeg talte med en af Herrerne herom, og han indrømmede, at Kongen havde gjort Uret i at følge Hr. v. St. Priests Raad, der havde bestemt ham til dette ukorrekte Skridt, hvis Form man i det mindste burde have mildnet. Imidlertid satte Courvillon dog igjennem, at hun kun blev bragt til Vilna, hvor hun gik i Kloster med den Forpligtelse at blive her, til Kongen havde truffet endelig Bestemmelse om hendes Skæbne. Her fra fandt hun Lejlighed til at tilskrive Kejseren, som lod hende komme til St. Petersborg, hvor hun i al Hemmelighed spandt Rænker mod Kongen. For Tiden ville vi dog lade hende blive i hendes Kloster.

Madame Royale var næppe indtruffen, før Ludvig XVIII. udbad sig Kejserens Samtykke til hendes Forlovelse med sin ældste Søn, Hertugen af Angoulême. Paul tilskrev Bruden et meget elskværdigt Brev og forærede hende et prægtigt Diamanthalsbaand.

Hele Mitaus Adel var indbudt til Festlighederne; jeg vovede dog ikke at tage der hen, men min Hustru overværede dem. Lige saa høj Interesse Madame Royale vakte hos alle, lige saa stort Mishag fandt man i Dronningens eddikesure Miner. Hun førte sig simpelt og var altid i slet Lune; paa Kurdagen talte hun t. Ex. ikke et Ord, og følgelig vilde ingen Dame atter gaa der hen. I sit Følge havde hun imidlertid nogle meget tiltalende Damer, Hertuginden af Serran og hendes tvende Døtre, fremdeles Grevinde Narbonne og Fru v. Damas; jeg maa med Taknemmelighed mindes deres Selskab, som forskjønnede mit tilbagetrukne Liv.

Sæsonen i Baldohn havde taget sin Begyndelse, og vi begave os der hen; men Kjedsommeligheden fordrev os efter

fire Ugers Forløb. Vi vare næppe indtrufne i Staden, før jeg fra min Niece, Fru von Tormassov, der med sin Ægtefælle boede i Litaven, modtog en Billet af følgende Indhold:

»Jeg er i den grusomste Fortvivlelse. Kejseren har nylig afskediget min Mand og sendt ham paa Fæstningen Dünamünde. Min Mand passerer Mitau i Nat, og jeg indtræffer nogle Timer tidligere. Jeg vil ikke forlade ham, og man vil vel ikke have det Barbari at nægte mig at dele hans Fængsel, da han er syg og næppe kommen sig af et Slagtilfælde.«

Denne uventede Begivenhed paavirkede stærkt mine Nerver, thi jeg holdt meget af Fru Tormassov og hendes Mand. General Schilling, Kommandanten i bemeldte Fæstning, viste sig i øvrigt som en Fader mod sine Fanger og udsatte sig ofte for at tabe sin Post ved at mildne deres Skæbne. Han tillod da ogsaa Fru v. Tormassov og hendes Søster, vor Myndling, at blive hos deres kjære Fange, og da Generalguvernør Benkendorff var en intim Ven af Tormassov, saae han ligeledes igjennem Fingre med alt, hvad der kunde lindre hans Dage.

Hvilken Forbrydelse, spørger man uvilkaarlig, havde General Tormassov dog begaaet, siden han skulde lide saa strænge Straffe? Kejseren havde overgivet Kommandoen over den litaviske Division til en yngre General, og Tormassov, der var fuld af Æresfølelse, havde i sin første opbrusende Misfornøjelse skrevet, at han lystrede Hans Majestæts Befalinger, men ikke kunde tjene under en yngre General og bad om sin Afsked. Med Hensyn til Formen havde han utvivlsomt Uret; men hans Uret krævede ikke en tredobbelt Straf: 1) Tabet af hans Regiment og Generalskarakter; 2) Tabet af Uniformen; 3) Fæstningsarrest.

Efter nogen Tids Forløb blev Tormassov vel sat i Frihed, men dog forvíst til sine Godser. Da hans Hustru

besad et Gods i Kurland, begav han sig her hen og tilbragte et meget behageligt Landliv ved Mitau.

Fyrst Lapuchin havde endelig faaet sin Afsked, og General Bekleschev, tidligere Guvernør i Riga, senere Generalguvernør i Orel og Kursk, fik hans Post som Generalprokurør. Dette Embede er et af de faa, hvis Magtfylde omfatter hele Riget og er lige saa frygtet i Kamczatka som i Kurland eller St. Petersborg.

Generalprokuren er Monarkens Øje, Prokurørerne, der ere spredte over alle Rigets Guvernementer, ere igjen hans Øjne og forpligtede til ikke blot at vaage over Lovens Opretholdelse, men ogsaa til hemmelig at underrette deres Chef om alt, hvad der kan interessere ham, betræffende Regenten eller Regeringens Sikkerhed.

Valget af den nye Generalprokurør blev optaget med Bifald over hele Riget. Som Guvernør over Livland havde Bekleschev vundet Ry for Retskaffenhed og senere vidst at hævde dette sit Navn i alle Stillinger, og da han fuldstændig var hjemme i det tyske og talte ret godt Fransk, vare alle fornøjede ved den Tanke, at man kunde tale med ham uden Tolk, saafremt man skulde blive anklaget; thi det er en stor Fordel og en trøstelig Tanke for fremmede og Beboerne af de tilknyttede Provinser, at man ikke har at gjøre med en Generalprokurør, som kun forstaar Russisk.

Jeg havde i St. Petersborg gjort Bekleschevs Bekjendtskab, men dog kun flygtig. Jeg var imidlertid meget glad over hans Udnævnelse, da jeg var sikker paa, at han vilde gaa den lige Vej. Pahlen, der havde kjendt ham godt i Riga, vilde give sig Skin af at have medvirket til hans Udnævnelse; men jeg véd fra paalidelig Kilde, at Kejseren af sig selv kom paa den Idé.

Pahlens og Rostopschin voxede i øvrigt daglig i Gunst; den sidste fik Generaldirektoratet over Postvæsenet og Andreasstjærnen. Nogle Dage senere fik Kutaissov Alexander-

Nevski-Ordenen; man ser, at disse Herrer lode sig overøse med Naadesbeviser af Kejseren.

Medens disse Mænd uden Fortjeneste slikkede Naadens Solskin, havde Ssuvorov dækket sig med Lavrbær og fik ligeledes de største Udmærkelser; Kejseren ophøjede ham den 8de Avgust til Fyrst Italiiski og befalede den 26de at vise ham de samme militære Æresbevisninger som Suverænen, selv naar han var i Hovedstaden. Storfyrst Konstantin, som opholdt sig ved den sejrrige Hær, fik Titelen Cæsarevitsch, en Titel, der kun tilkommer Tronfølgeren og udelukkende førtes af Storfyrst Alexander.

Rostopschin havde længe tragtet efter Pladsen som Rigskansler og fungerede allerede som saadan, siden han var bleven Medlem af det udenrigske Departement. Kotschubei fik sin Afsked, og Grev Panin udnævntes til Vicekansler. Vi skulle snart lære den hemmelige Aarsag hertil at kjende og overtyde os om, at alle disse voldsomme Forandringer, som bleve skrevne paa Pauls Regning, blot vare Resultaterne af en dyb Kombination og et Spind, saa kunstig sammenfiltret, at det kun lader sig sammenligne med den djævelske Færdighed, hvormed Rænkespillet udfoldede sig.

Lige som tilfældig kom man med løse Rygter om Bekleschev, og da han lod, som om han ikke gav Agt herpaa, var hans Unaade sikker; man beredte ham tusende Fortrædeligheder, og da han vovede at rejse Modstand mod Kejseren, naar denne greb ind i Justitssager og vilde afgjøre dem uden foregaaende Forhandling, lod man ham høre ilde for hans hovmestererende Tone og bebrejdede ham en tung, uheldig Forretningsgang.

Paul erstattede ham med General Oboljaninov, hvis Retfærdighed jeg havde hørt Pahlen hæve til Skyerne, og om hvem den samme Pahlen talte med Foragt, da jeg efter Pauls Død kom til St. Petersborg. Trods Bekleschevs skarpe, ubehagelige Former ønskede man ham tilbage; kort før sin Tilbagetrædelse havde han faaet Hr. v. Arssenjev

udnævnt til kurlandsk Viceguvernør i Steden for den afskedigede Hurko.

Frk. Nelidov var bleven syg paa Grev Buxhövdens Gods, og da hun stod Fare for at blive blind, bad hun Kejseren om Tilladelse til at vende tilbage til hendes kjære Frøkenstiftelse for her at lade sig behandle af sin sædvanlige Læge, og samtidig lagde hun et godt Ord ind for Grev Buxhövden, som tillige med sin Familie vilde tage til Udlandet.

Kejseren indrømmede ikke blot alle hendes Ønsker, men sendte endogsaa Hofekvipager efter hende. Denne Nelidovs Tilbagekomst foruroligede i høj Grad de koalierede Personer; de frygtede de let forudseelige Følger af en Sammenkomst. Man lod følgelig alle Miner springe for at bringe Monarken bort fra den Idé at besøge sin gamle, syge Veninde. Hans Spasereture gik allerede i Retning ad Frøkenstiftelsen; men da Kutaissov i sin nye Stilling som Overstaldmester ledsagede ham overalt, vidste han at vække Pauls Egenkjærlighed for saaledes at hindre ham i at gjøre det første Skridt.

Kejserinden havde imidlertid lagt Mærke til, at Paul vaklede og syntes at ønske en Sammenkomst med Frk. Nelidov; hun skyndte sig med at give denne Forsoning et officielt Præg og arrangerede et glimrende Aftenselskab, og Kejseren lovede at modtage Indbydelsen. Rænkesmeddene troede sig fortabte, og Frk. Lapuchin og Kutaissov satte alt paa ét Kort og vakte hos Kejseren den Følelse, at han stod i Begreb med atter at lade sig lænkebinde af Kejserinden og Frk. Nelidov, hvis intime Forbindelse og hemmelige Planer afsløredes ved det paatænkte Selskab. Længe vaklede Paul, men slog om i det Øjeblik, han vilde til at følge Indbydelsen, og lod om Aftenen Kl. 7 melde, at han ikke vilde komme. Han gjorde endnu mere, han lovede højtidelig Frk. Lapuchin aldrig at tage til Frøkenstiftelsen, saa længe Frk. Nelidov opholdt sig der.

Hvilken Række forskjellige Hændelser, hvilke lykkelige Forandringer kunde ikke være indtraadte under en Times Samtale, hvor en længe tilbagetvungen Fortrolighed og et længe saaret Venskab havde kunnet føre Følelsens, Sandhedens og Interessernes Sprog. Med de gamle Minder, som altid ere saa mægtige, vilde Pauls ualmindelige Følsomhed atter være kommen til Orde; det nye Maal for hans Virksomhed, som Nelidovs Venskab utvivlsomt havde paavíst, vilde atter have ført ham tilbage paa den Vej, man havde bragt ham bort fra, ene og alene for at lede ham vild. —

Noget senere blev jeg behagelig overrasket ved et Besøg af Grev Vielhorski, som var paa Rejsen gjennem Mitau og nu meddelte mig, at hans Forvísning var hævet, ja at han endog nærede Haab om at indtræde i Tjenesten igjen. Dette var mig en saa meget større Tilfredsstillelse, som jeg vovede her fra at tage et gunstigt Varsel for mig selv.

Min Hustru tilskrev Frk. Nelidov med Beklagelser angaaende hendes Sundhed, og i sit Svar udtalte sidstnævnte: »Jeg har gjort mig det til Lov ikke at se nogen undtagen Veninderne fra Frøkenstiftelsen, og denne urokkelige Beslutning vil jeg ikke fravige.«

Næppe var Vielhorski afrejst, før Grev Choiseuls ældste Søn traadte ind til mig med den Melding, at hans Fader saa vel som den stakkels General Lambert pludselig vare blevne udviste; den sidste havde man jaget op af Sygelejet, for at han i det mindste kunde komme uden for St. Petersborgs Enemærker. Den unge Choiseul sagde, at hans Fader gjorde Regning paa senere at se mig. Min Hustru blev stærkt opskræmmet af dette Besøg og frygtede for, at det kun kunde være os til ringe Baade; hun bad Sønnen bringe sin Fader vor Undskyldning, fordi vi ikke vovede at modtage ham, eftersom vi selv endnu stode paa de forvistes Liste.

Kejserens Adfærd mod Choiseul og Lambert vakte hos mig

Uro for Ludvig XVIII.'s Skæbne; jeg talte derom med Abbé Marie; men denne Herre troede sig saa sikker paa Pauls Velvilje, at jeg ikke fastholdt mine advarende Raab.

Kejseren havde virkelig ganske nylig tilbudt Kongen at fæstne deres Venskabsbaand ved et ridderligt Broderskab; han modtog Helligaandsordenen og St. Lazarus-Ordenen og sendte Kongen St. Andreas- og Johanniterkorset. Kongen havde benyttet Lejligheden til at dekorere Pahlen, Rostopschin og Panin med St. Lazarusordenen og udbad sig Kejserens Tilladelse til ligeledes at dekorere Guvernøren i Mitau og General, Baron Fersen med samme Orden. Abbé Edgemont de Firmon fik det Hverv at bringe Helligaandsordenen til St. Petersborg, og Hr. v. Cossé fik samme Hverv, Lazarusordenen betræffende. Begge Herrer overøstes med Naadesbevisninger; som Hr. de Firmon udtrykte sig: det var umuligt at være mere elskværdig og vindende, end Paul havde víst sig i sin Underholdning.

Det er let forstaaeligt, at dette Skridt fra Ludvig XVIII.'s og hans Omgivelsers Side blev optaget som en ny, højtidelig Forpligtelse, Paul havde indgaaet, om ikke at opgive dem. Man lullede sig i en Sikkerhed, jeg aldeles ikke delte, og med vante Frimodighed udtalte jeg mig i denne Retning til Abbé Marie og Grev d'Avaray. Med al mulig fransk Høflighed lod man mig forstaa, at mit personlige Uheld lod mig se alt graat i graat, og at man kunde regne paa Pauls Loyalitet og Rostopschins Understøttelse.

Badesæsonen var imidlertid indtraadt, og vi toge til Baldohn, der ydede os et Skuespil som i Elysium; hvem skulde have troet her at se forenede Ex-Generalprokurør Bekleschev, som nylig havde været Dagens Stjærne, Ex-Præsidenten for Kunstakademiet og Ex-Sendemand, Grev Choiseul-Gouffrier*), mig, Ex-Senatoren, Ex-General Jeckel og nogle andre Ex-, der havde beklædt ringere Poster, og

*) Han havde været fransk Sendemand i Konstantinopel.

som maaske alle i Badet mindre søgte en Lindring mod fysiske Onder end en nødvendig Adspredelse for deres moralske Lidelser.

Ulykken bringer Folk nærmere til hverandre, særlig naar de have prøvet samme Art Uretfærdighed. Det landlige Tempel for Baldohns Najade tjente som vort Foreningspunkt; i Begyndelsen talte man kun om Sygdom og undgik ethvert Skin af nærmere Forstaaelse, da man frygtede »les mouches«. Efter nogle Dages Forløb fik man ogsaa Kig paa to eller tre mistænkelige Skikkelser; men det var let at undgaa dem eller bringe dem paa et falsk Spor.

Jeg var meget glad over at lære Bekleschev nærmere at kjende; hans frie Mine, hans jævne, om end lidt barske Manerer faldt meget i min Smag. Uden nogen Sinde at tale direkte om Kejseren, hverken godt eller ondt, drøftede vi nogle almindelige Forholdsregler, og jeg har aldrig hørt ham fremsætte en faktisk urigtig Dom, om endskjønt jeg ganske vist ikke altid delte hans Mening om Personer, mod hvem han ofte nærede uretfærdige Fordomme. Engang talte jeg med ham om min sørgelige Stilling, og han sagde da: »De gjør Uret i at holde den for værre, end den er. Jeg har haft Listen over dem, som staa under Regeringens specielle Opsyn; jeg kan forsikre Dem, at De ikke staar paa denne Liste, og naar man giver sig Skin af at have Befalinger, Dem betræffende, hører dette ind under de Kunstgreb, man tillader sig i Provinserne, for at give sig en vigtig Mine.«

Siden lagde han megen Interesse for Dagen over for mig, og jeg fik for ham en Følelse af sand Agtelse, noget, jeg ikke er ødsel med, hvad man da heller ikke bør være. Han sagde aldrig et Ord om Pahlen; men denne Tavshed betød alt; han undgik at tale om Kutaissov, men Foragt malede sig i hans Træk, naar hans Navn fremførtes. I øvrigt holdt jeg mig lidt reserveret over for ham, vilde ikke trætte ham ved Paatrængenhed, heller ikke tilsidesætte ham.

Jeg saae ofte Grev Choisseul; vi havde glædet os ved »les petites entrées« ved Hove; vi havde dér souperet sammen, og ligesom vor Skæbne var ens, saaledes kunde vi ogsaa uden Tilbageholdelse udvexle vore Tanker om dette Æmne. I det hele taget var hans Underholdning behagelig; men i Længden mærkede man, at han var mere belæst end dyb; han gjengav meget net et vist Antal Ideer, som vare paa Moden; men han havde blot tænkt og overvejet faa Ting; hans Overfladiskhed skjultes bag en behagelig Fernis, som forflygtigedes ved nærmere Prøvelse. Naturen havde gjort alt for ham; men Dorskhed og Fornøjelse havde røvet ham for megen Tid, saa at han ikke ret havde mægtet at bringe alle sine Gaver til fuld Modenhed.

(Forts.)

